

Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова
Національна академія правових наук України
Євразійська асоціація правничих шкіл та правників
Поморська академія в Слупську (Польща)

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

ЗБІРНИК ТЕЗ

Міжнародної науково-практичної конференції
«Дев'ятнадцяті осінні юридичні читання»

м. Хмельницький, 23 жовтня 2020 року

Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова
Національна академія правових наук України
Євразійська асоціація правничих шкіл та правників
Поморська академія в Слупську (Польща)

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

Збірник тез

***Міжнародної науково-практичної конференції
«Дев'ятнадцять осінніх юридичних читань»***

(м. Хмельницький, 23 жовтня 2020 року)

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
2020

*Рекомендовано до друку вченою радою
Хмельницького університету
управління та права імені Леоніда Юзькова
(протокол №5 від 29.10.2020 року)*

А 43   **Актуальні проблеми юридичної науки** : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Дев'ятнадцять осінніх юридичних читань» (м. Хмельницький, 23 жовтня 2020 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2020. 553 с

ISBN 978-617-7572-39-7

У збірнику представлені тези доповідей, які були подані на Міжнародну науково-практичну конференцію «Дев'ятнадцять осінніх юридичних читань», що відбулась у Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова 23 жовтня 2020 року.

Розрахований на наукових та науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів і наукових установ, студентів, аспірантів та докторантів, практичних працівників і широкий читацький загал.

Організаційний комітет Міжнародної науково-практичної конференції «Дев'ятнадцять осінніх юридичних читань» не завжди поділяє думку учасників конференції.

Основний матеріал доповідей подано в авторській редакції. Повну відповідальність за достовірність та якість поданого матеріалу несуть учасники конференції, їхні наукові керівники, рецензенти та структурні підрозділи закладів вищої освіти і наукових установ, які рекомендували ці матеріали до друку.

УДК 34

ISBN 978-617-7572-39-7

© Колектив авторів, 2020
© Хмельницький університет
управління та права імені
Леоніда Юзькова, 2020

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«ДЕВ'ЯТНАДЦЯТИ ОСІННІ ЮРИДИЧНІ ЧИТАННЯ»

ОМЕЛЬЧУК *ректор університету, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України*
Олег Миколайович

КОВТУН *проректор з науково-педагогічної роботи, кандидат наук з державного управління, доцент*
Ірина
Броніславівна

КРУШИНСЬКИЙ *декан юридичного факультету, кандидат юридичних наук*
Сергій Антонович

САМСІН *в.о. завідувача кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України*
Ігор Леонович

БРИЧ *завідувач кафедри кримінального права та процесу, доктор юридичних наук, доцент*
Лариса Павлівна

ГРИНЬКО *завідувач кафедри цивільного права та процесу, доктор юридичних наук, професор*
Світлана
Дмитрівна

ВИГОВСЬКИЙ *завідувач кафедри філософії, соціально-гуманітарних наук та фізичного виховання, доктор філософських наук, професор*
Леонід Антонович

КОСТЯШКІН *завідувач кафедри трудового, земельного та господарського права, доктор юридичних наук, доцент*
Іван
Олександрович

МІСІНКЕВИЧ *завідувач кафедри теорії та історії держави і права, доктор історичних наук, професор*
Леонід Леонідович

НАГОРНА

Ольга

Олександрівна

*завідувач кафедри мовознавства,
кандидат філологічних наук, доцент*

ЧЕРНЯК

Олена Юрївна

завідувач кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент

ШЕВЧУК

Інна

Володимирівна

*завідувач науково-дослідної частини,
кандидат наук з державного управління*

СІЦІНСЬКА

Майя

Володимирівна

головний науковий співробітник відділу з координації наукових заходів, міжнародної та грантової діяльності, доктор наук з державного управління

ДАНИЛОВА

Анна

Вікторівна

фахівець-І-ї категорії відділу з координації наукових заходів, міжнародної та грантової діяльності науково-дослідної частини

ПРИВІТАННЯ УЧАСНИКАМ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ «ДЕВ'ЯТНАДЦЯТІ ОСІННІ ЮРИДИЧНІ ЧИТАННЯ»

Шановні представники наукової спільноти! Маю сьогодні приємну можливість привітати Вас із значимою подією у науковому просторі – проведенням Міжнародної науково-практичної конференції «Дев'ятнадцяті осінні юридичні читання», тематика якої не тільки охоплює найактуальніші питання у пошукуваних напрямках, а й підкреслює об'єктивну необхідність вивчення й підготовки до нових викликів, які стоять перед науковим товариством країни. Перекоаний, що це чудова нагода поспілкуватися на науковому рівні, обмінятися ідеями і обговорити наукові проблеми, оволодіти практичними навичками у сфері юриспруденції, зрештою, започатковувати або зміцнити дружні стосунки з науковцями з інших навчальних закладів. Зрозуміло, що сучасна юридична наука не в змозі розвиватися без обміну досвідом між різними науковими школами та пошуку можливостей для апробації та впровадження результатів досліджень. Особливої популярності набувають компаративістські дослідження, у зв'язку з чим вбачається за доцільне залучення представників наукової сфери зарубіжних країн.

Конференція проводиться з метою здійснення комплексного наукового розгляду сучасного стану юридичної науки в Україні та світі з залученням зусиль науковців з усіх куточків України та зарубіжних держав, які займаються дослідженнями усіма без виключення галузями юридичної науки. Сподіваємося, що плідна робота конференції її учасників залишать тільки позитивні враження і дадуть поштовх до подальших наукових досліджень.

Висловлюю особливу подяку співорганізаторам конференції, а саме Національній академії правових наук України, Євразійській асоціації правничих шкіл та правників та Поморській Академії в Слупську (Польща), оскільки проведення наукового заходу такого рівня свідчить про значну увагу, яка приділяється науковим дослідженням вчених в сфері права.

Учасникам науково-практичної конференції бажаю плідної роботи та нових творчих здобутків задля забезпечення прав та свобод людини і громадянина, зростання правової свідомості, розбудови демократичної правової держави та безумовного дотримання закону.

*Ректор університету,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України*

Олег ОМЕЛЬЧУК

**ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА.
ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ ВЧЕНЬ.
ФІЛОСОФІЯ ПРАВА**

Андрейцев Володимир Іванович,

*доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України,
професор НТУ "Дніпровська політехніка", заслужений юрист України*

**АНТРОПОЗАХИСТ – ЦЕНТРАЛЬНА МІЖГАЛУЗЕВА
ПРОБЛЕМА СУЧАСНОЇ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ:
МЕТОДОЛОГІЧНІ, МЕДИКО-СОЦІАЛЬНІ ТА
ЕКОЛОГО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ**

Антропозахист – найактуальніша проблема сьогодення в умовах трансконтинентального поширення коронавірусної інфекції, що прогресує в більшості країнах світу, серед яких Україна не є виключенням і позначається своїм впливом на економіку, політику, санітарно-епідемічний та екологічний стан та здійснення профілактичних, лікувально-оперативних і реабілітаційних організаційно-правових заходів щодо попередження і зменшення негативних наслідків надзвичайної ситуації.

Антропозахист слідує із приписів Конституції України, відповідно до якої людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (частина перша стаття 3), забезпечення екологічної безпеки – прямий обов'язок держави (стаття 16), а відповідно до частини першої статті 49 Конституції України кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування.

Охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчих і профілактичних програм.

Відповідно до частини третьої статті 49 Конституції України держава забезпечує санітарно-епідемічне благополуччя, яке згідно Закону України "Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення" від 24 лютого 1994 року [1] гарантує право громадян на безпечні умови навколишнього природного середовища, для здоров'я і життя безпечні харчові продукти, питну воду, умови праці, навчання, виховання, побуту і відпочинку.

Отже санітарно-епідемічне благополуччя відповідно до вимог Конституції України забезпечується державою як її обов'язок, а право його вимагати має належати громадянам України.

Тож дуже дивним виглядає інформація в засобах масової інформації (у подальшому скорочено – ЗМІ) про те, що вартість послуги, яка надається відповідними структурами, зокрема лабораторіями – "фармбіотест" на виявлення коронавірусної інфекції, як надання відповідної послуги громадянам України і оцінюється вартістю від 1220 грн до 2840 грн. І така практика є поширеною в різних медичних центрах [2, 5] областей України, включаючи і Луганську область.

І це непоодинокі приписи, а цілісна та узгоджена система норм чинного відомчого законодавства, спрямованого на проведення тесту на коронавірусну інфекцію, хоча стаття 49 Конституції України встановлює, що держава забезпечує санітарно-епідемічне благополуччя.

Відповідно до статті 16 Конституції України забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави (підкреслено мною – В.А.).

Цьому конституційному обов'язку кореспондує стаття 50 Конституції України, яка фіксує право кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на компенсацію шкоди, завданої порушником цього суб'єктивного права.

Поточний рік розвитку України характеризувався суттєвими екологічними та санітарно-епідемічними викликами та (загрозами), що створили небезпеку життю і здоров'ю населення, заподіяли колосальні матеріальні збитки державі та іншим суб'єктам права, значної моральної шкоди громадянам України внаслідок екологічної катастрофи – масштабних повеней, лісових і місцевих пожеж особливо в регіонах Західної України – ряду областей: Львівської, Івано-Франківської, Тернопільської, Закарпатської, Луганської.

Правовий захист постраждалих громадян виявився не зовсім ефективним, оскільки упередження стихії природи, чи карних дій не було забезпечено і вся відповідальність значною мірою лягла на самих громадян щодо ліквідації негативних наслідків і відтворення життєдіяльності на постраждалих територіях.

І це в той час, коли стаття 16 Конституції України гарантує зобов'язання держави забезпечувати екологічну безпеку.

За цих умов, дивними і незрозумілими для населення дії держави по реформуванню відповідних структур для яких забезпечення екологічної безпеки складає їх безпосередньої компетенцію, зокрема в цей час Міністерство екології і природних ресурсів тимчасово стало опікуватися питаннями енергетики і захисту довкілля, якщо взяти до уваги, що сегменти енергетики – гідроенергетики, теплоенергетики, атомної енергетики створюють значний негативний вплив на довкілля і людину, її життя і здоров'я, які

потребують надійного правового захисту в сучасних екологічних і санітарних епідемічних умовах.

Це суб'єктивне право має міждисциплінарний наскрізний міжгалузевий характер, що гарантується цивільним, екологічним законодавством і правом, законодавством у сфері цивільного захисту, охорони здоров'я громадян України та ін.

Першу законодавчу прописку право громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля отримало в Законі України "Про охорону навколишнього природного середовища" від 25 червня 1991 року (із подальшими змінами) [3], який задекларував його та встановив відповідні гарантії реалізації та захисту на випадок його порушення у процесі правореалізації.

Основи законодавства України "Про охорону здоров'я" від 19 листопада 1992 року [4] передбачили право на охорону здоров'я шляхом гарантування безпечного для життя і здоров'я навколишнього природного середовища, санітарно-епідемічне благополуччя території і населеного пункту, в якому він проживає, безпечні і здорові умови праці, навчання, побуту та відпочинку, містять гарантії права на охорону здоров'я та державний захист цього права (стаття 6-8).

Цивільний кодекс України закріплює право на життя, право на охорону здоров'я, право на медичну допомогу, право на інформацію про стан свого здоров'я, право на свободу, право на особисту недоторканність, право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, право на усунення небезпеки, яка загрожує життю та здоров'ю (Глава 21 статті 281-293) [5].

Кодекс цивільного захисту України від 2 жовтня 2012 року [6] визначає епідемію як масове поширення інфекційної хвороби серед населення відповідної території за короткий проміжок часу.

Очевидно, що сучасний епідемічний стан в Україні реально не відповідає ознакам, що визначають категорію "епідемії".

По-перше, епідемічний стан оголошений не на окремій території України, а охопив всю територію України.

По-друге, часове запровадження епідемії вже набрало системного характеру в Україні з уточненням режимності у кожній області і основне забезпечення особливостей попередження поширення вірусу вже набрало еколого-епідеміологічного характеру, що свідчать задіяння до цього процесу урядового органу Державної комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій, як постійно діючого органу який забезпечує координацію діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, пов'язаних із забезпеченням техногенно-екологічної безпеки, захисту населення і територій від наслідків надзвичайних ситуацій, **запобігання їх виникнення** (курсив мій – В.А.) і реагування на них відповідно до Положення про Державну комісію з питань техногенно-екологічної безпеки

та надзвичайних ситуацій, затв. постановою Кабінету Міністрів України від 26 січня 2015 року № 18 [7].

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України "Про встановлення карантину та затвердження посилених протиепідемічних заходів на території із значним поширенням гострої респіраторної хвороби Covid-19, спричиненої коронавірусом Sars-CoV-2" від 22 липня 2020 року № 641 [8 2], на підставі рішень зазначеної вище Державної комісії встановлюються за результатами оцінки показників епідемічної небезпеки зональність території, здійснення карантинних заходів згідно визначених функціональних зон: зеленої, жовтої, помаранчевої і червоної, у яких запроваджується окремий правовий режим життєдіяльності населення, функціонування юридичних осіб та органів державної влади, місцевого самоврядування і об'єднаних територіальних громад.

Зазначена Державна комісія утворюється Кабінетом міністрів України відповідно до статті 6 Кодексу цивільного захисту України, який наводить визначення надзвичайної ситуації, як обставинки на окремій території чи об'єкті господарювання на ній, або в одному об'єкті, яка характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення, яка спричинена:

- 1) епідемією, епізоотією, епіфітотією;
- 2) затвердженням засобів ураження;
- 3) іншою небезпечною подією (катастрофою, аварією, стихійним лихом тощо, яка за своїм наслідком становить загрозу життю або здоров'ю населення чи завдання матеріальних збитків;
- 4) великої кількості загиблих і постраждалих, завдання значних матеріальних збитків;
- 5) до неможливості проживання на такій території чи об'єкті;
- 6) проведення господарської діяльності (стаття 2).

Отже, ми маємо масове поширення на території України гострої респіраторної хвороби Covid-19, спричиненої коронавірусом Sars-CoV-2, із можливістю проживання на цій території із застосуванням засобів індивідуального захисту (масковий режим тощо), з обмеженням скупчення людей, їх самоізоляції в домашніх умовах, що не співпадає із ознакою "неможливості проживання на цій території чи об'єкті":

- відвідування парків, скверів, зон відпочинку прибережних зон, тобто екологічно визнаних територій, як вважалося на початку березня-квітня рекреаційних та оздоровчих зон;
- проведення масових заходів;
- проведення певних видів діяльності (торгівельної, ресторанного обслуговування тощо), відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 року № 211 [9, 1-2].

Отже, наявна надзвичайна ситуація з поширенням хвороби і реальною

можливістю проживання на території України з дотриманням певних обмежувальних заходів шляхом самоізоляції в встановлений період, або обсервації.

Однак, незважаючи на запроваджені заходи рівень захворюваності невпинно зростає, що обумовлює продовження карантинного режиму.

Як зазначається в ЗМІ з липня до серпня кількість інфікованих коронавірусом в державі зросла майже вдвічі, яка поклала у лікарні 48 тисяч українців [10, 2].

Серед причин поглиблення стану захворюваності населення України, як видається, не в останню чергу відіграли прорахунки із реформуванням санітарно-епідеміологічних органів у державі, закладів охорони здоров'я, зокрема з ліквідацією Державної санітарно-епідеміологічної служби, згідно постанови Кабінету Міністрів України "Деякі питання державної санітарно-епідеміологічної служби" від 29 березня 2017 року № 348 [11], що позбавило Україну ефективного санітарно-епідеміологічного нагляду, скорочення кількості лікувальних закладів, особливо дільничних тощо, що позбавило ефективного лікування населення.

Із запровадженням обмежувального правового режимного карантину у ЗМІ вказується, що вже підготовлені нові проекти державних документів щодо створення сучасного епідеміологічного нагляду [12, 3].

Залишається лише сподіватися, що будуть здійснені відповідні оцінки та висновки і ми зможемо сподіватися на оновлену систему санітарно-епідеміологічного контролю і захисту у найближчій перспективі і питання екологічної та санітарної епідеміологічної безпеки будуть вирішуватися відповідно до реально існуючих викликів і загроз, згідно з екологічними вимогами технічних регламентів і санітарно-протиепідемічних правил із встановленням єдиних принципів правового режиму надзвичайної і надзвичайно екологічної ситуації в контексті вимог Конституції України, з тим, щоб правовий режим цих ситуацій визначався і встановлювався Верховною Радою України за поданням Президента України (пункт 21 стаття 106).

Використані джерела:

1. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення. Закон України від 24 лютого 1994 року. *Відомості Верховної Ради України*, 1994, № 27, Ст. 218.
2. *Мищенко Іванка*. Чи витримає програми "Дій вдома" тест на виживання. *Урядовий кур'єр*, 2020, 12 вересня, № 177, С. 5.
3. Про охорону навколишнього природного середовища. Закон України від 25 червня 1991 року (із подальшими змінами). *Відомості Верховної Ради України*, 1991, № 41, Ст. 546.
4. Основи законодавства України про охорону здоров'я. Закон України від 19 листопада 1992 року. *Відомості Верховної Ради України*, 1993, № 4, Ст. 19.

5. Цивільний кодекс України 16 січня 2003 року № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*, 2003, № 40-44, Ст. 356.
6. Кодекс цивільного захисту України від 2 жовтня 2012 року. *Відомості Верховної Ради України*, 2013, № 34-35, Ст. 458.
7. Про Державну комісію з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій. Положення. Про Державну комісію з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій. Постанова Кабінету Міністрів України від 26 січня 2015 року № 18. *Урядовий кур'єр*, 2015, 28 січня, № 15, С. 12.
8. Про встановлення карантину та запровадження посилених протиепідемічних заходів на території із значним поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2. Постанова Кабінету Міністрів України від 22 липня 2020 року № 641. *Урядовий кур'єр*, 2020, 1 серпня, № 147, С. 2.
9. Про запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19. Постанова Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 року № 211. *Урядовий кур'єр*, 2020, 4 квітня, С. 1-2.
10. *Урядовий кур'єр*, 2020, 9 вересня, № 174, С. 2.
11. Деякі питання державної санітарно-епідеміологічної служби. Постанова Кабінету Міністрів України від 29 березня 2017 року № 348. *Урядовий кур'єр*, 2017, 25 травня.
12. *Шаповал В.* Проекти нових державних документів щодо створення сучасного епідеміологічного нагляду вже розроблено. *Урядовий кур'єр*, 2020, 17 квітня, № 74, С. 3.

Балинська Ольга Михайлівна,
доктор юридичних наук, професор,
проректор Львівського державного університету внутрішніх справ

ФІЛОСОФСЬКЕ РОЗУМІННЯ ПРОЦЕСУ ТЛУМАЧЕННЯ ПРАВОВИХ НОРМ

Тлумачити можна різні тексти (філософські, історичні, релігійні, правові), як і будь-що взагалі (природні явища, людські дії, суспільні події – згадаймо славнозвісне «я художник, я так бачу»). При цьому механізм, процес, засоби і способи тлумачення різнитимуться залежно від об'єкта (предмета тлумачення).

Тлумачення правових норм – це, передусім, мисленнєвий процес, який передбачає з'ясування (осмислення, порівняння) і роз'яснення (деталізацію,

уточнення) змісту норми права, що має сприяти її практичній реалізації, а також результат (продукт) цього процесу, який здебільшого оформлюється як інтерпретаційно-правовий акт.

Необхідність процесу тлумачення у реалізації права зумовлена низкою чинників. До таких належать, по-перше, абстрактна (узагальнена) форма вираження норми права – це зумовлює потребу конкретизації; по-друге, спеціальна термінологічна мова – це продукує доцільність пояснення; по-третє, системні зв'язки з іншими нормами – це спричинює необхідність зіставлення. Тож загалом процес тлумачення норми права полягає у з'ясуванні її дійсного змісту («букви закону») та передачі розуміння цього змісту з урахуванням інтелекту, досвіду, сфери зайнятості й життєвих цінностей інтерпретатора і принципів життєдіяльності суспільства («духу закону»).

У цьому випадку об'єктом тлумачення є конкретний правовий текст (або його частина); суб'єктом тлумачення може бути хто завгодно, але від цього залежить результат і суспільна цінність тлумачення.

Тлумачення – це визначення змісту, роз'яснення суті чого-небудь, надання якихось пояснень. Тлумачити означає також висвітлювати певним чином, розуміючи так чи інакше що-небудь, трактувати. Одним із застарілих значень цього процесу є перекладання якоюсь мовою з іншої (саме тому, скажімо, в козацькому війську була офіційна посада тлумача – перекладача). Загалом тут ідеться про тлумачення слів, пояснюючи їхній зміст і значення.

До методу тлумачення вдаються філософи, історики, філологи, психологи, а також релігіє-, мистецтво-, право- та іншогалузеві знавці.

Філософське розуміння сутності тлумачення демонструє цей процес як пояснення чи інтерпретацію чого-небудь попередньо невідомого шляхом умоглядного (абстрактного, узагальненого) аналізу суті явища. Тлумачення, передусім будучи індивідуальним уявленням, може в процесі подальшого пізнання і понятійно-термінологічного мовного оформлення стати загальнопоширеною нормою. Тлумачення є одним із методів гуманітарних наук, які, на відміну від казуально-механічної методики природничих наук, використовують індивідуальний підхід під час пізнання змісту і суті речей. Деякі дослідники виділяють спеціальний розділ тлумачних наук, до яких відносять насамперед психологію, антропологію і графологію [1, с. 457].

Такий підхід до розуміння процесу тлумачення дехто може вважати дещо застарілим. Тому доцільно буде продемонструвати модернізоване бачення сутності цього феномена. Зокрема, в Енциклопедії постмодернізму зазначено: «Тоді як структуралістські методи інтерпретації зосереджували свою увагу на класифікації, створенні нових таксономій і сприяли вивченню глибинних структур літературного дискурсу, постструктуралістські методології уникали наукового опису на користь більш «децентрованої» стратегічної конфронтації з західними традиціями знання, включаючи історичні поля

естетичних та літературних феноменів. Це зміщення коротко може бути підсумоване в рамках трьох головних тенденцій: текстуальності (вони вважали текстом усе, що можна сприймати органами чуття, що можна було «читати» – О.Б.), зростання ролі читача та критика (такими, відповідно, може бути кожен, хто сприймає, «читає» – О.Б.), зростання ролі політичного зацікавлення критиків (ідеться про політику не як сферу управління, а як напрям пріоритетів – О.Б.)...» [2, с. 247].

У контексті інтерпретації (тлумачення) права це можна розуміти так: право є текстом; читач – кожний, хто «сприймає» право, соціальний (правовий) суб'єкт; політика – це правові принципи, цінності, ідеї, що пропагуються й підтримуються суспільством і державою, спосіб існування правової реальності. Соціальний суб'єкт, сприймаючи зміст права, інтерпретує його у своїй поведінці (мисленнєвій, мовленнєвій, діяльнісній) і будує суспільні відносини зі собі подібними (творює правову реальність і перебуває в ній).

Тож філософське розуміння процесу тлумачення не обходиться без історичного, філологічного й психологічного підходів; усі вони взаємопов'язані й взаємозумовлені, послуговуються знаннями одні одних. Адже не можна собі уявити тлумачення без законів логіки (що походять із філософії), без засобів мови (основного матеріалу, яким користуються аналітики), без урахування історичної ретроспективи виникнення і формування предмета тлумачення, без мисленнєвих механізмів (що мають психічну природу і спосіб функціонування). Тож цілком закономірно, що всі моногалузеві тлумачі (до яких, зокрема належать і правознавці) мають бути обізнані у сферах філософського, історичного, філологічного, психологічного тлумачення.

Уся правова дійсність побудована на циклічності продукування і сприйняття певної інформації. Право як державно-вольовий припис щодо поведінки соціальних суб'єктів є засобом передачі інформації від право-творця до право-сприймача і водночас джерелом надходження правового повідомлення для останнього. Якщо б ми говорили виключно про механічність процесу «повідомлення / сприймання», йшлося б, імовірно, про машини, а одиницею обміну був би певний сигнал. Але оскільки правову дійсність як особливе середовище одного з різновидів людської комунікації творить і підтримує людина, варто говорити про зміст, значення таких сигналів.

У цьому контексті «сигнал» у праві є не просто низкою певним чином сполучених мовних одиниць, а радше значущою формою, яку право-творець має наповнити значенням, а право-сприймач – зрозуміти.

Правові норми пишуться спеціальною мовою, але водночас вони мають бути доступні й зрозумілі всім (так діє принцип всезагальності права, яке стосується всіх). Незнання законів не звільняє від відповідальності. Юристи, передусім, повинні розуміти, про що йдеться у правових текстах. Вони мають пояснювати своє розуміння значення тексту, залишаючись водночас

на твердому ґрунті об'єктивності. Не може бути жодного необґрунтованого процесу розуміння. Це результат усіх процесів мислення та висловлювання судження інтерпретатора. Для розуміння повідомлень будь-якого виду інтерпретатор повинен передусім знати мову автора тексту. Він повинен спробувати реконструювати ті наміри, які спонукали автора до його висловлювань.

Усі юридичні терміни є своєрідними знаками, мовними виразами, що позначають певний правовий об'єкт і формують своєрідний феномен – метамову права як систему символів і знаків, які використовують для аналізу самої мови. Метарівень функціонує одночасно з іншими рівнями мови права теоретичним (мова юридичних теорій, мова юридичних законів), емпіричним (прикладна мова, тобто мова правового аналізу, правозастосування, мова тлумачення та інше) й об'єктним рівнем (система знаків і символів природної і штучної (формалізованої) мови, що репрезентують і відображають реальні об'єкти (предмети, явища, процеси), які досліджують (пізнають) юристи у процесі правової діяльності).

З одного боку, юриспруденція сама є тлумаченням правової дійсності (відтворює та пояснює її у нормах права); з іншого – вона потребує тлумачення цих норм для правильної їх реалізації. Від необдуманих суджень у розумінні, а отже, і поясненні норм права повинні охороняти правника професійна етика і здоровий глузд.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА:

1. Архипова Л. Тлумачення. Філософський енциклопедичний словник / гол. редкол. В.І. Шинкарук. Київ: Абрис, 2002. 742 с.
2. Енциклопедія постмодернізму / за ред. Ч.Е. Вінквіста та В.Е. Тейлора. Київ: Основи, 2003. 503 с.

Виговський Леонід Антонович,

*доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософії, соціально-гуманітарних наук та фізичного
виховання Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова,*

Виговська Тетяна Вікторівна,

*кандидат біологічних наук, доцент,
доцент кафедри філософії,
соціально-гуманітарних наук та фізичного виховання
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,*

СВОБОДА СОВІСТІ ЯК ЧИННИК ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

В демократичній державі свобода совісті є невід'ємною складовою прав людини. Але, в транзитних суспільствах (а українське суспільство є таким) виникає ряд проблем з реалізацією такого принципу в життя. Перш за все це пояснюється тим, що в радянській період свобода совісті носила декларативний характер, що і було відображено в радянському законодавстві. Сучасна українська держава змушена долати протиріччя між законодавчими актами та практичним вирішенням проблеми реалізації принципу свободи совісті в повному обсязі.

Очевидно, що реальне забезпечення свободи совісті можливо лише за умови реформування економічної, політичної, правової, духовної, організаційної сфер соціуму. У процесі розвитку та утвердження демократій в країні вирішення значних проблем свободи совісті зумовлюється рядом факторів, зокрема, особливостями державно-церковних відносин, соціальною роллю та місцем релігії та релігійних організацій у суспільстві.

Варто зазначити, що дослідниками свобода совісті розглядається як одне з найважливіших демократичних прав і свобод особистості. Дослідженню сутті та формам реалізації свободи совісті в суспільстві присвятили свої праці М. Вебер, Р. Гегель, Д. Дідро, Ж. Ж. Руссо, а також вітчизняні релігієзнавці М. Бабій, В. Бондаренко, С. Здіорук, В. Єленський, В. Климов, А. Колодний, М. Лубська, М. Новиченко, А. Саган, А. Шуба, Л. Филипович, П. Яроцький та ін.

Водночас, незважаючи на затребуваність вирішення проблем взаємозв'язку громадянського суспільства з розвитком демократії. В сучасній науковій літературі про систему взаємозв'язку відносин в суспільстві в процесі демократизації українського суспільства ще не зовсім чітко розкриваються деякі проблеми свободи совісті. Тому недостатнє правове

забезпечення свободи совісті постає перешкодою для розвитку демократії і тим самим гальмує процес консолідації українського народу. Через те, проблема свободи совісті у сучасному суспільствознавстві, релігієзнавчій і юридичній літературі має очевидне теоретичне і практичне значення.

Загальновідомо, що свобода совісті у широкому сенсі полягає у праві громадян сповідати будь-яку релігію або не сповідати ніякої, відправляти релігійні культу або додержуватися атеїстичного світогляду. Тому вона є важливим світоглядним, морально-етичним і правовим принципом існування особистості в соціумі.

Нагадаємо, що Конституція України (прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р.), Закон України "Про свободу совісті та релігійні організації" (1991 р.) закріпили демократичні засади державно-церковних відносин, принципи свободи совісті (свободи релігії, свободи церкви) в державі. З прийняттям Конституції України, подальшим приведенням у відповідність до її норм і положень інших законодавчих актів, що стосуються проблеми свободи совісті, в державі практично створену правову базу, необхідну для забезпечення повноцінного функціонування релігій та їхніх організацій в суспільстві. А це створює умови для вільного самовизначення особистості в духовній сфері буття. У своїй сукупності законодавство України, що регулює всі правовідносини, пов'язані з свободою совісті, виявляється у системі нормативних актів, які містять в собі норми різних галузей права: адміністративного, цивільного, кримінального тощо.

При цьому необхідно зазначити, що реалізація права особистості на свободу світогляду й віросповідання (свободу совісті) в деяких моментах може бути обмежено. За Конституцією, це відбувається в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я й моральності населення або захисту прав і свобод інших людей.

Принциповим є положення Конституції України про те, що церква й релігійні організації відокремлені від держави. Тому будь-яка релігія не може бути визнана державною як обов'язкова. Також не допускається як обмеження прав з релігійних мотивів, так і звільнення від громадських обов'язків за цими мотивами. Тому жодна громадянин не може бути увільненим від обов'язків перед державою або відмовитися від виконання законів через релігійні переконання. Так, у випадку несприйняття віруючою людиною військової служби передбачається заміна її альтернативною (невійськовою) службою (ст.35).

Варто зазначити, що християнська Церква в Україні у своїх відносинах вже давно переорієнтувалася з держави на суспільство. Більше того, вона саму себе усвідомлює перш за все як складову демократичного суспільства. Ця тенденція пов'язана із поступовим формуванням в Україні християнського демократичного суспільства. Але, на сьогодні Церква у цьому процесі

ще не є лідером. Одна з причин цього полягає в тому, що нині ряд християнських Церков в Україні знаходяться на етапі переосмислення своєї суспільної ролі в соціумі, форм і методів її реалізації. Про це, зокрема, говорить той факт, що в їх керівництві (в першу чергу у православ'ї) по цьому питанню немає єдності. Розмежування в принципі проходить по межі, яка умовно поділяє клір на “консерваторів” та “лібералів”. Перші, побоюючись, що Церква, беручи активну участь у світському житті, втратить свою ідентичність, стоять на позиції збереження конфесійної літургіко-історичної спадщини. “Ліберали”, навпаки, визнають потребу в постійному оновленні форм і методів церковного життя, постійного діалогу з “зовнішнім” світом і ставлять собі завдання про перетворення всієї повноти суспільного життя на засадах християнських цінностей. Через те відбувається переосмислення змісту і форм суспільної діяльності віруючих. Нині в християнстві дискутуються, наприклад, питання щодо можливостей створення віруючими політичних партій, незалежних від держави та адміністрації профспілок, можливості боротьбі віруючих за свої демократичні права.

Реакцією на питання щодо місця і ролі Церкви у сучасному суспільному житті стали соціальні доктрини, соціальні вчення християнських церков. Вони відображають погляди і настанови Церкви не лише щодо особистої поведінки віруючих, але й з приводу обов'язків християнина щодо суспільства в цілому, тобто його соціальної відповідальності. Виходячи з релігійного уявлення про людину та її гідність, соціальна доктрина покликана дати основні методологічні принципи, які орієнтуватимуть віруючих як громадян у їхніх соціально-політичних поглядах.

Нині християнські Церкви вважають своїм обов'язком виступати на захист прав і свобод громадян у випадках, коли владні структури своїми діями зумовлюють погіршення соціально-економічного положення віруючих та інших громадян, або вдавалися до обмеження задекларованих конституційних прав та свобод особистості. Той факт, що “місія Церкви є духовного порядку, насправді не протиставляє її світові. Надія на вічне спасіння та змагання (діяльне прагнення) до підтримки людей – це різні речі, і варто це пам'ятати, однак вони не роздільні, адже саме на землі, в історії, в конкретних умовах життя кожна людина готує, вирішує і наперед переживає свою вічну долю. Несправедливість, визиск, нещасття, які в межах суспільства нерідко консолідується у справжні “структури гріха”, є великими ворогами людини, бо вони впливають на моральну поведінку людини, позбавляють її гідності особи, перешкоджають їй здійснити своє покликання” [10, с. 153].

В цьому плані потрібно відзначити зусилля римо-католицької церкви, яка прагне своїх віруючих зробити повноправними учасниками процесу управління державою, здійснює пошук нових і повніших форм участі в громадському житті громадян-християн та нехристиян. “Життя

демократії, – зазначають її ієрархи, – не може бути ефективним без активної, відповідальної та щирої участі кожного з нас” [5, с.1]. Такий підхід був узаконений рішеннями Другого Ватиканського собору. В його документах, зокрема, зазначено, що “миряни не повинні відмовлятися від участі в громадському житті, в економічній, соціальній, законодавчій, адміністративній та культурній сферах, маючи на меті на особистому та державному рівні пропагувати суспільне благо” [5, с.1]. Нині в обов’язок католиків входить пропагування та захист таких суспільних цінностей як громадський порядок і мир, свобода і рівність, повага до людського життя та довкілля, справедливність та солідарність, тобто тих засад, котрі виступають фундаментом громадянського суспільства.

Отож, реалізація принципу свободи совісті зумовила те, що релігійні організації виступають суттєвим фактором демократизації життя українського суспільства на засадах християнських цінностей, оскільки формують соціально активну позицію віруючих у справі відстоювання ними своїх громадянських прав, що в кінцевому підсумку прямо слугує інтересам формування і розвитку громадянського суспільства в Україні.

Використані джерела:

1. Бабій М. Державно-конфесійні відносини в Україні: проблемні питання практичної реалізації. *Українське релігієзнавство*. 2007. № 44. С. 11-16.
2. Закон України про свободу совісті та релігійні організації. *Свобода совісті та віросповідань у контексті міжнародних й українських правових актів та релігійних документів (витяги)* [упор. М.Ю. Бабій]. Київ, 2006. С. 83-98.
3. Про внесення доповнень і змін до Закону Української РСР «Про свободу совісті та релігійні організації»: Закон України від 23.12.1993 № 3795-XII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3795-12#Text>
4. Здіорук С. Суспільно-релігійні відносини: виклики Україні XXI століття: монографія. Київ: Знання України, 2006. 561 с.
5. Йозеф Кардинал Ратцінгер, Тарнісіо Бертоне. Миряни і політика. Доктринальні зауваги щодо деяких питань стосовно участі католиків у політичному житті. Арка. 2003. № 7 (65). С. 1.
6. Колодний А. Толерантність відносин як риса української поліконфесійності. *Українське релігієзнавство*. 2007. № 44. С. 304-310.
7. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>
8. Проект нового закону про свободу совісті недосконалий. URL: <http://kreschatic.kiev.ua/ru/2143/art/7479.html> (дата звернення: 10.10.2020).

9. Свобода совісті та віросповідань в Україні. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2411-vi-11671> (дата звернення: 10.10.2020).
10. Суспільна доктрина Церкви. (Збірник статей). Львів: Свічадо, 1998. 201 с.
11. Філарет, патріарх УПЦ КП. Демократія пошириться на Росію, якщо українці подолають тоталітаризм. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1302574-demokratiya-poshiritsya-na-rosiyu-yakscho-ukrayintsi-podolayut-totalitarizm-filaret> (дата звернення: 9.10.2020).
12. Якименко Ю. Громадянське суспільство в Україні: основні характеристики. URL: https://razumkov.org.ua/upload/yakymenko_civic_society_2004.pdf (дата звернення: 8.10.2020).

Вовк Вікторія Миколаївна,
*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії та історії держави і права
Хмельницького університету управління і права
імені Леоніда Юзькова*

НЕОДНОЗНАЧНІСТЬ ПРАВОВОГО ІНСТИТУТУ СВДІКІВ У РИМСЬКОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Особливості судових процесів у Стародавньому Римі були предметом детального дослідження як цивілістів, так і романістів. Але при цьому, з філософсько-правових позицій, старо-римські судові процеси не були предметом зацікавленості. В науковій літературі детально описані та проаналізовані специфічні риси як цивільних, так і кримінальних судових процесів у Римі. Разом з цим, питання ролевої стандартизації у судовому процесі Римі як конкретизації та опредметнення сценарності ще не набули належного опрацювання та, власне, ще і не були означені у проблемному полі вітчизняної філософії права. Судові процеси в Римі – це не лише розгляд конкретної справи з поновлення покривдженого права, судові процеси в Римі – це дійство, яке органічно поєднує в собі елементи міфолого-релігійного, обрядово-ритуального, правозастосовного, правотворчого, символічно-знакового, технологічного та інших аспектів синкретичного римського життя.

За своєю природою, інститут свідків в староримському праві є конкретизацією римського менталітету та стійких соціокультурних наративів епохи. Скрупульозність, формалізм, стратифікаційність повсякденного життя римлян відображалися і у судових процесах. В цілому це о-предметнилося в чітко виписаних ролевих стандартах та алгоритмах, яких мусили дотримуватися

учасники судових процесів. Цікавим, з цієї точки зору, є інститут свідків у римському приватно-процесуальному праві.

Явище і поняття свідків є одними із найбільш розробленими у сфері позитивного законодавства сучасних держав. Співприсутні громадяни під час здійснення юридично значимих дій для римлян не просто натовп, свита чи масовка – вони СВИДКИ. Свідки не у звичному для нас розумінні, це своєрідна гарантія правильності здійснення необхідних дій і страховка на майбутнє. Свідок у римському праві, це насамперед той, хто в разі потреби підтвердить або спростує те, що мало місце. Свідок – це (що дуже головне) особа, яка має хорошу репутацію, а відтак її словам можна довіряти. Якщо пригадати основні інститути римського приватного права, то впадає в око той факт, що римське право передбачає і строго визначає кількість свідків для кожної юридичної процедури. Мінімальна кількість свідків повинна була бути не менше двох, а максимальна – різним у відповідності із положеннями різних законів. Так, у відповідності з одним із законів Юлія передбачалося, що максимальна кількість свідків не повинна була перебільшувати 120 осіб. Зазвичай кількість свідків на судовому процесі визначалася претором.

Роль свідка могла виконувати особа, яка:

- мала розумову та фізичну повноцінність;
- не свідчила у власній справі, а також у справах родичів
- незасуджена судовим вироком;
- як правило чоловік, вільний римський громадянин.

Не могли бути свідками:

- обвинувачені у скоєнні злочину;
- непотребні жінки; особи, які досягли 20-літнього віку;
- особи, яких привели із будинку обвинувачувача;
- ліберті проти свого патрона;
- особи нижчої верстви проти представників вищих прошарків;
- особи, яких примусили свідчити у конкретній справі;
- ті, хто раніше уже свідчив проти того ж самого відповідача.

Заборонялося виступати в якості свідків адвокатам у справах осіб, чий інтерес вони захищали;

- особи, які управляли чийось справами;

Сумнівними свідками були:

– неповнолітні; ті, хто перебував у дружніх або ворожих стосунках з обвинувачуваним;

- особи, які підозрювалися в зацікавленості у результаті процесу;
- клятвopреступники;
- ті, хто був умалений в честі за легковажну поведінку;
- греки та азіати.

Усі, хто міг бути свідком, повинні були дотримуватися ритуалізованих

форм поведінки та символічності дій. Ці вимоги стосувалися місця розташування свідків, черговості у промовлянні словесних формул, тексту присяги тощо.

Долинська Марія Степанівна,
*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри господарсько-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ*

ЗАРОДЖЕННЯ ЗАГАЛЬНИХ ПРАВИЛ ВЧИНЕННЯ НОТАРІАЛЬНИХ ДІЙ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ ЗА ЧАСІВ АВСТРО-УГОРЩИНИ

Питання генезису загальних правил вчинення нотаріальних дій є логічною ланкою дослідження питань розвитку нотаріальної діяльності, адже не вивчаючи та не аналізуючи історію, неможливо вибудувати позитивні перспективи розвитку як самої нотаріальної діяльності, так і нотаріального процесу зокрема. Тому виникає потреба у дослідженні зародження загальних правил вчинення нотаріальних дій на західноукраїнських землях за часів Австро-Угорщини.

Основним нормативним актом, яким керувалися австрійські нотаріуси при вчиненні нотаріальних дій, було Австрійське нотаріальне положення 1871 року [1]. Варто вказати на те, що окремого розділу присвяченого загальним правилам вчинення нотаріусами того часу нотаріальних дій не було передбачено у Австрійському нотаріальному порядку. Однак, з аналізу тексту акту вбачається, що певні норми прослідковуються у четвертому розділі «Загальні положення про виконання службових обов'язків нотаріусами», у статтях 31-51.

Однією з найважливіших умов, відповідно до статті 32 Австрійського нотаріального порядку, що передувала приступленню нотаріуса до виконання своїх обов'язків, було:

- принесення новопризначеним нотаріусом нотаріальної присяги,
- а у випадку переведення нотаріуса до іншого нотаріального округу, до «визнання на займання свого нового місця», тобто призначення міністром юстиції.

На нашу думку, вказану норми варто запозичити українському законодавцю шляхом внесення відповідних змін до Закону України «Про нотаріат».

Одним із основних загальних правил вчинення нотаріальних дій тодішніми нотаріусами, відповідно до статті 33 Австрійського нотаріального

порядку, був обов'язок не вчиняти нотаріальні дії (під страхом недійсності укладеного акту, тобто обмеження у праві вчинення нотаріальних дій) від імені: самого нотаріуса, його дружини, осіб, які приходяться нотаріусу: прямими родичами, свояками, усиновленими, а також родичами по бічній лінії (до четвертого ступеня), а також свояками (до другого ступеня).

До загальних правил вчинення нотаріальних дій австрійський законодавець відніс обов'язок вчинення нотаріальних дій лише в межах округу суду першої інстанції, до якого вказаний нотаріус призначений, тобто в межах визначено «нотаріального округу». А у випадку складання документа поза межами нотаріального округу, такий документ (згідно статті 31 Нотаріального порядку), визнавався таким, що не має сили офіційного документа, тобто такий нотаріальний акт був нечинним.

Також надзвичайно значущим правилом, для нотаріусів в Австро-Угорській імперії, було збереження нотаріальної таємниці, як самим нотаріусом, так і його працівниками. Це правило було збережено в наступних поколіннях та сучасних нотаріусів, оскільки сучасні нотаріуси повинні зберігати нотаріальну таємницю.

Наступне правило регулювало питання збереження нотаріусом печатки «закритою», а у випадку її втрати, мабуть крадіжки, тоді він зобов'язаний був повідомити про це як державного прокурора, так і нотаріальну палату.

У статті 43 нормативного акту врегульовано питання мови складання нотаріального документа. Законодавець визначає її як поточну мову в окрузі нотаріуса, а у випадку використання декількох мов, то перевага нотаріусом надається тій мові, яку бажають використати сторони цієї нотаріальної дії. При цьому зауважуємо, що згідно зі статтею 12 Австрійського нотаріального порядку, до повноважень Вищого крайового суду належить визначення мови нотаріального діловодства, якою буде вчиняти нотаріальні дії призначений нотаріус (якщо використовується в окрузі декілька мов).

Аналізуючи норми статті 44 Австрійського нотаріального порядку приходимо до висновку, що у тексті встановлено вимоги до змісту нотаріальних документів, а саме: написання тексту виразно, без скорочень; прокреслення рисками нотаріусом вільних місць у документі; написання хоча б один раз дати складання документа прописом; опис події (виду нотаріальної дії, в тому числі угоди) та суми договорів прописом.

У наступній статті 45 акту встановлено обов'язок нотаріуса не вносити зміни до складеного документу шляхом зішкрябування, дописування або вписування тексту поміж лініями. Однак законодавцем було встановлено порядок закреслення окремих слів (які не стосуються змісту документа), а також порядок внесення змін до документів.

Порядок скріплення документів, які складають з кількох аркушів передбачено у статті 48 Нотаріального порядку.

Зауважуємо, що вище перераховані вимоги до документів застосовують сучасні українські нотаріуси при вчиненні нотаріальних дій.

Однак, австрійські нотаріуси зберігали оригінали нотаріальних актів (документів), а сторонам видавалися лише копії таких актів.

Як було зауважено нами раніше, австрійські нотаріуси (в тому числі ті, як працювали на українських територіях) мали такі ж повноваження щодо вчинення нотаріальних дій, які в основному вчиняють сучасні нотаріуси України [2, с. 195].

Аналізуючи норми, щодо регулювання вчинення нотаріальних дій, варто вказати, що порядок учинення конкретних нотаріальних актів було встановлено у розділі 5 «Особливі вимоги до діяльності нотаріусів». Зокрема, порядок: посвідчення заповітів; засвідчення фактів; посвідчення вірності копій; посвідчення підписів, часу надання документів; посвідчення свідоцтв про знаходження в живих; посвідчення передачі заяв та посвідчення дійсних подій: аукціонів, лотереї, виставок предметів; вчинення протестів векселів, порядок вчинення видачі: виписок, копій, витягів, свідоцтв, які зберігаються у нотаріуса; прийняття документів на зберігання; прийняття грошей та цінних паперів.

Варто наголосити на тому, що норми статті 44 Австрійського нотаріального порядку було деталізовано у статті 68 акту, щодо конкретних вимог до змісту текстів нотаріальних актів.

Нотаріус здійснював реєстрацію вчинених ним нотаріальних дій у відповідній книзі обліку.

Аналізуючи норми Австрійського нотаріального порядку ми приходимо до висновку, що нормативний акт за своїм змістом був, у певній мірі, порядком з учинення нотаріальних дій, та водночас правилами щодо ведення нотаріального діловодства, якими керувалися австрійські нотаріуси, в тому числі ті, які працювали на українських теренах.

Австрійським Законом «Про обов'язковість нотаріального посвідчення деяких угод» 1871 року було встановлено, що до обов'язкового письмового складення та нотаріального посвідчення підлягали: шлюбні договори; договори, що укладаються між подружжям: договори купівлі-продажу, міни, ренти, позики; боргові договори між подружжям, а також договори про підтвердження отримання віна дружиною; договори дарування «без дійсної передачі»; всі угоди, де однією із сторін виступали: неграмотні або сліпі, глухі чи німі особи. Зауважуємо, що більшість з вказаних правил застосовуються на практиці і зараз.

Таким чином, загальні правила вчинення нотаріальних дій, які були передбачені в Австрійському нотаріальному порядку були запозичені та удосконалені наступними поколіннями нотаріусів на західноукраїнських землях та в певній мірі використовуються сучасними українськими нотаріусами.

Використані джерела:

1. Законъ зъ дня 25 Липця 1871, дотычно заведенія нового нотаріатского порядка. *Вісник Законів Державних для Королівств и Країв в Державной Думе заступленних*. 1871. № 95. Ч. XXXVII.
2. Долинська М. С. Становлення та розвиток законодавства про нотаріальну діяльність в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2017. 465 с.

Омельчук Олег Миколайович,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри кримінального права та процесу

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПРАВОВА ПРИРОДА ПРАВА ЛЮДИНИ НА ІНФОРМАЦІЮ ЯК ПРИРОДНОГО ПРАВА

Для розуміння права як загальносоціального явища науковці використовують термін «природне право» як сукупність законів природи і законів біологічного розвитку людини, на основі яких функціонує світ [1, с. 8]. Саме природне право є підставою невід’ємних природних прав людини (право на життя, право на свободу тощо).

У сучасному суспільстві права людини, в тому числі й природні, їх обсяг та зміст визначаються державою. Однак ми підтримуємо В. С. Нерсисянца в тому, що нормативне закріплення таких природних прав не повинно призводити до зменшення їх ролі та ускладнення механізму їх реалізації [2, с. 86–87].

Позитивне право відрізняється від природного тим, що певні норми поведінки створюються людьми та владно затверджуються в суспільному житті як постійний та імперативний критерій обов’язкової поведінки. Вони створюються для того, щоб визначати, що юридично дозволено, а що юридично не дозволено та отримують зовнішній вираз у вигляді законів, юридичних прецедентів та інших джерел [3, с. 32].

Згідно теорій праворозуміння про наявність природного та позитивного права, можна чітко прослідкувати, що у юридичній літературі для класифікації прав і свобод людини і громадянина виділяють один із таких критеріїв, як генезис, згідно з яким права і свободи людини і громадянина поділяються на природні (природжені) і похідні (сформульовані в законах, міжнародних актах) [4, с. 135]. Вказане підводить нас до висновку, що право на інформацію можна розглядати або як природне (природжене) право, або як позитивне (похідне) право.

У наукових колах право громадян на інформацію інколи розглядається лише як складова частина свободи слова і преси. При цьому вказується, що право на інформацію не охоплюється цілком свободою слова і преси [5, с. 262].

Але ми вважаємо, що такий підхід є занадто вузьким, адже у згідно з Конституцією України право громадянина на інформацію складається з великої кількості можливостей, що закріплені у різних її статтях. Крім того, згідно з міжнародними нормами право на інформацію належить до загальнолюдських природних прав і свобод людини й громадянина [6]. Зазначена думка підтримується також і вченими, які вказують, що право на інформацію є природним правом, таким, що виникає у людини з моменту її народження. Так, наприклад, Д. О. Гетманцев вказує на те, що зазначене право є правом особистим, притаманним людині як такій, без зв'язку з категорією громадянства. На це, на його думку, вказує формула викладення цього права в Конституції України, яка передбачає кожній людині право на інформацію [7, с. 17].

Ми також вважаємо, що право на інформацію має природний характер, який виявляється в тому, що людина розвивається, створює нове, накопичує та передає свої знання, досвід у тій чи іншій сфері за допомогою інформації. Крім того, право на інформацію ґрунтується на універсальних засадах – найзагальніших, притаманних усім людям, незалежних від певної культури, заснованих на людській ідентичності (єдності, однаковості), моральних цінностях (гідність, повага до себе та до оточуючих, забезпечення добробуту та рівність) [8, с. 39].

С. В. Петров вказує, що нині спостерігається процес діалектичного зближення природно-правової та нормативно-позитивістської теорій праворозуміння та висвітлення права на інформацію з позиції синтетичного (інтегративного) підходу. Позитивну роль у знятті протистояння між обома теоріями відіграла конституційна практика розвинених держав – закріплення основних прав і свобод людини, визнання їх невід'ємними правами та пріоритетними щодо держави [9, с. 30].

І. В. Арістова звертає увагу, що саме у галузі природного права об'єктивно зумовлені вимоги життя проходять через свого роду «фільтр», де набувають важливий природно-правовий статус, якостей першопочатковості та категоричності, вигляд та силу ідей розуму для того, щоб уже в державно-правовому житті набути категорично імперативного характеру і втілитись як основоположні засади в систему нормативного регулювання певного суспільства. Тобто природне право виступає базисною основою позитивного права, свого роду його перед основою [3, с. 34].

На думку І. В. Арістової конституційне закріплення права на інформацію – це крок вперед у розширенні інформаційних можливостей, а значить і свободи особи, у розвитку нових багатообіцяючих інформаційних відносин

між людиною і державою. Водночас, щоб воно стало «живим» і діючим правом, необхідні відповідні гарантії, що складаються з умов, які забезпечують безперешкодне, безпроблемне здійснення цього права і створюють, по суті справи, наділений механізм його реалізації [10, с. 238].

Застосування природно-правового підходу дає змогу розуміти право на інформацію як таке, що невід'ємно належить людині, ґрунтується на свободі та рівності всіх людей, не залежить від волі держави, а лише визнається, гарантується, забезпечується державою. Держава може обмежити його виключно на підставі закону та в інтересах суспільства. При цьому реалізація особою свого природного права на інформацію не має заповодити школи іншим учасникам суспільних відносин. Наприклад, особа, яка володіє інформацією, не повинна використовувати її, щоб, наприклад, примусити іншу особу до вчинення певних дій (вимагання). Або якщо особа має доступ до персональних даних у зв'язку із службовим становищем, вона має використовувати таку інформацію лише у визначених правових рамках.

Таким чином, визнаючи природне право первинним щодо позитивного, право на інформацію з позиції природного права – це система неписаних, таких що впливають із самої біологічної сутності людини, її життєдіяльності, існуючих правил поведінки в інформаційній сфері. Право на інформацію як природне право належить людині від народження, воно закладено в самій її сутності й однакове для усіх, адже в сучасному суспільстві без отримання, використання, розповсюдження інформації людина не зможе бути повноцінним учасником суспільних відносин і належно реалізовувати інші свої права та свободи.

Використані джерела:

1. Рабінович П.М. Праворозуміння як фундамент юридичної науки і практики / Юридичний вісник України. 2006. № 44. С. 8–9.
2. Нерсесянц В.С. Правовое государство, личность, законность. М.: НИИ правовой политики и проблем правоприменения Российской правовой академии Министерства юстиции РФ, 1997. 138 с.
3. Тодика Ю.М. Конституційне право України: підруч. для студентів вищ. навч. закл. К.: Ін Юре, 2002. 544 с.
4. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник для студ. вищ. навч. закладів / Національний ун-т внутрішніх справ. 2-ге вид. Х.: Консум, 2005. 656 с.
5. Ясечко С.В. Проблема суб'єктивного права на інформацію в цивільному праві / Вісник ХНУВС. 2010. № 3. С. 261–268.
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Рада Європи від 04.11.1950 р. // Офіційний вісник України. 1998 р. № 13. Ст. 2190.
7. Гетманцев Д.О. Про деякі проблеми правового регулювання права на інформацію в Україні / Адвокат. 2006. № 9. С. 17–22.

8. Максимов С. Права людини: універсальність і культурна різноманітність / Право України. 2010. № 2. С. 36–43.
9. Петров С.В. Визначення змісту та складу інформаційних прав людини в Україні: проблемні питання / Наше право. 2014. № 2. С. 30–37.
10. Арістова І.В. Наука «інформаційне право» на новому етапі розвитку інформаційного суспільства / Правова інформатика. 2011. № 1 (29). С. 3–11.

Гуменюк Оксана Григорівна,

*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри філософії, соціально-гуманітарних
наук та фізичного виховання Хмельницького університету
управління та права імені Леоніда Юзькова*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ДІЄВОСТІ ПРАВОВИХ НОРМ

Правове регулювання базується на співвідношенні прав та обов'язків особистості і суспільства. Особистість включається у систему правового регулювання в якості активного суб'єкта, що володіє сукупністю мотивів і потреб, які суттєво впливають на визначення мотивації вчинків. Це, звичайно, не свідчить про їх незалежність від впливу правової системи. У кожній конкретній ситуації, поєднання зовнішніх і внутрішніх чинників є різним, з певним домінуванням одного з них. Правова обумовленість поведінки особистості залежить, насамперед, від змісту та форми вираження правових приписів, від наявності санкцій, від самої особистості, її соціальних установок, ціннісних орієнтацій та інших психологічних якостей. Усвідомлення законів соціального розвитку, значенні права у формуванні особистості, знання тих засобів та шляхів, за допомогою яких право досягає окреслених завдань, уже дозволяє у загальному вигляді зрозуміти основні соціально-психологічні причини дієвості правових норм.

Узагальнення наукових теорій у галузі юридичної психології дозволяє виокремити наступні групи умов дієвості правових норм:

- макросоціальні умови (рівень соціально-економічного розвитку суспільства, правова система і культура, соціальні інститути тощо);
- мікросоціальні умови (найближче оточення людини у вигляді формальних та неформальних малих груп);
- особисті умови суб'єкта, який реалізує право.

Аналізуючи вказані групи умов ефективності правових норм, В.В.Бедь

зазначає, що право, як сукупність правил поведінки (норм), санкціонованих владою, буде ефективним на практиці тоді, коли його реалізація забезпечена заходами державного примусу з метою охорони захисту і розвитку суспільних відносин, які відповідають об'єктивним потребам суспільства та інтересам народу. Суть і зміст правових норм визначається характером економічних відносин, рівнем соціально-економічного розвитку суспільства. Ефективність правових норм також залежить від політичної стабільності у житті держави; від роботи державних і суспільних інститутів, правової культури членів суспільства [2, с. 78].

Суттєво на дієвість правової норми впливає престиж права у суспільстві. Висока міра поваги до права у суспільстві дозволяє реалізувати різні нормативні акти без суворого використання інструментів санкцій і контролю. Повага до права, внутрішня згода із правовими вимогами і впевненість у необхідності дотримання правових норм, свідоме ставлення до них – свідчення того, що правосвідомість членів суспільства знаходиться на досить високому рівні. Повага до права закладена у самій сутності правового виховання, мета якого полягає у тому, щоби досягнути такого ставлення людини до правових норм, коли вона у своїй практичній діяльності та спілкуванні визнає особистісну цінність закону, конкретного правового припису.

Досить значною соціально-психологічною умовою дієвості правових норм є соціальна орієнтація особистості як система ціннісного ставлення особистості до об'єктів соціальної дійсності. В основі виникнення соціальних орієнтацій закладено сукупність потреб і установок особистості, які формують схильність до певного сприйняття й оцінки дійсності. Відповідно, соціальні орієнтації є одним із джерел соціальної, у тому числі і правової, діяльності особистості. У процесі взаємодії з макросередовищем, людина вступає у так звані ціннісні взаємини чи взаємини значущості (здатність того чи іншого явища чи предмета задовольняти певні потреби особистості). Соціально-психологічною формою прояву ціннісних відносин виступають ціннісні орієнтації. Правопорушникам притаманна нестійка система ціннісних орієнтацій, яка відзначається гіпертрофованим характером основних її елементів, серед яких головне місце займає егоїзм, який ґрунтується на уявленнях особистості про себе як про найважливішу соціальну цінність. Завищена оцінка значущості своєї особистості нерідко супроводжується негативним ставленням до суспільного порядку, норм моралі і права.

Друга група психологічних умов дієвості правових норм – мікросоціальні умови – виконує функцію соціально-психологічного забезпечення правореалізації. Маючи у наявності певні засоби впливу (санкції), внутрішньогрупові стосунки впливають на поведінку людини. Якщо норми права схвалюються і визнаються певною соціальною групою, то її члени свідомо дотримуються правових приписів. У цьому випадку ефективність правореалізації

підвищується за рахунок того, що соціальні норми, які склалися, закріплюють правові норми. Також, можливим є варіант, коли у соціальній групі офіційні правові приписи не схвалюються, з'являється спокуса їх порушити, але загроза покарання змушує людей цього не робити.

Дієвість правових норм знижується у тому випадку, коли людина потрапляє у малу групу антисоціальної спрямованості, члени якої не визнають норм права і порушують їх. Серед соціально-психологічних підтримок, які безпосередньо впливають на виконання членами такої групи правових норм, В. Е. Коновалова вказує на прояв уваги з боку мікрооточення до особистості правопорушника у зв'язку із його конкретними діями, а також заохочення, схвалення цих дій, чи навпаки, їх засудження [5, с. 49].

Найбільш сильнодіючими криміногенно значущими негативними підтримками, що стимулюють антисуспільну поведінку правопорушників, є алкоголізм і наркоманія. Задоволення цих викривлених потреб об'єктивно суперечить інтересам суспільства, послаблює соціально корисні зв'язки правопорушників, створює напружену мікросоціальну ситуацію, часто штовхає людину на злочин.

Важливе місце у механізмі антисуспільної поведінки правопорушників займає конкретна життєва ситуація. Вона являє собою сукупність обставин життя особи, які сприяють виникненню у неї за певних умов рішучості, прагнення здійснити суспільно небезпечне діяння. Володіючи невеликою протяжністю у часі і просторі, конкретні життєві ситуації характеризуються також різною мірою їх психологічної напруги, взаємозв'язком із соціальним середовищем та впливом на особистість правопорушника. На відміну від мотиву – внутрішнього спонукання, конкретна ситуація в усвідомленні особи виступає як привід, що вимагає прийняття певного рішення.

Третя група умов ефективності правових норм відноситься до індивідуально-психологічних особливостей індивіда, який приймає рішення про правильність поведінки. Справа у тому, що вибір варіанта поведінки залежить не лише від сили впливу зовнішніх обставин (макросоціальні умови), але й від особистості, зокрема, від її інтелектуальних, емоційних та вольових особливостей, системи потреб, нахилів, інтересів, які є як наслідком середовища і виховання, так і особисто вроджених якостей.

Найбільш розповсюдженими мотивами правомірної поведінки особи є: переконаність у суспільній корисності вчинку, який здійснюється; правовий обов'язок, обов'язок перед суспільством; професійне почуття відповідальності; практична корисність вчинку для інших людей; стереотип, звична поведінка; конформізм (підкорення більшості); острах перед правовою чи моральною відповідальністю; особиста користь від здійснення вчинку; егоїстичні інтереси; негативні мотиви (помста, ревності тощо), які реалізуються правомірними засобами.

На думку О.Е. Жалинського, найвищим рівнем мотивації правомірної поведінки слід вважати переконаність особистості у соціальній цінності вчинку, який здійснюється, його корисності для суспільства і для найближчого соціального оточення [4, с. 35].

Отже, дієвість нормативного акту визначається тим, наскільки він відповідає об'єктивним потребам суспільства у цілому, підтримується різними соціальними групами і в якій мірі реалізується особою, яка шанобливо ставиться до права.

Інтереси особистості і суспільства досить різноманітні, і не усі відносини між членами суспільства піддаються правовій регламентації. Особливість правових норм полягає у тому, що вони відтворюють найбільш суттєві відносини між людьми.

Таким чином, у ході соціалізації особистості відбувається засвоєння людиною норм і цінностей соціального середовища, входження у нього та відтворення соціальних норм. Цей об'єктивний процес засвоєння соціальних функцій, ролей, норм, обов'язків і набуття навичок соціально значимої поведінки протікає на раціонально усвідомленому та емоційному рівнях шляхом формування індивідуального та засвоєння соціального досвіду. Він супроводжується взаємним впливом навколишнього середовища на особистість і – у порядку зворотного зв'язку – особистості на середовище та інших учасників суспільних відносин. Здійснення правопорушення, однак свідчить про неефективність попередньої до злочину соціалізації, наявність дефектів у взаємодії із середовищем. Така неузгодженість у соціалізації проявляється часом у незначних за своєю соціальною значущістю проступках та анти-суспільних діях. Але залишення таких діянь без коректування соціальним середовищем призводить до подальшого відсторонення особистості та формування у неї суб'єктивної готовності застосовувати у критичних ситуаціях засвоєний нею протиправний варіант поведінки.

Використані джерела:

1. Бедь В.В. Юридична психологія: навч. посіб. К.: «Каравела»; 2012, 376 с.
2. Божович Л.И. Проблемы формирования личности: учебник [для студ. вузов]. М.: МГУ, 2015, 688 с.
3. Гуменюк О.Г. Психологія загальна і професійна: підручник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів вnz. К.: КНТ, 2012, 586 с.
4. Жалинский А.Э. Основы профессиональной деятельности юриста. К., 2014. 234 с.
5. Коновалова В.Е. Правовая психология: учебн. пособ. Харьков: «Консум», 2017, 160 с.

Захарчин Наталія Геннадіївна,
*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії України, економічної теорії та права
Національного лісотехнічного університету України*

ПРИРОДА ТА ОСОБЛИВОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНО-АДМІНІСТРАТИВНОГО СТАТУСУ СІЛЬСЬКОЇ ГМІНИ НА ПОЧ. 30-Х РР. ХХ СТ. В ДРУГІЙ РЕЧІ ПОСПОЛИТІЙ

На початку ХХ ст. територіально-адміністративний та юридичний статус найнижчої ланки самоврядування в Східній Галичині був тісно пов'язаний із історичними та політичними подіями, які відбувались у тогочасній Європі. Існування та подальший розпад Австро-Угорської імперії, революційні події 1917–1921 рр., та творення нової Польської держави вплинули на формування нових адміністративно-правових характеристик усіх територіальних одиниць, включаючи сільську гміну.

Одним з визначних правових чинників, якій вплинув на статус сільської гміни в Польщі на початку 30-х рр., став Закон «Про часткову зміну устрою територіального самоврядування», який було прийнято 23 березня 1933 р [1].

В сучасній українській науковій думці недостатньо праць, які висвітлюють правову структуру основних самоврядних одиниць міжвоєнної Польщі. Натомість, польські дослідники, у цьому напрямку досягнули значних успіхів. Так, Бехр Й., вважає прийнятий у 1933 р. Закон «Про часткову зміну устрою територіального самоврядування», таким, що обмежував основи самоврядування [2, s. 294]. Натомість, Джобек-Романський Й., вважає, що територіальна адміністрація в цей час працювала досить успішно, а уніфікація територіально-адміністративного устрою призвела до зменшення кількості гмін та повітів [3, p. 171].

Представляючи Закон «Про часткову зміну устрою територіального самоврядування» у парламенті, міністр внутрішніх справ міжвоєнної Польщі Броніслав Перацький, зазначав, що основне питання, яке стояло перед законодавцями – питання організації гміни. «З двох видів існуючих на території Речі Посполитої: одиночної та колективної, як уніфікаційна була обрана колективна гміна» [1].

У статті 10 Закону визначались основні характеристики реформованої сільської гміни: «До території сільської гміни входить одна або декілька місцевостей» – осідки та містечка, селища та села, присілки та хутори. Водночас, якщо сільська гміна не являла собою єдиної місцевості, вона поділялась на сільські громади [1].

Територіально, площа гміни мала відповідати громадським та економічним потребам населення. Формуючи територію сільської гміни, влада могла брати до уваги різноманітні обставини, як, наприклад, наявність однієї парафії, розвинутого промислового центру, або освітнього середовища. Фактично, мали бути сформовані гміни, які були фінансово спроможні регулювати господарське життя на визначених територіях, економічно Також, у частині 3 ст. 10 Закону новостворена сільська гміна визначалась самоврядною одиницею, особою публічного права та суб'єктом приватної власності.

Адміністративним центром сільської гміни була місцевість, де зосереджувались владні інституції (*siedziby*), найчастіше, де проживав вїйт та знаходились важливі суспільно та адміністративно значущі установи.

На чолі новоствореної колективної гміни (*gmina zbiorowa*) стояли гмінна рада як ухвалюючий орган та вїйт, як виконавчий орган влади. До гмінної ради входили вїйт, підвїйт (заступник вїйта), лавні та радні. Територія гміни, якщо не становила окремої монолітної місцевості, поділялась на громади, статус яких також визначався у Законі. Особливістю статусу вїйта були його доволі широкі повноваження в адміністративній та господарській сферах.

Таким чином, на початку 30-х рр. XX століття у Другій Речі Посполитій було проведено уніфікацію територіально-адміністративного устрою. Внаслідок цього було створено єдину систему поділу на колективні, або збірні гміни, політико-правові характеристики яких неоднозначно сприймалися різними суспільними верствами.

Використані джерела:

1. Ustawa z dnia 23 marca 1933 r. o częściowej zmianie ustroju samorządu terytorjalnego. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. 1933. Nr 35. Poz. 294.
2. Behr J. Ewolucja gminy w Rzeczypospolitej Polskiej – zarys problematyki. *Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis*. 2015. Vol. 4 (1). S. 285-302.
3. Dziobek-Romański J. Proces ujednoczenia ustroju samorządu terytorjalnego w II Rzeczypospolitej. *Roczniki Nauk Prawnych*. 2012. 22(2), 149-177.

Скрипник Олександр Олександрович,

*кандидат юридичних наук, докторант Інституту держави і права
ім. В.М.Корецького НАН України*

АВТОРИТАРНИЙ І ТОТАЛІТАРНИЙ РЕЖИМИ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗМЕЖУВАННЯ ЗМІСТУ ПОНЯТЬ

Порівнюючи авторитарні і тоталітарні режими доволі часто можна зустріти думку, що авторитаризм є послабленою формою тоталітаризму. Однак, що в даному випадку означає політико-правове використання терміну “послаблений”? Очевидно, що його можна застосовувати в двох значеннях. З одного боку, мова може йти про збереження всіх основних ознак тоталітаризму, але при зменшенні їх інтенсивності, а, з іншого боку – про часткове співпадіння лише деяких рис.

Першою і найбільш важливою ознакою тоталітарного політичного режиму є існування монополії на владу єдиної політичної партії. При цьому партійна структура повністю пронизує собою всі державні інститути і всі сфери функціонування державної влади, внаслідок чого члени партії контролюють всю сферу державного управління, а її представники чи керують безпосередньо, чи тримають ті чи інші процеси під своїм наглядом. Тому навіть формально відокремлені одна від одної гілки державної влади виявляються реально злитими в єдиній ієрархії партійного підпорядкування, на чолі якої стоїть одноосібний лідер. В результаті чого держава перетворюється на інструмент реалізації партійних інтересів, а суспільство стає партійною підструктурою. На відміну від цього авторитарний політичний режим не передбачає концентрацію державної влади в руках якоїсь однієї партії, яка накладає заборону на функціонування інших політичних партій. До речі, в Конституції СРСР 1936 року при визнанні права на об’єднання в громадські організації заперечувалося право на створення політичних партій. Це впливало зі змісту ст.130, де було вказано, що “відповідно до інтересів трудящих та в цілях розвитку організованої самодіяльності та політичної активності громадян забезпечується право об’єднання в громадські організації”. Але серед цих громадських організацій в тій же статті Конституції було перелічено лише “професійні спілки, кооперативні об’єднання, організації молоді, спортивні та оборонні організації, культурні, технічні та наукові товариства”, і не було навіть згадано політичні партії.

Тож авторитарний політичний режим цілковито припускає існування феномена багатопартійності. І це жодною мірою не суперечить положенню про спорідненість політичного плюралізму і багатопартійності з демократією,

оскільки за умов демократичного політичного режиму його демократичність вимірюється не кількістю партій, а ступенем залучення громадян до вирішення суспільних проблем. При цьому доволі влучною формулою, яка дозволяє чітко продемонструвати специфіку функціонування політичної сфери за умов тоталітарних і авторитарних політичних режимів, є концепція визначальних цілей цих двох режимів. Метою тоталітарного політичного режиму є повна політизація всієї сфери суспільних відносин, коли будь-які суспільні відносини, починаючи від дрібних сімейних справ несуть в собі політичну навантаженість. По суті, ця мета логічно випливає з намагання ототожнити суспільство і державу, чи точніше – остаточно включити перше до останньої. Що ж до авторитарного режиму, то він ставить перед собою прямо протилежну мету, якою є якомога більша деполітизація населення. Тобто якщо ідеальним громадянином для тоталітарного режиму є “людина політична”, то для авторитарної влади ним є “людина де-політична”, чи – “*homo apoliticus*”. У першому випадку заохочуються всі акти політичної участі, які щоправда відбуваються у заздалегідь визначених і передбачених державою формах, тоді як у другому – влада всіляко сприяє падінню політичної активності, розчаруванню в політиці, збільшенню ступеня політичної апатії та байдужості.

Також за умов авторитарного політичного режиму формується цілковито новий тип відносин між політичними партіями та державною владою. Якщо в тоталітарних режимах державна влада завжди тлумачиться як партійна влада, тобто йдеться про “*владу партії*”, то для авторитарних політичних режимів характерна поява такого феномену як “*партія влади*”. Це можна зафіксувати наступним чином: при тоталітарному режимі партія обирає для себе державу, а при авторитарному: держава обирає для себе партію чи точніше – партію. Саме такі “*партії влади*”, як обрані на підставі їх цілковитої лояльності авторитарній владі, офіційно набувають всіх інституційних ознак партії і отримують право і можливість бути залученими до політичної участі та реалізації державної влади. Доволі часто представники цих партій прямо рекрутуються в органи державної влади, що призводить до поступового стирання межі між партійною діяльністю та державною. Разом з тим, щоби не припустити появу політичної опозиції чи консолідацію опозиційних сил, авторитарна влада сприяє подальшому дробленню політичних партій, які в силу штучно утвореної не можуть конкурувати за політичний вплив з партіями влади.

Другою, ознакою тоталітарного політичного режиму є наявність всезагальної ідеології, яка до того ж є і загальнообов’язковою для всього суспільства. Нагадаємо, що в нацистській Німеччині було навіть видано спеціальний закон (“*Gleichschaltungsgesetz*”), що передбачав єдину для всіх німців ідеологію. Так саме офіційною і загальною ідеологією СРСР була

комуністична теорія. Щоби регламентувати всі сфери суспільних відносин держава має віднайти таку основу, яка б дозволила здійснити процес остаточного синтезу держави і суспільства. Такою основою може виступити лише ідеологія, оскільки лише в ідеологічній площині можуть бути синтезованими політика, право та економіка. Завдяки створенню всеохоплюючої ідеології, тоталітарна держава отримує можливість впливати не лише на зовнішні прояви суспільного життя, але й на суспільну свідомість. При цьому завдяки перетворенню всього простору політико-правових відносин на єдине ідеологічне поле тоталітарна влада контролює не лише публічні відносини, але й приватне життя своїх громадян.

Останньою властивістю тоталітарного політичного режиму, від якої власне і була утворена його назва, є існування системи тотального контролю над суспільством. При цьому поняття “тотальний” означає одночасно як сферу контролю, так і його необмежені повноваження. Причому для запровадження цього контролю у різних сферах застосовуються різні механізми. Так, економічний контроль реалізується завдяки скасуванню інституту приватної власності, націоналізації економіки і запровадженню жорсткої системи адміністративно-планового управління. Звісно, це не означає заперечення цінності і необхідності елементів державного втручання у розвиток економічних відносин, але на відміну від демократичних та авторитарних режимів, для тоталітаризму це втручання носить постійний, необмежений і економічно невиправданий характер. Що ж до авторитарного режиму, то він не намагається розповсюдити свій вплив за межі політичної сфери, а тому для нього не виникає потреби у скасуванні інституту приватної власності. Більше того, значною мірою саме лібералізація економіки і перенесення суспільної уваги на вирішення економічних, а не політичних, проблем розглядаються авторитарною владою у якості одного з засобів утримання населення в стороні від політичної участі.

Таким чином, жодна з трьох класичних визначальних ознак тоталітаризму: єдина партія, єдина ідеологія, тотальний контроль, не виступає такою ж обов’язковою для авторитарного політичного режиму. Та ж саме ситуація спостерігається у тому випадку, якщо звернутися до моделі Р. Арона [1, с. 230-231]. Нагадаємо, що за Р.Ароном тоталітарний режим має п’ять характерних властивостей: 1. Тоталітаризм виникає в режимі коли одна політична партія отримує монопольне право на політичну діяльність; 2. Ця партія має ідеологію, що отримує статус єдиного авторитету та офіційної державної істини; 3. Для розповсюдження офіційної істини держава наділяє себе виключним правом на силовий вплив та застосування всіх можливих засобів переконання; 4. Більшість видів економічної та професійної діяльності є підконтрольними державі; 5. У зв’язку з тим, що будь-яка діяльність є державною та підпорядкованою ідеології, будь-яка помилка в господарській

чи професійній сфері перетворюється в ідеологічний гріх. Фактично лише третя ознака, пов'язана з силовими методами впливу на суспільство може виглядати спільною для авторитарного і тоталітарного політичного режиму. Але, насправді, відмінність щодо застосування сили тоталітарною і авторитарною владою полягає у тому, що для тоталітаризму сила застосовується завжди аби розповсюджувати та підтверджувати офіційну точку зору та офіційну ідеологію. Натомість авторитарний режим застосовує силу лише у випадках коли виникає загроза його самозбереженню.

Все вищезазначене робить неправомірним ототожнення авторитарного і тоталітарного політичних режимів чи віднесення їх до одного й того ж політико-правового типу.

Використані джерела:

1. Арон Р. Демократия и тоталитаризм. М.: Текст, 1993. С.230-231.

Стеньгач Надія Олександрівна,

кандидат історичних наук, доцент,

професор кафедри теорії держави і права

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ІДЕЇ СЕРЕДНЬОВІЧНИХ ЄРЕСЕЙ : БОГОМІЛЬСТВО

Офіційній християнській ідеології від самого початку її виникнення протистояли різні опозиційні течії, котрі називали ересями або схизмою. Єресь – це релігійні вчення, що не визнавалися офіційною церквою. Ці вчення визнавали основні ідеї – догмати християнства, але розуміли і тлумачили їх інакше, ніж пануюча церква. На перших етапах, після визнання за християнством державного статусу, з еретиками мало хто рахувався. Найбільш поширеними на цьому етапі еретичними течіями були: гностецизм, маніхейство, монтаністи та ін. Представники цих течій виражали інтереси соціальних низів і виступали проти церковних ієрархів (єпископів, пресвітерів, дияконів), які претендували на привілейоване становище в церкві, вимагали повернення до демократичних засад раннього християнства. На перших порах названі течії мали скоріше богословський характер, було проявом вузько професійної ідейної боротьби. Однак поступово еретичні течії стали приваблювати і підтримувати достатньо широкий спектр соціальних сил, які були незадоволені засиллям духовенства і церкви

та існуючим феодальним ладом.. Єретичні рухи, поєднані з соціальним протестом, стали значним явищем західноєвропейського середньовіччя.

Політично орієнтовані ересі в залежності від їх соціальної бази і характеру можна поділити на помірковані (бюргерські) і радикальні (селянсько-плебейні).

Бюргерські ересі виражали інтереси заможних городян і вимагали "дешевої церкви" – скасування церковної ієрархії, ліквідація її привілеїв і повернення до ранньохристиянських засад. На їх думку, ієрархічна організація церкви, концентрація в її руках великих багатств і, перш за все, земельних угідь і культових споруд, обряди і церковні служби не відповідають Новому завіту. Церква, заявляли вони, відхилилася від істинної віри і потребує радикальних змін.

Селянсько-плебейські ересі вказували на те, що існуючий феодальний лад та цього соціальні порядки знаходяться в протиріччі з ідеєю рівності, що містяться в ранньому християнстві і критикували багате убранство церкви, стану нерівність людей, кріпацтво, дворянські привілеї, існуючі суди і державно-правові установи.

Історично першою радикальною ерессю, яка мала європейський резонанс, було богомільство (від імені священника Богомила). Це X-XIII ст., Болгарія. Це вчення і суспільно-політичний руш поширився на Візантію, Сербію, Боснію, Київську Русь. Це вчення відображало настрої закріпачених болгарських селян, було реакцією на їх безправ'я, обтяження сільського населення масою податків і зборів на користь світських феодалів та церкви. Крім цього, богомільство було і протестом проти національного пригнічення країни Візантійською імперією. Названі явища породжували в масовій свідомості сумніви в тому, що все це відбувається з волі Бога, доброго і справедливого. Ці сумніви знайшли підтвердження в Новому завіті, де йдеться про боротьбу добра і зла у світі. Ці два начала уособлювалися у Бозі та дияволі. Доброму Богові Христу протистоїть злий диявол і ніхто не може одночасно служити цим двом началам. Не можна служити і Богові і дияволу, причому останній ототожнювався богомилами з багатством. В той же час бідність проголошувалася богомилами вищою доброчинністю і умовою праведності людини. Багаті і церква продалися дияволу. Про церковні обряди і статuti вони говорили "Це не написано в Євангелії, а встановлено людьми".

З усіх обрядів богомили визнавали лише пости, сповідь і молитву "Отче наш". Вони стверджували, що пануванню багатства та насилля буде кінець. Богомили створили за ранньохристиянським зразком релігійні громади, власну організацію, яка була заснована на началах рівності і на суспільній праці. Їх проповідники (апостоли) засуджували духовенство за негідний для християн спосіб життя, гонитву за земними благами, виступали проти багатства, за найсуворіший аскетизм у повсякденному житті.

Заслуговує на увагу позиція богомилів щодо держави, уособленням якої для них був цар. Спочатку вони були рішучими противниками царя та існуючого державно-правового устрою. Однак в послідуєчому, коли в XI ст. Болгарія опинилась під Візантійським пануванням, їх позиція зазнала принципової зміни. Від засудження держави, її несприйняття вони перейшли до засудження конкретного правителя чи форми правління: якщо правитель мудрий, то він може набути ознак святості, а плоди його правління – благо для всіх.

Погляди, тотожні богомилівським, тому що вони виникали на однаковому соціальному підґрунті, проповідували в Західній Європі катари, патарени, альбигойці, вальденси та ін. Для боротьби з ересями римські папи організували хрестові походи. Була заснована інквізиція. Римський Папа Інокентій III наказав знищити всі книги священного писання, папа Григорій IX у 1231 р. заборонив мирянам читати головну книгу християнства – Біблію.

Богомили і подібні їм перші еретичні течії у своїх політичних вимогах не ставили за мету насильницьке повалення існуючого державного ладу. Весь комплекс оновлення суспільства зводився ними до загальнодемократичної вимоги знищення несправедливості на шляхах морального вдосконалення людини, відмови від земних благ і аскетичного способу життя, узагальнення майна в рамках християнських громад.

Для боротьби з еретиками римо-католицька церква утворила монаші ордена домініканців і францисканців. Проявляючи виняткову жорстокість, масово знищуючи еретиків, тотально переслідуючи їх прихильників римо-католицька церква значно послабила еретичні настрої. Проте ідеї еретиків увійшли в духовний арсенал бюргерсько-церковної Реформації XVI ст., а найбільш радикальні, селянсько-плебейські ересі, Але ідеї еретиків увійшли в духовний арсенал бюргерсько-церковної Реформації XVI ст., а найбільш радикальні, селянсько-плебейські ересі суттєво вплинули на ідеологію революційних мас, учасників ранніх буржуазних революцій XVI–XVII ст. Голандії та Англії.

Шептицька Любов Богданівна,

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії України, економічної теорії та права
Національного лісотехнічного університету України*

ДЕФІНІЦІЯ ПОНЯТТЯ «МУЗЕЙ» В ЗАКОНОДАВСТВІ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

Відомо, що дефініція займає центральне місце у структурі усього нормативно-правового акту, надаючи при цьому стійкості та стабільності усій системі законодавства [1, с. 6]. Формування поняття «музей» у історико-правовому вимірі міжвоєнної Польщі досягнуло етапу використання його у законотворчому процесі.

Потребу створення нормативно-правової бази та законодавчого регулювання музейної діяльності розуміли і працівники музейної сфери, і урядовці. Отже, у міжвоєнний період музейна діяльність Польщі потребувала законодавчого врегулювання. Під час формування ідей та проєктів нових нормативно-правових актів щодо музейної сфери, формувалася і категоріальний апарат майбутньої законодавчої бази з питань функціонування музеїв та збереження пам'яток, змінювались і підходи до визначення самого поняття «музей».

Перший проєкт закону про музеї Другої Речі Посполитої було запропоновано у 1918 р. У ньому музеї визначались як «спеціально зібрані колекції усіх видів у сфері природи чи культури (археологічні, історичні, природничі, етнографічні, мистецькі, промислові тощо), які мають характер інститутів суспільного блага, підтримуються державою, містами, муніципалітетами, релігійними органами, об'єднаннями та приватними особами» [2, с. 32]. У визначенні не акцентувалось на ціннісній складовій наявних колекцій. Фактично, розрізнялись різні типи музеїв – археологічні, історичні, природничі тощо, та визначався рівень підпорядкування, а отже, і забезпечення їх діяльності.

У своїй статті Захарчин Н.Г. зазначає, що на початку 30-х рр. ХХ ст. Союз музеїв Польщі, як координатор діяльності усіх музеїв країни, на одному з своїх з'їздів запропонував новий законопроєкт [3]. Так, він представлявся як більш загальний, що мав визначати статус, роль та функції у взаємовідносинах між музеями та державними органами влади. Перша стаття законопроєкту включала визначення терміну «музей».

Для провідних діячів галузі назріла потреба виокремити справжні музеї, від псевдомузеїв, які були закриті для населення та були найчастіше приватними установами. У цьому проєкті музей вже визначався з його ціннісними

характеристиками – «це кожна доступна для громадськості колекція матеріальних предметів, які мають наукову, мистецьку, технічну, дидактичну чи пам'ятну цінність, організовані з огляду на ці цінності і не являються бібліотечною чи архівною колекцією» [4, s. 60]. Виокремлювалось поняття від інших культурних інституцій Другої Речі Посполитої, тим самим, визначаючи потребу особливого підходу держави до музейної діяльності.

Дещо відрізнялося визначення музеїв у погодженому з урядом, сенатом та сеймом Другої Речі Посполитої законі «Про опіку над публічними музеями». У березні 1933 р. більшістю парламенту цей закон був прийнятий. В ст. 1 зазначеного акту публічний музей визначався як «усі колекції у галузі мистецтва, культури і природи за виключенням бібліотек, які організовані під кутом наукової, мистецької або пам'ятної цінності» [5]. Як бачимо, законодавче визначення підміняло проектне визначення музею у сфері публічності. Термін «публічний» прийшов на зміну поняттю «доступна для громадськості колекція».

Отже, визначення музею трансформувалась у стислу та коротку законодавчу дефініцію, яка мала бути, як і прийнятий закон – рамковою, ймовірно передбачаючи зміни у подальшому законотворчому процесі у цій галузі.

Використані джерела:

1. Подорожна, Т. С. Законодавчі дефініції: поняття, структура, функції. Автореф. дис. канд. юр. наук. Київ, 2009. 16 с.
2. Pruszyński J. *Muzea. Muzealnictwo. Prawo muzeów. Santander Art and Culture Law Review*. 2015. 1(1). s. 9-40.
3. Захарчин Н. Нормативно-правове регулювання діяльності музеїв в Другій Речі Посполитій. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. 38-41. <https://doi.org/10.36695/2219-5521.1.2020.05>
4. *Pamiętnik Muzealny*. Krakow, 1933. Zeszyt 2. 64 s.
5. Ustawa z dnia 28 marca 1933 r. o opiece nad muzeami publicznymi. *Dziennik Ustaw*. 1933. Nr 32. Poz. 279.

Литвинюк Каріна Олександрівна,

аспірантка кафедри теорії та філософії права
Львівського національного університету імені Івана Франка

НАУКИ ПРО ЛЮДИНУ ТА НАУКИ ПРО ПРАВО: ЧИ ЗАКОНОМІРНИЙ ПРОЦЕС ЇХНЬОЇ КОНВЕРГЕНЦІЇ?

Антропологічний поворот у філософії закономірно вплинув на інтерпретацію права як людиновимірного явища. Проте таке осмислення цього явища, як і діяльності з його творення, застосування, неможливе без проникнення в юридичні науки висновків таких наук про людину як різні види антропології, еволюційна біологія, етологія, соціобіологія, психологія тощо.

Про перспективність і потребу цих міждисциплінарних досліджень писали багато дослідників (Е.Д. Еліот (*E. Donald Elliott*), Дж. Шалл (*Jeffrey Schall*), Ф. Шен (*Francis Shen*), В. Залуський (*Wojciech Zaluski*)). Так, як зазначив бельгійський теоретик права А. Дьєвр (*Arthur Dyevre*), «еволюційна теорія у кінцевому підсумку зробить революцію в правовому мисленні» [4, с. 364]. А М. Грутер (*Margaret Gruter*) – основоположниця напрямку правових досліджень з назвою «Право та Біологія» («Law and Biology») у США – на початку 80-х років ХХ ст. наголосила на тому, що, «вивчаючи поведінку різних видів тварин і примітивних суспільств, ми можемо отримати деяке розуміння еволюції права. Етологія може сприяти кращому розумінню генези права та правової поведінки людини» [6, с. 218]. Іншими словами, як вказав американський дослідник О.Д. Джонс (*Owen D. Jones*), всі соціальні науки, які зосереджуються на питаннях про причини поведінки людини, і всі природничі науки, які теж з'ясовують ці питання, слід інтегрувати [7, с. 286]. Проте в Україні, незважаючи на поглиблений інтерес до юридичної антропології (Д. Гудима, В. Бігун, Д. Бочаров, Ю. Лобода, С. Максимов, О. Павлишин, П. Рабінович, Н. Сатохіна, С. Шевцов), дослідження біологічних засад права поки що не стали новим науковим напрямком.

Оскільки право як соціальний регулятор є «споживачем поведінкової моделі» [7, с. 285], слід визначити, які чинники можуть впливати на формування такої моделі. Поведінка людини – це завжди наслідок складної та багаторівневої взаємодії факторів навколишнього середовища з еволюційними установками, інстинктами, генами, гормонами людини та її центральною нервовою системою. Простежити закономірності утворення правил поведінки людей можна на прикладах проявів таких основних біологічних установок людини як агресія й альтруїзм.

В еволюційній біології й етології агресія розуміється як природній і невід’ємний інстинкт будь-якої тварини, що відіграє важливу роль у збереженні окремої особини та виду в цілому [2, с. 114-115]. Функціями агресивної поведінки є: встановлення ієрархії, захист потомства та території. Російський етолог В. Дольник небезпідставно стверджує, що влада має біологічну природу, яка виявляється у встановленні ієрархічних законів [1, с. 196, 209]. Тобто, встановлення правил суспільного співжиття та вибудовування стійких ієрархічних соціальних систем відбувається за вияву агресивної поведінки домінуючих осіб і ритуалів стримування агресії в осіб підпорядкованих. Відхилення від створених у такий спосіб стандартів поведінки теж зумовлює агресію. Члени соціальної групи змушені виконувати правила для підтримання порядку. Проте у разі збільшення групи біологічних механізмів стримування агресії вже недостатньо. Виникає потреба у додаткових соціальних регуляторах, зокрема і у нормах позитивного права. Кількість останніх і глибина їхнього проникнення у суспільні відносини прямо пропорційна ускладненню цих відносин. Створення таких норм спрямоване на послаблення установки людини на агресивну поведінку.

Досліджуючи явище агресії, можна пояснити формування відносин влади-підпорядкування, норм публічного права тощо. Тоді як пізнання іншої біологічної установки – альтруїзму – допомагає з’ясувати формування горизонтальних соціальних зв’язків, зокрема відносин договірного характеру, а відтак і закономірності творення норм права приватного. Договір передбачає реалізацію принципу взаємності його сторонами та їхнього вільного волевиявлення. Укладаючи договір, одна сторона очікує на добросовісність його виконання іншою. Концепція взаємного альтруїзму, що вперше була представлена еволюційним біологом і антропологом Р. Тріверсом (*Robert Trivers*) у 1971 році [10], допомагає пояснити виникнення того емоційного переживання, яке лежить в основі договірного правовідношення. Взаємний альтруїзм позначає еволюційний механізм, який спонукає обмежувати кооперацію індивідів, нездатних повернути надану їм послугу. Іншими словами, коли, наприклад, індивід надає певну послугу іншому, в останнього виникає імперативна емоція вчинити певну, часто – еквівалентну, дію щодо надавача послуги. Взаємний альтруїзм обмежує можливості того, що відповідна емоція не з’явиться.

Реалізація означеного принципу може допомогти охарактеризувати й інші суспільні відносини, побудовані на дотриманні взаємності задля збереження рівноваги, балансу інтересів їхніх учасників. Для прикладу, норми кримінального права про покарання за злочини, встановлення обов’язку відшкодувати завдані збитки, умови товарообміну – все це певні варіанти інституціоналізації взаємного альтруїзму. Його використання у суспільстві, як зазначив еволюційний біолог М. Рідлі (*Matt Ridley*), «можливо, є невіддільною частиною самої людської природи. Це – інстинкт» [3, с. 85].

Наведені роздуми ілюструють деякі можливості дослідження впливу біологічних установок людини, зокрема агресії й альтруїзму, на закономірності утворення соціальних норм, зокрема норм юридичних, а також на їхню інтерпретацію та застосування. Проте цими можливостями такі дослідження, звісно, не обмежуються. Конвергенція юридичних наук з науками про людину може допомогти «розробити кращі й ефективніші юридичні норми» [5, с. 599], «зрозуміти та передбачити вплив закону на людську поведінку» [8, с. 1145], «оцінити ефективність прийнятих норм права у досягненні цілей, заради яких вони були запроваджені» [11, с. 198].

Використані джерела:

1. Дольник В. Г. Непослушное дитя биосферы. Беседы о поведении человека в компании птиц, зверей и детей. СПб. : Издательство Петроглиф, 2009. 352 с.
2. Лоренц К. Так называемое зло. К естественной истории агрессии. В *Так называемое зло*. М. : Культурная революция. 2008. С. 86-308.
3. Ридли М. Происхождение альтруизма и добродетели: От инстинктов к сотрудничеству. М. : Эксмо, 2013. 336 с.
4. Dyevre A. Law and the Evolutionary Turn: The Relevance of Evolutionary Psychology for Legal Positivism. *International Journal of Jurisprudence and Philosophy of Law*. 2014. Vol. 27, No. 3. P. 364–386.
5. Elliott E. D. Law and Biology: The New Synthesis. *Saint Louis University Law Journal*. V. 41. 1996. P. 595–624.
6. Gruter M. Law in sociobiological perspective. *Florida State University Law Review*. 1977. Vol. 5, Issue 2. P.181-218.
7. Jones O. Law, emotions, and behavioral biology. *Jurimetrics*. 1999. Vol. 39, No. 3. P. 283-289.
8. Jones O. Time-Shifted Rationality and the Law of Law's Leverage: Behavioral Economics Meets Behavioral Biology. *Northwestern University Law Review*. Vol. 95. 2000. P. 1141–1206.
9. Storr A. Human aggression. New York : Atheneum. 1968. 127 p.
10. Trivers R. The evolution of reciprocal altruism. *Quarterly Review of Biology*. 1971. Vol. 46, No. 1. P. 35–57. URL: <http://www.jstor.org/stable/2822435> (дата звернення: 11.10.2020).
11. Zaluski W. On the Relevance of Evolutionary Anthropology for Practical Philosophy. *Between Philosophy and Science*. P. 189-209.

Глушения Яна Геннадьевна,

*соискатель высшего образования на магистерском уровне
Института управленческих кадров
Академии управления при Президенте Республики Беларусь*

СОДЕРЖАНИЕ ПРАВОСОЗНАНИЯ КАК ПРАВОВОЙ И СОЦИОЛОГИЧЕСКОЙ КАТЕГОРИИ

Проблема понимания правосознания является важной для ряда наук: философии, социологии, правоведения, психологии и др. В теоретическом аспекте эта проблема рассматривалась в работах многих ученых. Однако до настоящего времени остаются недостаточно разработанными вопросы методики исследования правосознания, оценки его характера, измерения объема и содержания правовых знаний. Незавершенность этих проблем в ряде случаев ведет к ошибочному отождествлению правосознания в целом с объемом правовых знаний. Практика социально-правовых исследований требует глубокой разработки методологии изучения и оценки правосознания [1, с. 2-5].

Возрастание влияния субъективных факторов на ход общественного развития привлекает внимание исследователей к изучению самих этих факторов, условий их возникновения, существования, развития, форм их влияния на различные общественные отношения в развитом обществе. К числу субъективных факторов, оказывающих влияние на формирование и функционирование современного общества как единого организма, относится правосознание в различных его формах: правосознание всего общества в целом, правосознание больших и малых социальных групп, правосознание индивидов.

Правосознание – это определенный качественный уровень знания права, понимания его необходимости и его участие во внутренней мотивации поступков и действий. Человек с высоко развитым правосознанием, с одной стороны, сознает свои обязанности перед обществом и другими людьми, а с другой – понимает свои права как личности, обладающей ценностью и достоинством, и не допускает их нарушения.

Каждая социальная группа и каждый индивид по-своему понимают сущность права, по-своему видят свои собственные права и обязанности, а также права и обязанности других людей. Совокупность таких представлений о праве образует то, что юристы называют правосознанием. Правосознание – это объективно существующий набор взаимосвязанных идей и эмоций, выражающих отношение общества, групп, индивидов к праву – этому целостному социальному институту, его системе и структуре, к отдельным законам и характеристикам правовой системы.

Формирование правосознания происходит под влиянием исторического опыта общества, а также собственного социального опыта различных индивидов и групп. Правосознание имеет определенную структуру, состоящую из двух уровней – обыденного и теоретического. Обыденное правосознание, присущее большинству людей, включает отрывочные представления о праве, зачастую неверные, отягощенные предрассудками. Теоретический уровень образует научное знание о праве и его сущности, о происхождении права, о законности и правопорядке, правовом государстве и юридической ответственности. На этом уровне правосознание представляет собой целостную систему взглядов на природу права. Обыденное правосознание формируется в процессе повседневной жизни людей, их общения между собой, участия в судебных процессах, взаимоотношений с правоохранительными органами. Для обыденного правосознания характерно доминирование моральной оценки правовых норм [2, с. 216-219].

В свою очередь социальное назначение правового сознания выражается в его функциях. Познавательная функция связана с осмыслением правовой действительности, накоплением определенных знаний. Оценочная функция выражается в сравнительном отношении к правовым явлениям и процессам (к праву и законодательству, к правовому поведению, к объектам и субъектам юридически значимой деятельности), да и к самому правосознанию, на основе повседневного и научного опыта, использования нравственных и иных критериев, сопоставления социальных ценностей. Весь спектр объективной и субъективной реальности оценивается через призму справедливого и правового в общественной жизни. Именно оценочная функция является основой творческой, преобразующей роли правосознания, условием целеполагающей деятельности. Регулятивная функция определяет ориентиры поведения людей, выработку стереотипов поведения в определенных ситуациях [1, с. 23–34]. В юридической литературе иногда выделяют также прогностическую и информационную функции.

Правосознание является активным регулятором всего многообразия жизненных процессов в обществе и государстве [3, с. 112–116]. Таким образом, правосознание пронизывает весь механизм правового регулирования, предшествует изданию юридических норм и сопровождает на всем протяжении их действия. Правосознание рассматривается как идеальный латентный многоуровневый феномен ментальности граждан, отражающий их идентификацию, совокупность знаний, мотивов, ценностных ориентиров, оценочных отношений к правовой реальности, практике ее реализации, который регулирует повседневное поведение индивидов в юридически значимых ситуациях. В свою очередь институционализация в обществе свободной атмосферы законопорядка и законопослушности объективно служит залогом успешности формирования правосознания.

Использованные источники:

1. Щегорцов В.А. Правосознание как объект социологического исследования: Автореферат дис. на соискание ученой степени кандидата юридических наук / Всесоюз. науч.-исслед. ин-т советского законодательства. 1976. С. 1–19.
2. Касьянов В.В., Нечипуренко В.Н. Социология права: учебник для бакалавриата и магистратуры. Серия: Университеты России. 2016. С. 216–219.
3. Абрамов А.И. Функции правосознания и их роль в реализации функций права. Правоведение. 2006. № 5. С. 23–34.
4. Чуйков Д.С. Понятие правосознания. История государства и права. 2007. № 21. С. 39–40.

Bagart Dawid,

magister prawa,

asystent w Instytucie Prawa i Administracji Akademii Pomorskiej w Słupsku

KSZTAŁTOWANIE PODATKÓW DOCHODOWYCH W SYSTEMIE PODATKOWYM PAŃSTWA POLSKIEGO W LATACH 1920-1992

Opodatkowanie określonych podmiotów podatkiem dochodowym stanowi niewątpliwie jedno z najistotniejszych zagadnień jeżeli chodzi o instytucję polskiego prawa podatkowego. Współcześnie jeżeli mowa o państwach demokratycznych, to podatek dochodowy stanowi podstawową formę opodatkowania dochodów ludności. Jest to najpopularniejszy podatek występujący w praktyce, którego głównym założeniem jest powszechność opodatkowania. Zaletami tego podatku jest to, że podatki dochodowe płacone są od zysku wypracowanego przez podmioty oraz są narzędziem realizacji zasady powszechności opodatkowania [1].

W Polsce podatek ten przechodził gwałtowne zmiany od 1920 r. Do głównych powodów, przez które podatek ten ewoluował należy zaliczyć:

1. Niż demograficzny, które wystąpił po pierwszej wojnie światowej, problem w relacjach społecznych, a także poszukiwanie głównego źródła dochodu dlaubożonego państwa polskiego.

2. Znaczna niestabilność w odniesieniu do sektora prywatnego, a także uspołecznionego co skutkowało odmiennym ich traktowaniem oraz brakiem bezpośredniego opodatkowania ludności.

3. Zmieniające się koncepcje polityczno-ekonomiczne, które w dużej mierze zmierzały do idei podatków ustroju socjalistycznego.

4. Występowanie zjawiska dyskryminacji własnościowej podatników, brak stabilności obciążeń podatkowych w systemie podatkowym państwa polskiego, a także duża uznaniowość.

Ustawa o państwowym podatku dochodowym z 15 lipca 1920 roku zajmowała jedynie 10 stron w Dzienniku Ustaw. Przewidywała jednak aż 80 progów podatkowych od dochodów z pensji, rent i emerytur. Jeżeli wpływy pochodziły z innych źródeł tj. gruntów, budynków oraz działalności gospodarczej stosowaną inną skalę, która obejmowała 82 progi [2]. Oprocentowanie wynosiło od 1 do 50% w związku z czym należy stwierdzić, iż prawodawca zadbał o to, aby najmniej zarabiający czyli osoby, które zarabiał do 1500zł nie płacili podatku dochodowego w ogóle. Wraz ze wzrostem zarobków skala procentowa podatku dochodowego ulegała znacznemu wzrostowi.

W okresie powojennym dekret z dnia 8 stycznia 1946 r. o podatku dochodowym uchylił podatek dochodowy z 1920 roku [3]. Warto zauważyć iż, wynagrodzenia ze stosunku pracy zostały wyodrębnione z ogólnego podatku dochodowego, a dochody podmiotów gospodarki uspołecznionej zaczęły podlegać oddzielnemu opodatkowaniu. Na gospodarkę uspołecznioną został nałożony podatek dochodowy od spółdzielczości, natomiast przedsiębiorstwa państwowe były obciążone obowiązkiem wpłat z zysku. Po zakończeniu II wojny światowej tylko początkowo korzystano w Polsce z częściowo skodyfikowanego systemu podatkowego okresu dwudziestolecia międzywojennego. Wskutek zmiany ustroju społeczno-gospodarczego w ustawodawstwie podatkowym w coraz większym stopniu zaczęto stosować obce dotychczasowej kulturze prawnej wzory ustawodawstwa radzieckiego, na tej podstawie został ustanowiony podatek od wynagrodzeń, a także podatek wyrównawczy [4].

Konieczność reformy nie tylko podatku dochodowego, ale całego systemu podatkowego państwa polskiego zauważyły władze Polskiej Republiki Ludowej. Wpływ socjalistycznej wizji opodatkowania sprawił, że kwota wynagrodzenia brutto równa była kwocie netto. Zmiany miały na celu ujednoczenie zasad podatkowych. Zaczęto zdawać sobie sprawę, że nie ma uzasadnienia, aby obowiązywały różne zasady rozliczania osób pracujących w sektorze uspołecznionym i nieuspołecznionym, prowadzące działalność gospodarczą i pracujących na etacie [5].

Kształtowanie podatków dochodowych niewątpliwie wpłynęło na sytuację gospodarczą w potrzebującej pieniędzy Polsce. Pobór podatku dochodowego nie poprawił wówczas sytuacji obywateli, nie pomógł również w rozwoju gospodarczym. Dopiero wprowadzone w latach 90 modele podatków dochodowych pochodzące z krajów zachodnich zapewniły stabilizację, były adekwatne do potrzeb gospodarki rynkowej, zastąpiono przede wszystkim parametryczny sposób regulacji gospodarczej regulacją rynkową [6].

Wykorzystane źródła:

1. R. Mastalski, Prawo Podatkowe, wydanie II, Wydawnictwo C.H Beck, Warszawa 2019, str. 367-377.
2. Ustawa z dnia 15 lipca 1920 r. o państwowym podatku dochodowym.
3. Dekret z dnia 8 stycznia 1946 r. o podatku dochodowym.
4. Z. Ofiarski, Prawo Podatkowe, Wydawnictwo LexisNexis, Warszawa 2008, str. 66.
5. Z. Fedorowicz, Historia podatków do końca XIX. Ze szczególnym uwzględnieniem Polski [w:] Encyklopedia podatkowa, C. Kosikowski (red.), Warszawa 1998, str. B/15–B/16.
6. B. Brzeziński, Prawo Podatkowe Zagadnienia Teorii i praktyki, Toruń 2017, str. 159.

Pietrzak Radosław,

magister prawa,

asystent w Instytucie Prawa i Administracji Akademii Pomorskiej w Słupsku

PRZESTĘPSTWA DEZERCJI I SAMOWOLNEGO ODDALENIA SIĘ ŻOŁNIERZA W ZWIĄZKU SOCJALISTYCZNYCH REPUBLIK SOWIECKICH I POLSKIEJ RZECZYPOSPOLITEJ LUDOWEJ

Samowole oddalenie się oraz dezercja to przestępstwa bardzo niebezpieczne z wojskowego punktu widzenia, które towarzyszą wszelkim siłom zbrojnym odkąd tylko takie powstały. Już w starożytnym Rzymie funkcjonował czyn zabroniony emansio, który karano śmiercią [1]. Przestępstwa te wywierają negatywny wpływ na różnych płaszczyznach, bowiem nie tylko skutkują łamaniem dyscypliny wojskowej oraz ogólnym obniżeniem morale oddziału, armii a w konsekwencji nawet całych sił zbrojnych danego państwa, ale wywierają również negatywny wpływ na społeczeństwo cywilne w dwojaki sposób. Dzieje się tak dlatego, że osłabienie morale poprzez dokonywanie tych czynów wpływa negatywnie na zdolność bojową żołnierzy a to może w konsekwencji doprowadzić nawet do przegranej wojny, z drugiej jednak strony łamane jest też prawo jako takie, co negatywnie przekłada się również na jego przestrzeganie nie tylko w wojsku ale też na ogół społeczeństwa. W przypadku Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i Związku Socjalistycznych Republik Sowieckich podejście do tych czynów przestępnych oraz sankcje karne jakie przewidywano w konsekwencji ich ewentualnego popełnienia były zależne od kilku czynników:

1. Decydujący wpływ na zmiany w sankcjach karnych za przestępstwo samowolnego oddalenia się oraz dezercji miały ich stosunki międzynarodowe z innymi państwami.

2. Następnym ważnym czynnikiem istotnie oddziałującym na decyzje legislacyjne w związku z wyżej wspomnianymi czynami zabronionymi była sytuacja wewnętrzna danego kraju.

3. Trzecim istotnym czynnikiem w tej materii była zależność w tym przypadku Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej od Związku Socjalistycznych Republik Sowieckich i wpływ tego drugiego na decyzje legislacyjne w pozostałych państwach Układu Warszawskiego w tym również Polski.

Fakt, czy dane państwo znajduje się w stanie wojny, czy akurat trwa pokój ma bardzo duże znaczenie dla całej legislacji ale w przypadku przestępstw dezercji oraz samowolnego oddalenia się jest to szczególnie istotne, gdyż dyscyplina w wojsku i wysokie morale to klucz do sukcesu armii a w konsekwencji bezpieczeństwa danego państwa i jego obywateli. W związku z tym na czas wojny przepisy dotyczące wcześniej wspomnianych czynów co do zasady są zaostrzane i tak też było w przypadku Związku Sowieckiego.

W przypadku PRL przepisy dotyczące tych przestępstw opierane były w większej mierze na legislacji ZSRS. Trzeba jednak pamiętać, iż Polska Rzeczpospolita Ludowa jako państwo funkcjonowało od 1944 roku, tymczasem pierwszy akt prawny, którego zadaniem było zapewnić rozwiązania prawne dla Polskich Sił Zbrojnych w Związku Sowieckim był kodeks z 1943 [2] roku wydany z resztą przez organ nie mający uprawnień po temu. W związku z tym historia legislacji karno-wojskowej w PRL jest krótsza, niż w ZSRS. Ponad to państwo to było zależne od „Wschodniego Brata” i ustawodawstwo polskie było wzorowane w dużej mierze na rozwiązaniach prawnych Związku Sowieckiego. Pomimo to, można było dostrzec różnice, polskie przepisy co do zasady były mniej restrykcyjne i przewidywane sankcje przez KKWP a później Kodeks karny z 1969 roku [3] były łagodniejsze niż te w ZSRS.

Istotne znaczenie dla wysokości sankcji karnych oraz traktowania przestępstw samowolnego oddalenia i dezercji miała wojna domowa w Rosji Sowieckiej. W tamtym czasie dezercja była jednym z najcięższych przestępstw, które starano się za wszelką cenę zwalczać, do tego celu wprowadzono w życie następujące ustawy – Dekret Rady Pracy i Obrony z dnia 3 czerwca 1919 r. o środkach na rzecz wyeliminowania dezercji [4] oraz dekret Rady Obrony Robotników i Chłopów z dnia 3 marca 1919 r. o środkach na rzecz walki z dezercją [5]. Tymczasem po zakończeniu drugiej wojny światowej sankcje karne za omawiane czyny przestępne stopniowo ulegały złagodzeniu zarówno w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej jak i Związku Sowieckiego, co stanowi ewidentny dowód na to, że pokój oraz stabilna sytuacja wewnątrz kraju stanowią asumpt do liberalizacji przepisów.

Wykorzystane źródła:

1. M Flemming, *Kodeks karny – część wojskowa, komentarz*, Warszawa 2000, s. 104.
2. Kodeks Wojskowy Polskich Sił Zbrojnych w ZSRR, Wydawnictwo I Korpusu Polskich Sił Zbrojnych w ZSRR 1943.
3. Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. Kodeks karny, Dz. U. 1969. nr 13, poz. 94.
4. Postanowienie WCIK o Perechode k Wseobszczej Mobilizacji Roboczich i Bedniejszych Krestian w Rabocze-Krestianskiju Krasnuju Armiju iz dnia 29 maja 1918g., dostępny w: http://www.hist.msu.ru/ER/Text/DEKRET/18-05-29.htm?fbclid=IwAR2ltiTOJ7iPHMt91s-AIBqxd0n4JeHu3JmjfRA3zfsE-yltC4V_VYzx0.
5. Postanowieniye Soveta Truda i Oborony RSFSR ot 3 junia 1919 goda O Merach k Iskoreneniu Dezertirstwa, dostępny w: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&ts=67123616906887307888475869&cacheid=7A139FAD2F960F08639E92B5FCD1BAFC&mode=plus&base=ESU&n=17441&rnd=D7C7C21CBEDB1ED69EF33CCBE892F7F#220zfuwzq1p> [dostęp 05.07.2020].

Баула Марина Валеріївна,

*здобувач вищої освіти на магістерському рівні
Навчально-наукового юридичного інституту
Київського міжнародного університету*

МОВА І ПРОВОА НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ

Сучасний світ позбавляє людину мови. Можливість промовити зникає в жахливій тиші, яка вже не вимагає від людини втриматися і повернутися до постановки запитань, що посилюють виразність іншого порядку, де «немає більше колишньої безпеки, і наше мислення повинно бути готовим до цього» [7, с. 5], готовим до радикального запитування про основу людського існування. Коли людину залишають в безпросвітному просторі, вона має самостійно «вирішити, чи визнає вона партію програю, або буде продовжувати своїми власними, глибинними силами» [7, с. 38], чи продовження не буде – і залишається лише безапеляційно приймати або шукати виправдання метафізичним позиціям, чи все-таки людина продовжить вступати в боротьбу знову і знову, найімовірніше, безнадійну для себе.

Метафізичний тезис Р. Декарта («ego cogito, ergo sum») здійснив перетворення людського буття в суб'єкт, визначивши положення людини в світі таким чином, що сьогодні вона насильно викорінюється з нього разом зі

своєю мовою, вона втрачає доступ до світу, доступним залишається лише обчислення. Суцце не визначається людською мовою, шлях до суццого «веде через математичне і «математикою» обгрунтоване знання» [5, с. 129]. Положення людини як метафізичного суб'єкта (непохитної підстави будь-якої достовірності) було потрібно для його широкого використання наукою і технікою [2, с. 236], які вимагали його як матеріалу для виконання своїх проєктів [5, с. 415]. Ф. Ніцше побачив в тезисі Р. Декарт таємну волю до влади. Так, «кожен індивід слугує розгортанню сил та щодо намірів яких не може бути найменшого сумніву... індивід потрапив у становище, коли ним можуть пожертвувати без жодних роздумів... життя виступає виключно як воля до влади» [6, с. 521]. Таким чином, новоевропейський суб'єктивізм виступає абсолютною математизацією мислення, забезпечуючи простір для реалізації «математи» Платона, яка усуває людину від подальшого запитування про буття і суцце. Все суцце завжди вже наперед встановлене і засвідчене для повторення, можливість вийти його межі і помислити заново відсутня.

«У той же час скупі математичні фігури є фігури долі, на чому і засновується їх небувале очарування» [7, с. 41]. Питання про те, як людина може уникнути знищення, виглядають безумством і одночасно викликають подив, жах і захоплення. Людина повинна відчути тривогу, відповідальність, і слідує словам Ж. Дерріди, повинна продовжувати говорити, «достатньо не переривати розмову, навіть коли вже дуже пізно» [2, с. 323]. Важливо продовжувати осмислювати цю вимогу до людини – постійного перебування в розмові, яка в минулому столітті була висунута подією філософського повороту до мови. М. Гайдеггер вказує, «людина повинна, перш ніж говорити, знову відкритися для вимоги буття з ризиком того, що їй мало або зрідка вдасться говорити у відповідь на цю вимогу. Лише так слову знову буде подаровано дорогоцінність його сутності, а людині – покров для перебування в істині буття» [5, с. 196]. «Метафізика відгороджується від тої простої й істотної обставини, що людина належить своїй сутності лише настільки, наскільки чує вимогу Буття. Лише від цієї вимоги у неї «є», нею знайдено те, в чому перебуває її сутність. Лише завдяки цьому перебуванню у неї «є» її «мова» як покров, який оберігає властиву їй екстатичність. Стоянні в просвіті буття є екзистенцією людини» [5, с. 198]. Екстатична сутність людини полягає в «екзистенції, тобто екстатичному виступі в істину буття» [5, с. 200]. Це стояння в істині буття є сутністю «буття-в-світі» [5, с. 213] як екстатичного відношення до світу, яке заперечує можливість визначення буття суццого в цілому. Ця обмеженість екстатичного існування визначається вимогою відкритості буття – просвіту буття, яке оберігається мовою людини, яка проявляє турботу, запитує кожного разу заново. Можливість звернення до просвіту буття являється подією вступу в істину буття як процедури творення.

А. Бадью визначає, що умовою існування філософії являються істиннісні

процедури, «які відрізняються від накопичення знань своїм подієвим походженням. Поки відбувається лише те, що відповідає правилам деякого положення речей, можливо, звичайно ж, пізнання, правильні висловлювання, накопичення знань; неможлива тут істина. Істина парадоксальна тим, що вона одночасно і нове, відповідно дещо рідкісне, і, зачіпає саме буття того, істиною чого являється, найбільш тверда, найбільш, говорячи онтологічно, близька до вихідного положення речей». Тому для здійснення істинної процедури потрібно доповнення ще одною ситуацією, яке вводить в гру ще одне означаюче, яким й запускає родову процедуру. «Якщо початкову ситуації не доповнює якась подія, немає жодної істини. У ній є лише те, що називається правдоподібністю». Філософія «не встановлює ніякої істини, а надає істинам місце» [1, с. 16–17].

О.В. Ткаченко вказує, що розуміння істини-*αλήθεια*, яке сформульовано М. Гайдеггером, і розуміння істини А. Бадью як «підвішеного до події нескінченного творення, незвідного до встановлених знань» має важливе значення для осмислення істини в правознавстві. Так, процедура істини-*αλήθεια* як дейксис являється проблемо-породжуючим образом мислення, філософським дослідженням, «що не відсилає до якогось незмінного смислу, забезпечуючи його трансляцію, а навпаки, здатне порвати зі смислом, який штучно наділяється атрибутами позачасовості, здатне стати на одному рівні з вимогою творення нових смислів». Філософський дейксис постає усвідомленням того, що «в говорінні мови, яке завжди відбувається згідно з буттєвим посиленням долі, буття суцього по-різному відноситься до нас, тобто по-різному до нас звертається» [4, с. 75–76]. «Буття повинно триматися невизначеним в своєму значенні, щоб приймати визначеність від того або іншого різноманітного суцього» [5, с. 173].

Г. Кельзен визначав правову невизначеність через неможливість заздалегідь передбачити всі можливі майбутні ситуації і рішення, через відсутність у праві правильної відповіді і правильного методу її пошуку серед можливостей, закладених рамками норми, і через недостатність правового тлумачення для винесення судового рішення, яке вимагає правового творення [3, с. 271–272]. Г. Харт, відстоюючи положення аналітичної філософії, вказує на право як частково невизначене, «що обумовлено природою самої мови як діяльності, котрій – в силу соціального зв'язку знаку з референтом і різної міри стійкості/звичності ситуацій та розробленості мовних засобів – властиві ясні та граничні випадки використання знаку/терміна/правила («ядро» та «напівтінь» значення), а отже, невизначеність («відкрита структура») останніх при застосуванні щодо нових або нетипових ситуацій». Це породжує необхідність використання розсуду [3, с. 273]. Відповідно, теза про невизначеність буття в праві обґрунтовує необхідність людської екзистенції та її мови для творення правового висловлювання.

Використані джерела:

1. Бадью А. Манифест философии / Сост. и пер. с франц. В.Е. Лапицкого. Санкт-Петербург: Machina, 2003. 184 с.
2. Бибихин В.В. Язык философии. Москва: Языки славянской культуры, 2002. 416 с.
3. Касаткін С. Позитивістська доктрина правової невизначеності(на прикладі вчень Г. Кельзена та Г. Харта). *Філософія права і загальна теорія права*. 2014. № 1–2. С. 268–276.
4. Ткаченко О. В. Істина як проблема структурування постметафізичного простору правознавства. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 72. С. 65–79.
5. Хайдеггер М. Время и бытие: Статьи и выступления / пер. с нем. В. В. Бибихин. Москва: Республика, 1993. 447 с.
6. Юнгер Э. Рабочий. Господство и гештальт. Тотальная мобилизация. О боли. Санкт-Петербург: Наука. 2000. 539 с.
7. Юнгер Э. Уход в лес. Пер. с нем А. Климентова. 2014. 149 с.

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО, АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО.

ФІНАНСОВЕ ПРАВО.

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Андрієнко Микола Васильович,

*доктор наук з державного управління, доцент,
начальник Науково-дослідного центру цивільного захисту
Інституту державного управління та наукових досліджень
з цивільного захисту*

ТЕОРІЇ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

У кожній країні в залежності від історичних умов, національних особливостей, політичних подій, які відбувались на території певної країни, сформувалися свої відмінні системи публічного управління. Хоча так як всі країни при своєму формуванні та розвитку тісно взаємодіяли з сусідніми країнами, то можливо виділити в певних країн ряд спільних рис у системі публічного управління на місцевому рівні. Щодо місцевого рівня, то в більшості країн світу функціонує система територіального поділу відповідно до якої виділяють три рівні адміністративно територіальних одиниць: центральний (загальнодержавний), проміжний (субнаціональний) та первинний (базовий). Відповідно місцевий рівень нижчий від загальнодержавного, тобто проміжний та первинний рівні в сукупності.

Місцеве самоврядування, що припускає відносну децентралізацію і автономію, стало предметом уваги різних політичних сил і рухів, вигідним гаслом у боротьбі за владу. З ним пов'язано проведення низки реформ XVIII–XIX століть. У сучасному світі найбільш популярними теоріями є: громадівська, державницька та теорія муніципального дуалізму. Основою громадівської теорії є ідея недержавної природи виникнення та функціонування місцевого самоврядування, тобто в ній протиставляється публічно правовий характер державної влади і громадівського характеру місцевого самоврядування як інституту громадівського суспільства [1, с. 186]. Прихильники даної теорії стверджували, що власні справи громади – це справа суспільного господарства, і що таким чином самоврядування є управління справами місцевого господарства. При цьому на перший план висувалися справи господарського

характеру. Господарська та громадівська теорії самоврядування, так само як і теорія вільної громади, ґрунтуються на протиставленні держави суспільству. Критики вважали, що громадівська теорія зміщує самоврядні територіальні одиниці з різними приватноправовими об'єднаннями, до яких відносили промислові компанії, благодійні фонди, об'єднання науковців та інше, тому вони вважали, що такі об'єднання перетворювали місцеве самоврядування в заміника державної влади, а не як її доповнення на місцевому рівні [2, с. 306].

В середині XIX ст. виникає державницька теорія місцевого самоврядування, яка витісняє всі попередні існуючі теорії. Основоположниками цієї теорії були німецькі вчені Л. Штейн та Р. Гнейст, в її основу покладено залучення громадян певної території до виконання суспільних обов'язків на цій території [3, с. 21]. Державницька концепція місцевого самоврядування базувалася на тому положенні, що установи самоврядування обов'язково повинні діяти і в громадських, і в державних інтересах. Відповідно до цієї концепції місцеве самоврядування має своїм джерелом державну владу. Організація самоврядування на місцях будується на підставі закону.

У межах державницької теорії основоположники утворили два різні напрями, відповідно: Р. Грейст очолив політичний, а Л. Штейн – юридичний. Відмінність була в тому, що кожен науковець по різному вбачав різницю між місцевим самоврядуванням та місцевим управлінням. В. Грейст вважав, що виконання своїх обов'язків посадовими особами місцевого самоврядування на громадських засадах повинно гарантуватися самостійними органами місцевого самоврядування. Відповідно, Л. Штейн вважав, що органи місцевого самоврядування не є органами державної влади, а органами територіальної громади, на які покладені функції та повноваження державної влади на місцевому рівні.

У загальному в основі державницької теорії покладена сучасна концепція децентралізації, яка розкривається на рівні територіальних громад та обраних ними органів. Прихильники даної теорії вважають, що місцеве самоврядування виступає як засіб виконання державних функцій за допомогою спільнот населення певної території та їх органів, тобто в цьому й полягає механізм народовладдя.

Два напрями, які сформувались у державницькій теорії, з часом викликали розвиток нової теорії, а саме: теорії муніципального дуалізму, яка поєднує в собі позитивні якості як громадівської, так і державницької теорії місцевого самоврядування. За цією теорією муніципальні органи повинні діяти як інструмент державної адміністрації, оскільки в процесі здійснення певних управлінських функцій виходять за рамки місцевих інтересів. Якщо при вирішенні власних справ, на думку прихильників цієї теорії, органи місцевого самоврядування повинні діяти незалежно і самостійно від державних органів, дотримуючись лише закону, то при вирішенні делегованих – під контролем та адміністративної опікою відповідних державних органів.

На думку П. Круша, синтез державного і громадського у самоврядуванні дуже важливий для суспільства. За допомогою єдності цих двох начал вирішуються найважливіші суспільно державні завдання:

1) виключається роздвоєння влади, яке веде до політичної нестабільності та ослаблення держави та її інститутів;

2) утворюються можливості для більшості людей брати безпосередню участь в управлінні справами суспільства і держави, підвищує культурно правовий рівень громадян і виховує в них почуття поваги до законів;

3) ліквідується розрив між суспільством і державою;

4) досягається єдина мета — збереження і зміцнення суспільства і держави при наявності демократичних інститутів;

5) держава більше входить у курс місцевих справ та приймає відповідні рішення, сутність яких узгоджується з інтересами людей;

6) породжується спільний інтерес для громадян і державних органів, сутність якого полягає в будівництві життя, гідного кожної людини і суспільства в цілому;

7) управління суспільством на основі узгоджених дій перетворюється в єдиний процес творення [4].

Однак реалізація цих програмних положень можлива тільки в соціально орієнтованій державі, яка утворює мотивацію і стимули для розвитку ініціативи людей.

Використані джерела:

1. Гуржий Т.О. Автоматизація місцевого самоврядування як об'єктивна передумова формування та розвитку системи публічного управління // Публічне управління: теорія та практика. 2013. Вип. 3. С. 186.
2. Поступна О.В. Громадська теорія місцевого самоврядування як теоретична конструкція організації політико-правового інституту народовладдя // Теорія та практика державного управління. 2011. Вип. 2 (33). С. 304-310.
3. Шикеринець В.В. Становлення та тенденції розвитку місцевого управління в Україні: моногр. / за наук. ред. О.Я. Лазора; ДРІДУ НАДУ. Львів: ЛІДУ НАДУ, 2010. 184 с.
4. Круш П.В., Кожемяченко О.О. Національна економіка: регіональний та муніципальний рівень: підручник. К.: Центр учбової літератури, 2011. 320 с.

Бригінець Олександр Олексійович,

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри конституційного,*

адміністративного та фінансового права

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ПОДОЛАННЯ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

Реалізація ідеї про побудову ефективної правової держави пов'язана з подоланням корупційних явищ в органах державної влади й управління. Зазвичай основи корупції базуються на неякісному законодавстві, опираються на недоліки фінансової системи держави і поширюються через відсутність ефективного контролю за діяльністю посадових осіб, органів державної та місцевої влади. Боротьба з корупцією є першочерговим завданням чинної влади в державі, адже корупція може унеможливити проведення будь-яких позитивних перетворень у нашій державі, багато з яких починаються саме зараз.

Загальновідомо, що корупція існує в усіх державах світу. Проте проявляється вона у різних масштабах та по-різному впливає на життя суспільства. За даними міжнародної організації Transparency International [1], станом початок 2020 року Україна належить до ряду держав з найбільшим поширенням корупційних діянь. Високий показник негативного сприйняття корупції громадянами пояснюється відсутністю дієвих реформ у сфері протидії корупції та неефективною діяльністю органів правопорядку щодо виявлення корупційних правопорушень та притягнення винуватців до відповідальності, про що свідчить, зокрема, незадовільне виконання Україною міжнародних зобов'язань щодо запровадження антикорупційних стандартів [2, с. 10-14].

Корупція у свідомості громадян за останні роки стала абстрактним терміном, який існує сам по собі. Усі про неї говорять і борються з нею, але з перемінним успіхом. Багато хто використовує боротьбу з корупцією у політичних цілях. Але переважній більшості громадян досить важко уявити, про що конкретно йдеться, бо сам термін «корупція» включає в себе безліч різних проявів слабкості людської природи. За статистичними даними, корупційні діяння на території України є досить масштабними. Багато в чому через їхню масштабність погіршується економічна ситуація в Україні, що є свідченням зниження рівня вітчизняної безпеки держави. Вищі посадові особи держави неодноразово висловлювалися стосовно необхідності боротьби з корупцією, але практичних кроків у цьому важливому для всього суспільства напрямку розвитку було зроблено досить мало. Через корупцію Україна щорічно втрачає понад 2% зростання ВВП [3].

Корупція викликає внутрішній опір у кожного, навіть незважаючи на те, що вона існує досить довго. Причина цього в тому, що корупція зазіхає не тільки на стабільність економічного життя суспільства, але і на його моральні принципи. Колишній Державний секретар США Хілларі Клінтон, яка багато років є видатним представником політичного істеблішменту власної держави, висловила з цього приводу свою позицію так: «Корупція – це політична воля. Якщо влада корумпована від початку до кінця, вона робить вигляд, що в країні все нормально. Якщо чиновники переконуються, що є політична воля і санкції, що покарання неминуче піде, то перестануть займатися корупцією. А зараз корупція повсюди, тому що безкарна» [4, с. 236-237]. Звичайно, без політичної волі істеблішменту держави корупція не може існувати у державі у великих обсягах.

Для вирішення складних вищезгаданих проблем звернемося до світового досвіду. Одразу хотілося б зазначити, що станом на 2020 рік на мапі світу практично не залишилося держав, в яких тією чи іншою мірою не існувало б корупції. Корупція виникла досить давно. Для певної категорії людей вступ на певну владну посаду асоціювався з розширенням можливостей власного незаконного збагачення. З цього приводу існує цитата: «Якщо Ви бажаєте побачити негативні риси будь-якої людини – наділіть її владою». У будь-якому суспільстві є особи, які не бажають дотримуватися чинного законодавства, та особи, які їм допомагають порадами чи вчиненням конкретних справ. Боротьба з корупцією протягом останніх століть у державах велась по-різному. Досить корисним для нашої держави може бути досвід Швеції, де до середини XIX століття корупція була значною. Але керівництво держави провело модернізацію, одним із наслідків якої став комплекс заходів, націлених на усунення меркантилізму. Відтоді державне регулювання стосувалося більше домашніх господарств, ніж фірм, і було засновано більше на стимулах (через податки, пільги і субсидії), ніж на заборонах і дозволах. Був відкритий доступ до внутрішніх державних документів, і створена незалежна та ефективна система правосуддя. Одночасно шведський парламент і уряд встановили високі етичні стандарти для адміністраторів та стали домагатися їхнього виконання. Поступово чесність стала соціальною нормою серед бюрократії. Зарплати високопоставлених чиновників спочатку перевищували заробітки робітників у 12-15 разів, проте з часом ця різниця знизилася до двократної [5]. І вже протягом більш, ніж півтора століття у Швеції відмічається один з найнижчих рівнів корупції у світі. Довести вчинення корупційного діяння у нашій державі навіть після останніх змін антикорупційного законодавства досить важко.

Спираючись на досвід попередників, боротися з настільки масштабним явищем, як корупція, за допомогою лише адміністративних методів буде досить довго і складно. Корупційні механізми в нашій державі створювались

неодночасно, і повністю змінити їх одразу також не є можливим. Потрібно зазначити, що в світі не існує ідеальних схем з боротьби з корупцією. І шукати їх не потрібно. Мета цих заходів полягає не у повному усуненні корупції з українського суспільства, а у її мінімізації та обмеженні певними рамками. Позитивним результатом можна вважати той факт, коли на кожну гривню, витрачену на боротьбу з корупцією, бюджет отримує понад одну гривню доходу за рахунок зменшення корупційного обороту.

Використані джерела:

1. CORRUPTION PERCEPTIONS INDEX 2019. URL: <https://www.transparency.org/cpi2019?/news/feature/cpi-2019>.
2. Бригінець О.О. Вплив корупції на рівень фінансової безпеки держави. *Збірник наукових праць Національного університету ДПС України*. 2014. № 2 (65). С.10-14.
3. Через корупцію Україна щороку втрачає 2% зростання ВВП – МВФ. URL:<https://www.5.ua/ekonomika/cherez-koruptsiuu-ukraina-shchoroku-vtrachaie-2-rostannia-vvp-mvf-181095.html>.
4. Сахань О. М. Корупція в сучасній Україні як джерело деструктивності влади. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2015. № 4 (27).
5. Борьба с коррупцией – залог иностранных инвестиций. URL: <http://www.acrc.org.ua/ua/news-and-events/news/all/mynustr-torgovly-shveczyu-eva-bjorlyng-borba-s-korruptsyej-zalog-ynostrannyix-ynvestyczyj.html>.

Ганаба Світлана Олександрівна,

*доктор філософських наук, професор, професор кафедри психології,
педагогіки та соціально-економічних дисциплін
Національної академії ДПСУ*

Ганаба Дмитро Васильович,

*здобувач вищої освіти на магістерському рівні
факультету управління та економіки
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

СТАРОСТА ЯК ПОСАДОВА ОСОБА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

У системі місцевого самоврядування об'єднаних територіальних громад одну з ключових посад займає староста. Відповідно до норм чинного українського законодавства, староста є представником інтересів жителів певного населеного пункту у виконавчому комітеті ради громади. Законодавством передбачена наступна процедура призначення цієї посадової особи. Відповідно до чинного законодавства, а саме ч.1 ст. 54-1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» посадова особа старости затверджується сільською, селищною, міською радою на строк її повноважень за пропозицією відповідно сільського, селищного, міського голови [1].

Щодо вимог до кандидатури на посаду старости, то законодавство використовує норми Конституції України та Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». Старостою можуть бути обрані громадяни України. Будь-які обмеження права громадян України на участь у місцевому самоврядуванні залежно від їх раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, терміну проживання на відповідній території, за мовними чи іншими ознаками забороняється.

Вимоги до кандидатур, які можуть бути призначені на посаду старости також містяться у документі «Положенні про старосту». Цей документ є підзаконним локальним нормативно-правовим актом, що приймається місцевою (селищною) радою об'єднаної територіальної громади у визначеній процесуальній нормі (рішення ради). Його норми визначають статус старост, що обираються у межах цієї громади і регулюють порядок їх діяльності. У справі розробки й прийняття документу важливо дотримання принципу невтручання держави у питання місцевого самоврядування. Наскільки цей процес буде демократичним залежить від рішень безпосередньо ради, яка ухвалює положення. Головне, щоб рішення були прийняті з урахуванням

чинного законодавства, без обмеження прав громадян та у межах й у спосіб, визначений законом.

«Положення про старосту», а також законодавство України про органи місцевого самоврядування врегулює правовий статус старост. Відповідно до ч.4 ст.51 та ч.2 ст. 54-1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» староста є членом виконавчого комітету сільської, селищної, міської ради за посадою й працює в ньому на постійній основі[1], [3]. При здійсненні своїх повноважень староста є відповідальний і підзвітний раді та підконтрольний сільському, селищному й міському голові. Староста не рідше одного разу на рік звітує про свою роботу перед радою, а на вимогу не менш як третини депутатів – у визначений радою термін. Необхідно зазначити, що староста не може мати представницький мандат, наприклад бути депутатом до рад різного рівня. Відповідно до ч.1. ст. 7 Закону України «Про статус депутатів місцевих рад» депутат місцевої ради не може поєднувати свою службову діяльність на цій основі з іншою роботою на постійній основі в радах, їх виконавчих органах та апараті. Оскільки староста є членом виконавчого комітету, то йому необхідно скласти представницький мандат [2].

Отже, впровадження у практику принципів децентралізації влади сприяє побудові сучасної системи публічного управління. Реформування органів місцевого самоврядування, введення нових інститутів публічних посад, зокрема старости - сприятиме забезпеченню комфортних умов проживання людей, ефективному й швидкому вирішенню їх проблем, розвитку територіальних громад.

Використані джерела:

1. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997р. №280/97 В.Р. Відомості Верховної Ради України.1997. №24. Ст.54.
2. Про статус депутатів місцевих рад: Закон України від 11 липня 2002р. № 93-IV: URL: zakon3.rada.gov.ua/laws/show/93-15
3. Примірне положення про старосту. Становлення інституту старости: перші кроки. Науково-практичний посібник / кол. авт. за заг. ред. Баюка М.І. Хмельницький: П.П. Мельник А.А., 2017. 225с.

Зливко Станіслав Володимирович,

*доктор юридичних наук, професор кафедри
адміністративного, цивільного та господарського права і процесу
Академії Державної пенітенціарної служби*

ЩОДО ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ КЕРІВНИКА В СИСТЕМІ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Закон України «Про Національну поліцію» передбачає, що Національна поліція України (далі – поліція) – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку.

Діяльність поліції спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України згідно із законом.

З огляду на завдання поліції, щодо надання поліцейських послуг у відповідних сферах, можемо відзначити, що нова концепція поліцейської діяльності свідчить про намагання сформувати та запровадити модель сервісної служби у сфері внутрішніх справ. Причому чітка регламентація завдань поліції надає можливості мати її керівництву правильне уявлення про напрямки розвитку та необхідні заходи забезпечення поліцейської сервісної діяльності.

За допомогою введення нового терміна, як «надання послуг», було зроблено значний крок для пришвидшення процесу ліквідації залежності кожного підрозділу поліції від статистики як головного показника результатів роботи, запропоновано новий підхід до оцінки роботи поліції, в основі якого має бути довіра громадян до поліції. Це сприятиме поліпшенню реагування на всі звернення громадян, покращання виконання публічно-сервісної функції поліції шляхом надання якісних послуг населенню. Це виключить необхідність для застосування працівниками поліції незаконних методів розкриття злочинів (побої, тортури та інші) [1, с. 7].

Статус поліцейського, який притаманний суб'єктам управління в поліції, є узагальнюючим для дослідження адміністративно-правового статусу всіх суб'єктів управління в Національній поліції України. Водночас слід пам'ятати, що навіть тих поліцейських, які не обіймають керівних посад і виступають у ролі об'єктів управління в Національній поліції України, можна ототожнювати з суб'єктами управління, адже:

по-перше, реалізація їхніх посадових функціональних обов'язків заснована на чіткому підпорядкуванні нижчої посади вищій; по-друге, чинна

система спеціальних звань керівного складу поліції (молодший, середній, вищий склад) передбачає механізм підпорядкування безпосередньо за спеціальними званнями;

по-третє, у взаєминах із громадянами як правоохоронця, законні вимоги працівника поліції є обов'язковими до виконання крізь призму владних повноважень, якими відповідно до чинного законодавства наділені всі поліцейські.

Аналіз законодавства про поліцію дозволяє говорити про складний характер управління поліцією, наявність прямого та опосередкованого керівництва, а також залежність у багатьох питаннях від Міністерства внутрішніх справ України.

Відповідно до статті 16 Закону України «Про Національну поліцію», Міністр внутрішніх справ України: 1) забезпечує формування державної політики у сфері забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони та захисту прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, а також надання поліцейських послуг та контролює її реалізацію поліцією; 2) забезпечує нормативно-правове регулювання діяльності поліції, погоджує та подає на розгляд Кабінету Міністрів України розроблені поліцією та Міністерством внутрішніх справ України проекти законів, актів Кабінету Міністрів України з питань діяльності поліції; 3) затверджує стратегічні програми діяльності та визначає пріоритетні напрями роботи поліції, шляхи виконання покладених на неї завдань, затверджує плани її роботи; 4) забезпечує виконання міжнародних договорів України, що належать до сфер діяльності поліції; 5) забезпечує ведення та використання баз (банків) даних, визначає порядок обміну інформацією між Міністерством внутрішніх справ України, поліцією та іншими центральними органами виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України; 6) приймає рішення про розподіл бюджетних коштів, головним розпорядником яких є Міністерство внутрішніх справ України; 7) виконує інші обов'язки відповідно до цього та інших законів України [2].

Отже, бачимо, що у питаннях, які прямо або опосередковано стосуються діяльності керівників Національної поліції України, Міністр внутрішніх справ має повноваження щодо:

1. Визначення загальної стратегії розвитку усієї системи та по суті представляє інтереси поліції в Кабінеті Міністрів України, що свідчить про здатність самостійно впливати на процеси, які відбуваються в поліції (навіть без узгодження з керівництвом останньої).

2. Якісної співпраці на всіх рівнях за участю Національної поліції України, що є однією із важливих функцій внутрішньої організації цього правоохоронного органу, без якого вона не здатна забезпечувати досягнення визначених завдань. Знову ж таки, не зрозуміло, з якою метою Міністр

внутрішніх справ наділений такими повноваженнями, які повинні бути сферою відповідальності керівника Національної поліції України.

Усе означене говорить про єдине – прагнення на рівні Міністерства внутрішніх справ України мати прямий організаційний та управлінський вплив на систему Національної поліції України, що свідчить про ознаки псевдореформи та псевдонезалежності поліції, а також формування квазі-правоохоронної структури, яка за рахунок розмитості відповідальності за реалізацію певних функціональних напрямків зменшує ефективність.

Підтвердженням цього є положення статей 21 та 22 означеного Закону України.

Отже, ми дотримуємось позиції, яка обумовлена необхідністю концентрації відповідальності за якість поліцейської діяльності в одних руках, що дозволить приймати з боку керівництва ефективні кадрові рішення у випадку неякісної роботи керівника цього органу. Тому ми пропонуємо збалансувати повноваження Міністра внутрішніх справ України та керівника Національної поліції України шляхом підвищення незалежності останнього і відходу від концепції багатосуб'єктного керівництва.

Використані джерела:

1. Методичний посібник на тему: «Деякі аспекти функціонування Національної поліції в Україні». Дніпро. Головне територіальне управління юстиції у Дніпропетровській області, 2016. 17 с.
2. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.

Ніщимна Світлана Олексіївна,

*доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри
адміністративного, цивільного та господарського права і процесу
Академії Державної пенітенціарної служби*

ПРАВОВІ ОСНОВИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

В Україні питанню національної безпеки приділялася увага ще на так званому етапі здобуття незалежності. Так, розділ IX Декларації про державний суверенітет України має назву «Зовнішня і внутрішня безпека» [1]. Наступним кроком було прийняття Акту проголошення незалежності України, який був прийнятий на здійсненні зазначеної Декларації в інтересах українського народу [2].

Конституцією України передбачені норми, що визначають основні принципи регулювання сфери інформаційної безпеки. Так, ч. 1. ст. 17 Конституції України визначено, що захист інформаційної безпеки є однією з найважливіших функцій держави, справою всього Українського народу [3].

Нормативно-правовий акт стосовно питань національної безпеки з'явився на українському законодавчому просторі значно пізніше. Ним стала Постанова Верховної Ради України від 16 січня 1997 р. «Про концепцію (основи державної політики) національної безпеки України» [4], яку було розроблено на основі Конституції України. Постановою було визначено такі важливі для незалежної держави категорії, як «національна безпека» та «національні інтереси».

Так, національні інтереси окреслювалися як визначальні потреби держави України, які співвідносяться з її базовими цінностями і виражаються у затвердженому Верховною Радою комплексі цілей, а національна безпека – як рівень захищеності життєво-важливих інтересів, прав і свобод особи, життєво-важливих інтересів суспільства, держави та її довкілля від зовнішніх та внутрішніх загроз [4].

Законом України «Про основи національної безпеки України», що був ухвалений на заміну зазначеної Концепції, містив більш широке визначення національної безпеки, яке трактувалося як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у різних сферах життєдіяльності суспільства, у тому числі й забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, кібербезпеки та кіберзахисту, захисту інформації, інформаційних технологій тощо [5].

Ч. 4. ст. 3 чинного Закону України «Про національну безпеку України» визначає, що державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямовується на забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, кібербезпеки України тощо. Відповідно до ст. 19 Служба безпеки України є державним органом спеціального призначення з правоохоронними функціями, одним з напрямків діяльності якої є контррозвідувальний захист державного суверенітету, конституційного ладу і територіальної цілісності, оборонного і науково-технічного потенціалу, кібербезпеки, економічної та інформаційної безпеки держави, об'єктів критичної інфраструктури [6].

Крім цього, ст. 22 даного Закону передбачено створення сектору безпеки і оборони, до складу якого входить Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України. Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України є державним органом, призначеним для забезпечення функціонування і розвитку державної системи урядового

зв'язку, Національної системи конфіденційного зв'язку, формування та реалізації державної політики у сферах кіберзахисту критичної інформаційної інфраструктури, державних інформаційних ресурсів та інформації, вимога щодо захисту якої встановлена законом, криптографічного та технічного захисту інформації, телекомунікацій, користування радіочастотним ресурсом України, поштового зв'язку спеціального призначення, урядового фельд'єгерського зв'язку, а також інших завдань відповідно до закону [6].

Поняття інформаційної безпеки міститься в розділі VI Закону України «Про Концепцію Національної програми інформатизації», яка є невід'ємною частиною політичної, економічної, оборонної та інших складових національної безпеки. Об'єктами інформаційної безпеки є інформаційні ресурси, канали інформаційного обміну і телекомунікації, механізми забезпечення функціонування телекомунікаційних систем і мереж та інші елементи інформаційної інфраструктури країни. [7]. Головною метою Програми інформатизації є забезпечення громадян та суспільства своєчасною, достовірною та повною інформацією на основі широкого використання інформаційних технологій, забезпечення інформаційної безпеки держави [7].

Виконання програми інформатизації визначається статтею 6 Закону України «Про Національну програму інформатизації», де передбачено, що однією із функцій державних органів у реалізації Національної програми інформатизації є забезпечення інформаційної безпеки держави.

Отже, держава приділяє значну увагу здійсненню інформаційної безпеки, як складової національної безпеки України.

Використані джерела:

1. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text> (дата звернення: 10.10.2020).
2. Акту проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text> (дата звернення: 10.10.2020).
3. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.10.2020).
4. Про концепцію (основи державної політики) національної безпеки України: Постанова Верховної Ради України від 16 січня 1997 р. N 3/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.10.2020).
5. Про основи національної безпеки України 19 червня 2003 р. № 964-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text> (дата звернення: 10.10.2020).
6. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р.

№ 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355> (дата звернення: 10.10.2020).

7. Про Концепцію Національної програми інформатизації: Закон України від 04 лютого 1998 р. № 75/8-ВР. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/75/98-%D0%B2%D1%80?find=1&text=%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF#w1_17 (дата звернення: 10.10.2020).
8. Про Національну програму інформатизації 4 лютого 1998 р. № 74/98-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98-%D0%B2%D1%80?find=1&text=%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF#w1_13 (дата звернення: 10.10.2020).

Шумна Лариса Петрівна,

*доктор юридичних наук, доцент завідувач
кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права
Академії Державної пенітенціарної служби*

Шевченко Дмитро Михайлович,

*викладач кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного права
Академії Державної пенітенціарної служби*

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ОБ'ЄДНАНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

В Україні місцевому самоврядуванню відведено важливу роль у формуванні суверенної, демократичної, соціальної, правової держави.

Верховна Рада України ратифікувала велику кількість міжнародних договорів, в яких визначені основні права та свободи людини і громадянина, а саме виборчого права.

У статті 21 Загальної декларації прав людини 1948 року зазначається, що кожна людина має право брати участь в управлінні своєю країною безпосередньо або через вільно обраних представників. Воля народу повинна бути основою влади Уряду; ця воля повинна виявлятися у періодичних і нефальсифікованих виборах, що мають проводитись згідно з загальним і рівним виборчим правом шляхом таємного голосування або ж через інші рівнозначні форми, що забезпечують свободу голосування [1].

Європейська хартія місцевого самоврядування базується на принципах, що є характерними для всіх органів місцевого самоврядування, визначає основоположні права та обов'язки, які стосуються захисту потреб населення.

В даному нормативно-правовому акті закріплюються соціальні, політичні, економічні права місцевого самоврядування, його незалежність від центральної влади, його обов'язок захищати громадян від будь яких зловживань.

У статті 2 Європейської хартії передбачено, що принцип місцевого самоврядування визнається в національному законодавстві та, у міру можливості, в конституції [2]. Хартія визначає спроможність органів місцевого самоврядування в межах закону здійснювати регулювання та управління суттєвою часткою публічних справ, під власну відповідальність, в інтересах місцевого населення. Це право здійснюється радами або зборами, члени яких вільно обираються таємним голосуванням на основі прямого, рівного, загального виборчого права і які можуть мати підзвітні їм виконавчі органи. Це положення жодним чином не заважає використанню зборів громадян, референдумів чи будь-якої іншої форми прямої участі громадян, якщо це дозволяється законом. Норми міжнародних нормативно-правових актів являються гарантією виборчих прав громадян будь-якої демократичної держави. Своє закріплення вони одержали і в Розділі III “Вибори. Референдум” Конституції України, що робить їх обов'язковими для усіх видів виборів. Стаття 71 Конституції України передбачає, що вибори до органів державної влади та органів місцевого самоврядування є вільними і відбуваються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування. Виборцям гарантується вільне волевиявлення [3]. Важливою передумовою формування та подальшого розвитку об'єднаної територіальної громади є вибори сільського, селищного, міського голови, його професіоналізм, компетентність, досвід роботи на посадах в державних органах, органах місцевого самоврядування.

Відповідно до ч. 1 ст. 12 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» сільський, селищний, міський голова є головною посадовою особою територіальної громади відповідного села (добровільного об'єднання в одну територіальну громаду жителів кількох сіл), селища, міста. Він обирається відповідною територіальною громадою на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування в порядку, визначеному законом, і здійснює свої повноваження на постійній основі [4]. Аналізуючи повноваження сільського, селищного, міського голови передбачені п. 4 статтею 42 Закону «Про місцеве самоврядування», необхідно зазначити, що відповідні голови здійснюють великий обсяг організаційно-розпорядчого, правового, фінансового, кадрового, консультативного, матеріально-технічного, господарського забезпечення діяльності громади у сфері освіти, охорони здоров'я, довкілля, земельних відносин, житлово-комунального, торгового, побутового та іншого обслуговування населення, місцевого транспорту, соціального захисту населення.

Чинне законодавство передбачає що в якості сільського, селищного, міського голови може бути людина і без вищої освіти та стажу роботи. Особа вперше обрана на посаду сільського, селищного, міського голови, у якій відсутній досвід роботи в державних органах, органах місцевого самоврядування, немає вищої освіти (юридичної, економічної), стикається із проблемою професійної компетентності і як наслідок в процесі реалізації своїх повноважень приводить до численних недоліків та порушень законодавства. Особливо актуальним є питання професійної компетентності посадових осіб у об'єднаних територіальних громадах, які знаходяться на значній відстані від обласних, районних центрів і в яких, крім того, є проблема з комплектуванням органів місцевого самоврядування компетентними спеціалістами певних структурних підрозділів.

Тому є нагальна потреба після обрання на посаду сільського, селищного, міського голови в продовж двох місяців пройти первинну підготовку з основ управління в сфері місцевого самоврядування. Такі першочергові заходи нададуть змогу посадовим особам належним чином виконувати повноваження, що передбачені діючим законодавством.

Отже, тільки професійна компетентність, що отримана у сфері професійного навчання, надає сільським, селищним, міським головам можливість, у межах визначених за посадою повноважень, застосовувати спеціальні знання, вміння та навички, виявляти відповідні моральні та ділові якості для належного виконання встановлених завдань і обов'язків, професійного та особистісного розвитку.

Для забезпечення належної професійної компетентності об'єднаної територіальної громади необхідно відповідним суб'єктам надання освітніх послуг у сфері професійного навчання розробити та затвердити спеціальні професійні програми первинної підготовки для осіб, які вперше обрані на посаду сільського, селищного, міського голови.

Використані джерела:

1. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 25.09.2020).
2. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15.10.1985 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036 (дата звернення: 25.09.2020).
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/ 96-ВР. Дата оновлення: 02.12.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 25.09.2020).
4. Про місцеве самоврядування: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 25.09.2020).

Галус Олена Олександрівна,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

ЕЛЕКТРОННІ КОНСУЛЬТАЦІЇ ЯК ФОРМА БЕЗПОСЕРЕДНЬОЇ УЧАСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ У ВИРІШЕННІ ПИТАНЬ МІСЦЕВОГО ЗНАЧЕННЯ

Консультації з громадськістю є формами безпосередньої участі територіальної громади у вирішенні питань місцевого значення, які проводяться з метою забезпечення участі членів територіальної громади у вирішенні питань місцевого значення, надання їм можливості для вільного доступу до інформації про діяльність органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, забезпечення гласності, відкритості та прозорості їх діяльності [1, с. 136-137].

Консультації з громадськістю можуть проводитися у безпосередній формі шляхом публічного громадського обговорення або в опосередкованій формі шляхом вивчення громадської думки, у тому числі шляхом проведення опитування через веб-сайт місцевої ради.

Електронні консультації (далі е-консультації) є однією з форм консультацій із громадськістю, які поводяться з метою забезпечення участі членів територіальної громади у вирішенні питань місцевого значення. При цьому такі публічні консультації не можуть використовуватися для політичної, у тому числі передвиборчої агітації.

Проведення е-консультацій Хмельницькою міською радою регулюється Рішенням Хмельницької міської ради від 14.12.2018 р. № 20 «Про затвердження Порядку проведення електронних консультацій та опитування в місті Хмельницькому» [2].

Е-консультації проводяться на засадах добровільності, інклюзивності, відкритості, прозорості, свободи висловлювань, політичної неупередженості та з обов'язковим розглядом пропозицій та коментарів, поданих під час їх проведення. Ніхто не може бути примушений до участі або неучасті в е-консультаціях [2].

Е-консультації мають відкритий характер. Кожна особа яка досягла 14-річного віку, є громадянином України, громадянином іншої країни або ж є особою без громадянства, на законних підставах перебуває у межах міста Хмельницького та в законний спосіб може підтвердити цей факт, може взяти участь або ініціювати е-консультацію [2].

До прикладу в статутах інших територіальних громад вимоги щодо учасників е-консультацій є більш жорсткими. Так, в місті Збараж кожна особа

яка досягла 18-річного віку, є громадянином України, громадянином іншої країни або ж є особою без громадянства, на законних підставах перебуває у межах міста та в законний спосіб може підтвердити цей факт, може взяти участь або ініціювати е-консультацію [3]. Аналогічні положення містяться в Положенні про електронні консультації в об'єднаній територіальній громаді Орхівської міської ради [4].

Що ж стосується м. Хмельницького, то вся інформація (у тому числі копії документів), пов'язана з ініціюванням, підготовкою, проведенням публічних консультацій, розглядом зауважень і пропозицій, а також рішення органів місцевого самоврядування, акти посадових осіб, прийняті за результатами їх розгляду, розміщуються на веб-порталі «Е-консультації», а також можуть розповсюджуватися в засобах масової інформації та іншими способами [2].

Згідно з рішенням Хмельницької міської ради е-консультації можуть проводитися у формі електронного опитування, електронної консультації з громадськістю та електронного обговорення нормативно-правового акту [2].

Порядок проведення е-консультацій Хмельницькою міською радою складається із таких етапів:

- визначення питання, яке буде винесене на е-консультацію та альтернативні пропозиції щодо його вирішення;
- прийняття рішення про проведення консультації;
- розробка плану заходів з організації та проведення консультації (у разі потреби);
- вжиття заходів для забезпечення репрезентативності соціальних груп населення, а також суб'єктів господарювання, інститутів громадянського суспільства та інших заінтересованих осіб;
- оприлюднення інформації про проведення консультації на веб-порталі «Е-консультації»;
- збір коментарів, пропозицій чи оцінок щодо вирішення певного питання або опитування задля виявлення громадської думки, шляхом проведення е-консультації;
- формулювання пропозиції та коментарі щодо кожного альтернативного вирішення питання;
- аналіз результатів та узагальнення інформації, отриманої шляхом консультації;
- забезпечення врахування результатів обговорення під час прийняття остаточного рішення;
- оприлюднення результатів е-консультації на веб-порталі «Е-консультації» та в інші прийнятні способи [2].

У зв'язку із відсутністю законодавчого регулювання порядку організації та проведення публічних консультацій органами місцевого самоврядування,

перелік питань, щодо яких мають проводитися е-консультації, визначається самими місцевими радами у муніципально-правових актах.

Так, Хмельницькою міською радою е-консультації можуть проводитися щодо: проектів нормативно-правових актів, що мають важливе значення для територіальної громади; проектів соціально-економічного і культурного розвитку та інших програм, рішень стосовно стану їх виконання; проектів бюджету міста та звітів про його виконання; проектів генерального плану міста Хмельницького та змін до нього, планів зонування територій, детальних планів території; проекту Стратегічного плану розвитку міста Хмельницького та змін до нього; проектів актів, прийняття яких може впливати на стан навколишнього природного середовища, у тому числі та не обмежуючись, намірів створення в місті Хмельницького чи поблизу нього нових екологічно небезпечних об'єктів, які можуть змінити умови життя і підвищити ризик техногенних аварій, сприяти виникненню шкідливих для здоров'я мешканців факторів, або які вимагають незалежної екологічної експертизи для з'ясування їх екологічної безпеки; проектів Статуту територіальної громади міста Хмельницького та змін до нього; проектів рішень про відчуження об'єктів комунальної власності, які мають важливе значення для задоволення потреб громади; проектів програм приватизації об'єктів комунальної власності; проектів переліків об'єктів комунальної власності, які не підлягають приватизації; проектів правил з питань благоустрою міста, забезпечення в ньому чистоти і порядку, торгівлі на ринках та інших правил, за порушення яких передбачено адміністративну відповідальність; зміни тарифів на житлово-комунальні послуги, відносно яких рішення ухвалюється органом місцевого самоврядування; зміни тарифів на проїзд у громадському транспорті; проектів рішень ради про зміну місцевих податків та зборів; проектів рішень про зміну (запровадження) платних послуг у лікувальних та навчальних закладах; проектів порядку надання адміністративних послуг; присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності, які за ними закріплені, об'єктам права власності, які належать фізичним особам, імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій [2].

Підсумовуючи варто зазначити, що оскільки електронні консультації є порівняно новою практикою в Україні, не всі територіальні громади впровадили їх в свою діяльність, наразі важливо розробити методичні рекомендації стосовно впровадження механізмів реалізації цього інструменту.

Використані джерела:

1. *Галус О. О.* Поняття та види форм безпосередньої участі членів територіальної громади у вирішенні питань місцевого значення *Муніципальне право України : навчальний посібник*. Колектив авторів : д.ю.н., професор

О. М. Буханевич (розділ 8, § 9.4.), д.ю.н., професор С. Г. Стеценко (розділ 1), д.ю.н., доцент І. Л. Самсін (§ 11.2., § 11.4., § 11.5.), к.ю.н., доцент А. М. Івановська (§ 2.1., § 2.2., § 2.3., § 11.3.), к.ю.н., доцент І. Л. Литвиненко (§ 2.5., § 4.8., розділ 6), к.ю.н., доцент І. П. Сторожук (§ 2.4, § 9.3., розділ 12), к.ю.н., доцент О. О. Галус (§ 2.6., § 4.1., § 4.2., § 4.3., § 4.4., § 4.5., § 4.6., § 4.7., § 10.1., § 10.2, § 10.3., § 10.5), к.ю.н. І. В. Рижук (розділ 3, розділ 5), ст. викладач А. М. Токар (§ 7.1., § 7.2., § 9.1., § 9.2., § 10.4.), ст. викладач М.З. Берцох (§ 7.3., § 11.1.) / за заг. ред. доктора юридичних наук, професора Буханевича О. М. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2019. С. 132-139.

2. Про затвердження Порядку проведення електронних консультацій та опитування в місті Хмельницькому: Рішення Хмельницької міської ради від 14.12.2018 р. № 20. URL: <https://khm.gov.ua/uk/content/pro-zatverdzhennya-poryadku-provedennya-elektronnyh-konsultacij-ta-opytuvannya-v-misti-0>.
3. Положення «Про електронні консультації та опитування в місті Збараж». URL: https://www.zbarazh-rada.gov.ua/wp-content/uploads/2019/02/Proekt_e-konsult_na_28-02-19.pdf.
4. Про Положення про електронні консультації в об'єднаній територіальній громаді Оріхівської міської ради: Рішення виконавчого комітету Оріхівської міської ради від 24.04.2019 р. № 174. URL: http://ormr.gov.ua/elektronni_konsultatsii_z_gromadskistiu/.

Гаман Тетяна Василівна,

*кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри публічного управління та адміністрування
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

ПРОФЕСІОНАЛІЗМ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ – МІФ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ

2020 рік увійде в історію не лише як рік «боротьби» з COVID-19, який яскраво віддзеркалив спроможність влади всіх рівнів реагувати на непередбачувані виклики, але й як рік місцевих виборів. Знову і знову постає питання професіоналізму публічних службовців. Чим ближче день виборів, тим гучніші гасла всіх партій і кандидатів. Кожна партія закликає обирати справжніх професіоналів, адже від рівня їх компетентності, відповідальності, готовності до постійних змін і вміння долати проблеми залежить наступних п'ять років нашого життя. Постає ряд риторичних і, здавалось би, зовсім не наукових, а практичних питань – чи потрібно професіоналам підвищувати рівень

професійної компетентності і куди зникають справжні професіонали після виборів? Мова йтиме про державних службовців місцевих органів виконавчої влади і представників системи місцевого самоврядування.

Закон України «Про державну службу» визначає, що одним із основних принципів державної служби є принцип професіоналізму, який передбачає постійне підвищення державним службовцем рівня своєї професійної компетентності (ст. 4) [1]. У ст. 48 Закону зазначається, що державним службовцям створюються для цього всі умови шляхом професійного навчання, підвищення кваліфікації, яке проводиться постійно за рахунок коштів державного бюджету та інших джерел у встановленому законодавством порядку в навчальних закладах, які мають право надавати освітні послуги. У статті 4 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» також зазначається, що принцип професіоналізму, компетентності, ініціативності, чесності, відданості справі належить до основних принципів служби в органах місцевого самоврядування. Крім того постійне вдосконалення організації своєї роботи, підвищення професійної кваліфікації (ст.8) є і одним із основних обов'язків посадових осіб місцевого самоврядування [2].

Законодавець чітко визначив принципи, обов'язки і прописав механізми розвитку професійної компетентності публічних службовців. Важливою подією стало прийняття у 2019 році нового Положення про систему професійного навчання державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад [3], в якому визначено: передбачити починаючи з 2020 року кошти на підвищення кваліфікації державних службовців органів виконавчої влади, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників у розмірі не більше ніж 2% фонду оплати праці; рекомендувати органам місцевого самоврядування під час складання і затвердження відповідних місцевих бюджетів передбачити видатки на підвищення кваліфікації посадових осіб місцевого самоврядування у розмірі не менше ніж 2% фонду оплати праці й керуватися цим Положенням у питанні підвищення кваліфікації депутатів місцевих рад.

Підвищення рівня професійної компетентності державних службовців проводиться протягом проходження служби, а підвищення кваліфікації - не рідше одного разу на три роки за професійною програмою (не менше двох кредитів ЄКТС (60 годин). Згідно з Положенням [3], за результатами професійного навчання державним службовцям, посадовим особам місцевого самоврядування нараховуються кредити ЄКТС, які підлягають обліку, що ведеться службами управління персоналом. Новою нормою стало і те, що державні службовці у межах виконання індивідуальних програм та посадові особи місцевого самоврядування мають набирати не менше одного кредиту ЄКТС (30 годин) протягом календарного року.

Враховуючи тривалий карантин суб'єкти надання освітніх послуг у сфері професійного навчання (провайдери) отримали можливість здійснювати підвищення кваліфікації публічних службовців зокрема за дистанційною та змішаною (поєднання очної та дистанційної з використанням спеціальних інтернет-платформ, вебсайтів, електронних систем навчання тощо) формами навчання [4]. Для ілюстрації наведу цифри з досвіду діяльності Хмельницького регіонального центру підвищення кваліфікації¹ (де працюю заступником директора з 2007 року) – станом на 12 жовтня 2020 року в Центрі за різними формами навчання підвищили кваліфікацію 3379 осіб, з них 2542 особи – дистанційно в синхронному режимі (режимі реального часу).

Здавалося, все просто і зрозуміло – є публічні службовці, є відповідна нормативно-правова база, діє система професійного навчання, є великий вибір провайдерів, а на Порталі управління знаннями Національного агентства України з питань державної служби (<https://pdp.nacs.gov.ua>) представлені різні програми навчання – створено всі умови для навчання, підвищення кваліфікації, професійного розвитку й досягнення акме² професіоналізму. Що заважає публічним службовцям зробити публічну службу синонімом професіоналізму? Мотивація, кар'єрний ріст, престижність публічної служби? Як зробити так, щоб проблеми подолання «кадрового голоду» і пошуку справжніх професіоналів були вирішені? Чи знайдемо відповіді на ці питання в Стратегії реформування державного управління на період до 2025 року, де окремо розглядається напрям «Державна служба та управління персоналом»? Питання залишаються відкритим для обговорення.

Використані джерела:

1. *Про державну службу*: Закон України від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>.
2. *Про службу в органах місцевого самоврядування*: Закон України від 7 червня 2001 р. № 2493-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14?find=1&text>.
3. *Прозатвердження Положення про систему професійного навчання державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад*: Постанова Кабінету Міністрів України від 6 лютого 2019 р. № 106. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-polozhennya-pro-sistemu-profesijnogo-navchannya-derzhavnih-sluzhbovciv-goliv-miscevih-administracij-yih-pershih-zastupnikiv-ta-zastupnikiv-posadovih>.

¹ Відповідно до розпорядження КМУ від 27 травня 2020 р. № 592-р «Про перейменування центрів перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій» Хмельницький центр ІПК перейменовано в Хмельницький регіональний центр підвищення кваліфікації.

² акме – дав.-гр. акці – найвища точка, вершина.

4. *Про затвердження Порядку організації підвищення кваліфікації державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування:* Наказ Національного агентства України з питань державної служби від 26 листопада 2019 р. № 211-19, за реєстровий у Міністерстві юстиції України 02 січня 2020 р. за № 5/34288. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0005-20#Text>.

Литвиненко Ірина Леонідівна,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри конституційного, адміністративного

та фінансового права

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПОВНОВАЖЕННЯ, ВІДНЕСЕНІ ДО ВИКЛЮЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МІСЦЕВИХ РАД В УКРАЇНІ

В статті 26 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» в рамках трьох її частин закріплено в сукупності більше 70 повноважень, які віднесені до виключної компетенції місцевих рад [1]. З метою кращого розуміння змісту цих повноважень та подальшої їх ефективної реалізації, доцільним є їх об'єднання в певні групи.

Слід зазначити, що не має єдиного підходу до критеріїв такого групування, але переважно класифікацію функцій та повноважень місцевих рад пов'язують з предметною характеристикою діяльності рад, тобто з тим, на які групи суспільних відносин вони (ради) здійснюють свій вплив. Оскільки коло відносин, що виникають на місцевому рівні є досить широким, то і сфери діяльності місцевих рад виділяють доволі загальні: політична, економічна, соціальна, культурна, екологічна [2, с. 90].

Відповідно до цих сфер місцевого життя розрізняються і відповідні повноваження місцевих рад, що охоплюються їх виключною компетенцією – повноваження у політичній, в економічній, в соціальній, культурній та екологічній сферах.

Найбільше дискусій викликає доцільність виокремлення повноважень місцевих рад у політичній сфері. Зокрема, в юридичній літературі сформувались дві різко протилежні точки зору: одні вчені повністю відкидають наявність політичного аспекту в діяльності місцевих рад; інші, навпаки, визнають саме цю сферу діяльності пріоритетною. Так, О. М. Краснов зазначає, що у місцевому самоврядуванні повинні бути до мінімуму зведені

політичні моменти, самоврядування є не формою здійснення політики, а способом вирішення місцевих справ [3, с. 11]. Відповідно, основне призначення місцевого самоврядування – це надання послуг місцевому населенню, і воно повинно дистанціюватись від сфери політики.

Напевно не варто бути настільки категоричними і зазначати, що політична функція або відсутня взагалі, або навпаки, вся діяльність органів місцевого самоврядування є абсолютно політичною. Але варто, зокрема, відмітити стійку тенденцію поширення пропорційної виборчої системи на місцевих виборах. Останні зміни до ст. 192 Виборчого кодексу України поширили застосування системи пропорційного представництва навіть на вибори депутатів сільських, селищних рад (територіальних громад з кількістю виборців 10 тисяч і більше) [4]. Далі, в радах за результатами проведення виборів формуються депутатські фракції на підставі спільних політичних інтересів. Застосування пропорційної виборчої системи по виборах депутатів місцевих рад переслідує мету політичної структуризації суспільства, а відповідні партійні фракції у структурі відповідних рад, безумовно, реалізують відповідні політичні програми, отже політичні чинники значним чином впливають і на реалізацію інших повноважень місцевих рад.

Поширена в літературі класифікація найбільш повно характеризує перелік повноважень, віднесених до виключної компетенції місцевих рад. Разом з тим, вбачаємо за доцільне використовувати ще один критерій такої класифікації: залежно від спрямованості діяльності місцевих рад, що дозволяє виокремити як їх внутрішні, так і зовнішні повноваження. До останніх відносимо ті повноваження, які виходять за межі адміністративно-територіальної сфери компетенції місцевої ради. Так, наприклад, місцева рада приймає рішення про об'єднання в асоціації або вступ до асоціацій, інших форм добровільних об'єднань органів місцевого самоврядування та про вихід з них (п. 21), схвалює угоди про об'єднання єврорегіонального співробітництва, (п.п.211, 212); вирішує питання про створення підприємствами комунальної власності спільних підприємств (п. 33); приймає рішення про надання згоди на організацію співробітництва територіальних громад, у формах, визначених Законом України «Про співробітництво територіальних громад» (п. 331) тощо [1].

Крім того, прискіпливий аналіз змісту ст. 26 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» свідчить, що поширена класифікація виключної компетенції місцевих рад за сферами суспільного життя не дозволяє охопити увесь перелік повноважень, які включені в цю статтю. З метою більш повного охоплення усіх нормативно визначених повноважень, на нашу думку, варто розподілити увесь перелік повноважень за певними групами, керуючись критерієм однорідності їх змісту. Виходячи з цього, виключну компетенцію місцевих рад складають такі групи:

1) щодо вирішення питань організації робіт ради, формування її органів та здійснення контролю за діяльністю виконавчих органів ради та сільського, селищного, міського голови (наприклад, щодо затвердження регламенту ради; плану роботи ради та звіту про його виконання, утворення і ліквідація постійних та інших комісій ради, утворення виконавчого комітету ради та затвердження структури виконавчих органів ради тощо (п. п. 1-7, 9-16, 53 ч. 1. ст. 26) [1];

2) повноваження щодо реалізації форм безпосередньої демократії у місцевому самоврядуванні (наприклад, прийняття рішення про проведення місцевого референдуму; організація проведення референдумів та виборів органів державної влади та органів місцевого самоврядування; прийняття рішень щодо функціонування органів самоорганізації населення; затвердження статуту територіальної громади тощо) (п. п. 18-20, 47-48 ч. 1, п. п. 1-3 ч. 3 ст. 26). Вважаємо, що до цієї групи повноважень варто віднести і усі три пункти частини 3 ст. 26 щодо функціонування інституту старости [1];

3) повноваження щодо безпосереднього вирішення питань, віднесених до відання місцевого самоврядування. Остання група повноважень є найчисельнішою і безпосередньо стосується вирішення питань місцевого значення місцевими радами. Саме до цієї групи відноситься переважена більшість об'єктних повноважень місцевих рад: щодо економічного і соціального розвитку території, бюджету, управління комунальною власністю, вирішення земельних питань (в том числі, затвердження програм соціально-економічного та культурного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць, цільових програм) (п. п. 22-33, 34-38, 42, 44-45, 46,51, 54-57 ч. 1 ст. 26) [1];

4) інші питання (заснування засобів масової інформації відповідної ради; прийняття рішень про об'єднання в асоціації або вступ до асоціацій, інших форм добровільних об'єднань органів місцевого самоврядування; затвердження змісту, опису та порядку використання символіки територіальної громади; прийняття рішень з питань адміністративно-територіального устрою в межах і порядку, визначених цим та іншими законами тощо) (п. п. 8, 21-212, 331-332, 391-41, 43, 451, 49-50, 52, ч. 1., п. п. 1-2 ч. 2 ст. 26 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні») [1].

Запропонована класифікація повноважень виключної компетенції місцевих рад дозволяє найбільш повно охопити увесь перелік питань, які місцеві ради вирішують виключно на своїх пленарних засіданнях. Виходячи з викладеного, варто також сформулювати поняття виключної компетенції місцевих рад як сукупність предметів відання (сфер та об'єктів місцевого життя), які знаходяться під впливом місцевих рад та прав і обов'язків (повноважень), наданих їм для здійснення функцій та завдань місцевого самоврядування, які визначені Конституцією і законами України, характеризуються єдністю

та узгодженістю і рішення щодо яких можуть бути прийняті лише на пленарному засіданні відповідної ради.

Використані джерела:

1. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.97 р. № 280/97-ВР (редакція від 23.07.2020 р.). URL: zakon.rada.gov.ua/go/280/97-вр.
2. Дробуш І. В. Проблеми класифікації функцій представницьких органів місцевого самоврядування в Україні. *Держава і право: збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки*. Вип. 15. К., 2002. С. 87–94.
3. Краснов М. А. Введение в муниципальное право. М. : ИГПАН, 1993. 15 с.
4. Виборчий кодекс України від 19.12.2019 р. № 396-IX (редакція від 19.09.2020 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#n2500>.

Сторожук Ірина Петрівна,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри конституційного, адміністративного

та фінансового права

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ІНФОРМАЦІЙНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Інформаційні правопорушення як окремий міжгалузевий вид правопорушень охоплює всі протиправні діяння в сфері обігу інформації за які передбачено кримінальну, адміністративну, цивільну відповідальність чи дисциплінарну відповідальність.

Підставою для виникнення адміністративної відповідальності в інформаційній сфері є порушення норм адміністративного права в сфері обігу інформації. Досліджуючи це питання більшість використовують дефініцію «інформаційне правопорушення», «інформаційний делікт» або «правопорушення в інформаційній сфері». Використання цих термінів є обґрунтовано вірним, однак, лише коли мова ведеться про юридичну відповідальність в інформаційній сфері і немає акценту на природі правопорушення.

Найголовнішим на сьогодні є не тільки наукове напрацювання однозначного розуміння висхідних категорій інформаційних правовідносин але й їх законодавче закріплення. Бо чіткість формулювання і нормативна закріпленість дає можливість однозначності в розумінні, а тому і однозначності

використання даних категорій на практиці. Крім того чіткість дефініції дає можливість і науковцям вичерпно окреслити предмет дослідження.

Найперше поняття, що потребує законодавчого закріплення це дефініція «інформаційне правопорушення», як узагальнююче поняття для всіх порушень правових норм, що посягають на інформаційні правовідносини.

Хоча в науці є пропозиції виокремити широке та вузьке розуміння поняття «інформаційні правопорушення». В широкому розумінні інформаційні правопорушення охоплюють усі правопорушення, що вчиняються в інформаційній сфері, а також ті, що вчиняються за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій чи засобів зв'язку. Суть вузького розуміння інформаційних правопорушень складають лише порушення права людини і громадянина на інформацію [1, с.6]. Вважаємо, що такий поділ може існувати лише в межах наукового дослідження даної категорії.

Для законодавчого закріплення необхідна чіткість і однозначність. Тому доцільним було б закріплення інформаційного правопорушення, як протиправного, суспільно небезпечного чи суспільно шкідливого, винного (з умислу чи необережності) діяння (дію чи бездіяльність), яка посягає на врегульовані законом суспільні відносини, що виникають під час здійснення інформаційної діяльності (отримання, використання, поширення та зберігання учасниками інформаційних правовідносин інформації), і за яку законом передбачено юридичну відповідальність. посяганням на інформаційні правовідносини, що охороняються нормами інформаційного законодавства.

Дане визначення дало б можливість виділити і законодавчо сформулювати, відповідно до рівня суспільної безпеки, два види поняття: інформаційний злочин та інформаційний проступок.

Під інформаційним злочином потрібно розуміти протиправне, суспільно небезпечне, винне діяння (дія або бездіяльність), яке посягає на врегульовані законами суспільні відносини у сфері обігу (одержання, використання, поширення та зберігання) інформації і за який законодавством передбачено кримінальну відповідальність. Визначення інформаційних злочинів виділить їх з загалу інформаційних правопорушень залишивши лише інформаційні проступки.

На противагу категорії «інформаційного злочину», що є простою, односкладовою, категорія «інформаційний проступок» є категорією складною бо включає в себе проступки в інформаційній сфері, що є царинами адміністративного, фінансового, цивільного, трудового та інших галузей права. Та складність категорії не означає, що її не потрібно визначити та закріпити на рівні закону.

Пропонуємо, визначити дану дефініцію так «інформаційний проступок – це протиправна, суспільно шкідлива, винна (умисна або не обережна) дія чи бездіяльність), що може заподіяти або заподіює шкоду та посягає

на врегульовані законами суспільні відносини у сфері обігу (одержання, використання, поширення та зберігання) інформації за яку законодавством передбачено відповідальність».

Дане визначення стане основоположним визначенням на базі якого можна буде сформулювати дефініції галузевих інформаційних проступків. Наприклад, адміністративно-інформаційний проступок можна буде визначити, як це протиправна, суспільно шкідлива, винна (умисна або не обережна) дія чи бездіяльність), яка посягає на державний або громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління у сфері обігу (одержання, використання, поширення та зберігання) інформації за яку законодавством передбачено адміністративну відповідальність.

Отже, виходячи з даного дослідження ми можемо стверджувати, що застосування термінів «інформаційне правопорушення» та «правопорушення в інформаційній сфері» можливе лише, як загальнотеоретична категорія. Складовими, якої є інформаційний злочин та інформаційний проступок. Стосовно галузевого застосування вони потребують уточнення природи правопорушення. Наприклад, для адміністративного права можливе застосування термінів «адміністративно-інформаційне правопорушення» чи «адміністративне правопорушення в інформаційній сфері». Хоча більш коректним буде застосування терміну «адміністративно-інформаційний проступок».

Використані джерела:

1. Правдюк С.М. Інформаційні правопорушення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. К. : 2014. 20 с.

Токар Алла Миколаївна,

*старший викладач кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права*

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СПІВВІДНОШЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ТА ІНДИВІДУАЛЬНИХ АКТІВ

При дослідженні форм публічного адміністрування, вчені адміністративісти розкриваючи сутність інструментів діяльності публічної адміністрації, які породжують правові наслідки, поряд з нормативними актами вказують індивідуальні або адміністративні акти. Саме в цих актах суб'єктів публічної

адміністрації міститься переважна більшість правових приписів, які поширюються на органи державної влади, органи місцевого самоврядування, недержавні структури та фізичних осіб. Наразі виникає питання: чи однаковий зміст вкладається в дані поняття, чи можуть вони ототожнюватись?

Радянська адміністративна наука вплинула на поширене вживання терміну саме «індивідуальний акт» не лише у вітчизняних теоретичних дослідженнях, а також у законодавстві. В п.19 ст.4 Кодексу адміністративного судочинства України законодавець пропонує наступне визначення індивідуального акта: «акт (рішення) суб'єкта владних повноважень, виданий (прийняте) на виконання владних управлінських функцій або в порядку надання адміністративних послуг, який стосується прав або інтересів визначеної в акті особи або осіб, та дія якого вичерпується його виконанням або має визначений строк» [1].

Водночас, зростаючий вплив теорії публічного адміністрування та кращі здобутки зарубіжних країн у цій сфері поступово обумовлюють відмову від використання у наукових дослідженнях застарілої термінології та поширення терміну «адміністративний акт». Втім, єдиного підходу до розуміння даного поняття та його співвідношення з індивідуальним актом дотепер не вироблено. Так, В.М.Бевзенко, Р.С.Мельник відокремлюють адміністративні акти від нормативних, визначаючи їх як заходи (рішення) суб'єктів публічної адміністрації, спрямовані на встановлення, зміну або припинення прав та обов'язків конкретних осіб [2, с.261]. При виділенні основних ознак адміністративного акта, вказані науковці акцентують увагу на його конкретно-індивідуальному характері, що дозволяє нам зробити висновок про ототожнення адміністративних та індивідуальних актів. Як синоніми дані категорії використовує також Т.О.Коломєць у підручнику з адміністративного права (у назві підрозділу 2.2. «Поняття правових актів публічної адміністрації (нормативних та адміністративних актів» на противагу нормативним виділяються адміністративні акти, але у змісті даного підрозділу вказуються індивідуальні акти) [3, с.177].

Аналогічний підхід до сутності адміністративних актів закріплений у законодавстві та доктрині Федеративної Республіки Німеччини. Відповідно до пар. 35 Закону Федеративної Республіки Німеччини «Про адміністративну процедуру» адміністративним актом визнається кожне розпорядження, рішення або суверенний захід, який приймає орган влади для врегулювання окремого випадку у сфері публічного права і який має безпосередню, спрямовану назовні правову дію [4].

Німецькі вчені виділяють три основні ознаки адміністративного акта: 1) регулювання окремого випадку (ця ознака дозволяє відмежувати адміністративний акт від нормативного); 2) є рішенням, що охоплює два моменти: волевиявлення відомства стосовно громадянина чи певної речі та

обґрунтування прав і (чи) обов'язків для громадянина чи відносно певної речі; 3) зовнішня дія адміністративного акта полягає в тому, що він здійснює безпосередній правовий вплив «назовні», тобто маються на увазі відносини між державою і громадянами [5, с. 196].

Кардинально іншої позиції притримується О.О.Мандюк, який пропонує в межах загального поняття «адміністративні акти» виділяти «індивідуальні адміністративні акти» та «нормативні адміністративні акти» [6, с.163]. Слід зауважити, що в працях сучасних адміністративістів термін «індивідуальний адміністративний акт» вживається все частіше. Так, наприклад, таким терміном оперує А. М. Школик в наукових статтях, присвячених цьому питанню [7]. У навчальному посібнику авторів І. П. Голосніченка та М. Ф. Стахурського також використовується термін «індивідуальний адміністративний акт» [8]. У праці «Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики» за загальною редакцією В. Б. Авер'янова, висловлюється думка, що поряд з терміном «адміністративний акт» для уникнення будь-яких двозначностей варто користуватися й терміном «індивідуальний адміністративний акт» [9, с. 205]. Підтримуємо позицію зазначених науковців та вважаємо, що поняття адміністративний акт повинно визначатись насамперед з позиції суб'єктів встановлення правил поведінки чи вирішення індивідуальної справи, якими є суб'єкти публічної адміністрації.

Хочемо також звернути увагу на визначення поняття адміністративних актів, яке використовується в адміністративному праві Франції. В цій країні поняття адміністративного акта охоплює всі акти адміністрації, які мають публічно-правовий характер та породжують правові наслідки. Тобто, поняття «адміністративні акти» охоплює односторонні адміністративні акти, адміністративні договори, нормативні акти та індивідуальні акти. Таке широке тлумачення терміна «адміністративні акти» притаманне не лише Франції, але й іншим європейським державам, що орієнтуються на французьке право: Бельгії, Іспанії, Італії та Португалії [5, с.106].

Підсумовуючи зазначене, пропонуємо під адміністративними актами розуміти підзаконні, владні односторонні волевиявлення суб'єктів публічного адміністрування чи їх спільні волевиявлення, що спрямовані на врегулювання управлінських відносин чи вирішення конкретної управлінської справи. І лише зважаючи на юридичні властивості таких актів, як їх різновид можна виділяти індивідуальні акти.

Використані джерела:

1. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 року № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35-37. ст.446.
2. Мельник Р.С., Бевзенко В.М. Загальне адміністративне право: навчальний посібник / за заг. ред. Р.С.Мельника. К.: Ваіте, 2014. 376 с.

3. Коломоєць Т.О. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2011. 576 с.
4. Про адміністративну процедуру: Закон Федеративної Республіки Німеччини від 1 січня 1977 р. / Адміністративна процедура та адміністративні послуги. Зарубіжний досвід і пропозиції для України / автор-упорядник В. П. Тимошук. К.: Факт, 2003. С. 192 – 231.
5. Школик А.М. Порівняльне адміністративне право: навч. посібник для юридичних факультетів та факультетів міжнародних відносин. Львів: ЗУКЦ, 2007. 308 с.
6. Мондюк О.О. Класифікація індивідуальних адміністративних актів. Митна справа. 2015. №2 (2.2.). С.159-165.
7. Школик А.М. Індивідуальні адміністративні акти як основна форма діяльності публічної адміністрації. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2012. № 1 (ч. 1). С. 329 – 334.
8. Голосніченко І. П., Стахурський М. Ф. Адміністративний процес: навчальний посібник. К.: ГАН, 2003. 256 с.
9. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. К.: Факт, 2003. 384 с.

Халюк Сергій Олександрович,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ*

ВИЩА РАДА ПРАВОСУДДЯ ТА ВІДПОВІДНІ ОРГАНИ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН – ОСНОВА НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДОВОЇ ВЛАДИ

Необхідною умовою демократичного розвитку України, її політичної системи є утворення чітко скоординованої системи політико-правових механізмів та процедур щодо реалізації прав і свобод людини та громадянина. Розвиток демократичної правової держави потребує, насамперед, реалізації засад верховенства права, коли основний напрям діяльності держави спрямований на забезпечення умов для ефективного реалізації прав та свобод людини і громадянина, у тому числі гарантованого доступу до суду, створення сприятливих умов для реалізації права на судовий захист [1, с. 173].

Проголошення Конституцією України принципу розподілу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову має своїм наслідком, в тому числі,

і посилення гарантій незалежності суддів. Створення нового механізму функціонування суддівського корпусу в Україні було започатковано у зв'язку із впровадженням судово-правової реформи 2016 року [2].

Саме Вища рада правосуддя має стати однією із гарантій незалежності суддів як колегіальний, незалежний конституційний орган державної влади та суддівського врядування, який діє в Україні на постійній основі для забезпечення незалежності судової влади [3]. Утворенню Вищої ради правосуддя в Україні передувало вивчення наявного досвіду функціонування відповідних зарубіжних органів. Зокрема, у Франції, Італії, Молдові, Португалії – це Вища рада магістратури; у Албанії, Андоррі, Вірменії, Бельгії, Грузії – Вища рада юстиції (правосуддя); у Польщі – Національна Рада Судівництва; Судова рада – у Словенії та Словаччині; в Іспанії – Генеральна рада судової влади; у Болгарії – Вища судова рада; у Колумбії – Вища рада судової влади; у Сербії та Казахстані – Вища судова рада.

Відповідні органи в зарубіжних країнах вирішують питання призначення, просування по службі, дисциплінарного провадження, професійної підготовки суддів, а також бюджету судової влади, забезпечуючи тим самим, у першу чергу, незалежність правосуддя, недопустимість втручання в реалізацію судових функцій з боку органів законодавчої та виконавчої влади. При цьому правовий статус згаданих органів визначається, крім національного законодавства, ще й міжнародними актами. Одним із найбільш фундаментальних міжнародних актів у даній сфері є Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки, яка ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 року. Вона містить основні принципи незалежності функціонування судової системи і спрямована на встановлення і зміцнення незалежності суддів як носіїв судової влади. В контексті забезпечення незалежності суддів передбачено утворення Рад суддів, які є незалежними органами, створеними відповідно до закону або конституції, що прагнуть зберегти незалежність суддів та судової влади загалом і, таким чином, сприятимуть ефективному функціонуванню судової системи (п. 26). До того ж не менше половини членів таких рад мають бути суддями, яких обирають самі ж судді із судів усіх рівнів з повагою до плюралізму в судовій системі (п. 27). Зазначається, що Ради суддів повинні демонструвати найвищий рівень прозорості щодо суддів та суспільства, вдосконалюючи попередньо встановлені процедури та приймаючи обґрунтовані рішення. Під час виконання своїх функцій ради суддів не повинні втручатись у незалежність окремих суддів [4].

Таким чином, європейська спільнота пропонує до впровадження у національний правовий простір модель самоорганізації судової влади шляхом утворення відповідних органів, які наділяються організаційною

та функціональною незалежністю щодо інших гілок влади. До того ж, визначальним інструментом забезпечення незалежності згаданих Рад є закріплення на законодавчому рівні їх правового статусу: або в конституції, або у відповідному законі.

Для сучасного українського суспільства, яке стало на шлях перетворень, є актуальним питання ефективного функціонування всіх його інститутів та організацій. Прагнення України до інтеграції у Європейське співтовариство передбачає внесення змін до національного законодавства. Обраний курс до Європейської спільноти вимагає суттєвих перетворень, зокрема вдосконалення чинного законодавства України. Не стали виключенням і нормативно-правові акти, які регулюють діяльність Вищої ради правосуддя і також потребують змін. А тому цілком виправдано, що норми, якими визначається правовий статус Вищої ради правосуддя, включено до розділу VIII “Правосуддя” Конституції України, який безпосередньо присвячений загальним засадам діяльності та функціонуванню судової влади в Україні. До того ж таке розміщення норм у Конституції є характерним для конституцій більшості країн, де утворені та діють відповідні органи.

Існують різні форми незалежності, а також методи її забезпечення. Адже відсутність однозначного згадування про незалежність Ради не означає її фактичної незалежності і, навпаки, формулювання про незалежність не гарантує її в усіх випадках. Однак, з нашої точки зору, відсутність однозначного закріплення в конституції чи законі положення про незалежність Вищої ради правосуддя або іншого відповідного органу як правового інституту часто призводить до послаблення його статусу стосовно інших державних органів. При цьому варто розуміти, що зміни, які запроваджені на шляху реалізації судово-правової реформи мають кінцевою метою – практичну реалізацію принципу верховенства права і забезпечення кожному права на справедливий судовий розгляд справи незалежним і безстороннім судом.

Використані джерела:

1. Слободяник Н. С. Виборність суддів: зарубіжний досвід та перспективи для України // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2015. – С. 173;
2. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
3. Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21.12.2016 р. № 1798-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 7–8. Ст. 50;
4. Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки, ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 р. на

Шабуневич Светлана Николаевна,
*кандидат юридических наук, доцент кафедры
социально-гуманитарных наук
Академии управления при Президенте Республики Беларусь*

КОНСТИТУЦИОННЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ГОСУДАРСТВА КАК ОРИЕНТИРЫ ПОЛИТИКИ СОВРЕМЕННЫХ ГОСУДАРСТВ ПО ОБЕСПЕЧЕНИЮ И ЗАЩИТЕ ПРАВ И СВОБОД ЛИЧНОСТИ

Одной из принципиальных целей конституционного строительства многих государств стало стремление создать такую модель конституционного государственного устройства, которая «располагала бы институтами, процедурами и механизмами, способными ограничить государственную власть и осуществить концепцию верховенства права по отношению как ко всему обществу в целом, так и по отношению к отдельно взятой личности» [1, с. 6]. Содержание данной модели может быть раскрыто посредством исследования природы конституционных характеристик современных государств, которые отображают свойства основ их конституционного строя.

Идентичность правовых систем государств постсоветского пространства дает возможность осуществить анализ закрепленных в их конституциях универсальных демократических принципов, обуславливающих сущность конституционных характеристик данных государств и определяющих основы организации и деятельности государственной власти и ее взаимоотношения с личностью.

В ч.1 ст.1 Конституции Республики Беларусь провозглашено: «Республика Беларусь – унитарное демократическое социальное правовое государство» [2]. В разных формулировках данный тезис можно встретить в первых главах практически всех конституций государств постсоветского пространства, где устанавливается демократический, правовой характер государства. Закрепленные таким образом в конституциях характеристики государств обозначают их конституционный статус, поскольку каждая из характеристик отражает принципиальные фундаментальные особенности государственного строя, его демократическую сущность, формы ограничения государственной деятельности правом. Одновременно указанные конституционные свойства государств свидетельствуют о закреплении

первичных основ в их организации и деятельности, устанавливают правовые принципы и формы осуществления их власти, служат основой формирования их конституционно-правового статуса. Ю. А. Тихомиров считает, что «конституционные характеристики государства как демократического, правового и социального означают установление целевых режимов деятельности как устойчивой нормативной ориентации» [3, с. 6]. Главное юридическое значение перечисленных свойств государств заключается в том, что они не только связывают конституционную практику, но и выступают ориентиром в практической политике современных государств, направленной на обеспечение и защиту прав и свобод личности.

Юридическое свойство указанных выше конституционных положений свидетельствует об учете и реализации еще одного важнейшего конституционного принципа в сфере взаимоотношений государства и личности, деятельности государства и его органов – принципа верховенства права. Согласно этому принципу все субъекты конституционно-правовых отношений, в том числе государство, в осуществлении своей деятельности и взаимодействии друг с другом связаны правом. Значимость конституционного принципа верховенства права в сфере взаимоотношений государства и личности заключается в такой организации государственной власти, деятельность которой ограничена посредством признаваемых за человеком и гражданином неотъемлемых прав и свобод как высшей ценности и цели общества и государства. А. Шайо называл такой подход в конституционно-правовой регламентации деятельности государства «самоограничением деятельности государственной власти» [4, с. 271].

Отметим, что главенствующая роль права во взаимоотношениях государства и личности означает не просто формальную законность и порядок в обществе, но наличие в нем свободы, равенства и справедливости, основанных на признании и обеспечении высшей ценности человеческой жизни. В.Е. Чиркин относит конституционный принцип верховенства права к «неотъемлемому признаку государства, деятельность которого ограничена правом» [5, с. 10]. На необходимость признания ведущей роли права в регулировании отношений государства и личности указывал М.А. Краснов, отмечавший, что «лишь такой подход способен обеспечить тот устойчивый баланс, который позволяет рассматривать государство и личность в качестве самостоятельных субъектов правовых отношений и предъявлять к государству притязания по нарушению законных интересов личности» [6, с. 41].

Конституционно-правовая природа исследуемых характеристик заключается в том, что в своей совокупности они не только составляют организационно-нормативную основу деятельности государства, государственных органов и их должностных лиц, но и устанавливают границы ее осуществления. В соответствии с данными характеристиками-принципами

государство осуществляет свои основные функции, невыполнение или неэффективное выполнение которых «ставит под сомнение само существование государства как общественного института, обеспечивающего проявление и гарантию реализации прав и законных интересов личности» [7, с. 10]. Кроме этого, закрепленные конституционные характеристики государства должны рассматриваться как конституционно-правовые ориентиры для развития национального законодательства в исследуемой сфере.

Использованные источники:

1. Егоров С. А. Конституционализм в США: политико-правовые аспекты / С. А. Егоров ; отв. ред. А. А. Мишин. – М. : Наука, 1993. – 198 с.
2. Конституция Республики Беларусь [Электронный ресурс] : 15 марта 1994 г. : с изм. и доп., принятыми на респ. референдумах 24 нояб. 1996 г. и 17 окт. 2004 г. // ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. Минск, 2020.
3. Тихомиров Ю. А. Правовое государство: модели и реальность / Ю. А. Тихомиров // Журнал рос. права. 2011. № 12. С. 5–20.
4. Шайо А. Самоограничение власти: краткий курс конституционализма / А. Шайо. М. : Юристь, 2001. 292 с.
5. Чиркин В. Е. Правовое государство и верховенство права: язык и содержание / В. Е. Чиркин // Государство и право. 2016. № 9. С. 5–10.
6. Краснов М. А. Ответственность в системе народного представительства: методологические подходы / М. А. Краснов. 2-е изд. М. : Ин-т государства и права Рос. акад. наук, 1995. 56 с.
7. Комаровский В. С. Конфликты граждан с чиновниками: почему и зачем? / В. С. Комаровский, Л. Н. Тимофеева // Государство и право. 1997. № 10. С. 5–15.

Шевчук Інна Володимирівна,

*кандидат наук з державного управління,
завідувач науково-дослідної частини*

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Правове регулювання сфери економічної безпеки держави в умовах впливу зовнішнього середовища потребує унормування нормативно-правової бази у відповідній сфері. Система державного управління

забезпечує процес управління через вплив на об'єкт через певний механізм. Оболенський О.Ю. визначає механізм держави як систему органів державної влади та місцевого самоврядування, діяльність яких заснована на принципі розподілу влади і спрямована на забезпечення функцій держави й реалізацію завдань [1, с. 53–54]. Федорчак О. В. ототожнює категорію «механізм» із системою й трактує «...механізми державного управління як складну систему, призначення якої полягає у практичній реалізації державного управління, досягнення визначених завдань із чіткою структурою, важелями та інструментами впливу на об'єкт управління з нормативно-правовим й інформаційним забезпеченням, передбачає відповідні характеристики механізмів державного управління, зокрема:

1) правові механізми (нормативно-правова база державного управління: закони і постанови Верховної Ради України, акти Президента України, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України тощо);

2) організаційні механізми (суб'єкти та об'єкти державного управління, структура, стратегічні, тактичні та оперативні цілі, основні завдання, функції, методи управління, результативність функціонування);

3) економічні механізми (державне управління інвестиційною, інноваційною, податковою, грошово-валютною, банківською, кредитною, страховою діяльністю тощо);

4) мотиваційні механізми (соціально-економічні стимули, що спонукають державних службовців до високоефективної роботи)» [2].

Розглядаючи категорію «механізм» через призму державного управління, Юзьков Л.П. наголошував, що при структурно-функціональному підході увага зосереджена як на організаційній будові механізму, так і на функціонуванні в динаміці. При структурно-організаційному підході розглядаються саме якісні характеристики механізму, що в сукупності є базисом механізму держави [3, с. 57].

Специфіка державного регулювання відповідним чином впливає і на сутнісні характеристики категорії «механізм», тому «механізми державного регулювання у сфері економічної безпеки трактуємо як сукупність організаційних, правових, економічних, соціальних, інформаційних та безпекових засобів, заходів стимулів та важелів, за допомогою яких органи публічного управління практично реалізують заходи щодо регулювання протидії загрозам національним інтересам України у сфері економічної безпеки. А правовий механізм визначаємо як систему законодавчих та нормативно-правових норм державного регулювання протидії загрозам національним інтересам України у сфері економічної безпеки, яка може бути реалізована шляхом прийняття системного законодавства, спрямованого на врегулювання протидії загрозам національним інтересам України у сфері економічної безпеки; узгодження правових норм з питань забезпечення взаємодії з іншими суб'єктами

забезпечення економічної безпеки (недержавними органами, установами, організаціями та фізичними особами), що надають послугу забезпечення безпеки в економічній сфері, у якій діють чинники небезпек і загроз; урегулювання питань суспільних відносин у сфері економічної безпеки на підставі усталених принципів права; упровадження Концепції протидії загрозам національним інтересам України у сфері економічної безпеки, що сприятиме підвищенню ефективності формування якісно нової державної економічної політики, спрямованої на виявлення загроз економічній безпеці та вироблення політики держави щодо їх нейтралізації тощо» [4].

Варто відмітити, що удосконалення правового механізму в означеній сфері потребує впровадження низки практичних заходів, зокрема:

- 1) оптимізації інституційної складової, діяльність якої спрямована на забезпечення державного регулювання у сфері економічної безпеки держави;
- 2) підвищення рівня якості державного моніторингу та контролю у сфері економічної безпеки держави шляхом удосконалення правового механізму;
- 3) забезпечення дотримання ключових принципів забезпечення економічної безпеки держави;
- 4) стимулювання нормотворчої активності й посилення правозастосовчої діяльності;
- 5) покращення якісного складу кадрового забезпечення інституцій, до компетенції яких віднесено реалізацію державної політики у сфері економічної безпеки держави.

Використані джерела:

1. *Оболенський О. Ю.* Державна служба. Київ : КНЕУ, 2006. 472 с.
2. *Федорчак О. В.* Класифікація механізмів державного управління Демократичне врядування. 2008. № 1. URL : <https://bit.ly/3bZaRn9>.
3. *Юзьков Л. П.* Государственное управление в политической системе развитого социализма. Киев : Высшая школа, 1983. 155 с.
4. *Шевчук І. В.* Механізми державного регулювання протидії загрозам національним інтересам України у сфері економічної безпеки. Університетські наукові записки. Хмельницький, 2019. Том 18. № 4 (72). С. 92–105.

Данілова Анна Вікторівна,

*асистент кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права, аспірант Хмельницького
університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ КАРАНТИНУ

Викликавши неабияке занепокоєння в світі, пандемія коронавірусу «COVID-19» стала темою номер один для обговорення у суспільстві, змусивши кожна державу, в тій чи іншій мірі, адаптуватись до нових реалій сьогодення. У всьому світі вживаються заходи безпеки які є безпрецедентними: запровадження примусового карантину, комендантських годин, обмежень, або заборон подорожувати, займатись економічною діяльністю, вести активне суспільне життя, тощо.

Питання боротьби з епідеміями та пандеміями, в тому числі і в правовому аспекті, вже неодноразово ставало предметом дискусій багатьох науковців, зокрема В. Луканової, Е. Орінди, Н. Хендель та ін. Проте, щоразу з'являються нові виклики, які вимагають новітніх форм правового реагування та регулювання. Тому дане питання потребує подальших ґрунтовних теоретичних досліджень для вирішення актуальних практичних завдань.

Так, відповідно до ст.29 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» [1] карантин запроваджується та той період, який є необхідним для ліквідації епідемії чи спалаху особливо небезпечної інфекційної хвороби. Саме тому, після визнання Всесвітньою організацією охорони здоров'я COVID-19 пандемією загальносвітового масштабу, Кабінет Міністрів України запровадив на всій території України карантин з 12 березня 2020 року, який у адаптивній формі триває і досі [2].

Поширення коронавірусу сприяло активізації нормотворчої діяльності щодо запровадження невідкладних заходів боротьби та протидії пандемії. В Україні 17 березня 2020 року прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» [3], яким було впроваджено адміністративну відповідальність за порушення норм, спрямованих на запобігання поширенню COVID-19. На виконання цього закону Кодекс України про адміністративні правопорушення було доповнено статтею 44-3 «Порушення правил щодо карантину людей» [4]. Законодавець обрав бланкетний спосіб викладу диспозиції цієї статті, не вказуючи конкретного переліку діянь, за які настає відповідальність, натомість відсилаючи до необмеженого кола нормативно-правових актів, які

встановлюють правила щодо карантину людей, санітарно-гігієнічні, санітарно-протиепідемічні правила і норми, що, зважаючи на чисельність та особливу динамічність регулюючого нормативного матеріалу, є оптимальним рішенням. Прийняття вищевказаної норми було необхідним і важливим інструментом на шляху захисту прав людини, оскільки мало стимулювати фізичних та юридичних осіб дотримуватись правил карантину, а у випадку їх порушення, дозволяло б такі дії припинити шляхом притягнення винних осіб до відповідальності.

Мінімальним покаранням для громадян законодавцем визначено штраф у сумі 17 тисяч гривень, а максимальним – штраф у сумі 34 тисячі гривень, в той час як для посадових осіб сума штрафу коливається від 34 тисяч до 170 тисяч гривень відповідно. Враховуючи те, що середній розмір заробітної плати по Україні станом на 9 вересня 2020 року становить 9 837 гривень, 35 копійок встановлений розмір штрафу мав би стати вагомим стримуючим фактором не порушувати карантинні норми та правила [5].

Станом на 07.08.2020 р. було складено 21 628 адміністративних протоколів [6], пов'язаних з порушенням правил і норм карантину людей, це дає підставу припускати, що встановлена державними інститутами відповідальність є недостатнім превентивним засобом.

В Україні динаміка захворюваності є невтішною, кількість хворих невинно зростає: якщо станом на 13 липня 2020 року за добу було зафіксовано 612 нових випадків захворювання, то вже 13 вересня 2020 року приріст хворих становив 2476 особи за добу, а станом на 2 жовтня 2020 року добовий показник інфікованих досяг позначки 4 661 хворого [6]. Міністерство охорони здоров'я до основних причин зростання кількості підтверджених випадків захворювання на COVID-19 відносить недотримання правил соціального дистанціювання та маскового режиму, а також проведення масових заходів без дотримання карантинних обмежень [7]. Від початку пандемії в Україні коронавірус виявили у 17 922 медичних працівників [8]. Крім того, у зоні підвищеного ризику інфікування COVID-19, перебувають і працівники Міністерства внутрішніх справ України. Щодня для нагляду за дотриманням карантинних заходів в Україні долучається понад 16,5 тис. правоохоронців. Станом на 19 червня 2020 року в системі Міністерства внутрішніх справ України було зафіксовано 709 підтверджених випадків захворювання на COVID-19 [9], що ставить під загрозу належне функціонування усього механізму державної політики щодо протидії поширенню хвороби.

Попри щоденне зростання рівня захворюваності на COVID-19 станом на 5 жовтня з виділених 66 млрд. грн. Фонду боротьби з COVID-19 загалом витрачено 28,226 млрд. грн, з них на підтримку та захист медиків витрачено лише 1,5 млрд. 2,4 млрд. було спрямовано на доплату військовим та поліцейським. На будівництво та ремонт приймальних відділень лікарень витратили

1,6 млрд. В той час, як на ремонт та будівництво доріг з цього ж Фонду вже витрачено 13 млрд [10].

Таким чином, з огляду на серйозність та невідворотність настання наслідків недотримання правил і норм карантину, доцільним видається посилення адміністративної відповідальності, шляхом встановлення вищих розмірів штрафів. В подальшому такі грошові надходження доцільно було б, першочергово, спрямовувати на проведення заходів щодо запобігання спалахів COVID – 19, на доплати працівникам, які беруть участь у ліквідації наслідків COVID – 19, грошову допомогу громадянам та їх соціальну підтримку, адже, станом на сьогодні, на тлі глобальних загроз для здоров'я усього населення, надмірного навантаження на медичну систему, саме такі заходи повинні стати пріоритетними у державній політиці України в галузі охорони здоров'я.

Використані джерела:

1. Про захист населення від інфекційних хвороб: Закон України від 06.04.2000 р. № 1645-III (редакція від 23.05.2020 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14#Text>.
2. Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2020 № 211 (редакція від 29.08.2020 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/211-2020-%D0%BF#Text>.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 17.03.2020 № 530-IX (редакція від 18.04.2020 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-20#Text>.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X (редакція від 13.08.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#n4415>.
5. Сайт Пенсійного фонду України. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2121350-pokaznyk-serednoyi-zarobitnoyi-platezha-za-2020-rik/>.
6. Єдиний портал органів системи МВС України. URL: https://mvs.gov.ua/ua/news/33197_Nacpoliciya_prodozhu_pracuvati_v_posilenomu_rezhimi_Oleksandr_Facevich.htm.
7. Сайт Міністерства охорони здоров'я України. URL: <https://moz.gov.ua/article/news/maksim-stepanov-nazvav-prichini-zrostantnja-covid-19-nehtuvannja-maskami-ta-antiseptikami-a-takozh-vidsutnist-socialnoi-distancii>.
8. Скільки лікарів захворіли на коронавірус в Україні URL: https://health.24tv.ua/v_ukrayini_788_medikiv_zahvorili_na_koronavirus_n1327323.
9. Єдиний портал органів системи МВС України. URL: https://mvs.gov.ua/ua/news/31850_Pracivniki_sistemi_MVS_drugi_za_stupenem_riziku_ta_za_faktom_zarazhennya_COVID_19_pislya_likariv.htm.

10. Сайт Міністерства фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/uk/data_and_analytics-433.

Іванова Олена Василівна,

*асистент кафедри філософії, соціально-гуманітарних наук
та фізичного виховання, аспірант*

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ В СИСТЕМІ ОСВІТИ

Реформування системи освіти України актуалізувало питання ефективності керівних кадрів сфери освіти. Змінюються вимоги до управлінців сфери освіти, і, як наслідок, – мають змінитися завдання й зміст професійної підготовки управлінців. Традиційні технології навчання керівників сфери освіти, що спрямовані на сприймання та запам'ятовування навчального матеріалу, відсутність систематичних міжпредметних зв'язків фахових дисциплін, мають трансформуватися у контекстне навчання, яке проектує навчальний процес як максимально наближений до майбутньої професійної управлінської діяльності в освіті. Тобто актуальним сьогодні стає переорієнтація підготовки керівників сфери освіти на компетентнісну модель навчання. Головним аргументом на користь запровадження компетентнісного підходу до навчання є його практична зорієнтованість. Компетентний фахівець відрізняється від кваліфікованого тим, що не лише володіє певним рівнем знань, умінь і навичок, а й здатний реалізувати їх у своїй професійній діяльності. Крім того, запровадження компетентнісної моделі навчання відкриває можливості до перевірки результативності, технологічності та ефективності навчання [1].

Як відомо, процес державного управління – це свідомо і цілеспрямована послідовна діяльність, пов'язана з реалізацією державно-владних повноважень суб'єктами державного управління, внаслідок чого відбувається зміна суспільних станів, подій і явищ. Процес державного управління спрямований на проведення в життя державної стратегії та політики і є основним способом реалізації суб'єктно-об'єктних відносин на державному рівні, де суб'єктом державного управління є система державної влади у вигляді спеціально утворених органів, між якими розподілені певні функції державного управління, а об'єктом державного управління є все суспільство [5, с. 166–167].

Успішний розвиток механізму державного регулювання галузі освіти багато в чому визначається станом концептуальної розробленості його

змістовних аспектів. При цьому орієнтиром для застосування тих чи інших конкретних форм і методів регулювання, своєрідним обмежувальним контуром повинні стати науково обґрунтовані принципи цього регулювання.

Державні організації виступають особливими елементами суспільної системи, які зорієнтовані на здійснення суспільнокорисної діяльності в усіх її сферах. Їх діяльність спрямована на забезпечення реалізації функції державного управління, створення суспільних благ, вирішення завдань, які не можуть бути здійснені ефективно приватними організаціями. Але й вони в умовах ринкових відносин об'єктивно є учасниками глобальної конкуренції, в якій успішними є ті, хто використовує сучасний менеджмент. Сьогодні актуальним є розгляд проблем модернізації управління закладами освіти на державно-громадських засадах, які фактично почали розроблятися дослідниками та органами управління освітою в Україні тільки впродовж останнього десятиріччя.

Поки будуть існувати цивілізація й людське суспільство, держави будуть вирішувати вічні проблеми освіти, навчання й виховання, проводити пошук закономірностей управління освітнім, педагогічним і дидактичним процесами (і відповідними освітніми та навчальними організаціями), щоб домагатись найкращих результатів. Оновлення суспільства потребує від керівників освітніх закладів усіх рівнів і типів зміни свого менталітету, саморозвитку (самоменеджменту тощо), становлення духовної культури особистості, яка тільки і зможе забезпечити адекватну професійну діяльність керівника в сучасних умовах, коли намітився поворот від розуміння освіти як державної функції до освіти як перетворення соціальної реальності.

Державна освітня функція простежується протягом того ж періоду, впродовж якого на планеті існує державність. Відповідно до Національної доктрини розвитку освіта визначена "стратегічним ресурсом подолання кризових процесів, поліпшення людського життя, затвердження національних інтересів, зміцнення авторитету та конкурентоспроможності української держави на міжнародній арені" [3, с. 6].

Використані джерела:

1. *Н. Г. Протасова, В. І. Луговий, Ю. О. Молчанова* та ін. ; за заг. ред. Н.Г.Протасової // Державне управління у сфері освіти : глосарій з дисциплінамагістерської програми за спеціальністю “Державне управління в сфері освіти” / авт. кол. : К. : НАДУ, 2013. 48 с.
2. Підвищення ефективності вищої освіти – визначальний чинник соціально-економічного потенціалу держави: матеріали до доповіді міністра освіти і науки на підсумковій колегії Міністерства освіти і науки України. (23 лютого 2006 року, м. Київ) // Освіта. 15-22 лютого 2006 р. № 7-8. С. 3-18.

3. *Поважний А. С., Остапчук В. В.* Характеристики государственного управления внедрением инноваций в образование // *Менеджер*. 2004. № 2(28). С. 18.
4. *Сикорская И.Н.* Государственная политика в сфере образовательных интеграционных процессов // *Зб. наук. праць ДонДУУ: "Фінансовий механізм державного управління економікою України": серія "Державне управління"*. Донецьк: НордПрес, 2004. Т. V. вип. 37. С.123-132.
5. *Безносенко Д. О., Варзар І. М., Князев В. М., Кравченко С. О., Штика Л. Г.;* Заг. ред. В. М. Князева, В. Д. Бакуменка, Державне управління: Словн.-довід. / Уклад.: В. Д. Бакуменко (кер.творчого кол.). К.: Вид-во УАДУ. 2002. 228 с

Антонюк Вікторія Володимирівна,

*аспірантка Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВ У СПОРАХ ЩОДО ОСКАРЖЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ

Оскарження у суді рішень (нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень – це конституційне право кожного на захист порушеного права, свободи або законного інтересу у сфері публічно-правових відносин.

Кодекс адміністративного судочинства України (далі – КАСУ України), що встановлює порядок здійснення судочинства в адміністративних судах, визначає особливості позовного провадження адміністративних справ щодо оскарження нормативно-правових актів органів виконавчої влади, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування та інших суб'єктів владних повноважень.

Особливості розгляду адміністративних справ щодо оскарження нормативно-правових актів, що закріплені у пунктах 1, 2 частини першої статті 264 КАСУ України, визначають предмет адміністративного спору та коло відповідачів, зокрема:

- Кабінет Міністрів України у справах щодо законності (крім конституційності) постанов та розпоряджень;
- Верховна Рада Автономної Республіки Крим у справах щодо законності (крім конституційності) постанов;
- міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, органи

місцевого самоврядування, інші суб'єкти владних повноважень у справах щодо законності та відповідності правовим актам вищої юридичної сили їх нормативно-правових актів.

У зв'язку із прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення механізмів регулювання банківської діяльності» від 13 травня 2020 року № 590-IX, правила статті 264 КАС України не поширюються на розгляд адміністративних справ щодо законності рішень Кабінету Міністрів України про участь держави у виведенні неплатоспроможного банку з ринку.

Правом оскаржити нормативно-правовий акт наділені особи, щодо яких його застосовано, а також особи, які є суб'єктом правовідносин, у яких буде застосовано цей акт.

Осадчий А. Ю. зазначив, що право оскаржувати нормативно-правові акти слід визнати за кожною особою, яка вважає, що таким актом порушено її права, свободи чи інтереси у сфері публічно-правових відносин. По-перше, на думку науковця, реалізація правових норм відбувається не лише у формі застосування, а і у формі виконання, додержання та використання і відповідно права, свободи та інтереси особи можуть порушуватися і нормативними приписами, що реалізуються не у формі їх застосування, але встановлюють, до прикладу, певні заборони. По-друге, особа, яка оскаржує нормативно-правовий акт зобов'язана довести, якщо він до неї ще не застосований, що вона є суб'єктом правовідносин, у яких буде застосовано цей акт [4, с. 289-290].

До адміністративного суду нормативно-правові акти можуть бути оскаржені протягом всього строку їх чинності.

Обчислюючи строк звернення, необхідно звернути увагу на ряд аспектів [6]: багаторазове застосування та триваюча дія нормативно-правового акта; дійсність факту перебування суб'єкта у відносинах, які регулюються нормативно-правовим актом; дата факту порушення прав, свобод, інтересів; чи є чинним нормативно-правовий акт, яким порушено права, свободи, інтереси особи (позивача); чи перебуває особа (позивач) у правовідносинах, які регулюються нормативно-правовим актом і який оскаржується до адміністративного суду; коли вступила особа (позивач) у правовідносинах, які регулюються нормативно-правовим актом і, коли з них вибула.

Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду неодноразово наголошував [6, 7, 8, 9, 10], що за умови перебування особи (позивача) у правовідносинах, які регулюються нормативно-правовим актом і який оскаржується до адміністративного суду, строк звернення до адміністративного суду із позовом не може обмежуватися шістьма місяцями, передбаченими частиною другою статті 122 КАС України. У разі оскарження нормативно-правового акта строк такого оскарження буде вимірюватися усім часом чинності цього нормативно-правового акта.

Особливістю розгляду адміністративних справ у спорах щодо оскарження нормативно-правових актів також є обов'язок відповідача опублікувати оголошення про відкриття провадження утакій адміністративній справі у виданні, в якому цей акт був або мав бути офіційно оприлюднений.

Адміністративна справа щодо оскарження нормативно-правових актів вирішується за правилами загального позовного провадження. У зв'язку із вказаним, її розгляд включає проходження всіх передбачених КАС України стадій судового процесу: подання позовної заяви до адміністративного суду; вирішення питання про відкриття провадження у справі (залишення позовної заяви без руху, повернення позовної заяви, відмова у відкритті провадження); підготовче провадження; розгляд справи по суті; ухвалення судом рішення по суті справи.

За результатом розгляду цієї категорії адміністративних справ суд може визнати нормативно-правовий акт протиправним (незаконним чи таким, що не відповідає правовому акту вищої юридичної сили) та нечинним повністю або в окремій його частині.

Зрозуміло, що визнання нормативно-правового акта нечинним у судовому порядку полягає у захисті прав позивача. Однак, Припхан І. І. [5, с. 129] слушно зазначає, що у такому випадку може бути порушено права й свободи інших громадян, тому що скасування конкретного нормативно-правового акта призведе до відсутності регулювання відповідних суспільних відносин, що може звузити обсяг належних їм прав.

Законодавець врегулював вказану проблему, закріпивши у частині п'ятій статті 245 КАС України положення, відповідно до яких, якщо судом визнано нормативно-правовий акт протиправним і нечинним повністю або в окремій частині і при цьому виявлено недостатню правову врегульованість відповідних публічно-правових відносин, яка може потягнути за собою порушення прав, свобод та інтересів невизначеного кола осіб, суд має право зобов'язати суб'єкта владних повноважень прийняти новий нормативно-правовий акт на заміну нормативно-правового акта, визнаного незаконним повністю або у відповідній частині.

З урахуванням наведеного можна зробити висновок, що розгляд адміністративних справ у спорах щодо оскарження нормативно-правових актів характеризуються такими особливостями, як: особливий предмет оскарження; законодавчо визначене коло осіб, які можуть бути позивачами та відповідачами; строк оскарження нормативно-правового акта; оголошення щодо оскаржуваного нормативно-правового акта; форма адміністративного судочинства; наслідки розгляду.

Використані джерела:

1. Кодекс адміністративного судочинства України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення 30.09.2020).
2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення механізмів регулювання банківської діяльності». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/590-20#Text> (дата звернення 30.09.2020).
3. Кодекс адміністративного судочинства України: Науково-практичний коментар / за заг. ред. д. ю. н., проф., акад. Академії наук вищої школи України М. М. Ясинка. К. : Алерта, 2018. 532 с.
4. Осадчий А. Ю. Особливості провадження у справах щодо оскарження нормативно-правових актів. Актуальні проблеми держави і права. 2005. №. 26. С. 288-291.
5. Припхан І. І. Наслідки судового розгляду справ щодо оскарження нормативно-правових актів публічної влади. Правові засади організації та здійснення публічної влади. Збірник тез II Всеукраїнської науково-практичної конференції. 2019. С. 128-130.
6. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 13березня 2019 року у справі № 712/8985/17. URL:<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80457637>.
7. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 18 липня 2019 року у справі № 826/16725/17. URL:<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/83142335>.
8. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 20листопада 2020 року у справі № 826/6176/16. URL:<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/90198933>.
9. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 08квітня 2020 року у справі № 826/9083/18. URL:<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/88674571>.
10. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 02 липня 2020 року у справі № 826/9514/16. URL:<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/90198933>.

Білоус Олександр В'ячеславович,

аспірант Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ І ПРОБЛЕМИ

Питання реформування судової влади, яку небезпідставно характеризують як один з найважливіших інструментів побудови в Україні демократичного суспільства, визначеного Конституцією, об'єктивно формують пріоритетну галузь як науково-юридичних досліджень, так і практичної державотворчої діяльності. Стосовно наукового аспекту значущості цієї проблематики маємо зазначити, що осмислення інститутів та категорій судової влади являє собою одне з найактуальніших завдань юридичної науки. Що ж до практичного зрізу проблеми реформування судової влади в контексті реалізації конституційних принципів забезпечення організації та діяльності судової влади, то в цьому сенсі, слід наголосити не тільки на специфічній ролі судової влади у забезпеченні статусу права як нормативної основи організації і функціонування державної влади, але й на тому факті, що тільки за умови докорінного реформування цієї гілки державної влади, а також забезпечення конституційних принципів її організації та функціонування, можлива практична реалізація конституційних норм про постання України як правової і демократичної держави. Більше того, становлення в Україні політико-правової системи конституціоналізму нерозривно пов'язано з піднесенням ролі судової влади, забезпеченням її принципів, розвитком конституційної правосвідомості.

Разом з тим, дослідження проблем реформування судової влади в контексті забезпечення конституційних принципів її організації і діяльності видається вельми актуальною темою з огляду на те, що до сьогоденного дня процес судово-правової реформи, який досі триває в Україні, ще не дав тих позитивних наслідків, які б могли змінити традиційну недовіру до суду на сприйняття суду і судової влади як надійного захисника прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина в Україні. Нагадаємо, що саме так повинна сприйматись судова влада, оскільки суд виступає найбільш дієвим та найефективнішим захисником прав людини за причини існуючих гарантій незалежності суду та його підкорення тільки закону. У цьому плані аналіз сучасного стану судової влади України й насамперед дослідження громадської думки щодо ставлення до органів правосуддя дозволяє констатувати, що реформаційні зміни, які відбулися в системі судової влади за часи незалежності України, мали для громадян здебільшого формальні ознаки реформи. Як наслідок – підозріле та категоричне ставлення суспільства до

відправлення правосуддя з позиції професійного рівня і моральних якостей суддів та невизнання суду реальним захисником прав і інтересів громадян.

Дійсно, будь-який період суспільних трансформацій доволі часто супроводжується втратою всіма гілками влади суспільної довіри. Однак у випадку судової влади як рівень її авторитетності в суспільстві, так і її реальна ефективність щодо належної реалізації своїх функцій, відіграють ключову роль, оскільки авторитет суду це врешті-решт авторитет закону та права, які є необхідним фундаментом для існування демократії, правової держави та громадянського суспільства. В умовах реформування гранично посилюється стабілізуюча роль судової влади, адже судова влада є єдиною з гілок державної влади, що не породжує конфлікти, а виключно розв'язує їх. Справедливість цих слів може бути підтверджена цілим рядом прикладів, коли саме втручання суду дозволяло розв'язати найгостріші соціальні конфлікти, які становили загрозу для всього суспільства та для всієї системи державної влади.

Таким чином, зважаючи на високу теоретичну і практичну актуальність дослідження процесів реформування судової влади в сучасній Україні, наразі необхідно приділити особливу увагу такому аспекту судово-правової реформи як забезпечення реалізації конституційних принципів організації та діяльності судової влади. Про необхідність забезпечення конституційно-правових принципів організації і діяльності судової влади засвідчує бодай той очевидний факт, що самі ці принципи доволі часто включаються до змісту доктринальних визначень судової вади. Зокрема судову владу часто характеризують як самостійну і незалежну від інших гілку державної влади, яка реалізується судами засобом встановленого законом судочинства. Цю тенденцію можна побачити і в дослідженнях інших юристів, які пропонують визначення судової влади як специфічної незалежної, самостійної гілки державної влади, що здійснюється шляхом гласного, змагального, за правило, колегіального розгляду в судових засіданнях спорів про право. Ця специфічна роль принципів судової влади, коли вони включаються до процедури логіко-юридичного визначення змісту поняття судової влади, не може бути пояснена виключно науково-теоретичною схильністю тих чи інших юристів, оскільки деформація, чи то в формі нехтування, чи в формі часткового обмеження, чи в будь-якій іншій формі, конституційних принципів організації судової влади спричиняє не просто уповільнення її діяльності, але взагалі унеможлиблює реальне виконання тих завдань, які на неї покладаються.

Зважаючи на вищезазначене стає зрозумілим чому в процесі реформування судової влади в Україні така суттєва роль завжди приділялась саме забезпеченню конституційних принципів її організації і функціонування. На нашу думку, формування незалежної судової влади, перебудова судової системи на демократичних принципах законності, гласності, рівноправності

включає у себе насамперед: а) ефективне розмежування повноважень, що б гарантувало самостійність і незалежність судових органів від впливу законодавчої і виконавчої влади; б) реалізацію демократичних ідей правосуддя, вироблених світовою практикою і наукою; в) створення цілісної системи законодавства про судоустрій, яке б забезпечило незалежність судової влади; г) максимальне наближення судів до населення, чітке визначення компетенції різних ланок судової системи, гарантування права громадянина на розгляд його справи компетентним, незалежним і неупередженим судом та ін.

Таким чином, з огляду на досвід втілення судово-правової реформи, можна переконливо твердити, що на сьогоднішній день однією з головних цілей реформування судової влади є утвердження і забезпечення конституційних принципів організації та функціонування судової влади, серед яких першочергову роль відіграють принцип незалежності та принцип верховенства права.

Дейнеко Сергій Васильович,

*здобувач Інституту підготовки кадрів
Державної служби зайнятості України*

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ З ПИТАНЬ ЗАХИСТУ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНИ

На сьогодні Державна прикордонна служба України (далі – ДПСУ) продовжує реформування і розвиток в рамках загальної реформи сектору безпеки і оборони України та забезпечує не лише охорону, а й захист державного кордону. Завдання Служби визначені законодавством та стратегічними документами розвитку відомства, зокрема реалізуються Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року, Програма Уряду, Стратегії розвитку органів системи МВС України та ДПСУ, Стратегія інтегрованого управління кордонами, Стратегія національної безпеки України через визначенні завдання розвитку сектору безпеки і оборони та План інженерного облаштування кордону.

Наразі відомство працює над такими законодавчими ініціативами:

1. Одним з головних аспектів реалізації державної політики у сфері охорони державного кордону є впровадження інтегрованого управління кордонами (далі – ІУК).

На виконання національних зобов'язань з імплементації Угоди про асоціацію, у липні 2019 р. Урядом схвалено Стратегію інтегрованого управління кордонами на період до 2025 р., яка спрямована на інтеграцію до єдиного європейського та світового безпекового простору, а в грудні минулого року – План її реалізації на перші три роки.

Відзначимо, що Стратегія та План реалізації ІУК розроблені за підтримки міжнародної групи європейських радників високого рівня, експертів місії EUAM, FRONTEX.

Так розроблення ефективної системи управління державним кордоном сприятиме транскордонному співробітництву, збільшенню доходів державного та місцевих бюджетів, туризму та спрощенню інших форм законного руху осіб, послуг і товарів. Водночас державні кордони повинні бути закриті для всіх видів незаконної діяльності, що загрожують стабільності держави.

Також Стратегія ІУК є основою для підготовки державних програм та нормативно-правових актів, що стосуються забезпечення інтегрованого управління кордонами. Вона визначає сучасний стан, коло суб'єктів, основні напрями та завдання щодо міжвідомчого та міжнародного співробітництва з реалізації державної політики у сфері інтегрованого управління кордонами з урахуванням актуальних та потенційних загроз в сфері безпеки державного кордону, а також показники з оцінки їх ефективності.

Отже, для нормативного врегулювання на законодавчому рівні засад розроблення та прийняття Стратегії інтегрованого управління кордонами опрацьовано проект Закону України “Про внесення змін до Закону України “Про національну безпеку України”. Прийняття законопроекту сприятиме:

- запровадженню європейських стандартів інтегрованого управління кордонами;
- вдосконаленню міжнародного, прикордонного та міжвідомчого співробітництва та механізмів співпраці між суб'єктами інтегрованого управління кордонами;
- координації зусиль уповноважених державних органів для комплексного та гнучкого реагування на сучасні загрози у сфері безпеки державного кордону, а також забезпечення його відкритості для провадження транскордонної діяльності.

2. На сьогодні в Україні для протидії тероризму, транскордонній злочинності, виявлення загроз національній безпеці та безпеці державного кордону відсутні ефективні правові та організаційні засади використання попередніх даних реєстрації особи, що надаються авіаперевізником.

У той же час міжнародний досвід вказує, що одним з ефективних шляхів посилення безпекової складової в авіаційних пунктах пропуску є впровадження системи оцінки попередніх даних про пасажирів. Використання такої системи передбачено спеціальною Директивою ЄС 2016/681 Європейського

Парламенту та Ради від 27 квітня 2016 року і є документом обов'язковим для виконання усіма країнами ЄС з 25 травня 2018 року.

У той час, як в Україні надання авіаперевізниками попередньої інформації про пасажирів визначається п. 58 Державної програми авіаційної безпеки цивільної авіації (затверджена Законом України від 21 березня 2017р. №1965-VIII).

Отже, для визначення правових та організаційних засад обробки попередніх даних реєстрації особи, що надані авіаперевізником, опрацьовано проект Закону України “Про обробку попередніх даних реєстрації особи”. Законопроект передбачає:

- запровадження загальноприйнятого понятійного апарату у сфері використання попередніх даних реєстрації особи та її суті;
- нормативно-правове врегулювання надання авіакомпаніями попередніх даних реєстрації особи та їх використання;
- відповідальність авіаперевізників за неподання (несвоєчасне чи недостовірне подання) інформації;
- створення відповідного підрозділу – Національного центру попередніх даних;
- упорядкування використання захищених ліній зв'язку та комунікацій з іншими суб'єктами правоохоронної діяльності (АРКАН);
- координацію зусиль уповноважених державних органів.

Прийняття закону дозволить Україні вийти на світовий рівень забезпечення безпеки авіаційних сполучень та національної безпеки; дасть змогу на вигідних для України умовах отримати програмний продукт (на безоплатній основі ATS-GLOBAL), який забезпечить:

- спрощення проходження прикордонних процедур;
- попередження в'їзду в Україну потенційно небезпечних осіб;
- координацію зусиль державних органів для комплексного та гнучкого реагування на сучасні загрози у сфері національної безпеки;
- автоматизацію профілювання ризиків і розширення можливостей кримінального аналізу, що підвищить ефективність прикордонного контролю; зниження корупційних ризиків та вплив людського фактору під час здійснення прикордонного контролю.

Крім цього, паралельними кроками передбачається проведення переговорів та укладання угоди з Урядом США “Про співробітництво у використанні інформації про пасажирів”.

Відповідне розпорядження КМУ щодо створення урядової делегації опрацьовано та здійснюється його міжвідомче погодження. Після укладання Угоди будуть вирішені технічні питання щодо отримання та встановлення відповідного програмного продукту та створення Центру попередніх даних.

3. В умовах агресивної зовнішньої політики Російської Федерації, нарощування ударного потенціалу військ в окупованому Криму та на сході України одним із завдань у сфері національної безпеки і оборони є посилення охорони і прикриття загрозливих ділянок державного кордону із залученням підрозділів Збройних сил України (далі – ЗСУ). Проте на сьогодні відсутній механізм залучення ЗСУ та інших суб'єктів сектору безпеки і оборони України до виконання цих завдань.

Для визначення правових та організаційних засад та уточнення повноважень складових сектору безпеки і оборони держави щодо захисту державного кордону України опрацьовано проект Закону України “Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту державного кордону”, який передбачає:

- уточнення функції ДПСУ щодо участі в обороні держави та упорядкування механізмів її реалізації;
- здійснення перерозподілу повноважень складових сектору безпеки і оборони щодо координації спільної діяльності, пов'язаної із захистом державного кордону;
- врегулювання порядку і способів залучення ЗСУ до виконання завдань з посилення охорони державного кордону;
- закріплення на законодавчому рівні фактично існуючого комплексу заходів з прикриття державного кордону.

Кізляр Валентина Бшарівна,

аспірант кафедри конституційного,

адміністративного та фінансового права

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПОНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ВІРТУАЛЬНИХ ВІДНОСИН

На сьогодні майже вся інформація в різних сферах суспільного життя інтегрується в глобальне інформаційне середовище. Цей процес набув загальнодержавних масштабів. Прикладом інформаційної інтеграції є запровадження обов'язкового електронного документообігу, надання адміністративних послуг з віддаленим доступом, функціонування систем інформації освітніх процесів та інше.

Результатом цього є відносини які виникають, змінюються і припиняються стосовно інформації в кіберпросторі між кіберсуб'єктами.

Законодавство України визначає: «Кіберпростір – як середовище (віртуальний простір), яке надає можливості для здійснення комунікацій та/

або реалізації суспільних відносин, утворене в результаті функціонування сумісних (з'єднаних) комунікаційних систем та забезпечення електронних комунікацій з використанням мережі Інтернет та/або інших глобальних мереж передачі даних» [1].

Отже, це дає можливість нам стверджувати, що держава на законодавчому рівні визнала наявність суспільних відносин стосовно інформації які функціонують не в реальному, а в віртуальному просторі.

Якщо співставити інформаційні відносини, що існують лише в реальному просторі та інформаційні відносини, що пов'язані чи повністю функціонують в кіберпросторі то перевага однозначно буде за останніми. З кожним роком кількість інформаційних відносин в кіберпросторі буде збільшуватись бо вони дають можливість учасникам не тільки миттєвого доступу до необхідної інформації, не лише збільшують можливості збереження будь-якого об'єму інформації але й дають можливість створювати нові інформаційні ресурси в мережі.

Однією з найбільших комунікаційних систем кіберпростору є мережа Інтернет. Інтернет – це інформаційна система, тобто сукупність телекомунікаційних мереж і засобів для накопичення, оброблення, зберігання і передавання даних [2]. Особливістю цього нового інформаційного простору є те, що він має глобальний, міжнародний характер в якому функціонують комунікаційні системи з загальним доступом до них. Потрібно враховувати, що сам по собі Інтернет, як технологічна мережа, не має єдиного власника чи розпорядника, а також не є єдиною організаційною структурою і тому не може бути об'єктом права. Інтернет будучи цифровим середовищем лише є «транспортним коридором» для обігу інформації відносно якої і виникають інформаційні відносини в мережі. Крім того не всі відносини в мережі Інтернет є інформаційними відносинами.

Інтернет – це автоматизована інформаційна система, що складається з транскордонних інформаційно-телекомунікаційних мереж і розподілених у них інформаційних ресурсів як запасів знань [3]. Саме тому можна виділити технічну і інформаційну складову інтернет відносин. Відповідно складовою частиною інформаційних відносин потрібно вважати відносини в мережі Інтернет, що мають інформаційну наповненість і є інформаційно-віртуальними відносинами.

Інформаційно-віртуальні відносини – це новий вид інформаційних відносин як суспільні відносини, що виникають, змінюються і припиняються стосовно обігу інформації в кіберпросторі.

Принциповим також є існування інформаційно-віртуальних відносин не лише в кіберпросторі але й між кіберсуб'єктами (тобто анонімними суб'єктами в віртуальному просторі). Прикладом таких віртуальних інформаційних відносин можуть бути відносини щодо крипто валют. Ігнорування

наявності таких відносин, на сьогодні, неможливе так само як і визнання їх реальними відносинами. (Більш детально ми зупинимось на цьому питанні в подальшому нашому дослідженні)

Крім того, невід'ємною частиною інформаційно-віртуальних відносин потрібно визнавати відносини які безпосередньо не стосуються руху інформації, однак, саме вони формують оптимальні умови для інформаційного спілкування як процесу передання та отримання інформації. Саме відносини стосовно кіберкультури, кіберморалі та кіберосвіти можуть забезпечити цивілізований розвиток інформаційно-віртуальних відносин.

Складовою частиною інформаційно-віртуальних відносин, в обов'язковому порядку, є відносини, що забезпечують охорону і захист даних відносин, а саме відносини кібербезпеки (як стану захищеності життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави під час використання кіберпростору, за якої забезпечуються сталий розвиток інформаційного суспільства та цифрового комунікативного середовища, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національній безпеці у кіберпросторі [1] п.5 ч. 1. ст. 1 Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України») та кіберзахисту (сукупності організаційних, правових, інженерно-технічних заходів, а також заходів криптографічного та технічного захисту інформації, спрямованих на запобігання кіберінцидентам, виявлення та захист від кібератак, ліквідацію їх наслідків, відновлення сталості і надійності функціонування комунікаційних, технологічних систем [1] п. 7 ч. 1. ст. 1 Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України»).

Отже, дані відносини є складовою відносин безпосередньо пов'язаних з обігом інформації (інформаційна сфера) як в реальному так і кіберпросторі, а також допоміжні відносини, що безпосередньо не пов'язані з обігом інформації але існують стосовно неї (кіберкультура, кібермораль, кіберосвіта, кібербезпека та кіберзахист).

Враховуючи специфіку даних відносин можемо дати власне визначення, інформаційні відносини – це відносини, що виникають, змінюються і припиняються стосовно обігу інформації (створення, фіксації, поширення, пошуку, отримання, використання, зберігання, охорони, захисту та знищення) як в реальному так і кіберпросторі.

Використані джерела:

1. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України з змінами, внесеними згідно із Законом № 2469-VIII від 21.06.2018.ВВР. 2018. № 31. ст. 241.
2. Еннан Р. Є. Правове регулювання відносин у мережі Інтернет Вісник асоціації докторів філософії України. URL: <http://aphd.ua/publication-173/>.

3. Копилов В. А. Інформаційне право. 2002. URL: <http://yport.inf.ua/1111-internet-kak-virtualnaya-47794.html>.

Левандовські Олександр Вікторович,

*аспірант кафедри адміністративного та господарського права
Одеського Національного Університету ім. І.І. Мечникова*

ПУБЛІЧНІ РЕЧІ ЯК КАТЕГОРІЯ НІМЕЦЬКОГО АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

Сповнення своїх адміністративно-правових обов'язків з боку органів державного управління потребує наявності не лише персоналу, який безпосередньо виконує свої посадові обов'язки, а й достатність допоміжних засобів задля їхнього існування. До таких в першу чергу налажить адміністративна будівля, публічні бібліотеки, спортивні установи, дороги, водойма, поліцейська амуніція, офісна мебля, тощо. Все, що знаходиться у державній власності та спрямовано на вдоволення сіспільних інтересів й означено специфічним призначенням. Такі об'єкти підпадають під окрему категорію в німецькому праві – *публічні речі* (нім. *Öffentliche Sachen*) [1, с. 325]. В узькому розумінні даного терміну такі речі підлягають особливому публічному застосуванню [2, с. 74]. В широкому розумінні термін публічні речі за рядом причин є більш складним ніж здається на перший погляд. Незважаючи на те, що він давно увійшов до німецького адміністративного права, правова конструкція "публічних речей" має неоднозначну правову природу та накопичила певні внутрішні протеріччя з огляду на композиторність поняття. В наслідок, в якості основного критерія визначення належності речей до категорії публічних постає їх функціонально-правове наповнення. Саме таке рішення дозволяє об'єднати в даному терміні матеріальні об'єкти, на перший погляд, цілковито не маючі між собою нічого спільного. Перш за все, мова йде про матеріальні об'єкти, що через своє суспільне призначення виокремлюються особливим, відмінним від інших об'єктів посиленням правовим статусом, який не завжди чи взагалі не має своїх витоків у приватноправовому режимі речей, а зароджується зі спеціального для цього встановленого адміністративно-правового режиму [3, с. 1]. На їх особливий статус вказує й те, що за поширеною в німецькій правовій літературі думкою, поняття речі в публічному речовому праві та поняття речі в цивільному не тотожні [4, с. 139]. Таким чином, з одного боку, цивільно-правове регулювання речного права, що закріплено в § 90 та наступних §§ Німецького цивільного уложення, не поширюється на публічне речне право [5, с. 378; 3,

с. 1; 10, с. 797] а з іншого, саме поняття публічні речі виходить за межі його сприйняття з боку цивільного права. [6, с. 131]. Переважною причиною відрізнення такого розуміння речі між цивільним та публічним правом криється саме в публічному праві в гарантії досягнення покладеної мети [4, с. 139]. В той же час, такої прив'язки цивільно-правовий режим не має, оскільки спрямован на задоволення тих чи інших потреб суб'єкта правовідносин, тобто без мети суцільного блага; бо речі можуть не мати її як таку. Зазначимо, що перш ніж виокремити річ в публічну, вона перевіряється чи не є вона "власністю" за цивільним правом відповідно до § 903 Німецького Цивільного Уложення [1, с. 323], що вказує на субсидіарний характер публічної речі по відношенню до речі в цивільному праві. Таким чином, публічна річ охоплює собою будь-який матеріальний об'єкт, який через свою вагомість для суспільного блага, потребує особливий захист [7, с. 1027].

В німецькій правовій традиції прийнято розділяти публічні речі на *речі загального використання* (нім. *Gemeingebrauch*) та *речі спеціального призначення* (нім. *Sondernutzung*). Різниця між цими двома видами полягає в тому, що кожний має відкритий доступ до речі загального використання відповідно обсягу мети її призначення, однак речі спеціального призначення потребують додаткового дозволу, як правило, на оплатній основі. [8, с. 74] Обидві види знаходяться в прямій залежності між собою, бо у разі перевищення меж призначення річ загального використання може трансформуватися в річ спеціального призначення, у разі одержання спеціального публічного дозволу на її використання [9, с. 848]. Прикладом тому є надання додаткового дозволу для кафе, що планує розширити зону обслуговування за рахунок встановлених додаткових столиків на тротуарі, оскільки змінюється регламент його первісного використання.

Свій статус публічна річ, незалежно від виду, *отримує внаслідок наданого правового акту* (нім. *Rechtsakt*) [3, с.1]. Причиною тому є особливе значення даної категорії речей для суспільного життя та як наслідок потреба в строгій регламентації. Крім того, лише правовий акт наділяє публічну річ настільки необхідною для неї розмежувальною особливістю від речей в цивільному праві – метою; саме наявність правового акту не дозволяє використовувати публічну річ всупереч суспільним інтересам.

Підсумовуючи, слід зазначити, що загальний характер публічних речей полягає в їх універсальності та легкості трансформації з об'єктів цивільного права в об'єкти публічного права. При цьому, самі по собі публічні речі через двоякість своєї правової природи несуть субсидіарний характер по відношенню до їх первісної форми у цивільному праві. Такий правовий механізм публічних речей дозволяє найкращим чином обслуговувати суспільні інтереси.

Використані джерела:

1. *Peine, Franz-Joseph*. Allgemeines Verwaltungsrecht: mit höchstrichterlichen Entscheidungen auf CD., 2008.
2. *Robbers, Gerhard*. Einführung in das deutsche Recht. 6. Aufl., 2017.
3. *Papier, Hans-Jürgen*. Recht der öffentlichen Sachen, 2013.
4. *Mainusch, Rainer*. Die öffentlichen Sachen der Religions- und Weltanschauungsgemeinschaften: Begründung und Konsequenzen ihres verfassungsrechtlichen Status., 1995.
5. *Forsthoff, Ernst*. Lehrbuch des Verwaltungsrechts. Allgemeiner Teil, Band 1. 1973.
6. *Vossius-Köbel, Isabelle*. Die Quellcode-Hinterlegung in der Insolvenz, 2020
7. Schmidt-Jortzig, Vom öffentlichen Eigentum zur öffentlichen Sache, NVwZ 1987, S. 1025.
8. *Robbers, Gerhard*. Einführung in das deutsche Recht. 6. Aufl., 2017. S. 74.
9. *Papier, Hans-Jürgen* in: Allgemeines Verwaltungsrecht. (Hrsg.: Erichsen/Ehlers/Burgi), 13. Aufl., 2006.
10. *Pappermann*, JuS 1979, 797 f.

Давидюк Катерина Володимирівна,

студентка 4 курсу юридичного факультету

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ЗНАЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО КРЕДИТУ У ФІНАНСОВОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ДЕРЖАВИ

Додаткових фінансових ресурсів економіка нашої країни потребує постійно. Кредитні ресурси є одним з джерел. Категорія «державний кредит» виникає за умови, коли одним із суб'єктів кредитних відносин виступає держава чи в особі постачальника чи кредитора, чи навіть гаранта. Для розгляду даного питання необхідно спочатку зупинитись на змісті поняття «кредит». Воно перекладається як «борг», «позика» і походить від латинського слова «creditum». Відомий український науковець О. Євтух зазначає, що основними передумовами надання кредиту є довіра та відповідальність [3, с. 11].

«Державний кредит» як категорію, можна охарактеризувати за різними ознаками (юридично – правовим статусом, формою, змістом) і в сучасній літературі міститься багато визначень, які відрізняються один від одного. О.Р. Романенко зазначає, що державний кредит – це відносини вторинного розподілу вартості валового внутрішнього продукту [6, с. 221]. Якщо порівнювати визначення даного поняття з точки зору права, то державний

кредит – це врегульований нормами права механізм залучення додаткових коштів державою або сукупність особливих фінансових правовідносин, передбачених нормативно-правовими актами, що обумовлюються політико-економічними прерогативами держави у процесі залучення нею тимчасово вільних коштів на засадах добровільності, зворотності, платності і строковості [5, с. 218].

Значення державного кредиту у фінансовому забезпеченні економіки країни найбільш рельєфно виявляється через властиві йому функції. Можна виділити чотири функції державного кредиту: – фіскальну; – регулюючу; – розподільну; – контрольну [5, с. 187].

Фіскальна функція показує основне призначення державного кредиту – формування централізованих грошових фондів держави за допомогою залучення додаткових, умовно вільних грошових коштів. В умовах, коли структурний дефіцит Державного бюджету є швидше нормою, ніж винятком, актуальність даної функції істотно зростає. Часто державний кредит виступає основним джерелом покриття бюджетного дефіциту.

Регулююча функція виявляється в дії держави за допомогою державного кредиту на функціонування грошового обігу, стан кредитного та інвестиційного ринку, рівень інфляції, в цілому на стан економіки держави. За допомогою державного кредиту держава проводить свою фінансову політику. Розподільна функція дозволяє спрямувати грошові потоки на забезпечення збалансованості бюджету. За рахунок державного кредиту забезпечується рівномірний розподіл податкового навантаження в часі. Крім того, за допомогою державного кредиту можна підвищити ефективність перерозподілу грошових коштів усередині держави: як між різними адміністративно-територіальними одиницями, так і між галузями економіки. Також за допомогою розподільної функції державного кредиту забезпечується формування коштів єдиного централізованого фонду держави – бюджету, а інколи (рідко) і державних цільових фондів. Як позичальник, держава акумулює додаткові кошти для фінансування своїх витрат. Контрольна функція виражається в забезпеченні цільового використання кредитних ресурсів, обов'язковості і своєчасності їх повернення, правильності розрахунку й виплати винагороди. При цьому контроль здійснюється на всіх етапах кредитної діяльності: безпосередньо при залученні позикового капіталу, використанні та поверненні грошових коштів. Також ця функція тісно пов'язана з діяльністю держави і станом централізованого фонду грошових коштів. Для того, щоб вдосконалити роль державного кредиту у фінансовому забезпеченні економіки України необхідно здійснити реалізацію фіскальної, регулюючої, розподільної та контрольної функцій.

Через фіскальну функцію держава повинна: залучати кошти у розмірах, необхідних для фінансування державних бюджетів; забезпечувати

формування централізованих грошових фондів та їх використання; вдосконаливати податкову систему. За допомогою регулюючої функції держави слід впливати на: стан грошового обігу; рівень процентних ставок на ринку грошей і капіталів; рівень інфляції; виробництво; зайнятість. За рахунок розподільної функції необхідно здійснити розподіл грошових ресурсів у відповідності із потребами економіки в цілому і доцільністю підтримки пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку країни. Здійснюючи контрольну функцію, відповідні органи повинні постійно контролювати: своєчасність та повноту погашення державних кредитів; ефективність їх використання.

Державний кредит має характерні риси: по-перше, у якості одного із суб'єктів кредитних правовідносин обов'язково виступає держава, поза залежністю від сфери розміщення своїх боргових зобов'язань (зовнішня або внутрішня), по-друге, такий спосіб залучення коштів здійснюється на принципах зворотності, терміновості, платності, забезпеченості і цільового характеру використання [7]. Принцип зворотності, терміновості і платності передбачає обов'язок позичальника повернути в точно встановлений термін суму основного боргу і виплатити відсотки у встановленій сумі за користування кредитом. Принцип забезпеченості передбачає наявність у кредитора права захисту своїх інтересів, недопущення збитків через неплатоспроможність позичальника. Принцип цільового характеру використання знаходить своє вираження у певному об'єкті кредитування, а саме у покритті дефіциту державного бюджету [7]. Оскільки державний кредит є джерелом погашення дефіциту бюджету, тому для його вдосконалення необхідно визначити шляхи зменшення дефіциту державного бюджету.

У програму конкретних заходів щодо скорочення бюджетного дефіциту варто включити і послідовно проводити в життя такі заходи, що, з одного боку, стимулювали б приплив коштів у бюджетний фонд країни, а з іншого боку – сприяли скороченню державних витрат. До них відносяться: – встановлення жорсткої системи контролю та звітності за надходженням і витрачанням коштів для підвищення ефективності державних видатків; – скорочення видатків на утримання органів державної влади; – зміна напрямків інвестування бюджетних засобів у галузі народного господарства з метою значного підвищення фінансової віддачі від кожної гривні; – зберігання фінансування лише найважливіших соціальних програм, мораторій на прийняття нових соціальних програм, що потребують значного бюджетного фінансування [4].

Окремо, слід звернути увагу на питання, щодо статистики повернення кредитів до Державного бюджету України та надання кредитів з нього. Так, в статті 1 ЗУ «Про Державний бюджет України на 2018 рік» вказано, що повернення кредитів до Державного бюджету України дорівнює сумі 7.376.772,3 тис. гривень. Надання кредитів з Державного бюджету України

за 2018 рік становило 14.094.320,3 тис. гривень [1]. У той же час, як в ЗУ «Про Державний бюджет України на 2019 рік» ці суми відповідно дорівнюють: повернення – 9.728.634,9 тис. гривень, а надання 15.144.419,6 тис. гривень, в результаті чого, можемо зробити висновок про їх непропорційне зростання [7].

Державний кредит відіграє важливу роль у фінансовому забезпеченні економіки України, адже він є складовою державних фінансів, джерелом покриття дефіциту державного бюджету, способом розміщення державних заощаджень, та одним з елементів формування цільових грошових фондів. Основними напрямками вдосконалення державного кредиту у фінансовому забезпеченні економіки України є якісна реалізація його функцій, дотримання принципів виконання та скорочення дефіциту державного бюджету.

Використані джерела:

1. Закон України «Про Державний бюджет України на 2018 рік» від 13.12.2018 № 2246-VIII.
2. Євтух О. Т. Кредит як соціально-економічне явище. 2017. № 3. с. 7-20.
3. Кучер Г. В. Ефективність системи управління державним боргом в Україні. 2016. № 6. 44-56 с.
4. Роль В. Ф., Сергієнко В. В., Попова С. М. Фінансове право. Київ: Центр учбової літератури, 2014. 392 с.
5. Романенко О. Р. Фінанси. Київ: Центр Навчальної Літератури, 2015. 312 с.
6. Правові основи державного кредиту. URL: http://adhdportal.com/book_1034_chapter.
7. Закон України «Про Державний бюджет України на 2019 рік» від 13.12.2019 № 2629-VIII.

Шибанова Янина Владиславовна,

*соискатель высшего образования на магистерском уровне
Института управленческих кадров
Академии управления при Президенте Республики Беларусь*

ОСОБЕННОСТИ И СПЕЦИФИКА ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ ГОСУДАРСТВЕННЫХ СЛУЖАЩИХ

В системе ценностей гражданского общества правовая культура способствует реализации в обществе принципов законности и правопорядка, созданию атмосферы, в которой каждый человек защищен от произвола и может свободно реализовать свои творческие способности и идеалы.

Правовая культура в значительной степени является гарантом реального верховенства закона, фактором, способствующим высокой гражданской активности и ответственности граждан. Правовая культура – это определенный характер и уровень деятельности членов гражданского общества, одновременно это и результат культурной деятельности в сфере права, представляющей собой совокупность соответствующей степени правовых знаний, умений и навыков общества.

На обеспечение эффективного функционирования государства напрямую влияет уровень развития государственной службы. От качества и эффективности государственной службы, а также от темпов и результатов преобразований во всех сферах государственной и общественной жизни зависит положение дел в стране. В свою очередь эффективность государственной службы во многом зависит от правовой культуры ее кадрового состава – государственных служащих.

Невозможно выделить специфику правовой культуры государственных служащих без уяснения природы государственной службы. Статья 5 Закона Республики Беларусь закрепляет: «Государственный служащий – это гражданин Республики Беларусь, занимающий в установленном законодательством порядке государственную должность, наделенный соответствующими полномочиями и выполняющий служебные обязанности за денежное вознаграждение из средств республиканского или местных бюджетов либо других предусмотренных законодательством источников финансирования [1]. Именно в процессе осуществления своих полномочий и выполнения служебных обязанностей и реализуется профессиональная правовая культура государственных служащих. Правовая культура государственных служащих не только реализуется, но и формируется в процессе осуществления ими деятельности по исполнению своих должностных обязанностей и может включать следующие элементы: 1) глубокое знание системы права, правовых норм, институтов, принципов, соответствующий уровень правового мышления и профессиональной подготовки; 2) этические качества, служебную дисциплинированность, профессиональную безупречность, добросовестность, честность; 3) понимание основных политических и экономических законов и принципов, которые определяют уровень общей культуры [2, с. 227].

Одной из важнейших жизненных целей любого человека является достижение согласованности своей личной жизни с интересами общества. Государственный служащий должен делать правильный моральный выбор, основанный на стремлении к общему благу и на ответственности перед обществом за последствия своей деятельности. Государственный служащий должен попытаться сбалансировать свой личный, эгоистический интерес с интересами общества [3, с. 19]. Правовые знания, установки и убеждения

государственного служащего, его правосознание направлены на осуществление эффективного государственного управления. Однако знания и опыт человека всегда имеют ограниченный характер, поэтому в ситуациях, непосредственно не связанных с осуществлением профессиональных функций, уровень правовой культуры государственных служащих может не соответствовать профессиональному.

Особенность профессиональной правовой культуры государственных служащих состоит в наличии правовых знаний, умений, навыков, применяемых в процессе осуществления публично-властных полномочий. В связи с этим, при изучении правовой культуры государственных служащих особое внимание следует обратить на роль общечеловеческого и национального компонента в структуре государственной службы. Профессиональная этика государственных служащих обусловлена не только моралью самого общества, но и сущностью государственного управления. Профессиональная этика государственного служащего предполагает добросовестное и честное исполнение им своих обязанностей, справедливое отношение к подчиненным, сочетание взыскательности и контроля с доверием.

В законодательстве Республики Беларусь единые этические требования к государственным служащим до сих пор не закреплены. В то же время возрастающая роль государственной службы в жизни белорусского общества привлекает все больше внимания к этому вопросу. Белорусский исследователь А. Ф. Свиб считает, что для устранения противоречий и обеспечения единства понимания соответствия морально-нравственным нормам целесообразно на законодательном уровне путем принятия соответствующего нормативного правового акта закрепить основные этические требования, которыми будут руководствоваться государственные служащие Республики Беларусь [4, с. 709]. Полагаем, что такой подход повысит не только профессиональную культуру государственных служащих, но и правовую культуру белорусского общества.

Таким образом, эффективность работы, поведенческие стереотипы, ориентация на активное участие в разрешении управленческих задач с позиции создания в стране правового и социального государства выступают определяющими факторами в формировании правовой культуры государственных служащих.

Использованные источники:

1. *О государственной службе в Республике Беларусь* [Электронный ресурс] : Закон Респ. Беларусь, 14 июня 2003 г., № 204-З : в ред. Закона Респ. Беларусь от 23.07.2019 г. Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. Минск, 2020.
2. *Акимова Т. И.* Современные тенденции формирования правовой культуры

государственных гражданских служащих. *Социально-экономические явления и процессы*. 2013. № 1 (047). С. 226–231.

3. *Цыбулевская О. И.* Правовая культура субъектов власти: нравственный аспект. *Правовая культура*. Научный журнал. 2006. № 1. С. 14–29.
4. *Свиб А. Ф.* Правовая культура государственной службы Республики Беларусь как часть правовой культуры белорусского общества: основные направления совершенствования. *Правовая культура в современном обществе : сборник научных статей. Могилев : Могилев. институт МВД, 2020. С. 707–712.*

Валовина Анастасія Володимирівна,

учениця 11 класу Хмельницького колегіуму імені Володимира Козубняка

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДИСТАНЦІЙНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Особливої актуальності під час пандемії, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 є здобуття загальної середньої освіти. Стаття 53 Конституції України гарантує кожному право на освіту. Держава забезпечує доступність і безоплатність повної загальної середньої освіти та різних форм навчання [1]. У ст. 3 Закону України «Про освіту», ст. 6 Закону України «Про повну загальну середню освіту» зафіксовано, що кожен має право на якісну та доступну освіту. З цією метою в Україні створюються рівні умови для якісної та доступної освіти. Право особи на освіту може реалізуватися шляхом її здобуття у різних формах. Водночас держава створює умови для здобуття освіти особам з особливими освітніми потребами з урахуванням індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів, а також забезпечує виявлення та усунення факторів, що перешкоджають реалізації прав і задоволенню потреб таких осіб у сфері освіти [2; 3].

Відповідно, встановлення карантину та запровадження посилених протиепідемічних заходів на території зі значним поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої SARS-CoV-2 не повинно обмежувати здобувачів освіти в їхньому доступі до здобуття якісної освіти. Відповідно до ст. 4 Закону України «Про повну загальну середню освіту» повна загальна середня освіта може здобуватися за дистанційною формою [3].

У Положенні про дистанційне навчання, затвердженому наказом Міністерства освіти і науки України 25.04.2013 № 466 із змінами зафіксовано,

що дистанційне навчання розуміється як індивідуалізований процес набуття знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу у спеціалізованому середовищі, яке функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій [4].

Метою дистанційного навчання є надання освітніх послуг шляхом застосування у навчанні сучасних інформаційно-комунікаційних технологій за певними освітніми рівнями відповідно до Державного стандарту початкової освіти та Державного стандарту загальної середньої освіти [6; 7].

Основне завдання дистанційного навчання – забезпечити громадянам можливість реалізації конституційного права на здобуття освіти [4].

Як зазначено у Положенні про інституційну форму здобуття загальної середньої освіти, затвердженому наказом Міністерства освіти і науки України 23 квітня 2019 року № 536, до інституційної форми належить і дистанційна форма здобуття освіти. Це означає, що заклади освіти відповідно до законодавства та своїх установчих документів можуть створювати класи (групи) з дистанційною формою здобуття освіти за заявами батьків здобувачів освіти відповідно до їх інтересів, здібностей, освітніх потреб, можливостей і досвіду [5]. Зарахування осіб до державних і комунальних закладів загальної середньої освіти для здобуття освіти за дистанційною формою здійснюється відповідно до Порядку зарахування, відрахування та переведення учнів до державних та комунальних закладів освіти для здобуття повної загальної середньої освіти, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 16 квітня 2018 року № 367 [8].

Дистанційне навчання може бути реалізовано шляхом застосування дистанційної форми як окремої форми здобуття освіти або використання технологій дистанційного навчання для забезпечення навчання за різними формами здобуття освіти, їх поєднання. Рішення про організацію здобуття освіти за дистанційною формою у закладі освіти ухвалюється основним колегіальним органом управління закладу загальної середньої освіти – педагогічною радою закладу освіти [2].

Структуру та форму дистанційного навчання визначає та ухвалює педагогічна рада закладу, враховуючи освітню програму, навчальний план та особливості кожного закладу. Заклад освіти повинен адаптувати програму до технічних можливостей педагогів і здобувачів освіти.

На сьогодні дистанційна освіта в Україні набирає швидких темпів розвитку. Зроблено перші кроки щодо запровадження та реалізації дистанційної форми навчання в закладах загальної середньої освіти. Проте існують і певні неузгодженості між законами та підзаконними нормативно-правовими актами в частині вибору дистанційної форми навчання, що безпосередньо

впливає на механізм реалізації норм щодо організації освітнього процесу. Так у статті 9 Закону України «Про освіту» зазначено, що кожен має право здобувати освіту в різних формах або поєднуючи їх. Натомість у Положенні про дистанційне навчання зазначено, що дистанційне навчання організовується для учнів, які з будь-яких причин (стан здоров'я, проживання за межею пішохідної доступності до закладу освіти, надзвичайні ситуації природного або техногенного характеру, воєнний конфлікт, проживання (перебування) за кордоном, на тимчасово окупованій території України та ін.) не можуть відвідувати заклад освіти. Для вирішення проблеми пропонуємо урегулювати норми Положення про дистанційне навчання відповідно до норм Закону України «Про освіту» [2; 4].

Отже, дослідження проблеми нормативно-правового регулювання дистанційного навчання в закладах загальної середньої освіти не здійснювалося, є актуальним і потребує ґрунтовного вивчення. Приведення підзаконних нормативно-правових актів відповідно до норм чинного законодавства дасть змогу уникнути розбіжностей у трактуванні питань надання рівного доступу до дистанційного навчання всім учасникам освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти.

Використані джерела:

1. Конституція України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>.
2. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
3. Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>.
4. Положення про дистанційне навчання. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#Text>.
5. Положення про інституційну форму здобуття загальної середньої освіти. URL: http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/64866/.
6. Державний стандарт початкової освіти. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnogo-standartu-pochatkovoyi-osviti>.
7. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>.
8. Порядок зарахування, відрахування та переведення учнів до державних та комунальних закладів освіти для здобуття повної загальної середньої освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0564-18#Text>.

**ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО. СІМЕЙНЕ ПРАВО.
МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО.
КОМЕРЦІЙНЕ ПРАВО**

Гринько Світлана Дмитрівна,
*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

**ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ СТРУКТУРИ ТА ЗМІСТУ
ГЛАВИ 82 ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ**

Найбільш повний галузевий розвиток зобов'язань з відшкодування шкоди забезпечив ЦК України, де правовому регулюванню відносин із відшкодування шкоди присвячено удвічі більше статей, порівняно з радянськими цивільними кодифікаціями. Сьогодні законодавча робота в Україні здійснюється в контексті проведення адаптації національного законодавства до законодавства ЄС, тому існує потреба оновлення концепції зобов'язань з відшкодування шкоди.

Високо оцінюючи заслугу розробників ЦК України щодо правового регулювання недоговірних зобов'язань, де враховано напрацювання судової практики та науки, ідеї розробників новітніх цивільних кодифікацій, водночас вважаємо за доцільне запропонувати власне бачення окремих моментів структури глави 82 ЦК України.

По-перше, параграф 1 повинен містити лише загальні положення про відшкодування шкоди. На сьогодні у цьому параграфі розміщено норми, які регулюють як загальні положення відшкодування шкоди, так і окремі випадки відшкодування шкоди (наприклад, відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки; відшкодування ядерної шкоди).

Норми про загальні положення відшкодування шкоди слід чітко розмежувати за трьома групами. До першої групи слід включити норми, що регулюють відносини щодо відшкодування шкоди загалом. До другої групи віднести норми про відшкодування шкоди, завданої правомірною поведінкою. Третю групу мають становити норми про відшкодування шкоди, завданої протиправною поведінкою.

По-друге, формулювання назви окремих статей призводить до відсутності однаковості їх застосування.

Наслідуючи радянську правову традицію, у ЦК України 2003 р. поняття «зобов'язання відшкодування шкоди» і «відповідальність за завдану шкоду»

застосовуються як тотожні. Такий висновок випливає з аналізу змісту глави 82, яка названа «Відшкодування шкоди», а перші статті цієї глави (1166 та 1167) присвячені загальним підставам відповідальності за завдану майнову та моральну шкоду. З викладеною позицією законодавця погодитися не можна.

Зобов'язання відшкодування шкоди включають випадки завдання шкоди як вчиненням делікту, так і правомірними діями. Тому не можна говорити про подібність понять «зобов'язання відшкодування шкоди» та «відповідальність за завдану шкоду». Такий висновок буде правильним лише щодо деліктного зобов'язання і деліктної відповідальності за завдану шкоду, як це характерно для цивільного законодавства Туркменістану (р.4 ч. 3 ЦК), Грузії (р. 3 особливої частини ЦК), Азербайджану (гл. 59 ЦК).

По-третє, доцільно включити до глави 82 цього параграфу окрему статтю зобов'язання зі створення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи (на сьогодні це глава 81). Наша позиція пояснюється тим, що зобов'язання зі створення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи включають в себе такі види правовідносин: 1) створення загрози певним благам; 2) неусунення загрози; 3) відшкодування шкоди. При цьому другий та третій види правовідносин можуть співпадати, якщо наслідком неусунення загрози буде завдана шкоди. У цьому випадку зобов'язання зі створення загрози породжують зобов'язання з відшкодування шкоди, оскільки норми глави 82 ЦК України застосовуються згідно ст. 1165 ЦК України. Подібні міркування вже висловлювала Т.С.Ківалова [5, с.246]. На таку обставину звернув увагу й М.Р.Габріадзе, який з одного боку відстоює самостійний характер зобов'язання зі створення загрози, а з іншого визнає їх подібність та зобов'язання з відшкодування шкоди [1, с. 78].

Слід зазначити, що в кодифікаціях цивільного законодавства окремих країн така позиція має місце (ст. 1098 ЦК Республіки Азербайджан розміщена у главі 59 «Порушення цивільних прав (делікти)»; ст. 918 ЦК Республіки Казахстан розміщена у главі 47 «Зобов'язання, що виникають внаслідок завдання шкоди»; ст. 1080 ЦК Республіки Таджикистан розміщена у главі «Зобов'язання внаслідок завдання шкоди»).

По-четверте, слід присвятити окремий параграф (має бути другим у главі 82 ЦК України) спеціальним видам зобов'язань із відшкодування шкоди, завданої правопорушенням. До цього параграфу доцільно перенести з параграфу 1 цієї глави такі зобов'язання: із відшкодування юридичною або фізичною особою шкоди, завданої їхнім працівником чи іншою особою (ст. 1172); відшкодування шкоди, завданої органом державної влади АРК або органом місцевого самоврядування (ст. ст. 1173-1175); відшкодування шкоди, завданої незаконними діями чи бездіяльністю органу, що здійснює

оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду (ст. 1176); відшкодування (компенсація) шкоди фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення (ст. 1177); відшкодування шкоди, завданої малолітньою і неповнолітньою особою (ст. ст. 1178-1183); відшкодування шкоди, завданої недієздатною і обмежено дієздатною особою, а також особою, яка не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними (ст. ст. 1184-1186); відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки (статті 1187 і 1188 ЦК України), відшкодування ядерної шкоди (ст. 1189 ЦК України). Наша позиція зумовлена тим, що такі види недоговірних зобов'язань наділені низкою особливостей на характеристиці яких нами було приділено увагу в монографії «Деліктні зобов'язання римського приватного права: поняття, система, рецепція» [2].

По-н'яте, на сьогодні потребує нагального доопрацювання правове регулювання зобов'язань з відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки в частині суб'єктного складу зобов'язальних правовідносин та видів джерел завдання шкоди. Так, на сьогодні поширеним є завдання шкоди персональними легкими електричними засобами пересування щодо яких відсутнє правове регулювання їх використання та правовий статус їх володільця (гіроскутер, ховерборд, моноколесо, сегвей, електроскутер, трициклопод та ін.)³.

Своєрідним ноу-хау в транспортній галузі є безпілотні автомобілі та «транспортні дрони», які переміщуються у просторі без участі людини за допомогою автоматичного управління. Відповідно виникає питання про суб'єкта цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану таким транспортним засобом: компанія-виробник, розробник програмно-апаратного модуля чи обидві компанії одночасно, чи володільць транспортного засобу? [3, с. 91-100].

Вважаємо за доцільне закріпити у главі 82 ЦК України відповідну правову норму.

По-н'яте, главу 82 ЦК України слід доповнити окремим видом зобов'язання – відшкодування шкоди, завданої терористичним актом. Цьому питанню приділили істотну увагу О. П. Завадська у своєму дисертаційному дослідженні «Умови цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом», яка запропонувала доповнити главу 82 ЦК України статтею «Відшкодування шкоди, завданої терористичним актом» [4, с. 7-19].

---

³ Верховна Рада України прийняла 4 вересня 2020 року за основу проект Закону України від 02.07.2020 № 3023/П «Про внесення змін деяких законодавчих актів щодо вдосконалення регулювання відносин у сфері забезпечення безпеки окремих категорій учасників дорожнього руху (користувачів персонального легкого електротранспорту, велосипедів та пішоходів)», яким запропоновано запровадити правове регулювання персонального легкого електротранспорту та встановити правовий статус користувачів такого транспорту, поклавши на них основні права та обов'язки

Використані джерела:

1. Габріадзе Мерабі Рубенович. Зобов'язання, що виникають внаслідок створення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи, у цивільному законодавстві України : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03. К., 2007. 179 с.
2. Гринько С. Д. Деліктні зобов'язання римського приватного права : поняття, система, рецепція : монографія / за наук. ред. Є. О. Харитонова. Хмельницький : Вид-во Хмельницького університету управління та права, 2012. 724 с.
3. Гринько С. Д., Гринько Р.В. Безпілотний автомобіль як джерело завдання шкоди: цивільно-правовий аспект. Університетські наукові записки. 2019. Том 18. № 3. С. 91-100.
4. Завадська О. П. Умови цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Хмельницький, 2019. С. 7-19.
5. Ківалова Т. С. Зобов'язання відшкодування шкоди у цивільному законодавстві України (теоретичні аспекти) : монографія. Одеська нац. юрид. акад. Одеса : Юридична література, 2008. 360 с.

Красицька Лариса Василівна,

доктор юридичних наук, доцент,

професор кафедри цивільного права та процесу

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРИНЦИПИ РОЗУМНОСТІ ТА СПРАВЕДЛИВОСТІ ЯК ПРИНЦИПИ ЗДІЙСНЕННЯ СІМЕЙНИХ ПРАВ

Здійснення сімейних прав – реалізація учасниками сімейних правовідносин правомочностей, що складають зміст суб'єктивних сімейних прав, характеризує динаміку сімейних правовідносин. У здійсненні своїх сімейних прав учасники сімейних правовідносин керуються певними правовими настановами, орієнтирами – принципами здійснення суб'єктивних прав. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. (далі – СК України) визначає загальні положення здійснення сімейних прав та загальні засади регулювання сімейних відносин, не виділяючи окремо принципи здійснення сімейних прав. У правозастосовній діяльності виникають питання щодо застосування таких принципів здійснення сімейних прав як розумність та справедливість при вирішенні спорів, що виникають з сімейних правовідносин.

Підґрунтям для виокремлення принципів здійснення сімейних прав є принципи сімейно-правового регулювання. Згідно з ч. 9 ст. 7 СК України сімейні відносини регулюються на засадах справедливості, добросовісності та розумності, відповідно до моральних засад суспільства. Зазначені принципи є й принципами здійснення сімейних прав.

Такі категорії, як «справедливість» та «розумність» належать до так званих оціночних понять, які йменуються в юридичній літературі ще «каучуковими параграфами». Так, Й. О. Покровський зазначав, що із звичного вчення про тлумачення для законодавця природно витікала вимога за можливістю все передбачити й все вирішити самому, не залишаючи для судді ніяких неясностей та недомовок; прогалини закону або його невизначеність розумілись тільки як дещо можливе, а не необхідне. З точки зору нових уявлень все це радикально змінювалось. Законодавець міг тепер навмисно у тих випадках, де йому за тими чи іншими причинами точне визначення не давалось або було важким, виразити свою думку у загальній невизначеній формі, надавши потім заповнення подібного «каучукового параграфу» вільному розсуду суду [1, с. 97].

Здійснення сімейних прав ґрунтується на принципі розумності. В. М. Чернега визначає розумність як морально-правову ідею, на якій базується сімейно-правове регулювання відносин на підставі об'єктивного віддзеркалення дійсності, доцільності, помірності, поміркованості та розсудливості [2, с. 11].

Необхідно зазначити, що розумність – це не тільки оцінка поведінки учасника сімейних правовідносин з позиції його розумових здібностей, а й з позиції доречності саме такої поведінки в певних життєвих умовах, достатності прийнятих заходів тощо.

Принцип розумності має свій прояв в правовому регулюванні різноманітних сімейних відносин. Зокрема в сфері шлюбних відносин принципу розумності відповідають встановлення шлюбного віку для чоловіків та жінок у вісімнадцять років (ст. 22 СК України), визначення кола осіб, які не можуть перебувати у шлюбі між собою (ст. 26 СК України), встановлення вимоги щодо взаємної обізнаності наречених про стан здоров'я (ст. 30 СК України) тощо.

Розумність як принцип здійснення сімейних прав має прояв і у правовідносинах матері, батька і дитини, наприклад, в обранні батьками методів та прийомів виховання, у виконанні батьками обов'язку з утримання дитини, коли визначається розмір аліментів, що стягуються за рішенням суду на утримання дитини, або батьки визначають розмір аліментів, укладаючи договір про утримання дитини. Розумність має прояв і в праві батьків вимагати відібрання малолітньої дитини від будь-якої особи, яка тримає її у себе не на підставі закону або рішення суду, та у випадку здійснення інших сімейних прав матері, батька і дитини.

Проте можна зробити припущення, що встановлюючи положення, що сукупний розмір аліментів, що підлягає стягненню з інших членів сім'ї та родичів на дітей і непрацездатних повнолітніх осіб, які потребують матеріальної допомоги, не може бути меншим, ніж 30 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, законодавець не дотримується принципу розумності. Тому пропонується встановити мінімальний розмір аліментів на дитину, що стягуються з інших членів сім'ї та родичів, у розмірі 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку.

Справедливість є однією з основних моральних категорій. Водночас, закріплення її як принципу сімейно-правового регулювання додає правового обрамлення такій категорії, вона стає правовим поняттям. Боротьба за справедливість є рушійною силою суспільних відносин і революційних потрясінь. Справедливість є суб'єктивно-об'єктивною категорією, яка визначає певний баланс інтересів окремих суб'єктів та інтересів суспільства, відповідність ustalеним у суспільстві засадам, правовим приписам, зважаючи, що право є мірилом справедливості [3, с. 251].

Конституційний Суд України у рішенні від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) вказує, що справедливість – одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права. Зазвичай справедливість розглядають як властивість права, виражену, зокрема, в рівному юридичному масштабі поведінки й у пропорційності юридичної відповідальності вчиненому правопорушенню [4].

Принцип справедливості здійснення сімейних прав має прояв у багатьох сімейних правовідносинах. Так, справедливим є підхід, що розірвання шлюбу не припиняє права спільної сумісної власності на майно, набуте за час шлюбу (ч. 1 ст. 68 СК України); визначення підстав позбавлення права на утримання або обмеження його строком (ст. 83 СК України) тощо. Проте навряд чи можна назвати справедливим підхід, що законодавець не врегулює відносини з визначення походження дитини від матері, якщо дитина народжена сурогатною матір'ю, коли замовником за договором сурогатного материнства був одинокий чоловік.

Отже, справедливість та розумність належать до оціночних понять, є суб'єктивно-об'єктивними категоріями в сімейному праві, на засадах яких здійснюються сімейні права.

Використані джерела:

1. *Покровский И. А.* Основные проблемы гражданского права. 4-е изд., испр. М. : Статут, 2003. 351 с.
2. *Чернега В. М.* Принципи сімейного права України як об'єкти наукової класифікації. *Вісник Академії адвокатури України*. 2013. Число 2 (27). С. 45–50.
3. *Красицька Л. В.* Проблеми здійснення та захисту особистих та майнових прав батьків і дітей : монографія. Київ : Видавництво Ліра-К, 2014. 628 с.
4. Рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання). *Офіційний вісник України*. 2004. № 45. Ст. 2975.

Кухарев Олександр Євгенович,

доктор юридичних наук, доцент,

професор кафедри цивільного права та процесу

Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ СПАДКОЄМЦІВ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Широкий спектр правомочностей спадкоємця (право на прийняття спадщину та на відмову від її прийняття, можливість укладення різноманітних договорів у сфері спадкового права тощо) вимагає наділення його ефективними можливостями їх захисту.

Для вітчизняної правової системи традиційним є виокремлення так званих «загальних способів захисту», які характеризуються універсальністю застосування. Такі способи структурно закріплені у ст.16 ЦК України та охоплюють: 1) визнання права; 2) визнання правочину недійсним; 3) припинення дії, яка порушує право; 4) відновлення становища, яке існувало до порушення; 5) примусове виконання обов'язку в натурі; 6) зміна правовідношення; 7) припинення правовідношення; 8) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди; 9) відшкодування моральної (немайнової) шкоди; 10) визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб.

Суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що

встановлений договором або законом чи судом у визначених законом випадках. Це свідчить про відкритий (невичерпний) перелік способів захисту, що є однією з найважливіших гарантій безперешкодного здійснення суб'єктами своїх прав та інтересів.

Захист прав спадкоємців пов'язаний із особливостями спадкових правовідносин, що мають яскраво виражену специфіку. Йдеться передусім про їх виникнення з часу відкриття спадщини, який пов'язаний з фактом смерті особи або оголошенням її померлою.

Крім того, для виникнення у спадкоємця права на захист, він має прийняти спадщину у спосіб та строк, визначені законодавством. Саме таким чином виражається згода спадкоємця стати універсальним правонаступником спадкодавця. До моменту прийняття спадщини права спадкоємця не можуть вважатися порушеними, невизнаними або оспорюваними. В юридичній літературі з цього приводу наголошувалося, що особа, яка має право на спадкування, з моменту відкриття спадщини не може вважатися суб'єктом тих відносин, в яких перебував спадкодавець. Вона ще немає ні права власності, ні права вимоги, ні заставного права і жодного іншого з тих, що належали спадкодавцю. Для того ж, щоб стати суб'єктом прав та обов'язків, спадкоємцю необхідно прийняти спадщину [1, с. 405].

Хоча у правовій доктрині висловлюється протилежна за змістом точка зору. Окремі науковці залежно від динаміки спадкового правовідношення виділяють способи захисту, що застосовуються до прийняття спадщини спадкоємцями та після зазначеного факту. Так, на першому етапі спадкоємці мають право застосувати такі способи захисту, які спрямовані на охорону спадщини, зокрема, вжиття заходів до охорони спадкового майна, управління ним. На цьому ж етапі допустимі способи захисту, спрямовані на підтвердження (встановлення) їх статусу як спадкоємців, що здійснюється шляхом визнання спадкоємцями, усунення від права на спадкування інших спадкоємців, зміни черговості одержання права на спадкування тощо [2, с. 400, 401].

Вразливість наведеної позиції пов'язана з тим, що вжиття заходів до охорони спадкового майна та управління спадщиною визначаються саме як захист, проте права спадкоємця на цьому етапі спадкового правовідношення ніким не порушуються (не оспорюють ся), адже спадкоємець ще не здійснив своє право на прийняття спадщини та остання йому не належить. Так саме ставити питання про усунення від права на спадкування та зміну черговості одержання права на спадкування може лише такий спадкоємець, який прийняв спадщину у спосіб та строки, встановлені цивільним законодавством.

Крім того правовий статус спадкоємця обмежений у часі тривалістю відносин спадкування, які виникають з часу відкриття спадщини та припиняються її оформленням спадкоємцями. Після набуття права власності на успадковане майно спадкоємець стає власником такого майна, відповідні

правовідносини трансформуються у відносини власності, а тому спадкоємець набуває іншого правового статусу. Наведена обставина суттєво впливає на захист порушеного, невизнаного або оспорюваного права, що застосовуватиметься у правовідносинах іншого роду.

Право на вибір способу захисту належить спадкоємцеві з урахуванням специфіки спадкових правовідносин. В окремих випадках спосіб захисту зумовлений навіть видом спадкування. Зокрема, тлумачення заповіту судом здійснюється лише в межах відносин спадкування за заповітом. Напроти, змінити черговість одержання права на спадкування можливо виключно при спадкуванні за законом.

Способи захисту прав спадкоємців можна класифікувати на дві групи: загальні (ст. 16 ЦК України) та спеціальні. Спеціальний характер способів захисту пояснюється сферою їх застосування – спадкові відносини, в межах яких може бути застосований той чи інший спосіб захисту. Це повною мірою узгоджується з їх структурним розміщенням у книзі 6 ЦК України «Спадкове право».

Причому найбільший теоретичний та практичний інтерес мають саме спеціальні способи захисту прав спадкоємців, до яких належать такі: усунення від права на спадкування; визнання заповіту недійсним; визнання права на обов'язкову частку у спадщині; зменшення розміру обов'язкової частки у спадщині; призначення виконавця заповіту; усунення виконавця заповіту від виконання ним своїх повноважень; зміна черговості одержання права на спадкування; визначення додаткового строку для прийняття спадщини; тлумачення заповіту; внесення змін до свідоцтва про право на спадщину; визнання недійсним свідоцтва про право на спадщину.

Водночас не всі спеціальні способи захисту прав спадкоємців прямо встановлені у книзі 6 ЦК України. Наприклад, спадкоємець, який прийняв спадщину, проте позбавлений можливості оформити свої права в нотаріальному порядку, може звернутися до суду з позовом про визнання права власності в порядку спадкування. Такий спосіб захисту є поширеним у судовій практиці та застосовується через відсутність реєстрації права власності на нерухоме майно за спадкодавцем, втрату спадкоємцем правовстановлюючих документів на спадкове нерухоме майно [3, с. 228, 229]. Важливо врахувати, що визнання права власності на спадкове майно в судовому порядку є винятковим способом захисту, що має застосовуватися, якщо існують перешкоди для оформлення спадкових прав у нотаріальному порядку.

Додатково слід вказати на те, що закон покладає на спадкоємця обов'язок задовольнити вимоги кредитора спадкодавця повністю, але в межах вартості майна, одержаного у спадщину. Згідно зі ст. 1282 ЦК України вимоги кредитора спадкоємці зобов'язані задовольнити шляхом одноразового платежу, якщо домовленістю між спадкоємцями та кредитором інше не встановлено.

У разі відмови від одноразового платежу суд за позовом кредитора звертає стягнення на майно, яке було передане спадкоємцям у натурі. Проте стягнення заборгованості у цьому випадку немає підстав розглядати як спосіб захисту прав спадкоємців, оскільки спрямоване на відновлення майнового становища іншого суб'єкта цивільних правовідносин – кредитора спадкодавця.

Використані джерела:

1. *Шершеневич Г. Ф.* Учебник русского гражданского права. Т.2. Москва : Статут, 2005. 462 с.
2. Харьковская цивилистическая школа: грани наследственного права : монография / И. В. Спасибо-Фатеева, О. П. Печеный, В. И. Крат и др.; под. ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. Харьков : Право, 2016. 608 с.
3. *Кухарев О. Є.* Аналіз судової практики розгляду цивільних справ про спадкування : практ. посіб., 2-е вид., перероб. і допов. Київ : Алерта, 2020. 362 с.

Анікіна Галина Володимирівна,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільного права та процесу

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

РОЛЬ НЕЗАЛЕЖНИХ ДИРЕКТОРІВ В СИСТЕМІ ЗАХИСТУ ПРАВ МІНОРИТАРНИХ АКЦІОНЕРІВ

Поряд із судовими засобами захисту прав міноритарних власників товариств застосовуються механізми, які дозволяють встановлюється баланс між інтересами мажоритарних та міноритарних акціонерів. Одним з таких механізмів є інститут «незалежних директорів».

У міжнародній практиці незалежний директор є членом ради директорів, не пов'язаним майновими взаємовідносинами з компанією, якою він управляє. Він не підпорядкований та не залежить від жодного учасника корпоративних відносин. Основним його завдання є знаходження балансу інтересів усіх акціонерів та підвищення ефективності роботи компанії загалом [1].

Незалежність директора визначається відсутністю трудових відносин із компанією, з постачальниками чи споживачами. Зазначена особа не повинна мати жодних ділових родинних та інших зав'язків, які можуть мати вплив на незалежність його переконань [2, с. 33].

Основна функція незалежних директорів полягає у тому щоб забезпечити професійний об'єктивний та контроль за діяльністю менеджерів та ефективно управління компанією в інтересах усіх її власників. Найбільш важливим питання діяльності незалежних директорів є для тих публічних акціонерних товариств, акції яких перебувають у власності великої кількості дрібних акціонерів. Через відсутність у них достатньої інформації та ресурсів ці власники, не здатні здійснювати належний контроль за діяльністю виконавчого органу. Тому, рада директорів є тим механізмом, який здійснює цю функцію. Для того щоб рада могла здійснювати незалежний контроль за діяльністю менеджменту та представляти інтереси всіх акціонерів, до її складу повинні входити незалежні директори [3, с. 82].

Незалежний директор не повинен представляти інтереси будь-якого значного акціонера. Керуючись міркуваннями довгострокового економічного добробуту компанії він повинен віднаходити баланс інтересів різних груп акціонерів. Важливе значення для незалежного директора має і його особиста репутація. Усі акціонери товариства розуміють, що потужна та дієздатна наглядова рада є конкурентною перевагою товариства.

Поняття «незалежний директор» у більшості зарубіжних країн визначається в нормативних актах або кодексах корпоративного управління. У Великій Британії в Кодексі корпоративного управління [4] зафіксовано, що більше половини членів ради директорів не повинна залежати від виконавчого керівництва і не повинна мати ділові або інші зв'язки, які можуть здійснювати вплив на здатність висловлювати незалежну думку. Допускається отримання матеріальної винагороди за свою діяльність і володіння акціями.

Відповідно до Принципів корпоративного управління Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР): для того щоб рада була незалежною, більшість її членів ради не повинна працювати в компанії, або мати з нею близькі відносини, з управлінням такою компанією [5].

Наявність незалежних директорів у раді надає змогу доносити до ради нові погляди та ідеї щодо діяльності компанії, підвищує довіру інвесторів. Вважається, що чим більша кількість незалежних директорів у складі ради, тим більше компанія дотримується загальноприйнятих принципів корпоративного управління, підвищується її інвестиційна привабливість відповідного акціонерного товариства, сприяє підвищенню її ринкової вартості.

Вищезазначене обумовлює доцільність використання інституту «незалежних директорів». Так, одним з пріоритетних напрямів вжиття таких заходів є сприяння виходу компаній на міжнародні фондові ринки. Зокрема, нові правила лістингу на Нью-Йоркській фондовій біржі містять вимогу стосовно того, що понад половина членів ради публічної компанії має бути незалежною. Крім того, комітет ради, який призначає зовнішнього аудитора, має складатися виключно з незалежних директорів. Компаніям, які не

відповідають цим вимогам, буде проблематично отримати лістинг на біржі, а ті, які його отримали раніше, можуть бути виключені з лістингу.

В Україні, в останні роки значною мірою удосконалено систему корпоративного управління. Проте, в інститут незалежних директорів в нашій державі, є недостатньо розвинутим. В законодавчих актах, які здійснюють правове регулювання діяльності акціонерних товариств, немає імперативної вимоги щодо наявності незалежних директорів.

В нашій країні, як правило малим та середнім бізнесом керують його власники та їх представники, котрі у власних інтересах контролюють діяльність компаній. Тому інститут незалежних директорів є незатребуваним. Багато компаній з державною часткою власності не можуть собі дозволити запровадити цю посаду, оскільки є фінансово обмеженими. А кваліфікований незалежний директор є високооплачуваним фахівцем.

В наш час, в кодексах корпоративного управління не приділяється належної уваги питанню місця незалежних директорів і у складі наглядових рад банків [6]. На вирішення цього питання були спрямовані зміни передбачені Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 4 липня 2014 р. № 1587-VII щодо визначення особливостей корпоративного управління в банках [7]. Відповідно до цих змін незалежні члени ради мають складати не менш як на одну чверть ради банку. Член ради банку, який є асоційованою особою члена правління банку, представником споріднених осіб банку чи його акціонером банку не вважається незалежним.

Принципи корпоративного управління для акціонерних товариств [5] сприяють становленню інституту незалежних директорів у нашій країні. Цим документом передбачено, що незалежним вважається член наглядової ради, який не має будь-яких суттєвих ділових, родинних або інших зв'язків з товариством, членами його виконавчого органу або мажоритарним акціонером товариства і не є представником держави».

Таким чином, вихідні правові норми організації діяльності незалежних членів наглядових (спостережних) рад вітчизняних компаній вже існують. Однак повноцінне впровадження інституту незалежних директорів в Україні потребує більш детального, концептуально виваженого законодавчого оформлення. Лише за цих умов потенційні можливості використання цього інституту для досягнення цілей державного управління процесами реструктуризації корпоративного сектору національної економіки набудуть реального практичного змісту.

Входження незалежних директорів до складу наглядової (спостережної) ради сприяє прозорості діяльності компанії, підвищенню її інвестиційної привабливості, в тому числі на міжнародних фондових ринках. Це зумовлює доцільність використання інституту незалежних директорів компаній як

засобу реалізації цілей держави у сфері структурної перебудови корпоративного сектору економіки.

Використані джерела:

1. Біляк Ю. В. Корпоративний секретар – запорука успішної діяльності корпорації. Ефективна економіка. 2014. № 10. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3419>.
2. Беликов И. В. Мировой стандарт корпоративного управления компанией: монография. М.: Эксмо, 2008. 624 с.
3. Костюк А. Н. Корпоративное управление в банке : монография. Сумы : ГВУЗ «УАБД НБУ», 2008. 332 с.
4. UK Corporate Governance Code of February 1, 2014. URL: <https://www.frc.org.uk/Our-Work/Publications/Corporate-Governance/UK-Corporate-Governance-Code-2014.pdf>.
5. Принципи корпоративного управління ОЕСР (Організації економічного співробітництва та розвитку) / OESD (Organization for Economic Cooperation and Development). URL: <https://old.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36989>.
6. Про схвалення Методичних рекомендацій щодо організації корпоративного управління в банках України: Рішення правління Національного банку України від 3. 12. 2018 року № 814-рш. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/vr814500-18#Text>.
7. Про банки і банківську діяльність. Закон України від 07.12.2000. Відомості Верховної Ради України від 09.02.2001. № 5. Ст. 30.

Бондаренко-Зелінська Надія Леонтіївна,

кандидат юридичних наук, доцент,

професор кафедри цивільного права та процесу

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ФАСИЛІТАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАХИСТУ ПРАВ ОСОБИ

Вітчизняна система захисту цивільних прав та інтересів формується переважно за рахунок юрисдикційних органів. Водночас у сучасній правозастосовній практиці реалізація права на судовий захист, зокрема цивільних прав, ускладнена не тільки складною процесуальною процедурою але й низкою «процесуальних фільтрів», які обмежують можливість більшості громадян самостійно захищати свої права в суді, як от: підвищена ставка

судового збору, ускладнений порядок оформлення та подання заяв та доказів, електронне судочинство тощо. Непоодинокими є випадки, коли матеріальні та моральні витрати, а також втрати часу сторін цивільної справи неадекватно великі по відношенню до вимоги, що була предметом судового розгляду. Ці та інші фактори суттєво знизили авторитет суду в очах українського суспільства, і обумовили актуальність проблематики щодо оновлення механізму юрисдикційного захисту [1].

Більше того, невід'ємною частиною судового провадження у розумінні статті 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод є виконання прийнятого судом рішення. [2, п. 35;3, п. 287] Водночас в сучасних умовах навіть у випадку прийняття довгоочікуваного сторонами судового рішення його виконання часто затягується на роки. Невипадково Європейський суд з прав людини у рішеннях проти України також найчастіше констатує порушення права на справедливий суд саме внаслідок невиконання рішень національних судів [4].

Проведені з кінця 2017 року реформи у сфері процесуального законодавства, правосуддя та судоустрою безумовно покликані зарадити вирішенню частини вищевказаних проблем. Утім доводиться констатувати, що вищевказані зміни, хоча і підвищили рівень ефективності судочинства, утім не в достатній мірі відповідають запитам сучасного суспільства, яке потребує не просто вирішення того чи іншого спору, а врегулювання конфліктних ситуацій оперативної та конструктивної, в результаті чого їх учасники могли б продовжувати нормально взаємодіяти. Особливо актуальним це є для сімейних, трудових, комерційних та інших триваючих правовідносин та в багатобічних конфліктах.

В цьому контексті привертає увагу позитивний зарубіжний досвід використання для потреб вирішення цивільно-правових спорів потенціалу способів врегулювання конфліктів та спорів на засадах примирення, зокрема фасилітації.

Фасилітація (від англ. *facilitate* – полегшувати, сприяти) – вид посередництва, що передбачає взаємодію сторін конфлікту та незалежного, нейтрального, кваліфікованого посередника (посередників), який шляхом підвищення ефективності комунікації між ними сприяє останнім в організації обговорення складної проблеми, ситуації чи конфлікту та їх ефективному вирішенню чи досягненню взаємоприйнятної угоди.

Вперше увагу дослідників фасилітація привернула вкінці XIX ст. Деякі науковці її відкриття пов'язують з іменем фізіолога У. Фере [5], інші – з дослідженнями психолога Нормана Триплетта [6]. Пізніше було підтверджено, що люди реагують на присутність один одного несвідомо, і мотивація вирішення завдання у члена групи змінюється в присутності значущих для нього людей [7], а в тридцятих роках XX ст. експериментально було підтверджено

гіпотезу, що в деяких ситуаціях присутність інших людей, навпаки, заважає виконанню завдань. Цей ефект отримав назву «соціальна інгібіція». У шістдесятих роках Р. Зайонц, дослідивши ці два протилежні ефекти, зробив висновок, що присутність іншої особи викликає соціальне збудження, яке прискорює реакції людини, але зменшує їх швидкість. Тому проста діяльність виконується ефективніше, а в завданнях, що потребують концентрації, кількість помилок зростає, внаслідок чого вони вирішуються менш успішно [8]. Таким чином, виявилось, що для того, щоб вирішити складну проблему групою осіб, потрібно її розбити на прості складові. Ефективно вирішуючи прості питання, група вирішує складну проблему, складовою якої вони є. Тому при фасилітації процес діалогу, по суті, розбивається на поетапне вирішення питань, які в сукупності й вирішують основну проблему.

Тому ця примирна процедура є надзвичайно ефективною при застосуванні до таких ситуацій, у яких сторони група осіб бажає вести діалог, але з певних причин вони не можуть ефективно співпрацювати. Зокрема, у процесі спільного обговорення проблемних питань групою осіб, чим більше висловлюється думок, тим більше виникає розбіжностей і незрозумінь між учасниками. Це обумовлює значні витрати часу на обговорення питань, які не стосуються основної теми зустрічі, та часто призводить до того, що сторони не можуть прийти до спільного знаменника у своїй дискусії і потребують допомоги посередника, який би забезпечив ефективну взаємодію групи.

Саме в ролі, яку виконує посередник у врегулюванні спору, полягає суттєва відмінність фасилітації від інших примирних процедур.

При фасилітації допомога посередника в організації та процесі групового обговорення може здійснюватися на багатьох рівнях. Це може бути як допомога в налагодженні комунікації між сторонами та встановленні основних правил і порядку денного для їх майбутніх зустрічей, так і участь у цих зустрічах, аналіз ситуації і можливих результатів у цілому та допомога учасникам не відволікатися і працювати над їхньою спільною метою. Це може також означати допомогу у встановленні такої мети. При цьому фасилітація відрізняється від простого управління тим, що вона не має імперативного характеру.

На нашу думку, впровадження даного способу для сприяння вирішенню спорів не потребуватиме значних фінансових чи організаційних затрат, оскільки певні елементи фасилітації вже отримали поширення в сучасній практиці, зокрема при вирішенні колективних трудових спорів. Крім того дуже гарні показники фасилітації при вирішенні інших групових конфліктів (наприклад, досвід наших найближчих сусідів – Республіки Білорусь, свідчить, що фасилітація дуже успішно використовується для вирішення шкільних конфліктів). Така специфіка робить цю альтернативу класичній судовій процедурі дуже привабливим способом врегулювання спорів.

Підсумовуючи слід констатувати, що для удосконалення національного механізму захисту прав особи потрібне інформування населення про існуючі та можливі способи ефективного захисту прав особи, а також заходи орієнтовані на зміну суспільної свідомості, переорієнтації її на мирне співіснування та вирішення конфліктів на засадах примирення. Більше того, перший крок на цьому шляху вже зроблено – в 2017 році в ЦПК законодавчо закріплено першу примирну процедуру, що сприятиме популяризації мирного врегулювання конфліктів.

Використані джерела:

1. Результати громадського обговорення стратегії розвитку України 2020
URL : <http://reforms.in.ua/ua/proekty/2020>
2. Посібник зі статті 6. Право на справедливий суд (цивільна частина) (станом на 1 травня 2013 року) URL : https://www.echr.com.ua/wp-content/uploads/2018/02/Guide_Art_6_UKR.pdf
3. Посібник зі статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Право на справедливий суд (кримінальний процесуальний аспект) (станом на 31 квітня 2019 року) URL : https://unba.org.ua/assets/uploads/96a0f2399c11b6f75587_file.pdf.
4. Рожок В. О. Деякі питання щодо позиції Європейського суду з прав людини з питань невиконання рішень національних судів. URL : https://minjust.gov.ua/m/str_15102.
5. Фасилітація. URL: <http://fasilitazia.blogspot.com>.
6. Социальная фасилитация / Национальная психологическая энциклопедия. URL : <http://vocabulary.ru/termin/socialnaja-fasilitacija.html>
7. Фасилітація / Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. URL : <http://www.studfiles.ru/preview/5462587>
8. Фасилітація / Психология и психиатрия. URL : <http://psihomed.com/fasilitatsiya>

Ватрас Володимир Антонович,

кандидат юридичних наук, доцент,

професор кафедри цивільного права та процесу

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ ДОГОВІР ЯК ДЖЕРЕЛО СІМЕЙНОГО ПРАВА

Всупереч традиційному підходу до закону як основного, а іноді – і єдиного джерела права у країнах романо-германської правової системи, сучасна юридична наука на підставі існуючої практики поступово досліджує і обґрунтовує договір нормативно-правового змісту як джерело права, яке в розвиненому громадянському суспільстві стає однією з головних юридичних форм існування правових норм. В історії існувала велика кількість нормативно-правових договорів, які уклалися між владними інститутами або державою і громадянським суспільством, наприклад угоди, укладені між королем та станами або головою держави і парламентом (Велика хартія вольностей 1215 року, укладені між королем Англії та станами), Біль про права 1689 року, Habeas Corpus Act 1679 року, прийняті парламентом Англії та схвалені королем, Генріхові артикули 1572 року та інші подібні документи (Pacta conventa), видані особами, обраними королями Речі Посполитої і визначали привілеї шляхти, Кондиції 1730 року, укладені між імператрицею Росії Анною Іванівною та Верховною таємною радою, Конституція Пилипа Орлика 1710 року (договір гетьмана Війська Запорозького Пилипа Орлика зі старшиною та козацтвом), Конституційний договір 1995 року, укладений Президентом України та Верховною Радою України) [1, с. 267-268].

В науковій літературі нормативно-правовий договір визначається як: договірний акт, що встановлює правові норми, обов'язкові для формально невизначеного кола осіб, розрахований на неодноразове застосування, який діє незалежно від динаміки передбачених ним правовідносин [2, с. 16-17]; добровільна, взаємна, у більшості випадків двостороння, письмова домовленість, однією із сторін якої є орган влади, як суб'єкт правотворчості, яка встановлює договірні норми права, що охороняються та забезпечуються державою, та може бути підставою для виникнення, зміни та припинення певних правовідносин [3, с. 14]; акт договірної правотворчості, який містить нормативно-правові приписи загального характеру, укладається як між рівноправними суб'єктами правотворчості, так і між тими, які знаходяться у відносинах підпорядкування, поширює свою дію не лише на його учасників і спрямований на задоволення публічних інтересів [4, с. 21].

Нормативно-правовий договір може бути застосований як джерело

сімейного права, хоча існує небагато нормативно-правових договорів, які врегульовують сімейні питання. Так, в Україні з 1995 до 1996 роки таким джерелом виступав Конституційний договір між Президентом України та Верховною Радою України 1995 року, який у п. 1 ч. 1 ст. 18 визначав, що регулювання питань шлюбу та сім'ї регулюється виключно законами України, тобто може вважатися джерелом сімейного права.

Нормативно-правовим договором, який не можна повною мірою вважати міжнародним (оскільки на момент його підписання Держави Ватикан не існувало, а статус папи римського як голови католицької церкви у конституційно-правовому сенсі був не визначений), є Латеранські угоди 1929 року, укладені між папою Римським та Італійським королівством (правонаступником якого є Італійська республіка). Ці угоди поряд із відновлення папської держави (під назвою Держава-місто Ватикан) містили ряд принципів положень сімейно-правового характеру. Зокрема, ст. 1 угод визначала католицизм як державну релігію Італійського королівства (і відповідно поширювала норми канонічного права на сімейно-правову сферу).

У ст. 34 Конкордату, який був однією із Латеранських угод 1929 року, зазначено, що правове регулювання шлюбних відносин, в тому числі відносин щодо недійсності шлюбу, укладення та розірвання шлюбу здійснюється відповідно до норм канонічного права (тобто визнається тільки церковний шлюб і не визнається розлучення), при цьому під час здійснення процедури вінчання парафіяльний священник повинен пояснити молодятam наслідки укладення шлюбу, зачитавши положення ЦК Італії, які визначають права і обов'язки осіб, які перебувають у шлюбі, а після вінчання, відомості про укладення шлюбу передаються протягом 5 днів в комуна для їх державної реєстрації. Сімейні спори розглядаються по першій інстанції церковними судами, однак апеляційне або касаційне оскарження прийнятих ними рішень здійснюється до апеляційних судів або до Верховного Суду відповідно, при цьому процесуальні гарантії надані сторонам законодавством, повинні забезпечуватися і для церковних судів. В той же час, справи про сепарацію шлюбу розглядаються загальними, а не церковними судами.

В подальшому, положення ст. 34 були переглянуті Італією після встановлення можливості розірвання укладеного шлюбу в 1969 році, а в 1984 році скасовано державний статус католицької церкви. В той же час, положення конкордату про визнання державою церковних шлюбів та церковних декларацій про визнання шлюбу недійсним залишається в силі, тобто Латеранські угоди і зараз є джерелом сімейного права Італії, будучи не нормативно-правовим актом, а нормативно-правовим договором, перегляд якого можливий лише за згодою голови католицької церкви.

Таким чином, нормативно-правовий договір є особливим (винятковим) джерелом сімейного права, який застосовується у випадках необхідності

врахування думки кількох публічно-правових суб'єктів, в тому числі органів державної влади (у разі їх розбіжності щодо правового регулювання ряду сімейних відносин), релігійних організацій (у випадках необхідності врахування думки церкви, якщо вона має панівне становище у суспільстві) і має установчий характер при прийнятті нових правових актів, які повинні йому відповідати; попри свою договірну природу є джерелом, який містить державно-правові приписи і є обов'язковим для застосування на рівні з іншими джерелами. В той же час, для України подібний вид джерел не є типовим і наразі він відсутній (виняток становить діючий протягом року Конституційний договір, який містив положення про правове регулювання сімейних відносин виключно законами).

Використані джерела:

1. Пархоменко Н. М. Джерела права: теоретико-методологічні засади : дис. ... д.ю.н. 12.00.01 теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. К., 2009. 442 с.
2. Демин А. Нормативный договор как источник административного права. *Государство и право*. 1998. № 2. С. 15-21.
3. Стрибко Т. І. Нормативно-правовий договір та договірний процес у суверенній Україні. Автореф. дис... канд.юр.наук. Спец. 12.00.01. Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень. Одеса, 2016. 24 с.
4. Заболотна Н. Нормативно-правовий договір: деякі проблеми загальної теорії. *Право.иа*. 2014. № 1. С. 17-22.

Нагнибіда Володимир Іванович,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри міжнародного та європейського права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ЕФЕКТИВНІСТЬ АРБИТРАЖУ ЯК КОНЦЕПТ ПРИ ПРАВАЗАСТОСУВАННІ

Передусім, відзначимо, що оскільки суб'єктом або споживачем арбітражних послуг є бізнес – учасники міжнародного комерційного обороту, то саме вони і їх відношення до інституту арбітражу є визначальним фактором, який свідчить про те чи задоволений бізнес арбітражем як інструментом вирішення спорів чи ні. Сама по собі згадана резолюція Генеральної асамблеї ООН звичайно ще не свідчить про ефективність арбітражу, а лише сигналізує

про значення і увагу, яка надається цьому інструменту вирішення міжнародних комерційних спорів з боку найбільш авторитетних світових міжурядових організацій. Однак, беручи до уваги, що передумовою арбітражного розгляду є арбітражна угода, укладена між двома учасниками міжнародного комерційного обороту, саме кількість випадків, коли такі угоди укладаються і як наслідок кількість спорів, які вирішуються арбітражами свідчить про те, що бізнес обирає саме арбітраж як інструмент вирішення спорів, якому властиві необхідні риси, які очікують учасники міжнародного комерційного обороту від процедури вирішення спорів.

З позиції представників міжнародного бізнесу ситуація виглядає таким чином. Якщо з тих чи інших причин відповідний міжнародний контракт невиконаний чи виконаний неналежним чином, чим порушено права компанії «Х» і власник цієї компанії не отримав дохід на який розраховував або зазнав збитків, які не охоплювались його планами; при цьому всі комунікаційні ресурси та інструменти врегулювання такого спору добровільно між сторонами вичерпано, і компанія в такій ситуації має лише один варіант - вдатись до примусових правових заходів захисту своїх порушених прав, її власника будуть цікавити лише такі питання: (1) як швидко він зможе повернути свої кошти або отримати відшкодування за завдані збитки і чи зможе реально їх отримати; (2) скільки коштів слід ще додатково витратити на юридичну процедуру захисту своїх прав (арбітражні чи судові витрати, витрати на юридичних радників, накладні витрати, тощо) і чи будуть вони повернуті; (3) конфіденційність спору та незалежність і неупередженість форуму; (4) якщо компанія яка допустила порушення відмовлятиметься від сплати коштів чи збитків чи є інструменти примусового виконання рішення.

Не вдаючись у деталі та статистику, відзначимо, що з усіх названих питань арбітраж як інструмент вирішення спорів має беззаперечні переваги перед іншими способами вирішення спорів [1, с. 231]. Саме цим і зумовлюється факт зростання кількості спорів які вирішуються арбітражними центрами світу і довіри до них з боку бізнесу як інструменту захисту порушених прав, що одночасно свідчить про їх вищу ефективність. В основі зазначеної ефективності та довіри відповідно лежать виправдані очікування бізнесу щодо а) швидкості вирішення спору; б) економічності вирішення спору (тобто вартості); в) конфіденційності; г) незалежності і неупередженості арбітрів; д) реальності виконання рішення (у т.ч. примусово). І хоча в більшості випадків відзначені очікування (expectations, achievements) зводяться передусім до швидкості вирішення спору та розміру арбітражних витрат, все ж інші фактори часто відіграють важливу, а інколи й визначальну роль при прийнятті рішення на користь арбітражу як форми вирішення спорів або ж при обранні тієї чи іншої арбітражної установи як місця арбітражу. І якщо швидкість, конфіденційність, незалежність та інші зазвичай є

беззаперечними перевагами арбітражу, така риса як вартість або економічність арбітражного розгляду часто оспорується і є предметом дискусій. Чи є арбітраж дійсно більш «дешевший», ніж вирішення спорів в державних судах, так як саме з цією юрисдикційною формою вирішення спорів його найбільш коректно порівнювати. Відповідь на це питання однозначна: так арбітраж дійсно більш дешевший спосіб вирішення спорів, ніж судовий розгляд.

Аргументи тих юристів і вчених, які говорять, що арбітраж є більш дорожчим способом вирішення зазвичай зводяться до порівняння ставок судового та арбітражного зборів. Для прикладу наведемо спір між двома компаніями з сумою позовних вимог 50 000,00 доларів США, у якому вирішення такого спору господарським судом України передбачає сплату судового збору 20 400,00 грн (з розрахунку курсу 27,20 грн/дол США) [2] у першій інстанції. У той час як розмір арбітражних витрат з вирішення такого спору в МКАС при ТПП України, становитиме 4 200,00 доларів США, у разі його вирішення трьома арбітрами і 3 360,00 доларів США, якщо спір вирішуватиметься одним арбітром [3]. Значно дорожчим буде арбітражний розгляд такого спору у відомих арбітражних центрах: Арбітражному інституті Торгової палати Стокгольму (SCC) – 31 670,00 доларів США (три арбітри), і 17 130,00 доларів США (один арбітр) [4]; Віденський міжнародний арбітражний центр (VIAC) – від 10 350,00 до 13 600,00 доларів США (три арбітри), і від 5 450,00 до 6 750,00 доларів США (один арбітр) [5]; Міжнародний арбітражний суд Міжнародної торговельної палати (ICC) – 23 000,00 доларів США (три арбітри), і 11 000,00 доларів США (один арбітр) [6].

Безперечно при такому підході очевидно, що арбітражний розгляд більш витратна процедура вирішення спорів, ніж судова. І навіть якщо допустити, що спір буде вирішуватись у європейській країні де судовий збір буде вищим, ніж в Україні, все одно наведені цифри свідчать не на користь арбітражу. Разом з тим, при такому буквальному порівнянні випускаються з поля зору кілька важливих аспектів, які в ряді випадків мають вирішальне значення для відповіді на поставлене вище питання.

Перший, стосується вартості подальшого апеляційного та касаційного оскарження постановленого рішення суду, яка складає з урахуванням приведеного прикладу відповідно, 30 600,00 грн і 40 800,00 грн судового збору за подання апеляційної та касаційної скарги відповідно. Таким чином, до моменту, коли рішення господарського суду набуде остаточного і обов'язкового характеру за результатами касаційного перегляду, сторона повинна бути готова понести судові витрати у розмірі 91 800,00 грн, що становить 3 375,00 доларів США за курсом 27,20 грн/дол США, і дорівнює вартості арбітражного розгляду спору одним арбітром. При цьому, слід мати на увазі, що для арбітражних рішень в Україні, як і в інших країнах, не існує

процедури їх апеляційного та касаційного оскарження по суті, а лише процедура оспорювання рішень арбітражу за виключним переліком підстав суто процесуального характеру (ст. 459 ЦПК України [7], ст. 34 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» [8]), яка не зупиняє чинності постановленого арбітражного рішення і вартість якої становить 1 013,50 грн.

Другий аспект, стосується часу, необхідного для отримання стороною рішення, яке набуло остаточного та обов'язкового характеру. Так за даними Єдиного державного реєстру судових рішень тривалість вирішення десяти довільно обраних справ з участю сторони-нерезидента, які розглядалися господарськими судами України та у яких Касаційний господарський суд Верховного Суду постановив остаточні рішення протягом 2019-2020 років становила відповідно від 7 до 63 місяців. Таким чином тривалість судового розгляду становила в середньому - 28 місяців.

Натомість статистика тривалості розгляду справ у 2019 році у МКАС при ТПП України свідчить, що 90,6 % справ було розглянуто у строк до 6 місяців [9]. Середня тривалість арбітражного розгляду спорів у провідних світових арбітражних центрах (SCC, ICC) складає 13-14 місяців [10].

І останній, третій аспект економічності арбітражного розгляду стосується моменту з якого компанія зможе реально розпоряджатись стягнутими коштами. Практика свідчить, що чим швидше цей момент наступить і чим вища вірогідність, що він наступить саме тоді, там більші кошти бізнес готовий витратити на «повернення» втраченого або ж неотриманого. Тобто в ситуації, коли необхідно зробити вибір на користь судової чи арбітражної форми з метою стягнення 50 000,00 доларів США і при цьому через суд витрати становитимуть 20400,00 грн, однак рішення буде реалізовано не раніше як через 30-32 місяці, а в арбітражі витрати складатимуть 4200,00 доларів США, але рішення буде виконано уже через 10-12 місяців (з урахуванням часу необхідного на визнання і приведення до виконання), абсолютна більшість компаній обиратиме дорожчу та швидшу процедуру з визначеною перспективою, яка дозволить бізнесу якомога швидше повернути кошти (компенсувати збитки) і одразу ж пустити їх далі у комерційний оборот.

Таким чином, економія витрат на судовому зборі перетворюється в подальшому на часові витрати і знецінення коштів, що зумовлює у свою чергу втрати від знецінення та неможливість використання коштів протягом більш тривалого періоду. Такі втрати значно перевищують різницю між судовим та арбітражними зборами, не кажучи уже про супутні витрати, які в судовому розгляді можуть бути в рази більшими з урахуванням необхідності залучення перекладачів, перекладу документів на мову країни суду тощо.

Таким чином, підсумовуючи проведений аналіз економічності арбітражу, можна зробити висновок, що арбітражна процедура розгляду і вирішення спору з точки зору прямих та супутніх витрат, а також втрат від знецінення

коштів, яких вдається уникнути у зв'язку з більш швидшими термінами вирішення таких спорів арбітражем зрештою є більш вигідною з економічної точки зору, ніж судова. Це також є суттєвим елементом ефективності арбітражу.

Використані джерела:

1. Gluck G. Great Expectations: Meeting the Challenge of a New Arbitration Paradigm. *The American Review of International Arbitration*. 2012. Vol. 23. P. 231-243.
2. Про судовий збір : Закон України від 08.07.2011 р. № 3674-VI. Офіційний вісник України. 2011. №59. Ст.2349.
3. Калькулятор арбітражних витрат ICAC. *Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті України*. URL : <https://icac.org.ua/ru/arbitrazh/kalkulyator/>.
4. SCC Arbitration Rules 2017. URL : https://sccinstitute.com/media/1407444/arbitrationrules_eng_2020.pdf.
5. VIAC Arbitration and Mediation Rules 2018. URL : <https://www.viac.eu/en/arbitration/content/vienna-rules-2018-online>
6. ICC 2017 Arbitration Rules and 2014 Mediation Rules. URL : <https://iccwbo.org/content/uploads/sites/3/2017/01/ICC-2017-Arbitration-and-2014-Mediation-Rules-english-version.pdf.pdf>
7. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
8. Про міжнародний комерційний арбітраж : Закон України від 24.02.1994 р. № 4002-XII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4002-12>.
9. Деятельность ICAC в 2019 году. *Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті України*. URL : <https://icac.org.ua/wp-content/uploads/otchet-2019.pdf>.
10. Time and Cost - Considering the Impact of Settling International Arbitrations : Arbitration Report. International Centre for Dispute Resolution. *American Arbitration Association*. URL : https://www.icdr.org/sites/default/files/document_repository/AAA241_ICDR_Time_and_Cost_Study.pdf?_ga=2.223058777.333320042.1587203289-820512861.1587203289.

Семиног Світлана Володимирівна,

*кандидат юридичних наук,
науковий співробітник Науково-дослідного інституту
приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України*

СІМЕЙНО-ПРАВОВИЙ ХАРАКТЕР ПРАВА ДИТИНИ НА ВИЌЗД ЗА КОРДОН

Право дитини на виїзд за кордон все більше набуває актуальності в сучасних умовах у зв'язку з тим, що воно пов'язане з реалізацією особистих немайнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб, таких, як право на здоров'я, коли дитина потребує лікування або оздоровлення та відпочинку; право на освіту, у випадку, коли дитина має бажання або отримала грант на здобуття освіти на території іншої країни; право на сім'ю з метою сімейного возз'єднання, коли один з батьків або інші родичі проживають за кордоном тощо.

Статтею 10 Конвенції ООН про права дитини закріплено її право на в'їзд та/або виїзд в будь-яку країну, включаючи власну.

Розглянемо порядок виїзду дитини за кордон відповідно до чинного законодавства України. Згідно з частиною 3 статті 313 Цивільного Кодексу України - фізична особа, яка не досягла шістнадцяти років, має право на виїзд за межі України лише за згодою батьків (усиновлювачів), піклувальників та в їхньому супроводі або в супроводі осіб, які уповноважені ними, крім випадків, передбачених законом [3, с.316]. Пунктами 3, 4 «Правил перетинання державного кордону громадянами України», затвердженими постановою Кабінету Міністрів України від 27 січня 1995 року за № 57 (далі – Правила) передбачено, що виїзд з України громадян, які не досягли 16-річного віку, здійснюється за обов'язковою згодою обох батьків та в їх супроводі або в супроводі інших осіб, які досягли 18 річного віку та уповноважені на це батьками, а також в супроводі одного з батьків:

– за нотаріально посвідченою згодою другого з батьків із зазначенням у ній держави прямування та відповідного часового проміжку перебування у цій державі, якщо другий з батьків відсутній у пункті пропуску;

– без нотаріально посвідченої згоди другого з батьків у разі тимчасового виїзду з України на строк до одного місяця під час пред'явлення рішення суду або органу опіки та піклування, у якому визначено (підтверджено) місце проживання дитини з

одним із батьків, який має намір виїзду з дитиною або який уповноважив на це нотаріально посвідченою згодою інших осіб [2].

Отже, нормами діючого законодавства чітко визначений механізм реалізації права дитини на виїзд за кордон. Цей порядок достатньо зрозумілий та діє у тих випадках, коли дитина проживає у повній сім'ї, де між батьками не виникає конфліктів та панує гармонія і взаєморозуміння. Крім того, Правилами надано конкретний перелік документів, які підтверджують відсутність нотаріально посвідченої згоди другого з батьків.

Проте, існують непоодинокі випадки коли батьки порушують право дитини на виїзд за кордон, не даючи на це нотаріально посвідченої згоди. У тому випадку, коли один із батьків безпідставно відмовляється надати дозвіл на виїзд дитини за кордон або систематично ухиляється від надання такого дозволу, його дії слід кваліфікувати не тільки як зловживання правом. Тобто, буде помилковим визначати такі дії як реалізація одним з батьків права на виховання дитини, яке закріплено у ст. 151 СК, так само як і безпідставним буде твердження щодо правомірного здійснення права батька на спілкування з дитиною, закріплене у ст. 153 СК. Безпідставна, тобто така, яка не переслідує інтереси дитини, відмова одного з батьків надати дозвіл на виїзд дитини за кордон є нічим іншим, як грубим порушенням особистих немайнових прав дитини, які забезпечують природне існування дитини або її соціальне буття (у залежності від мети виїзду дитини за кордон) [1, с. 120].

На жаль, законодавство України не передбачає ні адміністративної, ні кримінальної відповідальності щодо батьків, які необґрунтовано відмовляють у наданні згоди на виїзд дитини за кордон. В той же час, розглядаючи питання реалізації суб'єктивного права виїзду дитини за межі країни, слід зазначити, що законодавець надає можливість дитині, яка досягла чотирнадцятирічного віку, звернутися до уповноважених інституцій з охорони прав дітей за захистом своїх прав. Але в будь якому випадку, дане питання може бути вирішено тільки шляхом судового розгляду. Згідно зі статтями 4, 12 – 13, 76 – 81 Цивільного процесуального кодексу України (надалі – ЦПК) зазначені справи розглядаються в загальному судовому порядку. Необхідно відмітити, що дана категорія справ, що виникає з сімейних відносин, не може бути розглянута в порядку спрощеного позовного провадження відповідно до 274 ЦПК.

Разом з тим, 03.07.2018 року Верховною Радою України ухвалено Закон № 2475-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання». Так, згідно з цим Законом статтю 157 Сімейного кодексу доповнено частиною п'ятою, яка визначає нову процедуру виїзду дітей за кордон. Відтепер той із батьків, з яким за рішенням суду або висновком органів опіки визначено місце проживання дитини, самостійно може вирішити питання тимчасового виїзду за межі України з метою лікування, навчання, оздоровлення та відпочинку дитини, участі в дитячих змаганнях

тощо, на строк, що не перевищує одного місяця, за наступних умов: - у разі наявності заборгованості зі сплати аліментів другим з батьків, який не проживає з дитиною, протягом чотирьох місяців, для дитини – інваліда – протягом трьох місяців;

– у разі, якщо другий з батьків проживає окремо та виконує свої батьківські обов'язки по відношенню до дитини, він має бути проінформований рекомендованим листом про тимчасовий виїзд дитини за межі України з вказанням мети виїзду, держави та терміну перебування дитини у цій державі.

Крім того, даною процедурою передбачені права дітей та батьків, які окремо проживають та належно виконують батьківські обов'язки. Такі батьки також можуть звернутися рекомендованим листом до того з батьків, з яким проживає дитина з метою надання згоди на виїзд дитини за кордон в цілях відпочинку, лікування, навчання, участі в спортивних змаганнях тощо. У разі ненадання відповідної згоди тим з батьків, до якого направлено листа, батьки, які проживають окремо та виконують свої батьківські обов'язки, у десятиденний строк з моменту повідомлення про вручення рекомендованого листа, можуть звернутися до суду про надання дозволу на виїзд дитини за кордон без згоди другого з батьків.

На нашу думку, визначені норми у частині 5 статті 157 Сімейного Кодексу є вкрай важливими та необхідними в умовах сьогодення, та сприяють як реалізації права дитини на виїзд за кордон, так і здійсненню гарантій щодо забезпечення найвищих інтересів дитини.

Разом з цим, вважаємо, що стан нормативно-правової бази у даній сфері правового регулювання не є вичерпним. На наш погляд, врегулювання даного питання має розглядатись в порядку спрощеного позовного провадження. Тому з метою створення можливості щодо розгляду справи про надання дитині права на виїзд за кордон без дозволу одного з батьків, доцільно було б також внести зміни до частини першої статті 274 ЦПК, додавши пункт третій в наступній редакції: «про надання дозволу на виїзд дитини за межі України без згоди другого з батьків з метою лікування, навчання, участі дитини в дитячих змаганнях, фестивалях, наукових виставках, учнівських олімпіадах та конкурсах, екологічних, технічних, мистецьких, туристичних, дослідницьких, спортивних заходах, оздоровлення та відпочинку дитини за кордоном, у тому числі в складі організованої групи дітей тощо на строк, що не перевищує одного місяця».

Використані джерела:

1. Особливості захисту суб'єктивних цивільних прав: монографія/ За загальною редакцією академіків Національної академії правових наук України О.Д.Крупчана та В.В.Луця. НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України. Колектив авторів, Київ, 2012. С. 120.

2. Правила перетинання державного кордону громадянами України», Постанова Кабінету Міністрів України від 27 січня 1995 року за № 57. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/57-95Text>.
3. Цивільний Кодекс України: Науково-практичний коментар. Видання четверте. Х.: ТОВ «Одіссей». 2008. С. 316.

Сердечна Ірина Леонідівна,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільного права та процесу

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПРАВО НА СПІЛКУВАННЯ З ДИТИНОЮ: ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

З моменту народження в людини виникає потреба в їжі, одязі, сприятливих для фізичного здоров'я умов, також дитина потребує духовного розвитку, основою якого є виховання. Якщо дитина цього не отримує, вона не може бути учасником суспільних відносин. Саме тому держава зацікавлена в нормальному розвитку підростаючого покоління і надає їм право на виховання та спілкування [1, с. 318]. Неможливо уявити здійснення права на виховання дитини без спілкування з нею [2, с. 40]. Тому поняття виховання та спілкування пов'язані між собою, однак мають різний зміст. Відповідно до норм сімейного законодавства правом на спілкування з дитиною наділені батьки (ст. 153 СК України), дід, баба, прадід та прабаба (ч. 1 ст. 257 СК України), брати, сестри (ч. 1 ст. 259 СК України).

Варто зазначити, що дитина повинна спілкуватися не лише з батьками, але й з іншими членами сім'ї та родичами, які проживають спільно з нею, або ж окремо. Ступінь їх участі у вихованні дитини та спілкуванні з нею буває різним. Часто ставлення дитини до своїх родичів суттєво відрізняється. Однак, незважаючи на це, спілкування дитини з іншими членами сім'ї та родичами є важливим джерелом формування особистості дитини [3, с. 173].

Важливою складовою поняття «право на спілкування» є категорія «спілкування». Тлумачний словник визначає «спілкування» як взаємні стосунки [4, с. 1172]. Спілкування – це процес взаємодії між двома чи кількома особами, що полягає в обміні між ними інформацією пізнавального або емоційно-оцінного характеру [5, с. 334].

Спілкування дитини з дорослими має надзвичайну роль, якщо ця умова відсутня, то розумовий та емоційний рівні розвитку значно знижуються [6, с. 135]. Під час спілкування відбувається формування не лише

пізнавальних здібностей людини, а й складові його психічного життя – самооцінка, засвоєння прийомів протидії зовнішньому тискові, вироблення критеріїв ставлення до інших людей тощо [6, с. 137].

Спілкування визначають як об'єктивну необхідність існування суспільства й людини в суспільстві [7, с. 107]. Спілкування є необхідною умовою існування людини. Є одним з основних джерел психологічного розвитку. Потреба в спілкуванні має загальнолюдський характер і є однією з фундаментальних вищих соціальних потреб людини [7, с. 107]. Скільки існує людство, стільки існує і спілкування. Спілкування – це засіб взаємодії та взаємовпливу людей один на одного. З допомогою спілкування відбувається обмін інформацією, а також процес взаємного двостороннього розвитку й формування світоглядних поглядів, почуттів і переконань, установок і поведінки, тобто духовне та моральне становлення особистості в цілому [7, с. 108].

Юридичну науку спілкування цікавить не як процес, а як суб'єктивне право на спілкування. Тому спробуємо визначити поняття та зміст права на спілкування.

Як зазначає Н. М. Конончук, право дитини на спілкування – це забезпечена законом можливість дитини підтримувати постійний або періодичний особистий зв'язок з батьками та іншими родичами та членами сім'ї [8, с. 135]. Право на спілкування передбачає можливість уповноважених осіб за допомогою різних форм (особисто, листуванням, телефонним зв'язком тощо) обмінюватися інформацією або безпосередньо контактувати одна з одною [9, с. 143].

Н. М. Конончук до змісту права на спілкування відносить право на постійний зв'язок дитини з батьками та іншими родичами, членами сім'ї; право на періодичний, систематичний зв'язок з матір'ю, батьком, іншими родичами, які проживають окремо від дитини; право вимагати виконання обов'язку спілкування від батьків, інших родичів; право на звернення до органів опіки та піклування або до суду за захистом права на спілкування [8, с. 135].

У науці сімейного права існує поняття «право на контакт з дітьми», однак його варто відрізнити від «права на спілкування». Ця категорія зустрічається не лише в національних нормативно-правових актах (Закон України «Про охорону дитинства»), але й і міжнародних (Конвенція про контакт з дітьми від 15.05.2003 року). Відповідно до ст.ст. 15, 16 Закону України «Про охорону дитинства» право на контакт з батьками, іншими членами сім'ї та родичами полягає в регулярних особистих стосунках і прямих контактах з обома батьками та іншими членами сім'ї і родичами; у встановленні заборони перешкоджати батькам та іншими членам сім'ї і родичам реалізувати право дитини на контакт з ними. Ми вважаємо, що зміст права на контакт з дітьми настільки тісно пов'язаний зі змістом права на спілкування та виховання, що його виділення в межах СК України було б недоречним, оскільки право на спілкування включає в себе і право на

контакт з дитиною, так як неможливе спілкування без існування безпосереднього контакту.

Спілкування може бути постійним або періодичним. Постійне спілкування можливе, якщо дитина проживає спільно зі своїми батьками, іншими членами сім'ї та родичами, тобто постійне їх перебування в одному житловому приміщенні та ведення спільного побуту. Періодичне спілкування виникає тоді, коли дитина проживає окремо, та полягає в можливості організувати зустріч, телефонних розмовах, листуванні, тимчасовому перебуванні дитини за місцем проживання батьків, родичів тощо.

Н.М.Гресь виділяє такі форми спілкування: побачення віч-на-віч, за допомогою засобів зв'язку, одержання та передача інформації стосовно один одного, шляхом надання подарунків, можливість спільного відпочинку та інші форми [10, с. 45].

Як зазначають деякі автори, спілкування може бути включеним у діяльність (праця, навчання, гра) або визначатися самою потребою в спілкуванні як такому; може бути безпосереднім або опосередкованим різними системами комунікації (поштою, телефоном, комп'ютером тощо). Однак при цьому воно повинно будуватися на повазі до гідності один одного, дотриманні вироблених людством простих норм моральності та звичок [11, с. 454].

Варто зазначити, що родичі самостійно обирають способи та методи спілкування з дитиною та впливу на неї, з боку держави виключений будь-який примус. При цьому неможливо змусити дитину спілкуватися зі своїми родичами, які живуть окремо, якщо ні дитина, ні родичі не прагнуть до такого спілкування. У цьому випадку свою поведінку особа формує в основному відповідно до моральних засад. Однак між нормами моралі і права, які впливають на особисті сімейні відносини, немає чіткої межі. Моральні основи проникають в особисті немайнові сімейні права.

Отже, під поняттям право на спілкування з дитиною розуміємо особисте немайнове право батьків, діда, баби, прадіда, прабаби, братів, сестер на періодичний або постійний контакт з дитиною, в результаті якого відбувається обмін інформацією пізнавального та емоційно-оцінного характеру.

Виділимо особливості змісту права батьків та родичів на спілкування з дитиною: можливість знати своїх батьків, діда, бабу, внуків, прадіда, прабабу, правнуків, братів та сестер; можливість безпосередньо розмовляти, ділитися досвідом, поглядами з дитиною; спільно проводити вільний час за місцем проживання дитини або поза місцем її проживання; можливість розмовляти з дитиною по телефону або за допомогою іншого засобу зв'язку; можливість вимагати усунення перешкод у спілкуванні з дитиною; можливість звернутися за захистом порушеного права на спілкування.

Використані джерела:

1. Малєин Н. С. Гражданско-правовое положение личности в СССР : монография. М. : Наука. 1975. 400 с.
2. Ворожейкин Е. М. Брак и семья в СССР : монография. М. : «Знание», 1973. 64 с.
3. Нечаева А. М. Семейное право : Курс лекций. М. : Юрист, 2002. 336 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К. ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
5. Психологічна енциклопедія. Автор-упорядник О.М. Степанов. К. : «Академвидав», 2006. 424 с.
6. Ольховик Л. А. Особисті немайнові права дитини за цивільним законодавством України: дис. ... канд.юр.наук. спец. : 12.00.03 – цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Х., 2006. 174 с.
7. Родинна педагогіка : навчально-метод. посібник. А. А. Марушкевич, В. Г. Постой, Т. Ф. Алексєнко та ін. К. : Видавець ПАРАПАН, 2002. 216 с.
8. Конончук Н. М. Поняття та елементи права дитини на сімейне виховання. Порівняльно-аналітичне право. № 3-2. 2013. С. 132-136.
9. Бобрик В. І., Мироненко В. П. Павловська Н. В., Пилипенко С. А. Сімейне право України (у схемах) : навчальний посібник. К. : Атіка, 2005. 160 с.
10. Гресь Н. М. Реалізація права на контакт та спілкування з дитиною при окремому проживанні батьків. Юридичний науковий електронний журнал. № 3. 2016. С. 44-47.
11. Сімейний кодекс України: науково-практичний коментар. За ред. І. В. Жилінкової. Х.: Ксилон. 2008. 855 с.

Трач Оксана Михайлівна,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільного права та процесу

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПОРЯДКУ РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ СУДОМ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ

Справи розглядається судом апеляційної інстанції за правилами, які визначені щодо розгляду справ в порядку спрощеного позовного провадження. Разом з тим ст. 368 ЦПК України містить вказівку на необхідність врахування особливостей, встановлених главою 1 «Апеляційне провадження» розділу V «Перегляд судових рішень» ЦПК України. Специфіка розгляду

справ у порядку спрощеного позовного провадження регламентується ч.1 ст. 279 ЦПК України. Разом з тим ця норма є відсылною. В ній зазначається те, що такий розгляд провадиться за правилами, що встановлені ЦПК України для розгляду справи в порядку загального позовного провадження, однак з особливостями, які встановлені главою 10 «Розгляд справ у порядку спрощеного провадження» розділу III «Позовне провадження». Формулювання ч. 1 ст. 368, ч. 1 ст. 279 ЦПК України призводить до появи складностей при тлумаченні судами апеляційної інстанції норм, що регламентують спрощене позовне провадження, апеляційне провадження. Відсутність чіткості регламентації сприяє відсутності єдності судової практики.

Однією із особливостей розгляду справ судом першої інстанції, у порядку спрощеного провадження у формі судового засідання з повідомленням (викликом) учасників справи є відсутність судових дебатів. Проте специфіка розгляду справ судом апеляційної інстанції в судовому засіданні полягає у наявності цієї частини судового засідання. Це в свою чергу породжує питання про фактичну наявність в дійсності спрощеного позовного провадження саме на стадії розгляду справи (судового розгляду).

Ст. 366 ЦПК України не вказує на правила перегляду судових рішень, що ухвалені у спорах, які не можуть бути розглянуті в порядку спрощеного позовного провадження. Вказані прогалини породжують низку проблем в судовій практиці.

Верховний Суд у постанові від 11.07.2018 року, постановленій у справі щодо визнання права власності на квартиру та автомобіль у порядку спадкування за законом зазначив, що суд апеляційної інстанції своєю ухвалою відкрив апеляційне провадження у даній справі та вирішив розглядати її в порядку спрощеного позовного провадження, і у вступній частині постанови, ухваленій за результатами апеляційної скарги, також вказав про те, що розглянув справу в порядку спрощеного позовного провадження, проте відповідно до ст. 274 ЦПК України справи у спорах щодо спадкування не можуть бути розглянуті в порядку спрощеного позовного провадження. Верховний Суд вказав, що так як апеляційним судом справа щодо спадкування була розглянута в порядку спрощеного позовного провадження, то оскаржувана постанова підлягає обов'язковому скасуванню з направленням справи на новий розгляд до суду апеляційної інстанції на підставі п.7 ч. 1 ст. 411 ЦПК України [1].

Слід зазначити, що апеляційний суд в ухвалі про відкриття провадження у справі зазначив, що справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження відповідно до ч.3 ст.369 ЦПК України з повідомленням учасників справи в судовому засіданні [2] В ухвалі про закінчення підготовки цієї справи до апеляційного розгляду він вказав, що додаткових доказів або клопотань про їх витребування апеляційна скарга не містить, призначив справу

до розгляду в приміщенні суду із повідомленням учасників справи [3]. У вступній частині постанови вказується, що справа була розглянута у відкритому судовому засіданні. Суд заслухав пояснення, осіб, що з'явилися [4].

Після винесення постанови Верховним Судом, апеляційний суд в ухвалі вказав про призначення справи до розгляду в судовому засіданні в приміщенні суду (30.09.2018 р) з викликом учасників процесу [5]. У вступній частині постанови від 30 серпня 2018 року вказав на те, що справу розглянуто у відкритому судовому засіданні в залі суду в місті Харкові в загальному позовному провадженні [6]. Як видно із інформації, наявної в процесуальних документах, розміщених в Єдиному державному реєстрі судових рішень, нових процесуальних дій, які вчиняються саме у загальному позовному провадженні, суд апеляційної інстанції не вчиняв, окрім того, що вказав в своїй постанові на вказаний вид цивільного судочинства.

Проте аналіз судової практики ВС вказує на те, що має місце розгляд ним в порядку спрощеного позовного провадження справ, що не можуть відповідно до ч. 4 ст. 274 ЦПК України розглянуті в порядку цього різновиду провадження. Наприклад, ВС розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу щодо визначення додаткового строку для подання заяви про прийняття спадщини за касаційною скаргою на постанову Полтавського апеляційного суду від 16 квітня 2019 року [7], щодо встановлення факту проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу, факту прийняття спадщини та визнання права власності на спадкове майно за касаційною скаргою на постанову Апеляційного суду Полтавської області від 02 квітня 2018 року [8].

Аналіз ухвал судів апеляційної інстанції про відкриття апеляційного провадження, вказує на непоодинокі випадки відсутності вказівки у них про вид провадження, за правилами якого здійснюватиметься розгляд справи Хоча відповідно ст. 187 ЦПК України, однієї і з вимог, що висуваються до ухали про відкриття провадження у справі є за правилами якого позовного провадження, розглядатиметься справа.

Як зазначає А. Колос спрощені процедури розраховані на розгляд простих або безспірних справ, а прискорене провадження має забезпечити покращення здійснення правосуддя у розумні строки зі збереженням якості судових рішень. На її думку прискорене судове провадження є особливим видом позовного провадження, що полягає у розгляді невідкладних та нагальних справ, що пов'язані не з якісною зміною процесуальної форми, а лише з реалізацією її в стисліші строки [9, с. 33].

Вважаємо, що правила, за якими має здійснюватися перегляд судових рішень судами апеляційної інстанції мають містити широкий спектр процесуальних гарантій, спрямованих на недопущення набрання законної сили незаконним, необґрунтованим рішенням, процедура має сприяти виявленню судових помилок, унеможливлувати, мінімізувати їх допущення, особливо в

спектрі забезпечення обґрунтованості рішення суду, яка не виступає предметом перевірки суду касаційної інстанції. Така процедура повинна включати широкий спектр процесуальних можливостей учасників справи. Це важливо й в тому числі у зв'язку із тим, що низка судових рішень не зможуть стати об'єктом перегляду суду касаційної інстанції в силу наявності процесуальних фільтрів. Подекуди якісний перегляд судового рішення неможливий без проведення підготовчого засідання.

У зв'язку із ст. 368 ЦПК України слід доповнити положення такого змісту «Справи за апеляційними скаргами на судові рішення, що не можуть бути розглянуті в порядку спрощеного позовного провадження відповідно до ч.4 ст. 274 ЦПК України, розглядаються за правилами загального позовного провадження у строки визначені ст. 371 ЦПК України».

В загальному позовному провадженні досягається максимальний баланс між змагальністю, диспозитивністю, ефективністю та справедливістю розгляду справи. На відміну від загального провадження спрощене позовне провадження значно обмежує процесуальні можливості суду, учасників процесу [10, с. 104].

Використані джерела:

1. Постанова Верховного Суду від 11 липня 2018 року. Справа № 643/6628/16-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75447754>.
2. Ухвала Апеляційного суду Харківської області від 05.02.2018 року. Справа № 643/6628/16-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72006243>.
3. Ухвала Апеляційного суду Харківської області від 06.02.2018 року. Справа № 643/6628/16-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72035368>.
4. Постанова Апеляційного суду Харківської області від 27.02.2018 р. Справа № 643/6628/16-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72575277>.
5. Ухвала Апеляційного суду Харківської області від 07.08.2018 року. Справа № 643/6628/16-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76176175>.
6. Постанова Апеляційного суду Харківської області від 30.08.2018 р. Справа № 643/6628/16-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76176175>.
7. Постанова ВС від 11.12.2019 р. Справа №533/1122/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/86364979>.
8. Постанова ВС від 02.10.2019 р. Справа № 526/1607/17-ц. *Єдиний*

державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/84900062>.

9. Колос А. Теоретичні проблеми спрощеного провадження у цивільному процесі. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 4. С. 32-35.
10. Зуб О.Ю. Феномен спрощеного позовного провадження у цивільному процесі. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Випуск 5. Том 1. 2018. С. 97-105.

Чабан Олена Михайлівна,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Львівського торговельно-економічного університету*

ЗМІСТ ДОГОВОРУ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ

Положення ст. 655 Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 року (далі – ЦК України) містить визначення зобов’язання, що виникає на підставі договору купівлі-продажу. Керуючись поняттям договору, яке передбачене ч. 1 ст. 626 ЦК України, можна дати таке визначення договору купівлі-продажу: це – є домовленість, за якою одна сторона (продавець) передає або зобов’язується передати майно (товар) у власність другій стороні (покупцеві), а покупець приймає або зобов’язується прийняти майно (товар) і сплатити за нього грошову суму. Видами договорів купівлі-продажу є договір роздрібної купівлі-продажу, договір поставки, договір контракції сільськогосподарської продукції, договір постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу, договір міни.

Відповідно до ч. 1 ст. 628 ЦК України зміст договору становлять умови (пункти), визначені на розсуд сторін і погоджені ними, та умови, які є обов’язковими відповідно до актів цивільного законодавства. У даному випадку йде мова про зміст договору як правочину. Договір вважається укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору. Істотними умовами договору є умови про предмет договору, умови, що визначені законом як істотні або є необхідними для договорів даного виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди (абз. 2 ч. 1 ст. 638 ЦК України).

У главі 54 ЦК України визначений тільки предмет договору купівлі-продажу. Предметом може бути товар, який є у продавця на момент укладення договору або буде створений (придбаний, набутий) продавцем у майбутньому. Предметом договору купівлі-продажу також можуть бути майнові

права та право вимоги, якщо вимога не має особистого характеру. Важливим при визначенні предмета договору є не лише визначення виду майна, а й інші характеристики (кількість, асортимент, якість, строк придатності, комплекtnість, комплект, тара та упаковка товару).

З системного аналізу ч. 1 ст. 691 ЦК України можна зробити висновок, що ціна товару не є істотною умовою договору купівлі-продажу, оскільки цією нормою передбачено, що у випадку, коли ціна у договорі не встановлена і не може бути визначена виходячи з його умов, вона визначається, з огляду на звичайні ціни, що склалися на аналогічні товари, роботи або послуги на момент укладення договору відповідно до ст. 632 ЦК України.

Строк у договорі купівлі-продажу може бути встановлений або не встановлений. Так, згідно з ч. 1 ст. 663 ЦК України продавець зобов'язаний передати товар покупцеві у строк, встановлений договором купівлі-продажу, а якщо зміст договору не дає змоги визначити цей строк, – відповідно до положень ст. 530 цього Кодексу.

Таким чином, виходячи з загальних положень про договір купівлі-продажу (§1 глави 54 ЦК України), істотною умовою договору купівлі-продажу є предмет. Однак, спеціальними нормами про окремі види договору купівлі-продажу визначені істотні умови, які, крім предмету договору, включають ціну товару. Наприклад, згідно з абз. 2 ч. 1 ст. 695 ЦК України істотними умовами договору про продаж товару в кредит з умовою про розстрочення платежу є ціна товару, порядок, строки і розміри платежів.

Істотними умовами договору є також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди (абз. 2 ч. 1 ст. 638 ЦК України). Наприклад, у договорі купівлі-продажу квартири за заявою продавця може бути досягнута згода щодо сплати боргів за комунальними послугами покупцем. Такий висновок міститься у постанові Верховного Суду від 01.09.2020 р. у справі № 686/6276/19. Чинним законодавством не передбачено обов'язку покупця квартири сплачувати борги попередніх власників (наймачів) квартири за отримані ними раніше житлово-комунальні послуги, якщо це прямо не оговорено в договорі купівлі-продажу. У цій справі позивачка просила зобов'язати відповідача виключити з обліку по її особовому рахунку заборгованість попередніх власників квартири. У цьому її підтримали суди усіх інстанцій. Адже п. 1 ч. 1 ст. 20 Закону України “Про житлово-комунальні послуги” передбачене право споживача одержувати вчасно та відповідної якості житлово-комунальні послуги згідно із законодавством та умовами договору на надання житлово-комунальних послуг. При цьому такому праву прямо відповідає визначений п. 5 ч. 3 ст. 20 цього Закону обов'язок споживача оплачувати житлово-комунальні послуги у строки, встановлені договором або законом. Згідно із зазначеними нормами закону споживачі зобов'язані оплатити житлово-комунальні послуги, якщо вони фактично користувалися

ними. Тобто новий власник майна не зобов'язаний повертати борги попереднього власника, якщо суд установить, що він не брав на себе обов'язку з їх сплати. Договори про надання послуг не обтяжують майна, тому за відсутності відповідної умови в договорі щодо відчуження нерухомого майна суд повинен відмовляти в задоволенні позовних вимог до нового власника, оскільки належним відповідачем є попередній власник [1].

Згідно з загальними положеннями про купівлю-продаж істотною умовою договору купівлі-продажу є предмет договору (ст. 656 ЦК України), щодо зміст окремих видів договорів купівлі-продажу визначається спеціальними нормами.

Використані джерела:

1. Постанова Верховного Суду від 01.09.2020 р. у справі № 686/6276/19. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/91366709?utm_source=jurliga.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=jl01.

Чорна Жанна Леонтіївна,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільного права та процесу

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПРО ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ПЕРЕСУВАННЯ В УМОВАХ КАРАНТИНУ

Відповідно до ст.3 Конституції України [1] людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Відповідно до ст.33 Конституції України кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом. Громадянин України не може бути позбавлений права в будь-який час повернутися в Україну.

Відповідно до ч.4 ст.313 Цивільного кодексу України [2] фізична особа може бути обмежена у здійсненні права на пересування лише у випадках, встановлених законом.

Відповідно до ст. 29 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» [3] карантин встановлюється та відміняється Кабінетом Міністрів України. Рішення про встановлення карантину, а також про його відміну негайно доводиться до відома населення відповідної території через засоби масової інформації. У рішенні про встановлення карантину зазначаються обставини, що призвели до цього, визначаються межі території карантину, затверджуються необхідні профілактичні, протиепідемічні та інші заходи, їх виконавці та терміни проведення, встановлюються тимчасові обмеження прав фізичних і юридичних осіб та додаткові обов'язки, що покладаються на них. Карантин встановлюється на період, необхідний для ліквідації епідемії чи спалаху особливо небезпечної інфекційної хвороби. До відміни карантину його територію можуть залишити особи, які пред'явили довідку, що дає право на виїзд за межі території карантину. Організація та контроль за дотриманням встановленого на території карантину правового режиму, своєчасним і повним проведенням профілактичних і протиепідемічних заходів покладаються на місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» [4], з 12 березня 2020 р. до 22 травня 2020 р. на всій території України було встановлено карантин, яким до 24.04. 2020 р. було обмежено, зокрема, свободу пересування.

Відповідно до ст. 30 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» на територіях, де встановлено карантин, місцевим органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування надається право... установлювати особливий режим в'їзду на територію карантину та виїзду з неї громадян і транспортних засобів, а у разі необхідності – проводити санітарний огляд речей, багажу, транспортних засобів та вантажів.

Відповідно до ст.32 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» обмежувальні протиепідемічні заходи встановлюються місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування за поданням відповідного головного державного санітарного лікаря у разі, коли в окремому населеному пункті, у дитячому виховному, навчальному чи оздоровчому закладі виник спалах інфекційної хвороби або склалася неблагополучна епідемічна ситуація, що загрожує поширенням інфекційних хвороб. Види і тривалість обмежувальних протиепідемічних заходів встановлюються залежно від особливостей перебігу інфекційної хвороби, стану епідемічної ситуації та обставин, що на неї впливають.

У ч.1 ст.12 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» [5] зазначено, що свободу пересування відповідно до закону може бути обмежено:

у прикордонній смузі;
на територіях військових об'єктів;
у зонах, які згідно із законом належать до зон з обмеженим доступом;
на приватних земельних ділянках;
на територіях, щодо яких введено воєнний або надзвичайний стан;
на окремих територіях і в населених пунктах, де у разі небезпеки поширення інфекційних захворювань і отруєнь людей введені особливі умови і режим проживання населення та господарської діяльності;
на тимчасово окупованих територіях.

Крім цього, відповідно до ч.3 ст. ст.12 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» зазначено, що свобода пересування може бути обмежена і в інших випадках, передбачених законом.

З урахуванням викладеного, вважаємо доцільним доповнити частину першу ст.12 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» абзацом 9 і викласти в такій редакції: «у випадках встановлення карантину відповідно до Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб».

Використані джерела:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356.
3. Про захист населення від інфекційних хвороб : Закон України від 06.04.2000 р. № 1645-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. №29. Ст. 228.
4. Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 р. № 211. *Офіційний вісник України*. 2020. № 23. Ст. 896.
5. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні : Закон України від 11.12.2003 р. № 1382-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 15. Ст. 232.

Якимчук Світлана Олексіївна,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільного права та процесу

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

УЧАСТЬ СУДДІ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

Останнім часом увага суспільства прикута до відправлення судочинства в країні. Громадськість цікавить не лише професійна діяльність суддів, а й їх позасудова діяльність, дозвілля, майновий стан, вподобання та повсякденне життя. Особливо увага суспільства загострюється тоді, коли окремі судді порушують морально-етичні принципи позасудової поведінки і ці порушення широко обговорюються і висвітлюються в засобах масової інформації, соціальних мережах та інше.

Діючим законодавством України передбачено вимоги яким повинен відповідати суддя. Причому ці вимоги стосуються не лише професійної діяльності судді, а й усіх сфер життєдіяльності судді. Так, Конституцією України статтею 127 передбачається, що на посаду судді може бути призначений громадянин України, який є добросчесним,[1] а у статті 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» зазначається, що суддя повинен дотримуватись правил судової етики, «виявляти та підтримувати високі стандарти поведінки у будь-якій діяльності».[2] Окрім того, Кодекс суддівської етики, норми якого є обов'язковими для кожного судді містить окремий розділ III Позасудова поведінка судді. [3] Норми даного кодексу передбачають міри допустимої поведінки судді та дії, які є не просто недопустимими, а будуть вважатись такими, в разі їх вчинення, що паплюжать високе звання судді та підривають довіру у суспільства до судочинства в цілому. Відповідно до ст. 1 і 3 Кодексу суддівської етики суддя повинен бути прикладом неухильного додержання вимог закону і принципу верховенства права, присяги судді, а також дотримання високих стандартів поведінки з метою зміцнення довіри громадян у чесність, незалежність, неупередженість та справедливість суду; має докладати всіх зусиль до того, щоб на думку розсудливої, законослухняної та поінформованої людини його поведінка була бездоганною. [3]

Реалії сьогодення передбачають все більше охоплення процесу інформатизації, а використання соціальних мереж стає частиною нашого життя. Суддям не заборонено користування Інтернет ресурсами, соціальними мережами та іншими формами спілкування у Інтернет мережі. Але судді, обравши свою професію, покладають на себе додаткове зобов'язання у вигляді гідної поведінки з обов'язковим дотриманням високих принципів гуманізму, моралі, ввічливості, коректності, людяності, тактовності, поваги до інших

незважаючи на походження людини, її політичні погляди, расову, релігійну чи національну приналежність. Суддя ні в якому разі не може вчиняти дій, висловлюватись чи коментувати інформацію таким чином, щоб дана інформація принижувала честь та гідність інших людей, і разом з тим це все може шкодити як особистому авторитетові судді, так і усьому професійному середовищу суддів, знижуючи довіру у населення до судової влади.

Нажаль приклади негідної поведінки суддів у соціальних мережах є, однак вони не остаються не поміченими з боку громадськості та й з боку Вищої ради правосуддя. Так, наприклад, відповідно до рішення Вищої ради правосуддя від 08.04.2019 року № 1075/0/15-19 було відмовлено у внесенні подання Президентіві України про призначення кандидата на посаду судді Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду. Таке рішення було прийнято тому, що Вища рада правосуддя встановила обставини, які свідчать про невідповідність кандидата критерію професійної етики та які можуть негативно вплинути на суспільну довіру до судової влади у зв'язку з призначенням його на посаду судді. У засіданні Вищої ради правосуддя 8 квітня 2019 року суддя підтвердив, що має обліковий запис в соціальній мережі Facebook, який ідентифікується його портретом та латинською транслітерацією його імені та прізвища. Також на уточнююче запитання суддя підтвердив, що останньою публікацією в його обліковому записі було поширення посилання на музичний твір, розміщений на ресурсі Youtube. Переглядом вмісту публікацій, розміщених на відповідному обліковому записі, встановлено, що суддя поширював 30 липня, 19 вересня та 25 вересня 2016 року на свій сторінці Facebook нецензурні вислови та заклики до насильства.[4]. Як зазначено в даному рішенні: «Професійні та моральні якості суддів відображають рівень здійснення правосуддя в державі. Посада судді вимагає як максимальної концентрації професійних знань, так і високого рівня моральних якостей особи, а тому особисті й моральні якості кандидата на посаду судді є поряд із професійними якостями визначальними характеристиками при вирішенні питання про призначення його на посаду. Поведінка кандидата та його ставлення до такої поведінки викликають обґрунтований сумнів щодо відповідності судді критерію професійної етики та є обставиною, яка може негативно вплинути на суспільну довіру до судової влади у разі його призначення на посаду судді Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду.» [4]. Дане рішення є цілком справедливим і буде сприяти дотримання професійними суддями та кандидатами на посаду судді дотримання етичних норм, а також підвищувати рівень довіри у справедливе судочинство.

Ще одним прикладом недостойної поведінки судді у соціальних мережах є пости судді Київського апеляційного суду, який на своїй сторінці Facebook відкрито виражає свої політичні погляди, не літературною мовою критикує діючу

владу, а прихожан Української Православної Церкви називає «псевдохристиянами». Звичайно, така поведінка судді є не просто неналежною, яка порушує всі можливі етичні норми! Така поведінка паплюжить високе звання судді і кидає тінь на усю професійну спільноту суддів, які здійснюють правосуддя іменем України задля захисту і відновлення порушених прав, свобод та інтересів фізичних осіб, юридичних осіб і держави. Така поведінка знищує віру суспільства у верховенство права, що є недопустимим у демократичному суспільстві!

Обираючи професію судді, потрібно завжди пам'ятати, що суддя є взірцем для усієї громадськості у дотриманні законів та правил, в утвердженні верховенства права, а також дотримання норм моралі та етики. І лише така взірцева та гідна поведінка судді буде сприяти підвищенню рівня довіри до судової гілки влади, розвитку демократичного суспільства, а також підвищенню і рівня правової культури населення!

Використані джерела:

1. Конституція України від 28.06.1996 року № 254 к /96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII Відомості Верховної Ради. 2016. № 31, ст. 545.
3. Кодекс суддівської етики, затверджений на XI з'їзді суддів України, який відбувся 22 лютого 2013 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13#Text>.
4. Рішення Вищої Ради Правосуддя від 08.04.2019 року № 1075/0/15-19. URL: <http://www.vru.gov.ua/act/18031>.

Іваницький Андрій Миронович,

*в.о. асистента кафедри цивільного права та процесу,
аспірант Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова*

ВРАХУВАННЯ «ІНТЕРЕСУ СУСПІЛЬСТВА» ПІД ЧАС ДОТРИМАННЯ МЕЖ ПРАВОМІРНОГО ВТРУЧАННЯ У ПРАВО ВЛАСНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ В ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Втручання зі сторони держави у право власності юридичних осіб можливо визначити як поведінку держави, як впливає на обмеження здійснення такого права власності юридичними особами-власниками. Водночас, відповідно до практики Європейського суду з прав людини (далі – Суду), таке

втручання має відповідати межах правомірного втручання які визначаються як врегульовані правом та положеннями Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. (далі – Конвенція) [6] та статті першої Протоколу до Конвенції [8], практикою Суду допустимі дії держави, які спрямовані на обмеження здійснення права власності юридичних осіб, шляхом застосування державою форм втручання. Проте, у зв'язку з правовою обумовленістю існування захисту права власності юридичних осіб у нормах Конвенції, втручання у право власності останніх зі сторони держави характеризується як правомірне не у будь-якому необхідному для органів державної влади випадку, а лише, за умови одночасного досягнення основних меж правомірності такого втручання. Тому, держава, гарантуючи юридичним особам захист права власності має дотримуватись сформованих меж правомірного втручання у право власність закріплених у нормах статті першої Протоколу до Конвенції та практики Суду, що є наслідком виникнення певних обмежень здійснення такого права для юридичних осіб. За умови недотримання таких меж, таке втручання буде визнаватись невинуватим та, як наслідок, незаконним. Такими вимогами, які ставляться до меж правомірного втручання у право власності юридичних осіб є: законність, врахування інтересу суспільства та дотримання справедливої рівноваги (справедливого балансу). Якщо зазначати саме про врахування «інтересу суспільства, то варто зазначити, що у філософії під інтересом розуміють об'єктивне ставлення соціальних суб'єктів (індивіда, групи, суспільства) до явищ та предметів навколишнього середовища, обумовлених становищем цих суб'єктів, і таке, що включає їх об'єктивно існуючі соціальні потреби та шляхи їх задоволення [10, с. 5]. Якщо переходити до дослідження інтересу в поєднанні із суспільством, то варто зазначити, що у наукових роботах іноземних дослідників «інтерес суспільства» визначається як інтерес середньостатистичного представника цієї спільноти, пов'язаного із забезпеченням його благополуччя, стабільності, безпеки та сталого розвитку [5, с. 39]. Тому, на нашу точку зору, інтерес суспільства можливо визначити як певний перелік факторів, чинників, які визначають ставлення суспільства до явищ, процесів та характеризуються потребою, значущістю та заінтересованістю до них вказаного суб'єкта. Поряд з таким розумінням «інтересу суспільства», в практиці Суду це поняття має більш широке значення, зокрема, якщо воно стосується втручання у право власності юридичних осіб. Втручання держави в право власності, зокрема юридичних осіб може бути правомірне лише за наявності об'єктивної необхідності у формі публічного, загального інтересу, загального інтересу суспільства (public, general interest, general interest of the community), який може включати інтерес держави, окремих регіонів, громад чи сфер людської діяльності [9]. Звертаючись до практики Суду, варто зазначити, що національні органи наділяються певними дискреційними

повноваженнями щодо визначення того, що саме становить «інтерес суспільства» та чи можна його задіяти для обґрунтування наявності підстав до правомірною втручання у право власності [7, с. 265]. Так, наприклад, Суд визнає, що саме собою правильне застосування законодавства незаперечно становить «інтерес суспільства» [4]. Також, Суд у своїх рішеннях, висловлює правовий висновок, що національні органи влади в принципі є кращим суб'єктом для того, щоб оцінити те, що є в інтересах суспільства [2]. З цієї причини Суд завжди рахуватиметься та поважатиме рішення законодавчого органу щодо того, що є загальним інтересом або інтересом суспільства [3]. Нагляд Суду у цій частині обмежується лише випадками зловживання владою та явного свавілля. Також, варто наголосити, що Суд у своїй практиці притримується позиції [1], що не можна вважати, що існування суспільного інтересу, переважає над основоположним принципом юридичної визначеності та правами підприємства-заявника, виправдовує повторний розгляд спору та в результаті подальше визнання недійсним права власності підприємства-заявника. Тобто, законне рішення суду, яке було винесене на користь заявника, не можна переглядати та скасовувати, керуючись при цьому інтересом суспільства. Отже, на підставі вищенаведеного зазначаємо, що вимога щодо врахування «інтересу суспільства» під час втручання держави у право власності юридичних осіб передбачає, що така вимога: має мати розумні підстави у вигляді якісного закону, тобто, вимога законності є базисом для вказаної вимоги; напряду залежить від меж розсуду держави щодо застосування своїх дискреційних повноважень; має охоплювати заходи, які є кращими, доцільними для демократичного суспільства.

Використані джерела:

1. Case of *Bushbm-Plyus, TOV v. Ukraine* (Application no. 20880/07) 6 June 2019 // HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-193472> (дата звернення: 21.09.2020).
2. Case of *James and others v. The United Kingdom* (Application no. 8793/79) 21 February 1986 // HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57507> (дата звернення: 21.09.2020).
3. Case of *Mellacher and Others v. Austria* (Application no. 10522/83; 11011/84; 11070/84) 19 December 1989 // HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57616> (дата звернення: 21.09.2020).
4. Case of *Tregubenko v. Ukraine* (Application no. 61333/00) 2 November 2004 // HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-67248> (дата звернення: 21.09.2020).
5. Lok-sang Ho. *Public Policy and the Public Interest*. London: Routledge, 2011. 266 p.

6. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950 року / Рада Європи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 21.09.2020).
7. Особливості застосування рішень Європейського суду з прав людини при розгляді цивільних справ: навч. посібник / У. Б. Андрусів, О. Б. Верба-Сидор, Ю. В. Верхола та ін. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 404 с.
8. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 20.03.1952 року / Рада Європи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535 (дата звернення: 21.09.2020).
9. У ВСУ підсумували рекомендації щодо захисту права власності // Закон і бізнес. URL: http://zib.com.ua/ua/print/120218-u_verhovnomu_sudi_pidsumuvali_rekomendacii_schodo_zahistu_pr.html (дата звернення: 21.09.2020).
10. Чесноков Д. И. Общественный интерес и механизм действия социального закона. Вопросы философии. 1966. № 9. С. 5-11.

Кірик Алла Юрївна,

*асистент кафедри міжнародного та європейського права,
аспірант Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова*

СПАДКУВАННЯ ПОСМЕРТНО НАРОДЖЕНИМИ ДІТЬМИ

В рамках інституту спадкування варто звернути увагу на проблемне питання спадкування посмертно народженими дітьми (post mortum).

Поняття «постмортальна репродукція» сьогодні розуміється як зачаття та народження дитини після смерті одного або обох батьків.

Проте можливість зачаття і народження дітей після смерті одного або обох батьків створює низку проблемних ситуацій, пов'язаних з можливістю народження таких дітей, визначенням походження дитини, реалізацією спадкових прав тощо.

Допоміжні репродуктивні технології продовжують стрімко розвиватися і широко використовуються, в тому числі і постмортальна репродукція, а норми, що регулюють ці процеси в нашому законодавстві, відсутні. Оскільки в юридичній літературі висловлюється думка, що єдиним способом передачі майна зі складу спадщини особі, яка не зачата на день відкриття спадщини, є заповідальний відказ [1, с. 130].

Варто звернути увагу на думку, Р. Б. Шишка, який вважає, що визнання спадкових прав за неіснуючими суб'єктами може привести до колапсу права і руйнування конструкції спадкового права. Спадкове право має існувати тільки для існуючих суб'єктів [2, с. 505].

Слід погодитись з позицією Р. Б. Шишки оскільки сьогодні неможливо точно визначити, наскільки довго генетичний матеріал померлого буде придатним для використання. Передбачається, що цей термін може обчислюватись не роками, а десятиліттями. Таким чином, для того, щоб захистити спадкові права зачатих після смерті особи дітей, доведеться чекати невизначений термін.

Етики-натуралісти наголошують, що впровадження цих технологій суперечить людській природі шлюбу та стосункам між подружжям. Біоетики стверджують, що проблеми з їх самоідентифікацією можуть нашкодити дитині в майбутньому.

З іншого боку, поява спадкоємця через невизначено тривалий час після відкриття спадщини може підірвати стабільність майнових прав, що виникли у звичайних спадкоємців.

Нормативні рамки, що регулюють посмертне розмноження, різняться залежно від країни. З одного боку, деякі країни, такі як Німеччина та Франція, забороняють посмертне розмноження. З іншого боку, певні країни або дозволяють це з певними обмеженнями, або взагалі не регулюють це [3].

Питання щодо спадщини пов'язані з правомірністю забезпечення того, щоб дитина, яка народилася в результаті посмертного розмноження, мала ті самі права, що і діти, народжені до смерті батьків. На сьогоднішній день дуже мало судової практики, що стосується спадкування посмертно народженими. У 1984 році Каліфорнійський суд постановив, що дитина, яка народилася від посмертного батьківства, може отримати спадщину. У той час як у 2002 році у штаті Массачусетс суд постановив, що народжені спадкоємці не можуть отримувати спадщини від померлого [4].

Письмовий наміри особи про посмертне батьківство (материнство) є обов'язковою умовою проведення будь-яких маніпуляцій з донорським матеріалом померлого. Звідси можна зробити висновок, що для зачаття дитини після смерті її батьків необхідно вимагати обов'язкову згоду на проведення такої репродукції, тобто якщо особа, залишаючи свій генетичний матеріал, висловила свою згоду на його використання після смерті, то зачаття дитини можливо. З цього можна зробити висновок, що в більшості країн світу, в тому числі і в Україні, зачаття дитини можливо лише за умови, якщо померлий при житті висловив про це чіткий намір.

Проте, в практиці зарубіжних країн існують випадки, коли репродуктивний матеріал вилучається без згоди донора.

У Великобританії незаконно зберігати репродуктивний матеріал без згоди донорів гамет [5]. Проте в знаковій справі в Великобританії, було встановлено, що якщо вилучений репродуктивний матеріал був використаний відразу ж, тоді не було порушення закону, але якщо такий матеріал був заморожений, тобто відбулось порушення закону [6]. В Ізраїлі, наприклад, після

численних судових справ суд дозволив дружині видалити репродуктивний матеріал з трупа свого чоловіка [7]. Встановлено, що законодавство Ізраїлю не дозволяє батькам загиблих солдатів видалити репродуктивний матеріал з трупів загиблих, щоб створити онуків, такі запити на вилучення можуть надходити лише від одного з подружжя.

Відповідно до ст. 1222 Цивільного кодексу України спадкоємцями за заповітом і за законом можуть бути фізичні особи, які є живими на час відкриття спадщини, а також особи, які були зачаті за життя спадкодавця та народжені живими після відкриття спадщини [8]. Таким чином, вітчизняне законодавство виключає можливість успадкування особами, які були зачаті після смерті спадкодавця.

Тому варто зазначити, що підхід нашого законодавства до визначення кола спадкоємців повинен бути збережений, а включення в нього дітей, які можуть бути зачаті і народжені після смерті спадкодавця, може привести до знищення всієї концепції спадкового права.

Використані джерела:

1. Основы наследственного права России, Германии, Франции / под общ. ред. Е.Ю. Петрова. Москва: Статут, 2015. 271 с.
2. Шишка Р. Б. Право неіснуючого учасника цивільних правовідносін як правова фікція. *Право та управління*. 2011. № 1. С. 489-511.
3. Kelton Tremellen & Julian Savulescu, A Discussion Supporting Presumed Consent for Posthumous Sperm Procurement and Conception, 30 *Reprod. Biomed. Online* 6, 7 (2015); Yael Hashiloni-Dolev, Posthumous Reproduction (PHR) in Israel: Policy Rationales Versus Lay People's Concerns, a Preliminary Study, 39 *Cult. Med. Psychiatry* 634, 636 (2015).
4. Crockin SL. Legally speaking. *Am Soc Reprod Med News*. 2002;Spring:36.
5. HFE Act, Human Fertilisation and Embryology Act. HMSO; London: 1990. 1990.
6. R v Human Fertilisation and Embryology Authority, exp Blood. 1 All ER 687. BLMR. 1997;1997;35:1. CA.
7. Landau R. Posthumous sperm retrieval for the purpose of later insemination or IVF in Israel: An ethical and psychosocial critique. *Hum Reprod*. 2004;19:1952–1926.
8. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. Дата оновлення: 16.10.2020. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 18.10.2020).

Ромась Марія Іванівна,

*асистент кафедри цивільного права та процесу, аспірант
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

ОЗНАКИ ДЕРЖАВИ УКРАЇНА ЯК УЧАСНИКА ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Держава Україна за своєю правовою природою є суб'єктом публічного права, однак беручи участь у цивільних правовідносинах не може застосовувати владні повноваження, діяти на умовах підпорядкування. У зв'язку з цим слушною є думка І.В. Спасибо-Фатєєвої, яка вказує, що «суб'єктами цивільного права є приватні особи, а учасниками цивільних правовідносин можуть бути як приватні, так і публічні особи» [1, с. 97]. При цьому П.П. Віткявічюс свого часу наголошував, що держава ніколи не виступає звичайним суб'єктом цивільного права, оскільки вона в той же час зберігає ознаки політичної влади [2, с. 173]. Таким чином, держава Україна є учасником цивільних правовідносин, який наділений специфічними ознаками, непритаманними жодному іншому учаснику. Вказане зумовлює необхідність визначити основні ознаки держави Україна як учасника цивільних правовідносин.

Відповідно до ст. 1 Конституції Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава [3]. У зв'язку з цим можна стверджувати, що головною властивістю держави Україна є суверенітет (ст. 2 Конституції України). Слід погодитись з думкою, що держава, як носій суверенітету, є єдиною та неподільною, а тому у цивільних правовідносинах держава теж розглядається як єдиний, самостійний суб'єкт [4, с. 169]. Отже, суверенітет є не лише публічно-правовою ознакою держави Україна, а й основною ознакою держави Україна як учасника цивільних правовідносин.

За ст. ст. 167 ЦК України держава діє у відносинах на рівних правах з іншими учасниками цих відносин [5], а ч. 2 ст. 1 ЦК України вказує на те, що цивільним правовідносинам не може бути характерне «адміністративне або інше владне підпорядкування». Цивільними відносинами ж є врегульовані нормами цивільного права особисті немайнові та майнові відносини, що засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників (ст. 1 ЦК України) [5]. У зв'язку із вказаним слід дійти висновку, що ознакою держави Україна як учасника цивільних правовідносин є юридична рівність поряд з іншими учасниками.

Держава не наділена свідомістю та волею, а тому у цивільних правовідносинах вона бере участь безпосередньо, через державні органи – як наділених статусом юридичної особи, так і без такого статусу [4, с. 178].

Відповідно до ст. 170 ЦК України держава набуває та здійснює цивільні права й обов'язки через органи державної влади в межах їх компетенції, встановленої законом [5]. Компетенція вказує, які права та обов'язки орган публічно-правового утворення має в силу закону та його віднесення до певної категорії органів публічно-правового утворення [6, с. 468]. Тобто, діючи на умовах представництва від імені держави Україна, орган державної влади створює, змінює, припиняє для неї цивільні права та обов'язки (ч. 1 ст. 239 ЦК України) [5]. У зв'язку з цим слід погодитись з думкою Є.О. Суханова, який вказує, що держава може самостійно брати участь у цивільних правовідносинах, основою для чого є нерозподілені бюджетні кошти («казна») [7, с. 378].

Однією з форм участі держави Україна у цивільних правовідносинах є опосередкована – через установи, підприємства, що засновані на праві господарського відання або оперативного управління. Однак головною відмінністю безпосередньої та опосередкованої участі держави Україна у цивільних правовідносинах є те, що органи державної влади повинні здійснювати свої права та нести обов'язки в інтересах держави, в межах своєї компетенції, у суворо визначених державою Україна межах, в той час як державні підприємства діють у сфері господарювання та задовольняють власні інтереси.

Підсумовуючи усе зазначене вище, можна дійти висновку, що ознаками держави Україна як учасника цивільних правовідносин є: 1) суверенітет; 2) юридична рівність поряд з іншими учасниками; 3) у цивільних правовідносинах бере участь у двох формах: безпосередньо – через органи, які діють в межах своєї компетенції від імені держави; або опосередковано – через установи, підприємства, що засновані на праві господарського відання або оперативного управління. Перелічені ознаки є основоположними для повноцінного функціонування держави Україна у цивільних правовідносинах.

Використані джерела:

1. Спасибо-Фатєєва І.В. Деякі проблеми, пов'язані з участю держави Україна в цивільно-правових відносинах. *Вісник Академії правових наук України* : Збірник наукових праць. Президія Академії правових наук України. Харків, 2006. № 4. С. 96-108.
2. Витквявичус П.П. Гражданская правосубъектность Советского государства. Вильнюс: «Минтис», 1978. 208 с.
3. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Гражданское право: Учебник. Часть 1. Издание второе, переработанное и дополненное. Под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. Москва: «Проспект», 1997. 600 с.
5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-ІV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

6. Цивільне право України. Загальна частина: підручник. За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової, Р.А. Майданика (3-тє вид., перероб. і доп.). Київ: Юрінком Інтер, 2010. 976 с.
7. Гражданское право. В 4 т. Т. 1: Общая часть: учеб. для студентов вузов, обучающихся по направлению «Юриспруденция», отв. ред. Е.А. Суханов. 3-е изд., перераб и доп. Москва: Волтерс Клувер, 2006. 720 с.

Буряченко Анатолій Миколайович,

*аспірант Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова*

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕВИКОНАННЯ АЛІМЕНТНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ ІНШИХ ЧЛЕНІВ СІМ'Ї ТА РОДИЧІВ ЗА СІМЕЙНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Чинний Сімейний кодекс (надалі по тексті – СК) України 2002 року передбачив багато новел у правовому регулюванні аліментних обов'язків, однією з яких стала можливість запровадження обов'язку прабаби, прадіда утримувати неповнолітнього правнука, правнучки, якщо у них немає матері, батька або якщо батьки не можуть з поважних причин надавати їм належного утримання, за умови, що баба, дід можуть надавати матеріальну допомогу (ст. 265 СК України), аналогічний обов'язок повнолітніх правнука, правнучки щодо непрацездатних прабаби, прадіда (ст. 266 СК України), обов'язок по утриманню малолітніх, неповнолітніх або непрацездатних братів та сестер (ст. 267 СК України), а також відповідальності за прострочення сплати аліментів (ст. 196 СУ України) [1].

Говорячи про питання відповідальності за невиконання аліментних обов'язків іншими членами сім'ї та родичів, слід зазначити, що склад юридичних фактів, які породжують виникнення субсидіарних аліментних зобов'язань, якими є аліментні зобов'язання інших членів сім'ї є різним. Так, деякі групи аліментних зобов'язань передбачають родинний зв'язок між платником аліментів і одержувачем (наприклад, аліментні зобов'язання між дідом, бабою і онуками, братами і сестрами). В інших випадках аліментне зобов'язання виникає на основі свояцтва та відносин щодо утримання і виховання в минулому платника аліментів – це аліментні зобов'язання між мачухою, вітчимою, падчеркою і пасинком. Аліментні зобов'язання між фактичним вихованцем та особою, в сім'ї якої він виховувався, це правовідносини між особами, які не обов'язково є родичами, проте які зв'язані

тією обставиною, що особа проживає (або проживала) в сім'ї фактичного вихователя [2, с 21].

Також обставиною, що впливають на виникнення такого обов'язку; можуть бути різними і підлягають урахуванню в певному співвідношенні, визначеному відповідно до положень СК України є факт відсутності у потенційних утриманців родичів більш близького ступеня спорідненості або встановлена судом неспроможність останніх надавати належне утримання іншим особам з поважних причин. Такими поважними причинами можуть бути факт непрацездатності, виконання аліментних обов'язків стосовно більш близьких родичів у разі низького рівня доходів, багатодітність тощо. Тому фактична можливість надавати матеріальну допомогу іншим особам також є однією з основних умов виникнення обов'язку особи щодо утримання інших членів сім'ї та родичів. По-третє, обставиною, яка підлягає врахуванню при встановленні обов'язку особи щодо утримання інших членів сім'ї та родичів, є визначена неможливістю останніх самостійно забезпечити своє існування потреба в матеріальній допомозі й утриманні з боку інших осіб, коло яких визначене законом. Ця потреба, як правило, виникає внаслідок малоліття (неповноліття) або непрацездатності інших членів сім'ї та родичів, які мають право на утримання [3, с. 420].

Відповідальність за неналежне виконання або невиконання аліментних зобов'язань щодо неповнолітньої дитини іншими членами її сім'ї та родичами, а також повнолітньої особи щодо інших членів своєї сім'ї та родичів, які є непрацездатними, передбачається ст. 196 СК України. Відповідно до цієї статті у разі виникнення заборгованості з вини особи, яка зобов'язана сплачувати аліменти за рішенням суду, одержувач аліментів має право на стягнення неустойки (пені) у розмірі одного відсотка суми несплачених аліментів за кожен день прострочення від дня прострочення сплати аліментів до дня їх повного погашення або до дня ухвалення судом рішення про стягнення пені, але не більше 100 відсотків заборгованості (хоча цей розмір може бути зменшений судом з урахуванням матеріального та сімейного стану платника аліментів, а також не застосованим, якщо платник аліментів є неповнолітнім [1].

У разі застосування до особи, яка зобов'язана сплачувати аліменти за рішенням суду, заходів, передбачених частиною чотирнадцятою статті 71 Закону України «Про виконавче провадження», максимальний розмір пені повинен дорівнювати різниці між сумою заборгованості та розміром застосованих заходів примусового виконання, передбачених частиною чотирнадцятою статті 71 Закону України «Про виконавче провадження» [4]. Такими заходами є штраф у розмірі 20% суми заборгованості зі сплати аліментів, за наявності заборгованості зі сплати аліментів, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за один рік (у разі перевищення суми

за два роки – 30%, три роки – 50%). Зазначений штраф стягується державним виконавцем з боржника і перераховуються стягувачу [5].

Також щодо осіб, які більше 6 місяців не сплачують аліменти, виконавчою службою може бути винесено постанову про застосування до боржника одного з тимчасових обмежень: у праві виїзду за межі України, у праві керування транспортними засобами, у праві користування вогнепальною мисливською, пневматичною та охолощеною зброєю, пристроями вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, у праві полювання. Дані обмеження застосовуються в повному обсязі до моменту погашення заборгованості [5].

Таким чином, на даний час, за неналежне виконання або невиконання аліментних зобов'язань щодо неповнолітньої дитини іншими членами її сім'ї та родичами, а також повнолітньої особи щодо інших членів своєї сім'ї та родичів передбачено відповідальність у вигляді пені і штрафу залежно від розміру та періоду заборгованості, а також тимчасові обмежувальні заходи щодо виїзду за кордон, права керування транспортним засобом, у праві користування зброєю та праві полювання. Хоча прямо відповідні положення визначені як такі, що стосуються батьків, які не виконують своїх аліментних зобов'язань щодо власних дітей, однак виходячи із аналогії закону, їх можна застосувати і до аліментних зобов'язань за участю інших членів сім'ї та родичів.

Використані джерела:

1. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-14>.
2. Епрікян А. Аліментні обов'язки інших членів сім'ї та родичів: проблемні аспекти. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 2. С. 20-23.
3. Волохов О. С. Аліментні обов'язки інших членів сім'ї та родичів. *Держава і право*. Юридичні і політичні науки. 2010. Випуск 47. С. 418-424.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання: Закон України від 3 липня 2018 року. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2475-19>.
5. Про виконавче провадження: Закон України від 2 червня 2016 року. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19>.

Долінська Анна Миколаївна,

*аспірант Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова*

ПРАВО НА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАННІСТЬ ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧА

Невід'ємним елементом правових можливостей інтернет-користувача є право на забезпечення його особистої недоторканості. У доктрині цивільного права є загальноприйнятим широке розуміння особистої недоторканості як фізичної, психічної та психологічної. На цьому наголошують у своїх дослідженнях Р.О. Стефанчук, Л. Красицька, О.О. Пунда та інші науковці. Таким чином, особиста недоторканість не пов'язана лише із соматичною недоторканістю фізичної особи. Це дає можливість нам поширити розуміння особистої недоторканості і до сфери інтернет-відносин. Інтернет-користувач, який перебуває у взаємозв'язку з багаточисленними відносинами в Інтернеті, наділений правом на особисту недоторканість, як і будь-який інший учасник цивільних відносин. Проблема забезпечення здійснення цього права органічно пов'язана із здійсненням права на особисту свободу інтернет-користувача.

Особиста недоторканість в інтернет-середовищі полягає у тому, що інтернет-користувач має бути наділений правовою можливістю захисту його особистості від негативного впливу на його психічну та моральну цілісність. Такий захист полягає у можливості звернення до можливостей, закладених в інтерфейс кожної із веб-сторінок або соціальних мереж з повідомленнями, скаргами, блокуванням про виявленні факти порушень та з метою застосування певних засобів контролю. Одним із засобів контролю змісту та його розповсюдження виступає «блокування» окремих повідомлень, акаунтів, веб-сторінок тощо.

Наприклад, у соціальній мережі Instagram передбачена можливість «блокування» інтернет-користувача, якщо він залишає небажані повідомлення та можна відповідно завершити з ним будь-яке спілкування. Так останній не зможе продовжити відстежувати інтернет-користувача або взагалі знайти його профіль [1].

У випадку явного порушення норм моралі, що супроводжується міжособистісним конфліктом, мережа Instagram пропонує для своїх інтернет-користувачів надання можливості оскарження. Інтернет-користувач отримує доступ до таких варіантів подання скарги: скарга на публікацію, скарга на профіль, скарга на контент у веб-версії Instagram. Також мережа Instagram передбачає оскарження залишених неприйнятних коментарів від інших інтернет-користувачів [1].

У випадку із додатком-месенджером Viber, якщо ми розглянемо приклад із чатом (від 2-х осіб і більше) політика конфіденційності Viber передбачає для адміністратора чату право самостійно видаляти, приховувати та застосовувати інші заходи впливу стосовно особи, яка порушила правила розміщення інформації (або повідомлення) неприйнятної та образливого характеру [2].

Яскравим прикладом здійснення такого права є ситуація із видаленням 88 дописів (постів) президента США Дональда Трампа, його виборчої кампанії та віце-президента Майка Пенса, які були розміщені у соціальній мережі Facebook. В дописах президента був присутній червоний перевернутий трикутник-символ, який нацисти використовували для ідентифікації політичних в'язнів, з текстом, у якому закликають інтернет-користувачів Facebook підписати петицію проти антифа (слабко організованого антифашистського руху). Натомість прес-секретар компанії Facebook заявила, що політика Facebook забороняє використовувати символ ненависті без контексту, який засуджує або обговорює символ. Необхідно наголосити, що раніше Facebook вилучив рекламні кампанії Трампа, включаючи ті, що порушили політику компанії щодо дезінформації щодо перепису уряду [3].

Крім того, у президента Дональда Трампа виникли проблеми при використанні соціальної мережі Twitter, яка позначила пост президента як фейк. Слід підкреслити, що трапилось це вперше в історії. Представник Twitter зазначив, що твіти Трампа містять інформацію, яка потенційно вводять в оману інтернет-користувачів «про процеси голосування у США та були помічені для забезпечення додаткового контексту навколо виборчих бюлетенів» [4].

В результаті, ми можемо стверджувати, що для інтернет-середовища не важливим є соціальний статус інтернет-користувача, що по справжньому демонструє демократизм цього середовища, адже політика конфіденційності та правила користування мережею Інтернет для всіх інтернет-користувачів є однаковими та обов'язковими.

Окремим елементом забезпечення здійснення права інтернет-користувача на особисту свободу є можливість реалізації правомочності закріпленої у ч.4 ст.289 ЦК України, яка передбачає право фізичної особи розпорядитися передачею після її смерті органів та інших анатомічних матеріалів її тіла науковим, медичним або навчальним закладам [5].

В умовах формування сучасної електронної системи охорони здоров'я та створення відповідних реєстрів є доцільним доповнити положення цієї статті посиланням на електронну форму такої згоди та викласти ч. 4 289 ЦК України у наступній редакції: «Фізична особа має право розпорядитися у електронній формі щодо передачі після її смерті органів та інших анатомічних матеріалів її тіла науковим, медичним або навчальним закладам».

Використані джерела:

1. Блокировка пользователей в Instagram. URL. https://help.instagram.com/426700567389543?helpref=page_content (дата звернення: 14.09.2020)
2. Політика конфіденційності приложения-месенджера Viber. Листопад 2019 р. URL. <https://www.viber.com/ru/terms/viber-privacy-policy/> (дата звернення: 15.09.2020)
3. Elizabeth Culliford. Facebook takes down Trump ads over 'organized hate' policy. URL. <https://www.reuters.com/article/us-facebook-trump/facebook-takes-down-trump-ads-over-organized-hate-policy-idUSKBN23P3AH> (дата звернення: 27.08.2020)
4. Twitter labels Trump's false claims with warning for first time. June 2020. URL. <https://www.theguardian.com/us-news/2020/may/26/trump-twitter-fact-check-warning-label> (дата звернення: 28.08.2020)
5. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 29.08.2020)

Лучковський Валентин Вікторович,

*аспірант Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова*

ДО ПИТАННЯ ПРО ОЗНАКИ ФАКТИЧНИХ ШЛЮБНИХ ВІДНОСИН У ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ

Сучасний етап розвитку сімейного законодавства України зумовлює визнання з боку держави не тільки шлюбу, а й інших союзів чоловіка та жінки, спрямованих на створення сім'ї. Одним із найдавніших сімейних союзів, які не є шлюбом, є проживання чоловіка та жінки однією сім'єю без дотримання встановленого законодавством порядку укладення шлюбу (через здійснення релігійних обрядових дій, укладення угоди, реєстрацію в державних органах тощо). Зважаючи на те, що ст. 21 Сімейного кодексу (надалі по тексту – СК) України визнає єдиною формою шлюбу шлюб, зареєстрований в органах державної реєстрації актів цивільного стану, а інші форми сімейних відносин, в тому числі і ті, які ґрунтуються на релігійних нормах або на спільному проживанні або цивільно-правовому договорі партнерства, сімейне законодавство України не визнає такими, що призводять до виникнення прав та обов'язків подружжя.

У правовій доктрині виділяються такі основні ознаки фактичних шлюбних відносин:

1) різностатевість (у фактичних шлюбних відносинах можуть перебувати тільки дві особи різної статі – жінка та чоловік). Ця ознака притаманна також і шлюбу, однак відрізняє фактичні шлюбні відносини від одностатевих цивільних партнерств та шлюбів;

2) відсутність зареєстрованого в органах державної реєстрації актів цивільного стану шлюбу як між особами, що спільно проживають, так і будь-кого із фактичного подружжя із будь-якими іншими третіми особами. Ця ознака відрізняє фактичні шлюбні відносини від шлюбу, а також інших форм співжиття, які підлягають державній реєстрації (якими в окремих країнах є цивільні партнерства та одностатеві шлюби);

3) намір жінки та чоловіка встановити стійкі відносини, притаманні шлюбу (ст. 74 СК України не закріплює строк проживання жінки та чоловіка однією сім'єю без реєстрації шлюбу, після настання якого було б можливим вважати, що особи перебувають у фактичних шлюбних відносинах, тому це питання залишається на розсуд суду. В той же час, в державах Європи мінімальний строк спільного співжиття для визнання фактичного шлюбу з боку держави встановлений на рівні 1-5 років);

4) постійне спільне проживання, ведення спільного господарства, взаємне матеріальне забезпечення та піклування, що зближує фактичний шлюб з іншими формами співжиття;

7) неанонімність (публічність) відносин, відсутність приховування їх перед третіми особами, прояв чоловіком та жінкою своїх відносин назовні, взаємне визнання один одного чоловіком та дружиною перед іншими;

8) непереховування в іншому шлюбі;

9) як факультативна ознака – наявність спільних дітей, яка однак може бути врахована як визначальна при встановленні наявності фактичних шлюбних відносин [1, с. 178-181; 2, с. 46].

Серед ознак фактичних шлюбних відносин відсутня основна конститутивна ознака – реєстрація таких відносин у встановленому законом порядку органом державної реєстрації актів цивільного стану, що додатково зумовлює також відсутність такої ознаки, як виникнення взаємних прав та обов'язків подружжя [3, с. 57].

Доцільно зазначити, що у Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його не-дійсним та поділ спільного майна подружжя» від 21 грудня 2007 р. № 11 визначено: «при застосуванні ст. 74 СК, що регулює поділ майна осіб, які проживають у фактичних шлюбних відносинах, судам необхідно враховувати, що правило зазначеної норми поширюється на випадки, коли чоловік та жінка не перебувають у будь-якому іншому шлюбі і між ними склалися усталені відносини, що притаманні подружжю». Поняття «усталеність» законодавством не визначено.

Вочевидь його зміст слід розуміти як певний проміжок часу, протягом якого між чоловіком та жінкою склалися досить тісні відносини, доказом яких може бути: спільне проживання в одному житловому приміщенні, ведення спільного побуту, укладення договорів на забезпечення спільних потреб, взаємна турбота, народження дітей та піклування про них, укладення договорів між собою тощо [4, с. 113].

На відміну від подружжя, яке вважається сім'єю, і тоді, коли дружина та чоловік у зв'язку з навчанням, роботою, лікуванням, необхідністю догляду за батьками, дітьми та з інших поважних причин не проживають спільно, обов'язковою ознакою фактичних шлюбних відносин є спільне проживання [5, с. 497].

Варто наголосити, що одне лише спільне проживання не є достатнім для визнання фактичного подружжя сім'єю без наявності інших ознак сім'ї. Наявність спільних дітей та взаємні права та обов'язки фактичного подружжя, що виникають у зв'язку з їхнім народженням (виховання та утримання дітей) також можуть свідчити про те, що між чоловіком та жінкою склалися усталені відносини, що притаманні подружжю [6, с. 54].

У зв'язку із цим, приходимо до висновку, що ознаками фактичних шлюбних сімейних відносин є: різностатевість, відсутність зареєстрованого в органах державної реєстрації актів цивільного стану шлюбу як між особами, що спільно проживають, так і будь-кого із фактичного подружжя із будь-якими іншими третіми особами, намір жінки та чоловіка встановити стійкі відносини, притаманні шлюбу, постійне спільне проживання, ведення спільного господарства, взаємне матеріальне забезпечення та піклування, що зближує фактичний шлюб з іншими формами співжиття, публічність відносин, неперебування в іншому шлюбі, а як факультативна ознака – наявність спільних дітей, яка однак може бути врахована як визначальна при встановленні наявності фактичних шлюбних відносин.

Використані джерела:

1. Андреева Н.С. Поняття та ознаки фактичних шлюбних відносин. *Європейські перспективи*. 2014. № 3. С. 177–181.
2. Войнаровська О. Фактичні шлюбні відносини як одна із форм співжиття жінки та чоловіка. *Питання розвитку приватного права*. 2015. № 3. С. 44-54.
3. Бойків І. М. Шлюб та фактичні відносини в Україні: порівняльно-правовий аспект. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Випуск 5 (20). С. 56-59.
4. Івашкова Т. О. До питання правових наслідків перебування у фактичних шлюбних відносинах. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 2. С. 110-117.

5. Булеца С. Б., Ревуцька І. Е. Інститут зареєстрованого партнерства та фактичні шлюбні відносини в Україні і країнах-членах ЄС: поняття й особливості. С. 480-511. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/35/553/1161-1>.
6. Лаптева М. І. Шлюб та фактичні шлюбні відносини (спільні та відмінні риси). *Право і суспільство*. 2018. Вип. 8. С. 51-58.

Lutkiewicz-Rucińska Anita,

*Adiunkt Instytut Prawa i Administracji
Akademia Pomorska w Słupsku*

PRZESŁANKI ROZWODU W POLSKIM KODEKSIE RODZINNYM I OPIEKUŃCZYM

Jak stanowi art. 56 § 1 polskiego kodeksu rodzinnego i opiekuńczego (dalej: k.r.o.) [1] „Jeżeli między małżonkami nastąpił zupełny i trwały rozkład pożycia, każdy z małżonków może żądać, ażeby sąd rozwiązał małżeństwo przez rozwód”. Ustanawiając w powołanym przepisie przesłankę dopuszczalności orzeczenia rozwodu, ustawodawca nie wskazał, jak należy rozumieć pojęcie pożycia małżonków, ani kiedy można uznać, że rozkład ich pożycia jest zupełny i trwały.

Zgodnie z przyjętym w orzecznictwie i nauce poglądem, na pożycie małżonków składają się trzy rodzaje więzi: psychiczna, fizyczna i gospodarcza [tak np. 2; 3, s. 77]. Wiąż psychiczna (wspólnota duchowa) łącząca małżonków przejawia się przede wszystkim we wzajemnym uczuciu miłości, szacunku, przywiązania oraz zachowaniu lojalności wobec współmałżonka. Wiąż fizyczna (wspólnota fizyczna) polega na utrzymywaniu przez małżonków fizycznego współżycia. Wiąż gospodarcza (wspólnota gospodarcza) to przede wszystkim prowadzenie wspólnego gospodarstwa domowego [tak np. 3, s. 77-78; 4, s. 137]. W myśl ugruntowanego stanowiska, między małżonkami nastąpił zupełny rozkład pożycia, gdy nie istnieje między nimi wiąż duchowa, fizyczna ani gospodarcza [tak np. 2; 3, s. 170; 4, s. 242]. Podkreśla się jednak, że brak więzi psychicznej nie musi przejawiać się wzajemną wrogością, może być bowiem tak, że wiąż ta nie łączy małżonków mimo istnienia między nimi poprawnych stosunków. Powyższe stanowisko uzasadnione jest tym, że w omawianym przypadku nie chodzi o „jakąkolwiek wiąż duchową pomiędzy dwojgiem ludzi, lecz o wiąż charakterystyczną dla duchowej wspólnoty małżeńskiej” [2]. Odnosząc się natomiast do ustania więzi fizycznej, przyjmuje się, że nie można mówić o zupełnym rozkładzie pożycia, gdy brak tej więzi uzasadniają szczególne okoliczności, np. choroba małżonka. Z drugiej jednak strony, rozkład pożycia można uznać za zupełny, gdy mimo braku więzi psychicznej i

fizycznej, małżonków łączą niektóre elementy więzi gospodarczej (np. małżonkowie nadal mieszkają „pod jednym dachem” z przyczyn wymuszonych ich sytuacją ekonomiczną) [zob. np. 2; 3, s. 170; 5, s. 386].

Jak już wskazano, aby każdy z małżonków mógł żądać rozwiązania małżeństwa przez rozwód, rozkład pożycia powinien być nie tylko zupełny, ale i trwały. Zgodnie z panującym poglądem, trwałość rozkładu pożycia występuje wtedy, gdy w świetle okoliczności danej sprawy i doświadczenia życiowego uzasadniony jest wniosek, że pożycie małżonków nie zostanie wznowione [tak np. 2; 5, s. 389]. Nie oznacza to jednak, że rozkład pożycia sąd może uznać za trwały tylko wtedy, gdy małżonkowie nie pozostają we wspólnym pożyciu od dłuższego czasu [zob. np. 2; 6, s. 622].

Wymaga podkreślenia, że ustawodawca mówiąc o zupełnym i trwałym rozkładzie pożycia małżonków nie odnosi się do jego przyczyn. Dopuszczalność orzeczenia rozwodu nie jest więc uzależniona od wystąpienia określonych powodów zupełnego i trwałego rozkładu pożycia. Ustawodawca nie wskazuje, nawet przykładowo, doniosłych prawnie przyczyn zupełnego i trwałego rozkładu pożycia ani nie stawia ogólnego wymagania, aby były to przyczyny ważne. Niemniej w procesie rozwodowym przyczyny rozkładu pożycia stanowią przedmiot badań sądu, ponieważ ich ustalenie pozwala m.in. na dokonanie oceny, czy rozkład pożycia można uznać za trwały [zob. np. 2; 3, s. 170; 7]. Do przyczyn zupełnego i trwałego rozkładu pożycia należy w szczególności niewierność małżeńska, niezgodność charakterów, naganny stosunek do członków rodziny oraz alkoholizm i inne nałogi [zob. np. 6, s. 605-606], przy czym takim nałogiem może być także uzależnienie od internetu [8, s. 145-146].

Omówiona wyżej przesłanka dopuszczalności orzeczenia rozwodu, tj. wystąpienie między małżonkami zupełnego i trwałego rozkładu pożycia stanowi tzw. pozytywną przesłankę orzeczenia rozwodu. Oprócz tej przesłanki, w dalszych przepisach k.r.o. ustawodawca wskazał na trzy przesłanki, których wystąpienie (choćby jednej z nich) wyłącza dopuszczalność orzeczenia rozwodu mimo, że między małżonkami doszło do zupełnego i trwałego rozkładu pożycia (art. 56 §2 i § 3 k.r.o.). Przesłanki te określane są w języku prawniczym jako negatywne przesłanki orzeczenia rozwodu [zob. np. 3, s. 169; 4, s. 242].

Pierwsza z przesłanek negatywnych polega na tym, że rozwód nie jest dopuszczalny, jeżeli wskutek niego miałyby ucierpieć dobro wspólnych małoletnich dzieci małżonków. Zgodnie z panującym w orzecznictwie i najbardziej rozpowszechnionym w nauce poglądem, nie można przyjmować, że orzeczenie rozwodu z reguły godzi w dobro dziecka ani że – przeciwnie – rozwód jego rodziców z reguły nie prowadzi do tego, że dobro dziecka ucierpi. W myśl tego stanowiska to, czy wskutek rozwodu miałyby ucierpieć dobro wspólnych małoletnich dzieci małżonków sąd powinien oceniać w świetle okoliczności konkretnej sprawy [zob. np. 3, s. 174; 7; 9, s. 650-651]. Omawiana przesłanka będzie spełniona

np. wtedy, gdyby rozwód miał prowadzić do osłabienia więzi z dzieckiem tego z rodziców, przy którym ono nie pozostanie, w stopniu wpływającym negatywnie na rozwój emocjonalny dziecka [3, s. 173]. Natomiast rozwód z reguły nie uchybi dobru dziecka, gdy np. przyczyną rozkładu pożycia jego rodziców prowadzącą do rozwodu był alkoholizm jednego z nich [9, s. 677].

Druga przesłanka negatywna polega na tym, że rozwód nie jest dopuszczalny, jeżeli z innych względów, niż wskazanych w przesłance pierwszej, orzeczenie rozwodu byłoby sprzeczne z zasadami współżycia społecznego. Zasady współżycia społecznego obejmują powszechnie uznane wartości i reguły moralne odnoszące się do stosunków międzyludzkich, [10, s. 46 i 286]. Zasadom współżycia społecznego orzeczenie rozwodu może więc uchybiać np. wtedy, gdyby wskutek niego miałyby ucierpieć dobro małoletniego dziecka jednego z małżonków, wychowywanego przez ich oboje i traktującego małżonka żądającego do rozwodu jak swego rodzica [4, s. 247].

Trzecia przesłanka negatywna uwzględnia winę małżonka w rozkładzie pożycia, rozumianą jako możliwość postawienia mu zarzutu, że umyślnie lub przez niedbalstwo naruszył normy prawne lub zasady współżycia społecznego, zwłaszcza te, które określają obowiązki wynikające z zawarcia małżeństwa [tak 5, s. 423-424; zob. też np. 6, s. 711-712]. Do obowiązków tych należy przede wszystkim pozostawanie we wspólnym pożyciu, wzajemna pomoc i wierność oraz współdziałanie dla dobra rodziny, którą małżonkowie przez swój związek założyli (art. 23 k.r.o.). Omawiana przesłanka polega na tym, że rozwód nie jest dopuszczalny, jeżeli żąda go małżonek wyłącznie winny rozkładu pożycia. Przesłanka ta określana jest jako zasada rekryminacji; podkreśla się, że wprowadzając ją ustawodawca uwzględnił regułę wyrażoną paremią *nemo turpitudinem suam allegans audiat* [tak np. 5, s. 433; 9, s. 689 i 691]. Zasada rekryminacji nie ma jednak charakteru bezwzględnego, gdyż rozwód jest dopuszczalny mimo, że żąda go małżonek wyłącznie winny rozkładu pożycia wtedy, gdy: a) drugi małżonek wyrazi zgodę na rozwód albo gdy b) odmowa jego zgody na rozwód jest w danych okolicznościach sprzeczna z zasadami współżycia społecznego. Dopuszczalność orzeczenia rozwodu w przypadku, gdy domaga się go małżonek wyłącznie winny rozkładu pożycia zależy więc – co do zasady – od woli małżonka niewinnego. Jego wola nie może być bowiem uwzględniona tylko wtedy, gdy odmawiając zgody na rozwód, a więc wyrażając zamiar utrzymania węzła małżeństwa narusza zasady współżycia społecznego. Taka sytuacja występuje np. wtedy, gdy odmowa zgody na rozwód jest podyktowana chęcią zemsty na współmałżonku [tak np. 3, s. 173;7].

Ustanawiając w omówionym wyżej art. 56 k.r.o. przesłanki orzeczenia rozwodu ustawodawca miał na celu zapobieżenie lekkomyślnemu zrywaniu stosunku małżeństwa [tak np. 11, s. 240]. Dążył też do zapewnienia poszanowania zasad współżycia społecznego, mając w szczególności na uwadze dobro wspólnych małoletnich dzieci małżonków oraz sytuację małżonka niewinnego rozkładu

pożycia małżeńskiego. Warto podkreślić, że art. 56 k.r.o. nie był nowelizowany od dnia wejścia w życie k.r.o., tj. od 1.01.1965 r., a więc od ponad pół wieku. Takie podejście ustawodawcy ma tę zaletę, że sprzyja pewności prawa, przejawiającej się także ugruntowaną w ciągu wielu lat wykładnią omawianej regulacji. Z drugiej jednak strony regulacja ta, a w szczególności surowość przewidzianych w niej przesłanek orzeczenia rozwodu może być oceniana krytycznie. Taki punkt widzenia znajduje wyraz w wypowiedziach niektórych przedstawicieli literatury wskazujących na celowość dokonania korekty art. 56 k.r.o., przede wszystkim w kierunku liberalizacji przesłanek rozwodowych [zob. np. 12, s. 235-271; 13, s. 301-332; 14, s. 89-120].

Wykorzystane źródła:

1. Ustawa z dnia 25.02.1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy, tekst jedn. Dz.U. 2020, poz. 1359.
2. Uchwała pełnego składu Izby Cywilnej Sądu Najwyższego z dnia 28.05.1955 r., I CO 5/55, Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna i Izba Karna 1955, nr 3, poz. 46.
3. *Smyczyński T.*, Prawo rodzinne i opiekuńcze, Warszawa 2018.
4. *Ignatowicz J. (w:) J. Ignatowicz, M. Nazar*, Prawo rodzinne, Warszawa 2012.
5. *Olejniczak A. (w:) Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, pod red. H. Doleckiego i T. Sokołowskiego, Warszawa 2013.
6. *Sokołowski T. (w:) System Prawa Prywatnego*, t.11, Prawo rodzinne i opiekuńcze, pod red. T. Smyczyńskiego, Warszawa 2014.
7. Obwieszczenie Pierwszego Prezesa SN z dnia 27.03.1968 r. o wytycznych wymiaru sprawiedliwości i praktyki sądowej w zakresie stosowania przepisów art. 56 oraz art. 58 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, M.P. 1968, nr 14, poz. 97.
8. *Kosek M.*, Uzależnienie od Internetu jako jedna z przyczyn rozwodu, Zeszyty Prawnicze UKSW 2009, nr 9, s. 121-146.
9. *Stojanowska W. (w:) System Prawa Prywatnego*, t.11, Prawo rodzinne i opiekuńcze, pod red. T. Smyczyńskiego, Warszawa 2014.
10. *Z. Radwański, A. Olejniczak*, Prawo cywilne – część ogólna, Warszawa 2013.
11. *Ignatowicz J., Nazar M.*, Prawo rodzinne, Warszawa 2012.
12. *Dubowski R.*, Materialnoprawne przesłanki rozwodu - analiza krytyczna i postulaty de lege ferenda, Józefów 2017.
13. *Mazurkiewicz J.*, Rodzinne do remontu! Czyli o potrzebie wielkiej reformy prawa rodzinnego (w:) 50 lat kodeksu cywilnego. Perspektywy rekodyfikacji, pod red. P. Steca, M. Załuckiego, Warszawa 2015, s. 301-332.
14. *Kamińska K.*, Zasada rekryminacji jako negatywna przesłanka rozwodu, Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury 2019, z. 1, s. 89-120.

Оксанюк Олег Анатолійович,

*аспірант Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова*

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ВСТАНОВЛЕННЯ РЕЖИМУ ОКРЕМОГО ПРОЖИВАННЯ ПОДРУЖЖЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Реформування сімейного законодавства України, яке відбулося у зв'язку із прийняттям чинного Сімейного кодексу (надалі по тексту – СК) України, зумовило виникнення нових правових інститутів, раніше не відомих сімейному праву України радянського часу, хоча таких, аналоги яких існували в попередні періоди розвитку сімейного законодавства, яке діяло на українських землях. Одним із таких сімейно-правових інститутів є інститут окремого проживання подружжя, яке отримало назву «сепарація шлюбу».

Порядок встановлення режиму окремого проживання подружжя та правові наслідки такого встановлені визначені ст. ст. 119 і 120 СК України. Зокрема, режим окремого проживання подружжя встановлюється за заявою подружжя (поданою у порядку окремого провадження відповідно до ч. 3 ст. 293 Цивільного процесуального кодексу України у разі, якщо немає заперечень проти встановлення режиму сепарації з боку подружжя) або позовом (коли ініціатором встановлення режиму сепарації є лише один з подружжя) може постановити рішення про встановлення для подружжя режиму окремого проживання у разі неможливості чи небажання дружини і (або) чоловіка проживати спільно.

Встановлення режиму окремого проживання не припиняє прав та обов'язків подружжя, які встановлені СК України і які подружжя та кожен з них мали до встановлення цього режиму, а також прав та обов'язків, які встановлені шлюбним договором, в той же час: майно, набуте в майбутньому дружиною та чоловіком, не вважається набутим у шлюбі, а дитина, народжена дружиною після спливу десяти місяців, не вважається такою, що походить від її чоловіка.

Говорячи про перший правовий наслідок встановлення режиму окремого проживання подружжя, слід зазначити, що його наявність зближує інститут сепарації шлюбу із інститутом припинення шлюбу. При цьому, правовідносини власності подружжя, щодо якого встановлений режим окремого проживання, можуть бути поділені на такі види: правовідносини з приводу спільного майна, на яке у подружжя виникло право спільної сумісної власності до встановлення відповідного режиму, а також правовідносини з приводу роздільного майна, яке належить на праві приватної власності

кожному з подружжя, що виникли до встановлення відповідного режиму – регулюються СК України, а правовідносини з приводу майна, яке належить на праві приватної власності кожному з подружжя, що виникли після встановлення відповідного режиму – регулюються Цивільним кодексом України. У випадку припинення шлюбу, значення матимуть лише правовідносини першого та другого виду [1, с. 47].

Наступним наслідком встановлення режиму окремого проживання подружжя є те, що дитина, народжена дружиною після спливу десяти місяців, не вважатиметься такою, що походить від її чоловіка (п.2 ч. 2 ст. 120 СК України). Це означає, що презумпція шлюбного походження дитини, яка полягає в тому, що дитина, яка зачата і (або) народжена у шлюбі, походить від подружжя, передбачена ч. 1 ст. 122 СК України, в даному випадку не застосовується. Відповідно до ч. 2 ст. 122 СК України, дитина, яка народжена до спливу десяти місяців після припинення шлюбу, походить від подружжя за винятком випадку, коли дитина народилася після реєстрації повторного шлюбу її матері з іншою особою. В останньому випадку, батьком такої дитини є чоловік її матері у повторному шлюбі (ч. 1 ст. 124 СК України). Тобто, у випадку припинення шлюбу, дитина народжена до спливу десяти місяців від дня припинення може бути визнана: а) такою, що походить від подружжя; б) такою, що походить від чоловіка, який перебував з її матір'ю у повторному шлюбі. Що стосується окремого проживання подружжя, режим якого виключає можливість перебування жінки в іншому шлюбі, то дитина, народжена до спливу десяти місяців, вважається такою, що походить від подружжя [1, с. 48].

Таким чином, основний сенс режиму окремого проживання подружжя полягає у паралізації дії двох правових презумпцій: презумпція спільної сумісної власності на майно, придбане у шлюбі та презумпції батьківства [2, с. 120].

Проблемним питанням при застосуванні режиму окремого проживання, на наш погляд, є визначення місця проживання спільних дітей подружжя, щодо якого встановлено такий режим, а також питання утримання таких дітей. Зважаючи на те, що встановлення режиму сепарації не припиняє шлюбу, прав та обов'язків, які встановлені шлюбним договором (ч. 1 ст. 120 СК України) або виникли до його встановлення, можна дійти висновку, що сепарація не впливає на особисті немайнові та майнові права і обов'язки батьків щодо дітей. Сепарація не позбавляє одного з подружжя права на спадкування за законом у разі смерті другого та не є перешкодою для виникнення в одного з подружжя права на утримання [3, с. 126]. В той же час, ст. 935-1 Кодексу про сім'ю та опіку Республіки Польща, сепарація призводить не тільки до виникнення режиму роздільного майна, набутого за час дії режиму сепарації і зберігає презумпцію походження дитини лише протягом 300 днів після встановлення режиму сепарації, а й призводить

до виключення пережившого подружжя з числа спадкоємців за законом [4, с. 253-254]. Відповідно до Французького цивільного кодексу правовими наслідками встановлення режиму роздільного проживання подружжя є припинення обов'язку спільного проживання подружжя та режим роздільності майна, набутого за час роздільного проживання при збереженні за подружжям можливості носити подружнє прізвище, права на утримання та спадкування як пережившого подружжя (хоча суд може з урахуванням обставин справи може заборонити носити подружнє прізвище або позбавити права на утримання, а подружжя може в договорі передбачити можливість усунення від спадкування подружжя, що проживало окремо на момент смерті померлого подружжя [5, с. 111, 121-122].

У зв'язку із цим, приходимо до висновку, що встановлення режиму окремого проживання подружжя призводить до правових наслідків майнового характеру, здійснюючи зміну правового режиму майна, набутого після його встановлення (а в окремих країнах може впливати на право на спадкування та на утримання), а також призводить до скасування презумпції батьківства дитини, народженої після спливу 10 місяців після встановлення режиму сепарації шлюбу.

Використані джерела:

1. Оніщенко О. В. Особливості правових наслідків встановлення режиму окремого проживання. С. 47-49. URL: <https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/16420/1/Оніщенко%20О.В..pdf>.
2. Аблятіпова Н. А. Сепарація як крок до розірвання шлюбу. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2008. № 3. С. 114-121.
3. Юніна М. П. Режим окремого проживання подружжя та його правові наслідки. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 4. С. 123-128.
4. Старчук О. В. Режим окремого проживання подружжя за сімейним законодавством України та Польщі: порівняльно-правові аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2012. Випуск 20. Частина II. Том 1. С. 252-255.
5. Гражданский кодекс Франции (Кодекс Наполеона). пер. с франц. В. Захватаев. отв. Ред. А. Довгерт. К.: Истина, 2006. 1008 с.

Палінчак Андрій Олександрович,
*аспірант кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

КОМП'ЮТЕРНА ПРОГРАМА ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

На сьогоднішній день комп'ютерна програма є невід'ємною складовою роботи будь-якого автоматизованого механізму. В сучасному світі прослідковується стрімкий розвиток комп'ютерних технологій, що тягне за собою збільшення попиту на системи, які функціонують за використання таких технологій, збільшення різновидів програм та похідних видів програмного забезпечення. Однією з таких технологій є комп'ютерна програма.

Зростання кількості та покращення якості такого роду продуктів на ринку, збільшує ризик порушення прав розробників тих чи інших програм на такі об'єкти інтелектуальної власності.

Для забезпечення захисту прав розробників на об'єкти інтелектуальної власності переважна більшість держав законодавчо охороняє комп'ютерну програму як об'єкт права інтелектуальної власності.

Під поняттям комп'ютерної програми в розумінні Закону України «Про авторське право та суміжні права» [1] та Закону України «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних» [2] це – набір інструкцій у вигляді слів, цифр, кодів, схем, символів чи у будь-якому іншому вигляді, виражених у формі, придатній для зчитування комп'ютером, які приводять його у дію для досягнення певної мети або результату (це поняття охоплює як операційну систему, так і прикладну програму, виражені у вихідному або об'єктному кодах).

З поняття комп'ютерної програми в розумінні національного законодавства України можна виокремити наступні її ознаки:

- 1) це набір інструкцій у вигляді слів, цифр, кодів, схем, символів чи у будь-якому іншому вигляді;
- 2) виражені у формі, придатній для зчитування комп'ютером;
- 3) приводять його у дію певні комп'ютерні процеси для досягнення певної мети або результату.

На думку Л. Є. Стрельцова комп'ютерна програма є формою вираження алгоритму або ряду (сукупності) алгоритмів, скінчених упорядкованих наборів чітко визначених правил котрі призводить комп'ютер до виконання поставленого завдання [2, с. 168].

Отже, Л. Є. Стрельцов виділяє алгоритм визначених процесів, як основу комп'ютерної програми. Таке твердження є схожим з поняття комп'ютерної програми, яке закріплене в національному законодавстві України.

Відповідно до статті 4 Договору Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право, зазначено, що комп'ютерні програми охороняються як літературні твори в розумінні статті 2 Бернської конвенції. Така охорона застосовується до комп'ютерних програм незалежно від способу або форми їх вираження [3].

З даного твердження вбачається, що міжнародна спільнота визначає комп'ютерну програму, як літературний твір. Тобто, беручи до уваги норми авторського права захисту підлягає саме форма вираження твору. Як вже зазначалося вище, комп'ютерна програма це – набір інструкцій у вигляді слів, цифр, кодів, схем, символів чи у будь-якому іншому вигляді, виражених у формі, придатній для зчитування комп'ютером. Таким чином, по своїй суті комп'ютерна програма є літературним твором.

Такого є погляду дотримуються науковці. Так Н. В. Филик, А. В. Омельченко зауважують, що авторське право на комп'ютерну програму не поширюється на закладені в ній ідеї, процеси, методи діяльності або математичні концепції як такі, на яких базується комп'ютерна програма [4, с. 134].

Невід'ємною складовою кожної комп'ютерної програми є алгоритм. Відповідно до Української Радянської Енциклопедії – алгоритм це система правил для розв'язування певного класу задач. Характерними особливостями обчислювального процесу є однозначність результату при певних початкових даних; масовість – застосування його до різних задач певного класу; дискретність – поділ його на окремі елементарні стани; ефективність – скінченність числа елементарних станів [5, с.132]. Це поняття відображає принцип роботи програми.

Тобто, робота комп'ютерної програми та інших видів програмного забезпечення проходить через цілу ланку логічного процесу, яка для досягнення результату, має свій початок, продовження та завершення.

Надумку, М. В. Селіванова, об'єктивною формою вираження комп'ютерної програми можуть бути підготовчий матеріал, вихідний і об'єктний коди. Під підготовчим матеріалом слід розуміти будь-які матеріали розробки, деталізовані до ступеня, достатнього для визначення набору команд [6, с. 4].

Вихідний код є невід'ємною складовою всіх комп'ютерних програм. Це набір команд, інструкцій та специфікацій на мовах програмування, які створені для початкового варіанту комп'ютерної програми, що допускають автоматичне переведення (компіляцію) їх до придатної форми для виконання функцій програми.

Тобто, вихідний код і є алгоритмом, про який йдеться в Українській Радянській Енциклопедії.

Для розуміння машиною (комп'ютером) вихідного коду та подальшого його відображення застосовується об'єктний код, що є послідовністю висловлювань машинною мовою, і це результат після перетворення компілятора вихідного коду. Компілятор створює виконуваний файл із програми, написаної мовою програмування.

Враховуючи вищезазначені ознаки пропонуємо доповнити ними визначення поняття «комп'ютерної програми». На нашу думку, під цим поняттям слід розуміти набір інструкцій у вигляді слів, цифр, кодів, схем, символів чи у будь-якому іншому вигляді, виражених у формі, придатній для зчитування комп'ютером, які приводять його у дію для досягнення певної мети або результату, який використовує певний алгоритм дій, що компілюється у об'єктний код, який є текстом спеціальних символів, які являють собою вихідний код і він є унікальним твором.

Використані джерела:

1. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993 № 3792-ХІІ *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 1994, № 13, ст.64
2. Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних: Закон України від 23.03.2000 № 1587-ІІІ *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2000, N 24, ст.183
3. Стрельцов Л. Є. Поняття та ознаки комп'ютерної програми у міжнародному праві. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2014. № 11. ТОМ 2. С. 168 – 171
4. Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право, прийнятий Дипломатичною конференцією 20 грудня 1996 року.
5. Филик Н. В., Омельченко А. В. Комп'ютерна програма як об'єкт авторського права: проблеми правової охорони. *Юридичний вісник*. 2 (39) 2016. С. 130 – 137.
6. Українська радянська енциклопедія / голов. редкол.: М. П. Бажан. URL: Електронний ресурс <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001205>.
7. Селіванов М. В. Захист права на комп'ютерну програму (авторсько-правовий аспект) : автореф. дис. канд. юр. наук 12.00.03 Харків, 2002. 15 с.

Федосеєв Денис Андрійович,

*аспірант кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ СПАДКУВАННЯ

Неодмінним атрибутом функціонування та взаємодії у суспільстві фізичної особи з іншими фізичними та юридичними особами є накопичення нею тих чи інших матеріальних та нематеріальних речей, цінностей, благ. У своїй більшості такі об'єкти цивільних прав та обов'язків стають власністю людини на різних правових титулах.

Одним із можливих способів набуття майна особою є її участь як суб'єкта у спадкових правовідносинах.

Зокрема, будучи спадкоємцем людина може отримати спадщину, до складу якої можуть входити рухоме і нерухоме майно, грошові кошти, тощо.

Водночас, будь-яка людина потенційно може виступати і в ролі спадкодавця, наприклад, склавши заповіт.

Можливість фізичної особи бути спадкоємцем або ж спадкодавцем було передбачено ще за часів римського права і так є за сучасного українського цивільного права.

Зважаючи на це, і сьогодні як ніколи залишається актуальним питання спадкування.

Спадкування як правове явище досліджувалося та продовжує бути предметом дослідження різних науковців, як в Україні, так і закордоном. Але окрім наукових доробків, питанню спадкування, зокрема, і визначенню поняття «спадкування» присвячено окреме законодавство.

Перш за все, варто звернутися до ст.1216 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), відповідно до якої спадкування визначено як перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців) [1].

На думку А. С. Михайлової, спадкування – це процес, який включає в себе багато правовідносин, метою якого є надання можливості реалізувати права спадкоємця щодо майна, яке спадкується. Тоді як кожне правовідношення має на меті реалізувати право конкретного суб'єкта спадкування, яке виникло у зв'язку зі смертю спадкодавця. Зміст поняття спадкування ширший, ніж поняття «спадкове правовідношення», у зв'язку з чим увесь процес спадкування не може бути охоплений одним правовідношенням [2, с. 11].

У свою чергу, З. В. Ромовська зазначає, що спадкування можна розглядати як процес, що розпочинається зі смертю людини і закінчується оформленням свідоцтва про право на спадщину, а в окремих випадках – державною

реєстрацією. Проте, виходячи зі змісту ст. 1216 ЦК України, спадкування можна розглядати і як один з етапів цього процесу, а саме лише як прийняття прав та обов'язків, що належали спадкодавцю [3, с. 905].

Таким чином, виходячи зі змісту поняття «спадкування», можемо виділити характерні ознаки, які вирізняють це поняття серед інших.

Зокрема, це:

- перехід спадщини до спадкоємців є можливим після виникнення такого юридичного факту, як смерть фізичної особи – спадкодавця;

- процес переходу прав та обов'язків (спадщини) відбувається за наявності певного фактичного складу та з підстав, визначених Цивільним кодексом України;

- спадкування має загальний (універсальний) характер;

- перехід прав та обов'язків спадкодавця до його спадкоємців відбувається в порядку спадкового правонаступництва [4, с. 103].

Як було відомо ще за часів стародавнього римського права, так і сьогодні існують два види спадкування: спадкування за законом та спадкування за заповітом.

У римський період спадкування за цивільним правом, Законами XII таблиць визначалося, що спадкування за законом мало місце, якщо спадкодавець помирав, не залишивши заповіту. Якщо померла особа залишила заповіт і він відповідає вимогам закону, воля заповідача є священною і незмінною [5, с. 201].

Від загально сформованої практики спадкування не відходить і ЦК України, зокрема, у ст. 1217 встановлено, що спадкування здійснюється за заповітом або за законом [1].

Так само як у минулому, так само і в сьогоденні реаліях у кожній державі поширеними є обидва види спадкування. Водночас, превалювання на практиці того чи іншого виду спадкування залежить від багатьох факторів, зокрема, історичних передумов, соціально-економічних умов, тощо.

Слушно зазначає А.В.Сегенюк, що спадкування за законом настає у разі, якщо фізична особа не залишила заповіту або якщо заповіт виявився недійсним, або відсутні умови, які зазначені у заповіті з умовою, або спадкоємці за заповітом не прийняли спадщину, або вони не закликаються до спадкування, або якщо фізична особа розпорядилася лише частиною свого майна [6, с. 146].

У свою чергу, С. Я. Фурса стверджує, що у складанні заповіту не має сенсу, якщо спадкодавця влаштовує спадкування за законом, а саме:

- коло осіб, які будуть спадкувати його майно за законом;

- величини часток спадщини, які їм належать за законом [7, с. 60].

Таким чином, за результатами дослідження приходимо до наступних висновків:

– спадкування – це не просто процес переходу прав та обов'язків від спадкодавця до спадкоємців, а ціла система доволі тривалих відносин, яка розпочинається з такого юридичного факту, такої події як смерть особи, і супроводжується активною участю спадкоємців, які проявляють своє волевиявлення для отримання спадщини;

– за своєю суттю спадкодавець не є суб'єктом спадкових правовідносин, він не наділений та в силу смерті не може реалізувати свої права та обов'язки. Водночас ще за життя він може, будучи учасником саме цивільних відносин, виявити свою волю та скласти заповіт, що матиме наслідком здійснення спадкування за заповітом. Або ж скажімо виявити свою волю у формі «мовчазної згоди» - погодження з тим фактом, що все його майно як спадщина буде успадкована його спадкоємцями за законом.

Використані джерела:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356.
2. Михайлова А. С. Возникновение и развитие института наследования в гражданском праве России : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Краснодар, 2003. 23 с.
3. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України / за заг. ред. В.М. Коссака. Київ : Істина, 2004. 976 с.
4. Кравчик М. Б. Спадкові правовідносини як механізм здійснення спадкових прав. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2018. Серія : Юриспруденція. №33. С. 102-106.
5. Основи римського приватного права : підручник / В.І. Борисова, Л.М. Баранова, М. В. Домашенко та ін. Харків : Право, 2008. 224 с.
6. Сегенюк А. В. Особливості спадкування за законом. *Часопис цивілістики*. 2016. Вип. 20. С. 146-150.
7. Драгневич Е. В. Наследование: по закону и по завещанию. Киев : Издатель Фурса С. Я., 2007. 60 с.

Хавронюк Олег Олегович,

*здобувач Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова*

ЛЕГАЛЬНА ДЕФІНІЦІЯ «БАЗА ДАНИХ» У ПРАВІ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Сучасна легальна дефініція бази даних знайшла відображення у законодавчих актах з авторського права більшості держав світу. Разом з цим, внаслідок закріплення у ряді регіональних і міжнародних нормативних актів, це ж визначення, в науці та практиці права інтелектуальної власності, отримало статус якщо не уніфікованого (у зв'язку з окремими розбіжностями як сутнісного, так і редакційного характеру), то, принаймні, одного з базових та визначальних. Так, в рамках Європейського Союзу діє основоположна у досліджуваній нами сфері Директива 96/9/ЄС Європейського парламенту та Ради від 11 березня 1996 року про правову охорону баз даних [1] (далі – Директива 96/9/ЄС), у ч. 2 ст. 1 якої базою даних визначається збірник самостійних творів, даних або інших матеріалів, розміщених в систематичному або методичному порядку і доступних в індивідуальному порядку через електронні або інші засоби.

Це ж визначення дослівно відтворене у законодавстві Великобританії (ст. 3А Закону «Про авторське право, проектування і патенти» [2], ст. 3А Закону «Про авторське право та регулювання прав на бази даних» [3]), ФРН (ч. 2 ст. 4 Закону «Про авторське право та суміжні права» [4]), Франції (ст. L-112-3 Кодексу інтелектуальної власності) [5], Бельгії (ч. 1 ст. 2 Закону «Про трансформацію Директиви ЄС 96/9/ЄС від 11 березня 1996 року у бельгійське право») [6], Іспанії (ч. 1 ст. 1 Закону «Про інкорпорацію в національне законодавство Іспанії Директиви ЄС 96/9/ЄС від 11 березня 1996 року про правову охорону баз даних», яким вносяться відповідні зміни до тексту Закону «Про авторське право») [7], Латвії (п. 3 ч. 1 ст. 1 Закону «Про авторське право» [8]) та інших держав Європейського Союзу.

В контексті наведення легальної дефініції баз даних на міжнародному рівні (а також з метою подальшого визначення сутності правового режиму охорони баз даних) слід згадати Угоду про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності від 15 квітня 1994 року [9] (далі – Угода ТРІПС), ухвалену в рамках Світової організації торгівлі. Частина 2 ст. 10 вказаної Угоди закріплює, що компіляція даних або іншої інформації в електронній чи іншій формі, яка завдяки відбору або упорядкуванню її змісту є результатом інтелектуальної творчої діяльності, охороняється як така. Така охорона не поширюється власне на дані або інформацію і не стосується

будь-якого авторського права, яке вже існує на самі дані або інформацію. Ці ж положення дослівно закріплені в ст. 5 Договору Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право, прийнятому Дипломатичною конференцією 20 грудня 1996 року (далі – Договір ВОІВ про авторське право) [10] та ч. 1 ст. 1705 договору Північноамериканської зони вільної торгівлі (NAFTA) [11].

Подібне (за критерієм визначення об'єктивної форми бази даних) до прийнятого в законодавстві ЄС та його країн-членів, правове розуміння аналізованого поняття закріплюється і в національному законодавстві держав за межами Європейського Союзу. До прикладу, ч. 13 ст. 1 глави 2 Закону Бразилії «Про авторське право та суміжні права» передбачає, що одним з об'єктів права інтелектуальної власності є колекції або збірники, антології, енциклопедії, словники, бази даних та інші твори, які, в силу відбору, координації або організації свого предмету, представляють собою інтелектуальні творіння [12]. Хоча тут і не звертається увага на забезпечення можливості індивідуального доступу до кожного з окремих елементів складеного твору, але присутня ключова ознака творчості при систематизації складових бази даних як критерій їх авторсько-правової охороноздатності. Споріднене до закріпленого в Директиві 96/9/ЄС визначення бази даних наведене і у російському законодавстві – абз. 2 ч. 2 ст. 1260 Цивільного кодексу Російської Федерації від 30 листопада 1994 року (далі – ЦК РФ) вказує, що базою даних є представлена в об'єктивній формі сукупність самостійних матеріалів (статей, розрахунків, нормативних актів, судових рішень та інших подібних матеріалів), систематизованих таким чином, щоб ці матеріали могли бути знайдені і оброблені за допомогою електронної обчислювальної машини (ЕОМ) [13]. Таким чином, російський законодавець пов'язує поняття бази даних лише з можливістю обробки її вмісту за допомогою ЕОМ і, відповідно, охороняє лише електронні бази даних [14, с. 99], що не відповідає вищенаведеному загальноєвропейському підходу.

Регламент про авторське право (глава 528) Гонконгу у ч. 1 ст. 4 не оперує поняттям «бази даних» як такої, але містить вказівку, що літературний твір включає у себе компіляцію даних або іншого матеріалу у будь-якій формі, що, завдяки своєму відбору або упорядкуванню є результатом інтелектуальної діяльності, включаючи, але не обмежуючись, таблицею, комп'ютерною програмою або підготовчими проектувальними матеріалами для такої комп'ютерної програми [15]. Варто додати і визначення компіляції як окремого об'єкту права інтелектуальної власності, що регулюється нормами законодавства США, включаючи у свій обсяг, як було сказано, і бази даних як такі. Відповідно до § 101 Закону США «Про авторське право» компіляцією є твір, створений шляхом відбору і розміщення раніше існуючих матеріалів або інформації, що обрані, узгоджені або розташовані таким способом, що у

результаті створюється оригінальний твір, який підпадає під охорону авторського права [16].

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що на рівні міжнародних актів у сфері права інтелектуальної власності та національних законодавств держав світу закріплені сутнісно подібні дефініції поняття бази даних, які, втім, відрізняються за обсягом охорони, яка надається цим об'єктам, а також можуть диференціюватись в залежності від головних критеріїв охороноздатності, які встановлює той чи інший законодавець, серед яких: розміщення самостійних творів в систематичному або методичному порядку; надання доступу до них в індивідуальному порядку через електронні або інші засоби; та творчий характер підбору, розташування та упорядкування матеріалів, які складають зміст бази даних.

Використані джерела:

1. Directive 96/9/EC of the European Parliament and of the Council of 11 March 1996 on the legal protection of databases. URL : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31996L0009:EN:HTML>
2. United Kingdom Copyright, Designs and Patents Act 1988. URL : <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1988/48/contents>
3. The Copyright and Rights in Databases Regulations 1997. URL : <http://www.legislation.gov.uk/ukasi/1997/3032/contents/made>
4. Gesetz über Urheberrecht und verwandte Schutzrechte. URL : <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/urhg/gesamt.pdf>
5. Code de la Propriété Intellectuelle (version consolidée au 1 octobre 2010). URL : <http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006069414>
6. Law of 31 August 1998 transposing into Belgian law the European directive of 11 March 1996 on the legal protection of databases. URL : http://www.wipo.int/wipolex/ru/text.jsp?file_id=125261
7. Ley N° 5/1998, de 6 de marzo, de incorporación al Derecho Español de la Directiva 96/9/CE, del Parlamento Europeo y del Consejo, de 11 de marzo de 1996, sobre la Protección Jurídica de las Bases de Datos. URL : <https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-1998-5568>
8. Latvija likums par autortiesībām. URL : <http://likumi.lv/doc.php?id=5138>
9. Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights. URL : https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/27-trips_01_e.htm
10. WIPO Copyright Treaty (WCT). URL : http://www.wipo.int/wipolex/en/treaties/text.jsp?file_id=295157
11. North American Free Trade Agreement. URL : <http://www.international.gc.ca/trade-agreements-accords-commerciaux/agr-acc/nafta-alena/text-texte/toc-tdm.aspx?lang=eng>

12. Lei № 9.610, De 19 De Fevereiro De 1998. URL :http://www.planalto.gov.br/ccivil_03/leis/L9610.htm
13. Гражданский кодекс Российской Федерации от 21 октября 1994 года. URL :http://base.garant.ru/10164072/3/#block_1003
14. Мощный И. Новое право изготовителей баз данных в РФ // Хозяйство и право. 2008. № 11 (382). С. 98-102.
15. Copyright Ordinance (Chapter 528) of Hong Kong. URL : http://www.legislation.gov.hk/blis_pdf.nsf/6799165D2FEE3FA94825755E0033E532/2C08ADD260950D61482575EF0014E145?OpenDocument&bt=0
16. Copyright Law of the United States. URL : <http://www.copyright.gov/title17/>

Онопрійчук Марина Олександрівна,

*здобувач вищої освіти на магістерському рівні
юридичного факультету*

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПІДПРИЄМСТВА ЯК ЄДИНОГО МАЙНОВОГО КОМПЛЕКСУ, ВІДПОВІДНО ДО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Особливим різновидом речей як об'єктів цивільних правовідносин є майнові комплекси, до яких належать підприємства і кондомініуми [1, с.76]. Майновий комплекс є особливим видом майна. Відповідно до ст.190 Цивільного кодексу України [2] майном, як особливим об'єктом, вважається окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки. Так, відповідно до ч.2 ст.191 ЦК України до складу підприємства як єдиного майнового комплексу входять усі види майна, призначені для його діяльності, включаючи земельні ділянки, будівлі, споруди, устаткування, інвентар, сировину, продукцію, права вимоги, борги, а також право на торговельну марку або інше позначення та інші права, якщо інше не встановлено договором або законом.

Поняття «єдиний майновий комплекс» передбачене і в п.6 ст.1 Закону України «Про оренду державного і комунального майна» [3], відповідно до якого єдиний майновий комплекс державного або комунального підприємства, його структурного підрозділу (єдиний майновий комплекс) – усі види майна, призначені для діяльності підприємства, його структурного підрозділу, будівлі, споруди, устаткування, інвентар, сировина, продукція, права вимоги, борги, а також право на торговельну марку або інші позначення та права, включаючи права на земельні ділянки.

Відповідно ж до п.3 Національного стандарту №1 "Загальні засади оцінки майна і майнових прав" [4] цілісний майновий комплекс це об'єкти, сукупність активів яких дає змогу провадити певну господарську діяльність. Цілісними майновими комплексами є підприємства, а також їх структурні підрозділи (цехи, виробництва, дільниці тощо), які можуть бути виділені в установленому порядку в самостійні об'єкти з подальшим складанням відповідного балансу і можуть бути зареєстровані як самостійні суб'єкти господарської діяльності.

Відповідно ж до ч.1 ст.62 Господарського кодексу України [5] підприємство – самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому цим Кодексом та іншими законами.

Так, у коментарі до Господарського кодексу України зазначається, що підприємство є основним суб'єктом господарювання. Саме підприємства утворюють головні ланки народного господарства, тоді як інші суб'єкти (банки, страхові компанії, об'єднання), обслуговують їх діяльність [6]. Суть визначення "суб'єкт господарювання" полягає в тому, що підприємство є товаровиробником, трудовий колектив якого на професійній основі (промисел) виробляє і реалізує свій товар з метою одержання прибутку. Як господарюючий суб'єкт, підприємство здійснює виробничу, науково-дослідну, торговельну та іншу господарську діяльність. Як правило, підприємства належать до комерційних, спрямованих на прибуток, організацій (на відміну від неприбуткових організацій – релігійних, громадських формувань тощо), хоч можуть створюватися і для некомерційної діяльності (ч. 2 ст. 62 Господарського кодексу) [7].

Серед науковців також уже тривалий час ведеться дискусія, стосовно того, відносити підприємство до об'єкта чи до суб'єкта прав.

Так, Г. Ф. Шершеневич розглядав підприємство як об'єкт права особливого роду (цільового майна), але зазначав, що воно оцінюється в обороті фактично як самостійний суб'єкт, а тому за своїми характеристиками дуже близько стоїть до юридичної особи і потребує визнання в праві своєї самостійності [8, с.72].

В. А. Белов, наприклад, розглядає майновий комплекс не як об'єкт, а як правовий режим існування майна, що виступає складовими елементами комплексу [9, с.56-57].

І. В. Спасибо-Фатєєва зазначає, що розуміння майна як комплексу, використовуваного в підприємницькій діяльності, зробило акцент на діяльності. А вже діяльність, тобто виробництво, в межах певної виробничої одиниці,

породило її ототожнення з підприємством як майном, тобто суб'єкта з об'єктом. У французькому праві це так і залишилося. У німецькому – підприємство визначено як об'єкт [10, с.126].

Отже, виходячи із проведеного аналізу нормативно-правових актів та думок вчених, на сьогодні підприємство як єдиний майновий комплекс відноситься і до об'єктів, і до суб'єктів прав.

Використані джерела:

1. Цивільне право України: навч. посіб. / за ред. Р.О. Стефанчука. К.:Прецедент, 2007. 448 с.
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356.
3. Про оренду державного і комунального майна : Закон України від 3.10.2019 р. № 157-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 4. Ст. 25.
4. Про затвердження Національного стандарту №1"Загальні засади оцінки майна і майнових прав" : Постанова Кабінету Міністрів України від 10.09.2003 р. № 1440. *Офіційний Вісник України*. 2003. №37. С. 64.
5. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01. 2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18. Ст. 144.
6. Науково-практичний коментар до Господарського кодексу України. URL: <http://jurists.org.ua/commercial-law/4906-naukovo-praktichniy-komentar-do-st-62-gospodarskogo-kodeksu-ukrayini.html>.
7. Науково-практичний коментар до Господарського кодексу України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/КК003828>.
8. Шершеневич Г. Ф. Учебник торгового права : по изданию 1914 г. Москва: Спарк, 1994. 335 с.
9. Белов В. А. Имущественные комплексы: Очерк теории и опыт догматической конструкции по российскому гражданскому праву. М.: ЮрИнфор, 2004. 240 с.
10. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Т4.: Об'єкти. Правочини. Представництво. Строки / за ред. проф. І.В. Спасибо-Фатеевої. Серія «Коментарі та аналітика». Х.: ФО-П Колісник А.А., 2010. 768 с.

Рашик Катерина Валентинівна,

*здобувач вищої освіти на магістерському рівні
юридичного факультету*

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРУ ЗА УЧАСТЮ СУДДІ ТА МЕДІАЦІЯ ЯК СПОСОБИ ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРІВ

Для України судова форма вирішення конфліктів є традиційною. Однак становлення України як демократичної, правової держави, її інтеграція до європейської спільноти передбачають запровадження багатьох нововведень, які стосуються правосуддя. Серед багатьох новел цивільного судочинства важливу роль відіграє врегулювання спору за участю судді та медіація.

Актуальність проведення дослідження врегулювання спору за участю судді та медіації насамперед зумовлюється тим, що їх ефективне застосування в рамках цивільного судочинства дасть можливість сторонам, у яких виник спір, вирішити його більш гнучким та менш формалізованим способом та розв'язати важливу для сучасної системи судочинства проблему – розвантажити суди від великого обсягу справ, які перебувають в їх провадженні.

Медіація – це процедура примирення конфліктних сторін, шляхом вступу їх в добровільні переговори за участі нейтральної сторони – медіатора, з ціллю досягнення взаєморозуміння і складання взаємоприйнятої угоди.

Цей метод врегулювання конфліктів використовується ще з давніх часів і вже понад 25 років успішно розвивається в Європі (Австрія, Велика Британія, Німеччина, Норвегія, Польща), США, Австралії, Новій Зеландії та інших країнах. Але в Україні медіація має другорядне значення та поки що перебуває на етапі свого формування та розвитку.

Не так давно в Цивільний процесуальний кодекс України в редакції від 3 жовтня 2017 року був запроваджений механізм «врегулювання спору за участю судді», про що свідчить глава 4 ЦПК України [1]. Цей інститут є відносно новим для України, проте цілком відповідає тенденціям сучасного світу. Міжнародні тенденції розвитку у сфері права та економіки тільки підвищують престиж даного способу врегулювання спорів, оскільки вони мають ряд переваг над судовими, що підтверджується практикою ряду зарубіжних держав.

Варто звернути увагу на те що медіація і врегулювання спору за участю судді не є тотожними поняттями і мають як і спільні так і відмінні ознаки.

Перш за все варто звернути увагу на те що врегулювання спору за участю судді закріпилось у процесуальному законодавстві, а саме у ЦПК України, ГПК України, КАС України.

Медіація, в свою чергу, не закріплена на законодавчому рівні. В Україні 28 грудня 2019 року був зареєстрований Проект Закону про медіацію, проте вже через три місяці був відхилений Верховною Радою України.

Відмінність врегулювання спорів за участю судді від класичної медіації полягає, в першу чергу, в обов'язковій участі судді в переговорному процесі, котрий вибирається автоматизованою системою документообігу суду. Однак роль судді обмежена і зводиться до того, що суддя не вивчає та не оцінює доказову базу сторін, натомість аналізує правовідносини конфлікуючих сторін з позиції судової практики та пропонує сторонам можливий шлях мирного врегулювання спору. У медіації посередником виступає незалежний медіатор, який не має повноважень судової влади та котрого обирають самі сторони спору [4, с. 33]. Чинне законодавство також встановлює чіткі терміни, відведені на таке врегулювання – до 30 днів, що взагалі не передбачено процедурою медіації, котра триває поки сторони цього вимагають для врегулювання конфлікту.

Медіація здійснюється за бажанням сторін і за їх добровільною згодою. Врегулювання спору за участю судді також здійснюється за бажанням сторін, але завжди здійснюється у рамках судового провадження. Тобто у медіації немає ніяких судових формальностей, що значно спростовує цей спосіб для врегулювання спору. У медіації посередник підштовхує сторони до того, щоб вони самі знайшли спосіб для врегулювання конфлікту та дійшли до спільного знаменника. Можна сказати, що у медіації посередник виконує роль ще й своєрідного психолога.

З теоретичного погляду медіація та врегулювання спору за участю судді відрізняються в підходах вирішення спору. Медіатор намагається налагодити конструктивний діалог між людьми, відновити нормальні взаємини, створити відповідну атмосферу між сторонами, зрозуміти, що важливо для кожного з них. Під час медіації посередник основну увагу акцентує на інтересах сторін, враховуючи їх емоції, почуття та мотивувальні чинники, в той час як суддя більше фокусується на юридичних тонкощах спору [2, с. 44].

Врегулювання спору за участю судді може використовуватись для затягування процесу вирішення конфлікту однією з сторін, а медіація застосовується сторонами, які дійсно зацікавлені у мирному вирішенні конфлікту і досягнення консенсусу.

Є відмінність і щодо затвердження рішення, адже у врегулюванні спору за участі судді постановляється ухвала, а у медіації сторони самі обирають спосіб затвердження урегулювання спору, зазвичай цією формою є договір.

Варто також звернути увагу на спільні ознаки, які наявні у цих двох процедурах врегулювання спорів. Перш за все, це суворона конфіденційність інформації наданої сторонами, можливість сторін впливати на результати вирішення спору, швидкість процедури розгляду конфлікту, гнучкість

процесу, значна економія часу та коштів, можливість зберегти позитивні відносини з контрагентом в майбутньому [3, с. 18].

Отож, роль та значення процедури врегулювання спору за участю судді та медіації – важко недооцінити. На сучасному етапі інститут медіації в Україні знаходиться на стадії зародження. На жаль, для ефективного застосування такої процедури, необхідне законодавче закріплення здійснення медіації та механізмів її реалізації. Запровадження інституту медіації стане новим предметом для підвищення ефективності правосуддя, зважаючи на його практичність та суспільну корисність. Закріпивши на законодавчому рівні врегулювання спору за участю судді зсунуло з мертвої точки статус альтернативних засобів мирного вирішення спорів. А це – значний крок на шляху до справді свідомого суспільства. Дані процедури сприятимуть процесуальній економії суду, внаслідок зменшення навантаження на судову систему та суддів загалом, позитивно впливатимуть на правосвідомість осіб, з'явиться велика можливість щодо раціонального, самостійного та справедливого вирішення конфлікту в колі розуміння проблематики сторонами. Ті сторони, які дійсно прагнуть до вирішення конфлікту шляхом пошуку компромісу, а не затягування спору, зможуть зберегти не лише час, а ще й нерви та фінансові ресурси.

Використані джерела:

1. Цивільний процесуальний кодекс України // *Відомості Верховної Ради України*: кодекс від 18.03.2004, редакція від 13.08.2020. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
2. Колеснікова М. В., Шаповалова А. О. Актуальність впровадження інституту медіації в законодавстві України // *Правові горизонти*. 2017. № 3. С. 41-46. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ln_2017_3_8.
3. Ясиновський І. Г. Імплементация процедури медіації в Українське законодавство: теоретико-правовий аналіз: дисертація кандидата юридичних наук. Київ, 2016. 295 с.
4. Ясиновський І. Г. Історичний аспект розвитку інституту медіації та сучасні тенденції його розвитку // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2014. № 10-2. Том 1. С. 31– 33.

Стасюк Анастасія Романівна,

*здобувач вищої освіти на магістерському рівні
юридичного факультету*

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВЧИНЕННЯ ПРАВОЧИНУ МАЛОЛІТНЬОЮ ОСОБОЮ ЗА МЕЖАМИ ЇЇ ЦИВІЛЬНОЇ ДІЄЗДАТНОСТІ

Відповідно до ч.2 ст.203 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [1] умовою чинності правочинів є наявність у особи, при вчиненні правочину, необхідного обсягу цивільної дієздатності. Правочин, вчинений малолітньою особою за межами її цивільної дієздатності, є нікчемним (ст.221 ЦК України).

Відповідно до ч.1 ст.31 ЦК України малолітня особа має право самостійно вчиняти лише дрібні побутові правочини, тобто такі, що задовольняють побутові потреби особи, відповідають її фізичному, духовному чи соціальному розвитку та стосуються предмета, який має невисоку вартість.

Будь-які інші правочини для забезпечення їхнього розвитку, навчання та виховання, вчиняють батьки (усиновлювачі) або опікуни. При цьому, батьки (усиновлювачі) повинні вчиняти правочини в інтересах дітей, оскільки батьківські права не можуть здійснюватися всупереч інтересам дитини (ч.2 ст. 155 Сімейного кодексу України) [2]. Відповідно до ч.3 ст. 67 ЦК України опікуни вчиняють правочини від імені та в інтересах підопічних, отже правочини, вчинені опікунами, також не можуть вчинятися всупереч інтересам підопічних.

Таким чином, надаючи малолітнім особам можливість вчиняти лише дрібні побутові правочини, цивільне законодавство ґрунтується на тому, що така особа не може в повній мірі усвідомлювати характер вчинених правочинів, а також оцінити породжені ними правові наслідки, у зв'язку з відповідними соціально-психічними властивостями таких осіб.

Вчинення правочину малолітньою особою за межами її цивільної дієздатності, у певних випадках, може породити цивільні права та обов'язки. Так, цивільне законодавство встановлює два способи визнання правочину, вчиненого малолітньою особою за межами її цивільної дієздатності, дійсним: по-перше, - при подальшому схваленні такого правочину батьками (усиновлювачами) або одним з них, з ким проживає малолітня особа, або опікуном (ч.1 ст. 221 ЦК України); по-друге, – у випадку пред'явлення до суду позову про визнання його дійсним (ч.2 ст. 221 ЦК України).

Подальше схвалення правочину малолітньої особи можливе у вигляді юридичної бездіяльності (мовчання) – незаявлення претензій другій стороні

протягом одного місяця з моменту, коли стало відомо про його вчинення (ч.1 ст. 221 ЦК України). У випадку ж незгоди, із вчиненим малолітньою особою правочином, батьки (усиновлювачі) або опікун зобов'язані пред'явити свої претензії до іншої сторони в активній формі, наприклад, вимагати повернення переданого малолітньою особою майна, інакше, після закінчення місячного строку, правочин малолітньої особи автоматично стає дійсним [3, с.113].

Разом із тим, схвалення правочину, вчиненого малолітньою особою за межами її цивільної дієздатності, у порядку, передбаченому законом, не означає, що він виникає як дійсний. Навіть факт корисності правочину для малолітньої особи (наприклад, правочин, спрямований на безоплатне отримання подарунку), у момент його вчинення, не перетворює цей правочин у дійсний. Так, Г.Ф.Шершеневич зазначає, що для заперечення правочину, вчиненого малолітньою особою, немає необхідності доказувати його невідповідність для сторін [4, с. 70]. Вчинений малолітньою особою правочин за межами її цивільної дієздатності, є нікчемним лише тому, що його стороною є малолітня особа. Якщо друга сторона, відхилить претензію, батьки (усиновлювачі) або опікуни малолітньої особи мають право вимагати застосування наслідків недійсності нікчемного правочину, а не визнання його недійсним.

Отже, правочин, вчинений малолітньою особою за межами її цивільної дієздатності, у разі відсутності схвалення такого правочину батьками (усиновлювачами) або одного з них , з ким проживає малолітня особа, або її опікуна – є нікчемним. Але, якщо буде встановлено, що такий правочин вчинено на користь малолітньої особи, то на вимогу заінтересованої особи такий правочин може бути визнаний дійсним судом.

Використані джерела:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №40. Ст.356.
2. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01. 2002 р. № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. №21. Ст.135.
3. Чорна Ж.Л. Вчинення правочину малолітньою особою за межами її цивільної дієздатності як підстава його недійсності. *Університетські наукові записки*. 2016. №57. С.110-117.
4. Шершеневич Г.Ф. Учебник русского гражданского права (по изд. 1907 г.). М.: Фирма “СПАРК”, 1995. 556 с.

Цицюра Наталія Богданівна,

*здобувач вищої освіти на магістерському рівні
юридичного факультету*

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

КЛАСИФІКАЦІЯ НЕРУХОМОГО МАЙНА В АСПЕКТІ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ЗАКОНОДАВСТВОМ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Розвиток будь-якої держави перш за все залежить від стану національної економіки, однією зі складових якої є ринок нерухомості. В процесі становлення ринкових відносин нерухомість стала об'єктом адміністративних, податкових, цивільних та житлових відносин. З метою їх врегулювання виникла потреба в розробленні уніфікованої класифікації нерухомого майна. Це обумовлено, перш за все, її якісною та кількісною різноманітністю, необхідністю «своєрідної» стандартизації процедур щодо групування об'єктів нерухомості відповідно до операцій, що здійснюються з об'єктами нерухомості та послуг, які надаються на ринку нерухомого майна [1, с. 390].

Своє правове закріплення дефініція нерухомої речі, знайшла місце в ст. 181 ЦК України, яка визначає, що до нерухомих речей (нерухоме майно, нерухомість) належать земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни їх призначення [2].

Класифікація речей на рухомі та нерухомі, а відповідно і дефініція нерухомої речі в ст. 181 ЦК України заснована виключно на фізичних властивостях самих об'єктів. Ще В. Б. Сльашевич на початку ХХ ст. зазначав, що наша практика вслід за більш старою західноєвропейською та російською теорією бачила загальний критерій для розмежування рухомих і нерухомих речей виходячи з етимології слова, у здатності предмета до переміщення без пошкодження [3, с. 19].

Сьогодні існує та практично застосовується значна кількість різноманітних класифікацій об'єктів нерухомого майна за різними ознаками та критеріями, що значно ускладнює процес їх використання. Так, І. Айтмухаметова пропонує класифікацію нерухомого майна за такими рівнями:

I рівень – природна та штучна нерухомість;

II рівень – житлові, нежитлові будівлі та будівлі, що призначені для знесення;

III рівня – за місцем знаходження (прийнятне, неприйнятне, невдале), за технічним станом (відмінний, добрий, задовільний, незадовільний) [4, с. 52].

Науковець П. Тютюнник здійснюють класифікацію нерухомого майна, а саме виробничих та невиробничих об'єктів за функціональним призначенням, власних та орендованих об'єктів – за належністю. За принципом використання – об'єкти, що ремонтуються, модернізуються, та ті, що використовуються в даний час. Крім того, автором виділено три класифікаційні ознаки: використання, функціональне призначення, належність [5, с. 182].

Таким чином, ми бачимо, що кожен науковець здійснює поділ об'єктів нерухомого майна за різними ознаками, створюючи велику кількість класифікацій, що ускладнює класифікацію об'єктів нерухомості на практиці. У законодавстві відсутній чітко визначений, вичерпний перелік об'єктів, що належать до нерухомого майна.

У статті 181 ЦК України зазначено, що до нерухомих речей (нерухомого майна, нерухомості) належать земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни їх призначення. Також режим нерухокої речі може бути поширений законом на повітряні та морські судна, судна внутрішнього плавання, космічні об'єкти, а також інші речі, права на які підлягають державній реєстрації [2].

Здійснюючи класифікацію об'єктів нерухомості доцільно виділяти нерухомість по природі, нерухомість за функціональним призначенням і нерухомість за правовим режимом обігу. До нерухомості по природі відносяться об'єкти природного походження - земельні ділянки, розташовані над і під ними надра, водні, лісові об'єкти, багаторічні насадження. Вони визнаються нерухомістю, поки існує зв'язок із землею, у випадку відокремлення від неї, вони вважаються рухомими речами.

Із статті 181 ЦК України випливає, що законодавець виділив земельні ділянки як самостійний і основний вид нерухомості. Така позиція є справедливою, адже всі об'єкти розташовані на землі і невід'ємно пов'язані з нею. У статті 79 ЗК України наведено визначення окремого об'єкта права власності – земельної ділянки – як частини земної поверхні з установленими межами, певним місцем розташування, з визначеними щодо неї правами [6].

За функціональним призначенням до нерухомості відносяться штучно створені об'єкти, які розташовані на земельній ділянці, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни цільового призначення - споруди та будівлі, а також підприємство як єдиний майновий комплекс та об'єкти незавершеного будівництва [7, с. 230].

О. Расомахіна уточнює, що, окрім цих об'єктів, нерухомістю є підземні об'єкти, як-от: шахти, гаражі, торговельні центри тощо, що має знайти своє втілення у законодавстві. При цьому не будь-яка будівля (споруда) буде визнана нерухомим майном, а лише та, яка об'єктивно має міцний зв'язок із землею, на якій вона розташована. [9, с. 64].

Частина 2 статті 331 ЦК виділяє такі види нерухомого майна, як житлові будинки, будівлі, споруди тощо [2]. Будівлі, споруди та приміщення різного конструктивного рішення та функціонального призначення, конструкції які відрізняються матеріалом, віком, технічним станом, складають іншу класифікаційну групу, де також врахована організація управління та експлуатації. Будівлі та приміщення поділені на житлові та нежитлові [8, с. 18].

Науковець Н. Глушинська, пропонує розмежовувати будівлі та споруди за їх призначенням. Будівлі призначені для постійного перебування в них людей з метою проживання або роботи, споруди ж слугують суто технічним цілям, люди в них перебувають тимчасово. Будівлі і споруди відрізняються своєю фундаментальною прив'язкою до конкретної земельної ділянки, на якій вони збудовані, конструктивно розраховані на тривалий строк експлуатації [10, с. 23].

Так, відповідно до класифікації житла, розробленої Українською будівельною асоціацією, житлова нерухомість поділяється на п'ять класів: соціальне, економ, бізнес, преміум і де-люкс. Крім житлової, також підлягають класифікації й інші об'єкти нерухомості. До них належать: комерційна, торгова, промислова та складська нерухомість. [8, с. 20-21].

Окремим елементом нерухомого майна виділяють садибу. Садибою, відповідно до ст. 381 ЦК України, є земельна ділянка разом із розташованими на ній житловим будинком, господарсько-побутовими будівлями, наземними і підземними комунікаціями, багаторічними насадженнями [2].

До об'єктів нерухомого майна, законодавством, віднесено також інженерні споруди. Державний класифікатор будівель та споруд ДКО18-2000, затверджений і введений в дію наказом Держстандарту України від 17.08.2000 № 507 наводить перелік інженерних споруд, зокрема до них відносяться: транспортні споруди (залізниці, шосейні дороги, злітно-посадкові смуги, мости, естакади тощо), трубопроводи та комунікації, дамби, комплексні промислові споруди, спортивні та розважальні споруди та т. ін.

У законодавстві України виділяється такий об'єкт нерухомості, як машиномісце. Проте, враховуючи те, що відсутність чітких меж між такими об'єктами нерухомості ставить питання про їх ідентифікацію як індивідуально визначеної речі. Саме тому, пропонується, організаціям під час проектування вбудованих автостоянок (паркінгів) передбачати проектною документацією виділення кожного машиномісця шляхом відокремлення його бетонними бордюрами (бортами) висотою 8–10 см, а також нанесення нумерації на кожне машиномісце, зазначення в специфікації і в техніко-економічних показниках проекту кількості машиномісць [10, с. 26].

До наступної групи нерухомого майна за функціональним призначенням, відповідно до ст.191 ЦК [2], відноситься підприємство як єдиний майновий комплекс. Його особливість полягає в тому, що до складу підприємства

включаються не лише земельні ділянки та розташовані на них об'єкти, але й інші об'єкти, що зазвичай відносяться до рухомих, активи нематеріального характеру.

До нерухомості за правовим режимом обігу відносяться об'єкти, які за своєю природою рухомі, більш того, їх функціональне призначення полягає в переміщенні в просторі, але за правовим режимом вони можуть бути віднесені до нерухомості. До таких належать повітряні та морські судна, судна внутрішнього плавання, космічні об'єкти та інші речі, права на які підлягають державній реєстрації.

На думку багатьох вчених, намагання вважати нерухомістю такі об'єкти залишається не зовсім зрозумілим і обгрунтованим, адже вони не мають необхідних для цього ознак, а саме фундаментальної зв'язку із землею та неможливості переміщення без знецінення та зміни призначення. Це підтверджує, що функціонально рухомі речі (повітряні та морські судна, судна внутрішнього плавання, космічні об'єкти) можуть бути віднесені до нерухомості лише за правовим режимом обігу. Встановити поширення останнього на них, а також вичерпне значення поняття нерухомості можна лише через аналіз правових засад державної реєстрації прав на них [7, с. 231].

На відміну від Вітчизняного законодавства, норми права зарубіжних країн містять дещо інші критерії віднесення речей до нерухомості. Так, наприклад, німецький Цивільний кодекс до нерухомості відносить земельні ділянки, їх складові частини; речі, міцно пов'язані з ґрунтом; споруди; продукти землі поки вони зв'язані з ґрунтом; насіння, якщо воно внесене в землю; рослини й насадження. Аналогічні ознаки нерухомості містяться в Цивільних кодексах Італії, Японії, Швейцарії. Французьке право виходить із більш широкої концепції нерухомості. До нерухомості за її природою віднесені: земля та пов'язані з нею споруди, врожай, ліси тощо, а за її призначенням – машини, інструменти, сировина, що використовуються на підприємстві, сільськогосподарське знаряддя й худоба (хоча за своєю природою це майно є рухомих; якщо ж ці об'єкти виділяються зі складу господарства, то розглядаються вже як рухоме майно). Згідно із французьким законодавством підпадають під поняття «нерухомість», установлені на землю майнові права – сервітути, іпотека [11, с. 11].

У США до нерухомості належить земля сама по собі, простір над поверхнею землі та простір під землею. Нерухоме майно – це будь-яке майно, що складається із землі, а також будівель та споруд на ній. Подібний підхід містить Цивільні кодекси Португалії та Таїланду, які визначають, що нерухомістю окремі види майна будуть у разі нерозривного зв'язку із землею [8, с. 17].

Таким чином, класифікація речей на рухомі та нерухомі, а відповідно і дефініція нерухомих речей за Вітчизняним законодавством заснована виключно

на фізичних властивостях самих об'єктів. Так, до нерухомого майна слід відносити земельні ділянки, об'єкти природної нерухомості (наприклад, водні об'єкти, ліси, багаторічні насадження), об'єкти створені в результаті людської діяльності (будівлі, споруди, підприємства як єдині майнові комплекси, об'єкти незавершеного будівництва, садиби, машиномісця, та ін.), а також рухомі об'єкти, на які за законом поширюється правовий режим нерухомого майна, наприклад повітряні та морські судна, космічні об'єкти, судна внутрішнього плавання та ін.)

Враховуючи викладений матеріал, вважаємо, що нерухомість варто визначати, як об'єкти матеріального світу, які мають тісний зв'язок із землею, та не можуть вільно переміщатися у просторі без зміни їх функціонального призначення та зниження їх вартості, а також рухомі об'єкти, які за своєю природою можуть вільно переміщатися у просторі, але за правовим режимом підлягають особливому порядку державної реєстрації.

Використані джерела:

1. Павлов К. В. Уніфіковані підходи до класифікації об'єктів нерухомості. Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. № 15. С. 390-394.
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Відом. Верхов. Ради України. 2003. №№ 40-44. ст. 356.
3. Ельяшевич В.Б. Избранные труды о юридических лицах, объектах гражданских правоотношений и организации их оборота. В.Б. Ельяшевич. В 2 т. Т. 2. М.: Статут, 2007. 459 с.
4. Экономика недвижимости: рынок, правовые основы, инвестиции. [И.Р. Айтмухаметова, С.А. Гарина, Е.Б. Денисенко, Е.Н. Лебедева, О.В. Манина. НГАСУ. 2003. 96 с
5. Тютюнник П.С. Финансовый учет: учебно-методическое пособие для самостоятельного изучения дисциплины. П.С. Тютюнник, Ю.Д. Маляревский. – Х. Изд. дом «ИНЖЭК». 2003. 288 с.
6. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 3–4. Ст. 27.
7. Е. О. Несвіт. Поняття нерухомості у чинному законодавстві України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. Щ. Дідоренка...* Проблеми цивільного, трудового, екологічного та підприємницького права. 2010. №3. С. 228-234.
8. Кірічек Ю.О. та ін. Класифікація нерухомості, в тому числі земельних ділянок. *Вісник Придніпровської державної академії будівництва та архітектури.* 2016. № 6 (219). С. 16-23.
9. Расомахіна О. Порівняльна характеристика договору оренди та купівлі-продажу нерухомого майна. *Юридичний журнал.* 2004. № 4. С.60-64.

10. Н. Глуцинська. Характеристика нерухомого майна як об'єкта цивільного права. Цивільне право і процес. 2020. №2. С. 23-30.
11. Оцінка та управління нерухомістю: навчальний посібник. В. Р. Кучеренко, М. А. Заєць, О. В. Захарченко, Н. В. Сментина, В. О. Улибіна. Одеса. Видавництво ТОВ «Лерадрук». 2013. 272 с.

ЦИВІЛЬНИЙ, ГОСПОДАРСЬКИЙ ТА АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРОЦЕС

Кучма Ольга Леонідівна,

доктор юридичних наук, доцент,

*професор кафедри трудового права та права соціального забезпечення
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ТРУДОВИЙ ДОГОВІР ЯК ПІДСТАВА САМОПРЕДСТАВНИЦТВА ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ У СУДОВІЙ СПРАВІ

Відповідно до процесуальних кодексів України юридична особа незалежно від порядку її створення бере участь у справі через свого керівника, члена виконавчого органу, іншу особу, уповноважену діяти від її імені відповідно до закону, статуту, положення, трудового договору (контракту) (самопредставництво юридичної особи), або через представника [1-3].

Таким чином, факт перебування в трудових відносинах (підтверджений у суді належними доказами) та уповноваження у трудовому договорі (контракті) представляти інтереси роботодавця у суді є достатньою підставою для самопредставництва працівником юридичної особи у суді.

Виходячи із змісту статей процесуальних кодексів про самопредставництво, представлення в суді інтересів юридичної особи має бути трудовим обов'язком працівника. Трудові обов'язки працівника визначаються законодавством, колективним та трудовим договором, локальними документами роботодавця. Трудова функція як складова трудового обов'язку визначена у посадовій інструкції працівника.

Якщо із працівником укладено письмовий трудовий договір, в умовах якого визначено обов'язок працівника представляти без довіреності інтереси роботодавця в порядку самопредставництва, то питання щодо повноважень такого працівника не повинні виникати, але трудовий договір здебільшого укладається в усній формі. У такому разі належним доказом наявності трудових відносин, які дозволяють працівнику через самопредставництво юридичної особи захищати інтереси роботодавця в суді є наказ роботодавця про прийняття працівника на роботу та посадова інструкція, у якій зазначені повноваження без довіреності представляти інтереси роботодавця в суді (в порядку самопредставництва).

Незважаючи на очевидність ситуації деякі судді досить дискусійно тлумачать згадані норми процесуальних кодексів та мають спірну позицію щодо

документів, якими мають бути підтверджені повноваження працівника щодо самопредставництва юридичної особи.

Так, у судовій справі №906/812/20 суддя не прийняв позов до розгляду, зазначивши наступне: «...Відповідно витягу з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань ПАТ «Національна акціонерна страхова компанія «Оранта», особою, уповноваженою представляти юридичну особу у правовідносинах з третіми особами, вчиняти дії від імені юридичної особи без довіреності вказано Грищенко Валерій Михайлович (*голова правління – прим. автора*). Таким чином уповноваженою особою на підписання позовної заяви від імені позивача без довіреності є саме Грищенко Валерій Михайлович. Суд зазначає, що із доданих до позовної заяви документів не убагацьється, що начальнику відділу правового та кадрового забезпечення Житомирської обласної дирекції ПАТ «НАСК «Оранта» Сапінському О.П. надано повноваження діяти в порядку самопредставництва від імені позивача без довіреності. Разом з тим, посадова інструкція начальника відділу правового та кадрового забезпечення Житомирської обласної дирекції ПАТ «НАСК «Оранта» не являється належним доказом на підтвердження повноважень Сапінського О.П. у судах у порядку самопредставництва з правом підпису процесуальних документів від імені позивача, оскільки посадова інструкція є локальним (внутрішнім) нормативно-правовим актом, яким регулюються відносини з питань праці відповідно та у межах актів трудового законодавства, а отже не відноситься до документів, визначених частиною четвертою статті 56 Господарського процесуального кодексу України, якими можливо підтвердити повноваження вказаної особи на самопредставництво органу місцевого самоврядування....» [4].

Така позиція суду штучно звужує коло осіб, які можуть представляти роботодавця в суді в порядку самопредставництва (питання посилення в ухвалі на ч.4 ст.56 ГПКУ та орган місцевого самоврядування не розглядаємо). Процесуальні кодекси не встановлюють обмеження серед працівників за їх посадами, не визначають витяг із державного реєстру як єдиний документ, що визначає суб'єкта-працівника, який має представляти інтереси роботодавця в порядку самопредставництва.

Представляти юридичну особу без довіреності відповідно до Закону України «Про акціонерні товариства» можуть голова колегіального виконавчого органу, інший член виконавчого органу, якщо це передбачено статутом, особа, яка здійснює повноваження одноосібного виконавчого органу, (в тому числі представляти його інтереси, вчиняти правочини від імені товариства, видавати накази та давати розпорядження, обов'язкові для виконання всіма працівниками товариства) [5].

Процесуальні кодекси є спеціальними законами в сфері регулювання правовідносин з питань розгляду судових справ. Зміни до даних кодексів у

2019 році розширили суб'єктний склад осіб, які можуть представляти у суді інтереси роботодавця, зазначивши крім керівника, члена виконавчого органу і іншу особу, уповноважену діяти від її імені відповідно до закону, статуту, положення, трудового договору (контракту). Зважаючи на те, що істотною умовою трудового договору є трудова функція працівника, яка визначена у посадовій інструкції, саме посадова інструкція та наказ про прийняття на роботу (якщо трудовий договір укладено у усній формі) є належними документами, які підтверджують повноваження працівника діяти у суді в порядку самопредставництва роботодавця відповідно до трудового договору.

Використані джерела:

1. Господарський процесуальний кодекс України : від 06 листопада 1991 р. № 1798-XII / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/card/1798-12> (дата звернення 05.10.2020).
2. Цивільний процесуальний кодекс України : від 18 березня 2004 р. № 1618-IV / Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/card/1618-15> (дата звернення 05.10.2020).
3. Кодекс адміністративного судочинства України : від 06 липня 2005 р. № 2747-IV / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/card/2747-15> (дата звернення 05.10.2020).
4. Ухвала про повернення позовної заяви : від 14 липня 2020 р. Справа №906/812/20 / Господарський суд Житомирської області. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/90361083> (дата звернення 05.10.2020).
5. Про акціонерні товариства : Закон України від 17 вересня 2008 р. №514-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17#Text> (дата звернення 05.10.2020).

Гарієвська Мирослава Богданівна,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільного права та процесу

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПОДАВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Незважаючи на визначення на законодавчому рівні поняття «електронного доказу», у сторін виникають труднощі і з їх поданням суду. Згідно з статтею 100 ЦПК України вони подаються в оригіналі або в електронній копії, засвідченій електронним цифровим підписом, прирівняним до

власноручного підпису відповідно до Закону України «Про електронний цифровий підпис».

З 07.11.2018 року Закон України «Про електронний цифровий підпис» втратив чинність на підставі Закону України «Про електронні довірчі послуги», який вдосконалює процес надання електронного підпису. ЕЦП, видані до 07.11.2018, зберігають юридичну силу до закінчення строку їх дії. Проте, в статтю 100 ЦПК України зміни внесені не були і там міститься посилання на нечинне законодавство. Пропонуємо частину другу статті 100 ЦПК України привести у відповідність з чинним законодавством шляхом зміни слів «відповідно до Закону України «Про електронний цифровий підпис» на слова «відповідно до Закону України «Про електронні довірчі послуги».

Зважаючи на те, що на законодавчому рівні питання щодо посвідчення копій електронних доказів (в тому числі відео- та звукозаписів) не регламентовано, учасники справи матимуть можливість подати електронні докази тільки в оригіналі. Однак, порядок подання електронного доказу в оригіналі також вимагає додаткового врегулювання, тому залишається відкритим питання, що саме може вважатися оригіналом електронного доказу. І як результат маємо різне тлумачення судів щодо допустимості та оцінки електронних доказів.

Деякі вчені вважають, що поняття «копія» та «оригінал» для електронного документа не мають сенсу тому, що фактично розрізнити їх неможливо. На противагу цій думці зазначають, що при визначенні виду електронного документа (оригінал чи копія) істотне значення має час підпису уповноваженою особою, тобто момент надання документу юридичної сили. Це свідчить про те, що спочатку створюється оригінал електронного документа, а всі інші документи, що формуються на його основі, є копіями [2, с. 47].

Ще однією проблемою є визначення порядку посвідчення паперових копій електронних доказів. Чинним ЦПК України не визначено, хто має право засвідчувати паперові копії електронних доказів, яким вимогам вони повинні відповідати, які дії повинні вчинити учасники провадження для надання паперовій копії електронного доказу доказової сили.

У зв'язку із відсутністю правового регулювання питання посвідчення паперових копій електронних доказів вважає за можливе застосування аналогії та вчиняти необхідні дії щодо посвідчення таких копій паперових копій аналогічно до посвідчення копій письмових доказів. Для надання паперовій копії електронного документа юридичної сили необхідно зафіксувати обов'язкові реквізити шляхом їх засвідчення уповноваженою на те особою, яка буде нести відповідальність за відповідність відомостей, зафіксованих у копії електронного документа, шляхом перевірки цілісності інформації за допомогою електронного підпису. Звичайно, у цьому випадку маютьися на увазі тільки ті електронні докази, зміст яких може бути виражений на папері.

Частиною п'ятою статті 95 ЦПК України передбачено, що учасник справи підтверджує відповідність копії письмового доказу оригіналу, який перебуває у нього, своїм підписом із зазначенням дати такого засвідчення [3]. Однак цей порядок стосується лише копій письмових доказів, а засвідчення паперових копій електронних доказів може викликати сумніви в інших учасників провадження щодо достовірності таких доказів з огляду на відсутність визначеного законом порядку їх посвідчення.

Як встановлено статтею 101 ЦПК України оригінали або копії електронних доказів зберігаються у суді в матеріалах справи [3]. У разі ж подання оригіналу електронного доказу за клопотанням особи, яка надала суду оригінал електронного доказу на матеріальному носії, суд повертає такий матеріальний носій, на якому міститься оригінал доказу. У матеріалах справи залишається засвідчена суддею копія електронного доказу або витяг з нього.

Таким чином, на підставі аналізу положень вищевказаної статті, можна зробити висновок, що копії електронних доказів може засвідчувати безпосередньо суддя, але після дослідження оригіналу електронного доказу. Враховуючи зазначене, для уникнення проблем з визнання поданих копій електронних доказів недостовірними, слід подавати до суду оригінал електронного доказу, а після його дослідження подавати відповідне клопотання про повернення матеріального носія, на якому він міститься, після чого суддя сам зробить з нього копію та її засвідчить.

Також, вважаємо за доцільне надати нотаріусам та приватним виконавцям повноваження посвідчувати копії електронних доказів. Перевагами цього способу є насамперед його оперативність, що дало б змогу своєчасно зафіксувати зміст інформації в Інтернеті до того, поки автор недостовірної інформації або власник веб-сайту встигнуть її знищити. Крім того, покладання функції посвідчення електронних доказів на нотаріусів позбавило б суд додаткового навантаження, залишивши за ним лише функцію оцінки таких доказів відповідно до вимог цивільного процесуального законодавства [1, с.78].

Залучення вказаних осіб до посвідчення електронних доказів полягає незаінтересованих осіб до посвідчення копій електронних документів, а саме фіксації та посвідчення авторства, інформації, що міститься на сайтах, інтернет-сторінках, відправки електронних листів. Посвідчення електронних доказів незалежними суб'єктами, які наділені спеціальною компетенцією забезпечуватиме достовірність такого засобу доказування як електронний доказ у цивільному судочинстві.

Використані джерела:

1. Павлова Ю.С. Особливості збирання та процесуального закріплення електронних доказів у цивільному судочинстві. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2017. Вип. 1. Том 1. С. 76-80.

2. Попова І. М. Правове регулювання засвідчення копій електронних документів. Правова інформатика. 2011. Вип. 31. С.43-49.
3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р., у ред. Закону від 03.10.2017 р. № 2147–VIII. Верховна Рада України. Законодавство URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 25.09.2020).

Бойченко Іван Васильович,

аспірант кафедри конституційного,

адміністративного та фінансового права

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

**ДО ПИТАННЯ СПОСОБІВ ЗАХИСТУ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВ
ГРОМАДЯН У СПОРАХ ІЗ ДЕРЖАВНОЮ СЛУЖБОЮ
УКРАЇНИ З ПИТАНЬ ГЕОДЕЗІЇ, КАРТОГРАФІЇ
ТА КАДАСТРУ**

Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру (далі – Держгеокадастр) є єдиноначальним суб’єктом владних повноважень у галузі земельних правовідносин, у складі якого створюються колегіальні структурні підрозділи – колегії.

Незважаючи на те, що згідно з п.1 Положення про колегію Держгеокадастру, колегія є консультативно-дорадчим органом і утворюється для підготовки рекомендацій щодо виконання Держгеокадастром своїх завдань, узгодженого вирішення питань, що належать до компетенції Держгеокадастру, а також колективного і вільного обговорення найважливіших напрямів діяльності, встановлений у Положенні порядок проведення засідань колегії, оформлення прийнятих рішень та безумовне введення їх у дію наказом Держгеокадастру (п.29) вказує на їх обов’язковий характер [1]. Це дає підстави вважати, що колегія наділяється владними повноваженнями. Однак, предметом судового розгляду є звернення громадян у разі порушення їх земельних прав у результаті реалізації наказів Держгеокадастру.

Для прикладу, оцінка правомірності наказу територіального органу Держгеокадастру, прийнятого на виконання рішення колегії Держгеокадастру, стала ключовим правовим питанням у справі № 815/905/17 за позовом громадян до Головного управління Держгеокадастру в Одеській області про визнання протиправним та скасування його наказу № 262 від 29 листопада 2016 р. «Про доповнення переліку земельних ділянок, права оренди на які виставляються на земельні торги окремими лотами».

Предметом дослідження Верховного Суду стало як питання правомірності прийняття наказу (зокрема, правомочності суб'єкта на прийняття рішення), так і безпосередньо правомірності його змісту:

1) щодо правомочності суб'єкта на прийняття рішення, встановлено, що головні управління Держгеокадастру в областях наділено повноваженнями щодо виявлення та оновлення переліку земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності, права на які виставляються на земельні торги, шляхом прийняття ними відповідного наказу.

2) щодо правомірності змісту наказу. З додатку оскаржуваного наказу №262 слідує, що до нього включено відомості лише про кадастровий квартал земельної ділянки, а не окремі земельні ділянки. Згідно з абз. 2 ч. 1 ст. 136 ЗК України визначаються необхідні на момент включення до переліку відомості про земельну ділянку, що сформована як лот, серед яких - місце розташування (адреса) земельної ділянки, її цільове призначення, площа, кадастровий номер, умови продажу.

На основі встановленого Верховним Судом у справі № 815/905/17 було визнано протиправним та скасовано окремі положення наказу Головного управління Держгеокадастру в Одеській області №262. [2] Тобто застосовано спосіб захисту порушених земельних прав, який передбачений п.2 ч. 2 ст.245 КАС України – визнання протиправним та скасування окремих положень індивідуального акта.

Верховний Суд розглядаючи справу жодним чином не акцентував увагу на тому, що причиною неправомірності наказу є рішення колегії Держгеокадастру, на основі якого й було прийнято наказ, та яке передбачає включення до переліку «несформованих земельних ділянок».

Частково поясненням цього є обмежений характер ст. 264 КАС України, у ч.12 якої хоча й передбачено, що правила щодо особливостей провадження у справах щодо оскарження нормативно-правових актів органів виконавчої влади застосовуються також у випадках, коли питання протиправності нормативно-правового акта постало під час розгляду іншої адміністративної справи, однак, встановлені певні фільтри: вони можуть застосовуватися лише у випадках, якщо суд виявить, що інші нормативно-правові акти чи їх окремі положення, крім тих, щодо яких відкрито провадження в адміністративній справі, 1) прийнятті відповідачем, 2) безпосередньо впливають на прийняття рішення у справі і без визнання таких нормативно-правових актів протиправними неможливий ефективний захист прав позивача. Лише за таких умов суд визнає такі акти чи їх окремі положення протиправними в порядку, визначеному статтею 264 КАС України.

Зважаючи на різних суб'єктів прийняття наказу № 262 і рішення колегії, а також те, що захист прав позивача здійснено шляхом встановлення невідповідності наказу Держгеокадастру положенням ЗК України, тобто здійснення

захисту вважалось за можливе і без визнання рішення колегії протиправним як підзаконного акту, що не відповідає акту вищої юридичної сили, то при аргументації своїх висновків у справах суди послалися лише на норми ЗК України без розгляду питання неправомірності положень рішення колегії. Хоча таке вирішення проблеми й відповідає ч.3 ст.7 КАС України, однак таке правове регулювання є неповним, так як часто призводить до можливих порушень земельних прав громадян і у подальшому. Так, у даній справі територіальні органи і надалі керуються наказом Держземагентства № 328 від 15 жовтня 2014 р. Тому норма ч.3 ст.7 КАС України потребує доповнення положеннями, які б попереджали потенційні порушення шляхом визнання протиправним та нечинним нормативно-правового акта чи окремих його положень.

Погоджуючись з І.Давитнідзе, у необхідності розмежування колегіальності в єдиноначальних органах публічного управління та особливостях правової природи колегіального суб'єкта владних повноважень [3, с.7], слід зробити висновок, що колегія не має адміністративної правосуб'єктності, а її рішення не є самостійним рішенням суб'єкта владних повноважень як предмета оскарження у адміністративному судочинстві, а тільки накази, оскільки лише через їх видання впроваджуються рішення колегії.

Таким чином, у силу закріпленого порядку набуття юридичної сили рішеннями колегії, а також виходячи із загального організаційно-розпорядчого характеру рішень колегії, способом судового захисту у разі порушення прав громадян є скасування рішень Держгеокадастру чи його територіальних органів як єдиноначальних суб'єктів владних повноважень.

Використані джерела:

1. Положення про колегію Держгеокадастру, затверджене наказом Держгеокадастру від 06 вересня 2019 р. № 221. URL: <https://land.gov.ua/info/nakaz-derzhheokadastru-vid-06-09-2019-221-pro-zatverdzhennia-polozhennia-pro-kolehiii-derzhheokadastru/>.
2. Постанова Верховного Суду у справі №815/905/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79973371>.
3. *Давитнідзе И.Л.* Коллегиальность и единоначалие в советском государственном управлении. М.: Знание, 1974. 64 с.

Коцюрба Анна Іванівна,

аспірантка кафедри правосуддя

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАМІНИ ПЕРВІСНОГО ВІДПОВІДАЧА НАЛЕЖНИМ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Відповідач завжди є обов'язковим учасником справ позовного провадження. Проте не завжди первинний відповідач є належним і повинний відповідати за позовом

Дослідженням проблематики «неналежності відповідача» в цивільному процесі займалися такі науковці як: Л.І. Анісімова, С.С. Бичкова, М.А. Вікут, Н.О. Кіресва, В. В. Комаров, Т.Л. Лузан, І.М. П'ятілетов, Н.М. Трашкова, Д.М. Чечот, М.С. Шакарян та ін. Хоч це питання завжди було частим предметом досліджень, проте зміни цивільного процесуального законодавства України щодо процедури заміни первісного відповідача належним відповідачем не повною мірою вирішили дискусійні та проблемні питання щодо цієї інституції.

Та вже в самій назві статті 51 ЦПК «Залучення до участі у справі співвідповідача. Заміна неналежного відповідача», вбачаються термінологічні та смислові розбіжності. У тлумачному словнику термін «заміна» визначено як дія (можливо коректніше – процедура), при якій замість одного предмета однієї особи, береться інший предмет, інша особа [2]. Так, відповідно до ч. 2 ст. 51 ЦПК процедурно здійснюється заміна первісного відповідача належним відповідачем і, як результат, суд постановляє ухвалу про визнання юридичного стану неналежності відповідача. Тобто, неналежним ми можемо назвати відповідача відносно якого були вчинені процесуальні дії щодо його визнання неналежним у формі ухвали. З буквального ж трактування положень вищезазначеної статті, слідує, що нею передбачена заміна вже неналежного відповідача. Проте, в законодавстві не передбачено можливості заміни вже заміненого неналежного відповідача. Т.Л. Лузан, зазначає про те, що відповідно до норм ЦПК заміна неналежного відповідача відбувається лише за клопотанням позивача, тому надання йому можливості безкінечної заміни відповідача може призвести до зловживання позивачем своїми процесуальними правами [3, с. 36]. На нашу думку, в такому випадку суд має закрити провадження у справі, адже у будь-якому разі позивач не позбавлений можливості повторного звернення з позовом до суду, але вживкавши на іншу особу відповідача.

Таке ж зауваження стосується і назви ухвали, яку суд виносить після проведення такої заміни (ч.4 ст.51 ЦПК). По-суті, ухвалою суду лише

встановлюється юридичний факт неналежності відповідача, тому некоректно використовувати такі формулювання називаючи ухвалу «про заміну неналежного відповідача» чи «заміну неналежного відповідача належним», які часто використовуються на практиці суддями. Таку ухвалу доцільно назвати «про заміну первісного відповідача належним відповідачем», або ж «про встановлення юридичного стану неналежності відповідача», що саме по собі передбачає його заміну. Розділяємо точку зору С. С. Бичкової, що передумовою встановлення юридичного стану «неналежності сторони» є її вибуття із процесу. Тому термінологічне словосполучення «неналежна сторона – дійсна сторона процесу» є змістовно невірним. Неналежна сторона не є стороною у цивільному процесі, не має цивільної процесуальної правосуб'єктності у відповідній справі [4, с. 77].

Відповідно до ч. 2 ст. 51 ЦПК за судом першої інстанції закріплене право приймати рішення щодо заміни первісного відповідача належним відповідачем, і така заміна можлива за одночасного існування наступних умов: 1) приподачі позивачем клопотання про заміну первісного відповідача належним відповідачем; 2) коли суд встановив, що позов подано не до тієї особи, яка повинна відповідати за позовом; 3) при умові дотримання строку його заміни – до закінчення підготовчого провадження, а у разі розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження – до початку першого судового засідання (як виключення ч. 3 ст. 51 ЦПК); 4) встановлено належного відповідача.

Відповідно до ч. 2 ст. 51 ЦПК саме позивач за клопотанням наділений правом ініціювати заміну первісного відповідача належним відповідачем. Проте, відповідач також не позбавлений такого права, адже про це він може зазначити у відзиві на позовну заяву, як своїй першій заяві по суті справи.

Часто досліджуване питання серед науковців: «Чи потрібна згода первісного відповідача щодо його заміни на належного?». З цього приводу В. М. Кравчук та О. І. Угриновська, зазначають, що без згоди відповідача його заміну на належного проводити не можна, а слід залучати його як співвідповідача з таких мотивів: а) первісний відповідач може бути зацікавлений у відшкодуванні судових витрат, яких він зазнав у зв'язку з пред'явленням до нього необґрунтованого позову; б) первісний відповідач може бути зацікавлений у збереженні свого цивільного процесуального правового статусу, щоб мати можливість брати участь у дослідженні доказів або одержувати копії документів, які долучаються до справи [5, с. 133]. Можна сказати, що чинний ЦПК вирішив ці дві проблеми, адже питання відшкодування судових витрат визначене ч. 5 ст. 51 чинного ЦПК, а щоб мати можливість брати участь у дослідженні доказів або одержувати копії документів, які долучаються до справи особа може бути залучена у статусі третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, звичайно, якщо на це є підстави. Тобто,

ми не вбачаємо необхідності отримання від первісного відповідача згоди на його заміну, адже якщо є законні підстави для його подальшої участі у справі, його можуть залучати як третю особу. Тим більше, в такому разі потрібно проводити дві процесуальні дії: перша полягає в заміні первісного відповідача належним відповідачем, а друга – в залученні особи, яка судом була визнана як неналежний відповідач в якості співвідповідача. По кожній з цих процесуальних дій мала б бути постановлена окрема ухвала, адже законом не передбачена така процесуальна дія, як залучення особи як співвідповідача в зв'язку з заміною первісного відповідача належним відповідачем.

Новелою ЦПК стала можливість багаторазового відкладення підготовчого засідання (старим ЦПК передбачалося лише разове відкладення), зокрема, одна з причин заміни неналежного відповідача та залучення співвідповідача. Тому така підстава може бути спрямована за зловживання стороною своїми процесуальними правами.

Також, відповідно до пункту 40 Постанови Великої Палати Верховного Суду від 17 квітня 2018 року у справі № 523/9076/16-ц, пред'явлення позову до неналежного відповідача не є підставою для відмови у відкритті провадження у справі, оскільки заміна неналежного відповідача здійснюється в порядку, визначеному ЦПК України. За результатами розгляду справи суд відмовляє в позові до неналежного відповідача та приймає рішення по суті заявлених вимог щодо належного відповідача.

Варто зазначити, що зміни до ЦПК в частині «заміни первісного відповідача належним відповідачем» мають більше позитивний характер, але потребують внесення змін та доповнень щодо вдосконалення відповідної правової регламентації цього інституту цивільного процесу для уникнення можливих труднощів застосування цих норм на практиці.

Використані джерела:

1. Цивільний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України: кодекс від 18.03.2004, редакція від 13.08.2020. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
2. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К. : Наукова думка, 1970–1980. Т. 3. С. 250.
3. Лузан Т. Л. Зміна складу осіб, які беруть участь у справі в цивільному процесі // Вісник Верховного Суду України. 2013. № 9. С. 33-39.
4. Бичкова С. С. Визначення неналежної сторони у цивільному процесі України // Форум права. 2010. № 4. С. 75-80.
5. Бичкова С. С. Заміна первісного відповідача належним відповідачем // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. Л. : Львів. ДУВС, 2012. Вип. 3. С. 130–138.
6. Постанови Великої Палати Верховного Суду від 17 квітня 2018 року у

Олійник Лілія Анатоліївна,

*аспірантка Інституту економіко-правових досліджень
м. В.К.Мамутова НАН України*

ГОСПОДАРСЬКИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ: У ПОШУКАХ СПРАВЕДЛИВОСТІ

Проблеми справедливості можна сміливо віднести до переліку вічних філософських питань, що беруть свій початок можливо із епохи Античності, а можливо й давніше, з часів формування перших посилив людини до усвідомлення світу, в якому вона живе, та первісних спроб соціального устрою перших поселень Homo Sapiens, як реакція останніх на нерівність розподілу життєвих благ. З цього моменту історії людства і до сьогоднішнього часу, справедливість займає важливе місце у переліку чеснот суспільного буття людини. Важко заперечити Мілі Левчук-Хмарі, яка у праці «Етико-правові та політико-правові аспекти теорії справедливості Джона Ролза» стверджує, що справедливість у філософсько - соціальній думці розглядається як одна з найскладніших категорій, що охоплює різноманітні сфери суспільного життя [1, с. 80]. Феномен справедливості, різноманітні уявлення про справедливість, що побутують на рівні суспільної свідомості та її раціональні концепти є явищами, якими пронизані суспільні відносини щодо вирішення господарських спорів у межах здійснення господарського судочинства.

Основним завданням господарського судочинства, згідно із частиною першою статті 2 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України), є справедливие, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності, та розгляд інших справ, віднесених до юрисдикції господарського суду, з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, держави [2].

Аналіз щорічних змін до господарського процесуального закону, яких було близько 90 зі часу введення в дію зазначеного процесуального кодексу постановою Верховної Ради України №1799-ХІІ від 06 листопада 1991 року, свідчить і про адаптацію законодавства до змінюваних потреб пострадянського суспільства, і про відсутність у законодавця єдиного концептуального підходу до регулювання суспільних відносин щодо вирішення спорів у сфері здійснення господарської діяльності.

Зокрема, цитована вище стаття ГПК України з'явилася лише в редакції закону від 15 грудня 2017 року. Тобто формулювання такого основоположного завдання господарського судочинства як справедливе вирішення судом спорів знайшло своє нормативне закріплення більше ніж через 25 років існування незалежної України. Слід зауважити, що це єдина згадка про справедливе у цьому кодексі.

Заради об'єктивності, говорячи про правові дефініції, вважаю доцільним згадати слова П. Рікера про те, що «існує, пастка, в яку краще не потрапляти, а саме: таке порівняння термінів, яке, врешті, призводить до простого рядоположення двох коротких описів» [3, с.121]. Адже, надаючи визначення таким широким концептуальним поняттям як справедливість існує вірогідність свідомого чи несвідомого потрапляння у власну пастку рамок чи визначень. Припускаю, що слова П.Рікера можуть стати одним із пояснень широко розповсюджених тверджень про відсутність справедливості у судових провадженнях.

Все ж таки, відсутність граматичних конструкцій із вживанням слова «справедливість» чи похідних від нього у інших статтях ГПК України, крім згаданої вище статті 2, не позбавляє учасників судового процесу права на справедливий суд, як і не нівелює ні обов'язок суду забезпечення кожному права на справедливий суд, ні зобов'язання судді справедливо розглядати і вирішувати судові справи відповідно до закону з дотриманням засад і правил судочинства.

Філософські розвідки феномену справедливості, у тому числі в аспекті вирішення спорів між суб'єктами господарювання, свідчать, що суть такого феномену не може бути в повній мірі розкрита у відриві від законності та гуманізму, які діють у взаємодії й органічно доповнюють один одного. У такому контексті справедливість може проявлятися у правозастосовній діяльності судових органів, діяльність яких має забезпечувати підтримку загального блага, у тому числі у сфері господарської діяльності суб'єктів господарювання. Адже власне господарські спори, для вирішення яких ініціюються провадження у господарських судах, на думку Н. Іванюти є продуктом «дефектності» матеріальних господарських відносин [4, ст. 29]. Відповідно, загальним благом у такому випадку може вважатися досягнення справедливого вирішення спору, що і є законодавчо закріпленим завданням господарського судочинства.

Феномен справедливості безпосередньо пов'язаний з уявленнями про належне. Згадаймо відсильну норму, закріплену у частині третій статті 236 ГПК України [2] про те, що судові рішення має відповідати завданню господарського судочинства, визначеному цим Кодексом, а саме справедливому, неупередженому та своєчасному вирішенню спору. Комплексний аналіз норм ГПК України, у тому числі положень статей 162 та 236 ГПК України, свідчить,

що особа, звертаючись до суду визначає спосіб (способи) захисту прав або інтересів, передбачений законом чи договором, або інший спосіб (способи) захисту прав та інтересів, який не суперечить закону і вважає таким чином, може бути виправлений дефект правовідносин, у які вона потрапила, при цьому вказує обставини, якими обґрунтовує свої вимоги, надає докази, що підтверджують вказані обставини, а суд, ухвалює законне та обґрунтоване рішення на засадах верховенства права. Не вдаючись до детального аналізу змісту дій суду чи кожного із учасників процесу, можна стверджувати про те, що таким чином при ідеальності усіх чинників та обставин досягається справедливість, яка відповідає уявленням про належне кожного із учасників судового процесу.

Феномен справедливості зумовлений невід'ємними, невідчужуваними правами людини і передбачає чітку відповідність між практичною роллю суб'єкта в житті суспільства та його соціальним становищем, між правами та обов'язками, діями та відплатою, працею та винагородою. Такі твердження корелюються із Цілями сталого розвитку, ухваленими Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 25 вересня 2015 року, що мають комплексний і неподільний характер, є глобальними за суттю та універсально застосовними. Генеральна Асамблея ООН, ухвалюючи резолюцію «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030» 25 вересня 2015 року визначила у пункті 35, необхідність побудови миролюбного, справедливого і всеохопного суспільства, у якому забезпечено рівний доступ до правосуддя і яке ґрунтується на повазі прав людини (включно з правом на розвиток), реальному верховенстві права і належному врядуванні на всіх рівнях, а також на прозорих, ефективних і підзвітних інституціях [5].

Підсумовуючи вказане вище, вважаю за доцільне наголосити на тому, що справедливість є однією із основних засад права та основоположним інститутом у визначенні його як регулятора суспільних відносин. Не зважаючи на відсутність будь-яких визначень такого феномену у господарському процесуальному законодавстві, справедливе вирішення спору є одним із способів досягнення загального блага при здійсненні господарської діяльності відповідними суб'єктами.

Використані джерела:

1. Левчук-Хмара М. Етико-правові та політико-правові аспекти теорій справедливості Джона Ролза. Мандрівець: Всеукраїнський науковий журнал. 2012. № 5, С. 80-83
2. Господарський процесуальний кодекс України: закон України від 06 листопада 1991 року № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12/ed20200816> (дата звернення 09.10.2020).

3. Рікер П. Право і справедливість. Київ: «ДУХ І ЛІТЕРА», 2002, 218 с.
4. Іванюта Н. В. Економічна функція господарського процесуального права. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2017. № 6. Том 2. С. 26-30.
5. Резолюція «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030», Генеральна Асамблея ООН, 25 вересня 2015 року. URL: file:///C:/Users/LILIA/Downloads/Agenda2030_UA.pdf (дата звернення 09.10.2020).

Давидюк Катерина Володимирівна,

студентка 4 курсу юридичного факультету

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ЦИВІЛЬНА ПРОЦЕСУАЛЬНА ДІЄЗДАТНІСТЬ ІНОЗЕМНОЇ ОСОБИ

В Україні за останній період набув широкого розповсюдження розгляд справ з іноземним елементом. Іноземний елемент – це ознака, яка характеризує приватноправові відносини, що регулюються Законом України «Про міжнародне приватне право» [1], та виявляється в одній або кількох формах. Однією із них є те, що хоча б один учасник правовідносин є громадянином України, який проживає за межами України, іноземцем, особою без громадянства або іноземною юридичною особою. Тобто ми бачимо наявність іноземного елемента у цивільних процесуальних відносинах. Особливе місце серед них займають справи за участю іноземних осіб. До іноземних осіб, які беруть участь у цивільному процесі, належать: іноземці, особи без громадянства, іноземні юридичні особи, іноземні держави (їх органи та посадові особи), міжнародні організації. При цьому іноземцями, у розумінні приписів ст. 1 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» [2], вважаються особи, які не перебувають у громадянстві України і є громадянами (підданими) іншої держави або держав.

Проблема правового статусу іноземців у цивільному процесі має пряме відношення до основних прав і обов'язків людини і громадянина. В силу цього основним нормативним актом, що представляє зміст національного законодавства у цій області, є Конституція України. Відповідно до ст. 26 Конституції України іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються такими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законними чи міжнародними договорами України [3].

Також національним законодавством, а саме ч.1 ст.496 Цивільного процесуального кодексу України [4] та ч. 1. ст. 73 Закону України «Про міжнародне приватне право», передбачено, що іноземці, особи без громадянства, іноземні юридичні особи, іноземні держави (їх органи та посадові особи) та міжнародні організації (далі іноземні особи) мають право звертатися до судів України для захисту своїх прав, свобод чи інтересів.

Основоположними міжнародними документами, які забезпечують право іноземних осіб на вільний доступ до судового захисту, визнаними Україною є: ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р., ст. 8 Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 р., ст. 16 Конвенції про статус біженців від 28 липня 1951 р. та ін. Також питання забезпечення належного доступу до судового захисту (в тому числі і для іноземних осіб) знайшло своє закріплення в Плані дій Україна – Європейський Союз (схваленого Радою Міністрів Європейського Союзу в грудні 2004 р.), Законі України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» (від 18 березня 2004 р.).

Процесуальна правоздатність і дієздатність іноземних осіб в Україні ґрунтується на принципі «національного режиму». Цей загальний принцип одержує послідовну реалізацію в галузевому законодавстві. Він означає законодавче закріплення права іноземних громадян та осіб без громадянства звертатися до судів України й користуватися цивільними процесуальними правами нарівні з громадянами України[6, с. 301].

Іноземці та особи без громадянства відповідно до чинного законодавства наділені цивільною процесуальною дієздатністю. А саме ті: 1) які досягли повноліття, усвідомлюють значення своїх дій і можуть керувати ними; 2) які не досягли повноліття, але зареєстрували шлюб; 3) яким надано повну цивільну дієздатність за рішенням суду; 4) неповнолітні або цивільна дієздатність яких обмежена, у справах, що виникають з відносин, у яких вони особисто беруть участь, якщо інше не встановлено законом. Необхідно зазначити, що цивільну процесуальну дієздатність у неповному обсязі мають також малолітні та неповнолітні іноземці та особи без громадянства, які, крім прав та обов'язків, визначених ЦПК України, мають право особисто здійснювати цивільні процесуальні права, передбачені ЦПК України. Також відповідно до норм ЦПК, Закону «Про міжнародне приватне право», цивільною процесуальною дієздатністю наділені такі іноземні особи, як: іноземні юридичні особи, іноземні держави (їх органи та посадові особи), міжнародні організації тощо.

Проте, існує також безліч проблем з приводу даного питання, які, зокрема, виникають у разі недотримання визначеного ЦПК України порядку реалізації права на звернення до суду, і в такому випадку суддя вправі залишити без руху або повернути позовну заяву. Таким чином, суддя вправі залишити позовну заяву без руху і надати заявнику строк для усунення недоліків, якщо

встановить, що позовну заяву подано без додержання вимог щодо форми і змісту позовної заяви; суддя вправі повернути позовну заяву, якщо заяву подано недієздатною особою; суддя вправі відмовити у відкритті провадження у справі, якщо заява не підлягає розгляду в судах у порядку цивільного судочинства. Прикладом даного твердження може бути ухвала Городищенського районного суду Черкаської області у справі № 691/704/20 [5], з приводу розірвання шлюбу укладеного на території Азербайджану, де вказано, що враховуючи, що позовну заяву складено з порушенням вимог ст. 177 ЦПК, а саме, заява не містить даних щодо громадянства відповідача, не містить (не подано) місцезнаходження або місце проживання чи перебування відповідача на території України чи актуальне місце проживання (перебування) відповідача за кордоном, не було надано офіційної інформації чи подружжя має (мало) останнє спільне місце проживання в Україні, суд прийшов до висновку про залишення позовної заяви без руху з наданням позивачу строку для усунення наведених недоліків протягом десяти днів з дня вручення копії ухвали. Таким чином, для того, щоб суд відкрив провадження у справі за вимогою іноземної особи, вона повинна виконати передбачені ЦПК України умови.

Таким чином, зробивши висновок про правовий статус іноземних осіб можна виділити таке:

► іноземці, особи без громадянства, іноземні юридичні особи мають такий же процесуальний статус у цивільному процесі, як і громадяни України, адже, відповідно до Конституції України, вони користуються такими ж правами і свободами, а також несуть такі ж обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України;

► до цивільної процесуальної правосуб'єктності іноземних осіб застосовується принцип національного режиму, тобто їх цивільна процесуальна правоздатність і дієздатність визначається відповідно до права України;

► іноземці, особи без громадянства, іноземні юридичні особи, іноземні держави (їх органи та посадові особи) та міжнародні організації наділені правом звертатися до судів України для захисту своїх прав, свобод чи інтересів за умови перебування на її території на законних підставах;

► виконання умов, передбачених в ЦПК України є необхідним пунктом для того, щоб іноземна особа реалізувала власне право на звернення до суду.

Використані джерела:

1. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-IV // Відомості Верховної Ради України. 2005. № 32. Ст. 422.
2. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 22.09.2011 р. № 3773-VI // Відомості Верховної Ради України. 2012. № 19–20. Ст. 179.

3. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. 996. № 30. Ст. 141.
4. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV // Відомості Верховної Ради України. 2004. № 40–42. Ст. 492.
5. Ухвала Городищенського районного суду Черкаської області у справі № 691/704/20. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/91108848>.
6. Васильєв С.В. Цивільний процес України : [навч. посібник]. К. : Центр учбової літератури, 2013. 344 с.

Тихонова Валерія В'ячеславівна,

*здобувач вищої освіти на магістерському рівні
юридичного факультету*

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРУ ЗА УЧАСТЮ СУДДІ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

Врегулювання спору за участю судді є відносно новим інститутом в чинному законодавстві України та альтернативним способом вирішення правових конфліктів. Так, звісно, процес розгляду справи в суді спочатку є звичайним та вимагає від сторін як фінансових, так і часових витрат. Проте, вибравши під час розгляду справи, примирний шлях вирішення конфлікту, сторони матимуть значні переваги щодо досягнення бажаного результату.

Недоліками вирішення спорів судами є їх перевантаженість, затратність, а також тривалий час, що є необхідним для розгляду. Крім того, ухвалення справедливого рішення не є гарантом для сторін. Конфлікт між сторонами часто не вичерпується, оскільки виконавча система недосконала, а самі люди часто не знають якого результату хочуть досягнути насправді. До того ж, правове регулювання не може охопити всі сфери суспільного життя, а отже, не до всіх конфліктів можуть бути застосовані юрисдикційні процедури розгляду та вирішення правових спорів [2 с. 17].

У всьому світі, примирні процедури вважаються значно ефективнішими, ніж судовий розгляд справи. Головна перевага примирення сторін – це те, що сторони згодні виконувати те рішення, яке, по суті, прийняли вони самі. Задача судді підштовхнути сторони до вирішення спору, вказати їм правильний шлях та розібратися в суті конфлікту. Крім того, кваліфікований суддя, який досліджує правовий спір між сторонами, повинен звернути увагу не лише на позиції сторін, а і на їх справжні потреби та інтереси.

Також, можна виділити наступні переваги врегулювання спору за участю судді перед звичайним судовим розглядом справи: для сторін це економія як часових, так і фінансових ресурсів, забезпечення вирішення справи на ранній стадії, врегулювання спору на умовах дотримання конфіденційності, можливість збереження або відновлення ділових взаємин з іншою стороною та гарантія виконання рішення у випадку проведення успішної процедури [3].

Сам по собі факт законодавчого закріплення процедури врегулювання спору за участю судді в чинних процесуальних кодексах сприяє поступовій зміні свідомості громадян, популяризації мирного врегулювання конфліктів. Це, на нашу думку, є важливим кроком на шляху розвитку альтернативних способів врегулювання цивільно-правових спорів в Україні, їх інтегрування у вітчизняний судовий процес [1, с. 68].

Незважаючи на всі переваги, застосування інституту врегулювання спору за участю судді досі не часто зустрічається в судовій практиці. Крім того, є ряд доволі вагомих недоліків, які, на нашу думку, гальмують ефективне функціонування врегулювання спору за участю судді.

По-перше, відповідно до Ч. 1, ст. 205, ЦПК України, врегулювання спору за участю судді проводиться протягом розумного строку, але не більше тридцяти днів з дня постановлення ухвали про його проведення. А згідно з Ч. 2, цієї ж статті, строк проведення врегулювання спору за участю судді продовженню не підлягає [4].

На нашу думку, тридцяти днів недостатньо для належного та ефективного врегулювання конфлікту. Зокрема, суддя протягом цих 30 днів розглядає не лише цю справу і має відповідний графік. Так і сторони та їх представники не кожного дня мають можливість зустрітися для обговорення питання мирного врегулювання спору. Ми вважаємо, зазначений строк можна залишити в законодавстві, але при цьому надати судді право продовжити проведення врегулювання спору за участю судді за необхідності або за клопотанням сторін.

По-друге, дискусійним є положення ч. 2 ст. 201 ЦПК України щодо непустимості проведення врегулювання спору за участю судді в разі, якщо у справу вступила третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору. Виникає питання, що заважає судді проводити наради як за участю сторін, так і такої третьої особи? Адже на боці сторони не завжди виступає один суб'єкт правовідносин, в одній справі можуть брати участь співучасники. При цьому кількісний показник сторін не впливає на можливість застосування цього способу примирення. Вбачається, що норма ч. 2 ст. 201 має бути виключена з ЦПК як така, що обмежує права як сторін, так і третіх осіб у цивільному процесі [1, с. 66].

По-третє, законодавець, в принципі, міг піти іншим шляхом. До прикладу, в Росії вирішили запровадити інститут судового примирення з тією

різницею, що конфлікт розглядає та врегульовує тільки суддя у відставці. Перевагами розгляду спору суддею у відставці є те, що суддя може приділити всю свою увагу процедурі мирного примирення, має можливість частіше зустрічатися зі сторонами. При цьому, суддя у відставці має весь спектр досвіду та практики, що і працюючий суддя.

По-четверте, на нашу думку слід внести до законодавства обов'язок судді інформувати сторін про можливість мирного врегулювання спору за участю судді. Адже не всі громадяни знають про таку процедуру та усвідомлюють її переваги.

Звичайно, це не всі переваги та недоліки, які наявні у інституту врегулювання спору за участю судді. Проте, його удосконалення буде можливе тільки тоді, коли можна буде дослідити судову практику та зробити певні висновки. Важливими є і доктринальні дослідження науковців, які, в сукупності з судовою практикою, зможуть вказати законодавцю правильний шлях.

Використані джерела:

1. Бондаренко-Зелінська Н. Л. Врегулювання спору за участю судді: проблеми та перспективи застосування. Університетські наукові записки, 2018, № 67-68. С. 62-70. URL: <http://www.univer.km.ua/visnyk/1786.pdf>.
2. Вступ до альтернативного вирішення спорів: навч. посіб. / Г.В. Анікіна, Ю. В. Білоусов, Н. Л. Бондаренко-Зелінська [та ін.]; під ред. У. Хелльманна, Н. Л. Бондаренко-Зелінської. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2017. 234 с.
3. Ковалко Н. Врегулювання спору за участю судді. Особливості та перспективи процесу. LexInform. Юридичні новини України. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/vregulyuvannya-sporu-za-uchasti-suddi-osoblyvosti-ta-perspektyvy-protsesu/>.
4. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2014 р. № 1618–IV, у ред. Закону України від 03.10.2017 р. № 2147–VIII. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/conv#n7582>.

Солтус Денис Валентинович,

*здобувач вищої освіти на магістерському рівні
юридичного факультету*

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

КАСАЦІЙНІ ФІЛЬТРИ ЯК ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ОСКАРЖЕННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ, ЩО НАБРАЛИ ЗАКОННОЇ СИЛИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Право касаційного оскарження не абсолютне і підлягає обмеженню. Зміни внесені до Конституції України визначили забезпечення права на апеляційний перегляд справи та лише у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення [1]. Законом України №2147-VIII від 03.10.2017 року було внесено зміни до процесуальних кодексів України, серед яких в тому числі і запроваджено обмеження права касаційного оскарження щодо певного кола справ, розглянутих в порядку цивільного судочинства. [2]. До таких справ процесуальний закон відносить судові рішення у малозначних справах та у справах з ціною позову, що не перевищує двохсот п'ятдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, крім випадків, якщо: касаційна скарга стосується питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовчої практики, справа становить значний суспільний інтерес або має виняткове значення для учасника справи, який подає касаційну скаргу, якщо суд першої інстанції відніс справу до категорії малозначних помилково, а також якщо, особа яка подає касаційну скаргу позбавлена можливості спростувати обставини, встановлені оскарженням судовим рішенням, при розгляді іншої справи [3].

Зазначені обмеження в юридичній науці та практиці отримали назву «касаційних фільтрів».

Прихильники такого роду обмежень наголошують на тому, що відсутність обмежень допуску до касації стоїть на заваді підвищення функціональної спроможності та ефективності діяльності касаційного суду, а саме завантажує суддів великою кількістю справ, які не лише не мають принципового значення для суспільства і подальшого правозастосування, а й не впливають на забезпечення єдності судової практики і розвитку права [4, С. 92-93].

З іншого боку зазначені обмеження справедливо критикуються юристами за неточність та розмитість положень [5]. ЦПК містить такі оціночні поняття, як «фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовчої практики», «значний суспільний інтерес», «виняткове значення для учасника справи» [3].

Крім того, вважаємо недоречним позбавлення права на касаційне оскарження судових рішень у окремих малозначних справах. В першу чергу це стосується справ з ціною позову до 100 розмірів прожиткового мінімуму та справи з ціною до 250 розмірів прожиткового мінімуму визнані судом малозначними [3].

Відповідно до закону «Про Державний Бюджет України на 2020 рік» прожитковий мінімум для працездатних осіб становить з липня 2020 року 2197 гривні [6]. Таким чином, відповідно до ст. 389 ЦПК України не підлягають касаційному оскарженню малозначні справи та справи з ціною позову до 549 250 гривень (з врахуванням умов визначених ч. 6 ст. 19 ЦПК України). До таких справ можуть зокрема належати більшість трудових спорів де предметом є несплачена заробітна плата, яка може хоч і бути невеликою та підпадати під критерій ціни позову, проте виступати єдиним засобом існування не тільки для конкретної особи, а й для її сім'ї. Позбавлення права касаційного оскарження для таких категорій справ може спричинити наслідки не тільки у вигляді порушення прав окремих громадян, але й справить негативний системний вплив. Крім того відчуття безкарності, стимулюватиме роботодавців не до ведення діяльності у відповідності до вимог закону, а до продовження вчинення типових порушень трудового законодавства та подальшого порушення прав найменш захищених суб'єктів трудових відносин. Обмеження права касаційного оскарження судових рішень у справах щодо трудових правовідносин може зумовити відсутність єдності судової практики із категорії справ, що відіграє вагоме значення для працівників. Для недопущення таких наслідків доречно виключити справи, що виникають з трудових відносин з під дії цього різновиду касаційних фільтрів. У зв'язку із наведеним за необхідно доповнити п. 2 ч. 3 ст. 389 ЦПК України ще одним випадком подолання касаційних фільтрів – підпунктом «г» такого змісту «предметом касаційного перегляду є спір, що виник із трудових відносин».

Аналогічна ситуація і з справами про захист прав споживачів, ціна позову в яких не перевищує двохсот п'ятдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Справи про захист прав споживачів – надзвичайно широка категорія справ, в яку включаються не тільки справи щодо неякісних товарів та послуг, а й всі справи про захист прав боржників у кредитних спорах. Як зазначає Національна асоціація адвокатів України позбавлення права на касацію в таких категоріях справ, може привести до негативних наслідків, і в цілому до обмеження права боржника на захист, оскільки в аспекті несправедливих умов кредитування позичальник як «більш слабка» сторона завжди потребує особливого захисту порушених прав [7, С. 2].

Майновий ценз обмеження права оскарження рішення суду, що набрало законної сили, за задумом законодавця має «відсікати» справи, ціна розгляду яких непропорційна витратам на її розгляд. Такого роду фільтрування

повинне розвантажити касаційний суд та дозволить йому зосередитися на більш складних та важливих для суспільства справах. Проте на нашу думку, вказане є неприпустимим у контексті значного обсягу таких справ в Україні. В демократичній державі, якою декларує себе Україна, пріоритет має надаватися потребі максимальної охорони прав і свобод осіб, а не забезпеченню оптимального навантаження касаційного суду. Більше того при середній зарплаті українця в розмірі 11446 гривень, станом на серпень 2020 року [8], справу з ціною позову в півмільйона гривень навряд чи можна вважати малозначною. Як вказує Національна асоціація адвокатів України в своєму рішенні № 5221 в державах-членах ЄС сума малозначного позову становить близько 2000 EUR [9]. При цьому слід звернути увагу, що середня щомісячна зарплата в країнах, що входять до єврозони станом на березень 2020 року становить 1869 EUR [10].

Ще одним недоліком процесуальних фільтрів на нашу думку є застосування законодавцем оціночних понять «фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовчої практики», «значний суспільний інтерес», «виняткове значення для учасника справи» в положеннях ст. 389 ЦПК України, якими передбачена можливість подолання «касаційного фільтру» за ознакою малозначності справи [3]. З цього приводу А. О. Монаєнко справедливо відзначає, що нечітке визначення в законі обставин для перегляду Верховним Судом судових рішень та їх переліку може призвести до ситуації, коли надання Верховному Суду права на дискрецію при вирішенні питання допуску справи не завжди підсилюватиме засади доступності правосуддя, оскільки кожна справа може оцінюватися суб'єктивно крізь призму її обставин та можливих правових наслідків для особи, суспільства і держави. Наведене не сприяє забезпеченню реалізації принципу верховенства права [11, С. 35].

Отже, обмеження права оскарження судових рішень, що набрали законної сили, в цивільному процесі є надзвичайно делікатним інструментом, що може як і сприяти ефективному функціонуванню системи судоустрою України, так і навпаки, стати причиною порушення прав людини, і як наслідок численних позовів до ЄСПЛ. Процесуальне законодавство щодо застосування касаційних фільтрів в Україні – недосконале і перенасичене оціночними поняттями, а майновий ценз не виправдано завищений і становить більше сукупного доходу сім'ї за декілька років, що йде в розріз з практикою зарубіжних країн.

Використані джерела:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України,

- Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 3 жовтня 2017 р. № 2147-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48. Ст. 436.
3. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2010 р. № 768-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. Ст. 492.
  4. Глущенко С.В. Окремі питання касаційної перевірки судових рішень у цивільних справах. *Вісник академії адвокатури України*. 2009. № 3 (16). С. 91-95.
  5. Хан І. Право оскаржити судові рішення до Верховного Суду гарантоване не кожному. Ліга: закон : веб-сайт. URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA011202 (дата звернення: 12.10.2020).
  6. Про Державний бюджет України на 2020 рік: Закон України від 14 листопада 2019 р. № 294-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 5. Ст. 3.
  7. Зауваження і пропозиції до проекту Закону «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо удосконалення перегляду судових рішень в апеляційному та касаційному порядку». НААУ : веб-сайт. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/027d2854ac4c758d42fa_file.pdf (дата звернення: 10.09.2020).
  8. Середня заробітна плата в Україні. Мінфін : веб-сайт. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/average/2020/> (дата звернення: 24.09.2020).
  9. Про результати розгляду проекту Закону про внесення змін до статті 10 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо малозначних спорів у судах. Рішення НААУ № 5221 від 04.10.2016 URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2016-11-17-r-shennya-rau-200_584013e75a035.pdf (дата звернення: 12.10.2020).
  10. Середня зарплата в Європі. Мінфін : веб-сайт. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/world/europe/> (дата звернення: 24.09.2020).
  11. Монаєнко А. О. «Касаційні фільтри». Деякі питання допуску до перегляду судових рішень ВС. *Юридична газета*. 2018. N 29/30. С. 34-35.

Яворська Альона Володимирівна,

студентка 4 курсу юридичного факультету

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ВІДЧУЖЕННЯ ЧАСТКИ В СТАТУТНОМУ КАПІТАЛІ ТОВАРИСТВ

В умовах стрімких процесів глобалізації, активного розвитку ринкових відносин та підприємництва питання нормативного закріплення ефективних правових механізмів у сфері господарських та цивільних правовідносин, які виникають в процесі діяльності господарських товариств, набуває все більшої актуальності.

Законодавче визначення поняття господарського товариства вказує на те, що під господарським товариством слід розуміти юридичну особу, статутний капітал якої поділений на частки між учасниками. До таких товариств відносяться акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні та командитні товариства [1].

Питання визначення правової природи частки у статутному капіталі товариства є дискусійним, оскільки на сьогоднішній день серед науковців не виробилось єдиного підходу до розуміння понятійно-категорійного апарату даного терміну. Проте більшість думок ґрунтуються на визначенні частки як сукупності корпоративних прав [2]. Так, відповідно до ст. 167 Господарського кодексу України (далі – ГКУ) корпоративні права – це права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами [1]. Розглядаючи корпоративні права та частку в статутному капіталі товариства крізь призму інституту права власності в доктрині господарського та цивільного права, варто наголосити на тому, що відповідно до статті 316 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ) правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб. Тобто, частку в статутному капіталі товариства як об'єкта цивільно-правових відносин варто розглядати в розрізі статті 190 ЦКУ, а саме з точки зору поняття майно [3].

Системний аналіз господарського та цивільного законодавства України дає змогу зробити висновок про те, що відчуження частки у статутному капіталі господарського товариства (усіх, за винятком акціонерного) є правовою підставою припинення корпоративних правовідносин з ініціативи

учасника товариства, іншими словами – це альтернатива виходу учасника із господарського товариства. Власне, відчуження частки у статутному капіталі товариства тягне за собою зміну засновника товариства із подальшим перерозподілом часток між учасниками.

Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 116 ЦКУ учасники господарського товариства мають право у порядку, встановленому установчим документом товариства та законом, здійснити відчуження частки (її частини) у статутному (складеному) капіталі товариства, цінних паперів, що засвідчують участь у товаристві, у порядку, встановленому законом [3]. Поняття відчуження корпоративних прав (частки в статутному капіталі) безпосередньо пов'язане із угодами купівлі-продажу, міни, дарування та іншими види цивільно-правових угод, предмет яких становить перехід права власності на частку у статутному капіталі господарського товариства іншим особам. Зважаючи на те, що статут або корпоративний договір може закріплювати обов'язковість надання згоди іншими учасниками товариства для відчуження частки, дане право не можна розглядати як безумовне.

Перехід права власності на частку в статутному капіталі господарського товариства знаходить своє втілення у відповідних правочинах. Законодавець не передбачає додаткові умови укладення такого договору, оскільки в даному випадку мова йде про традиційні договори купівлі-продажу, міни або дарування із власною специфікою їх укладення. Проте, слід наголосити, що стаття 116 ЦКУ містить пряму вказівку на письмову форму укладення такого правочину.

Аналіз положень Господарського та Цивільного кодексів України дає змогу виокремити наступні істотні умови договору, який стосується відчуження частки статутного капіталу товариства, а саме: найменування сторін, спосіб відчуження, розмір відчужуваної частки у грошовому і процентному еквіваленті, ціну та інші умови, якщо вони прямо передбачені статутом або корпоративним договором. При відчуженні частки (частини частки) статутного капіталу товариства у формі продажу цієї частки або частини частки інші учасники господарського товариства мають першочергове право її купівлі. Саме тому повідомлення інших учасників про намір відчуження частки – обов'язкова умова її продажу. Чинне українське законодавство надало свободу вибору форми такого повідомлення безпосередньо органами товариства, зазначивши, що дане питання вирішується шляхом внесення відповідних положень до статуту товариства, тобто форма та зміст такого повідомлення визначається кожним господарським товариством окремо і має індивідуалізований унікальний характер. Варто відмітити, що з практичної точки зору доцільніше інформувати учасників товариства про відчуження частки письмово, оскільки даний шлях вирішення питання може суттєво мінімізувати ризик оспорювання укладеного правочину.

Підсумовуючи, на сьогодні законодавство у сфері регулювання правовідносин, які виникають в процесі діяльності господарських товариств, містить дієві та розгалужені механізми відчуження частки статутного капіталу учасником товариства, що дає змогу ефективно реалізовувати права учасників товариств.

Використані джерела:

1. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15/conv#Text> (дата звернення: 08.10.2020).
2. Смітюх А.В. Щодо правової природи частки у статутному капіталі господарського товариства. *Правова держава*. Одеса, 2015. № 9. URL: <http://pd.onu.edu.ua/article/view/44421>.
3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv> (дата звернення: 08.10.2020).

ТРУДОВЕ ПРАВО ТА ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Коваленко Олена Олександрівна,
*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права
ім. професора О.І. Процевського
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИПРОБУВАННЯ ПРИ ПРИЙНЯТТІ НА РОБОТУ: ТРАНСФОРМАЦІЯ СПІВВІДНОШЕННЯ СВОБОДИ ВОЛІ СТОРІН ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ ПРИ ЙОГО ПРИПИНЕННІ

Реформування законодавства про працю України вносить суттєві корективи у вже, здавалося б, стале правове регулювання трудових відносин. Мова йде не тільки про наслідки цих змін, що відображуються у встановленні іншого механізму правового регулювання зазначених відносин, а про принципи вихідні позиції, які стрижнем проходять крізь норми галузі трудового права та зачіпають одвічні проблеми співвідношення свободи волі сторін трудових правовідносин. Зокрема, це стосується випробування при прийнятті на роботу, що проявляється в наступному:

1. Випробування при прийнятті на роботу є правовою конструкцією, що найбільш наочно демонструє співвідношення свободи волі сторін трудових правовідносин, бо воно об'єднує в собі інтереси останніх [1, с. 32; 2, 231], які продукуються їх волею і мають задовольнятися відповідно до можливостей, як надані їм законом. Прикметним є те, що у питанні припинення трудових відносин у разі встановлення роботодавцем невідповідності працівника займаній посаді, на яку його прийнято, або виконуваній роботі протягом випробування, підхід законодавця до правового врегулювання було суттєво змінено у 2016 р. і ці зміни, можна, на мою думку, назвати революційними, бо вони призвели до міграції припинення трудового договору у цьому випадку з групи припинення трудового договору за угодою сторін до групи розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця. Ця кваліфікаційна різниця є дуже суттєвою.

3. До внесення змін у КЗпП України [3] у 2016 р., припинення трудового договору відбувалось за ст.28 КЗпП України і для нього застосовувались правила, які притаманні припиненню трудового договору за угодою сторін.

Колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України відмічала наступне: «відповідно до ч. 1 ст. 26 КЗпП при укладенні трудового договору може бути обумовлене угодою сторін випробування... Тобто під час випробування працівник вважається прийнятим на роботу, але з умовою, що укладений з ним трудовий договір буде розірвано, якщо він не витримає випробування. Тому згідно зі ст. 28 КЗпП розірвання трудового договору з працівником під час терміну випробування не можна визнати таким, що проводиться з ініціативи власника або уповноваженого ним органу, оскільки працівник при прийнятті на роботу, даючи згоду на випробування, фактично дає згоду і на можливість розірвання з ним трудового договору, якщо протягом строку випробування буде встановлено невідповідність його роботи, на яку його прийнято. За таких обставин звільнення працівника під час терміну випробування не можна вважати таким, що проводиться лише з ініціативи власника або уповноваженого ним органу» [4]. Одразу наголосимо на термінологічній помилці, що була допущена у даному випадку, адже мова мала б йти у даному випадку про припинення, а не розірвання трудового договору, оскільки у науці трудового права вже давно визначено, що розірвання відбувається тоді, коли звільнення відбувається за ініціативою суб'єкта, який на це виявляє свою волю [2, с.330].

4. У чинному КЗпП України міститься вже самостійна підстава саме розірвання трудового договору для випадку, що розглядається, у п. 11 ст. 40 [3], – статті, яка передбачає припинення трудового договору за ініціативою роботодавця, що відповідно свідчить про встановлення заборони на звільнення працівника у період відсутності на роботі внаслідок тимчасової непрацездатності чи відпустки згідно з ч.3 ст.40 КЗпП України [3].

5. Зазначена трансформація є логічною і справедливою, адже у випадку припинення трудового договору внаслідок непроходження випробування, варто дивитись не на момент укладення договору, а на те, хто встановлює невідповідність виконуваній роботі і вирішує питання щодо неможливості якісно її виконувати, а отже, й ініціює звільнення працівника. А це, звичайно, робить роботодавець. Тому очевидно, що саме його воля має бути покладена в основу віднесення цього випадку до певної групи підстав припинення трудового договору, якою є група підстав припинення (розірвання) трудового договору за волею (ініціативою) роботодавця.

Використані джерела:

1. *Коваленко О.О.* Випробування при прийнятті на роботу, як умова, що втілює волю сторін при укладенні трудового договору. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди. Сер. Право. 2009. Вип. 12. С.31-34.
2. *Коваленко О.О.* Правові проблеми свободи волі сторін при укладанні,

зміні та припиненні трудового договору: дис. ... д-ра юрид. наук. Харків: ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2015. 447 с.

3. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.
4. Рішення колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 23.01.2008р. URL: <http://kotsan.com.ua/2008/01/zviltrennya-pid-chas-vyprobuvalnogo-terminu-mozhlyve-i-pid-chas-tymchasovoji-nepratsездatnostiv/>.

Пилипенко Пилип Данилович,

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри соціального права*

Львівського національного університету імені Івана Франка

ГРОМАДЯНСТВО ЯК УМОВА ДЛЯ ЗАНЯТТЯ НОТАРІАЛЬНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

В умовах глобалізації ринку праці переважна більшість країн намагаються закріпити у своєму законодавстві правила, які передбачають вільний рух робочої сили, забороняючи, при цьому усіяку дискримінацію за ознакою приналежності особи до тієї чи іншої держави. Зокрема, у Договорі про функціонування Європейського Союзу питанням вільного міждержавного пресування осіб присвячено цілу главу Розділу 4 «Вільний рух осіб та капіталу».

Разом з тим, варто визначити, що свобода пересування працівників все ж не є абсолютною і навіть держави-члени ЄС вправі обмежувати доступ до посад у сфері публічної служби для іноземців та осіб без громадянства.

Аналогічні вимоги щодо обмежень для іноземців та осіб без громадянства існують і в Україні. Так, ст.42 Закону України «Про зайнятість населення» в редакції від 23.05.2017 року передбачає, що призначатися на посади або займатися трудовою діяльністю не можуть іноземці та особи без громадянства, у разі, коли відповідно до законодавства призначення на відповідну посаду або провадження відповідного виду діяльності пов'язане з належністю до громадянства України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Зокрема, правове регулювання публічної служби в Україні здійснюється Законом України «Про державну службу» від 10.12.2015р. №889 – VIII яким державна служба визначається як публічна, професійна неупереджена

діяльність із практичного виконання завдань і функцій держави. При цьому визначаючи поняття державного службовця головний акцент у законі зроблено на наявність у такої особи громадянства України.

Разом з тим, існує чимало різного роду підзаконних актів, які іноді не зовсім коректно вказують на громадянство, як умову зайняття певних посад у відповідних сферах діяльності, що подекуди є далекими від публічної служби. Для прикладу можна навести вимоги про обов'язкову наявність громадянства України для керівника акціонерного товариства «Українська залізниця», яке передбачено Статутом цієї компанії, або ж для керівника Державного концерну «Укроборонпром», про що також йдеться у Статуті цього концерну.

Особливої уваги заслуговує, як видається, проблема наявності громадянства щодо заняття в Україні нотаріальною діяльністю, яка за визначенням статті 3-ої Закону України «Про нотаріат» здійснюється уповноваженою державою фізичною особою (нотаріусом) у державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіві або яка проводить незалежну професійну нотаріальну діяльність.

Тобто, нотаріуси в Україні поділяються на два види: державні та приватні. Перші них займають відповідні посади у державних нотаріальних конторах, а другі – здійснюють незалежну професійну діяльність, яка в Україні не вважається підприємницькою діяльністю. При цьому і щодо перших (державних), і щодо других (приватних) нотаріусів стаття 3-тя Закону «Про нотаріат» встановлює вимогу наявності у них громадянства України.

І якщо на перших порах, після запровадження у нашій державі з 2 вересня 1993 року приватної нотаріальної практики, державні нотаріуси, які до того були єдиними у сфері нотаріату, все ще деякий час зберігали за собою статус державних службовців і вимога про громадянство для них була цілком закономірною, то з часом, втративши відповідний статус вона для них, як і для приватних нотаріусів стала не зовсім виправданою.

Насправді ж вимога про громадянство для зайняття нотаріальною діяльністю в Україні має як видається, своє обґрунтування. Адже, за визначенням закону – нотаріат в Україні – це система органів і посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені цим законом, з метою надання їм юридичної вірогідності.

Тобто, особи (нотаріуси) які, здійснюють таку діяльність є уповноваженими держави на вчинення відповідних дій від її імені не будучи державними службовцями. Вони складають присягу перед державою і зобов'язані берегти нотаріальну таємницю та дотримуватися відповідних правил вчинення нотаріальних дій, встановлених державою. І зрештою, вимога про громадянство, як умова для отримання свідоцтва, про право на зайняття нотаріальною

діяльністю міститься у Законі України «Про нотаріат», а це, чи не основна ознака легітимності обмежень щодо доступу до професії за цією умовою. А отже, нотаріальна діяльність приватних осіб, як різновид самозайнятості може здійснюватись в Україні лише громадянами цієї країни.

Закон «Про нотаріат», щоправда виглядає не послідовним з огляду на статтю 13-ту, де йдеться вже про помічника нотаріуса. За встановленою тут вимогою останній теж повинен бути громадянином України. А це вже, як видається абсолютно не вписується у жодну з ознак, які зазвичай використовуються світовою практикою для запровадження обмежень щодо заняття посад, пов'язаних з наявністю громадянства. Наряд чи варто було встановлювати такі обмеження для осіб, щодо яких не встановлено обов'язків виконання функцій держави, і які зрештою є звичайними найманими працівниками, а їхня праця регулюється трудовим законодавством.

Синчук Світлана Миколаївна,

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри соціального права*

Львівського національного університету імені Івана Франка

ДЕЯКІ ЗАУВАГИ ЩОДО ТЕРМІНОЛОГІЇ ЗАКОНУ УКРАЇНИ “ПРО СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ”

Законодавство про соціальні послуги містить значну кількість термінопонять, які не мають чіткого сутнісного визначення для правозастосовної практики або ж взаємно не узгоджуються між собою. Аналіз почнемо із визначення соціальної послуги та понять, які використовуються в нормативних актах як такі, що є близькими за змістом та формою.

Пункт 17 ст. 1 Закону України “Про соціальні послуги” визначає поняття соціальної послуги як дію уповноважених суб’єктів, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб/сімей, які в них перебувають [1].

Закон України “Про соціальну роботу з сім’ями, дітьми та молоддю” містить поняття “соціальна робота” [2]. Це – професійна діяльність, спрямована на запобігання, мінімізацію негативних наслідків та подолання складних життєвих обставин сімей, дітей та молоді, посилення їхньої здатності до реалізації власного життєвого потенціалу.

Пункт 15 ст. 1 Закону України “Про соціальні послуги” складні життєві обставини визначає як обставини, що негативно впливають на життя, стан здоров’я та розвиток особи, функціонування сім’ї, які особа/сім’я не може

подолати самостійно. Тож і ведення соціальної роботи, і надання соціальних послуг зумовлені виникненням складних життєвих обставин. Водночас, Закон України “Про соціальні послуги” є загальним, передбачає всі правові підстави реалізації права особою/сім’єю на соціальні послуги, визначає правоможних та зобов’язаних суб’єктів.

Порівняльний аналіз зазначених вище нормативних актів свідчить, що “соціальна послуга” і “соціальна робота” є близькими поняттями, а окремі дії соціального характеру є одночасно і тим, і іншим, що є невірним в контексті якості законодавчої техніки. Для прикладу, соціальний супровід є одним із видів основної соціальної послуги, що надається сім’ям, дітям та молоді при здійсненні соціальної роботи (ст. 6-1 Закону України “Про соціальну роботу з сім’ями, дітьми та молоддю”).

Чимало невідповідностей також простежується у законодавчій класифікації соціальних послуг. Так, в законодавстві передбачено надання “основної” (ст. 6-1 Закону України “Про соціальну роботу з сім’ями, дітьми та молоддю”), “базових” (ст. 16 Закону України “Про соціальні послуги”). До того ж, для прикладу, соціальний супровід є одночасно і першою, і другою.

На підставі п. 1 ст. 1 Закону України “Про соціальні послуги” базова послуга – та, яка забезпечується міськими державними адміністраціями... виконавчими органами міських та інших рад, об’єднаних територіальних громад. Із змісту ч. 3 ст. 11 зазначеного Закону України робимо висновок, що забезпечення – це фінансування та виконання регіональних програм в частині забезпечення потреб осіб/сімей у соціальних послугах, розроблених за результатами визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці/територіальної громади у соціальних послугах; надання на території адміністративно-територіальної одиниці соціальних послуг особам/сім’ям відповідно до їхніх потреб тощо. Законодавче визначення “основної” послуги відсутнє.

Зустрічаються також у Законі України “Про соціальні послуги” одночасне позначення одним терміном двох різних правових категорій. Зокрема, завданнями надання соціальних послуг визначено соціальну підтримку, соціальну профілактику, соціальне обслуговування (ч. 1). Однак п. 11 ч. 6 ст. 16 Закону України “Про соціальні послуги” передбачено надання базової соціальної послуги соціальної профілактики.

За правилами логіки така законодавча конструкція можлива лише за умови, що єдиною соціальною послугою, цільовим спрямуванням якої є запобігання виникненню складних життєвих обставин та/або потраплянню особи/сім’ї в такі обставини (соціальна профілактика), є соціальна послуга соціальної профілактики. Чинним також є Державний стандарт соціальної послуги соціальної профілактики (окремої соціальної послуги чи групи послуг, об’єднаних єдиною метою) [3].

Використані джерела:

1. Про соціальні послуги : Закон України від 19 червня 2003 р. № 966-IV // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 45. Ст. 358.

2. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю : Закон України від 21 червня 2001 № 2558-III // Відомості Верховної Ради України. 2001. № 42. Ст. 213.

3. Державний стандарт соціальної послуги соціальної профілактики. (10.09.2015 № 912). Наказ Міністерства соціальної політики України < <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1155-15> (дата звернення 12 Жовтень 2020).

Котова Любов Вячеславівна,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри правознавства
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля,*

Галкін Вячеслав Леонідович,

*аспірант кафедри державно-правових дисциплін
Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О.Дідоренка*

ЗАСТОСУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО ДОСВІДУ ГРУЗІЇ НА ШЛЯХУ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ НА ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

У світі було багато збройних конфліктів, які мали як внутрішній характер так і відбувалися через вплив ззовні. В будь якому конфлікті в першу чергу страждає населення відповідної території, а тому країна, до якої відносяться зазначені громадяни, несе відповідальність за забезпечення дотримання прав таких осіб, у тому числі й пенсійних прав.

Вивчення зарубіжного досвіду з вирішення питання пенсійного та соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб (далі - ВПО) надає можливість дійти висновків про ефективне вдосконалення сучасного стану пенсійної сфери України, що стане опорою для людей, які залишають свої домівки та впорядкує їх соціально-економічне становище адже сьогодення потребує усунення наявних труднощів ВПО [1, с.54].

Нами вже розглядалися окремі аспекти проблем реалізації пенсійних прав ВПО, в результаті чого вдалося дійти обґрунтованого висновку, що певні правові норми в сфері регулювання пенсійного забезпечення ВПО не відповідають нормам міжнародного права [2, 3].

Саме тому надважливе значення має вивчення правового регулювання аналогічних відносин у зарубіжних країнах, які, як і Україна, зіткнулися з

ситуацією внутрішнього переміщення. Вважаємо за доцільне приділити увагу вивченню досвіду Грузії, адже ця країна, як і Україна, потерпає від окупації її території Російською Федерацією.

Військовий конфлікт у Грузії є досить схожим на події в Україні. Він не обійшовся без участі Росії та мав гібридний характер. «Як і в Україні в Грузії з'явилася величезна кількість ВПО. Наявність значної кількості громадян цієї категорії стала головною міграційною проблемою Грузії. Наприкінці квітня 2014р. за даними грузинського уряду налічувалося понад 253 тисячі переселенців, а це майже 6 відсотків населення [4]».

Уряд Грузії визначив три головні цілі щодо вирішення проблем ВПО:

- поліпшення житлових умов;
- підвищення соціально-економічних умов;
- широке ознайомлення суспільства з проблемами вказаної категорії населення [5].

У 2005 року грузинська влада розпочала розробку державної Стратегії щодо ВПО, а в 2009 році створює окремий Керівний комітет зі справ ВПО, основними задачами якого було надання постійного житла зазначеній категорії громадян, або раціональне розміщення з урахуванням умов проживання та соціально-економічним станом окремих регіонів країни; соціально-економічна інтеграція і доступ до кваліфікованої медичної допомоги і якісної освіти; перебудова системи управління; створення інфраструктури, яка в подальшому стала використовуватися для рушення низки інших важливих соціально-економічних проблем; участь переселенців у прийнятті рішень для уникнення ускладнень тощо [6].

З метою забезпечення конституційних прав громадян Грузії, які були вимушені покинути свої домівки через збройний конфлікт, було прийнято Закон Грузії «Про осіб, вимушено переміщених з окупованих територій Грузії, - вимушених переселенців» [7]. Цей Закон визначає, що Міністерства та інші державні установи сприяють ВПО у реалізації їх прав, зокрема права пенсійного забезпечення [7, ст.16]. Аналіз нормативно-правових актів Грузії надає змогу зрозуміти, що грузинська влада розмежувала соціальну допомогу та пенсію, що є логічним, адже соціальна допомога – це позитивний обов'язок держави, який виникає за певних умов, а пенсія – конституційно гарантоване фундаментальне право.

Не можна не звернути увагу на правові норми, що містяться в спеціальному законодавстві Грузії щодо державного пенсійного забезпечення. Так у статті 15 Закону «Про державні пенсії» йдеться про те, що виплата пенсій ВПО здійснюється на території Грузії у будь-якому місці за бажанням пенсіонера [8].

Тобто офіційний Тбілісі не застосовує принцип зареєстрованого місця проживання, як це передбачено українськими нормативними актами, а

дозволяє отримувати пенсію будь-де на території Грузії, що, безумовно, є позитивним прикладом.

До того ж цим законом встановлено умови набуття права на державну пенсію. Зокрема у статті 5 встановлено, що підставою набуття права на пенсію є досягнення 65 років, а для жінок – 60 років. Тобто єдиною умовою для призначення пенсії в Грузії є досягнення законодавчо встановленого віку без врахування стажу роботи та заробітків. Іншими словами, грузинська державна пенсія виплачується всім без виключення громадянам Грузії, які досягли необхідного віку в однаковому для всіх розмірі, який визначається законом про державний бюджет Грузії на відповідний рік [8, ст.5].

Для отримання пенсії в Грузії, її громадянам, які перемістилися з окупованих територій або залишилися проживати цих територіях достатньо зареєструватися особисто або через третю особу в грузинському Міністерстві Здоров'я та Соціального Захисту та оформити відповідну банківську картку, яка дозволить отримувати пенсію (особисто або через третю особу) в банківських установах на території Грузії [9].

Таким чином, національна законодавча база Грузії не суттєво відрізняється від української але в Україні прийняті норми права, зафіксовані в відповідному законодавстві, дуже часто носять декларативний характер. Беззаперечним позитивним досвідом Тбілісі є не просто декларативне, а ефективне практичне впровадження в національне пенсійне законодавство та законодавство в сфері забезпечення прав ВПО антидискримінаційних елементів у т.ч. й щодо пенсійного забезпечення ВПО.

В світлі чого, з метою дотримання норм міжнародного права та вдосконалення національного законодавства з питань пенсійного забезпечення ВПО вважаємо за доцільне внести зміни до діючого пенсійного законодавства України, які б забезпечили виплату пенсій ВПО, які повернулися до свого попереднього місця проживання на тимчасово окупованій території шляхом здійснення таких виплат територіальними підрозділами Пенсійного Фонду України за місцем їхнього звернення.

Використані джерела:

1. Практика зарубіжних країн у сфері соціального захисту внутрішньо переміщених осіб: досвід України. URL : http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=efdu_2017_3_7.
2. Котова Л., Галкін В. Проблема легітиматії документів, виданих окупаційною владою, на шляху до забезпечення пенсійних прав внутрішньо переміщених осіб. Актуальні проблеми права: теорія і практика. Северодонецьк: СНУ ім. В. Даля. 2019. № 2 (38). С.65-73.

3. Галкін В., Котова Л., Щодо проблеми регулювання пенсійних виплат внутрішньо переміщеним особам в аспекті порушення права на мирне володіння майном. Актуальні шляхи удосконалення українського законодавства. Збірка тез наукових доповідей і повідомлень XI Всеукраїнської науково-практичної конференції науковців, практикуючих юристів, аспірантів та студентів. Харків: Право. 2020 р. С. 102-107.
4. მიმდინარეობს რეკონსტრუქცია. URL: <http://www.mra.gov.ge/eng/static/55>.
5. Круглий стіл “Європейська практика захисту прав вимушених переселенців: досвід для України” кафедри Жана Моне Донецького державного університету управління м. Маріуполь (ДонДУУ) 23.03.2016 р. URL: <https://dsum.edu.ua/2016/03/23/круглий-стілевропейська-практика>.
6. Беженцы и вынужденные переселенцы в Грузии. URL: www.carim-east.eu/media/exno/Explanatory%20Notes_2013-104.pdf.
7. საქართველოს კანონი "საქართველოს ოკუპირებული ტერიტორიებიდან იძულებით გადაადგილებულ პირთა - იძულებით გადაადგილებულ პირთა შესახებ". URL: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/2244506?publication=5>.
8. საქართველოს კანონი სახელმწიფო პენსიის შესახებ) URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/27946?publication=24>.
9. Міністерство Грузії у справах осіб, вимушено переміщених з окупованих територій, біженців та розселення. URL: <http://www.mra.gov.ge/eng/stati>.

Михайлова Ірина Юріївна,

*кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри трудового,
земельного та господарського права*

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ПЕНСІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТЕРИТОРІАЛЬНИМИ ОРГАНАМИ ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ

Пенсійний фонд України (далі – ПФУ) здійснює свої повноваження безпосередньо та через утворені в установленому порядку територіальні органи. Саме через цей державний орган особа може реалізувати своє право на пенсійне забезпечення шляхом звернення з відповідною заявою. ПФУ та його територіальні органи наділяються повноваженнями щодо призначення, перерахунку та виплати пенсій.

Не дивлячись на те, що пенсійне законодавство постійно змінюється, воно всеодно далеке від досконалості. На практиці, працівникам територіальних органів ПФУ приходится зіштовхуватись з юридичними колізіями, які створюють незручності в правозастосовчій практиці та заважають ефективному застосуванню законодавства, тому фізичні особи часто звертаються зі скаргами в позасудовому або в судовому порядку до уповноважених органів у разі порушення їхнього права на пенсію.

Як показує практика, особи, права яких порушені, як правило, відразу звертаються до суду, оскільки вважають, що позасудовий порядок вирішення спорів є менш ефективним. Адже, як стверджує М. М. Шумило, правовідносини щодо оскарження дій ПФУ на місцях до вищестоящих органів виконавчої влади є вирішення конфлікту між застрахованою особою/пенсіонером та ПФУ у позасудовому порядку. Спірні питання, які виникли на будь-якому етапі здійснення права на пенсію, завжди були, але їх неефективне вирішення є запорукою довіри до ПФУ та показником професіоналізму службовців. На жаль, на сьогодні цей механізм недостатньо заподіяний у захисту пенсійних прав, що призводить до високих показників звернення особами до суду для захисту останніх в судовому порядку. Перш за все причиною такого підходу є непрозорість самої інституції ПФУ, а також відсутність розуміння у службовців ПФУ, що «не особа для ПФУ, а ПФУ для особи» [2, с.371]. І, дійсно, протягом 2019 року подано 47,4 тис. судових позовів до органів Пенсійного фонду України щодо пенсійного забезпечення та з інших питань на суму 527,1 млн грн. Задоволено судом 38,6 тис позовів (85,1% усіх розглянутих судами справ) на суму 458,11 млн грн. [1]. Варто зауважити, що наразі, пенсійні спори одна з найбільш складних і в той же час найпоширеніша категорія спорів в сфері соціального забезпечення.

Наразі, територіальні органи ПФУ часто відмовляють потенційним пенсіонерам у зарахуванні пільгового стажу, посилаючись на необхідність наявності уточнюючої довідки підприємства, установи або організації про пільговий характер роботи, тому фізичні особи часто звертаються до суду стосовно протиправності дій територіальних органів ПФУ та відновлюють порушене право на пільгове пенсійне забезпечення. Зокрема, Верховний суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду 12 липня 2019 року у справі № 348/2182/16-а прийшов до висновку, що надання уточнюючої довідки підприємства, установи або організації необхідне лише у двох випадках: за відсутності трудової книжки як такої або необхідних записів у ній, які визначають право на пільгове пенсійне забезпечення [4], адже відповідно до пункту 20 Постанови КМУ «Про затвердження Порядку підтвердження наявного трудового стажу для призначення пенсій за відсутності трудової книжки або відповідних записів у ній» від 12 серпня 1993 р. № 637 [3], у тих випадках, коли в трудовій книжці відсутні відомості, що визначають право

на пенсії на пільгових умовах або за вислугу років, установлені для окремих категорій працівників, для підтвердження спеціального трудового стажу приймаються уточнюючі довідки підприємств, установ, організацій або їх правонаступників. Отож, у разі наявності записів у трудовій книжці про факт роботи на роботах з особливо шкідливими і особливо важкими умовами праці за списком № 1 та на інших роботах із шкідливими і важкими умовами праці за Списком № 2, уточнюючої довідки не потрібно, однак працівники територіальних органів ПФУ всеодно їх вимагають та порушують права осіб на пільгове пенсійне забезпечення.

Отже, об'ємність і різнорівневий характер чинного пенсійного законодавства призводять, з одного боку, до ускладнення практичного застосування правових норм територіальними органами ПФУ, а з іншого боку, – до прямих порушень прав окремих категорій пенсіонерів, що обумовлені недосконалістю і суперечливістю нормативної бази. Тому, якщо територіальні органи ПФУ своїми рішеннями, діями або ж бездіяльністю порушили право особи, яка звернулась за оформленням пенсії або за її перерахунком, необхідно обов'язково такі рішення, дії або бездіяльність оскаржувати в позасудовому (шляхом подачі скарги на рішення до органу ПФУ вищого рівня не пізніше одного місяця з часу ознайомлення особи з прийнятим рішенням протягом одного року з моменту його прийняття [5].) або ж в судовому порядку (шляхом подачі позовної заяви в порядку адміністративного судочинства – не пізніше 6 місяців з дня коли особа дізналась або могла дізнатись про порушення свого права [6]).

Використані джерела:

1. Звіт Пенсійного фонду України за 2019 рік URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit_2019/zvit-2019-pfu.pdf
2. Шумило М. М. Правовідносини у сфері пенсійного забезпечення в Україні : монографія. Київ : Ніка-Центр, 2016. 680 с.
3. Про затвердження Порядку підтвердження наявного трудового стажу для призначення пенсій за відсутності трудової книжки або відповідних записів у ній: Постанова КМУ від 12 серпня 1993 р. № 637 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/637-93-p/card6#Public>
4. Постанова Верховного суду від 12 липня 2019 року у справі № 348/2182/16-а URL: https://protocol.ua/ru/postanova_kas_vp_vid_12_07_2019_roku_u_spravi_348_2182_16_a/
5. Про звернення громадян: Закон України від 02 жовтня 1996 р. № 393/96-ВР Відомості Верховної Ради України. 1996. № 47. ст.256
6. Кодекс адміністративного судочинства України від 06 липня 2005 р. № 2747-IV Відомості Верховної Ради України. 2005. № 35-36. № 37. ст.446

Раневич Орест Юрійович,

*кандидат юридичних наук, асистент кафедри соціального права
Львівського національного університету імені Івана Франка*

ПЕНСІЯ ДЕРЖАВНОГО СЛУЖБОВЦЯ: ДЕЯКІ ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ

Реформування соціального захисту державних службовців та перехід із спеціального на загальне їхнє пенсійне забезпечення, створило різні юридичні умови (підстави) призначення та виплати пенсії державного службовця, що неодмінно відобразилося на соціальних правах осіб, наділених правом на отримання такого виду пенсії. Однією із таких категорій, є особи, що займали посади державної служби та які призначену пенсію державного службовця на підставі норм Закону України

“Про державну службу” від 16.12.1993 року № 3723-ХІІ [4] не отримували з огляду на те, що продовжували працювати на посадах державної служби.

У таких осіб виникає ситуація, за якої із їхньої заробітної плати фактично відраховувався єдиний внесок на загальнообов’язкове державне соціальне страхування, в порядку встановленому чинним законодавством, а раніше призначена пенсія не враховує заробітку, який мав своє місце з часу її призначення по час звільнення особи із посади державної служби. Зрештою, правильним було б здійснення обчислення пенсії із врахуванням документів про заробітну плату, які подавалися станом не на день її фактичного призначення, а на день звільнення особи, що забезпечуватиме співмірність пенсії державного службовця із його заробітною платою.

Так, правовідносини обчислення пенсії після звільнення з посади державної служби регулюються Порядком призначення пенсій деяким категоріям осіб, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 14 вересня 2016 року № 622 (далі – Порядок від 14 вересня 2016 року № 622). Згідно з п. 3-1 Порядку від 14 вересня 2016 року № 622, державні службовці, які на день набрання чинності Законом України “Про державну службу” від 10 грудня 2015 року № 889-VIII займали посади державної служби та які пенсію, призначену відповідно до Закону, не отримували з дати призначення до дня набрання чинності Законом України від 10 грудня 2015 року

№ 889-VIII “Про державну службу”, мають право на обчислення пенсії на умовах цього Порядку після звільнення з посади державної служби [1].

Системний аналіз п. 3-1 Порядку від 14 вересня 2016 року № 622 дозволяє зробити нам висновки про те, що його норми встановлюють юридичні умови, за наявності яких у особи виникає право на обчислення її пенсії на

підставі норм цього Порядку після звільнення з посади державної служби, а саме:

– особа повинна мати статус державного службовця, і на день набрання чинності Законом України “Про державну службу” від 10 грудня 2015 року № 889-VIII [3] займати посаду державної служби. При цьому, Закон України “Про державну службу”

від 10 грудня 2015 року № 889-VIII набрав чинності 01.05.2016 року;

– особа пенсію, призначену відповідно до Закону України “Про державну службу” від 16.12.1993 року № 3723-XII [4] не отримувала з дати її призначення до дня набрання чинності Законом України “Про державну службу” від 10 грудня 2015 року

№ 889-VIII [3].

Відтак, тлумачення п. 3-1 Порядку від 14 вересня 2016 року № 622 вказує нам на те, що основна ідея цих норм полягає у забезпеченні справедливості та співмірності розміру раніше призначеної і не отримуваної державним службовцем пенсії

із фактично отримуваною ним заробітною платою до дня звільнення. В іншому випадку, така пенсія не враховуватиме заробітної плати з дня її призначення до дня звільнення та вказуватиме на неврахування значного періоду державної служби до пенсійного забезпечення державного службовця.

Щодо часу, з якого виникає право на обчислення пенсії після звільнення, яке гарантується п. 3-1 Порядку від 14 вересня 2016 року № 622, то згідно з цим пунктом право на обчислення пенсії на умовах цього Порядку виникає після звільнення з посади державної служби. Тому, можемо виснувати про те, що право на обчислення пенсії виникає з наступного дня після звільнення особи. І з цього часу, органи Пенсійного фонду України мали би реалізувати право особи на обчислення пенсії державного службовця та як наслідок здійснити обчислення пенсії, виплата якої відновлюється після звільнення.

Враховуючи те, що особа наділена соціальним правом на обчислення її пенсії після звільнення з посади державної служби, то їй з огляду на норми чинного законодавства України про пенсійне забезпечення необхідно реалізувати це право шляхом звернення до органів Пенсійного фонду України із відповідною заявою. В такій заяві викладається матеріальна вимога про обчислення пенсії після звільнення з посади державної служби на підставі норм Порядку від 14 вересня 2016 року № 622. До заяви, також, долучаються документи про заробіток, з якого здійснюється обчислення пенсії.

Поряд із нормативно встановленим правом на обчислення пенсії державного службовця на підставі приписів Порядку від 14 вересня 2016 року № 622 на практиці виникають спірні ситуації щодо порядку (можливості) здійснення такого обчислення, за яких: 1) органи Пенсійного фонду України не завжди інформують громадян про наявність у них права на обчислення

раніше призначеної пенсії із врахуванням заробітку з часу її призначення до моменту звільнення з посади державної служби;

2) органи Пенсійного фонду України таке право оспороюють або не визнають, що значно ускладнює можливість обчислення особі пенсії на підставі норм Порядку

від 14 вересня 2016 року № 622 та зазвичай потребує її звернення в суд за захистом своїх соціальних прав; 3) в підзаконних нормативно-правових актах не визначено процедури звернення за обчисленням пенсії державного службовця, зокрема, не затверджено форми звернення (заяви) та послідовності дій, які необхідно вчинити суб'єктам пенсійних правовідносин тощо.

На наше переконання, вирішенням цих проблем слугувало б встановлення юридичних механізмів (можливостей) автоматичного обчислення пенсії державного службовця без необхідності звернення особи із додатковими документами, а лише на підставі даних, що містяться в електронних системах, доступ до яких мають органи Пенсійного фонду України.

Разом з тим, на практиці сформувалися ефективні інструменти захисту соціальних прав особи у пенсійних правовідносинах. Зокрема, Верховний Суд у постанові від 27 листопада 2019 року у справі № 748/696/17 зазначив, що подана заява очевидно дає змогу оцінити намір заявника. Крім того, важливим є й те, що до заяви було долучено ряд документів, які подаються саме при призначенні (перерахунку, обчисленні) пенсії. А тому, відмовивши позивачу в розгляді його заяви по суті, відповідач допустив надмірний формалізм, наслідком чого стало порушення прав та інтересів позивача, як пенсіонера [2].

В рішенні від 12.12.2019 року у справі «Romeva v. North Macedonia» Європейський суд з прав людини звернув увагу на те, що немає підстав вважати про відповідальність заявниці за неправильну оцінку чиновниками її пенсійного запиту. Європейський суд з прав людини в низці своїх рішень, також, наголошує й на особливій важливості принципу «належного урядування». Так, у справі «Лелас проти Хорватії» (заява № 55555/08) від 20 травня 2010 року йдеться про те, що держава, чії органи влади не дотримувалися своїх власних внутрішніх правил та процедур, не повинна отримувати вигоду від своїх правопорушень та уникати виконання своїх обов'язків. Ризик будь-якої помилки, зробленої органами державної влади, повинна нести держава, а помилки не повинні виправлятися за рахунок зацікавленої особи, особливо якщо при цьому немає жодного іншого приватного інтересу.

Верховний Суд зауважив, що принцип «належного урядування» без сумніву є дотичним і до означених пенсійних спорів. Вочевидь, що таке сталося з неналежного виконання службовими особами держави своїх посадових обов'язків і тому зоною відповідальності саме держави є те, що сума пенсії при призначенні, є протиправно недорахована або несвоєчасно перерахована. І

всі помилки та прорахунки в цій сфері є саме помилками, які могли з'явитись лише як наслідок «неналежного урядування». Тобто, виходячи з принципу «належного урядування», державні органи загалом, і органи Пенсійного фонду України, зокрема, зобов'язані діяти в належний спосіб,

а держава не повинна отримувати вигоду у вигляді невиплати всієї суми недоотриманої пенсії, призначеної у неправильному розмірі або перераховану несвоєчасно, в тому числі застосовуючи обмежений строк звернення за захистом своїх порушених прав, та виправляти допущені органами державної влади помилки за рахунок приватної особи, яка діяла добросовісно [5].

У підсумку варто звернути увагу на те, що правове регулювання пенсійного забезпечення державних службовців є доволі недосконалим, адже не містить як послідовного перехідного періоду від спеціального до загального пенсійного забезпечення, так і не захищає соціальні права осіб, яким призначено пенсію державного службовця у розмірі, що не відповідає їхньому матеріальному забезпеченню на посаді державної служби й сучасним умовам оплати праці. Зрештою, ці недоліки, попри істотне порушення соціальних прав громадян, компенсуються ефективними інструментами захисту прав особи, де значна роль належить судовій практиці.

Використані джерела:

1. Порядок призначення пенсій деяким категоріям осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 14.09.2016 року № 622. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
2. Постанова Верховного Суду у справі № 748/696/17 від 27 листопада 2019 року. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua>.
3. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 року № 889-VIII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
4. Про державну службу: Закон України від 16.12.1993 року № 3723-XII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
5. Ухвала Верховного Суду у справі № 510/1286/16-а від 02 квітня 2019 року у справі № 510/1286/16-а. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

Савицький Володимир Тадеушович,

*кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри публічного управління та адміністрування
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

ЩОДО СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ СФЕРИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Відповідно до Конституції України громадяни нашої держави мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом [1, ст.46]. Ця конституційна норма знайшла подальший правовий розвиток в низці законів та підзаконних нормативно-правових актів, що унормовують діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інших суб'єктів суспільних відносин у цій сфері.

Реалізація відповідними органами повноважень із соціального захисту населення, а також реалізація громадянами своїх прав на соціальний захист забезпечується системами документації загального і спеціального діловодства. З'ясування стану упорядкованості сукупності цієї документації та участі в цій роботі повноважних органів держави є метою цього дослідження.

У межах повноважень щодо забезпечення формування та здійснення реалізації державної політики у соціальній сфері, розроблення проектів законів та інших нормативно-правових актів з питань, що належать до його компетенції [2, п.1, пп.2 п.4], Міністерство соціальної політики України (далі – Мінсоцполітики) шляхом внесення пропозицій Кабінету Міністрів України, а також власними рішеннями формує систему документації, за допомогою якої вчиняються повноважними органами конкретні дії з вирішення питань соціального забезпечення. Точної статистики щодо кількості чинних у сфері соціального захисту нормативно-правових актів та кількості затверджених ними зразків чи форм документів, за допомогою яких вони реалізуються, не існує. Спроба скласти певне обґрунтоване уявлення про сукупність такої документації на підставі інформації, оприлюдненої на офіційних веб-сайтах органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, дає підстави стверджувати про відсутність системного підходу в цій справі, так як кількість та номенклатура оприлюднених форм і зразків документації на різних сайтах різна.

У рубриці «Пільги» офіційного веб-сайту Мінсоцполітики опубліковано у вільному доступі 57 нормативно-правових актів щодо гарантування

соціального захисту населення, у тому числі 43 закони України [3]. Однак упорядкованого переліку назв, форм чи зразків документів з реалізації цих актів знайти на сайті не вдалося. Найбільш повно, у порівнянні з іншими переглянутими сайтами, інформація про документацію з реалізації повноважень в сфері соціального забезпечення (хоча й в окремих випадках застаріла) представлена на веб-сайті Виконавчого комітету Покровської районної у місті Кривому Розі ради. Тут у вільному доступі оприлюднені за переліком з 83 найменувань форми бланків та зразки оформлення всіх державних соціальних допомог та виплат, а також надання інших соціальних послуг. Загалом реалізації цього переліку соціальних послуг слугують пов'язані з ними 110 форм документів. При реалізації 55 видів соціальних послуг використовуються 20 форм документів, затверджених наказами Мінсоцполітики [4].

Порівняння назв зазначених 20 форм документів з іншими офіційними переліками документів виявило значні розходження як в їх кількості, так і в їх номенклатурі.

Зокрема, у Переліку типових документів, що створюються під час діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування, інших установ, підприємств та організацій, із зазначенням строків зберігання документів (далі – Перелік), сфера соціального захисту населення об'єднана з соціальним страхуванням і разом представлена 30 справами, майже кожна з яких (у зв'язку зі специфікою побудови структури цього Переліку) об'єднує різні види документів [5, розд.1, гл.7, п.7.1, ст.672-702]. З огляду на це, повної відповідності між затвердженими Мінсоцполітики формами документів і видами документів Переліку досягнути проблематично.

Проте з Державним класифікатором управлінської документації ДК 010-98 (далі – ДКУД) офіційно затверджені форми документації сфери соціального забезпечення повинні корелюватися однозначно повністю. Клас 15 «Документація з праці, соціальних питань і соціального захисту населення» чинного ДКУД містить 41 назву уніфікованих форм документів (далі – УФД) [6]. Такими УФД і повинні стати офіційно затверджені форми документації сфери соціального забезпечення.

Висновки і пропозиції.

На цей час не існує систематизованого переліку офіційно затверджених форм документів, пов'язаних з реалізацією функцій соціального захисту населення, назви наявних форм не повністю відповідають переліку УФД ДКУД.

Зацікавленим і повноважним органом у вирішенні цієї проблеми є Мінсоцполітики. Результатом співпраці Мінсоцполітики і Державної архівної служби України як центрального органу виконавчої влади у сфері архівної справи і діловодства, до компетенції якого належить міжгалузєва координація з цих питань [7], цілком логічно повинен стати пов'язаний

з ДКУД Збірник галузевої уніфікованої документації сфери соціального захисту населення.

Використані джерела:

1. Конституція України [Електронний ресурс]: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Про затвердження Положення про Міністерство соціальної політики України [Електронний ресурс]: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.06.2015 № 425. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/423-2015-%D0%BF#Text>
3. Міністерство соціальної політики України [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. Громадянам. Соціальні гарантії. Пільги. URL : <https://www.msp.gov.ua/content/pilgi.html> (дата звернення 10.10.2020) – Назва з екрана.
4. Виконавчий комітет Покровської районної у місті Кривому Розі ради [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. Зразки бланків для оформлення всіх видів державних соціальних допомог. URL : <http://www.pokrovkr.gov.ua/node/55> (дата звернення 12.10.2020) – Назва з екрана.
5. Про затвердження Переліку типових документів, що створюються під час діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування, інших установ, підприємств та організацій, із зазначенням строків зберігання документів [Електронний ресурс]: Наказ Міністерства юстиції України від 12.04.2012 № 578/5, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 17.04.2012 за № 571/20884. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0571-12>.
6. Державний класифікатор управлінської документації ДК 010–98 [Електронний ресурс]: Наказ Держстандарту України від 31.12.1998 № 1024. URL : <http://www.dilovy.org.ua/index.php?option>.
7. Про затвердження Положення про Державну архівну службу України [Електронний ресурс]: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.10.2015 № 870. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/870-2015-%D0%BF>.

Чудик-Білоусова Надія Іванівна,
*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри трудового, земельного та господарського права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ЯК СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСОБИ В УМОВАХ КАРАНТИНУ

Підставою для надання соціального забезпечення з 2020 року став новий соціальний ризик, який гарантує отримання соціального забезпечення особам, які у встановленому законом порядку зможуть довести його наявність. Водночас уповноважені державні органи та інші суб'єкти зобов'язані сприяти таким особам у наданні їм соціального забезпечення. В окремих випадках карантин, як соціальний ризик, спричиняє обмеження прав особи у сфері соціального забезпечення.

На даний час слід визнати наявність проблем у реалізації права особою на соціальне забезпечення в умовах карантину, запровадженого в Україні з 12 березня 2020 року. Саме із його запровадженням зазнав змін правовий статус окремих суб'єктів у сфері соціального забезпечення. Водночас за особою збереглося право, у встановленому законом порядку, користуватися належними їй видом соціального забезпечення чи право звертатися за отриманням соціального забезпечення. Тому необхідним є чітке визначення і забезпечення соціально-правових гарантій в період карантину для окремих одержувачів соціального забезпечення.

Гарантіями реалізації права особи на соціальне забезпечення в умовах карантину є сукупність визначених та гарантованих законодавством способів і засобів захисту соціальних благ. Їх змістом є система відносин, спрямована на реалізацію гарантованого законодавством права (організація сфери охорони здоров'я (надання медичної допомоги), сфери соціального забезпечення (надання чи обмеження надання окремих видів соціального забезпечення, фінансування заходів з реабілітації), сфери соціального страхування (надання допомоги з тимчасової втрати працездатності для окремих категорій), організація та надання освітніх послуг).

Відповідно під соціальними гарантіями в умовах карантину слід розуміти закріплену законодавством систему норм і принципів, які покликані забезпечувати реалізацію права особи (у окремих випадках членів її сім'ї) на соціальне забезпечення у визначених законодавством обсягах. Внаслідок внесення змін до чинного законодавства та закріплення у нормативно-правових актах нові правові норми набули ознак юридичних гарантій завдяки

встановленню нового чи зміни існуючого юридичного механізму реалізації та захисту права особи на соціальне забезпечення. Тому особам, які отримали відповідний статус у зв'язку з настанням карантину, та особам, які довели, що внаслідок його впливу настали відповідні негативні наслідки, гарантується право на отримання соціального забезпечення (визначених законодавством виплат та послуг). Так, з 12 березня по 9 жовтня 2020 року статус безробітного отримали 525 тис. осіб (на 53 % більше порівняно з аналогічним періодом 2019 року). За сприяння центрів зайнятості 342 тис. осіб знайшли роботу, хоча у базі Державної служби зайнятості станом на даний час наявні 67 тис. вакансій (на 34 % менше, ніж 2019 року). Така ситуація засвідчує про зменшення соціальних гарантій для безробітних, які перебувають на обліку та бажають працевлаштуватися. Через зменшення вакансій вони змушені відмовитися від наданої пропозиції чи погодитися на роботу у зв'язку з безвихіддю.

За сучасних умов соціально-правові гарантії в умовах карантину можна класифікувати за наступними критеріями, зокрема: за рівнем закріплення (закріплені в законах України, підзаконних нормативно-правових актах; рішеннях органів місцевого самоврядування, рішеннях об'єднаних територіальних громад); за джерелами фінансування (фінансуються за рахунок коштів державного бюджету; коштів місцевого бюджету (підтримка ветеранів війни, ветеранів праці, осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю, дітей-сиріт, багатодітних сімей, малозабезпечених сімей, інших вразливих верств населення); коштів Фонду боротьби з гострою респіраторною хворобою COVID-19, спричиненою коронавірусом SARS-CoV-2 та її наслідками (додаткові доплати до заробітної плати медичним та іншим працівникам, безпосередньо зайнятим на роботах з ліквідації гострої респіраторної хвороби COVID-19), за рахунок публічного збору благодійних пожертв (реабілітація, надання натуральної допомоги); за рахунок волонтерської допомоги (допомога в придбанні ліків чи продуктів харчування); за тривалістю надання: постійні (пенсія по інвалідності чи щомісячна страхова виплата особі, інвалідність якої настала внаслідок гострої респіраторної хвороби COVID-19), одноразові (виплата одноразової допомоги у разі встановлення групи інвалідності протягом 1 (одного) календарного року, що настала внаслідок захворювання коронавірусною хворобою (COVID-19), за умови, що таке захворювання пов'язане з виконанням професійних обов'язків в умовах підвищеного ризику зараження – залежно від встановленої працівнику групи інвалідності та ступеня втрати професійної працездатності, у разі смерті медичного працівника) тимчасові (доплати до заробітної плати медичним працівникам чи іншим категоріям, допомога на кожную дитину, батьки якої є фізичними особами-підприємцями, які належать до першої і другої групи платників єдиного податку віком до 10 років на період до 1 вересня 2020 року); за суб'єктами отримання (медичні працівники, члени сімей померлих медичних працівників,

інші працівники, зайняті ліквідацією COVID-19, працівники, звільнені з роботи, заробітна плата і тривалість робочого часу яких скорочена роботодавцем; роботодавець; працівник сфери соціального захисту населення, який безпосередньо надає соціальні послуги за місцем проживання/перебування отримувача соціальних послуг (вдома), внутрішньо переміщена особа (отримувач пенсії чи державної допомоги), безробітний (отримувач допомоги по безробіттю, соціальних послуг, особи, які втратили роботу та зареєстровані як безробітні), малозабезпечена сім'я, особа з інвалідністю, особа з інвалідністю з дитинства, дитина з інвалідністю (отримувачі державної допомоги), діти фізичних осіб-підприємців, які належать до першої і другої групи платників єдиного податку (допомога на кожную дитину до 10 років), особа, яка потрапила у складну життєву обставину (потребує натуральної допомоги через відсутність чи втрату роботи)); за видами соціального забезпечення (гарантії з надання пенсійного забезпечення; з надання державної допомоги; з надання допомоги по частковому безробіттю чи страхових виплат медичному працівнику, який перехворів на COVID-19; гарантії з надання соціальних послуг; пільг).

Вищезазначене дає підстави стверджувати, що право особи на соціальне забезпечення в умовах карантину зазнавало суттєвих змін, зокрема через обмеження надання чи зупинення надання окремих його видів. Так, внаслідок зупинки роботи метрополітену, обмеження користування громадським транспортом, припинення авіасполучення, пасажирського автобусного та залізничного сполучення, отримувачі соціального забезпечення не мали змоги отримати чи не отримали в повному обсязі гарантовані їм види соціального забезпечення (неотримання соціальних послуг особами з інвалідністю, ненадання медичної допомоги невиліковно хворим) або ж їх надання продовжили на визначений термін (субсидія на оплату вартості комунальних послуг, отримання призначеного виду державної допомоги).

Тому для посилення соціальних гарантій в період карантину необхідним є вдосконалення законодавства в частині: запровадження за рахунок коштів державного бюджету обов'язкового періодичного медичного тестування стану здоров'я, обов'язкового медичного страхування тих категорій працівників; котрі забезпечують життєдіяльність інфраструктури населених пунктів; визначення підстав, умов, порядку реабілітації осіб, які перехворіли гострою респіраторною хворобою COVID-19 з ускладненнями; створення реєстру медичних працівників, які перехворіли на COVID-19 та удосконалення діючого порядку підтвердження факту їх інфікування при виконанні трудових обов'язків; встановлення розміру допомоги з тимчасової втрати працездатності для осіб, які захворіли на гостру респіраторну хворобу COVID-19 на період їх хвороби та реабілітації у розмірі 100 % середньомісячної заробітної плати незалежно від страхового стажу.

Бондар Діана Іванівна,

студентка 3 курсу юридичного факультету

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

САМОЗАХИСТ У ТРУДОВОМУ ПРАВІ

Чинні вітчизняні правові вчення зосереджуються на необхідності створення потрібних умов для ефективного захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина. Зокрема, статтею 55 Конституції України передбачено, що усім громадянам гарантується право на захист своїх прав та свобод за допомогою будь-яких не заборонених законом засобів. Конституція України, проголошуючи Україну соціальною державою, встановлює цілий перелік норм щодо соціально-трудова прав громадян. Відповідно до її змісту держава створює умови для повної реалізації громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду діяльності, реалізує програми професійного навчання, підготовки та перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб. Права людини забезпечуються правовими та організаційно-правовими засобами і способами, за допомогою яких забезпечуються реалізація прав та виконання обов'язків, передбачених законодавством. Серед усіх видів захисту трудових прав у науковій літературі провідне місце належить такому різновиду як індивідуальний захист або самозахист. Правова природа самозахисту на сьогодні є основною темою для дискусії серед науковців (серед них деякі питання досліджують Ю.Ю. Івчук, І.В. Лагутіна, Г.А. Капліна, Л.В. Котова та ін.). Слід відмітити, що, попри те, що цей спосіб захисту своїх прав є найбільш природним в силу наявності у людини інстинкту самозбереження, все ж таки в трудовому праві можливість його застосування обговорюється лише протягом останніх років.

Порівнюючи самозахист з іншим способами захисту трудових прав, можна відмітити ряд переваг, які описав видатний дореволюційний цивіліст Д.І. Мейер: «Він (самозахист) застосовується тоді, коли допомога з боку держави може з'явитися занадто пізно» [1, с. 301]. До «плюсів» самозахисту належать: оперативний вплив на порушника трудового законодавства, зменшення витрат у ході вирішення проблеми, можливість самостійно планувати і безпосередньо контролювати хід правозахисних заходів, гнучкий підхід до проблеми, що виникла, заснований на певній обізнаності про роботодавця, що так необхідний у взаєминах з ним в умовах конфлікту. При самозахисті працівник в найкоротші терміни сам здатен вирішити проблему, що склалася, не витрачаючи час та кошти на ходіння по інстанціях. Саме завдяки самозахисту працівник і роботодавець в змозі вирішити спірні питання, що виникли відразу, не затягуючи час і не звертаючись за допомогою до

судових органів. Крім цього, якісний правовий механізм самозахисту допоможе виробити у працівника навик в разі конфлікту, не звертатися відразу до суду, а спробувати йому запобігти самостійно. Як свідчить міжнародна статистика, закордоном все частіше використовують практику самозахисту, особливо, це проявляється в країнах Заходу, де суть самозахисту полягає в тому, щоб дозволяти вирішувати трудові конфлікти на все більш низькому рівні, тобто роботодавці і працівники прагнуть усунути непорозуміння не в залі суду, а на робочому місці.

Слід звернути увагу на те, що самозахист трудових прав повинен відповідати певним вимогам. Серед них: відповідність засобів самозахисту скоєним роботодавцем порушенням трудових прав; скоєння діянь (дій чи бездіяльності) у відповідь на дійсне чи уявне порушення роботодавцем прав працівника; додержання меж самозахисту трудових прав у засобах, що необхідні для припинення порушень, скоєних роботодавцем.

Не менш важливим є те, що самозахист працівником своїх трудових прав здійснюється відповідними засобами. Ось деякі із них: відмова від виконання роботи, що не передбачена в трудовому договорі, зокрема, від праці зі шкідливими і (чи) небезпечними умовами праці, якщо їх виконання не передбачено трудовим договором (ст.31 КЗпП); відмова від роботи, яка безпосередньо загрожує життю чи здоров'ю працівника, за винятком випадків, коли виконання такої роботи передбачено договором, укладеним з працівником (ч.5 ст.153 КЗпП і ст.6 Закону України «Про охорону праці») [2]; розірвання трудового договору працівником за власним бажанням, якщо власник чи уповноважений ним орган не виконує законодавство про працю, умови колективного чи трудового договору (ч.3 ст. 38 КЗпП) [3].

У трудовому законодавстві України, положення, що пов'язане із захистом працівниками трудових прав, закріплено у статті 6 Закону України «Про охорону праці» від 14.10.1992 р. Проте ні в чинному КЗпП України, ні в проекті Трудового кодексу України, немає загальної норми про самозахист, як окремої форми захисту працівником порушеного права. Відповідно до Постанови Парламентської Асамблеї Держав - учасників співдружності незалежних держав від 09.12.2000 р. «Про концепцію Модельного Трудового Кодексу» передбачається підтримка державою розвитку системи недержавного захисту трудових прав та самозахисту, тобто використання тих заходів, засобів та способів, до яких мають право вдаватися самі працівники з метою захисту власних прав у сфері праці, в тому числі - право відмовитися від виконання трудових обов'язків в умовах, які є небезпечними для життя та здоров'я або у випадку тривалої затримки чи взагалі невиплати заробітної плати, в разі порушення роботодавцем істотних умов трудового договору, право працівника не виконувати незаконні накази та розпорядження роботодавця тощо.

Отже, відмова від виконання своїх трудових обов'язків, коли виникає грубе порушення трудових прав та має місце поновлення цих прав, повинна визнаватися самозахистом. У зв'язку із цим, необхідно внести пропозиції щодо включення до Кодексу законів про працю України відповідні статті, які б закріпили право найманого працівника на самозахист. Зокрема, слід закріпити право працівника на такі дії, і вказати, що вони можуть застосовуватись лише у деяких випадках, серед яких: доручення роботи, що не передбачена трудовим договором, незаконне переведення працівника на іншу роботу (без його письмової згоди), переведення працівника на роботу, що є протипоказаною йому за станом здоров'я, що власне, підтверджено медичним висновком та в інших випадках, коли на думку працівника виникло грубе порушення трудового законодавства з боку роботодавця.

Використані джерела:

1. Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право: Общие положения. М., 1997. С. 301-302.
2. Про охорону праці: Закон України від 14 жовтня 1992 р. № 2694-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2694-12>.
3. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/322-08>.

Григор'єва Марина Сергіївна,

студентка 3 курсу юридичного факультету

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ОСОБЛИВОСТІ ПРАЦІ НЕПОВНОЛІТНІХ

Питання особливостей праці неповнолітніх є як ніколи раніше актуальним у суспільстві. Це зумовлено, тим, що потреба у працевлаштуванні осіб молодших 18 років щодня збільшується, адже неповнолітні у трудових правах прирівняні до повнолітніх осіб.

Вивченням проблематики особливостей праці неповнолітніх у трудовому праві займаються такі вчені як Л. В. Мединська [5], Ю. Ю. Івчук [4], Н. С. Пузирна [7] та інші. Проте проблеми права неповнолітніх на працю, права на оплату праці, на гідні умови праці з огляду на сучасний ринок праці та необхідність прийняття нового Трудового Кодексу України потребують подальшого наукового пошуку теоретико-правових механізмів їх захисту.

Основною трудовою нормою неповнолітніх громадян є ст.43 Конституції України, згідно із якою кожен має право на працю, що

включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується [1]. Відповідно до ст. 187 КЗпП України неповнолітні, тобто особи, що не досягли вісімнадцяти років, у трудових правовідносинах прирівнюються у правах до повнолітніх, а в галузі охорони праці, робочого часу, відпусток та деяких інших умов праці користуються пільгами, встановленими законодавством України [2]. Відтак, правовий статус неповнолітніх має певні відмінності від повнолітніх осіб, які зумовлені їхніми віковими та фізіологічними критеріями. У зв'язку з цим у науці трудового права вірно зазначається, "... як соціально-демографічна група суспільства неповнолітні характеризуються не лише віковими ознаками, а й місцем, яке вони посідають у соціальній структурі суспільства, особливостями соціального становлення і розвитку. Зокрема, зазначена група має низку особливостей: неповнолітні вирізняються несформованістю ціннісних та моральних орієнтирів, браком життєвого досвіду, неповнолітнім властиве обмежене включення в існуючі соціоекономічні відносини, при цьому вони найбільшою мірою забезпечують соціальну мобільність та є джерелом економічної ініціативи, як і будь-яка соціальна група, вона має власні цілі та інтереси, формують собі образ майбутнього та мають функцію соціального відтворення, є джерелом інновацій тощо" [6, с. 101]. Схожу позицію висловлює і Л. В. Мединська: "Необхідність особливого режиму охорони прав неповнолітніх обумовлена насамперед наявністю у них характерних вікових фізіологічних і психологічних особливостей, що визначають їх підвищену вразливість і сприйнятливність до зовнішніх впливів" [5, с. 80]. Ми повністю підтримуємо зазначені твердження. А також відзначимо, що законодавець визначив роботи, на яких забороняється (обмежується) застосування праці осіб, молодших вісімнадцяти років. Зокрема, така заборона стосується важких робіт і робіт з шкідливими або небезпечними умовами праці, підземних робіт, робіт щодо підіймання і переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми (ч.ч. 1, 2 ст.190 КЗпП України) [2].

На сучасному етапі перебудови України на правову державу, де панує закон та правопорядок, важливим є момент посиленої охорони з боку влади права молоді на працю і працевлаштування. Принагідно зауважимо, що на думку Ю. Ю. Івчук, особливості підходу до захисту неповнолітніх, створення додаткових гарантій охорони їхніх прав, свобод і законних інтересів викликані також усвідомленням важливості створення найсприятливіших умов для їх повноцінного розвитку, належного виховання з метою закладення надійних підвалин майбутнього людства [4, с. 276]. Безумовно, із цими міркуваннями неможливо не погоджуватися.

Н. С. Пузирна, звертає увагу не лише на важливість захисту права на працю неповнолітніх громадян, а й підкреслює доцільність взяття до відома українського законодавця міжнародного досвіду сусідніх високорозвинутих

країн. Вона зазначає таке: “Цікавим бачиться також досвід Естонії у вирішенні питань, пов’язаних із практичною реалізацією заборон на використання праці осіб, які не досягли 18 років, у разі виконання окремих видів робіт. Згідно із Законом про трудовий договір Естонії трудовий договір, який був укладений: неповнолітнім віком від 13-18 років без згоди одного з батьків, опікуна, піклувальники або інспектора з праці або неповнолітнім молодшим 13 років, неповнолітнім віком 15-18 років, якщо його прийом на роботу може загрожувати здоров’ю й моральності неповнолітнього або перешкоджати отриманню ним освіти, органом з розгляду трудових спорів може бути визнаний недійсним ” [7, с.72]. Варто зазначити, що в КЗпП України є норма права, яка зазначає, що за згодою одного із батьків або особи, що його замінює, можуть, як виняток, прийматись на роботу особи, які досягли п’ятнадцяти років (ч. 2 ст.188) [2]. Але практична реалізація цієї трудової норми не є такою однозначною, оскільки сьогодні багато малолітніх осіб, які не досягли й 14 років працюють без відповідного дозволу й без трудового договору, а це, в свою чергу, призводить до негативних наслідків, бо роботодавці можуть не сплачувати таким особам заробітну плату і взагалі наголошувати, що вказані діти у них ніколи не працювали. У таких випадках захистити порушені трудові права підлітків досить складно.

Особливості праці неповнолітніх можна простежити і на прикладі окремих норм права. Так, відповідно до ч.8 ст. 6 Закону України «Про відпустки» неповнолітнім надається щорічна основна відпустка тривалістю 31 календарний день, а п. 1 ч. 13 ст. 10 визначає надання такої відпустки за бажанням працівника в зручний для нього час [3]. Крім того, неповнолітнім встановлена скорочена тривалість робочого часу (ч. 1 ст. 193 КЗпП України); їх заробітна плата при скороченій тривалості щоденної роботи виплачується в такому ж розмірі, як працівникам відповідних категорій при повній тривалості щоденної роботи (ч. 1 ст. 194 КЗпП України); відповідно до ст. 197 КЗпП України - працездатній молоді - громадянам України віком від 15 до 28 років після закінчення або припинення навчання у загальноосвітніх, професійних навчально-виховних і вищих навчальних закладах, завершення професійної підготовки і перепідготовки, а також після звільнення зі строкової військової служби, військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період, військової служби за призовом осіб офіцерського складу або альтернативної (невійськової) служби надається перше робоче місце на строк не менше двох років; відповідно до ч. 1 ст. 198 КЗпП України звільнення працівників молодше вісімнадцяти років з ініціативи власника або уповноваженого ним органу допускається, крім додержання загального порядку звільнення, тільки за згодою районної (міської) служби у справах дітей; забороняється залучати працівників молодше вісімнадцяти років до нічних, надурочних робіт і робіт у вихідні дні (ст. 192 КЗпП України) [2].

Таким чином, розглянуті вище особливості, які характерні для регулювання праці неповнолітніх вказують на те, що вони мають спеціальний правовий статус у трудових правовідносинах.

Використані джерела:

1. Конституція України від 28. 06. 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 43. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/conv#n4303>.
2. Кодекс законів про працю України від 10. 12. 1971 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.
3. Про відпустки : Закон України від 15. 11. 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-вр#Text>.
4. Івчук Ю. Ю. До питання охорони праці неповнолітніх. *Держава і право*. 2012. Вип.№56. С.276-279. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/64424/52-Ivchuk.pdf?sequence=1>.
5. Мединська Л. В. Правове регулювання праці неповнолітніх за законодавством України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. №3. С.80-82. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2016/24.pdf.
6. Ортинська Н. В. Особливості правового статусу неповнолітніх у сучасних умовах розвитку державності. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 3. С.100-104. URL : [file:///C:/Users/User-PC/Downloads/Chkur_2016_3_25%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User-PC/Downloads/Chkur_2016_3_25%20(1).pdf).
7. Пузирна Н. С. Особливості регулювання праці неповнолітніх: міжнародний досвід для України. *Держава та регіони*. Серія: Право, 2018. №4 (62). С. 69-73. URL: <http://ir.stu.cn.ua/bitstream/handle/123456789/17373/4.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

Іщук Андрій Олександрович,

студент 3 курсу юридичного факультету

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПРОБЛЕМАТИКА ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ МОЛОДІ

Молодь – це соціально демографічна група, яка відокремлена на основі сукупності вікових характеристик та особливостей соціального статусу. Також молодь - це передусім один з найважливіших стратегічних курсів країни, який здатний створювати інновації та відіграє важливу роль у політичному та громадянському житті нашої країни. Вже багато років поспіль молоді люди не перестають бути у групі ризику безробітних після закінчення

вищих навчальних закладів. Дана проблема є досить актуальною і у нашій сучасності. Оскільки державою не може бути цілком забезпечена гідна праця для молоді, а також умови і оплата праці.

Труднощі з працевлаштуванням починаються вже одразу після закінчення вищих навчальних закладів (далі – ВНЗ). Це пояснюється тим, що роботодавці прагнуть прийняти людину з досвідом роботи, вміннями, знаннями в цій сфері тощо. Але де взяти досвід, коли ти тільки отримав вищу освіту? Адже саме через відсутність достатнього практичного досвіду та моральної невідповідності до конкуренції на ринку праці, молодим громадянам стає все складніше влаштуватися на гідну роботу. Студенти ВНЗ змушені на передостанньому курсі йти працювати, отримувати якийсь досвід роботи, та при цьому «жертвувати» навчанням.

Іншою проблемою може бути й те, що випускники не замислюються, які умови будуть ставитися перед ними після випуску. Звісно ж, для цього необхідно мати чітке і правильне уявлення про ту чи іншу професію. Для цього, на нашу думку, потрібно саме ВНЗ організувати певні заходи, які повною мірою дадуть уявлення про обраний напрямок. Також, студентам потрібно пам'ятати, що усі підприємства надають перевагу кваліфікованим спеціалістам. Це також важливо, адже є хибні уявлення у певній групі молоді, що завершивши навчання вони будуть забезпечені роботою. Законом України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» закріплено, що держава гарантує працевдатній молоді рівне з іншими громадянами право на працю. Проте в Україні ще не закріплений механізм залучення молоді до праці.

Варто зазначити, що незайнятість молодих людей негативно позначається на економіці та соціальному житті суспільства. Також молодіжне середовище може стати потенційно небезпечним «кримінальним поприщем». Проблеми наркоманії, алкоголізму й проституції досить часто є похідними безробіття. Відсутність перспектив на майбутнє у молодому віці особливо небезпечна. Саме із цієї верстви поповнюються лави злочинців, наркоманів, членів екстремістських політичних течій [1, с. 180]. Не можливо не погодитися із цією точкою зору, адже саме уявлення певної групи молодих людей змінюється відносно ринку праці, виростає потреба в коштах тощо, і тоді вже постає питання, як бути далі? Хтось продовжує саморозвиватись, а хтось знаходить себе в кримінальному середовищі, що є дуже небезпечним не тільки для цієї людини, але й для держави в цілому. Якщо звернутися до статистичних даних Державної служби статистики України, то маємо такі показники, що до кризи, рівень безробіття молоді становив 7,7%, то на кінець 2018 року у віці 15-24 років він становив 17,9%, 25-29 років – 9,8% [2].

Отже, право на працю – є одним із найголовніших прав людини, а молодь – це майбутнє нашої держави. Тому дана проблема має надто велике

значення, і потребує якнайшвидшого вирішення. Тому пропонуємо такі пропозиції щодо врегулювання цієї проблеми. А саме: врегулювання норм законодавства щодо працевлаштування молоді; співпраця ВНЗ із роботодавцями, тобто організація певних заходів із представниками професій, а також із безробітними людьми, які не здалися, а повірили в свої можливості та відкрили свій бізнес; включення до навчальних програм стажування молоді; встановлення доплат до окладів молодим працівникам; розробка та впровадження дієвого механізму фінансової та іншої підтримки підприємств, установ та організацій, які беруть участь у реалізації програми з працевлаштування молоді [3, с.69].

Використані джерела:

1. Кравченко В. Л. Проблеми ефективного використання праці молоді в Україні. *Проблеми формування ринкової економіки*: Міжвід. наук. зб. спец. вип. Управління людськими ресурсами: проблеми теорії та практики. К. : 2005. С. 180-184.
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Шевченко О. М., Талько О. Б. Працевлаштування української молоді. Соціально-психологічний аспект. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/1/16.pdf>.

Кобильник Анастасія Романівна,

студентка 3 курсу юридичного факультету

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДИСТАНЦІЙНОЇ (НАДОМНОЇ) РОБОТИ

Особливості сучасного світу, поява нових форм зайнятості, потреби людини у комфортніших умовах праці створює необхідність змін у трудовому законодавстві України. Пандемія COVID-19 продемонструвала ще один аспект, котрий необхідно опрацювати та врегулювати у трудових правовідносинах, а саме – дистанційну (надомну) форму праці. У КзпП України зміст даного питання не розкривається. Проте, виникнення обставин, котрі змушують працівника відмовитися від праці у звичних умовах, розвиток інноваційних професій, котрі дозволяють людині працювати вдома зумовлюють необхідність правового регулювання такої роботи.

Варто зазначити, що дане питання розглядали у свої працях такі науковці, як А.В.Дощенко [3], І.С.Бандур [4], О.Гулевич [5] та інші, проте проблематика дистанційної праці залишається актуальною.

У проєкті ТК України від 08.11.2019 р. у ст. 42 надається визначення дистанційної (надомної роботи). Так, дистанційна робота – це робота, яку працівник виконує поза місцем знаходження роботодавця, його філії, представництва, іншого відокремленого структурного підрозділу (включаючи розташовані в іншій місцевості), поза стаціонарним робочим місцем, території або об'єкта, який прямо або побічно знаходиться під контролем роботодавця, в тому числі за умови використання для виконання роботи (трудової функції) інформаційно - комунікаційних технологій. Також у ч.3 ст.42 проєкту зазначає, що дистанційний (надомний) працівник – це особа, з якою укладений трудовий договір про дистанційну (надомну) роботу [2]. Отже, відмінність між дистанційною (надомною) та звичайною формами роботи полягає у місцезнаходженні працівника. За першою – працівник знаходиться поза робочим місцем та місцем знаходження свого роботодавця. Щодо іншої форми, то у ч. 2 ст. 2 КЗпП вказано, що працівники реалізують право на працю шляхом укладення трудового договору про роботу на підприємстві, в установі, організації або з фізичною особою [1]. Спільним є те, що за обох форм зайнятості, необхідною умовою появи трудових відносин є укладення трудового договору. Варто зазначити, що забезпечення працівників, які виконують дистанційну (надомну) роботу обладнанням та усіма необхідними матеріалами, інструментами, а також забезпечення умов та охорони праці покладається на роботодавця (ч.4 та ч. 5 ст. 42).

Дистанційна (надомна) робота має значні переваги, котрі прогнозують все більшу її популярність. Гнучкий графік та поява часу (зокрема той час, який працівник витрачає на те, щоб прибути на робоче місце) зумовлюють покращення виконання свої прямих обов'язків працівником, а отже і продуктивності виробництва та збільшення результатів праці. Робота вдома забезпечує краще самопочуття працівника, оскільки людина знаходиться у зручній обстановці, коли її не відволікають інші зовнішні чинники та працівники, що в свою чергу передбачає його більшу працездатність та ефективність. Також до плюсів дистанційної форми роботи, можна віднести і те, що людина, котра працює може поєднувати свої робочі обов'язки із вирішенням питань особистого характеру (сімейні питання, догляд за дітьми, опіка за іншими членами родини, сумісництво з іншою роботою і т.д.).

Дистанційна (надомна) робота показує усі свої переваги у кризових ситуаціях, таких як пандемія, на час загрози військового, техногенного, природного характеру, адже навіть у таких умовах люди мають можливість працювати та забезпечувати себе. Звичайно, є і негативні наслідки, котрі супроводжують дистанційну роботу: нестійкий режим - праця у нічний час,

під час хвороби, що веде до погіршення стану здоров'я працівника, отже і його працездатності; відсутність необхідних інструментів чи технологій (відсутність техніки, мережі Інтернет потрібної для виконання роботи і тд.). Також можливість виникнення конфліктних ситуацій у зв'язку з оплатою праці, заміни працівника і т.д. Ці питання необхідно чітко врегулювати у трудовому законодавстві.

Отже, в Україні дистанційна (надомна) робота є перспективною, адже започатковуються нові форми зайнятості, які надають змогу, а інколи навіть створюють потребу людині працювати дистанційно. Крім того, це дає змогу поєднувати кілька робочих напрямків, що є досить актуальним на теперішній час, оскільки людина бажає реалізувати увесь свій потенціал та збільшити джерела доходів. Це також дає можливість поєднувати роботу з особистим, сімейним життям, доглядати за дітьми і тд., а у непередбачуваних ситуаціях (пандемії, військовий стан, катастрофи, стихійні лиха) дистанційна робота дозволяє продовжувати робочий процес.

Використані джерела:

1. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.
2. Проект Трудового кодексу від 08.11.2019 р. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67331.
3. Дощенко А. В. Розвиток дистанційної зайнятості як складова трансформації соціально-трудової сфери. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=rpzn_2014_4_6.
4. Бандур С. І. Розвиток соціально-трудових відносин як передумова досягнення продуктивної зайнятості населення. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=rpzn_2014_1_3.
5. Гулевич О. Трансформація зайнятості у сфері послуг під впливом розвитку інформаційних технологій. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Uap_2010_2_4.

Костишина Руслана Леонідівна,

студентка 3 курсу юридичного факультету

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПРОБЛЕМАТИКА ВИЗНАЧЕННЯ СТОРІН ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ

Однією із найважливіх проблем у теорії трудового права є проблема визначення сторін трудового договору. Дослідження генезису даного поняття, пропозиції щодо його закріплення у проекті Трудового кодексу України з урахуванням позитивного законодавчого досвіду зарубіжних країн є актуальним питанням сучасної науки трудового права. Визначення сторін трудового договору має велике значення і для правозастосовної практики в контексті правильного застосування норм чинного трудового законодавства. Цю проблему досліджували такі вчені як Н.Б. Болотіна, В.С. Венедіктов, П.Д. Пилипенко, С.М. Прилипка, Б.А. Римар, Н.М. Хуторян, Г.І. Чанишева, О.М. Ярошенко та багато інших, проте вона й надалі залишається досить актуальною.

Так, у ч.1 ст. 21 КЗпП України передбачено, що трудовий договір укладається між працівником і власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом чи фізичною особою, за якою працівник зобов'язується виконувати роботу визначену цією угодою, з підляганням внутрішньому трудовому розпорядку, а власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган чи фізична особа зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін [1]. Як бачимо, законодавець використовує такі терміни як «працівник», «найманий працівник», «роботодавець», «власник», «власник або уповноважений орган (або представник)» тощо. Слід підкреслити, що у КЗпП України не вживається термін «роботодавець», проте в одних нормах роботодавцем визнається власник підприємства або уповноважений ним орган, в інших – підприємство, установа, організація. Відтак, у КЗпП України на сьогодні немає єдиного універсального визначення поняття терміна «роботодавець». Проте особливості визначення поняття «роботодавець» обумовлюються низкою факторів, що характеризують його організаційно-правовий статус. Так, Н.Б. Болотіна виділяє в якості роботодавців такі категорії суб'єктів як: 1) господарючі суб'єкти: а) господарської організації – юридичні особи, створені відповідно до Цивільного кодексу України; б) фізичні особи-підприємці – це громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську

діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці; 2) фізичні особи, які використовують найману працю без здійснення господарської діяльності [4, с. 86]. Окремо зауважимо, що у сучасній науці трудового права дослідження правового становища роботодавців-фізичних осіб здійснено П.Д. Пилипенком [2, с. 18].

Другою стороною трудового договору виступає найманий працівник. У проекті Трудового кодексу України дається визначення терміну «працівник». Згідно зі статтею 20 проекту Трудового кодексу України працівник – фізична особа, яка вступила в трудові відносини на підставі трудового договору [3]. Це лаконічне визначення, на думку Н.М. Хуторяна, певною мірою не розкриває змісту основних ознак, оскільки не дає достатнього уявлення, яким правовим та іншим ознакам повинна відповідати фізична особа, щоб стати працівником [5, с. 94].

На нашу думку, питання щодо легального визначення сторін трудового договору має бути вирішено остаточно, тобто необхідно забезпечити внесення змін до чинного законодавства, з метою уніфікації термінологічних визначень сторін трудового договору. Крім того, значним недоліком чинного КЗпП України є те, що в ньому відсутні визначення термінів «роботодавець» та «працівник» саме як сторін трудового договору.

Отже, необхідно створити правові механізми щодо легального визначення понять «роботодавець» і «працівник» у проекті Трудового Кодексу України.

Використані джерела:

1. Кодекс законів про працю України від 10. 12. 1971 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.
2. Пилипенко П.Д. Проблеми теорії трудового права: монографія. Л. : 1999. 143 с.
3. Проект Трудового кодексу України від 08.11.2019 р. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67331.
4. Трудове право України: підручник / За ред. Болотіної Н. Б., Чанишевої Г. І. К. : 2000. 100 с.
5. Хуторян Н. М. Теоретичні проблеми матеріальної відповідальності сторін трудових правовідносин. К. : 2002. С. 162.

Кохан Діана Миколаївна,

*студентка 3 курсу юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ ЖІНОК ЗА ПРОЄКТОМ ТРУДОВОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

На рівні міжнародного законодавства Європейська соціальна хартія закріплює соціальні права населення, серед яких право на працю, на її безпечні умови, справедливу винагороду і захист працівників. Там же, у ст. 8 закріплене право працюючих жінок на охорону материнства. Як нормативний акт, що має найвищу юридичну силу у національному законодавстві України, у Конституції в ст. 43 сказано, що кожен має право на працю, а ст. 24 КУ вказує на рівність прав чоловіків і жінок на неї, проте встановлює спеціальні заходи щодо охорони праці і здоров'я жінок, враховуючи фізіологічні особливості організму, охорону материнства і дитинства. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» у ст. 17 більш детально розписує забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у праці та одержанні винагороди за неї, але у ст. 6 попереджає, що не є дискримінацією за ознакою статті спеціальний захист жінок під час вагітності, пологів та грудного вигодовування дитини. Детально тема про регулювання праці жінок і їх захист, а також пільги розкрита у главі 12 Кодексу законів про працю [1], [2], [3].

Кодекс законів про працю було прийнято ще у часи УРСР, у 1971 р. З тих пір його так і не було видано у новій редакції, проте було додано й оновлено багато статей (в основному, вони обмежували централізований вплив в регульованих трудових відносинах і поєднували його з локальним способом регулювання). На даний момент Верховною Радою України внесені більше 90 редакцій до КЗпП, більшість статей і преамбула зазнали змін (деякі уже не в перший раз). Таким чином, чинний КЗпП є сумішшю із статей, що були прийняті у абсолютно різних історичних, економічних і політичних умовах, внаслідок чого деякі норми відповідають сучасності, а деякі – нездатні адекватно регулювати трудові відносини в умовах сьогодення. Тому, він вважається в цілому застарілим [4], [5].

За усі роки незалежності було декілька проєктів нового Трудового кодексу, але кожного разу це ні до чого не призводило. Нову спробу було зроблено в 2019 р., ініціатором даного Законопроєкта був Гончарук О. В.. У Верховній Раді України було зареєстровано новий Проєкт Закону «Про працю» №2708 від 28.12.2019 р., який складається з десяти глав (98 статей) і мав би замінити Кодекс законів про працю і ще цілий ряд нормативно-правових актів у цій

сфері, зокрема Закони України «Про відпустки», «Про оплату праці», інші, а також акти органів державної влади і управління Союзу РСР та Української РСР з питань трудових відносин. Проте, натомість, Проект викликав величезний резонанс в суспільстві – українці виявилися неготовими до такого «новаторства» і провели цілу низку протестів. Окрім того, що працівники тепер мали б залишитися практично беззахисними перед роботодавцями, цей Законопроект був розкритикований Міжнародною конфедерацією профспілок (ІТУС) і Міжнародною організацією праці, а отже, не був прийнятий європейською спільнотою. [6], [7].

Таким чином, новий Проект Закону «Про працю» вимагав значного доопрацювання. Особливо урізаними, на нашу думку, були статті, які регулювали працю жінок, адже лише декілька статей були протиставлені цілій главі 12 чинного Кодексу законів про працю. Так, багато непорозумінь викликала ст. 37, в якій було прямо вказано на неможливість розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця у зв'язку з вагітністю та пологами, проте не було нічого сказано про захист від звільнення під час відпустки по догляду за дитиною. І, хоча ця норма була закріплена у ч. 3 ст. 41, де заборонялося звільнення жінки, чоловіка, інших законних представників дитини, які перебували у відпустці для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, крім випадків ліквідації юридичної особи – роботодавця чи припинення фізичною особою виконання функцій роботодавця, все ж, були відсутні норми щодо одиноких матерів при наявності дитини віком до чотирнадцяти років або дитини з інвалідністю. Немає й норми про обов'язкове працевлаштування зазначених жінок у випадках їх звільнення після закінчення строкового трудового договору і збереження середньої заробітної плати на період працевлаштування за ними не більше як на три місяці з дня закінчення строкового трудового договору. Жодного слова немає про надання вагітним жінкам і жінкам, які мають дітей віком до чотирнадцяти років, путівок до санаторіїв та будинків відпочинку і подання їм матеріальної допомоги. Крім того, не вказується, що жінки з дитиною віком до трьох років в разі неможливості виконання попередньої роботи переводяться на іншу роботу із збереженням середнього заробітку за попередньою роботою до досягнення дитиною віку трьох років – подібна норма про полегшення роботи можлива лише у разі вагітності жінки. Не вказано і про можливість обмеження залучення жінок, що мають дітей віком від трьох до чотирнадцяти років або дітей з інвалідністю, до надурочних робіт і направлення їх у відрядження – до надурочних робіт заборонено залучати лише вагітних жінок. Нічого немає й про заборону для жінок, що мають дітей віком до трьох років, до нічних, надурочних робіт, робіт у вихідні дні і направлення їх у відрядження. У Кодексі законів про працю у ч. 1 ст. 175 сказано, що залучення жінок до робіт у нічний час не допускається, за винятком тих

галузей народного господарства, де це викликається особливою необхідністю і дозволяється як тимчасовий захід, а у п. 1 ч. 7 ст. 50 Законопроекта подібна заборона поширюється лише на вагітних жінок. Знову ж таки, у Законопроекті № 2708 немає жодного слова про роботи, на яких забороняється застосування праці жінок і граничні норми, при перевищенні яких забороняється підймання і переміщення речей – подібне можна знайти, хіба що, про вагітних жінок, проте й для них немає регулюючих граничних норм щодо підймання і переміщення речей [8], [9].

Таким чином, новий Законопроект про працю №2807 робить цілий крок назад в минуле, недостатньо регулюючи працю жінок в порівнянні з старим Кодексом законів про працю від 10 грудня 1971 р. Ми хочемо зазначити, що сьогодні існують й інші, більш деталізовані альтернативи Законопроекту про працю №2708 – це №2708-1 від 11.01.2020 р. і 2708-2 від 16.01.2020 р., які на даний момент перебувають у стані розгляду комітетами і, в процесі вивчення нами, показали себе такими, що значно послідовніші у регулюванні праці жінок, відображаючи сучасні феміністичні тенденції у сфері праці. На даний момент Проект №2807 знятий з розгляду, тому, тільки час покаже, що стане з трудовим законодавством в Україні і чи чекати нам змін у майбутньому.

Використані джерела:

1. Європейська соціальна хартія (переглянута) [Електронний ресурс]: Міжнародний документ від 03.05.1996 р. № 994-062 // Рада Європи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text.
2. Конституція України [Електронний ресурс]: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
3. «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [Електронний ресурс]: Закон України від 08.09.2005 р. № 2866-IV // Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>.
4. Одовічена Я.А. Історична зумовленість змісту трудового договору [Електронний ресурс]: Науковий вісник Чернівецького університету. Випуск 660. Правознавство. 2013 р. с. 36. URL: <http://lawreview.chnu.edu.ua/visnuku/st/660/5.pdf>.
5. Хаварівська Г. Прийняття нового Трудового кодексу України як необхідна умова зміни сучасного законодавства про працю [Електронний ресурс]: Збірник наукових праць. Вип. 44 “Ефективність державного управління”. 2015 р. С. 156. URL: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/efdu_2015_44\(1\)_21.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/efdu_2015_44(1)_21.pdf).
6. Нові правила та підходи до трудових відносин в розрізі проекту Закону України «Про працю». С. 1. URL: <http://kompas.com.ua/images/zakonjob.pdf>.
7. Законопроект про працю: чим обурені профспілки [Електронний ресурс]: Бухгалтер.com.ua для працівників бюджетної сфери від

20.01.2020 р. URL: <https://buhgalter.com.ua/news/kadrova-sprava/zakonoproekt-pro-pratsyu-chim-obureni-profspilki/>.

8. Кодекс законів про працю України [Електронний ресурс]: Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII // Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08/find?text=%F4%F0%E0%EB%E0#Text>.
9. Проект Закону «Про працю» [Електронний ресурс]: Проект від 28.12.2019 №2708 // Верховна Рада України. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67833.

Садовець Вікторія Василівна,

студентка 3 курсу юридичного факультету

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

СУМІСНИЦТВО ТА СУМІЩЕННЯ ПРОФЕСІЙ (ПОСАД): ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Законодавство про працю містить перелік норм, які врегульовують сумісництво та суміщення професій (посад). Так, згідно ч. 2 ст. 21 КЗпП України, працівник має право реалізувати свої здібності до продуктивної і творчої праці шляхом укладення трудового договору на одному або одночасно на декількох підприємствах, в установах, організаціях, якщо інше не передбачено законодавством, колективним договором або угодою сторін [1]. Зазначена норма визначає можливість працювати за суміщенням або сумісництвом, оскільки вказується на те, що особа може працювати одночасно на кількох підприємствах, в установах, організаціях. Сьогодні досить часто можна зустріти осіб, які працюють не лише на основній роботі, але й мають іншу (додаткову) роботу. Серед причин праці на кількох посадах, можна виділити те, що людина має недостатню заробітну плату, яку виплачують за основним місцем роботи. Це змушує працювати додатково, для забезпечення власної сім'ї та своїх особистих потреб. Тому тема доповіді є актуальною, для будь-якої особи, яка планує працювати або вже працює за сумісництвом чи суміщенням.

Перш за все необхідно визначити значення понять “сумісництво” та “суміщення”. Відповідно до Положення про умови роботи за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій, сумісництвом вважається виконання працівником, крім своєї основної, іншої регулярної оплачуваної роботи на умовах трудового договору у вільний від основної роботи час на тому ж або іншому підприємстві, в установі, організації або у громадянина (підприємця, приватної особи) за наймом [2]. Суміщення професій (посад) – це виконання працівником на тому ж підприємстві, в

установі, організації поряд з своєю основною роботою, обумовленою трудовим договором, додаткову роботу за іншою професією (посадою) або обов'язків тимчасово відсутнього працівника без звільнення від основної роботи [1, ст. 105]. З визначень можна зрозуміти певні спільні та відмінні ознаки сумісництва та суміщення професій. І при сумісництві, і при суміщенні, працівник крім основної виконує іншу додаткову роботу. Що ж до відмінностей, то при сумісництві робота виконується у вільний від основної роботи час, а при суміщенні – у робочий час; сумісництво може виконуватися на одному або різних підприємствах, тоді як суміщення виконується лише на одному підприємстві.

Важливо зазначити, що існує перелік робіт, які не вважаються сумісництвом. Так, у Додатку до Положення про умови роботи за сумісництвом працівників державних підприємств, установ, організацій, визначено роботи, які усі працівники, можуть виконувати, крім основної роботи та роботи за сумісництвом, які не вважаються сумісництвом. До такого переліку відноситься, наприклад [2]: літературна робота, в тому числі робота по редагуванню, перекладу та рецензуванню окремих творів, яка оплачується з фонду авторського гонорару; технічна, медична, бухгалтерська та інша експертиза з разовою оплатою праці; інша робота, яка виконується в тому разі, коли на основній роботі працівник працює неповний оклад (ставку), якщо оплата його праці по основній та іншій роботі не перевищує повного окладу (ставки) за місцем роботи тощо.

Сумісництво, на відміну від суміщення посад, може бути обмежене законодавством, колективним та трудовим договорами [1, ст. 21]. Так, наприклад, ст. 25 Закону України “Про запобігання корупції” вказує, що особам, зазначеним у пункті 1 частини першої статті 3 цього Закону, забороняється: 1) займатися іншою оплачуваною (крім викладацької, наукової і творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики із спорту) або підприємницькою діяльністю, якщо інше не передбачено Конституцією або законами України; 2) входити до складу правління, інших виконавчих чи контрольних органів, наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку (крім випадків, коли особи здійснюють функції з управління акціями (частками, паями), що належать державі чи територіальній громаді, та представляють інтереси держави чи територіальної громади в раді (спостережній раді), ревізійній комісії господарської організації), якщо інше не передбачено Конституцією або законами України [3, ст. 21].

Згідно ст. 19 Закону України “Про оплату праці”, працівники, які працюють за сумісництвом, одержують заробітну плату за фактично виконану роботу [4]. Що стосується суміщення посад, то ст. 105 Кодексу законів про працю України, встановлює доплату за суміщення професій (посад) або виконання обов'язків тимчасово відсутнього робітника [1]. За сумісництва

посад (професій), відпустка надається одночасно з відпусткою за основним місцем роботи [5, ст. 10]. Суміщення посад не впливає на відпустку, оскільки вона надається, одночасно з основною роботою. Відповідно до п. 3 Порядку обчислення середньої заробітної плати, доплата при суміщенні використовується для нарахування оплати відпустки [6].

Отже, суміщення та сумісництво це виконання додаткової роботи, окрім основної роботи. Залежно від того, яку саме додаткову роботу виконує особа, будуть змінюватися умови праці.

Використані джерела:

1. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.
2. Положення про умови роботи за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій : Наказ від 30.06.1993 р. №76. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0076-93#Text>.
3. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.
4. Про оплату праці : Закон України від 24.03.1995 р. №108/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80#Text>.
5. Про відпустки : Закон України від 15.11.1996 р. № 504/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
6. Порядок обчислення середньої заробітної плати : Постанова від 08.02.1995 р. № 100. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/100-95-%D0%BF#Text>.

Сосюк Єлизавета Андріївна,

студентка юридичного факультету

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВА НА ОПЛАТУ ПРАЦІ ТА ЙОГО ЗАХИСТ

Конституцією України кожному гарантоване право на заробітну плату, право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом. Потрібно наголосити й на тому, що кожна людина заслуговує на гідне життя, яке неможливе без працевлаштування та належної матеріальної винагороди. Гідна праця передбачає належну оплату й відповідні умови праці. Це і надає працівникові можливість задовольнити свої потреби [7, с. 23].

Тема правового регулювання оплати праці окреслюється у роботах таких науковців, як В.М.Андрієв [4], Ю.П.Дмитренко [5], П.Д.Пилипенко [6] та

ін. Але проблематика захисту цього права потребує і завжди потребуватиме спеціальних досліджень.

Питання оплати праці регулюється такими нормативно-правовими актами, як Кодекс законів про працю (далі - КЗпП) України та Закон України "Про оплату праці". Окрім цього, ч. 3 ст. 23 Загальної декларації прав людини встановлює, що кожен працівник має право на справедливу і задовільну винагороду, яка забезпечує гідне людині існування, її самої та її сім'ї, і яка в разі необхідності доповнюється іншими засобами соціального забезпечення.

Поняття заробітної плати визначене законодавством, відповідно до якого це є «винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, яку за трудовим договором роботодавець виплачує працівникові за виконану ним роботу» (ст. 94 КЗпП). Відповідно до положень законодавства існує два способи регулювання оплати праці – державне та договірне. Що стосується державного методу, то відповідно до ст. 8 ЗУ «Про оплату праці» держава здійснює регулювання оплати праці працівників підприємств усіх форм власності шляхом встановлення розміру мінімальної заробітної плати та інших державних норм і гарантій, встановлення умов і розмірів оплати праці керівників підприємств, заснованих на державній, комунальній власності, працівників підприємств, установ та організацій, що фінансуються чи дотуються з бюджету, а також шляхом оподаткування доходів працівників. Розмір мінімальної заробітної плати Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів України не рідше одного разу на рік у законі про Державний бюджет України. Метод договірного регулювання полягає в тому, що регулювання оплати праці працівників підприємств здійснюється на основі системи угод, що укладаються на національному (генеральна угода), галузевому (галузева (міжгалузева) угода), територіальному (територіальна угода) та локальному (колективний договір) рівнях відповідно до законів [5, с. 310].

КЗпП визначає систему державних гарантій з оплати праці працівників, яку складають: встановлена мінімальна заробітна плата; строки виплати заробітної плати; регулювання оплати роботи в надурочний час, у святкові і неробочі дні, у нічний час тощо. Окрім цього, КЗпП містить положення, пов'язані з установленням і обчисленням виплати заробітної плати, розмір якої залежить від кваліфікації працівника, рівня складності та умов роботи, а також від результату праці (ч. 2 ст. 94). Потрібно додати, що цей фактор визначається не тільки законодавчими нормами, а й волею роботодавця, якому належить право встановлення систем оплати й її розмірів. Він реалізує це право за допомогою локальних нормативних актів [7, с. 23].

Згідно із Законом України «Про компенсацію громадянам втрати частини доходів у зв'язку з порушенням строків їх виплати» підприємства, установи і організації всіх форм власності та господарювання зобов'язані здійснювати компенсацію громадянам втрати частини доходів у випадку порушення

встановлених строків їх виплати, у тому числі з вини власника або уповноваженого ним органу (особи).

Статтею 41 Кодексу України про адміністративні правопорушення визначено відповідальність за порушення встановлених термінів виплати заробітної плати, виплату її не в повному обсязі. Кримінальний кодекс України також передбачає покарання за безпідставну невиконання заробітної плати громадянам більше ніж за один місяць, вчинену умисно керівником підприємства, установи або організації незалежно від форми власності. Кожен громадянин може звернутися до суду за вирішенням порушених прав. Якщо ж у випадку подальшого невиконання рішення суду, то відповідно до ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод кожен може відстоювати порушене державою права на справедливий суд, подавши заяву до Європейського суду з прав людини.

Отже, інститут оплати праці є одним із основних інститутів трудового права. Право на оплату праці нерозривно пов'язане із правом особи на гідне життя. Конституція України гарантує право кожному громадянину на звернення до суду за вирішенням порушених прав. У випадках порушення роботодавцем законодавства про оплату праці працівник відповідно до ч. 2 ст. 233 КЗпП має право звернутися до суду з позовом про стягнення належної йому заробітної плати без обмеження будь-яким строком. А також відповідно до ст. 36 Закону України «Про оплату праці» за порушення законодавства про оплату праці винні особи притягаються до дисциплінарної, матеріальної, адміністративної та кримінальної відповідальності згідно з законодавством.

Використані джерела:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. С. 141.
2. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. ВВР, 1971. додаток до № 50. С. 375.
3. Про оплату праці : Закон України від 24.03.1995 р. № 108/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 17. С. 121.
4. Андрій В. М. Система трудових прав працівників та механізм їх забезпечення : автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.05. Одеса. 2012. 40 с.
5. Дмитренко Ю. П. Трудове право України. К. : 2009. 624 с.
6. Пилипенко П. Д. Трудове право України : академічний курс. К. : 2006. 544 с.
7. Юзько Т. Гідна оплата праці як необхідний атрибут захисту права на життя працівника. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 8. С. 21-25.

**ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО. АГРАРНЕ ПРАВО.
ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО. ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО.
ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО.**

Костяшкін Іван Олександрович,

доктор юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри трудового, земельного та господарського права

Хмельницького університету управління та права

імені Леоніда Юзькова

**ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ
У ВІДНОСИНАХ ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ**

В основу реформування економічних відносин в Україні покладено трансформацію права власності через демонополізацію державної власності та запровадження права приватної власності. Конституція України [1], заклала низку прогресивних соціально орієнтованих засад у регулювання відносин власності в Україні. Серед них варто виділити рівність суб'єктів права власності, визнання землі та інших природних ресурсів об'єктом права власності Українського народу, непорушність права приватної власності, гарантування права власності на землю держави, територіальних громад, фізичних та юридичних осіб, зобов'язальний характер власності.

Теоретико-правові дослідження принципу рівності суб'єктів права власності, знаходять своє відображення в сучасних наукових працях В. І. Андрейцева, В. В. Носіка, П. Ф. Кулинича, І. І. Каракаша, Шульги, В. Ю., О.М. Вінник, О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової, В.М Коссака, Р.О. Стефанчука, та інших, мають стати ключовим фактором, на етапі завершення реформаційних процесів у сфері власності. Однак, у теорії земельного та цивільного права проблеми правового забезпечення принципу рівності суб'єктів права власності на землю залишаються мало дослідженими, що негативно впливає на стан законодавчого забезпечення реалізації конституційних положень щодо права власності Українського народу загалом та окремих суб'єктів, і як наслідок, зумовлює проблеми соціально-економічного, демографічного, екологічного, правового характеру.

Конституція України містить норму-принцип, відповідно до якої всі суб'єкти права власності рівні перед законом (ст. 13 Конституції). У розвиток такого підходу Цивільний Кодекс України аналогічно передбачає рівність суб'єктів права власності перед законом та рівні умови здійснення своїх прав. При цьому до суб'єктів права власності Цивільний Кодекс України

відносить Український народ, фізичних та юридичних осіб а також державу Україна, Автономну Республіку Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права. Враховуючи відповідні законодавчі положення виникає питання співвідношення права власності Українського народу та інших суб'єктів права власності, а також забезпечення принципу рівності між такими суб'єктами в межах окремих форм права власності.

Здійснення прав власника на землю від імені Українського народу, на думку В. В. Носіка, має передусім публічно-правовий характер. Тому правовий статус Українського народу як суб'єкта права власності на землю необхідно розглядати з точки зору загального статусу народу як суб'єкта права [2, с. 197]. Розвиваючи відповідні підходи, вчений стверджує, що право Українського народу володіти землею не виключає, а, навпаки, передбачає можливість і необхідність використання землі на різних правових підставах, передбачених у законі.

Заслужують на увагу в цьому контексті права поділеної власності, висловлені І. І. Каракашем, який, з огляду на історичний досвід, стверджує, що сучасна концепція права поділеної власності має ґрунтуватись на розподілі функцій, пов'язаних з реалізацією відповідних повноважень власності, між органами державної влади та місцевого самоврядування різних рівнів[3].

На нашу думку, такий підхід варто розглядати в контексті розмежування права власності на землю Українського народу та всіх інших суб'єктів права власності. Зокрема право власності народу на землю є абсолютним щодо визначення форм використання такої власності чи розпорядження землями аж до зміни державного кордону. Натомість конкретний землевласник (у процесі первинного розподілу земель органами державної влади та місцевого самоврядування, уповноваженими представляти Український народ) отримує обмежене право, не маючи абсолютної свободи щодо користування та розпорядження землею, оскільки межі такої свободи наперед визначені земельним законодавством (первинним власником) [4, с. 205] або взагалі нівельовані через запровадження певних обмежень, зокрема мораторію на відчуження земель. Відтак право власності народу є первинним, а право інших суб'єктів є похідним.

У свою чергу, підстави і порядок виникнення, здійснення, зміни та припинення права власності на землю не однакові для окремих форм. Так, держава, будучи власником землі, через свої органи має право вилучати земельні ділянки, передавати їх у власність. Громадянин, виступаючи суб'єктом права приватної власності на земельну ділянку, або взагалі не може здійснювати подібних дій, або здійснює їх не в повному обсязі [5, с. 76].

Водночас органи державної влади та місцевого самоврядування які реалізують право державної та комунальної власності лише виступають від імені власника: держави та територіальної громади і наділені зовсім іншими

повноваженнями, аніж приватні власники, оскільки їх діяльність чітко регламентовано на законодавчому та підзаконному рівні, їм властивий метод імперативних вказівок, а мета використання земель підпорядкована суто суспільним інтересам, що найбільш яскраво відображено через визначення земель виключної комунальної та державної власності. Крім того відповідні органи не реалізують, як правило, повноваження користування самостійно закріплюючи земельні ділянки за конкретними фізичними чи юридичними особами на різних правових титулах.

Право приватної власності реалізується переважно самим власником у своїх інтересах та забезпечує суспільні інтереси у зворотному напрямку – задовольняючи інтереси приватні. При цьому приватний власник наділений значно ширшою автономією у здійсненні власних повноважень. Забезпечуючи власні інтереси від використання землі, він також здійснює важливу соціальну функцію, що полягає у формуванні заможного члена суспільства, який зацікавлений у якісному використанні земель. Реалізація ним свого права власності на земельну ділянку узгоджується з головним обов'язком держави, що полягає в утвердженні та забезпеченні прав і свобод людини, а законодавчо визначені межі здійснення відповідного права та необхідність раціонального використання земель забезпечують його суспільну значимість.

Ще більші відмінності у повноваженнях суб'єктів права власності на землю виявляються при здійсненні ними розпорядження земельними ділянками, яке відбувається виключно в порядку проведення земельних торгів (окрім випадків, встановлених та регламентованих ЗК України), коли мова йде про землі державної чи комунальної власності і за волевиявленням особи з урахуванням встановлених обмежень, коли об'єктом відчуження виступають землі приватної власності.

Однак принцип рівності суб'єктів права власності на землю повною мірою реалізується у процесі захисту земельних прав аж до припинення права власності. Так, примусове відчуження земельної ділянки у приватного власника в разі суспільної необхідності може бути здійснено у випадках, передбачених Законом України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності» [6], виключно у судовому порядку. Аналогічно в разі необґрунтованої відмови у безоплатній передачі земельної ділянки у власність громадян у випадках, передбачених законом, особа може оскаржити відповідне рішення чи бездіяльність у судовому порядку, зобов'язавши уповноважений орган здійснити дії на захист порушеного права.

Застосування принципу рівності суб'єктів земельної власності можна констатувати у відносинах щодо охорони земель, забезпечення особливих

умов використання окремих категорій земель, відшкодування завданих збитків, при розгляді земельних спорів тощо. Однак і в таких випадках іде мова про рівність суб'єктів права власності перед законом, який, у свою чергу, приймається державою з метою утвердження та забезпечення прав і свобод людини через різні механізми узгодження приватних та суспільних інтересів.

Отже принцип рівності у відносинах власності на землю має формулюватись на підставі конституційної норми щодо рівності суб'єктів права власності перед законом, і передбачає певне уточнення положення ст. 5 ЗК України, яка дає дещо розширене визначення відповідного принципу (без посилання на законодавчий порядок). Підтвердженням такого підходу може бути і принцип невтручання держави у здійснення громадянами, юридичними особами та територіальними громадами своїх прав щодо володіння, користування і розпорядження землею, крім випадків, передбачених законом. Тобто саме закон визначає межі можливого втручання держави у здійснення права власності, що відповідає Конституційному принципу щодо рівності суб'єктів перед законом.

Використані джерела:

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Носік В. В. Право власності на землю Українського народу. Монографія. К.: Юрінком Інтер, 2006. 544 с.
3. Каракаш І. І. Право поділеної власності на природні ресурси у законодавстві України // Право України. 2001. № 3. С. 82–84.
4. Костяшкін І. О. Правове забезпечення соціальної функції права власності на землю в Україні. Монографія. К.-Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2016. 429 с.
5. Шульга М. В. Актуальные правовые проблемы земельных отношений в современных условиях. Х. 1998. 224 с.
6. Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності : Закон України від 17.11.2009 // Офіційний вісник України. 2009. № 97. Ст. 3326.

Григор'єва Христина Антонівна,

доктор юридичних наук,

доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

НОВИЙ ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКУ КООПЕРАЦІЮ»: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Прийнятий 21 липня 2020 року новий Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» вкотре висунув на порядок денний питання розвитку сільськогосподарських кооперативів в Україні. Запропоновані ним шляхи стимулювання кооперативного руху на селі заслуговують окремого наукового аналізу, навіть незважаючи на те, що вітчизняна доктрина має значні теоретичні напрацювання у цій сфері. Сільськогосподарська кооперація неодноразово привертала увагу вітчизняних учених – правників, які досить активно вивчали законодавчі проблеми її функціонування та пропонували численні шляхи правового стимулювання її розвитку. Серед відомих дослідників правових проблем сільськогосподарської кооперації в Україні слід вказати О. В. Гафурову, Х. А. Григор'єву (Гайдаржи), В. М. Єрмоленка, П. Ф. Кулиничу, В. М. Масіна, В. В. Носіка, А. М. Статівку, В. Ю. Уркевича, В. І. Федоровича, Т. М. Чурилову та інших учених. Однак новий Закон настільки суттєво змінює правову основу функціонування сільськогосподарських кооперативів, що вимагає нових досліджень з урахуванням цих змін.

Унаслідок реформування законодавства про сільськогосподарську кооперацію, рельєфно проглядаються дві основні тенденції:

1. Корпоратизація відносин організації та діяльності сільськогосподарських кооперативів. Протягом усього часу існування кооперативів їх правовий статус змінювався та удосконалювався залежно від тих потреб, які кооператив був покликаний задовольняти. Провідною світовою тенденцією останніх кількох десятиріч є корпоратизація кооперативних відносин. Це має небажані крайні прояви у вигляді демутуалізації, однак найбільш вдалим визнається переродження традиційних кооперативів у «кооперативи нового покоління». Новий Закон підтримує окреслену тенденцію, впроваджуючи у традиційне правове регулювання сільськогосподарської кооперації окремі положення та механізми, що мають корпоративний характер. Аналіз Закону дозволяє виділити кілька основних груп відносин, які зазнали найбільшого корпоративного впливу.

По-перше, це класифікація сільськогосподарських кооперативів, відповідно до якої юридичне значення матиме лише один критерій – мета діяльності. У зв'язку з цим існуватиме два види кооперативів: сільськогосподарські

кооперативи з метою отримання прибутку та сільськогосподарські кооперативи без мети отримання прибутку.

По-друге, змін зазнали і відносини членства, а саме: а) скасовано обов'язкову трудову участь членів, яка раніше була характерним атрибутом правового статусу виробничих кооперативів; б) запроваджено поняття «обороту члена сільськогосподарського кооперативу з сільськогосподарським кооперативом», яке є розвиненим варіантом попереднього поняття участі в господарській діяльності кооперативу та безпосередньо впливає на отримані членом кооперативу виплати; в) відмова від традиційних понять, замість яких використовується корпоративна лексика (поняття вкладу, статутного капіталу, дивідендів тощо).

По-третє, корпоратизація відносин управління в сільськогосподарських кооперативах має такі прояви: а) послаблення традиційного кооперативного принципу «один член – один голос» шляхом впровадження легальної можливості ввести пропорційне голосування (член кооперативу може мати додаткову кількість голосів залежно від його участі в господарській діяльності або частки в обороті кооперативу); б) відсторонення загальних зборів від вирішення оперативних задач, зокрема щодо прийняття рішення про вступ та виключення членів.

По-четверте, здійснено спробу впорядкувати відносини власності в сільськогосподарських кооперативах. Проблемою, яка застрягла у кооперативному законодавстві внаслідок його системної неузгодженості, слід визнати конструкцію права колективної власності кооперативів. Унаслідок відсутності єдиного підходу тривалий час цивільне та господарське законодавство дещо по-різному розуміють право власності кооперативів: ЦК України – як приватну, ГК України – як колективну. Новий закон не вирішує проблему докорінно – він йде по шляху точкових, а не системних змін, обираючи методику формування виключень із загальних правил. Це простежується у тому, що положення ГК України щодо виробничих кооперативів як підприємств колективної власності залишаються незмінними, при цьому до п. 11 «Приватні підприємства. Інші види підприємств» ГК України механічно дописано статтю 1141 «Сільськогосподарський кооператив, сільськогосподарське кооперативне об'єднання». У результаті такого нормотворчого рішення сільськогосподарські кооперативи штучно відриваються від кооперативів як загальної організаційно-правової форми.

По-п'яте, певним чином корпоратизовано інвестиційні відносини у сільськогосподарських кооперативах, зокрема реформовано положення щодо асоційованого членства, формули розподілу прибутку та виплати дивідендів.

У результаті законодавчих змін майже кожен класичний кооперативний принцип отримав виключення корпоративного характеру, що дає змогу

сільськогосподарському кооперативу самостійно обирати ступінь своєї «кооперативності» у дозволених законодавством межах.

2. Подальша диференціація кооперативного законодавства. Сучасна система кооперативного законодавства України має багато серйозних недоліків. По-перше, відсутність актуальних спеціальних законів за окремими важливими напрямками кооперації (наприклад, щодо житлово-будівельної). По-друге, суперечності між загальним законодавством, що регулює кооперативні відносини (ЦК та ГК України, Законом України «Про кооперацію»). По-третє, значний ступінь диференціації спеціального законодавства. Це має прояв у тому, що спеціальне законодавство настільки відрізняється від загального, що до певної міри втрачає з ним зв'язок. Зокрема, це яскраво проявляється, наприклад, в автономному існуванні системи споживчої кооперації та колізіях правового регулювання у цій сфері. Новий Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» (2020) поглиблює цю диференціацію, намагаючись автономно врегулювати усі ключові питання утворення, функціонування та припинення сільськогосподарських кооперативів, у багатьох випадках дублюючи загальні положення. Крім того диференціювання полягає у формуванні такого правового становища сільськогосподарських кооперативів, що значно відрізняється від загального правового статусу, передбаченого Законом України «Про кооперацію». Саме по собі це не є негативним, однак у сукупності з іншими проявами диференціації, це веде до ще більшого розбалансування системи кооперативного права України.

На основі аналізу виявлених тенденцій можна вказати на деякі перспективи їх подальшого розвитку, а саме: кооперативне право продовжуватиме втрачати ознаки системи, оскільки жодних дій для його комплексного розвитку нормотворцем не здійснюється; посилення диференціації спеціального кооперативного законодавства; перетворення сільськогосподарських кооперативів у «кооперативи нового покоління».

Кірін Роман Станіславович,

*доктор юридичних наук, доцент, провідний науковий співробітник
Інституту економіко-правових досліджень
імені В.К. Макутова НАН України*

ОСОБЛИВОСТІ ІНСТИТУЦІЙНИХ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНИХ СКЛАДОВИХ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ МІСТ НА ПОСТКОНФЛІКТНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Дані останніх спостережень свідчать про те, що непридатною для повноцінного життя людини може бути майже половина території Донбасу. За 200 років своєї індустріальної історії цей регіон принципово змінив екологічні параметри безпеки навколишнього природного середовища (далі – НПС), серед яких головні життєзабезпечуючі ресурси – приземна атмосфера, поверхневі та підземні води, біосфера, земля і надра. Рівень техногенного впливу на ландшафти зазначених територій яскраво демонструють наступні показники:

- 1) вилучено до 12 млрд м³ гірничих порід разом з вугіллям на площі до 20 тис. км², у тому числі - приблизно 8 тис. км², де проживало населення;
- 2) відбулося просідання поверхні, порушення поверхневих об'єктів, джерел річок, режим підземних вод;
- 3) на майже 5% індустріальної території Донбасу формувалося до 40% викидів повітряних, водних, твердих відходів від загального об'єму по Україні;
- 4) техногенне навантаження на воду, повітря, землю й надра в 5-10 разів більше, ніж в середньому по території України;
- 5) індустріальна територія гірничодобувних робіт сягає 15 тис. км², яка із зоною впливу складає приблизно 20 тис. км², а з урахуванням річкового стоку розширюється до 30–35 тис. км², тобто до 50% загальної площі Донецької та Луганської областей.

Курс на побудову децентралізованих відносин між рівнями управління, обраний Україною, передбачає врахування всіх чинників впливу, особливе місце серед яких належить правовому забезпеченню екологічної безпеки. У зв'язку із цим актуалізується проблема ролі його інституційних та функціональних складових в умовах перерозподілу ланок управління, в тому числі, й у містах на постконфліктних територіях. Інституційне забезпечення екологічної безпеки є ключовим питанням у процесі формування та реалізації охорони НПС, адже його ефективність обумовлена переважно готовністю відповідних інститутів до сприйняття стану екологічної безпеки, її інтеграції в інші безпекові складові, а також взаємоузгодженістю між усіма рівнями

управління. Воно складається із сукупності основоположних правил та впорядкованого набору інститутів, що встановлюють правила координації забезпечення екологічної безпеки. Конституція України покладає відповідні функції щодо забезпечення екологічної безпеки та раціонального природокористування на: Верховну Раду (ст. 85, 92); Президента (ст.ст. 102, 106); Кабінет Міністрів та інші органи виконавчої влади (далі – ОВВ) (ст. 113, 116).

Головним органом у системі центральних ОВВ, який забезпечує, серед іншого, формування та реалізує державну політику у сфері охорони НПС, екологічної та в межах повноважень, передбачених законом, біологічної і генетичної безпеки, є Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України (далі - Міндовкілля) [1].

Останнє є центральним ОВВ, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. В напрямку взаємовідносин з органами місцевого самоврядування (далі – ОМС) Міндовкілля, для виконання покладених на нього завдань, має право одержувати безоплатно від місцевих ОВВ, ОМС необхідні для виконання покладених на нього завдань інформацію, документи і матеріали, зокрема від органів статистики - статистичні дані. Отже, Міндовкілля у процесі виконання покладених на нього завдань взаємодіє в установленому порядку з ОМС, його накази, видані в межах повноважень, передбачених законом, обов'язкові для виконання місцевими держадміністраціями та ОМС. Крім того, міністр Міндовкілля за згодою керівників залучає державних службовців та працівників ОМС до розгляду питань, що належать до компетенції Міндовкілля. Також через міністра Міндовкілля Кабінетом Міністрів України спрямовується і координується діяльність Державної екологічної інспекції України (далі – Держекоінспекція), яка є центральним ОВВ [2]. В свою чергу, голови місцевих державних адміністрацій, відповідно до положення [3] координують діяльність територіальних та міжрегіональних територіальних органів Держекоінспекції та сприяють їм у виконанні покладених на них завдань.

Для забезпечення безпеки та нормалізації життєдіяльності населення в районі проведення антитерористичної операції (з 30 квітня 2018 р. – операції Об'єднаних сил), що не має на меті зміни та/або скасування конституційно закріпленого права територіальних громад на місцеве самоврядування, спеціальним законом визначено організацію, повноваження і порядок діяльності військово-цивільних адміністрацій (далі – ВЦА), що утворюються як тимчасовий вимушений захід з елементами військової організації управління [4]. У районі, області ВЦА утворюються у разі нескликання сесії відповідно районної, обласної ради у встановлені Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» строки або для здійснення керівництва у сфері забезпечення громадського порядку і безпеки. Одними із структурних підрозділів обласних державних адміністрацій на постконфліктних територіях

є відповідні управління (департаменти), до основних завдань яких належить також і забезпечення екологічної безпеки [5, 6].

Використані джерела:

1. Деякі питання Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів : постанова Кабінету Міністрів України від 25 червня 2020 р. № 614 // *Офіційний вісник України* від 31.07.2020 – 2020 р., № 59, стор. 32, ст. 1853.
2. Про затвердження Положення про Державну екологічну інспекцію України : постанова Кабінету Міністрів України від 19 квітня 2017 р. № 275. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-%D0%BF#Text>.
3. Про затвердження Положення про територіальні та міжрегіональні територіальні органи Держекоінспекції : наказ Міністерства енергетики та захисту довкілля України від 07 квітня 2020 р. № 230 // *Офіційний вісник України* від 28.04.2020 – 2020 р., № 33, стор. 25, ст. 1116.
4. Про військово-цивільні адміністрації : Закон України від 3 лютого 2015 р. № 141-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141-19#Text>.
5. Про затвердження Положення про управління екології та природних ресурсів Луганської обласної державної адміністрації : розпорядження Луганської обласної державної адміністрації, Луганської обласної військово-цивільної адміністрації від 17 жовтня 2017 р. № 748 (у редакції розпорядження Луганської обласної державної адміністрації, Луганської обласної військово-цивільної адміністрації від 21 грудня 2019 р. № 1060). URL : <https://ips.ligazakon.net/document/LU170234>.
6. Про затвердження Положення про департамент екології та природних ресурсів Донецької обласної державної адміністрації : розпорядження голови Донецької обласної державної адміністрації, керівника Донецької обласної військово-цивільної адміністрації від 27 грудня 2018 р. № 1559/5-18 (у редакції розпорядження від 20 березня 2020 р. № 286/5-20). URL : <http://ecology.donoda.gov.ua/wp-content/uploads/2020/03/.pdf>.

Коваленко Тетяна Олександрівна,

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри земельного та аграрного права Інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

АДАПТАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ЯКОСТІ ТА БЕЗПЕЧНОСТІ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ ДО ВИМОГ ЄС

Відповідно до Додатку XXXVIII до Угоди про асоціацію у першочерговому порядку адаптація національного аграрного законодавства до вимог *acquis* ЄС має здійснюватися у сфері якості та безпеки харчових продуктів, зокрема: впровадження вимог щодо гарантованого традиційного складу та способу виробництва сільськогосподарської продукції та продуктів харчування; адаптація вимог щодо певних видів харчових продуктів; проведення ідентифікації і реєстрації великої рогатої худоби, а також маркування яловичини та продуктів із яловичини; запровадження методів аналізу та оцінки якості молока і молочних продуктів тощо.

Протягом останніх років в Україні було істотно удосконалено законодавство, спрямоване на забезпечення якості та безпеки харчових продуктів. Викладений в новій редакції від 22 липня 2014 р. Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпеки та якості харчових продуктів» передбачає встановлення прозорого механізму надання державних гарантій безпеки та якості харчових продуктів, а також запровадження державного контролю в сфері санітарних та фітосанітарних заходів «від лану – до столу». Однією з обов'язкових вимог для оператора ринку харчових продуктів є запровадження системи аналізу небезпечних факторів та контролю у критичних точках (далі – НАССР), яка ідентифікує, оцінює і контролює небезпечні фактори, що є визначальними для безпеки харчових продуктів. НАССР є однією з базових складових системи менеджменту безпеки харчової продукції, що забезпечує ефективне попередження виникнення небезпек на всіх етапах продуктово-харчового ланцюга. Її впровадження дає можливість гарантувати надійність безпеки готового продукту, підвищення його конкурентоздатності, формування превентивних механізмів і засобів гарантування безпеки продовольства та продуктів харчування [1].

В даний час фахівці зазначають про високу ймовірність формального дотримання вимог без суттєвого та глибинного переформатування системи управління з працюючим НАССР. Це зумовлено нерозвиненістю належної інфраструктури, відсутністю програмних передумов її імплементації, незадовільними санітарно-гігієнічними умовами виробництва сільськогосподарської продукції, несформованістю мотиваційно-психологічних стимулів

до переходу на європейські засади гарантування якості та безпеки продовольства, суттєвою недостатчею спеціалізованих лабораторій та обладнання, критичною розбіжністю у стандартах технологічних процесів виробництва сільськогосподарської продукції [2]. Наприклад, в Польщі в період обов'язкового впровадження НАССР закрилися від 70 до 80 % підприємств, які не впоралися із запровадженням системи. Щодо вітчизняних операторів ринку, на думку експертів, закрити треба 99 % таких підприємств [3].

У 2016 році було прийнято Закон України «Про внесення змін до Закону України "Про побічні продукти тваринного походження, не призначені для споживання людиною" щодо узгодження його положень у сфері поводження з продуктами тваринного походження, що належать до категорії II, з вимогами законодавства ЄС» від 20 вересня 2016 р. Істотним кроком у напрямку адаптації національного законодавства до вимог ЄС у сфері забезпечення якості та безпечності сільськогосподарської продукції став Закон України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин» від 18 травня 2017 р., який набув чинності у квітні 2018 року. Зокрема, зазначений Закон впроваджує норми Регламенту ЄС № 854/2004, Регламенту ЄС № 669/2009, Регламенту ЄС № 882/2004, Директиви № 97/78/ЄС, Рішення Комісії № 2006/778. Наказами Міністерства аграрної політики та продовольства України № 447 та № 446 від 8 серпня 2019 р. затверджені форми актів проведення планового (позапланового) заходу державного контролю та проведення заходу державного контролю у формі аудиту постійно діючих процедур, заснованих на принципах НАССР.

У 2018 році було досягнуто значного прогресу в адаптації приписів національного аграрного законодавства до вимог ЄС за напрямком «Органічне фермерство». Так, ухвалений Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» від 30 липня 2018 р. запроваджує чіткі механізми ведення органічного сільськогосподарського виробництва у всіх галузях, що є необхідною умовою для вироблення операторами конкурентоспроможних продуктів харчування на експорт.

Водночас окремі аграрні закони, які приймалися після підписання Угоди про асоціацію, не відповідають її вимогам в частині приведення національного законодавства до вимог ЄС. Так, у Законі України «Про безпечність та гігієну кормів» від 21 грудня 2017 р. відсутні приписи щодо організації ринку сухих кормових культур. Законом України «Про внесення змін до Закону України "Про ідентифікацію та реєстрацію тварин"» від 15 липня 2015 р. не враховані приписи ЄС у відповідній сфері. Крім цього, як зазначає А. М. Статівка, актуальною на сьогодні залишається проблема імплементації санітарних та фітосанітарних вимог [4, с. 60]. З цією метою Розпорядженням

Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2016 р. № 228-р було схвалено Всеохоплюючу стратегію імплементації Глави IV (Санітарні та фітосанітарні заходи) Розділу IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» Угоди про асоціацію.

Отже, процес адаптації аграрного законодавства у сфері забезпечення якості та безпечності сільськогосподарської продукції відбувається досить повільно, так як внесено зміни та доповнення лише до окремих аграрних законів з метою адаптації їх приписів до вимог ЄС, повільно оновлюються підзаконні нормативно-правові акти у сфері якості та безпечності продуктів харчування. З метою забезпечення виконання Угоди про асоціацію, адаптація національного аграрного законодавства до вимог *acquis* ЄС набути не декларативного, а дійсно пріоритетного значення у розвитку аграрного права та законодавства України в сучасних умовах.

Використані джерела:

1. Харчова безпека по-європейськи: страшно, обов'язково чи просто. URL: <http://www.eurointegration.com.ua/>.
2. Васильців Т. Г., Бойко В. В. Виклики і напрями зміцнення продовольчої безпеки України в умовах євроінтеграції. *Аналітична записка*. URL: <http://lv.niss.gov.ua/articles/577/>.
3. Гусарова А. Два роки дедлайну – що потрібно зробити АПК для переходу на систему НАССР. URL: <https://agropolit.com/>.
4. Статівка А. М. Деякі питання адаптації аграрного законодавства України у сфері дотримання санітарних та фітосанітарних заходів відповідно до вимог ЄС та СОТ. *Правові проблеми державно-приватного партнерства в умовах євроінтеграції*: зб. матер. Міжнарод. конгресу (м. Одеса, 2-4 червня 2017 р.); відп. ред.: Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova, Т. Є. Харитонova. Одеса: Юрид. л-ра, 2017. С. 58-61.

Кулинич Павло Федотович,

*доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України,
завідувач сектору проблем аграрного і земельного права
Інституту держави і права ім. В.М.Корецького НАН України*

РЕФОРМА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ВЛАДИ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН ЯК НАПРЯМ МОДЕРНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Адміністративно-територіальна реформа та реформа місцевого самоврядування в Україні на сучасному етапі її розвитку передбачає проведення й реформи територіальної організації влади у сфері земельних відносин. Адже земля (земельна територія) складає територіальну основу побудови та здійснення центральної і місцевої влади та визначає просторову сферу реалізації повноважень органів влади всіх видів та рівнів. Відповідно неефективність функціонування ряду інститутів державної влади та влади місцевого самоврядування в Україні значною мірою обумовлена недоліками правового регулювання земельних відносин. На усунення таких недоліків в нашій країні спрямована масштабна земельна реформа. Отже, реформа територіальної організації влади у сфері земельних відносин як складова земельної реформи являє собою важливий напрям модернізації української держави на початку ХХІ століття.

Реформа територіальної організації влади у сфері земельних відносин здійснюється з метою децентралізації владних повноважень та включає два стратегічні напрями. Перший з них полягає у передачі більшості земель державної власності у власність територіальних громад не тільки у межах (що вже практично здійснено), а й за межами населених пунктів. Для прискорення завершення такої передачі планується прийняття Закону України «Про внесення змін до Земельного кодексу України та інших законодавчих актів щодо удосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин» (законопроект № 2194), яким дія правової презумпції належності земель на праві власності територіальним громадам буде поширена й на землі за межами населених пунктів. Це означатиме, що у межах і за межами населених пунктів всі землі, які не зареєстровані у Державному реєстрі речових прав як землі приватної чи державної власності, вважатимуться землями комунальної власності. Дана презумпція визначатиме власнісний статус земель до повного внесення відомостей про всі землі в межах території України до Державного земельного кадастру та реєстрації права власності на них за відповідними суб'єктами.

Другий напрям реформи територіальної організації влади у сфері земельних відносин передбачає проведення перерозподілу земельних повноважень

органів державної влади з передачею значної частини з них територіальним громадам в особі створених ними органів самоврядування. Зазначений перерозподіл здійснюватиметься на основі принципів місцевого самоврядування, які визначені Європейською хартією місцевого самоврядування, зокрема, на основі принципу повсюдності місцевого самоврядування, який поширює повноваження органів місцевого самоврядування на землі у межах і за межами населених пунктів, та принципу субсидіарності, який проголошує, що органи місцевого самоврядування мають вирішувати всі питання місцевого життя, крім тих, які вони не можуть виконувати з об'єктивних причин і які передаються на вирішення органам державної влади.

Водночас існує ризик, що з проведенням реформи територіальної організації влади у сфері земельних відносин разом з землею і земельними повноваженнями до територіальних громад перейде і земельна корупція, яка, як відомо, присутня там, де органи влади та їх посадові особи наділені дуже великим обсягом повноваженнями у розпорядженні цінним, коштовним ресурсом, яким є земля.

З метою недопущення «міграції» земельної корупції у територіальні громади держава має істотно вдосконалити законодавче регулювання земельних відносин.

По-перше, вдосконалення земельного законодавства України має передбачати забезпечення прозорості й доступності відомостей про землю, інші природні ресурси та будівлі шляхом переведення їх у електронну форму й розміщення на державному (національному) геопорталі. Такі можливості закладені у Закон України «Про національну інфраструктуру геопросторових даних», який вводиться в дію з 1 січня 2021 р. До цієї дати мають бути прийняті необхідні підзаконні нормативно-правові акти, а Бюджетом України на 2021 р. мають бути виділені необхідні кошти для фінансування робіт зі створення національного порталу геопросторових даних.

По-друге, в Україні варто провести масштабну дерегуляцію земельних процедур щодо відведення та формування земельних ділянок зі скасуванням тих з них, які є корупціогенними. В першу чергу йдеться про земельні процедури, які за своїм змістом дублюють одна одну, а їх проходження передбачає отримання зацікавленою особою дозволів від різних посадових осіб, кожен з яких вимагає незаконного грошового задоволення «за свої послуги». З цією метою необхідно остаточно затвердити прийнятий у першому читанні проект Закону України «Про внесення змін до Земельного кодексу України та інших законодавчих актів щодо удосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин». По-третє, враховуючи досягнення сучасних науки, техніки та інформаційних технологій, варто забезпечити перехід від паперового до електронного документообігу у сфері земельних відносин, що дозволить істотно зменшити необхідність особистого контактування

заявників з посадовцями органів влади, які наділені земельними повноваженнями. По-четверте, у зв'язку з завершенням формування об'єднаних територіальних громад, територія яких включатиме не тільки землі в межах населених пунктів, а й за їх межами, необхідно запровадити розробку єдиної планувальної документації на всі землі територіальної громади з наданням їй статусу містобудівної та землевпорядної документації одночасно. Такою документацією є комплексний план просторового розвитку громади, що передбачений прийнятим 22 червня 2020 р. Законом України «Про внесення змін до земельного кодексу України та інших законодавчих актів щодо планування використання земель». По-суті, такий захід не тільки «примирить» одвічних «конкурентів» у сфері організації використання земель - містобудівників (architectures) та землевпорядників (land surveyors), а й дозволить зацікавленим особам користуватися одним планувальним документом, а не двома документаціями – містобудівною та землевпорядною, які вирішують схожі питання використання та охорони земель, але дещо по-різному. Крім того, запровадження комплексних планів просторового розвитку громади дозволить відмовитись від успадкованого від радянського земельного законодавства жорсткого підходу до цільового використання земель, відповідно до якого для кожної земельної ділянки органом влади встановлювалося її цільове призначення, а землевласники і землекористувачів мали погоджувати з відповідними органами влади будь-які зміни у використанні земельних ділянок. Це у свою чергу створить передумови для запровадження такого прогресивного способу забезпечення цільового використання земель як зонування території, який передбачає встановлення певних зон з чітко визначеним набором дозволеного використання земельних ділянок, що входять до відповідної зони.

Таким чином, проведення реформи територіальної організації влади у сфері земельних відносин дозволить українській державі вийти на сучасний рівень просторової організації влади.

Статівка Анатолій Миколайович,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
член-кореспондент НАПрН України*

НОВЕЛИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Зростання частки кооперативів в обсязі аграрного виробництва в контексті створення додаткових можливостей для українських виробників сільськогосподарської продукції об'єднуватися у різні форми організації виробників, поліпшуючи власну конкурентоспроможність та добробут сільського населення, задекларовано одним із векторів Єдиної комплексної стратегії та плану дій розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015-2020 роки. Реалізація цього стратегічного завдання вимагає ліквідації основних законодавчих бар'єрів розвитку сільськогосподарської кооперації та врахування найкращих європейських та світових практик й стандартів, що, у свою чергу, обумовлює реформування аграрного законодавства в глобальному та секторальному аспекті.

Прийнято Закон України "Про сільськогосподарську кооперацію" від 21 липня 2020 року № 819-ІХ, який вводиться в дію з 15 листопада 2020 року, спрямований, передусім, на подолання розпорошеності та неузгодженості правового регулювання сільськогосподарської кооперації в Україні, а також на приведення його відповідності сучасним потребам та реаліям.

Серед ключових новацій правового регулювання сільськогосподарської кооперації є наступні положення.

1. Новий закон № 819-ІХ розроблявся та приймався з урахуванням міжнародних норм та фундаментальних (засадничих) ідей у сфері сільськогосподарської кооперації. Закон приводить термінологію кооперативного законодавства у відповідність до європейських та міжнародних стандартів. Наприклад, з'являється термін "кооперативна освіта" під якою пропонується розуміти здійснення заходів щодо навчання та підвищення кваліфікації членів сільськогосподарських кооперативів, членів органів управління і найманих працівників таких кооперативів у сфері діяльності сільськогосподарського кооперативу для підвищення ефективності його господарської діяльності. Варто акцентувати на тому, що Закон "Про сільськогосподарську кооперацію" втілює нову модель правового регулювання сільськогосподарської кооперації в Україні шляхом уніфікації законодавства, яке регулювало

відповідні правовідносини раніше. Такий підхід передбачає інтеграцію всього масиву нормативно-правових актів у сфері сільськогосподарської кооперації, зокрема спеціального Закону України "Про сільськогосподарську кооперацію" від 17 липня 1997 р. та загального Закону України "Про кооперацію" від 10 липня 2003 р. Так, новий Закон імплементує як термінологію кооперативного законодавства (вводяться поняття вступного, цільового та членського внеску), так і процедурно-правові аспекти діяльності сільськогосподарського кооперативу (порядок його створення й припинення, здійснення управління, а також правових статус членів такого кооперативу).

2. Ефективній державній аграрній політиці, у тому числі в сфері створення організаційно-правових та соціально-економічних основ функціонування сільськогосподарської кооперації, має передувати чітка детермінація й втілення в аграрному законодавстві основних пріоритетів розвитку сільськогосподарських кооперативів та їх об'єднань. Ідея цілепокладання, як процесу формування мети на підставі врахування особливостей такого суб'єкта аграрного права як сільськогосподарські кооперативи з метою досягнення певного результату, закладена і у новому Законі "Про сільськогосподарську кооперацію". Так, відповідно до ст. 3 аналізованого закону основними цілями сільськогосподарської кооперації є: 1) підвищення ефективності та конкурентоспроможності виробників сільськогосподарської продукції у сферах виробництва, переробки, заготівлі, закупівлі, зберігання, збуту, продажу сільськогосподарської продукції, забезпечення засобами виробництва і матеріально-технічними ресурсами; 2) задоволення економічних, соціальних та інших потреб виробників сільськогосподарської продукції на основі поєднання їхніх особистих та колективних інтересів, поділу між ними ризиків, витрат і доходів, розвитку їх самоорганізації, самоврядування та самоконтролю, захист їхніх інтересів; 3) розвиток інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції; 4) створення умов для зниження витрат виробників сільськогосподарської продукції при придбанні необхідних ресурсів, здійсненні виробничої та/або іншої господарської діяльності; 5) збільшення доходів виробників сільськогосподарської продукції.

3. Інноваційний характер нового Закону характеризується відмовою від жорстокого поділу сільськогосподарських кооперативів на обслуговуючі та виробничі. Суттєвим недоліком попереднього Закону "Про сільськогосподарську кооперацію" було зміщення акцентів правового регулювання на статусі сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, а саме досить детальна процедура їх створення, набуття та припинення членства в таких кооперативах, а також особливості здійснення господарської діяльності у них. Крім того, Закон від 1997 р. (в редакції від 2013 р.) значно звужував можливості розвитку сільськогосподарських виробничих кооперативів, обмежуючи об'єднання у виробничому сільськогосподарському кооперативі виключно фізичних

осіб. Новим же законом пропонується перехід до єдиної організаційно-правової форми – сільськогосподарського кооперативу, надаючи його засновникам право самостійно обирати один або декілька видів діяльності кооперативу, які перелічені у частині першій статті п'ятій закону, а також форму діяльності – з метою або без мети прибутку. При цьому, аналізованим законом скасовується вимога щодо обов'язкової трудової участі члена сільськогосподарського кооперативу, який здійснює діяльність із метою отримання прибутку у його діяльності, якщо інше не передбачено статутом. Водночас, оскільки Законом №819 передбачена лише одна організаційно-правова форма, то відповідно до ч. 4 прикінцевих та перехідних положень закону, всі сільськогосподарські виробничі та обслуговуючі кооперативи, які утворені та зареєстровані відповідно до Закону України "Про сільськогосподарську кооперацію" від 17 липня 1997 р. мають бути перереєстровані протягом трьох років з дня набрання чинності новим Законом від 21 липня 2020 року.

4. Новим законом про сільськогосподарську кооперацію в цілому зберігаються засади демократичності та рівності при прийнятті рішень (формула "один член – один голос"). Водночас, з метою стимулювання активної діяльності членів сільськогосподарського кооперативу запроваджується механізм врахування додаткової кількості голосів, що є пропорційною до участі членів сільськогосподарського кооперативу або сільськогосподарського кооперативного об'єднання у їх діяльності.

Необхідно зазначити, що аналізований Закон передбачає й інші, не менш важливі новели у правовому регулюванні сільськогосподарської кооперації, як-то: закріплення й розкриття основного змісту принципів сільськогосподарської кооперації, які кореспондуються із загальними принципами кооперації Міжнародного кооперативного альянсу; забезпечення членів сільськогосподарського кооперативу, який діє з метою отримання прибутку права на отримання патронажних дивідендів (ст. 26) та дивідендів (ст. 27), що відповідає сутності виплат на паї та кооперативних виплат відповідно до Закону України "Про сільськогосподарську кооперацію" від 17 липня 1997 р. тощо.

Таким чином, Закон України "Про сільськогосподарську кооперацію" від 21 липня 2020 року за умови створення належного організаційно-правового та інституціонального механізму його реалізації й дотримання високого рівня кооперативної культури та ідеології, стане ключовим нормативно-правовим актом для сприяння розвитку сільськогосподарської кооперації, а втілення запропонованих Законом змін стане важливим підґрунтям для розвитку кооперативного руху, вдосконалення як існуючих кооперативів, так і для створення нових сільськогосподарських кооперативів на основі автономності, незалежності, самоврядності та демократичності, що, у свою чергу, створюватиме сприятливий клімат для розвитку аграрного сектору економіки та покращення інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції.

Харитоновна Тетяна Євгенівна,

доктор юридичних наук, доцент,

*завідувач кафедри аграрного, земельного та екологічного права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

АЛЬТЕРНАТИВНІ ДЖЕРЕЛА ЕНЕРГІЇ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРЕВАГИ ВИКОРИСТАННЯ

До питання використання альтернативних джерел енергії останнім часом звертаються дуже часто. Це питання турбує та зачіпає фахівців різних галузей: екологів, господарників, аграріїв, земельників та інших, що пов'язано, насамперед, із невідновлюваністю традиційних джерел енергії – нафти, газу, вугілля. Тому з кожним роком пошук заміни традиційних джерел енергії альтернативними стає все більш актуальним. Крім того, з кожним роком людство відчуває на собі негативний вплив на екологію планети та потерпає від цього. Порушення кліматичного балансу, яке викликано викидами парникових газів, призводить до зміни клімату, що супроводжується потужними ураганами, пиловими бурями, посухою або навпаки масштабними повенями. В цьому випадку є край необхідним зменшити тиск на екологію та перейти на джерела енергії, які пропонує природа: енергію сонця, вітру, води, використання біопалива або біогазу тощо.

Україна є багатогою на різноманітні кліматичні зони та природні ресурси. І багато її областей вже давно застосовують альтернативні джерела енергії, насамперед, вітрову та сонячну. Райони, які мають річки, можуть використовувати кінетичну енергію останніх, райони які мають море – енергію припливів і відливів, райони, які мають термальні джерела – теплову енергію таких джерел. Наявність в країні великої кількості земель сільськогосподарського призначення дозволяє вирощувати цукрову тростину, рапс, кукурудзу, сою, які в результаті переробки перетворюються на рідке біопаливо.

Але не дивлячись на сприятливі природні умови для розвитку альтернативної енергетики в Україні, існує ряд проблем технічного, економічного та правового характеру.

Насамперед, закупівля сонячних електростанцій, сонячних колекторів, фотоелементів, вітрових енергетичних установок, гідрогенераторів потребує значних капіталовкладень. Але недостатня підтримка вітчизняних підприємств машинобудівної галузі, зорієнтованість їх на випуск традиційних засобів виробництва призводить до залежності розвитку альтернативної енергетики в Україні від імпорту необхідного обладнання та, як наслідок, встановлення високих тарифів за використання енергії. І хоча з кожним

роком складаються позитивні прогнози щодо здешевлення вартості «зелених» тарифів, це питання залишається достатньо проблематичним.

Неврегульованість правових питань створює також низку проблем, які стосуються виділення земельних ділянок для розташування сонячних електростанцій, вітряків або можливих місць установки гідрогенераторів. Також на протязі багатьох років законодавчо вирішується питання щодо розміру «зеленого» тарифу та його пільгових умов, але правове забезпечення цього питання також потребує доробки.

Ще одне питання щодо створення біомаси, яка вже зараз починає займати провідне місце серед альтернативних джерел енергії, пов'язане із землевласністю та землекористуванням. В результаті проведення земельної реформи землі сільськогосподарського призначення були передані колишнім працівникам колгоспів та радгоспів, більшість з яких здають свої землі в оренду аграрним холдингам. Як суб'єкт, який утримує більшість земель у користуванні, агрохолдинги мають сформувані нову політику щодо збільшення постачання енергетичних культур та залишків сільськогосподарських культур для створення біомаси. Крім того, Україна не може бути «сировинним додатком» зарубіжних країн, зацікавлених у біомасі, а має використовувати її для потреб свого населення.

Основні питання використання альтернативних джерел енергії мають бути чітко сформульовані та підтримуватися на загальнодержавному та регіональному рівнях. На загальнодержавному рівні це має бути, насамперед, створення законодавчої бази, спрямованої на вирішення нагальних питань для розвитку альтернативної енергетики в країні. На регіональному рівні переважним буде врахування особливостей певних регіонів та застосування їх потужностей для найбільш ефективного використання альтернативної енергетики, звичайно, за підтримкою встановлених загальнодержавних заходів.

На жаль, при наявності потужного ресурсного потенціалу нашої країни, розвиток вже усталених та поява нових альтернативних джерел енергії, поки що не несе очікуване полегшення для населення в плані дешевих тарифів та не вирішує екологічні проблеми людства, а навпаки, ставить нові виклики та запитання, які потребують комплексного та ефективного вирішення.

Дослідження здійснене у рамках виконання проєкту «Альтернативна енергетика в Україні: шляхи системного законодавчого стимулювання», за фінансової підтримки Національного фонду досліджень України.

Шульга Михайло Васильович,

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ПРАВОВІ ПИТАННЯ ДАЧНОЇ ЗАБУДОВИ

Відомо, що в Україні тривалий час індивідуальне будівництво дач не здійснювалося, оскільки постановою Ради Міністрів УРСР від 17 лютого 1961 р. було заборонено повсюдно відведення громадянам земельних ділянок під індивідуальне дачне будівництво. Ця постанова втратила чинність лише в 1991 році.

Компетентні державні органи орієнтували громадян на колективні форми використання земель для дачного будівництва шляхом надання відповідних земельних ділянок дачно-будівельним кооперативам. Постановою Ради Міністрів УРСР від 06 вересня 1958 р. було затверджено Типові статuti житлово-будівельного і дачного кооперативів [1].

Земельний кодекс УРСР (1970 р.) встановлював, що земельні ділянки для дачного будівництва надавалися у безстрокове користування дачно-будівельним кооперативам за рахунок земель населених пунктів, державного запасу та земель державного лісового фонду, які знаходилися за межами зеленої зони міста (ст. ст. 107, 108).

Чинне земельне законодавство України передбачає, що земельні ділянки для індивідуального і колективного дачного будівництва надаються лише із земель рекреаційного призначення, які використовуються для організації відпочинку населення, туризму та проведення спортивних заходів (ст. ст. 50–52 Земельного кодексу України).

Відомо, що на даний час існує значна кількість земельних ділянок ще за радянських часів наданих у постійне користування для потреб рекреації юридичним особам – місцевим установам та підприємствам. Йдеться, зокрема, про будинки та бази відпочинку, пансіонати та ін. Як правило в їхньому користуванні перебувають земельні ділянки, що займають значні площі. Сьогодні їх реальне використання, подекуди, не здійснюється взагалі. Водночас розвиток таких територій ускладнено поточною бюрократизованістю та багатостадійністю процесу, забезпечуваного місцевими органами державної влади.

Видається, що першим кроком має стати поділ земельного масиву, в межах якого розташований об'єкт стаціонарної рекреації, на окремі ділянки, що за площею мають відповідати розмірам, визначеним пунктом «г» ч. 1 ст. 121 Земельного кодексу України. Така процедура здійснюється після отримання дозволу від орендодавця (зазвичай, іншою стороною договору

оренди виступає відповідна районна державна адміністрація) на розробку технічної документації щодо поділу земельної ділянки.

Відомості щодо формування нових ділянок, здійсненого на підставі технічної документації, вносяться до Державного земельного кадастру. Після затвердження вказаної землевпорядної документації до чинного договору оренди шляхом підписання додаткової угоди вносяться зміни в частині об'єкта оренди, який з цього моменту повинен включати поділені земельні ділянки із новими кадастровим номерами.

У подальшому необхідним є подання заяв до територіальної районної державної адміністрації громадянами, які виявили бажання отримати ділянки у власність в порядку безоплатної приватизації. При цьому до заяв додаються документи, визначені ст. 118 Земельного кодексу України, в тому числі й нотаріальне погодження поточного землекористувача на відведення ділянок за рахунок тих, що перебувають у його користуванні.

Рішення про передачу земельних ділянок у власність громадянам України приймається головою відповідної районної державної адміністрації у форі розпорядження без розробки і затвердження проектів із землеустрою. Отже йдеться про спрощений та доступний шлях отримання дачної земельної ділянки.

Саме це і є головною перевагою такого варіанту відведення землі для дачного будівництва, оскільки відомо, що розробка проекту землеустрою опосередкована додатковими розпорядчими рішеннями, погодженнями документації, проходженням процедури її державної експертизи за екстериторіальним принципом і т. д. При цьому, запропонована можливість відведення земель у даному випадку ґрунтується на приписах земельного законодавства. Так, положеннями ч. 2 ст. 791 Земельного кодексу України визначено виключний перелік підстав формування земельних ділянок. Частиною 5 цієї ж статті встановлено, що формування земельних ділянок здійснюється за проектами землеустрою, окрім випадків, передбачених ч. 6, ч. 7 цієї статті, серед яких назване і формування земельних ділянок за результатами їх поділу на підставі технічної документації.

Таким чином, враховуючи те, що земельні ділянки є сформованими, відомості щодо них вносяться до Державного земельного кадастру. Отже зміни цільового призначення, категорії ділянок та інших обставин, що потребують проектних рішень, не передбачається. Окрім того наявне нотаріально посвідчене погодження поточного землекористувача на відведення ділянки за рахунок його земель створюють ситуацію, за якою у державного органу виникають достатні законні підстави для прийняття розпорядження щодо передачі ділянок у власність окремим громадянам України.

Після прийняття розпорядчого рішення головою районної державної адміністрації або органом місцевого самоврядування процедуру відведення

земельних ділянок завершує державна реєстрація прав на земельні ділянки. Це передбачає внесення відповідних відомостей до Державного реєстру прав на нерухоме майно. Після здійснення вказаної реєстрації відомості Державного земельного кадастру про відповідну земельну ділянку підлягають узгодженню із відомостями Державного реєстру прав на нерухоме майно в частині власника земельної ділянки, що здійснюється шляхом обміну інформацією між відповідними державними органами.

У кінцевому рахунку виникає реальна можливість створення власниками індивідуальних дачних ділянок дачно-будівельного кооперативу. У даному випадку можна говорити про трансформацію індивідуальної форми використання дачної земельної ділянки для забудови в колективну, яка ґрунтується на створенні юридичної особи – дачно-будівельного кооперативу. Не виключається, що дачно-будівельний кооператив може бути створений у результаті реорганізації юридичної особи (будинку відпочинку), якій у свій час була надана земельна ділянка для потреб рекреації населення, користування якою сьогодні є легітимним. При цьому не змінюється цільове призначення земельної ділянки, а зазначений дачно-будівельний кооператив може бути сформовано з числа працівників та пенсіонерів із їх числа.

Використані джерела:

1. ЗП УРСР. 1958. № 9. Ст. 176.

Андрейцев Владислав Володимирович,

кандидат юридичних наук, докторант

Донецького національного університету імені Василя Стуса

ПРОБЛЕМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ, ПОВ'ЯЗАНОЇ З ОБ'ЄКТАМИ ПІДВИЩЕНОЇ НЕБЕЗПЕКИ

З часу прийняття Господарського кодексу України (надалі скорочено – ГК України), що набрав чинності з 01 січня 2003 року [1] економіка України зазнала докорінних змін внаслідок переорієнтації її на засадах ринкової економіки, соціально-економічного розвитку, інтеграції в економічний простір ЄС, впровадження інноваційних технологій, забезпечення якості і безпеки продукції і товарів конкурентного спрямування, розвитку правових засад діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки у зв'язку з прийняттям Закону України "Про об'єкти підвищеної небезпеки" від 18 січня 2001 року [2], в розвиток якого прийняті чисельні підзаконні нормативно-правові

акти [3]. Суттєвих новацій зазнав ГК України, зокрема щодо технічного регулювання, як одного з основних засобів регулювання впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання, визнаного наукою господарського права, в якості форми участі держави у сфері господарювання [4, 203], а по суті законодавчо визнано новий інститут господарського права – правове забезпечення діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки, приписи якого спрямовані на захист життя і здоров'я людей та довкілля від шкідливого впливу аварій на таких об'єктах шляхом запобігання їх виникненню, обмеження (локалізації) розвитку і ліквідації наслідків.

Проведений аналіз законодавчих і підзаконних актів свідчить про незбалансованість наявних правових приписів, їх суперечливу спрямованість у регулюванні та забезпеченні принципу безпеки, орієнтованість на охорону праці у небезпечних умовах та виробництв, тобто спостерігається обмеженість переважно виробничого середовища, як умови трудового договору із працівниками таких виробництв, що не узгоджується із вимогами Закону України "Про об'єкти підвищеної небезпеки".

Забезпечення безпеки об'єктів підвищеної небезпеки – один з основних принципів у правовому регулюванні провідних, так званих "критичних" сегментів сучасної економіки і господарської діяльності, що базується на основі господарського і соціально-екологічного ризику у процесі експлуатації (використанні) об'єктів підвищеної небезпеки, що посідає центральне місце у механізмі правового регулювання і забезпечення ризикової господарської діяльності, що потребує адекватних інструментів та засобів юридичного гарантування.

Відповідно до ГК України серед основних напрямів економічної політики є створення безпечних умов життєдіяльності населення, але особливостей регулювання такої діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки вказаний кодекс не передбачає.

Сучасна редакція ГК України у цій частині не містить спеціальних приписів щодо забезпечення безпеки зазначених об'єктів, а тому потребує удосконалення його змістовної частини з точки зору вирішення назрілих кодифікаційних потреб правового регулювання та урахування вимог законодавства ЄС, його адаптації на рівні сучасних європейських нормативно-технічних документів, зокрема технічних регламентів та стандартів ЄС.

Отже, законодавство в сфері діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки потребує осучаснення, тобто його приведення на рівень вимог екологічної, соціальної, науково-технічної і правової політики, виходячи з того, що модернізація передбачає видові і змістовні зміни соціальних умов і регулювання суспільних відносин на рівень новітніх, сучасних вимог відповідно до змісту французького слова "moderne", тобто новітній, сучасний [5, 175].

Модернізація законодавства в сфері діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки передбачає удосконалення правового забезпечення на двох рівнях: внутрішньому – національному і зовнішньому – транснаціональному. Відповідно до вимог міжнародного правового регулювання, зокрема урахування вимог технічного регулювання європейських стандартів безпеки об'єктів підвищеної небезпеки у різних секторах та сегментах господарювання, зниження та унеможливлення проявів їх небезпечного впливу на людину та довкілля, інші матеріальні та духовні цінності.

Зазначене вище обумовлює доцільність доповнення Господарського кодексу України Главою 42 "Особливості господарської діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки", в якій передбачити статті 419-429 наступного призначення:

- Стаття 419. Особливості визначення господарської діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки.
- Стаття 420. Принципи господарської діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки.
- Стаття 421. Імперативи та пріоритети господарської діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки.
- Стаття 422. Суб'єкти господарської діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки.
- Стаття 423. Класифікація об'єктів підвищеної небезпеки.
- Стаття 424. Спеціальні вимоги до об'єктів підвищеної небезпеки.
- Стаття 425. Ідентифікація та декларування об'єктів підвищеної небезпеки.
- Стаття 426. Аналіз ризику господарської діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки.
- Стаття 427. Оцінка ризику господарської діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки.
- Стаття 428. Управління ризиками господарської діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки.
- Стаття 429. Гарантії безпеки господарської діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки.

Законодавче закріплення зазначених приписів в ГК України суттєво доповнюють зміст приписів цього Кодексу на рівні сучасних вимог правового регулювання і забезпечення діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки, його адаптації до законодавства країн ЄС щодо стримування можливих загроз від експлуатації в сучасних умовах об'єктів підвищеної небезпеки, гарантування їх безпечної експлуатації та реалізації положень Стратегії національної безпеки "Безпека людини – безпека України", затв. указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392 [6] в частині виконання вимог національної, зокрема екологічної та техногенної безпеки.

На виконання викладених пропозицій до ГК України, статей 1, 8 Закону України "Про об'єкти підвищеної небезпеки" від 18 січня 2008 року викласти у наступній редакції: "Власники або користувачі об'єктів підвищеної небезпеки, інші особи, які використовують (експлуатують) такі об'єкти на договірних засадах забезпечують їх безпеку для довкілля, життя і здоров'я людей, інших цінностей, відповідно до вимог чинного законодавства, технічних регламентів, стандартів, кодексів ustalеної практики та інших документів нормативно-технічної регулювання".

Використані джерела:

1. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV. Відомості Верховної Ради України, 2003, № 18, № 19-20, № 21-22, ст.144.
2. Про об'єкти підвищеної небезпеки. Закон України від 18 січня 2001 року № 2245-III. Відомості Верховної Ради України, 2001, № 15, Ст.73.
3. Про ідентифікацію та декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки. Постанова Кабінету Міністрів України від 11 липня 2002 року № 956 (із змінами). Офіційний вісник України, 2002, № 29, Ст. 1357.
4. *Мамутов В.К.* Господарський кодекс у системі правового забезпечення економіки в Україні. *Право України*. 2012. № 1-2. С. 207.
5. Краткийсловарьиностранныхслов. Сост. С.М. Локшина. М. : Изд-во. Русскийязык. 1977. 351 с.
6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року "Про Стратегію національної безпеки України". Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392. Урядовий кур'єр, 2020. № 179, С. 14-15.

Бакай Юлія Юріївна,

кандидат юридичних наук,

асистент кафедри земельного та аграрного права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ ДО РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА НІШЕВИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КУЛЬТУР

Упродовж останніх років зростає популярність одного з напрямів сільського господарства України, вирощування нішевих сільськогосподарських культур, яке привертає увагу не лише великих агрохолдингів, а й дрібних сільськогосподарських товаровиробників.

Привабливість цього сегменту зумовлено насамперед високим рівнем рентабельності, можливістю урізноманітнити сівозміни, експортоорієнтованістю, низьким рівнем конкуренції.

У науковій літературі по-різному трактують поняття «нішева сільськогосподарська продукція». Так, наприклад, розуміння терміну зводиться до розуміння відсотків зайнятих площ під вирощування та охоплення частки ринків. Однак, як зазначають науковці, за повсякденного розвитку технологій вирощування й переробки сільськогосподарських культур окремі нішеві напрями переростають у промислові. Проте постійний розвиток науки і технологій задля виконання вимог конкуренції та парадигми якості продукції розвиває знову ж таки нові нішеві напрями виробництва, а відтак – і вирощування сільськогосподарської сировини [1, с. 21].

Окрім того, нішевими називають сільськогосподарські культури, на які є ситуативний або постійний підвищений комерційний або соціальний попит, або продукцію, якої потребує вузький сегмент споживачів [2, с. 44].

До категорії нішевих сільськогосподарських культур відносять ягоди(лохину, ожину, горобину та ін.), горіхи, спаржу, пивоварний ячмінь, гарбузи, квасолю, сорго, нут, гірчицю, льон, коноплі, пряно-ароматичні трави, коріандр, часник, шпинат, ефірно-олійні та лікарські рослини тощо.

Варто зазначити те, що термін «нішеві сільськогосподарські культури» не визначений на законодавчому рівні. Проектом Закону України від 4 жовтня 2018 р. №9162 «Про основні засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку» було запропоновано розглядати нішеву сільськогосподарську продукцію як продукцію, яка є малопоширеною на аграрному ринку [3].

На нашу думку, виробництво нішевих сільськогосподарських культур є перспективним напрямом розвитку сільського господарства в сегменті дрібних сільськогосподарських товаровиробників, як альтернативи великомасштабному сільському господарству крупних агропідприємств.

Вирощування нішевих сільськогосподарських культур може значно диверсифікувати монокультурний (зерново-олійний) напрям виробництва та експорту, який склався за останні роки в Україні, урізноманітнити сівозміни, вплинути на покращення якості сільськогосподарських земель, знизити домінування соняшнику та ріпаку, вирощування яких значно виснажує сільськогосподарські угіддя. Разом з тим, вирощування нішевих сільськогосподарських культур дають можливість вирішувати багато агрономічних проблем: страхуватись від посухи або відновлювати ґрунт, пересівати ними загиблі озимі культури, допомогти у вирішенні проблем дотримання сівозміни та виснаження ґрунтів, що виникають через їх перенасиченість кількома основними сільськогосподарськими культурами [4, с. 111].

Ефективно розвивати економічний потенціал вирощування нішевих сільськогосподарських культур можна, застосовуючи сучасні інноваційні технології їх вирощування, використовуючи якісний сертифікований насінневий матеріал високопродуктивних сортів за умов оптимальної системи удобрення і захисту рослин від шкідників та хвороб [4, с. 114].

При цьому, важливою особливістю нішевих сільськогосподарських культур є те, що вони, як правило досить трудомісткі, та ресурсовитратні у вирощуванні. Тому, головним завданням держави є забезпечення підтримки розвитку виробництва нішевої сільськогосподарської продукції, сприяння розширенню експортних можливостей для виробників нішевої сільськогосподарської продукції, популяризації вирощування нішевих сільськогосподарських культур та підвищення рівня обізнаності про ринки їх збуту.

17 вересня на засіданні Комітету Верховної Ради України з питань аграрної та земельної політики було розглянуто пропозиції Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства щодо доповнення Концепції державної підтримки аграрної галузі на 2021-2023 рр. новим напрямом – підтримка виробництва нішевої сільськогосподарської продукції, що свідчить про переорієнтацію інструментів державної підтримки на малих та середніх сільськогосподарських товаровиробників.

Враховуючи те, що на відміну від традиційних сільськогосподарських культур аграрного сектору, нішева сільськогосподарська продукція в основному не підпадає під обмеження щодо обсягів безмитних поставок на ринок ЄС, на неї не поширюються тарифні квоти, виробництво нішевих сільськогосподарських культур може бути значним поштовхом для розвитку дрібних сільськогосподарських товаровиробників.

Використані джерела:

1. Скрипчук П. М., Пічура В. І., Рибак В. В. Аспекти виробництва нішевої продукції на засадах економіки природокористування. *Збалансоване природокористування*: Науково-практичний журнал. 2017. № 3. С. 18-26.
2. Володін С. Методичні засади фастплант-технологій швидкого виробництва нішевих культур. *Agricultural and Resource Economics*. 2017. Т. 3 №4. С. 43-56.
3. Проект Закону України «Про основні засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку» від 04.10.2018 р. № 9162. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64742.
4. Удова Л. О., Прокопенко К. О. Нішеві культури – нові перспективи для малих суб'єктів господарювання в аграрному секторі. *Економіка і прогнозування: науковий журнал*. 2018. № 3. С.102-117.

Засць Олена Іванівна,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри земельного та аграрного права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ОКРЕМІ ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОБЛІКУ ЗЕМЕЛЬ В М. КИЄВІ

В складі Київської міської державної адміністрації (КМДА) функціонує Департамент земельних ресурсів, основними функціями якого є забезпечення виконання повноважень Київської міської ради (КМР) та КМДА у сферах управління землями комунальної власності територіальної громади м. Києва, землями державної власності в межах м. Києва. З поміж інших функцій передбачено ведення міського земельного кадастру.

З цього приводу ухвалено рішення КМР від 18 квітня 2013 р. № 194/9251 “Про ведення міського земельного кадастру”, в якому, зокрема, з посиланням на ряд законів у сфері земельних відносин з метою забезпечення вирішення питань передачі (надання) земельних ділянок у власність або в користування із земель комунальної власності міста Києва, для встановлення місця розташування об’єктів землеустрою на території міста, їхніх меж, розмірів, правового статусу, визначення грошової оцінки земельних ділянок, здійснення контролю за використанням та охороною земель комунальної власності та для прийняття відповідних рішень органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування вирішено організувати ведення міського земельного кадастру - електронної (автоматизованої) геоінформаційної системи і бази даних, що забезпечує збирання, оброблення, аналіз, моделювання, постачання геопросторових даних і відображає черговий стан використання та охорони земель комунальної власності територіальної громади та інших земель міста Києва.

Слід відмітити, що існування і функціонування ще одного кадастру (поряд з державним земельним кадастром, містобудівним та іншими базами даних) принаймні викликає ряд запитань. По-перше, законодавство, на яке посилається вищезазначене Рішення КМР, прямо не передбачає такої самостійної функції управління для органів місцевого самоврядування як ведення міського земельного кадастру. По-друге, в Рішенні йдеться про обмін інформацією між міським земельним кадастром та державним земельний кадастром, державним реєстром прав на нерухоме майно та їх обтяжень. Законодавчих засад такого обміну не передбачено. По-третє, чи буде носити характер офіційної інформація, надана з міського земельного кадастру, зокрема, довідки про розмір нормативної грошової оцінки земельних

ділянок, інформація для органів державної фіскальної служби для вирішення питань нарахування та справляння плати за землю в м. Києві? Хіба що ці матеріали будуть підкріплені конкретними рішеннями КМР як офіційним джерелом інформації з цього приводу. І з рештою, що робити, коли дані, отримані, з міського земельного кадастру і інших кадастрів та реєстрів щодо одного й того ж об'єкта, різняться? Зокрема, в Рішенні КМР від 20 квітня 2017 р. № 241/2463 “Про затвердження Порядку набуття прав на землю із земель комунальної власності у місті Києві” дані міського земельного кадастру використовуються як обов'язкові.

В той же час, існування міського земельного кадастру м. Києва можна виправдати. Київ як столичне місто щоденно потребує повної та достовірної інформації про ті чи інші земельні ділянки, яку, на жаль, державний земельний кадастр в сучасному його стані не завжди може належно забезпечити, втім, як і інші державні інформаційні системи. На цьому також наголошує Касаційний адміністративний суд Верховного суду у своєму рішенні від 13 серпня 2019 р. № 369/5491/16-а: “До моменту внесення відповідної інформації до містобудівного та державного земельного кадастрів виконавчий орган сільської, селищної, міської ради, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації або відповідний місцевий орган виконавчої влади зобов'язані надавати за запитами фізичних та юридичних осіб письмову інформацію про наявність земельних ділянок, що можуть бути використані під забудову. Суд погоджується, що наведені органи згідно з їхньою компетенцією зобов'язані володіти інформацією про земельні ділянки комунальної або державної форми власності, не надані у користування, що можуть бути використані під забудову для реалізації права на безоплатне отримання у власність для будівництва та обслуговування житлового будинку, господарських будівель і споруд”.

Не секрет, що значна частина територіальних громад в Україні не володіє повною і достовірною інформацією про землі, якими вони можуть розпоряджатися та за рахунок яких могли б поповнювати місцеві бюджети. Одним з варіантів отримання інформації про дійсний правовий, кількісний, якісний та інший стан земель сьогодні є інвентаризація земель, правові засади якої закріплені у ст. 35 Закону України “Про землеустрій”, Постанові Кабінету Міністрів України від 5 червня 2019 р. № 476 “Про затвердження Порядку проведення інвентаризації земель та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України”.

В той же час практика пропонує альтернативу офіційній процедурі інвентаризації земель, яка має проводитися в нашому випадку за рахунок коштів місцевих бюджетів, а поповнювати дані Державного земельного кадастру. Мова йде про так званий земельний аудит, який сьогодні провадиться, як правило, приватними інституціями [1]. Правової регламентації на даний час

земельний аудит не має, тому інформація, отримана в результаті його здійснення, не може використовуватися як офіційна. В результаті збору такої інформації в розрізі територій окремих територіальних громад фахівці створюють і наповнюють цією інформацією окремі геоінформаційні системи.

Таким чином, існування альтернатив державним інформаційним системам, які, на жаль, відстають від потреб сьогодення, вже не є чимось особливим. Тому місцевий земельний кадастр м. Києва є ще одним варіантом акумулювання даних про землі в межах міста. У 2018 р. Департамент земельних ресурсів КМДА пообіцяв незабаром відкрити для киян електронну систему міського земельного кадастру Києва, доступ до якого роками був обмежений протягом 23 років [2]. До цього часу ця обіцянка не виконана, на відміну від містобудівного кадастру та інформаційно-аналітичної системи «Майно».

Використані джерела:

1. Методика аудиту та обліку земель територіальних громад. UCAB, UKAID. К. : 2020. 18 с.
2. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-kyiv/2544897-kianam-vidkriut-elektro-nnu-sistemu-miskogo-zemelnogo-kadastru.html>.

Золотарьова Дар'я Михайлівна,

кандидатка юридичних наук,

асистентка кафедри земельного та аграрного права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ЩОДО ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ РОЗВІДУВАЛЬНИХ РОБІТ

За чинним законодавством про надра та земельним законодавством виникнення прав на користування надрами (в тому числі і для проведення розвідувальних робіт) не супроводжується отриманням права на користування відповідною земельною ділянкою. Виникнення права на геологічне вивчення надр лише створює передумови для отримання земельної ділянки для проведення розвідувальних робіт. При цьому слід мати на увазі, що у компетентних державних органів після видачі спеціального дозволу на геологічне вивчення надр фактично відсутні зобов'язання по наданню допомоги чи сприяння надрокористувачу у процесі отримання ним прав на необхідну земельну ділянку.

Земельний кодекс України присвячує регламентації відносин щодо використання земельних ділянок для проведення розвідувальних робіт лише

одну ст. 97, яка встановлює, що підприємства, установи та організації, які здійснюють геологознімальні, пошукові, геодезичні та інші розвідувальні роботи, можуть проводити такі роботи на підставі угоди з власником землі або за погодженням із землекористувачем. Разом з тим, ні ця стаття, ні інші нормативно-правові акти не конкретизують, яка саме угода повинна укладатися в даному випадку.

Слід зазначити, що у ЗК України (ст. 97 та ін.) використано термін «угода», а не «правочин». Однак така розбіжність є чисто термінологічною і зумовлена використанням цього терміна у попередньому ЦК України, який діяв на момент розробки і прийняття чинного ЗК України.

На відміну від раніше діючого законодавства чинний ЗК України не вживає в ст. 97 словосполучення «тимчасове зайняття земельної ділянки» для проведення розвідувальних робіт. Водночас дана норма передбачає можливість проведення розвідувальних робіт на підставі угоди з власником або за погодженням із землекористувачем. Отже згідно з чинним законодавством має враховуватися волевиявлення не тільки власника земельної ділянки, а і землекористувача. Так, ч. 2 ст. 97 ЗК України встановлено, що строки і місце проведення розвідувальних робіт визначаються саме угодою сторін. В цьому випадку законодавець виходить з того, що угода спеціалізованої організації з власником землі чи землекористувачем має бути покладена в основу виникнення права користування тимчасово зайнятою земельною ділянкою для проведення розвідувальних робіт як зобов'язального права. Ця угода має особливості, які стосуються її суб'єктивного складу, порядку укладення та правах і обов'язках, які вона породжує у сторін.

Із змісту ст. 97 ЗК України випливає, що істотними умовами такої угоди виступають положення щодо місця та строків проведення розвідувальних робіт. Але максимальні строки геологічного вивчення надр, яке має здійснюватися спеціалізованою організацією – надрокористувачем визначені у спеціальному дозволі, а узагальнені відомості про місце проведення розвідувальних робіт зафіксовані у погоджувальній документації про надання земельної ділянки. Отже при укладенні угоди мова має йти про уточнення строків початку та закінчення розвідувальних робіт та місця їх проведення, тобто конкретної земельної ділянки.

Взагалі ж вивчення практики свідчить, що така угода повинна містити такі положення: назву сторін; предмет угоди (земельну ділянку з визначенням її місце розташування та цільового призначення); площу, на якій будуть проводитись розвідувальні роботи; види робіт, які мають проводитись та термін їх проведення; зобов'язання відшкодувати усі збитки, в тому числі неодожені доходи, а також обов'язок привести займані землі у попередній стан за рахунок особи, яка проводить ці роботи, обов'язок розробити проект рекультивациі земель та ін.

Надрокористувач, що має намір проводити розвідувальні роботи, та особа, на землях якої будуть проводитись такі роботи, при укладенні угоди не мають абсолютної свободи у визначенні її умов. Площа земельної ділянки та її цільове призначення, а також максимальні строки проведення розвідувальних робіт зарані відомі і чітко визначені. Тому ряд умов угоди потребують лише уточнення сторонами.

Цивільно-правовий характер угоди зумовлює можливість встановлення оплатного або безоплатного користування земельною ділянкою для проведення розвідувальних робіт. Якщо враховувати положення ст. 206 ЗК України, згідно з якою використання землі в Україні є платним, то слід прийти до висновку, що угода має передбачати платне використання земельної ділянки.

Серед складових механізму виникнення права на проведення розвідувальних робіт важливу роль відіграє чітка фіксація місця розташування земельної ділянки, меж та її стану, а також моменту виникнення прав. Отже, йдеться про індивідуалізацію земельної ділянки як об'єкта права користування для проведення розвідувальних робіт шляхом використання її фізичних властивостей (належність до земної поверхні, межі, місце розташування). Юридичні властивості такої земельної ділянки (цільове призначення та кадастровий номер) відходять на другий план.

Межі тимчасово зайнятої земельної ділянки, яка за угодою має використовуватися для проведення розвідувальних робіт, повинні бути точно встановленими на місцевості, погоджені сторонами та належним чином задокументованими. Погодження повинно оформлятися складанням відповідного акта про межі. Не виключається необхідність закріплення меж межовими знаками встановленого зразка. Доцільним видається описування меж земельної ділянки.

Повинен обов'язково складатися план (схема) земельної ділянки, який буде використовуватися для проведення розвідувальних робіт. Як обов'язковий додаток до угоди цей план (схема) створюватиме чітке уявлення про місце розташування земельної ділянки.

Відкритим залишається питання щодо фіксації стану земельної ділянки, яка буде передана землевласником чи землекористувачем спеціалізованій організації за актом приймання-передачі, як невід'ємною частиною угоди, яка укладатиметься між ними.

Закон, на жаль, не вирішує питання щодо моменту виникнення прав на земельну ділянку для проведення розвідувальних робіт. В літературі пропонують вважати моментом виникнення права на користування земельною ділянкою для проведення розвідувальних робіт момент державної реєстрації. Але чинне законодавство не передбачає обов'язкової державної реєстрації зобов'язальних прав. Тому висловлене судження є спірним. Вчинена у письмовій формі угода за бажанням сторін може бути нотаріально посвідчена.

Видається, що моментом виникнення прав на земельну ділянку для проведення розвідувальних робіт було б доцільно вважати момент підписання сторонами угоди та акта приймання-передачі земельної ділянки для проведення розвідувальних робіт, який має бути невід'ємною частиною угоди. З цього моменту має починатися перебіг строку використання земельної ділянки.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок про те, що існує нагальна потреба встановлення чіткого організаційно-правового механізму виникнення та реалізації прав на земельні ділянки для проведення розвідувальних робіт. Доцільно було б затвердити Типову угоду про проведення розвідувальних робіт Кабінетом Міністрів України.

Ільків Наталія Володимирівна,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри господарсько-правових дисциплін

Львівського державного університету внутрішніх справ

ГРОМАДСЬКЕ ОБГОВОРЕННЯ ЯК ГАРАНТІЯ ПРОЗОРОСТІ ОЦІНКИ ВПЛИВУ НА ДОВКІЛЛЯ

З прийняттям Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» [1] (далі – Закон) закладено правові передумови для запровадження європейської моделі оцінки впливу на довкілля в Україні та забезпечено виконання міжнародних зобов'язань нашої держави щодо участі громадськості в процесі прийняття рішень, що стосуються довкілля.

Проте, як зауважує В.Сидор, все ще залишається низка проблем, пов'язаних із функціонуванням Єдиного реєстру з оцінки впливу на довкілля, розподілом сфери застосування оцінки впливу на довкілля. [2, с. 143]

Оцінка впливу на довкілля (далі - ОВД) є комплексною стадійною процедурою виявлення характеру, інтенсивності і ступеня небезпеки будь-якого виду планованої господарської діяльності на стан довкілля і здоров'я населення. Оцінці впливу на довкілля властиві чіткі терміни та повна прозорість. У Законі запроваджено принципово новий підхід до ролі громадськості в процедурі ОВД. Так, громадськість одержала дозвіл брати активну участь в обговоренні діяльності в процесі формування переліку питань, що досліджуватимуться під час оцінки впливу на довкілля (на ранніх стадіях); впливати на вибір альтернативного місця щодо реалізації планованої діяльності; впливати на впровадження заходів для зменшення впливу планованої діяльності на довкілля.

Однією з її обов'язкових стадій ОВД є проведення громадського обговорення. Громадськості надано право подавати будь-які зауваження чи пропозиції, які, на її думку, стосуються планованої діяльності, без необхідності їх обґрунтування. У ч.2 ст.7 Закону визначено два альтернативних способи подання зауважень та пропозицій: у письмовій формі (у тому числі в електронному вигляді) та усно. Ці способи реалізуються залежно від форми громадського обговорення планованої діяльності - громадські слухання (зауваження і пропозиції подаються в усній формі із занесенням до протоколу громадських слухань) чи надання письмових зауважень і пропозицій (у т.ч. в електронному вигляді).

Однак, як слушно зазначається науковцями, для того, аби відповідні механізми запрацювали, потрібні дві найважливіші умови: по-перше, чіткість правових норм, які передбачають інструменти участі громадськості в такій оцінці; по-друге, належні правореалізаційні чинники. [3] Але аналіз законодавчих норм свідчить про нечіткість формулювань та, відповідно, спричиняє до різнотлумачень у правозастосовчій практиці.

Відповідно до ч. 7 ст. 5 Закону, громадськість може надати уповноваженому територіальному чи центральному органу зауваження і пропозиції до планованої діяльності, обсягу досліджень та рівня деталізації інформації, що підлягає включенню до звіту з ОВД. Усі зауваження і пропозиції, що надійшли, включаються до Звіту з ОВД. Він також включає таблицю із зазначенням інформації про повне врахування, часткове врахування або обґрунтування відхилення отриманих під час громадського обговорення зауважень та пропозицій. На необхідність відображення цієї інформації вказується і у ч. 7 ст. 7 Закону при підготовці уповноваженим органом Звіту про громадське обговорення.

Разом з тим, неоднозначне тлумачення викликає правило, вміщене у ч. 3 ст. 9 Закону, за яким уповноважений орган при підготовці висновку з оцінки впливу на довкілля розглядає та бере до уваги звіт з ОВД та звіт про громадське обговорення. Зроблені в науковій літературі спроби з'ясувати те, що слід розуміти під «бере до уваги», та аналіз практики застосування свідчать про діаметрально протилежні підходи до розуміння – від беззаперечного обов'язку відповідних органів виконувати вказівки громадськості при прийнятті рішення до відсутності відображення зауважень та пропозицій у рішенні.

Обов'язок щодо врахування зауважень та пропозицій громадськості встановлено у Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля, 1998 р. і немотивоване відхилення зауважень чи пропозицій громадськості фактично є порушенням принципу обґрунтованості при прийнятті рішень. Однак право громадськості висловлювати зауваження не ідентичне праву уповноваженого органу давати дозволи (схвалювати) чи

забороняти здійснення планованої діяльності. На це вказується Комітетом з дотримання Орхуської конвенції у справі про виконання вимог вказаної конвенції Іспанією, зокрема «...вимога частини восьмої ст.6 Конвенції про те, що органи влади враховують результати участі громадськості, не означає, що громадськість має право вето на рішення, також це положення не повинно тлумачитися як таке, що вимагає, щоб останнє слово про долю та особливості проекту залежить від думки місцевої громади, що проживає біля місця реалізації проекту, чи що схвалення громадськості завжди потрібне» (п. 98 Висновків у справі щодо дотримання вимог в Іспанії від 08.02.2011 р.).

Таким чином, обов'язок враховувати пропозиції та зауваження громадськості при ОВД слід тлумачити таким чином, що всі пропозиції громадськості мають бути розглянуті, прийняті до уваги (тобто не можуть бути проігноровані чи невмотивовано відхилені) у висновку з ОВД. Громадськість має бути поінформована про врахування (повне чи часткове) її пропозицій або про причини їх відхилення.

Порядок проведення громадських слухань отримав додаткове правове регулювання, що передбачає при розгляді уповноваженим органом звіту з ОВД та підготовці висновку з ОВД розгляд та врахування (повністю чи частково) або обґрунтоване відхилення усіх зауважень і пропозицій, отриманих протягом усього строку громадського обговорення. При цьому уповноважений орган складає таблицю із зазначенням інформації про повне врахування, часткове врахування або обґрунтоване відхилення отриманих під час громадського обговорення зауважень і пропозицій [4]. Тобто, з Порядку вбачається необхідність складення таблиці при підготовці висновку з ОВД. Відзначаючи позитивний аспект цієї норми, слід для її практичної реалізації внести зміни до ст.9 Закону, що слугуватиме гарантією врахування зауважень та пропозицій громадськості при прийнятті органами державної влади та органами місцевого самоврядування рішень про провадження планованої діяльності.

Використані джерела:

1. Про оцінку впливу на довкілля: Закон України від 23 травня 2017 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19>.
2. Сидор В. Оцінка впливу на довкілля: закон працює, проблеми залишаються. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 6. С.142-146.
3. Малишева Н., Третяк Т., Шемшученко Ю. Оцінка впливу на довкілля як інструмент охорони екологічних прав людини. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/otsinka-vplyvu-na-dovkillya-yak-instrument-ohorony-ekologichnyh-prav-lyudyny/>.
4. Порядок проведення громадських слухань у процесі оцінки впливу на довкілля: Постанова Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2017 р. № 989. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/989-2017-n10>.

Кульчій Інна Миколаївна,

кандидат юридичних наук, доцент,

асистент кафедри земельного та аграрного права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ДЕЯКІ ЗАКОНОДАВЧІ НОВЕЛИ У СФЕРІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ

15 листопада поточного року відбудеться введення в дію Закону України від 21.07.2020 № 819-IX «Про сільськогосподарську кооперацію», який визначає правові, організаційні, економічні та соціальні основи функціонування сільськогосподарської кооперації, особливості утворення і діяльності сільськогосподарських кооперативів, їх об'єднань.

Аналіз нового Закону доцільно розпочати з ключових понять та принципів, які ним закріплено. Так, стаття 1 визначає основні поняття, серед яких: вклад члена кооперативу; вступний внесок; додатковий вклад; дорадчий голос; кооперативна освіта; оборот члена сільськогосподарського кооперативу з сільськогосподарським кооперативом; сільськогосподарський кооператив; сільськогосподарське кооперативне об'єднання; сільськогосподарська кооперація; статутний капітал сільськогосподарського кооперативу; цільовий внесок; частка у статутному капіталі; членський внесок.

Очевидно, що аналіз навіть цієї статті свідчить про законодавчі новели у сфері сільськогосподарської кооперації. Так, Закон не оперує ані поняттям «право на пай», ані «пайовий внесок», а вживаються поняття: 1) «*вклад члена кооперативу*», який визначається як грошовий чи інший майновий (поворотний) внесок, що вноситься засновником сільськогосподарського кооперативу при утворенні сільськогосподарського кооперативу, а членами та асоційованими членами – при вступі до такого кооперативу; 2) «*додатковий вклад*» – добровільний грошовий чи інший майновий поворотний внесок, що вноситься членом (асоційованим членом) сільськогосподарського кооперативу понад вклад.

Натомість, законодавець оперує поняттями «*статутний капітал сільськогосподарського кооперативу*», який визначається як капітал сільськогосподарського кооперативу, що формується з вкладів і додаткових вкладів членів та асоційованих членів сільськогосподарського кооперативу; «*частка у статутному капіталі*» – частка члена (асоційованого члена) сільськогосподарського кооперативу у статутному капіталі сільськогосподарського кооперативу, що складається з вкладу та додаткових вкладів у разі внесення. Така заміна категорій кардинально змінює правові основи функціонування сільськогосподарській кооперації, адже, суперечить її основним

засадам, – пайовому характеру майна сільськогосподарського кооперативу, як однієї з основних ознак кооперації.

Разом з тим, Законом визначаються поняття, які раніше не були нормативно закріплені: *дорадчий голос* – право асоційованого члена сільськогосподарського кооперативу висловити на загальних зборах сільськогосподарського кооперативу свою думку з питань діяльності кооперативу та надати свої зауваження і пропозиції з питань порядку денного загальних зборів без права участі в голосуванні на таких загальних зборах; *оборот члена сільськогосподарського кооперативу з сільськогосподарським кооперативом* – загальна грошова вартість, придбаних у сільськогосподарського кооперативу (проданих такому кооперативу) його членом товарів та отриманих від сільськогосподарського кооперативу (наданих такому кооперативу) його членом послуг протягом звітного періоду. Правове закріплення цих категорій є виправданим, адже, сприяє ефективному правовому регулюванню сільськогосподарської кооперації.

Сільськогосподарський кооператив в новому Законі визначається як юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, які є виробниками сільськогосподарської продукції і добровільно об'єдналися на основі членства та на засадах самоврядування для провадження спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб. Таким чином, законодавче визначення не включає вид діяльності сільськогосподарського кооперативу, вказівка на який містилась в попередньому Законі «Про сільськогосподарську кооперацію».

Новелою нового Закону є *відсутність чіткого поділу сільськогосподарських кооперативів на типи*. Аналіз статті 5 Закону дає підстави стверджувати, що сільськогосподарські кооперативи можуть поділятися за видами діяльності на виробничий, переробний, заготівельний, закупівельний, зі зберігання сільськогосподарської продукції, зі збуту сільськогосподарської продукції; з продажу сільськогосподарської продукції; з постачання засобів виробництва і матеріально-технічних ресурсів; із сервісного обслуговування членів кооперативу тощо. Сільськогосподарський кооператив може здійснювати один або декілька видів діяльності.

Окрім того, сільськогосподарські кооперативи також можна класифікувати *за метою діяльності* на сільськогосподарські кооперативи, які діють з метою отримання прибутку та сільськогосподарські кооперативи, які діють без мети отримання прибутку. Сільськогосподарський кооператив, який діє без мети отримання прибутку визнається неприбутковою організацією лише за сукупністю таких ознак: 1) кооператив не здійснює виробництва сільськогосподарської продукції і надає послуги виключно своїм членам; 2) кооператив не набуває права власності на сільськогосподарську продукцію, вироблену, вирощену, відгодовану, виловлену або зібрану (заготовлену) його

членами – виробниками сільськогосподарської продукції. При цьому власниками сільськогосподарської продукції, що заготовлюється, переробляється, постачається, збувається (продається) таким кооперативом, є його члени; 3) кооператив відповідає вимогам, встановленим підпунктом 133.4.1 пункту 133.4 статті 133 Податкового кодексу України для неприбуткових організацій.

Доцільно наголосити, що сільськогосподарські виробничі кооперативи, сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи та утворені відповідно до Закону України "Про сільськогосподарську кооперацію" від 17 липня 1997 року № 469/97-ВР кооперативні об'єднання сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, зареєстровані на день набрання чинності цим Законом, *підлягають перереєстрації* у сільськогосподарські кооперативи, сільськогосподарські кооперативні об'єднання відповідно протягом трьох років з дня набрання чинності цим Законом. Таким чином, сільськогосподарські кооперативи, які були створені відповідно до норм попереднього законодавства зобов'язані здійснити перереєстрацію відповідно до нового Закону. Таке положення також викликає ряд запитань щодо його законності, адже норми Закону не передбачають жодних процедур та механізмів перереєстрації сільськогосподарських кооперативів.

Отже, аналіз деяких положень нового Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» дає підстави стверджувати, що ним закладаються нові основи функціонування сільськогосподарської кооперації, які кардинально відмінні від попередніх та потребують подальшого наукового аналізу з метою напрацювання нових наукових підходів у цій сфері.

Використані джерела:

1. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 21.07.2020 № 819-ІХ. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20#Text>.

Марусенко Роман Ігорьович,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри земельного та аграрного права Інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

АЛЬТЕРНАТИВНЕ ВИРІШЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ СПОРІВ: ПЕРЕВАГИ ТА ОБМЕЖЕННЯ

Вирішення будь-яких суперечностей, в тому числі земельних (в розумінні Європейського суду з прав людини [1]), між сторонами правовідносин можливе двома шляхами – примусовим чи добровільним.

Примусовий шлях передбачає звернення до органів, уповноважених вирішувати спір і постановити рішення, що підлягатиме примусовому виконанню навіть за умови незгоди з ним. Даний шлях є найбільш поширеним і чи не єдиним, з яким зазвичай асоціюється вирішення земельного спору з огляду на ст. 124 Конституції України та норми процесуального законодавства. Це стимулює сторони конфліктів звертатись до судів і породжує дещо однобічне уявлення про доступні способи подолання суперечностей між сторонами земельних правовідносин. Так, за 2018-2019 роки лише Верховний Суд розглянув близько 9 тис. земельних спорів [2]. Втім, судова процедура має ряд негативних рис. Це тривалість (в самих кричущих випадках розгляд справи може тривати десятиліття [3]) і як наслідок непередбачуваність витрат на правову допомогу, непередбачуваність результату і необхідність виконання навіть того рішення, з яким подекуди незгодні обидві сторони конфлікту, проблеми із відправленням правосуддя в ряді судів внаслідок браку суддів [4], підвищений емоційний тиск, негативний вплив результатів примусового виконання рішення суду на подальші взаємовідносини сторін тощо.

Добровільний шлях передбачає погодження сторонами спору спільного рішення (варіанту поведінки), що дозволить усунути наяву суперечність. Цей спосіб розв'язання спорів (на даний час узагальнено іменується альтернативним вирішенням спорів) з усією очевидністю є таким же древнім, як і самі суперечки між сторонами земельних відносин. Він включає великий спектр процедур різного ступеня формалізації: з посередництвом (за участю професіонала з примирення сторін, медіації чи з фахової оцінки пропозицій сторін) чи без такого, за участю правників чи без них. Однією з визначальних спільних рис таких процедур є досягнення певного рівня порозуміння самими сторонами спору та добровільне взяття ними на себе зобов'язань, що узгоджені за результатами такої процедури для подальшого виконання з метою розв'язання спірної ситуації.

Останніми роками спостерігається сплеск законодавчих ініціатив [5], теоретичних та аналітичних розвідок [6] саме щодо необхідності запровадження в законодавство та подальшого детального врегулювання таких процедур.

На наше глибоке переконання, будь-яке надмірне нормативне регулювання даної сфери не принесе користі, оскільки саме добровільність, гнучкість та спрощений порівняно з формальним судовим процесом порядок вирішення спору є однією з найбільших переваг альтернативного вирішення спору. Саме тому цей шлях і є альтернативним до судового. Створення надто формалізованої процедури, що фактично дублюватиме судову, не покращить і якісно не урізноманітнить способи захисту земельних прав. З іншої сторони, навіть при повній відсутності правового регулювання і згадок в законі ніщо не забороняє таким процедурам існувати. Вони завжди були наявні та успішно застосовуються і сьогодні.

Нещодавнім прикладом спору, який міг стати судовою справою, але був вирішений сторонами альтернативно, є ініціатива компанії Boltz прокату самокатів в столиці. Обмін заявами представників компанії та мерії продемонстрував, що подальша ескалація і судова тяганина лише заморозить конфлікт та зашкодить обом учасникам спору. Відтак, у питанні використання земель комунальної власності був знайдений компроміс із визначенням подальших спільних кроків [7], який, без сумніву, став швидшим, продуктивнішим та дешевшим вирішенням суперечки ніж гіпотетичний судовий шлях.

Вважаємо, що для переважної більшості земельних спорів, у яких вибір варіанту поведінки є прерогативою сторін правовідношення, використання саме альтернативного вирішення спору навіть за участю юристів може зекономити час, зусилля, фінансові ресурси та головне – зберегти партнерські стосунки, а не відносини суперництва, як має місце при судовому розгляді. «Я зрозумів, що справжнім завданням юриста є примирення сторін», – свого часу влучно підсумував свій двадцятирічний досвід правника М. Ганді [8, с. 238].

Попри очевидні переваги альтернативного вирішення спору, воно не є панацеєю. Вочевидь у спорах із органами влади чи місцевого самоврядування слід керуватись ст. 19 Конституції України і з'ясувати, чи входить в компетенцію органу відповідна можливість вибору варіанту поведінки чи узгодження, пошуку нетипового варіанту вирішення спору. Так само, в окремих випадках процедура має бути формалізованою, якщо стороною є державний орган або якщо процедура альтернативного вирішення спору ініціюється на певному етапі судового розгляду, як наразі передбачено процесуальним законом. Серед обмежень слід зазначити й неможливість змусити сторони спору «добровільно» примиритись. Відтак, судовий порядок завжди зберігатиме свою актуальність для конфліктів, у яких сторони не порозумілись чи щодо яких наявні законодавчі обмеження.

З урахуванням викладеного, вбачається також актуальною просвіта щодо переваг позасудового вирішення спорів, опису основних процедур та технік комунікації, підтримка некомерційних освітніх ініціатив. В довгостроковій перспективі – введення елементів навичок самостійного подолання конфліктів до навчальних програм закладів освіти.

Використані джерела:

1. Le Compte, Van Leuven and De Meyerev. Belgium, no. 6878/75; 7238/75, 1981. URL:<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57522>(дата звернення 04.10.2020).
2. У КГС ВС обговорили актуальні питання застосування законодавства та судову практику щодо земельних спорів. URL:<https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/826883> (дата звернення 04.10.2020).
3. *Bochan v. Ukraine* (№. 2), no. 22251/08, 2015. URL:<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-152331>(дата звернення 04.10.2020).

4. *Урбанська Т.* Заступник голови Верховного Суду Богдан Львов: Майже 70 судів першої ланки не можуть працювати через відсутність суддів. На апеляційному рівні ситуація ще гірша. URL: <https://www.unian.ua/politics/zastupnik-golovi-verhovnogo-sudu-bogdan-lvov-interv-yu-dlya-unian-novini-ukrajina-11087909.html> (дата звернення 04.10.2020).
5. Про медіацію: проєкт Закону від 19.05.2020 №3504. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68877 (дата звернення 04.10.2020).
6. *Кисельова Т.* Інтеграція медіації в судову систему України. К., 2017. 28с. URL: <https://rm.coe.int/kyselova-t-mediation-integartion-ukr-new-31-07-2017/168075c1e7> (дата звернення 04.10.2020).
7. Столична влада та компанія BOLT визначили спільні дії для врегулювання ситуації із наданням сервісу з прокату електросамокатів. URL: https://kyivcity.gov.ua/news/stolichna_vlada_ta_kompaniya_BOLT_viznachili_spilni_di_dlya_vregulyuvannya_situatsi_iz_nadanniam_servisu_z_prokatu_elektrosamokativ/ (дата звернення 04.10.2020).
8. *Gandhi M. K.* An Autobiography or The Story of My Experiments with Truth. Yale, 2018. 805 p.

Мелех Любомира Володимирівна,
*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри господарсько-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ*

ПРАВОВА ПРИРОДА ВИРІШЕННЯ МЕЖОВИХ ЗЕМЕЛЬНИХ СПОРІВ

Із стрімким розвитком науки земельного права доктринальні погляди на природу земельних спорів мають різний зміст. Так, під земельними спорами у земельно-правовій доктрині розуміють спори (конфлікти), що виникали між громадянами, підприємствами, установами та організаціями, з приводу володіння, користування і розпорядження земельними ділянками [1].

Науковець Лейба Л. В. обґрунтовує, що для вирішення земельних спорів можуть бути застосовані юрисдикційна й неюрисдикційна форми захисту; остання – це захист суб'єктивного земельного права самостійними діями конкретної особи без звернення до державних чи інших уповноважених органів [2].

Беручи за основу предмет спору, розрізняють три групи спорів: 1) власне земельні спори; 2) майнові спори, пов'язані із землею; 3) спори щодо оскарження рішень і дій органів влади у сфері регулювання земельних відносин [3].

Визнаючи земельні юрисдикційні правовідносини складовою гарантій прав на землю, науковці вказують, що судовий захист земельних прав є найбільш кваліфікованим й універсальним способом захисту прав і свобод суб'єктів, хоча й містять певні недоліки [4].

Сьогодні, аналізуючи судову статистику та практику у межових земельних спорах, з такими висновками навряд чи можна погодитися.

Переважна частина наукових досліджень резюмують, що всі земельні спори є різновидом правових конфліктів. Визначальною ознакою таких спорів вважається те, що вони прямо чи опосередковано стосуються земель у межах території України, земельної ділянки, її частини чи прав на неї, у тому числі на земельну частку (пай).

Земельний конфлікт визначається як форма максимального загострення соціальних протиріч, пов'язаних із земельними та іншими правами, які проявляються в зіткненні різних соціальних суб'єктів, що призводить до можливості виникнення земельних та інших спорів, урегулювання яких вимагає спеціальних правових механізмів [2].

Виникають нові види земельно-правових конфліктів та збільшується відповідні судові позови, тому необхідні дієві механізми позасудового і альтернативного захисту земельних межових спорів, а не тільки судового. Недосконалістю чинного процесуального законодавства, відсутністю єдиної практики розгляду земельних спорів, збільшенням кількості звернень за захистом до судових органів у т. зв. «межових спорах».

Для розуміння причин виникнення межових земельних спорів важливо пам'ятати, що юридичний конфлікт є різновидом соціального конфлікту, в основу якого покладено підсвідоме протиріччя особистості людини, протилежність поглядів, інтересів, потреб тощо.

Саме особливості сприйняття людиною навколишнього світу, ідентифікації себе як частини соціуму, внутрішні протиріччя окремих індивідів призводять до протиборства з оточуючими та зародження конфлікту.

Вказують, що правові конфлікти є проявом ідеологічного різноманіття і результатом протиріч щодо застосування норм права, порушення прав і свобод людини, тлумачення правових норм [5].

У випадках загострення конфлікту, потенційної чи явної небезпеки шкоди власним інтересам, люди намагаються вирішити правові конфлікти. Коли різні, в тому числі й мирні способи, якщо такі мали місце, не дали позитивного результату, намагаючись вирішити правові конфлікти, люди вдаються до юридичної техніки їх розв'язання. І саме у момент прийняття рішення, як позбутись негативного для себе становища, захистити себе, своє право, свою власність, людина обирає найефективніші, з її точки зору, способи вирішення конфлікту.

У який же спосіб найефективніше вирішити межовий земельний спір? Норми статті 158 Земельного кодексу України вказують на те, що органи

місцевого самоврядування та органи виконавчої влади з питань земельних ресурсів уповноважені розглядати та вирішувати лише окремі види земельних спорів. Відповідно до ч. 2 ст. 124 Конституції України до відання суду віднесений розгляд усіх спорів, що виникають у сфері земельних правовідносин, передбачено, що юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі.

Так, переважна більшість правозахисників та адвокатів радять своїм клієнтам активно звертатись до суду у випадку наявності чи зародження спорів задля «втягування» сторін у довготривалі і витратні судові процеси. На наше переконання, необхідно відходити від усталеної практики направляти учасників, в першу чергу, межових спорів задля вирішення правового конфлікту до судових органів; натомість запроваджувати позасудові, альтернативні судовим, інші, можливо, дієвіші способи вирішення правових проблем.

На жаль, поки що в Україні не розвинена система позасудового вирішення правових конфліктів, а судочинство у межових земельних спорах фактично є бездієвим. Але люди, особливо у сільській місцевості, призвичаїлись до того, що сусідські межові війни закінчують гучним судом, де конфлікт не вирішується, а загострюється ще більше, і громадяни вдаються до т. зв. «самозахисту», подекуди з вилами в руках. В сучасних реаліях нормативно визначена процедура судочинства не забезпечує реалізацію правового механізму вирішення переважної більшості земельних спорів, адже немає оперативності і вирішення правового конфлікту.

Насьогодні межові спори є найпоширенішими в Україні серед інших земельних спорів. Однак судові способи їх вирішення переважно неефективні, такі, що не задовольняють сторін спору, адже не вирішують сам конфлікт, що виник між сторонами; в першу чергу, спір вирішується у рамках правозастосування.

Терміновому врегулюванню підлягають не правові норми, якими керуються при вирішенні конфліктів юрисдикційні органи, а ті земельні матеріальні й земельні процесуальні норми, які породжують земельні конфлікти і призводять до збільшення судових земельних спорів. Також впровадження у правову культуру правових звичаїв позасудового вирішення земельних спорів здатне не лише ефективно примиряти конфліктуючі сторони, стати початком реформування судочинства.

Видається, що проблема постійного збільшення кількості правових конфліктів не може бути розв'язана цілковито та одномоментно. Зменшення їх кількості може бути досягнуте через стимулювання збільшення позасудових практик примирення сторін і поширення позитивного досвіду застосування процедури медіації. Суспільство отримає значні зиски від існування дієвої системи позасудового правосуддя: від розвантаження судових органів – до зменшення соціальної напруги у соціумі.

Використані джерела:

1. Земельне право : підруч. / За ред. В. І. Семчика і П. Ф. Кулинич. К. : Ін Юре, 2001. 236 с.
2. Лейба Л. В. Правове регулювання вирішення земельних спорів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06.Нац. юрид. акад. ім. Ярослава Мудрого. Х. : 2005. 18 с.
3. Шемшученко Ю. С. Земельні спори.Юридична енциклопедія. К.: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана. К. : 1999. Т. 2. С. 590-591.
4. Шульга М. В. Актуальные правовые проблемы земельных отношений в современных условиях. Х. : Консум,1998. С. 185-187.
5. Конфліктологія : підруч. для студ. вищих навч. закл. юрид. спец. / За ред. Л. М. Герасіної та М. І. Панова. Харків : Право, 2002. 256 с.

Місінкевич Анна Леонідівна,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри трудового, земельного та господарського права

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ КЛАСТЕРІВ В УКРАЇНІ

Прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» від 31 березня 2020 року, який офіційно вступить в дію з 1 липня 2021 року [1] дає можливість іноземному капіталу та іноземним інвестиціям зайти в агропромисловий комплекс України, створювати і розвивати великий агробізнес під назвою «аграрні кластери» у нашій державі. За підрахунками науковців розвиток аграрних кластерів сприятиме створенню високотехнологічних і наукових об'єднань із замкненим циклом виробництва та високим рівнем доданої вартості у кінцевому продукті, створенню нових робочих місць різної кваліфікації, розвитку соціальної та виробничої інфраструктури на сільських територіях [2, с.286].

У нашому чинному законодавстві немає нормативно-правового акту, який би врегулював правову природу діяльності «аграрних кластерів» в Україні. Єдиним правовим документом, який частково врегулює правову природу «аграрних кластерів» є Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження положення про порядок створення та функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів» від 22.05.1996 року [3]. Цей документ класифікує «аграрні кластери» як «іноваційну структуру», яка є

юридичною особою будь-якої організаційно-правової форми, що створена відповідно до законодавства (вид А), або група юридичних осіб, яка діє на основі договору про спільну діяльність без створення юридичної особи та без об'єднання вкладів її учасників (далі - договір про спільну діяльність) (вид Б), з визначеними галуззю діяльності та типом функціонування, орієнтованим на створення та впровадження наукоємної конкурентоспроможної продукції [3]. Визначення, що наводиться у цьому нормативно-правовому акті має загальнотеоретичний характер і не висвітлює правовий механізм діяльності аграрних кластерів в Україні. Натомість, у науці під поняттям «кластер» розуміється географічно близька група пов'язаних підприємств і взаємодіючих інститутів у специфічній галузі, що поєднані спільностями і взаємодоповненнями [2, с.286]. Виходячи з цього пропонуємо на законодавчому рівні розробити та прийняти спеціалізований закон «Про аграрні кластери», де спираючись на положення наукової доктрини та норми чинного земельного, аграрного господарського та інвестиційного законодавства прописати юридично грамотне визначення «аграрного кластеру» і його правовий режим діяльності .

Слід зазначити, що в економічно розвинутих країнах весь аграрний бізнес побудований на функціонуванні аграрних кластерів, які мають чітку визначену правову природу та у своєму розвитку повністю підтримуються державою. Такими країнами є: Австрія, Індія, Італія, Канада, Китай, Німеччина, Фінляндія, Франція, США, Японія та інші [2, с.295].

В Україні прикладом існування аграрного кластеру є створений у 2002 році у смт. Гриців Шепетівського району Хмельницької області кластер зеленого туризму «Оберіг», який об'єднує 10 агросел, що приймають туристів бажаючи відпочити в селі [4] та нажаль активного розвитку системи аграрних кластерів в нас у державі немає. На думку юристів та економістів основними правовим проблемами, які спричиняють відсутність вкладення іноземних інвестицій у розвиток аграрних кластерів у нашій країні є:

- відсутність нормативно-правової бази, яка б визначала правову природу діяльності аграрних кластерів;
- недосконалість законодавчої бази для функціонування кластерів і, як наслідок відсутність підтримки кластерних ініціатив аграрних підприємств з боку держави;
- відсутність довіри між органами державної влади і бізнесом, а також між окремими компаніями, небажання компаній розкривати та ділитися внутрішньою інформацією через можливість зловживань та виникнення залежності від потужніших партнерів;
- слабкість діючих аграрних кластерів через низький рівень конкуренції на внутрішньому ринку, відсутність «агресивних» постачальників та вимогливих споживачів;

– можливість втратити право на одержання аграрним підприємством пільг та дотацій при будь-яких організаційних чи виробничих змінах;

– «відірваність» науки та освіти від аграрного виробництва: сільгоспприємства не виступають замовниками на наукову та інноваційну продукцію, а продукція науково-дослідних установ не знаходить свого покупця серед товаровиробників;

– брак іноземних інвестицій та венчурного капіталу, які є важливим джерелом кластерів у розвинутих країнах;

– відсутність єдиної систематизованої інформаційної бази про існуючі та потенційні кластери, що перешкоджає створенню у суспільстві розуміння переваг кластерних об'єднань, а також цілісної картини про функціонування та результати діяльності вже існуючих аграрних кластерів в Україні [4].

Отже, на наше глибоке переконання з відкриттям ринку землі в Україні відкриваються нові перспективи розвитку аграрного бізнесу і це дає можливість іноземному капіталу влитися у наше сільське господарство та створювати й розвивати сучасні форми аграрних підприємств під назвою «аграрні кластери». Для цього потрібно на законодавчому рівні розробити спеціалізований Закон України «Про аграрні кластери» та Державну програму підтримки та розвитку аграрних кластерів в Україні, що забезпечить фінансову та правову допомогу розвитку великого аграрного бізнесу в нашій країні.

Використані джерела:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення: Закон України від 31.03.2020 р. №552-IX / Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-IX#Text>.
2. Аграрна політика та земельні відносини: підручник / Г. М. Калетнік, І. В. Гончарук, Т. В. Ємчик, С. М. Лутковська. Вінн. нац. аграр. ун-т. Вінниця: ВНАУ, 2020. С. 286.
3. Про затвердження положення про порядок створення та функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.05.1996 р. № 549 / Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-96-%D0%BF#Text>.
4. Щодо державної політики підтримки розвитку аграрних кластерів в Україні. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL : <http://old2.niss.gov.ua/articles/760/>.

Панченко Вікторія Валеріївна,

кандидат юридичних наук,

асистент кафедри земельного та аграрного права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ У НАПРЯМІ ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Реформування аграрного сектору економіки сучасної держави безпосередньо пов'язане з її інвестиційним розвитком. Надмірне адміністративно-управлінське навантаження, політична нестабільність та суперечливе законодавство, незважаючи навіть на виробничий потенціал аграрного сектору економіки України, призводять до низької інвестиційної активності, наслідком чого є прискорення процесів зношення матеріально-технічних ресурсів виробництва, посилення структурної диспропорції, зниження ефективності використання економічних ресурсів в аграрному секторі економіки. Все це унеможливує структурно-якісне оновлення аграрного сектора економіки задля підвищення конкурентоспроможності сільського господарства та економічного зростання цієї галузі в цілому. В умовах розвитку аграрного ринку дуже важливим фактором є конкурентоспроможність, що забезпечує як реалізацію сільськогосподарської продукції так і рентабельність її виробництва, при цьому першочергове значення має якість такої продукції. Так системне зменшення інвестицій в аграрний сектор економіки прискорює не тільки спад виробництва, а і не дає можливості реалізації базового економіко-правового реформування, послаблюючи інвестиційно-мотиваційну поведінку суб'єктів сільськогосподарської діяльності та зменшуючи інвестиційний потенціал галузі.

Посилення такої тенденції є поштовхом для перегляду організаційно-правових механізмів реформування аграрного сектору економіки з посиленням фундаментальних відтворювальних економіко-правових процесів. Реалізація державою таких механізмів реформування у сфері інвестицій в першу чергу повинна мати на меті створення сучасної системи регулювання щодо підвищення інвестиційної привабливості аграрного сектору економіки. Така система державного регулювання забезпечить потужну інвестиційну мотивацію нерезидентів за умов сприятливої податкової політики іноземних внутрішніх інвестицій, створить механізм оновлення інвестиційних заощаджень через вдосконалення та розвиток банківської системи з використанням ринкових принципів та механізмів міжнародних стандартів банківської діяльності. Організаційно-правовою основою дієвості такої системи державного

регулювання може стати галузева інвестиційна програма, в якій буде прописано як законодавчі гарантії, права інвесторів та власників, пільги та привілеї інвестування так і правові механізми їх реалізації з нормативно визначеною відповідальністю за їх порушення.

Враховуючи вищезазначене, з метою забезпечення комплексного підходу до формування сприятливого інвестиційного клімату, активізації інвестиційної діяльності, що є необхідною умовою підвищення ефективності функціонування аграрної галузі, можна стверджувати, що проведення збалансованої інвестиційної реформи аграрного сектору економіки можливо тільки через виважену сучасну аграрну політику шляхом створення належної системи державного регулювання з посиленням фундаментальних відтворювальних економіко-правових процесів, використання принципів і механізмів міжнародних стандартів, розробки та прийняття правових основ інвестиційного розвитку аграрного сектору економіки України, підвищуючи як рівень інвестиційної активності сільськогосподарських товаровиробників так і інвестиційного потенціалу галузі в цілому.

Платонова Євгенія Олегівна,

кандидат юридичних наук, доцент,

*доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ В УКРАЇНІ

На сучасному етапі розвитку суспільства для України, яка є енергетично залежною країною, забезпечення і підтримка енергетичної безпеки є запорукою стабільного економічного та соціального розвитку. Саме тому, з метою уникнення залежності нашої держави від зовнішніх постачань енергетичної сировини, негативних екологічних наслідків від її використання, пріоритетним напрямком вітчизняної енергетичної політики є виробництво енергії з альтернативних джерел, яким на відміну від традиційних енергетичних ресурсів властиві доступність, невичерпність, та значно менша екологічна шкода.

Пріоритетність завдань з розвитку альтернативної енергетики для України впливає з її євроінтеграційного курсу та міжнародних зобов'язань, взятих державою згідно з Угодою про асоціацію з ЄС і низкою ратифікованих міжнародних документів, що регламентують сучасну енергетичну політику. Так, Верховною Радою України 16 вересня 2014 року було ратифіковано Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом,

Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Відповідно до Розділу 5 «Економічне та галузеве співробітництво» Угоди про асоціацію передбачено співробітництво між Україною та ЄС у сфері енергетики, зокрема, у сфері розвитку та підтримки відновлювальної енергетики з урахуванням принципів економічної доцільності та охорони навколишнього середовища, а також альтернативних видів палива, зокрема сталого виробництва біопалива та співробітництво у сфері нормативно-правових питань, сертифікації та стандартизації, технологічного і комерційного розвитку [1].

Вступ України до Енергетичного співтовариства безперечно надав можливості та інструменти для проведення структурної реформи в галузі енергетики. Відповідно до прийнятих зобов'язань в 2020 році обов'язкова частка відновлювальної енергії в загальній структурі енергоспоживання в нашій державі повинна складати 11 відсотків. Такі зобов'язання продиктовані положеннями Директиви 2009/28/ЄС про заохочення до використання енергії, виробленої з відновлюваних джерел, план заходів з імплементації якої був затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів у 2014 році. Зазначеною Директивою встановлюються обов'язкові національні цілі у галузі відновлюваної енергетики для надання гарантій інвесторам та заохочення їх до розвитку новітніх технологій та інновацій у цій сфері.

Необхідно констатувати, що незважаючи на важливість розвитку виробництва енергії з альтернативних джерел, в Україні альтернативна енергетика знаходиться на етапі свого розвитку і потребує впровадження ефективного та дієвого механізму її правового регулювання, який зможе забезпечити достатній рівень інвестиційної привабливості та конкурентоспроможності альтернативних джерел енергії в Україні.

З проголошенням незалежності України було прийнято ряд важливих базових та спеціалізованих законів, що регулюють сферу енергозбереження та використання альтернативних джерел енергії. Одним із перших базових законів в цій сфері є Закон України «Про енергозбереження» від 01 липня 1994 року, норми якого визначають систему правових, економічних, соціальних та екологічних основ енергозбереження для всіх суб'єктів господарювання, розташованих на території України, а також для громадян [2]. Цінністю цього закону є те, що саме в його нормах вперше на законодавчому рівні було надано визначення нетрадиційних та поновлювальних джерел енергії, а також закріплені заходи стимулювання енергозбереження (в тому числі і для розвитку альтернативної енергетики). Отже, починаючи з 1994 року був розпочатий процес формування законодавства з енергозбереження та використання альтернативних джерел енергії.

Наступним кроком в розвитку альтернативної енергетики було прийняття Закону «Про альтернативні види палива» від 14 січня 2000 року, який визначив

правові, соціальні, економічні, екологічні та організаційні засади виробництва (видобутку) і використання альтернативних видів палива та передбачив економічний механізм стимулювання у сфері альтернативних видів палива.

З розвитком відновлюваної енергетики поступово з'явилася нагальна потреба закріпити на законодавчому рівні правові, економічні, екологічні та організаційні аспекти використання альтернативних джерел енергії та сприяння розширенню їх використання у паливно-енергетичному комплексі. Тому вельми значною подією було прийняття Закону України «Про альтернативні джерела енергії» від 20 лютого 2003 року, позитивною віхою якого є розмежування понять «альтернативні джерела енергії» та «відновлювані джерела енергії» [3]. З прийняттям Закону України «Про ринок електричної енергії» від 13 квітня 2017 року, одним із принципів функціонування якого є сприяння розвитку альтернативної та відновлюваної енергетики, держава всіляко заохочує їх використання з метою заміщення органічного палива, зокрема імпортного природного газу і нафти [4].

Вбачається, що вдосконаленню державної політики регулювання та розвитку альтернативної енергетики в нашій країні, сприяло прийняття 25 квітня 2019 року Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення конкурентних умов виробництва електричної енергії з альтернативних джерел енергії», згідно з яким передбачається перехід із 2020 року на нову аукціонну систему стимулювання альтернативної електроенергетики.

Таким чином, формування системи дієвого правового забезпечення альтернативної енергетики це довготривалий поетапний процес, який віддзеркалює насамперед характер розвитку суспільних відносин в державі, рівень розвитку її економіки, а також важливі міжнародні події. З метою підвищення ефективності механізму правового регулювання використання альтернативних джерел енергії, слід подолати існуюче непослідовне та формальне нормативно-правове регулювання та запровадити практичні заходи державної підтримки, реального стимулювання з боку держави для створення сприятливих умов розвитку цієї сфери енергетики.

Використані джерела:

1. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16 вересня 2014 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 40. Ст. 2021.
2. Про енергозбереження: Закон Україна від 1 липня 1994 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 30. Ст. 283.
3. Про альтернативні джерела енергії: Закон Україна від 20 лютого 2003 року. *Офіційний вісник України*. 2003. № 12. Ст. 522.

4. Про ринок електричної енергії: Закон Україна від 13 квітня 2017 року. *Офіційний вісник України*. 2017. № 49. Ст. 1506.

Дослідження здійснене у рамках виконання проекту «Альтернативна енергетика в Україні: шляхи системного законодавчого стимулювання», за фінансової підтримки Національного фонду досліджень України.

Покальчук Михайло Юрійович,

кандидат юридичних наук,

асистент кафедри земельного та аграрного права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

НОВЕЛИ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКУ КООПЕРАЦІЮ

Незважаючи на всесвітню економічну кризу останніх років, кооперативний рух у сільськогосподарському секторі набирає нових обертів. Не виключенням у цьому є і Україна, де кількість сільськогосподарських кооперативів переважає 2 тис., і за даними Державної служби статистики їх кількість постійно збільшується. При чому, має місце зміщення переважної чисельності кооперативів з виробничих в бік обслуговуючих.

На сьогодні, правове становище діяльності сільськогосподарських кооперативів визначається Законом України «Про сільськогосподарську кооперацію» від 17 липня 1997 року, № 469/67-ВР. Але 21 липня 2020 року з метою створення комплексної та зручної у користуванні нормативної бази нормативно правового регулювання сільськогосподарської кооперації Верховною Радою України прийнято проект Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію», що набуде юридичної сили 15 листопада 2020 року та потягне за собою ряд змін у кооперативне законодавство України.

Так, аналіз змісту вказаного проекту дозволяє зробити порівняння з діючим Законом та відповідні висновки щодо новел, які чекають на сільськогосподарській кооперативний рух.

По-перше, в законодавстві зникає поділ сільськогосподарських кооперативів на виробничі та обслуговуючі, та перехід до єдиної організаційно-правової форми господарювання – «сільськогосподарський кооператив», що у свою чергу надає право засновникам (членам) такого кооперативу вільно обирати напрямок своєї діяльності: виробництво сільськогосподарської продукції, її переробка, обслуговування членів сільськогосподарського кооперативу або ж створення багатофункціонального кооперативу. Натомість, законодавець закріпив можливість громадян стати

засновником (членом) або сільськогосподарського кооперативу, або сільськогосподарського кооперативного об'єднання.

Крім того, система органів управління сільськогосподарським кооперативом відтепер знаходить своє відображення у спеціальному Законі, що становить відмінність з порядком її формування, закріпленим у загальному Законі України «Про кооперацію» від 10 липня 2003 року, № 1087-IV. Йдеться про те, що систему органів управління сільськогосподарським кооперативом і надалі формують: вищий орган управління – загальні збори членів кооперативу; виконавчий орган управління – правління на чолі з головою, контрольно-ревізійний орган – ревізійна комісія. У свою чергу, відповідно до положень проекту Закону у сільськогосподарському кооперативі, до складу якого входить менше 20 членів, функції правління сільськогосподарського кооперативу можуть бути покладені загальними зборами такого кооперативу на одноосібний виконавчий орган – голову сільськогосподарського кооперативу, а функції ревізійної комісії – на одноосібний орган контролю – ревізора.

Законопроект передбачає поступовий перехід від організаційно-правових форм сільськогосподарської кооперації до єдиної форми – сільськогосподарського кооперативу. Тобто, за усіма існуючими сільськогосподарськими виробничими, обслуговуючими кооперативами та кооперативними об'єднаннями залишається їх обсяг прав та обов'язків аж до моменту їх перереєстрації, але не пізніше ніж через три роки після набрання сили нового Закону. Іншими словами, усі сільськогосподарські кооперативи, що діють на сьогодні в Україні будуть змушені перереєструвати свою організаційно-правову форму до листопада 2023 року.

Крім того, проектом Закону залишено можливість здійснювати неприбуткову діяльність сільськогосподарським кооперативом. Йдеться про те, що кооператив є неприбутковим у тому разі, коли він: не займається виробництвом сільськогосподарської продукції і надає послуги виключно своїм членам; та не набуває права власності на сільськогосподарську продукцію, вироблену, вирощену, відгодовану, виловлену або зібрану (заготовлену) його членами-виробниками сільськогосподарської продукції. При цьому власниками сільськогосподарської продукції, що заготовлюється, переробляється, постачається, збувається (продається) таким кооперативом, є його члени.

Варто зупинитись на тому, що проектом Закону вводиться поняття кооперативної освіти, яку слід відносити до одного із пріоритетних завдань сільськогосподарського кооперативу, що включає комплекс заходів щодо навчання та підвищення кваліфікації членів сільськогосподарських кооперативів та особливо важливо, на нашу думку, членів органів управління, а також інформування громадськості щодо переваг вказаної організаційно-правової форми господарювання.

Таким чином, можна підсумувати, що результатом правотворчої діяльності законодавця не є кардинально новий нормативно-правовий акт, що регулює діяльність сільськогосподарських кооперативів в Україні. Наявні новели законодавства не створюють перешкод для розвитку корпоративного руху проте і не сприяють йому. Натомість, для існуючих вже сільськогосподарських кооперативів новий закон створює певні незручності, що полягають у необхідності їх подальшої перереєстрації.

Савельсва Олена Миколаївна,

*кандидат юридичних наук, асистент кафедри
земельного та аграрного права*

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ЗЕМЕЛЬНЕ ТА АГРАРНЕ ПРАВОЯК ФУНДАМЕНТ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Високий динамізм і адаптивність забезпечують стійкість розвитку і безпеку країни, її громадян і знижують втрати неминучих криз і конфліктів [1, с. 36]. Сучасні земельні та аграрні відносини потребують вчасної та повної правової регламентації з метою забезпечення створення інвестиційно-привабливого середовища на основі розвитку різноманітних форм власності, впровадження нових форм господарювання на сільських територіях, забезпечення продовольчої безпеки та конкурентоспроможності вітчизняної сільгосппродукції на внутрішньому і зовнішніх ринках.

У «Стратегії сталого розвитку "Україна – 2020"», схваленої указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015 зазначається, що Україна переходить в нову епоху історії, і Український народ отримує унікальний шанс побудувати нову Україну. Реформування аграрних і земельних відносин визнано одним із напрямів на шляху досягнення сталого розвитку.

Важливим етапом розвитку аграрно-правових і земельно-правових норм в галузі сталого розвитку слід вважати і запровадження з 1 січня 2016 року 17-ти Цілей сталого розвитку, проголошених в резолюції «Перетворення нашого світу: порядок денний в сфері сталого розвитку на період до 2030 року», схваленої на Саміті 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у м. Нью-Йорк 25 вересня 2015 року.

Однією з ключових домінант забезпечення сталого розвитку агросфери та подальшого формування й реалізації норм вітчизняного земельного та аграрного права, а саме – подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки,

поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства.

Досягнення цієї глобальної цілі зводиться до виконання наступних основних завдань: 1) припинити голод і забезпечити доступу кожного до безпечної та поживної їжі упродовж цілого року, покласти край усім формам недоїдання; 2) заохочувати залучення інвестицій у розвиток інфраструктури села, наукових досліджень у сфері сільського господарства, розвиток сільськогосподарських біотехнологій; 3) подвоїти продуктивність сільського господарства й доходи дрібних виробників продовольства, у тому числі шляхом забезпечення гарантованого та рівного доступу до землі, інших виробничих природних ресурсів, інформації, фінансових послуг, ринків і можливостей для збільшення доданої вартості та зайнятості в несільськогосподарських секторах; 4) забезпечити створення стійких систем виробництва продуктів харчування й упровадити методи ведення сільського господарства, які дозволяють підвищити життєстійкість і продуктивність та збільшити обсяги виробництва, сприяють збереженню екосистем, зміцнюють здатність адаптуватися до зміни клімату, екстремальних погодних явищ, засух тощо і поступово покращують якість ґрунтів; 5) подвоїти загальний показник енергетичної ефективності до 2030 року; 6) посилити міжнародне співробітництво з метою забезпечення доступу до досліджень і технологій у сфері зеленої енергетики, зокрема, у сфері відновлюваної енергетики; 7) забезпечити досягнення високих економічних показників шляхом диверсифікації виробництва, використання здобутків технологічного прогресу та інноваційного розвитку; 8) сприяти впровадженню ринку фінансових послуг задля розвитку виробництва, малого та середнього агробізнесу, створення робочих місць, а також творчого та інноваційного розвитку; 9) забезпечити збереження генетичного різноманіття насіння і культивованих рослин, а також сільськогосподарських і домашніх тварин; 10) збільшити інвестування, у тому числі шляхом активізації міжнародного співробітництва, в сільську інфраструктуру, сільськогосподарські дослідження й агропропаганду, розвиток технологій і створення генетичних банків рослин і тварин з метою зміцнення потенціалу країн, що розвиваються; 11) вжити заходів для забезпечення належного функціонування ринків продовольчих товарів і продукції їх переробки та сприяти своєчасному доступу до ринкової інформації, у тому числі про продовольчі резерви, з метою обмеження надмірної волатильності (мінливості) цін на продовольство тощо [3]. Виконання вказаних завдань неможливе без створення організаційно-правового та наукового фундаменту, а саме вдосконалення земельних та аграрних відносин нормами аграрного та земельного права на засадах сталого розвитку, а також посилення державної підтримки освітніх і наукових заходів. виступають Адже підготовка юридичних кадрів у агросфері виступає домінантом майбутнього економічного благополуччя як держави, так і її населення.

Саме норми аграрного та земельного права покликані забезпечити регулювання ринкових механізмів розвитку різноманітних форм агробізнесу, впровадження «зеленої енергетики», диверсифікації сільських територій, забезпечення соціального розвитку села, впорядкувати відносини в сфері органічного землеробства і тваринництва, тобто забезпечити економічну, екологічну та соціальну складову сталого розвитку.

Першочерговими заходами, що мають бути реалізовані державою у напрямі досягнення сталого розвитку України, слід вважати:

– у сфері нормотворчої діяльності – подальше вдосконалення земельного та аграрного законодавства, розробка Стратегії сталого розвитку агросфери;

– ту галузі освіти і науки:

1) системний аналіз та узагальнення судової практики в аграрних і земельних спорах;

2) залучення провідних науковців-юристів до розвитку міжнародної співпраці України з Європейським Союзом і Продовольчою та сільськогосподарською Організацією Об'єднаних Націй (ФАО) з питань досягнення цілей сталого розвитку, проголошених на саміті ООН зі сталого розвитку;

3) збільшення обсягу навчальних годин з дисциплін «Земельне право», «Аграрне право» на рівні не менше 200 годин та відкриття відповідних спецкурсів (правове регулювання «зеленої» енергетики, правове забезпечення ринкового обігу земель, земельно-правові процедури, медіація в земельних спорах, медіація в аграрних спорах, захист прав в агробізнесі, правове забезпечення сільського зеленого туризму, юридичний супровід сіті-фермерства, захист інформації в агросфері та ін.) – з метою покращення якості підготовки здобувачів та створення кадрового потенціалу України в земельній і аграрній сфері;

– у сфері бюджетного забезпечення:

1) збільшення обсягу фінансування наукових розробок у галузі земельного та аграрного права, створення науково-консалтингових центрів з питань реалізації цілей сталого розвитку на базі юридичних закладів вищої освіти;

2) цільове фінансування підготовки здобувачів ступеня доктор філософії і доктор наук з аграрного та земельного права, а також фінансування наукового обміну досвідом із зарубіжними закладами вищої освіти шляхом забезпечення стажування вітчизняних науково-педагогічних працівників.

Використані джерела:

1. *Пасхавер Б. Й.* Аграрний сегмент національного багатства. *Економіка України.* 2013. № 1. С. 50–58.

Самсонова Яна Олексіївна,

*кандидат юридичних наук, доцент,
асистент кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Проблема забезпечення продовольчої безпеки на сьогодні набула загальносвітового масштабу й була визначена як одна з 17 стратегічних цілей в області сталого розвитку (*Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*) на Саміте ООН 25 вересня 2015 року. Збільшення виробництва продуктів харчування, а також підвищення їх якості та безпечності стало одним з найважливіших завдань світової економіки, що зумовлено зростанням кількості населення планети, її антропогенним забрудненням, природними аномаліями, виснаженням ґрунтів внаслідок нераціонального використання тощо.

За інтегральним індексом людського розвитку у 2018 році Україна була на 88 місці, у той час як Польща, схожа з Україною за кліматичними умовами, кількістю населення та чисельністю зайнятих у сільськогосподарській сфері, посіла 33 місце у світі [1]. Порівняно з нашою державою за останні десятиріччя Польщі вдалось досягти більших економічних успіхів. С точки зору забезпечення продовольчої безпеки найрепрезентативнішим показником, що оцінює її рівень є Глобальний індекс продовольчої безпеки (GFSI), який щорічно публікується дослідницькою компанією The Economist Intelligence Unit з 2012 р. GFSI розглядає три основні категорії для 113 держав світу, а саме: рівень доступності та потреба у продуктах харчування, їх наявність і достатність, а також загальний рівень безпеки та безпеки продуктів харчування. У 2019 р. за GFSI Україна посіла 76 місце, опустившись на 13 позиції нижче порівняно з 2018 роком, в той час як Польща, піднялася на 2 позиції, зайнявши 24 місце. За Глобальним індексом продовольчої безпеки Польщі, окрім зазначених вище визначальних показників, кращими з 34 унікальних індикаторів, які вимірюють рушійні сили продовольчої безпеки, стали наявність та якість програм забезпечення безпеки харчових продуктів та доступ до фінансування для фермерів [2]. Й навпаки, саме ці індикатори, аналізуючи їх рівень нормативно-правового регулювання та реалізації в Україні, є найслабкішими сторонами у відносинах забезпечення продовольчої безпеки.

На даний час програмне створення організаційно-економічних умов для ефективного, соціально спрямованого розвитку аграрного сектору економіки, стабільного забезпечення промисловості сільськогосподарською

сировиною, а населення - високоякісною та безпечною вітчизняною сільськогосподарською продукцією передбачено Державною цільовою програмою розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022 року, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1437 р. Цей нормативний акт передбачає комплексний підхід до вирішення проблем у сфері продовольчого забезпечення країни, але він містить дуже багато декларативних положень, які так і не змогли знайти своє втілення у життя через відсутність механізмів реалізації. Зокрема в частині вирішення таких проблем та шляхів їх розв'язання, передбачених Програмою, як: розроблення заходів з удосконалення системи оподаткування, запровадження нових інструментів державної підтримки, що базуватимуться на принципах публічності і прозорості використання державних фінансів; впровадження позитивних стимулів для збереження і сталого використання біорізноманіття; удосконалення системи кредитного забезпечення, а також розвитку державної підтримки страхування аграрних ризиків; забезпечення підтримки фермерських господарств, малих і середніх виробників сільськогосподарської продукції та створених ними сільськогосподарських кооперативів та ін.

Отже, в процесі реалізації загальносвітових та національних цілей у сфері продовольчої безпеки важливе значення має її організаційно-правове забезпечення. Окрім відповідних програм розвитку, ще потрібно досконалене спеціальне законодавство, відсутність якого сьогодні негативно впливає на стан досліджуваних відносин. Склалася ситуація, коли найбільш уразлива сфера народного господарства країни залишається без спеціального нормативно-правового забезпечення, зокрема Закону «Про продовольчу безпеку». До того ж діяльність таких суб'єктів як агрохолдингі, які мають могутній вплив на забезпечення продовольством країни, диктують умови, монополізуючи своє становище та використовуючи природні ресурси не дотримуючись принципу екологізації, теж не обмежена спеціальним законодавством. Проблема продовольчої безпеки є складною і багаторівневою, а тому має бути забезпечена на різних взаємопов'язаних та взаємоузгоджених ієрархічних рівнях міжнародного, публічного та приватного права.

Використані джерела:

1. Human Development Indices and Indicators: 2018 Statistical Update. Available. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update.pdf.
2. The Global Food Security Index. Available. URL: <https://foodsecurityindex.eiu.com>.

Чирик Альона Олегівна,

кандидатка юридичних наук,

асистентка кафедри земельного та аграрного права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТНОГО СКЛАДУ ПРАВА СПІЛЬНОЇ ЧАСТКОВОЇ ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЕЛЬНУ ДІЛЯНКУ

Відповідно до Конституції України та ЗК України суб'єктами земельних правовідносин, які виникають з приводу права власності на землю, можуть бути: а) фізичні особи (громадяни, іноземні громадяни і особи без громадянства); б) юридичні особи (засновані громадянами чи юридичними особами України і іноземні); в) територіальні громади (реалізують свої правомочності безпосередньо або також через органи місцевого самоврядування); г) держави (Україна та іноземні держави реалізують свої земельні правомочності через відповідні органи державної влади). Наведені положення щодо суб'єктного складу права власності мають безпосереднє відношення і до права спільної часткової власності на земельну ділянку як окремого різновиду даного права власності.

Стаття 80 ЗК України серед суб'єктів права власності на землю виокремлює: 1) громадян і юридичні особи – на землі приватної власності; 2) територіальні громади, що реалізують це право безпосередньо або через органи місцевого самоврядування – на землі комунальної власності; 3) державу, яка реалізує це право через відповідні органи державної влади, – на землі державної власності [2]. Безперечно, що названі суб'єкти – власники землі обов'язково повинні мати статус суб'єктів земельних відносин.

Правовий статус кожного із суб'єктів спільної часткової власності на земельну ділянку характеризується певними особливостями які зумовлені: а) належністю суб'єктів до приватної або публічної сфери земельних відносин; б) видами земель (земельних ділянок) як об'єктів права спільної власності; в) процедурою реалізації правомочностей конкретними співвласниками спільної земельної ділянки та ін [1, 142].

Окреслюючи загальне коло суб'єктів права спільної власності на земельну ділянку, названа норма не виокремлює осіб, які можуть бути учасниками спільної часткової та спільної сумісної власності. Створюється враження, що одні і ті особи можуть бути суб'єктами обох різновидів права спільної власності. Але ст. 89 ЗК України чітко визначає суб'єктний склад спільної сумісної власності. Згідно з ч. 2 даної норми у спільній сумісній власності перебувають земельні ділянки: а) подружжя; б) членів фермерського господарства, якщо інше не передбачено угодою між

ними; в) співвласників жилого будинку; г) співвласників багатоквартирного будинку [2]. Отже з наведеного випливає, що суб'єктами права спільної часткової власності на земельну ділянку можуть бути громадяни та юридичні особи, а також держава, територіальні громади. Окремо в якості суб'єктів права спільної часткової власності на землю ч. 3 ст. 86 ЗК України називає районні та обласні ради, коли йдеться про право спільної часткової власності на об'єднані земельні ділянки територіальних громад.

За раніше діючим земельним законодавством України держава і територіальні громади не визнавалися суб'єктами права спільної часткової власності на земельну ділянку. Первісна редакція ст. 86 ЗК України (2001 р.) встановлювала, що суб'єктами права спільної власності на землю могли бути лише громадяни та юридичні особи. Згідно із Законом № 5245- VI від 06.09.2012 р. [6] коло суб'єктів даного права було розширено. Нині названі публічні суб'єкти за законом можуть бути учасниками спільної часткової власності на земельну ділянку. Якщо приймати до уваги зміст, наприклад, ч. 5 ст. 84 ЗК України, яка закріплює перелік підстав виникнення права державної власності на землю, можна зробити висновок, що українська держава потенційно може стати одним із співвласників спільної часткової власності на земельну ділянку у разі, скажімо, прийняття спадщини, придбання частки у праві спільної часткової власності на земельну ділянку за цивільно-правовими угодами, при передачі своєї частки у праві спільної часткової власності на земельну ділянку територіальними громадами на користь держави, а також при конфіскації [3, с. 97].

Специфічною рисою суб'єктного складу права спільної часткової власності на земельну ділянку виступає множинність суб'єктів даного права.

Згідно із цивільним та земельним законодавством учасниками спільної часткової власності взагалі і на земельну ділянку зокрема може бути не менше двох осіб. Максимальна кількість суб'єктів права даного різновиду власності закон не обмежує. Остання обставина зумовлює ситуацію, за якої при значній кількості суб'єктів спільної часткової власності на земельну ділянку виникають практичні проблеми, які стосуються володіння, користування та розпорядження належними учасникам частками у праві спільної власності. Це може мати місце, коли, наприклад, в єдиному масиві розпайованих земель сільськогосподарського призначення співвласників налічується достатньо велика кількість [5, с. 352].

Особливість правових відносин спільної часткової власності на земельну ділянку за наявності множинності суб'єктів полягає ще і в тому, що ці суб'єкти певною мірою об'єднуються. Але при цьому учасники спільної часткової власності на земельну ділянку не створюють єдиного групового суб'єкта. Кожен із співвласників має самостійний правовий статус, вони автономні в тому сенсі, що права і обов'язки одного з них не виступають джерелом прав і обов'язків іншого.

Участь окремих категорій суб'єктів у праві спільної часткової власності на земельну ділянку може бути зумовлена певними особливостями. Так, при об'єднанні земельних ділянок, що належать територіальним громадам сіл, селищ та міст, тобто перебувають у комунальній власності, управління об'єднаною земельною ділянкою мають здійснювати районні або обласні ради [4, с.223]. За участю членів особистого селянського господарства у спільній частковій власності на земельну ділянку закон вимагає наявності у цих осіб членських відносин і т. п. До складу множини суб'єктів права спільної часткової власності на земельну ділянку можуть входити різні особи: як фізичні, так і юридичні, а також держава та територіальні громади. Не виключається перебування у складі цих суб'єктів іноземних держав і т. п. При цьому співвідношення між ними може бути різним: лише фізичні або юридичні особи, їх поєднання; юридичні особи і держава, територіальні громади.

Використані джерела:

1. Земельне право: підручник /М. В. Шульга, Н. О. Багай, В. І. Гордєєв та ін; за ред. М. В. Шульги. Харків: Право, 2014. 259 с.
2. Земельний кодекс України: Кодекс України; Закон від 25.10.2001 р. № 2768-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 3–4. Ст. 27
3. Любченко П.М., Шульга М.В. До питання щодо реалізації місцевими радами власницьких правомочностей у сфері земельних відносин. Проблеми законності. 2019. Вип. 146. С. 91-102.
4. Мірошніченко А. М., Марусенко Р. І. Науково-практичний коментар Земельного кодексу України, 5-те видання, змінене і доповнене. Київ.: Алерта, 2013. 544 с.
5. Мірошніченко А. М. Земельне право України: 2-ге видання, допов. І перероб. Київ : Алерта; ЦУП, 2011. 678 с.
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вирішення питання колективної власності на землю, удосконалення правил землекористування у масивах земель сільськогосподарського призначення, запобігання рейдерству та стимулювання зрошення в Україні: Закон України від 10.07.2018 № 2498-VIII. Відомості Верховної Ради, 2018. № 37. ст. 277.

Циліорик Римма Анатоліївна,

кандидат юридичних наук,

асистент кафедри земельного та аграрного права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ОРГАНІЧНЕ ЗЕМЛЕРОБСТВО

Органічне землеробство має великий потенціал для створення стійкої системи виробництва продуктів харчування в умовах нестабільності економіки шляхом диверсифікації фермерського господарювання та забезпечення родючості ґрунту шляхом використання органічних речовин.

У Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектора економіки на період до 2021 року зазначається, що метою Програми виступає створення організаційно-економічних умов для ефективного соціально спрямованого розвитку аграрного сектора, стабільного забезпечення населення якісною та безпечною вітчизняною сільськогосподарською продукцією. Цим нормативно-правовим актом, зокрема, передбачено низку шляхів і способів вирішення проблем у сфері сільськогосподарського виробництва, орієнтованих на сталий еколого-економічний розвиток, а саме: 1) наближення законодавства України до вимог законодавства Європейського Союзу у сфері сільського господарства, включаючи вимоги до безпеки харчових продуктів; 2) впровадження енергозберігаючих технологій, контурно-меліоративної системи землеробства з урахуванням природно-сільськогосподарського районування територій і агроландшафтів; 3) збереження біологічного та генетичного різноманіття; 4) сприяння розвитку органічного виробництва в Україні за рахунок застосування інноваційних біотехнологій для нарощування внутрішнього споживання органічних продуктів і їх експорту тощо.

Концепцією розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018 – 2020 роки передбачено стимулювання переходу фермерських господарств на виробництво органічної продукції (сировини), внаслідок чого очікується збільшення площі сільськогосподарських угідь, на яких вирощується та/або виробляється органічна сільськогосподарська продукція, на 10 відсотків.

У наведеній Концепції вказується на фактори, які стримують розвиток фермерських господарств: а) відсутність цілісної послідовної державної політики, спрямованої на підтримку фермерських господарств, які мають в обробітку на праві власності та користування земельні ділянки загальною площею не більше 100 гектарів; б) низький рівень диверсифікації

економіки сільських територій, що призводить до міграції сільської молоді, високого рівня безробіття та низьких доходів сільського населення, руйнування соціальної та інженерної інфраструктури; в) низька рентабельність та конкурентоспроможність фермерських господарств на ринках збуту сільськогосподарської продукції; г) низький рівень можливостей щодо залучення фінансових ресурсів та інвестицій для функціонування і розвитку фермерських господарств; ж) неможливість залучення земельних ресурсів для іпотечного кредитування; з) низький рівень технічного та технологічного забезпечення.

З метою реалізації потенційних можливостей органічного землеробства, необхідно вивести останній на рівень основного напряму державної аграрної політики і розглядати як центральну стратегію аграрної економіки. Європейський досвід у цій сфері стосується:

1. Розробки матеріалів і проведення тренінгів для фермерів і підприємств, які повідомляють про ринкові можливості, кращої практики виробництва органічної сільськогосподарської продукції та її брендингу, запровадження заходів подолання тарифних і нетарифних бар'єрів для торгівлі органічною продукцією.

2. Організації національних і регіональних семінарів на тему експорту продукції органічного сільського господарства, за участю приватного сектора, органів державної влади та місцевого самоврядування, що сприяють розвитку.

3. Проведення техніко-економічного обґрунтування вироблення субрегіональних стандартів органічного сільського господарства, в ході консультацій з державними установами, неурядовими організаціями, фермерами і бізнес-асоціаціями.

У Європі в реалізації основних екологічних заходів, включаючи управління в сфері контролю рівня забруднення, заходи у сфері природних ресурсів, а саме в сфері органічного сільського господарства і екологічно ефективного лісового господарства, екологічного туризму, поновлюваних джерел енергії та водопостачання в ЄС, за оцінками, зайняті 4,4 млн. чоловік, поряд з подальшим працевлаштуванням 4,3 млн. чоловік. Прямі виплати фермерам повинні бути пов'язані з ефективним управлінням земельними ресурсами [1, с. 63].

Пом'якшення наслідків зміни клімату в даний час вважається екологічною послугою, яку можуть забезпечити виробники сільськогосподарської продукції і яка часто пов'язана з поліпшенням сільськогосподарської продуктивності та екологічної стабільності. До прикладу, Болгарія ще в 2011 році розпочала реалізацію програми на субсидування компаній, що пропонують «зелені» робочі місця для безробітних. Дана міра забезпечила 2100 нових робочих місць з гідною заробітною платою, кількість яких зростає

кожного року. Сербія також створила понад 8000 «зелених» робочих місць за останні кілька років – в першу чергу в секторі переробки [1, 65, 98]. Наведені показники свідчать про актуальність потреби запровадження механізму стимулювання вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників до диверсифікації їх діяльності на засадах та методах органічного господарювання, зокрема, на органічне землеробство. Впровадження цієї діяльності має бути реалізоване шляхом економіко-правового стимулювання такої діяльності.

Мова йде про запровадження на законодавчому рівні таких організаційно-правових заходів: а) розробку та затвердження еколого-економічного обґрунтування органічного землеробства за регіонами держави з відповідною методикою його впровадження та сертифікації; б) повне відшкодування у вигляді субсидій страхових платежів за договором страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою, де страхувальником виступає сільськогосподарський товаровиробник, зареєстрований як оператор і займається органічним землеробством; в) надання безоплатної правової допомоги з питань процедури переходу від традиційного сільського господарства у сфері рослинництва до органічного землеробства та сертифікації такої діяльності; г) гарантування і здійснення прямих виплат на безповоротній основі операторам-виробникам органічної продукції за ефективне управління земельними ресурсами; д) стимулювання створення «зелених» робочих місць, тобто на виконання функцій у сфері органічного виробництва фермерськими господарствами шляхом відшкодування внесків на загальнообов'язкове державне соціальне страхування таких осіб, надання інших видів фінансової, кредитної та матеріально-технічної підтримки суб'єктам, які займаються органічним землеробством.

Використані джерела:

1. От переходного периода к трансформации: устойчивое и всеобъемлющее развитие в Европе и Центральной Азии. Организация Объединённых Наций. Нью-Йорк, Женева, 2012. 156 с.

Бляхарський Ярослав Станіславович,

*старший викладач кафедри трудового, земельного
та господарського права*

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ДЕВЕЛОПЕР»

Ефективне функціонування ринку нерухомості є вагомим рушієм зростання національної економіки кожної з країн. Саме тому в умовах сьогодення особливої актуальності набувають питання використання та впровадження найбільш оптимальних механізмів використання земельних ділянок, придатних для забудови, а також вже існуючих об'єктів нерухомості, якісне перетворення яких дасть можливість підвищити їх ринкову вартість чи інвестиційну привабливість. Окреслені виклики зумовили появу у сфері будівництва нових професійних суб'єктів підприємницької діяльності, які володіють спеціальними знаннями, необхідними для забезпечення організації будівельного процесу в інтересах замовника, залучення необхідних для цього коштів, здійснення представництва, виконання інших супутніх робіт, надання послуг тощо. Використання такого підходу дозволяє здійснювати одним компетентним суб'єктом функцій з комплексного забезпечення професійної підготовки концепції будівельного проекту в цілому та його оцінки, оформлення всіх необхідних документів на земельну ділянку для її подальшої забудови, організації проходження дозвільних процедур, проектування, будівельного процесу, інвестування, маркетингу, експлуатації, реалізації готового об'єкта нерухомості тощо.

Незважаючи на те, що національне законодавство не містить норм щодо визначення поняття та правового статусу вказаних професійних суб'єктів підприємницької діяльності, а їх діяльність є практично не дослідженою в доктрині господарського права, окремі науковці та практики називають таких суб'єктів «девелоперами» або «девелоперськими компаніями» [1, с. 9]. Проте, відсутність належного наукового інтересу до піднятої проблематики призводить до частого ототожнення девелоперів із забудовниками, будівельними організаціями, консалтинговими компаніями та компаніями з управління нерухомістю тощо. Така ситуація є невиправданою не тільки з точки зору правової теорії, але й зумовлює негативні наслідки чисто практичного характеру.

З огляду на вказане, виникає необхідність провести дослідження змісту категорії «девелопер» та здійснити критичний аналіз наукових поглядів з окресленої проблематики. Так, на думку Поліщук Є.А., яка здійснила найбільш ґрунтовне дисертаційне дослідження поняття «девелопер» з позицій

економічної теорії, девелопер – це фінансовий посередник на ринку нерухомості, що акумулює кошти інвесторів з метою фінансування проекту розвитку об'єкту нерухомості, виступає автором ідеї, бере на себе відповідальність з організації цього проекту та отримує за це комісійну винагороду. Девелоперами, на переконання дослідниці, можуть бути фізичні та юридичні особи. Таким чином, девелоперська компанія, на думку авторки, – це девелопер, який має статус юридичної особи [1, с. 9].

Водночас, російський дослідник юридичного феномену девелопменту Мазаєв П.А. переконаний, що девелопер – це комерційна юридична особа, яка має за мету своєї діяльності зміну споживчих властивостей об'єктів нерухомого майна для їх подальшого оплатного відчуження або розпорядження іншим чином, спрямованого на отримання прибутку, яке поєднує функції двох і більше суб'єктів інвестиційної діяльності при реалізації проектів в галузі будівництва та реконструкції об'єктів нерухомого майна [2, с. 72]. При цьому, сам автор визнає недосконалість такого визначення поняття, але наголошує, що до моменту розробки належного нормативно-правового регулювання в цій сфері, таку дефініцію можна вважати найбільш компромісною та оптимальною.

В науковій літературі можна зустріти й інші досить спрощені визначення поняття «девелопер». Зокрема, Казаков А.О. доходить до висновку, що девелопер – це підприємець, який ініціює найкращий з можливих варіантів розвитку об'єкта, включаючи забезпечення його фінансування і реалізацію [3, с. 49].

Існує також думка, що девелоперська (керуюча) компанія – це компанія, що комплексно здійснює за дорученням замовника (генерального замовника, інвестора) функції забудовника на всіх фазах проектного циклу: від дослідження ринку і передінвестиційної досліджень до завершення проекту [4, с. 23].

Дребушевський Р.С. доходить до висновку, що девелопером стає підприємець, який ініціює, створює, фінансує, контролює і організовує процес девелопменту від початку до кінця. При цьому, на кожному етапі реалізації проектів нерухомості девелопер виступає в якості ключової фігури, ініціюючи процес розвитку, приймаючи економічно обгрунтовані, найбільш ефективні рішення на кожному етапі реалізації проекту з урахуванням потреб ринку і інтересів всіх учасників девелопменту [5, с. 79].

В контексті визначення змісту поняття «девелопер» серед науковців цілком обгрунтовано піднімається питання про можливість перебування в цьому статусі фізичної особи-підприємця. Зокрема, Поліщук Є. А. переконана, що девелопером може бути як фізична, так і юридична особа [1, с. 9]. Однак, таке твердження, на нашу думку, викликає певні зауваження з огляду на підвищену складність, багатогранність та поліфункціональність діяльності

девелопера, що вимагає від нього виконання значного обсягу різновекторних завдань. Крім того, здійснення функцій девелопера фізичною особою-підприємцем несе підвищені ризики для контрагентів (замовника, інвесторів, підрядних організацій тощо), пов'язані з можливим настанням хвороби, непрацездатності, смерті особи тощо.

Таким чином, підсумовуючи проведене дослідження, спробуємо сформулювати власне визначення поняття «девелопер». Отже, на нашу думку, девелопером є суб'єкт підприємницької діяльності, який здійснює діяльність, спрямовану на організацію в інтересах замовника сукупності дій щодо розробки, безпосередньої реалізації та залучення до фінансування проектів, пов'язаних зі створенням чи якісним перетворенням об'єктів нерухомості, підвищенням їх ринкової вартості та інвестиційної привабливості шляхом комплексної підготовки земельної ділянки до подальшої забудови, будівництва нових чи реконструкції існуючих об'єктів нерухомості (девелоперську діяльність).

Використані джерела:

1. Поліщук Є. А. Девелоперські компанії на ринку нерухомості. автореф. дис.. к.ю.н.: 08.00.08. К., 2009. 24 с.
2. Мазаев П.А. Гражданско-правовые средства регулирования девелоперской деятельности в Российской Федерации: дис. ... к. ю. н.: 12.00.03. М., 2011. 204 с.
3. Казаков А. А. Девелопмент недвижимости и его роль в экономическом развитии. *Вестник Удмуртского университета. Серия «Экономика и право»*. 2008. № 2. С. 47-52.
4. Дюкова О.М., Пасяда Н.И. Управление развитием недвижимости: Учебное пособие. СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2009. 100 с.
5. Дребушевский Р. С. Девелопмент как вид профессионально-предпринимательской деятельности на рынке недвижимости: формирование и экономическое содержание. *Омский научный вестник*. 2012. № 1 (105). С. 77-80.

Асатрян Єлизавета Миколаївна,
аспірантка кафедри цивільного права
Запорізького національного університету

ПРАВО ЗАГАЛЬНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ЯК ПРАВОВА ФОРМА ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ ДЛЯ ТУРИЗМУ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ

Поділ земель України на категорії за основним цільовим призначенням на категорії, як це закріплено у ст. 19 Земельного кодексу України, не виключає, на нашу думку, можливості оперування як у науковій, так і у правозастосовчій сферах поняттями, які відображають певні групи земель, що виділяються у складі певної категорії або мають міжкатегоріальний склад. Йдеться не лише про субкатегорії земель (першого або другого порядку) у межах певної категорії, скажімо, землі транспорту або землі трубопровідного транспорту. Ми маємо на увазі групи земель, які виходять за межі певної категорії, але мають певні ознаки та характеристики, які дозволяють їх інтегрувати у цілісну підсистему. Доречно у цьому контексті згадати кандидатське дослідження Т. М. Ситнік «Правовий режим земель, зайнятих зеленими насадженнями у населених пунктах» (Київ, 2017), у якому авторка обстоює тезу про те, що «до складу земель, зайнятих зеленими насадженнями в населених пунктах, входять землі рекреаційного призначення, житлової і громадської забудови, природно-заповідного фонду та іншого природо-охоронного призначення, землі водного фонду, промисловості, транспорту, оздоровчого призначення лісгосподарського призначення та ін. Конститутивними ознаками таких земель є їх територіальне розміщення в межах населених пунктів та наявність визначених об'єктів рослинного світу» [1, с. 3].

Як бачимо, виокремлюється міжкатегоріальна група земель за певними критеріями. Так само, на наш погляд, є підстави виділяти землі для туризму як «земельні ділянки зі складу земель рекреаційного призначення, призначені для потреб здійснення туристичної діяльності, а також земельні ділянки інших категорій, які з огляду на свої природно-географічні й інші характеристики та/або розташовані на них туристичні ресурси можуть використовуватись для вказаних потреб в тій мірі, в якій це не суперечить їх основному цільовому призначенню та відповідному правовому режиму» [2, с. 32].

Земельні ділянки для туризму можуть використовуватись на основі різних правових форм. Зауважимо, що сам термін «правова форма використання земель (земельної ділянки)», попри свою часту вживаність, тим не менш, не отримав чіткого нормативного закріплення. Т. М. Магомедова пропонує таке визначення: «Правова форма використання земельної

ділянки – це передбачена законодавством юридична модель експлуатації відповідної ділянки, яка базується на певному речовому чи зобов'язальному праві (правовому титулі) на цю ділянку та визначає конкретні особливості її спеціального правового режиму» [3, с. 99]. Вбачається, однак, що таке бачення вказаної категорії охоплює лише спеціальне землевикористання у тому розумінні останнього, яке випливає зі статей 3, 9 та 38 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». Відповідно до частини 2 ст. 38 вказаного законодавчого акта «громадянам гарантується право загального використання природних ресурсів для задоволення життєво необхідних потреб (естетичних, оздоровчих, рекреаційних, матеріальних тощо) безоплатно, без закріплення цих ресурсів за окремими особами і надання відповідних дозволів, за винятком обмежень, передбачених законодавством України» [4].

Незважаючи на майже тридцятилітню історію законодавчого закріплення права загального використання природних ресурсів, зокрема, й земель, цей інститут, на нашу думку, в повній мірі у вітчизняному екологічному та земельному праві так і не сформувався. Тим не менш, у науковій площині наявні ґрунтовні розробки з цієї проблематики, серед яких виділимо праці В. В. Носіка та І. О. Костяшкіна. За В. В. Носіком, «Конституція України гарантує кожному громадянину можливість вільного доступу до використання землі та інших об'єктів права власності народу на засадах права загального природокористування без індивідуалізації об'єктів права власності народу і юридичного оформлення такого права на ті чи інші природні ресурси» [5, с. 130]. І. О. Костяшкін визначає право загального землекористування громадян як «комплексний міжгалузевий інститут, що ґрунтується на природно-правовій доктрині і регламентує права та обов'язки, межі та порядок вільного, без закріплення за конкретними суб'єктами і отримання дозволів, безоплатного, рівноправного використання земель як необхідної умови, джерела, засобу і місця забезпечення життєдіяльності людини для задоволення пізнавальних, естетичних, освітніх, наукових, рекреаційних, оздоровчих, туристичних, комунікативних (шляхи сполучення) та інших потреб, гарантує можливість вимагати від держави, всіх юридичних та фізичних осіб виконання обов'язків у сфері цільового використання, відтворення та охорони земель, щодо яких реалізується відповідне право» [6, с. 3].

Отже, основою права загального землекористування є природні права фізичної особи у земельній сфері. Зауважимо, що останнім часом з'являються наукові праці, де проводиться розмежування понять «земельні права» та «права на землю», зокрема монографія Д. В. Федчишина «Реалізація та захист земельних прав в Україні: проблеми теорії та практики» [7, с. 361]. Водночас, вбачається, що поняття «природні земельні права громадян» тлумачиться різними вченими неоднаково. Зокрема, Д. С. Гриц визначає право

на загальне землекористування як «суб'єктивне право громадянина користуватись землями або земельними ділянками, які знаходяться у державній чи муніципальній власності, для реалізації природних прав» [8, с. 9].

Для нас важливою є відповідь на питання, чи є підстави відносити до таких прав право на використання земельної ділянки для туризму. Це зумовлює необхідність звернутись до базового законодавчого акта у вказаній сфері, а саме до Закону України «Про туризм». Причому дозволимо собі акцентувати увагу не стільки не на дефініцію «туризм», закріплену у ст. 1, а на преамбулу, у якій зазначено про спрямованість Закону на «забезпечення закріплених Конституцією України прав громадян на відпочинок, свободу пересування, охорону здоров'я, на безпечне для життя і здоров'я довкілля, задоволення духовних потреб та інших прав при здійсненні туристичних подорожей» [8]. Вбачається, що таке формулювання дає стверджувальну відповідь на поставлене вище питання.

Отже, підсумовуючи, зазначимо, що, по-перше, ті земельні права громадян, які виникають у сфері туризму, можуть бути віднесені, принаймні, частково, до природних земельних прав. По-друге, є всі підстави розглядати право загального землекористування як одну з можливих правових форм використання земельних ділянок для туризму. Це, по-третє, необхідно враховувати у процесі подальшого формування правового інституту права загального землекористування задля позбавлення його декларативності, на яку він абсолютно не заслуговує.

Використані джерела:

1. Ситнік Т. М. Правовий режим земель, зайнятих зеленими насадженнями у населених пунктах : автореф. ... дис. канд. юрид. наук : 12.00.06 / Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. Київ, 2017. 22 с.
2. Асатрян Є. М. «Землі для туризму» як правова категорія. *Вісник Запорізького національного університету*. Юридичні науки. 2019. № 3-4. С. 28-34.
3. Воробйова Т. М. Правові форми використання земельних ділянок для вирощування кормів для худоби. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 9. С. 97-102.
4. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 20.09.2020).
5. Носік В. В. Право власності на землю Українського народу : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 544 с.
6. Костяшкін І. О. Право загального землекористування громадян : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12. 00. 06 / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2005. 19 с.

7. Федчишин Д. В. Реалізація та захист земельних прав в Україні: проблеми теорії та практики : монографія. Запоріжжя : Видавничий Дім «Гельветика», 2020. 418 с.
8. Гриц Д. С. Общее землепользование в системе земельных отношений : автореф. дисс... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Москов. гос. юрид. ун-т им. О. Е. Кутафина. Москва, 2017. 18 с.
9. Про туризм : Закон України від 15 вересня 1995 р. № 324/95-ВР (в ред. Закону України від 18 листопада 2003 р. № 1282-IV). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.09.2020).

Кашук Тетяна Олегівна,

*аспірант кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ СКЛАДУ ЗЕМЕЛЬ РЕКРЕАЦІЇ

Національне земельне законодавство визначає вичерпний перелік земельних ділянок, які відносяться до земель рекреаційного призначення: земельні ділянки зелених зон і зелених насаджень міст та інших населених пунктів, навчально-туристських та екологічних стежок, маркованих трас, земельні ділянки, зайняті територіями будинків відпочинку, пансіонатів, об'єктів фізичної культури і спорту, туристичних баз, кемпінгів, яхт-клубів, стаціонарних і наметових туристично-оздоровчих таборів, будинків рибалок і мисливців, дитячих туристичних станцій, дитячих та спортивних таборів, інших аналогічних об'єктів, а також земельні ділянки, надані для дачного будівництва і спорудження інших об'єктів стаціонарної рекреації [4, с. 24].

Вказаний перелік земель дублюється діючим Наказом Державного комітету України із земельних ресурсів № 548 від 23.07.2010 «Про затвердження Класифікації видів цільового призначення земель», який визначає поділ земель на окремі види цільового призначення земель, які характеризуються власним правовим режимом, екосистемними функціями, типами забудови, типами особливо цінних об'єктів.

Секція Е 07 КВЦПЗ розділяє землі рекреаційного призначення на окремі підкатегорії: для будівництва та обслуговування об'єктів рекреаційного призначення (07.01), для будівництва та обслуговування об'єктів фізичної культури і спорту (07.02), для індивідуального дачного будівництва (07.03), для колективного дачного будівництва (07.04), для цілей підрозділів

07.01-07.04 та для збереження та використання земель природно-заповідного фонду (07.05) [5].

Стаття 51 Земельного кодексу України вказує на земельні ділянки, які зайняті вже існуючими об'єктами рекреації та виокремлює ділянки, надані для дачного будівництва і спорудження інших об'єктів стаціонарної рекреації, що, в свою чергу, дає підстави вважати спорудження відмінним від будівництва.

Посилання диспозиції статті Земельного кодексу на відмінність створення об'єктів рекреації не знаходить детального опису об'єктів стаціонарної рекреації на законодавчому рівні.

Також, відсутні детальні визначення об'єктів, які можуть буди збудовані на земельних ділянках, віднесених до різних підрозділів цільового призначення.

Наприклад, Академічний тлумачний словник української мови містить таке поняття яхт-клубу – спортивна організація, яка об'єднує спортсменів, що займаються водним спортом – парусним, веслувальним, моторним / водна станція такої організації; приміщення, де міститься така організація [1, с. 660].

Відповідно до ДБН В.2.2-13-2003 (Будинки і споруди. Спортивні та фізкультурно-оздоровчі споруди) яхт-клуб віднесено до категорії веслувальних баз – споруди для занять видами спорту, що залежать від природно-ландшафтних умов; споруди для водних видів спорту [2].

Крім цього, ДБН В.2.4-3:2010 (Гідротехнічні, енергетичні та меліоративні системи і споруди, підземні гірничі виробки. Гідротехнічні споруди. Основні положення) відносить яхт-клуб до морських причальних споруд основного призначення [3].

Наведені визначення яхт-клубу дають змогу розташовувати цей об'єкт рекреації як на земельних ділянках категорії 07.02. – для будівництва та обслуговування об'єктів фізичної культури і спорту, так і на землях водного фонду як гідротехнічну споруду для культурно-оздоровчих потреб, рекреаційних, спортивних і туристичних цілей (код КВЦПЗ 10.08).

Разом з цим, у сучасних зарубіжних галузевих літературних джерелах під будівлею яхт-клубу розуміється будівля, яка запроєктована для забезпечення адміністративно-координаційної роботи гавані, діяльності членів місцевого яхтового комплексу та розміщення рекреаційних, торгівельних та інших супутніх функцій, що значно розширює комплекс будівель та споруд, які охоплюються поняттям «яхт-клуб» [7, с. 390].

Необхідно звернути увагу на введення нового поняття в сфері містобудування – рекреаційне житло, яке визначене у ДБН Б.2.2-12:2019 (Планування та забудова території).

Відповідно до вказаних Державних будівельних норм, рекреаційне житло – різновид житла, представлений виключно приватними житловими

будинками, призначеними для постійного проживання власників житла спільно з тимчасовим розміщенням обмеженої кількості відпочиваючих і які розміщені за межами озелених територій загального користування [6].

Нововведене поняття, потребує необхідних законодавчих роз'яснень щодо віднесення даного будівельного об'єкту до об'єктів рекреації чи житлового будівництва, від чого залежить розміщення рекреаційного житла на земельних ділянках відповідного цільового призначення.

Склад земель рекреаційного призначення потребує чіткої регламентації та вдосконалення, шляхом внесення відповідних змін до земельного законодавства.

Використані джерела:

1. Академічний тлумачний словник української мови в 11 томах. Том 11, 1980. Стор. 660. URL: <http://sum.in.ua/s/jakht-klub>.
2. Будинки і споруди. Спортивні та фізкультурно-оздоровчі споруди: ДБН В.2.2-13-2003. Офіц. видання. Державний комітет України з будівництва та архітектури. Київ 2004. URL: <http://kbu.org.ua/assets/app/documents/dbn2/62.1.pdf>.
3. Гідротехнічні, енергетичні та меліоративні системи і споруди, підземні гірничі виробки. Гідротехнічні споруди. Основні положення: ДБН В.2.4-3:2010. Офіц. видання. Мінрегіонбуд України, Київ, 2010. URL: <http://profidom.com.ua/v-2/v-2-4/1704-dbn-v-2-4-32010-gidrotehniczni-sporudi-osnovni-polozhenna>.
4. Земельний кодекс України в редакції від 16.07.2020.
5. Наказ Державного комітету України із земельних ресурсів № 548 від 23.07.2010 «Про затвердження Класифікації видів цільового призначення земель». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1011-10#Text>.
6. Планування та забудова території: ДБН Б.2.2-12:2019. Офіц. видання. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, Київ, 2019. URL: <http://dipromisto.gov.ua/files/NMD/B2212-IBprint.pdf>.
7. Шкурупій М.Ю. Сучасні проблеми архітектури та містобудування. Випуск 51.2018. УДК 725.87:711.553.2. С. 389-400.

Лишенко Валентина Костянтинівна,

*аспірантка кафедри господарського права та господарського процесу
Інституту права Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ КОНСАЛТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Розвиток економічних відносин та глобалізаційні процеси зумовили необхідність суб'єктів господарювання України в отриманні консультаційних послуг для визначення найоптимальніших способів своєї діяльності.

Варто зазначити, що чинне законодавство не містить чіткого правового регулювання відносин консалтингу, зокрема визначення поняття "консалтингова діяльність". Так, окремі закони [1] та проекти законів [2] використовують це поняття, однак виключно у вузькому (спеціалізованому) розумінні.

У науковій літературі також немає єдиного підходу до визначення поняття "консалтингова діяльність" та його ознак. Окрім того, більшість вітчизняних досліджень щодо консалтингових послуг проводились вченими-економістами.

Так, в економічній площині вчені оперують поняттям "консалтинг" та визначають його як професійну допомогу керівникам і управлінському персоналу різних організацій (клієнту) у вирішенні проблем і функціонуванні їх розвитку, що здійснюється у формі порад, рекомендацій і спільно розроблених із клієнтом рішень [3, с.173].

Вчений-юрист Р. Гордієнко наводить визначення консалтингу як допомогу суб'єктам господарювання в розробці комплексних і системних рішень проблем, що виникають при здійсненні професійної діяльності. На його думку, поняття "консалтинг" є ширшим, ніж поняття "консалтингова діяльність", оскільки консалтинг включає в себе діяльність фізичних та юридичних осіб щодо надання консультацій з найрізноманітніших питань [4, с.196].

Основою консалтингової діяльності є надання консультації незалежним консультантом з метою вирішення певних проблем (юридичних, фінансових тощо), які постають перед замовником. Консультант покликаний проаналізувати проблему, рекомендувати заходи для її вирішення й іноді може брати участь в практичній реалізації таких рекомендацій.

На нашу думку, консалтинговій діяльності притаманні класичні ознаки господарської діяльності, зокрема :

- 1) особливий суб'єктний склад;
- 2) особлива сфера здійснення діяльності;
- 3) оплатний (підприємницький) характер;

4) здійснення діяльності на професійних засадах.

Крім того, можна виділити такі специфічні ознаки, що притаманні саме для консалтингової діяльності:

1) ексклюзивність консультаційної послуги, що надається (аналіз конкретної проблеми та рекомендації щодо її вирішення повинні відповідати потребам конкретного замовника);

2) інноваційний характер (рекомендації консультанта повинні ґрунтуватися на передових міжнародних практиках та стандартах).

Висновок: отже, пропонуємо визначати консалтингову діяльність як вид господарської діяльності, яка здійснюється спеціальними суб'єктами господарювання, та полягає у наданні консультаційної послуги замовнику. Консалтинговій діяльності притаманні класичні ознаки господарської діяльності. Варто закріпити загальне визначення "консалтингової діяльності" на законодавчому рівні.

Використані джерела:

1. Про землеустрій: закон від 22.05. 2003 року № 858-IV// *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №36. Ст. 282.
2. Про військово-консалтингову діяльність: проєкт закону від 04.02.2020. № 3005.
3. Фінагіна О.В., Білан О.В., Матвієнко О.Д. Наукові засади управлінського консультування в системі сучасних знань менеджменту: інтереси бізнесу, галузі, регіонів. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2016. С. 170-176.
4. Гордієнко Р.Л. Особливості та перспективи здійснення консалтингової діяльності в сфері охорони здоров'я. *Часопис Київського університету права*. 2015. С. 195-199.

Павлига Анастасія Вадимівна,

*аспірантка кафедри аграрного, земельного та екологічного права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЩОДО ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАКРІПЛЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ В УКРАЇНІ

Наразі Україна перебуває в процесі активного закріплення використання альтернативної енергетики на законодавчому рівні. Головною причиною повільного розвитку використання альтернативної енергії в Україні є

недосконалість законодавчої бази, яка в цілому має бути наближеною та відповідати стандартам міжнародної.

Систему нормативно-правових актів складають у сфері використання альтернативної енергетики становлять: Закон України (далі - ЗУ) від 13.04.2017 № 2019-VIII, ЗУ від 20.02.2003 № 555-IV, ЗУ від 14.01.2000 № 1391-XIV, ЗУ від 05.04.2005 № 2509-IV, ЗУ від 01.07.1994 № 74/94-ВР, ЗУ від 09.04.2015 № 327-VIII, ЗУ від 09.04.2015 № 328-VIII, ЗУ від 22.06.2017 № 2118-VIII.

Конституція України закріплює положення щодо права громадян на безпечне екологічне середовище.

Законом України № 555-IV закріплено основні (організаційні, економічні, правові, екологічні) засади використання альтернативних джерел енергії та норми, що стосуються державного управління у цій сфері. Також цим законом закріплюється поняття альтернативної енергетики, як сфера енергетики, яка забезпечує вироблення теплової, механічної та електричної енергії із відповідних джерел. До таких джерел законодавчо відновиться сонячна, вітрова, гідротермальна, геотермальна, енергія хвиль та припливів, енергія біомаси тощо та вторинні енергетичні ресурси [1].

Запровадження альтернативних джерел енергії розглядається як вагомий фактор підвищення рівня енергетичної безпеки та зниження антропогенного впливу на довкілля. Оцінюючи потенціал України в цьому питанні, адже даними дослідницької агенції Bloomberg New Energy Finance, зайнявши 8 місце у світі за привабливістю інвестицій в альтернативну енергетику, таке запровадження має не лише внутрішнє, а й міжнародне значення [2].

Вагомим нормативно-правовим актом у цій сфері є прийнята Верховною Радою Стратегія розвитку на період до 2035 року. Цей документ окреслює стратегічні орієнтири розвитку паливно-енергетичного комплексу та передбачає, що до 2025 року здебільшого буде завершено реформування енергетичного комплексу України, досягнуто першочергових цільових показників з безпеки та енергоефективності, забезпечено його інноваційне оновлення та інтеграцію з енергетичним сектором ЄС.

Згідно із ЗУ № 2019-VIII від 13 квітня 2017 р. охоплює відносини, що виникають при використанні альтернативної енергії, розвиток ринкових відносин в цілому, шляхи мінімізації негативного впливу на середовище, а також закріплено можливість укладати довгострокові договори на закупівлю електроенергії, виробленої за «зеленим» тарифом. "Зелений тариф" як спеціальна ціна, що застосовується до електроенергії, що вироблена з альтернативних джерел, може бути наданий як окремо виробнику, так і електростанціям, які поєднують альтернативні та звичайні джерела енергії, якщо частка енергії, виробленої з відновлюваних джерел, становить не менше 50%.

Таким чином, можна зробити висновок, що за останні роки влада зробила значні кроки для стимулювання та запровадження розвитку альтернативної енергетики на теренах нашої країни. Галузь стрімко розвивається та заохочує як звичайних користувачів, так і великі об'єкти переходити на альтернативну енергетику. Це своєю чергою передбачає створення нових інститутів, виникнення нових шляхів використання альтернативної енергетики.

Тому існує потреба законодавчого регулювання і подальших наукових розробок та напрацювань у цій сфері.

Використані джерела:

1. Закон України «Про альтернативні джерела енергії» від 20 лютого 2003 року (№ 555IV).
2. Emerging Markets Outlook 2019. URL: <https://global-climatescope.org/assets/data/reports/climatescope-2019-report-en.pdf>.
3. Закон України «Про ринок електричної енергії» від 13 квітня 2017 року (№ 555 IV).

Дослідження здійснене у рамках виконання проєкту “Альтернативна енергетика в Україні: шляхи системного законодавчого регулювання”, за фінансової підтримки Національного фонду досліджень України”.

Шибко Роман Дмитрович,

*аспірант кафедри земельного та аграрного права
Інституту права Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

АДАПТАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ВИМОГ ЄС У СФЕРІ ВИРОБНИЦТВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ СИРОВИНИ ДЛЯ ДИТЯЧОГО ХАРЧУВАННЯ

Протягом останніх років пріоритетною метою України є здобуття статусу держави-члена Європейського Союзу. Верховна Рада України 16 вересня 2014 р. ратифікувала Угоду про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода про асоціацію), необхідним етапом реалізації якої є гармонізація національного законодавства із законодавством ЄС. Стратегічно важливим напрямом правового регулювання будь-якої сучасної держави є виробництво безпечного та якісного харчування у достатній кількості. Діти віком від народження до трьох років потребують специфічного харчування, яке було б спроможне задовольнити

їх фізичні потреби та забезпечити нормальний розвиток дитячого організму.

Питанням якості та безпечності продуктів харчування присвячена Глава 17 «Сільське господарство та розвиток сільських територій» Розділу V «Економічне і галузеве співробітництво» Угоди про асоціацію. Відповідні положення розвиваються та конкретизуються у Додатку XXXVIII Угоди про асоціацію. Цей Додаток є переліком нормативно-правових актів ЄС у сфері сільського господарства, відповідного до якого має бути адаптовано національне законодавство. Необхідно одразу зазначити, що спеціальні приписи щодо адаптації законодавства у сфері виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування у зазначеному Додатку відсутні. Тому за відсутності спеціального правового регулювання в конкретних правовідносинах маємо звертатися до загального правового регулювання в сфері безпечності та якості сільськогосподарської продукції.

Важливим з огляду на склад продуктів харчування та визнання їх традиційними є Регламент Ради (ЄС) № 509/2006 від 20.03.2006 про гарантований традиційний склад та спосіб виробництва сільськогосподарської продукції та продуктів харчування. Проблемою його реалізації є те, що на момент укладення Угоди про асоціацію він був офіційно скасований спільним Регламентом Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 1151/2012 від 21.11.2012 про схеми якості для сільськогосподарських і харчових продуктів, який поєднав приписи Регламенту Ради (ЄС) № 509/2006 та № 510/2006 щодо географічних зазначень традиційних продуктів харчування.

Враховуючи, що основним джерелом відновлення енергетичних витрат дитячого організму є молоко та молочна продукція, необхідним є наближення національного законодавства у сфері виробництва молока та молочної сировини до приписів Регламенту Ради ЄС № 2597/97 від 18.12.1997, який встановлює додаткові правила щодо загальної організації ринку в галузі виробництва молока та молочних продуктів для питного молока. Зокрема, Регламентом передбачені такі вимоги до питного молока: 1) таке молоко повинно мати температуру замерзання, яка є близькою до середньої величини температури замерзання для сирого молока, що фіксується в місці походження зібраного питного молока; 2) мати масу, не меншу ніж 1028 грамів на літр для молока, що містить 3,5 % (м/м) жиру при температурі 20 °C або рівноцінну вагу на літр для такого молока, яке має інший вміст жиру; 3) містити мінімум 2,9 % (м/м) протеїну для молока, що містить 3,5 % (м/м) жиру або однакової концентрації у випадку, якщо молоко має інший вміст жиру.

Важливе значення для забезпечення контролю у процесі виробництва якісної і безпечної сировини тваринного походження має Регламент Європейського Парламенту і Ради ЄС № 1760/2000/ЄС від 17.07.2000 про встановлення системи ідентифікації і реєстрації великої рогатої худоби,

маркування яловичини та продуктів із яловичини і скасування Регламенту Ради № 820/97/ЄС. Обов'язкова система етикетування забезпечує зв'язок між ідентифікацією м'ясної туші і кусків м'яса, а також окремою твариною чи групою тварин. Також Регламентом зазначається, що створення ефективної системи ідентифікації і реєстрації тварин, а також спеціальної системи етикетування дозволить досягти певних вимог публічних інтересів, зокрема в охороні здоров'я людей і тварин.

Не менш важливим для гарантування належної якості продуктів харчування із сировини тваринного походження є Регламент Комісії ЄС № 543/2008 від 16.06.2008, що встановлює детальні правила для застосування Регламенту Ради ЄС № 1234/2007 стосовно ринкових стандартів м'яса свійської птиці. Так, Регламентом встановлюється мінімальна температура для зберігання охолодженої продукції з м'яса свійської птиці, оскільки температура для зберігання і обробки є надзвичайно важливою для забезпечення високих стандартів якості продуктів харчування. Слід наголосити на тому, що проблема адаптації національного законодавства до законодавства ЄС у сфері виробництва сировини тваринного походження, а також продуктів харчування з такої сировини є надзвичайно актуальною для України, що передусім пов'язано із відсутністю єдиного уніфікованого нормативно-правового акта, який би регулював суспільні відносини у сфері виробництва м'яса та м'ясної сировини.

Враховуючи спрямованість сучасного сільськогосподарського виробництва на застосування методів органічного виробництва та екологізацію аграрного виробництва, серед нормативно-правових актів ЄС необхідно виділили Регламент Ради ЄС № 834/2007 від 28.06.2007 про органічне виробництво та маркування органічних продуктів. Генетично модифіковані організми (далі – ГМО) не є співставними з концепцією органічного виробництва, а тому вони не повинні використовуватися при виробництві органічної продукції. Органічне виробництво базується на таких керівних засадах: 1) збереження та посилення життя ґрунту та природньої родючості ґрунту; 2) мінімізація використання невідновлюваних ресурсів; 3) переробка відходів та супутніх продуктів рослинного та тваринного походження; 4) охорона здоров'я тварин шляхом заохочення природнього імунологічного захисту тварин; 5) охорона здоров'я рослин за допомогою превентивних заходів, зокрема вирощування сортів, стійких до хвороб та шкідників, сівозміни, механічні та фізичні методи, захист природних ворогів шкідників; 6) дотримання високого рівня благополуччя тварин, що задовольняє потреби, притаманні кожному окремому виду, тощо.

Підсумовуючи можемо констатувати, що Угодою про асоціацію не передбачено обов'язку України адаптувати до вимог ЄС національне аграрне законодавство у сфері забезпечення виробництва якісних та безпечних

продуктів харчування для дітей віком від народження до трьох років для задоволення їх специфічних потреб у щоденному харчуванні. Водночас проведений аналіз показав, що законодавство ЄС містить низку нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення якості та безпечності сільськогосподарської сировини, до яких в першу чергу має бути адаптовано національне аграрне законодавство. Така адаптація спрямована на забезпечення продовольчої безпеки держави та гарантування конституційного права кожного на достатній життєвий рівень, а також на доступ до продуктів харчування належної якості.

Шматько Гліб Ілліч,

*аспірант кафедри аграрного, земельного та екологічного права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

АЛЬТЕРНАТИВНА ЕНЕРГЕТИКА УКРАЇНИ: УМОВИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Питанню альтернативної енергетики присвячено багато наукових дискусій, розробляються, впроваджуються та удосконалюються підходи до використання альтернативної та відновлюваної енергетики, а також сучасний стан та перспективи даної галузі в Україні. Альтернативна енергетика набуває ознак однієї з ключових галузей світової економіки. Відновлювані джерела енергії є не просто способом зменшення вуглеводневої енергетичної залежності, це реальна конкурентна перевага для тих країн, які змогли ефективно їх використовувати. Впровадження сучасних технологій у виробництво дає змогу знизити собівартість «зеленої» електроенергії порівняно з тепловими і навіть атомними станціями. Хоча останнє твердження має більш рухливий «ґрунт», який стає полем наукової і технічної полеміки, але одне є незмінним: даний напрямок є шляхом до майбутнього з огляду на його екологічність.

Оцінюючи в цілому стан наукових досліджень проблематики сталого розвитку, можна сказати, що це – інтернаціональна, загальносвітова ідея. Вона має міжнародний, національний, регіональний і локальний аспекти. Крім того, вона передбачає участь в її реалізації різних учасників – урядів, бізнесу та громадянського суспільства. Сталий розвиток - це не просто ідея, не демонстрація намірів – це реальна, практична і керована справа – з конкретними ініціаторами і програмами, включаючи національні плани, стратегії, програми дій. Перехід до сталого розвитку - складний, довготривалий і багатофакторний процес досягнення зрівноваженої взаємодії між

суспільством і навколишнім природним середовищем, гармонізації їх відносин на основі дотримання законів розвитку біосфери. Відновлювані або невичерпні енергоресурси – потоки енергії, що постійно або періодично діють у навколишньому середовищі. У цілому всі енергетичні потоки відновлюваних джерел енергії розділяються на дві основні групи: – пряма енергія сонячного випромінювання; – вторинні прояви енергії сонячного випромінювання у вигляді енергії вітру, гідроенергії, теплової енергії навколишнього середовища, енергії біомаси та ін. [1, с. 261].

Основною перевагою використання відновлюваних енергоресурсів є їх невичерпність та екологічна чистота, що сприяє поліпшенню екологічного стану і не призводить до зміни енергетичного балансу на планеті. При використанні відновлюваних джерел енергії відпадає необхідність у видобуванні, переробці, збагаченні та транспортуванні палива, знімається проблема утилізації або захоронення шкідливих відходів традиційних енергетичних виробництв [2, с. 147].

На сьогоднішній день найбільш динамічним, гнучким та послідовним прикладом політики у зазначеній сфері є політика країн ЄС, головними завданнями якої є забезпечення надійного постачання енергоносіїв за доступними цінами та зменшення навантаження на навколишнє природне середовище завдяки розвитку відновлювальної енергетики. Досвід країн ЄС у переході від традиційних джерел енергії до відновлюваних свідчить не лише про використання енергоощадних технологій, але й засвідчує, що так звана «зелена енергія» являє собою потужний інструмент у енергозабезпеченні промислово-розвинутих країн, складаючи конкуренцію вугільним, нафтогазовим і атомним електростанціям. Україна має значний потенціал відновлюваної енергетики, який необхідно використовувати для стимулювання економічної діяльності країни, покращення її торгового балансу, що надасть змогу не лише оновити основні виробничі фонди в енергетичній сфері, а й створити нові робочі місця та зменшити залежність від імпорту енергоносіїв з використанням диверсифікації джерел енергопостачання. Зауважимо, що розвиток відновлюваної енергетики в Україні передбачено трьома основними документами: Планом заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, Національним Планом дій з відновлюваної енергетики до 2020 року, Енергетичною стратегією України до 2035 року. Головною метою «Енергетичної стратегії України до 2035-го року» є енергоефективність, конкурентоспроможність і безпека. За планами зазначеної стратегії, енерговитратність підприємств і комунально-житлового господарства має зменшитися майже на 20%, що на 20% зменшить викиди парникових газів. Відновлювальні джерела енергії мають використовуватися в загальному виробленні електричної та теплової енергії на 20-30% [3, с. 21-22].

Використання нетрадиційної та відновлюваної енергетики на сучасному етапі розвитку економіки України є недостатнім, недосконалим і не відповідає загальноєвропейському рівню. Поступові кроки у законодавчій (нормативно – правовій) базі держави є майбутнім поштовхом для подальшого розвитку альтернативної енергетики в Україні. Далі реалізація науково-теоретичних і законодавчих основ у промисловості. Для реалізації енергетичної стратегії варто більшу увагу приділяти роз'яснювальній роботі серед населення. Адже усвідомлення особистісної відповідальності за зменшення екологічного навантаження на планету формує загальносуспільне «зелене» мислення, провокує виникнення нових ідей і прогресивних поглядів і як результат дає подальший поступ в галузі альтернативної енергетики [2, с. 150].

Підводячи підсумок сфера альтернативної енергетики потребує системної побудови визначення науково-обґрунтованого визначення термінологічного апарату, вибору пріоритетного виду енергозабезпечення в українських реаліях. Систематизація та розвантаження правового матеріалу щодо регламентації правил регулювання відносин пов'язаних з відновлюваною енергетикою.

Гармонізація законодавства із досвідом країн ЄС у зазначений галузі, де ЄС є провідним партнером України інвестування у впровадження та використання новітніх нетрадиційних джерел енергії для отримання якісно нового потенціалу удосконалення української економіки та енергетики країни. Також дієвим механізмом є продовження процесу залучення інвестицій у формі державно-приватного партнерства, введення в обіг «зелених облігацій». Це дозволить реалізувати Національну стратегію розвитку України в енергетичній сфері, а також сприятиме сталому розвитку інноваційно-енергоєфективної економіки України.

«Наукове дослідження здійснене у рамках виконання проекту «Альтернативна енергетика» в Україні: шляхи законодавчого стимулювання», за підтримки Національного фонду досліджень України».

Використані джерела:

1. *Шабатин Н. Ю.* Соціально-економічні проблеми становлення сталого розвитку в Україні. *Економічний простір*. 2015. № 102. С. 260-271.
2. *Гайдаєнко І.* Альтернативна енергетика в Україні: стан та перспективи розвитку. *Наукові записки з української історії*. 2014. Вип. 34. С. 146-151.
3. *Дятлова В. В.* Сучасні підходи до розвитку відновлювальної енергетики як складової інноваційної економіки України. *Економіка і організація управління*. 2019. Вип. 2. С. 20-27.

Байда Вікторія Миколаївна,

*здобувач вищої освіти на магістерському рівні
юридичного факультету*

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПРАВОВА ОХОРОНА ЛІСІВ

Правова охорона лісів є надзвичайно важливою складовою правового режиму лісів. Відповідно до ч. 1 ст. 86 ЛК організація охорони і захисту лісів передбачає здійснення комплексу заходів, спрямованих на збереження лісів від пожеж, незаконних рубок, пошкодження, ослаблення та іншого шкідливого впливу, захист від шкідників і хвороб. Отже, можна виділити три найважливіші вектори охорони лісів: охорона від пожеж, охорона від незаконних рубок, охорона від шкідників і хвороб. Надзвичайно актуальною є проблема охорони лісів від пожеж. Досі Україна вважалась відносно благополучною країною в лісопожежному сенсі. Річна площа пожеж упродовж останніх років в Україні в перерахунку на 1 га лісових земель була серед найнижчих в Східній Європі. Це підтверджує високий рівень ефективності охорони лісів від пожеж. Водночас, за оцінками фахівців США, Німеччини, Франції, які знайомилися із системою охорони лісів від пожеж в Україні, технічне забезпечення гасіння часто не відповідає сучасному рівню. Недостатній і рівень співпраці та взаємодії між лісовою пожежною охороною та регіональними підрозділами МНС України. З метою поліпшення координації дій у галузі попередження й гасіння лісових пожеж, передусім тих, що характеризуються транскордонним ефектом, під егідою ООН розроблена світова система раннього виявлення пожеж, яка базується на супутниковому спостереженні, прогнозуванні та моделюванні лісопожежних ризиків і централізованій інформаційній системі оповіщення. Науковий супровід цієї системи здійснюють вчені Канади і США у співпраці з Глобальним центром моніторингу пожеж. Україна також задіяна в цій співпраці в частині попередження великих лісових пожеж у зоні відчуження ЧАЕС [1].

Варто зауважити, що питання лісових пожеж слід пов'язувати не стільки зі збільшенням відвідуваності лісів населенням, скільки з культурою поведінки в лісах. У даній сфері надзвичайно важливими є превентивні заходи, застосування яких є одним із принципів екологічного права. Необхідною є профілактика правопорушень у вигляді підвищення свідомості лісокористувачів. Важливим напрямом підвищення ефективності протипожежної охорони лісів можуть бути сучасні телекомунікаційні можливості. Останнім часом значно зросла роль соціальних мереж. В Україні такі соціальні мережі, як «Контакт», Facebook, Twitter, You Tube та інші можна використати для

підняття протипожежної пропаганди на якісно новий рівень. Розміщення протипожежних роликів, фотографій згарищ, інформації про негативні екологічні та соціальні наслідки пожеж можуть бути ефективним інструментом для зменшення кількості лісових пожеж унаслідок необережного поводження з вогнем. Негативно впливає на екосистему лісу здійснення рубок без відповідного дозволу. Існування тіньового ринку деревини погіршує стан природного середовища, розвиток лісового господарства та національної економіки в цілому. Необхідність ефективного проведення моніторингу рубок, посилення контролю за охороною, захистом, використанням і відтворенням деревостанів зумовило схвалення Концепції створення єдиної державної системи електронного обліку деревини розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 листопада 2009 року. Захист лісів від шкідників і хвороб забезпечується шляхом систематичного спостереження за станом лісів, своєчасного виявлення осередків шкідників і хвороб лісу, здійснення профілактики виникнення таких осередків, їх локалізації і ліквідації. Охорона і захист лісів може здійснюватись із застосуванням авіації. Зона авіаційної охорони і захисту лісів визначається центральним органом виконавчої влади з питань лісового господарства з урахуванням замовлень власників лісів і постійних лісокористувачів. Забезпечення охорони й захисту лісів покладається на органи виконавчої влади з питань лісового господарства та органи місцевого самоврядування, власників лісів і постійних лісокористувачів. За порушення законодавства про охорону та використання лісів винні особи можуть бути притягнені до кримінальної, адміністративної, цивільно-правової та дисциплінарної відповідальності. Правопорушення у сфері використання та охорони лісів України можна поділити на дві групи: 1) правопорушення, об'єктом яких є ліс як природний об'єкт; 2) правопорушення, об'єктом яких виступають права на ліси України. До правопорушень першої групи можна віднести незаконну порубку лісу; пошкодження та знищення лісових культур і молодняка; знищення або пошкодження полезахисних лісових смуг та захисних лісових насаджень; пошкодження лісу стічними водами, хімічними речовинами, нафтою і нафтопродуктами, шкідливими викидами, відходами і покидьками. До правопорушень другої групи належать незаконне використання земель державного лісового фонду; порушення встановленого порядку використання лісосічного фонду, заготівлі й вивезення деревини, заготівлі живиці. Кримінальна відповідальність є найсуворішою із всіх видів відповідальності за порушення лісового законодавства. Підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого Кримінальним кодексом України. Злочини проти довкілля, в тому числі й у сфері використання та охорони лісів, передбачені у XIII Розділі Кримінального кодексу України [2].

За злочини у сфері використання та охорони лісів передбачені такі санкції: штраф, арешт, обмеженням волі та позбавлення волі. Найбільш сувора санкція у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років передбачена за знищення або пошкодження лісових масивів вогнем чи іншим загальнонебезпечним способом, якщо це спричинило загибель людей, масову загибель тварин або інші тяжкі наслідки. Найпоширенішим видом юридичної відповідальності за порушення лісового законодавства є адміністративна відповідальність. Підставою для настання такої відповідальності є вчинення адміністративного проступку. Дані проступки передбачені гл. 7 Кодексу України про адміністративні правопорушення, яка має назву «Адміністративні правопорушення у сфері охорони природи, використання природних ресурсів, охорони культурної спадщини» [3].

За вчинення адміністративних правопорушень лісового законодавства передбачені санкції у вигляді штрафів, більшість з яких встановлюються у розмірі від трьох до семи неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Варто зауважити, що санкції за адміністративні порушення лісового законодавства України є надзвичайно низькими, що певним чином перешкоджає виконанню ними попереджувальної, превентивної функції. Вважаємо, що санкції за адміністративні проступки у сфері лісового законодавства необхідно підвищити. Важливим принципом юридичної відповідальності за порушення лісового законодавства України є те, що притягнення винних осіб до адміністративної чи кримінальної відповідальності не звільняє їх від цивільно-правової відповідальності у частині відшкодування шкоди, заподіяної ними в результаті вчинення лісових правопорушень. Екологічну шкоду усувають шляхом відновлення природних ресурсів, відтворення природного об'єкта в природі. Альтернативою є відшкодування збитків, тобто компенсація грошового еквівалента, грошової оцінки негативних наслідків правопорушення – як тих, що вже виникли, так і тих, що мають перспективний характер. Особливістю майнової відповідальності за лісові правопорушення є застосування при обчисленні шкоди таксового методу, передбаченого Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу», яка була прийнята 23 липня 2008 року. Дисциплінарна відповідальність є одним із засобів впливу на осіб, для яких дії з охорони, захисту, відновлення та використання лісів є посадовим обов'язком. Види дисциплінарних стягнень встановлені в ст. 147 Кодексу законів про працю України. За порушення трудової дисципліни до працівника може бути застосовано тільки один з таких заходів стягнення: 1) догана; 2) звільнення [4].

Підсумовуючи вищевикладене, потрібно зазначити, що правовий режим лісів має свою специфіку. Правове регулювання використання та охорони лісів в Україні потребує вдосконалення. Зокрема, слід врегулювати питання

щодо перебування громадян у лісах приватної власності. Крім того, варто розширити права приватних власників лісів, зокрема, збільшити площу лісів, що можуть перебувати у приватній власності. Також необхідно підвищити санкції за адміністративні правопорушення у сфері лісового законодавства України.

Використані джерела:

1. Виклики XXI сторіччя // *Лісовий і мисливський журнал*. 2011. № 3. С. 8-11. С. 10.
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. // *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
3. Кодекс про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. // *Відомості Верховної Ради України*. 1984. № 51. Ст. 1122
4. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 р. // *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. Додаток до № 50.

Бас Валерія Олександрівна,

студентка 4 курсу юридичного факультету

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ЕЛЕКТРОННІ ДОКАЗИ ЯК ЗАСІБ ДОКАЗУВАННЯ У ГОСПОДАРЬКОМУ ПРОЦЕСІ

Сучасне суспільство неможливо уявити без інформаційних комп'ютерних систем, які стосуються майже всіх сфер життя. Саме тому інститут електронних доказів набуває особливого значення та актуальності. У загальному вигляді, «електронні докази» – це сукупність інформації, яка зберігається в електронному вигляді на всіх типах електронних носіїв і в електронних засобах. Особливість цих доказів полягає в тому, що вони не можуть сприйматися безпосередньо, а повинні бути інтерпретовані певним чином та проаналізовані за допомогою спеціальних технічних засобів і програмного забезпечення [3].

Дослідженню інституту електронних доказів присвячені праці І. В. Булгакової, Р. С. Бурганова, Н. Є. Блажівської, О. Т. Боннер, К. Л. Брановіцко, О. П. Вершиніна, С. П. Ворожбіт та інших. Проблематиці використання електронних доказів саме у господарському процесі присвячені роботи: О. О. Присяжнюка, С. О. Тенькова, О. П. Євсєєва, А.Т. Боннера, Є. М. Деркача та інших.

Законодавець в оновленій редакції Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України) у ч.1 ст. 96 надає таке визначення:

«Електронними доказами є інформація в електронній (цифровій) формі, яка містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи (текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи) тощо. Веб-сайти (сторінки) текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних й інші дані в електронній формі. Такі дані можуть зберігатися на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах) тощо, серверах, системах резервного копіювання, інших місцях, зображення даних в електронній формі (зокрема в мережі Інтернет)» [2]. Варто підкреслити, що перелік електронних доказів за ГПК України не є вичерпним, що на мою думку є вірним та впливає з об'єктивної неможливості повного охоплення обсягу такого поняття з огляду на постійний розвиток інформаційних технологій.

Правовою підставою використання електронних доказів у господарському процесі є п. 2.5 Постанови пленуму Вищого господарського суду України № 18 від 26 грудня 2011 року «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції», в якому зазначено, що будь-які подані учасниками процесу докази (зокрема, й стосовно інформації у мережі Інтернет) підлягають оцінці судом на предмет належності та допустимості [4].

Вчений А.Т. Боннер, який відомий завдяки дослідженням електронних засобів доказування, зауважив, що будь-який електронний документ може бути перетворений в форму, яку може прочитати людина. Однак, після такого перетворення він перестає бути електронним і стає традиційним документом [1, с.141]. Проте, варто зауважити, що електронні докази мають свої особливі характеристики, за якими вони не можуть бути охоплені традиційним розумінням письмових доказів.

З огляду на те, що електронні докази є інформацією в електронній (цифровій) формі, цей вид доказів має такі особливі характеристики, що відрізняють його від інших видів доказів: формат, об'єм, спосіб зберігання інформації, спосіб передачі інформації. Названі характеристики файлів вказують на особливу природу інформації в електронній формі та є зрозумілим той факт, що електронним доказам притаманні особливості характерні лише для них.

Найбільш загальними вимогами до електронних документів є те, що електронний документ повинен бути читабельним і мати необхідні реквізити. Одним із способів встановлення достовірності походження електронного документа є електронний цифровий підпис.

Крім того, слід відзначити, що особливо важливим фактором для ухвалення судового рішення у справі є відповідність електронних доказів, основним чотирьом критеріям: належність, допустимість, достовірність та достатність.

Необхідно розуміти, що процес впровадження інноваційних технологій не може носити виключно позитивний характер. Будь-яке реформування має свої наслідки і недоліки, породжує суперечності й нові питання, деякі з яких можливо сформулювати відразу, а інші можна буде виявити тільки в ході правозастосовної практики. А тому нині залишається відкритим питання, як суд буде досліджувати й оцінювати електронні докази в процесі їх подальшої еволюції.

Сьогодні, на суди покладається дуже відповідальний обов'язок, безпосередньо дослідити електронні докази у кримінальних, господарських, цивільних та адміністративних справах. Інакше, докази які не були предметом дослідження у судовому процесі, не можуть бути покладені в основу ухваленого судом рішення.

Підсумовуючи, можна дійти висновку, що проведення судової реформи 2017 року має наслідком впровадження багато позитивних нововведень, які відповідають сучасним уявленням про судочинство. Серед таких, зокрема, революційні зміни щодо такого інституту процесуального права як доказування, який на сьогодні містить положення про електронні докази.

Використані джерела:

1. Боннер А.Т. Электронный документ как доказательство в гражданском и арбитражном процессе. Закон. 2009. № 11. С. 141-147.
2. Господарський процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 6. Ст. 56.
3. Як доказ у процесі доказування. URL: <http://wikipage.com.ua/1x5464.html> (дата звернення: 07.10.2020).
4. Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції: Постанова Пленуму Вищого Господарського Суду України від 26 грудня 2011 р. № 18. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/v0018600-11> (дата звернення: 07.10.2020).

Винник Яна Сергіївна,

студентка 4 курсу юридичного факультету

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЗЕМЕЛЬ ІНДУСТРІАЛЬНИХ ПАРКІВ

Україна взяла стрімкий курс на розвиток економіки за допомогою будівництва індустріальних парків. Ефективність та поширеність останніх, стимулює державу створити міцний та доступний механізм правового

регулювання, так як індустріальні парки є відносно новою концепцією інвестиційного права України.

Основним законодавчим актом відповідно до якого здійснюється правове регулювання індустріальних парків в Україні є Закон України «Про індустріальні парки» від 21.06.2012 року (далі – Закон) [1]. Прийняття цього Закону надало можливість створення і функціонування індустріальних парків на території України.

Відповідно до ст. 1 Закону індустріальний парк – це визначена ініціатором створення індустріального парку відповідно до містобудівної документації облаштована відповідною інфраструктурою територія, у межах якої учасники індустріального парку можуть здійснювати господарську діяльність у сфері переробної промисловості, а також науково-дослідну діяльність, діяльність у сфері інформації і телекомунікацій на умовах, визначених цим Законом та договором про здійснення господарської діяльності у межах індустріального парку.

Суб'єкти спеціального режиму господарювання в межах індустріальних парків є ініціатор створення, керуюча компанія, учасник індустріального парку. Головна роль, звичайно належить ініціатору створення індустріального парку. Відповідно до Закону ним може бути орган державної влади, орган місцевого самоврядування, який згідно з Конституцією України здійснює право власника на землю від імені Українського народу і відповідно до закону наділений повноваженнями розпорядження землею, а також юридична або фізична особа – власник чи орендар земельної ділянки, яка може бути використана та пропонується ним для створення індустріального парку [1]. Керуючись цією нормою, будь-яка особа може виступати з ініціативою створення індустріального парку.

Для створення та функціонування індустріальних парків, потрібно дотримуватись засад, які прямо передбачені Законом, а саме:

- вільного доступу до інформації про можливість використання земель для створення індустріальних парків.
- конкурентності у виборі керуючої компанії на землях державної та комунальної власності;
- гарантування прав на земельні ділянки у межах індустріального парку;
- державної підтримки створення індустріальних парків;
- державного стимулювання залучення інвестицій в індустріальні парки.

Дотримання вище зазначених засад, перш за все покладається на державу. Адже найбільш привабливим чинником для національних та іноземних інвесторів є земельні ділянки, які можуть бути використані для будівництва нових індустріальних парків. Таким чином, держава повинна забезпечити наявність стабільної нормативно-правової бази, яка буде гарантувати швидкий доступ до набуття прав на земельні ділянки для промислових потреб.

В Україні передбачено здійснення державного стимулювання індустріальних парків. Згідно статей 34, 36 Закону можливе звільнення від сплати пайової участі у розвитку інфраструктури населеного пункту; керуючим компаніям та ініціаторам створення на відповідний рік надаються безвідсоткові кредити (позики), цільове фінансування на безповоротній основі для облаштування індустріальних парків.

У Податковому кодексі України (далі – ПКУ) для ініціатора створення, керуючої компанії та учасників індустріального парку встановлено наступні пільги:

- на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, що сплачується на відповідній території, з об'єктів житлової та/або нежитлової нерухомості, що перебувають у власності фізичних або юридичних осіб за рішенням сільських, селищних, міських рад(п. 266.4.2. ст. 266 ПКУ);
- щодо земельного податку, що сплачується на відповідній території за рішенням Верховної Ради Автономної Республіки Крим та відповідних органів місцевого самоврядування(п. 284.1 ст. 284 ПКУ) [2].

У частині другій статті 287 Митного кодексу України зазначено, що товари, що ввозяться на митну територію України на строк не менше трьох років іноземними інвесторами відповідно до Закону України «Про режим іноземного інвестування» з метою інвестування на підставі зареєстрованих договорів (контрактів) або як внесок іноземного інвестора до статутного капіталу підприємства з іноземними інвестиціями, звільняються від сплати ввізного мита [3].

Особливість правового регулювання індустріального парку полягає у наявності державних програм, в яких визначено заходи державної підтримки організацій та підприємств, що здійснюють діяльність на території індустріальних парків. Наприклад, рішенням Хмельницької міської ради від 11.04.2018 р. було затверджено Програму створення та розвитку індустріального парку «Хмельницький» [4]. Метою Програми є визначення перспектив та моделювання індустріального парку «Хмельницький» як потужного інноваційно-технологічного утворення, що стимулюватиме інвестиційно-виробничу діяльність підприємств на локальній території та підвищить інвестиційну привабливість міста Хмельницького.

Варто наголосити, що індустріальні парки – це «двигун» сучасної економіки. Керуючись цим постулатом більшість розвинених країн світу, створюють індустріальні парки. За даними UNIDO (Організація ООН по промислового розвитку), в світі вже функціонує понад 15 000 індустріальних парків [5].

Таким чином, Україна має звернути увагу на позитивний міжнародний досвід країн, що створюють індустріальні парки, та забезпечити на високому рівні прозорості, законності, демократичності та ефективності правового регулювання створення та функціонування даних парків у нашій державі.

Використані джерела:

1. Про індустріальні парки: Закон України від 21.06.2012 р. № 5018-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. №22. Ст. 212.
2. Податковий Кодекс України від 02.12.2010р. №2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13-14, № 15-16, № 17. Ст.112.
3. Митний кодекс України від 13.03.2012р. №4495-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 44-45, № 46-47, № 48. Ст.552.
4. Програма створення та розвитку індустріального парку «Хмельницький»: рішення виконавчого комітету міської ради від 22.03.2018 р. № 213. URL: <https://khm.gov.ua/uk/content/pro-zatverdzhennya-programy-stvorennya-ta-rozvytku-industrialnogo-parku-hmelnyckyyu> (дата звернення: 06.10.2020).
5. UNIDO: офіційний веб-сайт. URL: <https://www.unido.org/> (дата звернення: 06.10.2020).

Вітренко Тетяна Євгенівна,

студентка 4 курсу юридичного факультету

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ ОБОРОНИ

Актуальність обраної теми обумовлюється тим, що до цивільного обороту відбувається залучення певних земельних ділянок, що у свою чергу слугує активізації ринкової економіки на сучасній сходинці розвитку суспільних та правових відносин в Україні. Крім того, законодавство встановлює перелік обмежень на використання окремих видів земель, до яких, зокрема, належать землі оборони України.

Відповідно до ч.1 ст. 77 Земельного кодексу України (далі – ЗКУ), землями оборони визнаються землі, надані для розміщення і постійної діяльності військових частин, установ, військово-навчальних закладів, підприємств та організацій Збройних Сил України, інших військових формувань, утворених відповідно до законодавства України. Крім того, навколо військових та інших оборонних об'єктів, у разі потреби, створюються захисні, охоронні та інші зони з особливими умовами користування [1]. Відповідно до ст. 2 Закону України «Про використання земель оборони», військовим частинам для виконання покладених на них функцій та завдань, земельні ділянки надаються у постійне користування відповідно до вимог Земельного кодексу України [2]. Військові частини зобов'язані використовувати надані їм земельні ділянки відповідно до вимог земельного і природоохоронного законодавства та з дотриманням вимог щодо забезпечення безпеки населення у процесі проведеної ними постійної діяльності.

Слушно зауважує науковець О. М. Пашенко, що саме користувачами земель оборони можуть бути установи, підприємства, організації і військово-навчальні заклади, які належать наступним силовим структурами: Міністерство оборони, Міністерство внутрішніх справ, Служба безпеки, Адміністрація Державної прикордонної служби, війська Цивільної оборони, а також правоохоронні органи [3, с.32]. Даний висновок вчений зробив на підставі норм ст. 12 ЗУ «Про оборону України».

Варто зазначити, що специфічною ознакою права власності на землі оборони є особливий суб'єктний склад. На землі оборони поширюється тільки публічна форма права власності. Тобто, особливістю правового режиму земель оборони є те, що вони можуть перебувати лише в державній власності [1]. Таким чином, право власності на землі оборони в суб'єктивному розумінні можна розтлумачити як право держави у межах, встановлених законом, володіти, користуватися та розпоряджатися земельними ділянками із земель оборони.

На думку О.П. Гаражі, функціональне використання земель оборони поділяється на громадське (військові навчальні заклади), виробниче (військово-промислові об'єкти), соціально-культурне (санаторії, бази відпочинку), житлове (військові містечка), спеціальне (військові об'єкти), транспортне (автопарк, мости), інженерне (антени, радары), складське [4, с.44]. До прикладу, статтею 173 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України, встановлюються вимоги щодо утримання району розташування військової частини, території військового містечка та прилеглих до нього вулиць. Стаття 368 Статуту визначає вимоги до утримання території полігону [5]. Щодо складських приміщень, то варто зауважити, що військові склади з паливом для ракет та іншими видами речовин, військові полігони є небезпечними як для людей, так і для екологічної ситуації навколишнього світу. Тому, якщо в подальшому вони не будуть використовуватися за цільовим призначенням, то їх необхідно привести до первісного стану. Такі землі доцільно очистити від небезпечних речей і речовин, після чого можна змінити їх цільове призначення [4, с. 44].

В свою чергу, ч. 3 ст. 77 ЗКУ передбачає зовнішнє зонування земель оборони - створення навколо оборонних об'єктів захисних, охоронних та інших зон з особливими умовами користування [1]. Проте, спеціальний Закон України «Про використання земель оборони» лише продублював зазначене положення, не конкретизувавши питання щодо правового режиму відповідних зон та порядку їх встановлення, що є важливим моментом для раціонального використання земель оборони.

Ч. 2 ст. 2 Закону України "Про використання земель оборони" містить вказівку на існування особливостей надання земельних ділянок військовим частинам. Актуальним з цього питання є наказ Міністра оборони України

від 22.12.97 № 483 "Про затвердження "Положення про порядок надання в користування земель (земельних ділянок) для потреб Збройних Сил України та основні правила користування наданими землями", відповідно до якого, землі (земельні ділянки) надаються військовим частинам, військово-навчальним закладам, установам, підприємствам та організаціям Збройних Сил України для їх розміщення та постійної діяльності [6].

Варто зауважити, що, питання щодо власності власності, зокрема користування землями оборони України потребують більш детального законодавчого врегулювання. На мою думку, раціональним рішенням такої проблеми є доповнення Закону України «Про використання земель оборони» нормами щодо питань права власності на землі даної підкатегорії. Також, слід погодитися з науковцем О. М. Пашенком у тому, що правове регулювання правового режиму більшості різновидів земель оборони на сьогодні відсутнє, а ЗУ «Про використання земель оборони» не відповідає своїй назві [3, с. 32].

На основі вищевикладеного, можна зробити висновок, що функція здійснення оборони, належить виключно до компетенції держави, що, в свою чергу, покладає на державу обов'язок забезпечити Збройні Сили України та інші військові формування, які утворені відповідно до законів України, всіма необхідними засобами, в тому числі і землями. Тому основна частина земельних ділянок цього виду є власністю держави, про що і йдеться у чинному законодавстві України. Це, насамперед, земельні ділянки під військовими частинами, складами боєприпасів, військовими полігонами, військовими аеродромами тощо. Таким чином, землі оборони використовуються лише в тих рамках, які встановила держава. Проте, відкритим залишається питання щодо детального законодавчого врегулювання проблем користування землями оборони. На мою думку, необхідно вдосконалити спеціальний Закон України «Про використання земель оборони» тому що він практично не виконує регулятивну роль, так як є відтворенням положень ст. 77 ЗКУ. Таким чином, це є негативним явищем, оскільки ч. 5 ст. 20 ЗКУ відсилає саме до даного закону в частині регулювання питань визначення особливостей правового режиму земель оборони.

Використані джерела:

1. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3-4. -ст. 27.
2. Про використання земель оборони Закон України від 27.11.2003. № 1345-IV *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 14. ст. 209. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1345-15/ed20191205#Text>.
3. Пашенко О.М. Особливості правового режиму земель оборони // *Земельне право України: теорія і практика*. 2007. № 1. С. 3.

4. Гаража О.П. Інституціональні основи управління та оцінки земель оборони України // *Оцінка земель*. 2017 № 1'2017. С. 43–49.
5. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України Закон України від 24.03.1999 р. № 548-XIV *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 22-23. ст.194. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text>.
6. Про затвердження "Положення про порядок надання в користування земель (земельних ділянок) для потреб Збройних Сил України та основні правила користування наданими землями Наказ Міністра оборони України від 22.12.1997 р. № 483. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0483322-97#Text>.

Войтович Віта Ігорівна,

студентка 4 курсу юридичного факультету

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ФОРВАРДНИЙ КОНТРАКТ ЯК ЮРИДИЧНИЙ МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ МАЙНОВИХ ПРАВ НА ОБ'ЄКТИ НЕРУХОМОСТІ

Відповідно до чинного законодавства та усталеної практики, на первинному ринку купівлі нерухомості в Україні найбільш поширеними є договори про участь у фонді фінансування будівництва, інвестиційні договори, попередні договори та форвардні контракти. Останнім часом забудовники для зменшення податкового навантаження в своїй роботі використовують юридичний механізм реалізації майнових прав на квартири саме через форвардний контракт.

Форвардний контракт – це двостороння угода за стандартною (типовою) формою, яка засвідчує зобов'язання особи придбати (продати) базовий актив у визначений час та на визначених умовах у майбутньому, з фіксацією цін такого продажу під час укладення форвардного контракту [1].

У Постанові КМУ від 19 квітня 1999 р. № 632 «Про затвердження Положення про вимоги до стандартної (типової) форми деривативів» [1] визначено обов'язкові реквізити форвардного контракту: назва контракту; сторони контракту; базовий актив контракту та його характеристики; кількість базового активу; вартість контракту; ціна виконання; термін виконання; порядок оплати придбаного (проданого) базового активу; відповідальність сторін у разі невиконання чи неналежного виконання зобов'язань, встановлених цим контрактом; порядок розгляду спорів, що виникають під час укладення та виконання контракту; адреси, підписи, печатки, реквізити

банківських рахунків (для юридичних осіб) та паспортні дані (для фізичних осіб) сторін контракту.

Базовим активом виступають майнові права на об'єкт нерухомості, який будуть (квартиру чи нежитлові приміщення). Таким чином, купуючи за форвардним контрактом базовий актив, покупець страхує себе від можливих негативних змін на ринку нерухомості у майбутньому, адже цей вид договорів фіксує усі права та обов'язки сторін, які вони реалізують у майбутньому, у тому числі вартість безпосередньо на момент укладання контракту [2].

Варто зазначити, що при використанні форвардного контракту:

– інвестор (покупець) не набуває право власності на саму квартиру, а лише набуває майнові права на право набути у власність квартиру після введення об'єкту будівництва в експлуатацію (ст. 331 ЦКУ);

– інвестор (покупець) не може визнати право власності на новозбудоване майно, оскільки юридично за нормами чинного законодавства України та судової практики таке право в нього виникне з моменту державної реєстрації права власності. Таке твердження підтверджується, зокрема, Правовим висновком ВСУ від 18.02.2016 р. у справі № 6-244цс14 [3].

Механізм інвестування в об'єкт нерухомості через дериватив, яким виступає форвардний контракт, здійснюється через посередника – компанію з управління активами (далі – КУА). Процедура реалізації полягає в наступному: забудовник укладає з КУА форвардний контракт, предметом якого виступає право укладення в майбутньому договору купівлі-продажу майнових прав на нерухомість; КУА реалізує форвардний контракт шляхом укладання з інвестором (покупцем) договору купівлі-продажу деривативу, який має обмежений строк дії; після здійснення 100% сплати по договору купівлі-продажу деривативу, інвестор (покупець) підписує акт прийому-передачі деривативу; для укладання договору купівлі-продажу майнових прав інвестор (покупець) пред'являє забудовнику в визначений термін акт прийому-передачі деривативу; інвестор (покупець) і забудовник укладають договір купівлі-продажу майнових прав, який містить всі істотні умови визначені законодавством до даного типу договорів [2].

Досліджуючи форвардний контракт з точки зору його позитивних та негативних моментів для інвестора (покупця) щодо укладання форвардних контрактів при купівлі-продажу майбутньої квартири в науковій літературі зазначають, що перевагою форвардного контракту для інвестора (покупця) є виключення ризику подвійних продаж з боку забудовника (забезпечується виключне переважне право на придбання об'єкту нерухомого майна за договором купівлі-продажу майнових прав), зменшення витрат (договір не потребує нотаріального посвідчення, не має додаткових витрат на переоформлення майна від забудовника до інвестора), фіксування усіх умов продажу базового активу на момент укладання угоди [4]. Однак, слід зазначити, що існують

ризика неможливості повернення частини коштів за договором та відсутній гарантії щодо своєчасної здачі об'єкта в експлуатацію. Отже, даний механізм набуття прав на майнові права на об'єкти нерухомого майна є дієвим, має спрощену і доступну процедуру, унеможливує подвійний продаж, відповідає загальним вимогам законодавства України на даний час.

З огляду на вищезазначене, серед різних способів інвестування зведення об'єктів нерухомості, інвестування через купівлю форвардного контракту є однією з найбільш безпечних форм інвестування.

Використані джерела:

1. Про затвердження Положення про вимоги до стандартної (типової) форми деривативів: Постанова КМУ від 19 квітня 1999 р. № 632. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/632-99-p#Text> (дата звернення: 06.10.2020).
2. Як купують квартири у будинку на етапі будівництва. Форвардний контракт. 25.12.2019 р. URL: http://tvoemisto.tv/news/yak_kupuyut_kvartynu_u_budynku_na_etapi_budivnytstva_forvardnyy_kontrakt_105302.html (дата звернення: 06.10.2020).
3. Постанова ВСУ від 18.02.2016 р. у справі № 6-244цс14 URL: https://protocol.ua/ua/postanova_vsu_vid_18_02_2015_roku_u_spravi_6_244tss14/ (дата звернення: 06.10.2020).
4. Шавгулідзе В. Форвардний контракт при купівлі-продажу майнових прав від забудовника: що треба знати. 21.11.2019 р. URL: <https://obrii.net/форвардний-контракт-при-купівлі-прод/> (дата звернення: 06.10.2020).

Воловник Євгенія Юрївна,

студентка 4 курсу юридичного факультету

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ «ЕЛЕКТРОННОГО СУДУ» В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

В умовах сьогодення застосування електронних засобів є невід'ємною частиною у будь-якій сфері діяльності. Особливу увагу цьому можна приділити саме в період карантину, що не завжди дає можливість повноцінно провести судові засідання. Можливість застосування «безконтактного» судочинства із використанням сучасних технічних засобів є однією із провідних цілей, що встановлені Єдиною судовою інформаційно-телекомунікаційною системою. Дана система забезпечує ведення судами електронного діловодства, захищене зберігання, автоматизоване аналітичне і статистичне

опрацювання інформації, визначення суддів для розгляду конкретних справ, добір присяжних, ведення Єдиного державного реєстру судових рішень тощо [1].

Питання впровадження електронного судочинства ставали предметом досліджень великої кількості дослідників, зокрема таких, як Р.О.Арсирій, Н. В. Кушакова-Костицька, О. В. Шамрай, Н. О. Пронь, Д. А. Кульбашенко та ін.

Поняття «електронний суд» почало застосовуватись після прийняття Закону України №2147-VIII «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, також до Цивільного процесуального кодексу України, а також Кодексу адміністративного судочинства України і інших законодавчих актів» [2]. Також можна постежити що попереднім законом були внесені зміни у процесуальні кодекси, які передбачали, зокрема, застосування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи у процесі здійснення судочинства, але чіткого визначення «електронний суд» ніде так і не визначено. Базис роботи «електронного суду» визначається у розділі XI Рішення Ради суддів України від 26.11.2010 р. №30 [3].

«Електронний суд» допоможе вирішити існуючі проблеми в системі судочинства, а саме: забезпечити доступність правосуддя за рахунок обміну електронними документами між усіма учасниками судового процесу, скоротити судові витрати на поштові відправлення та виготовлення паперових документів, удосконалити та прискорити передачу судових документів між судами тощо. електронне правосуддя спрямоване на забезпечення прозорості та доступності правосуддя, на підвищення якості роботи судів та значну економію державних коштів [4, с. 6].

Незважаючи на переваги та перспективи Електронного суду він має свої недоліки. Насамперед, необхідно зазначити, що перше, що потрібно вирішити – це питання про забезпечення безпеки та захисту інформації в Єдиній судовій інформаційній системі. Адже поширеними загрозами в інформаційній системі є такі: 1) загроза конфіденційності інформації; 2) загрози цілісності інформації; 3) загрози доступності інформації та ресурсів самої інформаційної системи; 4) вірусні загрози, тощо.

Крім цього, поширеною проблемою, яка потребує реакції з боку держави є не достатньо високий фаховий рівень суддів і працівників апарату в аспекті знань і навичок використання програмних продуктів, що функціонують в судах [5, с. 118].

Проте, незважаючи на проблеми та неточності у роботі «електронного суду» є невеликий прогрес і станом на сьогодні завдання, що поставлені перед ним, реалізовані лише частково. Але, незважаючи на це, реалізована частина даного проекту і можна говорити про визначення «електронний суд» – це підсистема в системі Єдиної судової інформаційної системи України, призначена для забезпечення своєчасного отримання учасниками

судового процесу повісток та повідомлень про розгляд судових справ та процесуальних документів, ухвалених під час розгляду справ [4, с. 16].

Не можливо не погодитися з тим, що проект «електронного суду» передбачає досить таки великий та довготривалий обсяг роботи над вдосконаленням його системи та проблем функціонування, але він надає значну перевагу для деяких категорій осіб, або ж навіть для окремих ситуаціях, використання в яких звичайного суду стає просто неможливим.

У багатьох іноземних країнах «електронний суд» функціонує уже давно і досить таки успішно. можна привести в приклад зокрема працюючу в Сінгапурі Систему електронної подачі документів (Electronic Filing System), яка з 2000 року є обов'язковою при подачі документів у цивільних справах. Також можна зазначити, до прикладу, Електронну інформаційну службу (Electronic Information Service), котра дає можливість дізнатися про всі процесуальні дії суду в режимі реального часу [4, с. 11]. Таких прикладів можна навести велику кількість, оскільки електронні засоби отримання та надання інформації стають дедалі поширенішими серед усіх країн світу, у зв'язку із появою новіших технологій, а усі звичні способи та засоби будуть «просуватися» на задній план.

Отже, можна стверджувати, що Електронний суд є досить хорошою перспективою та його використання є досить корисним у деяких випадках, що обмежують проводити повноцінне судове засідання. Але необхідність вдосконалення ще й досі має актуальне значення, та необхідно працювати задля того, аби забезпечити більш якісне виконання поставлених завдань та задач.

Використані джерела:

1. Як працює електронне судочинство, або «Встати! Суд на зв'язку». URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3016937-ak-pracue-elektronne-sudocinstvo-abo-vstati-sud-na-zvazku.html> (Дата звернення 09.10.2020).
2. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, також до Цивільного процесуального кодексу України, а також Кодексу адміністративного судочинства України і інших законодавчих актів: Закон України №2147-VIII від 03.10.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19>.
3. Щодо положення про автоматизовану систему документообігу суду: Рішення Ради суддів України №30 від 26.11.2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr030414-10#Text>.
4. Бринцев О. В. «Електронний суд» в Україні. Досвід та перспективи: монографія. Х.: Право, 2016. 72 с.
5. Сердюк Л. Р. Теоретико-прикладні проблеми впровадження електронного судочинства в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2016. С. 115-118.

Врублевська Євгенія Юрївна,

студентка 4 курсу юридичного факультету

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

РОЛЬ АНТИМОНОПОЛЬНОГО КОМІТЕТУ УКРАЇНИ У СФЕРІ КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ

Важлива роль у здійсненні конкурентної політики належить Антимонопольному комітету України – органу зі спеціальним статусом, метою діяльності якого є захист конкуренції в підприємницькій діяльності та у сфері державних закупівель [1]

Але є різні підходи щодо політики конкуренції. Якщо звертатися до лібералів та неолібералів, то вони обґрунтовують максимальну користь для розвитку конкуренції від невтручання держави в економічні процеси. Яскравими представниками цього підходу - Адам Сміт, Людвіг фон Мізес, Мілтон Фрідман та Мюррей Ротбард. Відносно іншого підходу, то держава підтримує конкуренцію через гарантування прав власності, свободи входу на ринок, забезпечення рівних умов конкуренції. Вітчизняними дослідниками конкуренції є А. Шастіко, С. Авдашева, В. Клименко та інші.

Для початку потрібно визначити сутність антимонопольної політики та конкурентної політики. Конкурентна політика є поняттям ширшим. Вона разом із завданням захисту конкуренції, має на меті її розвиток та включає заходи, які направлені на формування нових ринків [2]. Антимонопольну політику визначають як сукупність дій, які спрямовані на захист конкуренції, через установлення та підтримання правил, які запобігають виникненню обставин та забороняють дії, що можуть призвести до недопущення, усунення чи обмеження конкуренції.

Отже, конкурентну політику можна поділити на два основні блоки: захисні і активні заходи. Захисні заходи передбачають, що конкуренція вже існує на ринку. До цього блоку відносяться заходи контролю над угодами з економічної концентрації, запобігання зловживань домінуючим становищем, змов та узгодження дій, а також боротьба із недобросовісною конкуренцією. А активні заходи спрямовані на створення конкуренції, де її раніше не існувало або була стримана регулятивними факторами. До таких заходів відноситься розвиток конкуренції у галузях, де розповсюдженні монополії, встановлення і забезпечення правил конкуренції, створення нових ринків шляхом передачі господарських функцій від держави на користь приватних компаній тощо.

В Україні відповідальним органом за здійснення захисних та активних заходів конкурентної політики є Антимонопольний комітет України

(далі – АМКУ). Він був створений у 1993 р. як державний орган зі спеціальним статусом, метою діяльності якого є забезпечення захисту конкуренції у підприємницькій діяльності та у сфері державних закупівель [3].

Відповідно до ст. 7 ЗУ Про Антимонопольний комітет України основними завданнями АМКУ із забезпечення захисних заходів є участь у формуванні та реалізації конкурентної політики в частині:

1. Державного контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції, запобігання, виявлення і припинення порушень законодавства про захист економічної конкуренції.

2. Контролю за концентрацією, узгодженням дій суб'єктів господарювання та дотриманням вимог законодавства про захист економічної конкуренції під час регулювання цін (тарифів) на товари, що виробляються (реалізуються) суб'єктами монополій.

3. Здійснення контролю щодо створення конкурентного середовища та захисту конкуренції у сфері державних закупівель [1].

До активних заходів здійснення конкурентної політики Антимонопольного комітету належить діяльність, спрямована на:

1. Сприяння розвитку добросовісної конкуренції.

2. Методичне забезпечення застосування законодавства про захист економічної конкуренції.

Запобігання створенню монополій є найкращим механізмом для боротьби із ними. Чесна конкуренція унеможливує формування монополії, тому що усуває передумови до їх формування. Діяльність Антимонопольного комітету України базується в основному на боротьбі вже з існуючими монополіями, а не на попередженні формувань монополій. Саме існування та діяльність Антимонопольного комітету виявились одним із стримуючих механізмів для підприємств у розширенні їх господарської діяльності. Побоювання потрапити в антимонопольне розслідування та додаткові видатки на юридичний та адміністративний супровід стримує підприємства брати участь, наприклад, у тендерах на державні закупівлі.

Одним із основоположних елементів розвитку конкуренції є саме відсутність чи мінімізація бар'єрів входу чи виходу на ринок. Антимонопольним комітетом України було розроблено показник, що відображає інтенсивність такого вступу, а саме норма входження в ринок та норма виходу з ринку суб'єктів господарювання [3].

Забезпечення розвитку конкуренції та перешкоджання монополюючим утворенням навіть без активної участі АМКУ могло б відбутись внаслідок підписання Асоціації з Європейським Союзом, який передбачав приєднання до Зони вільної торгівлі, що передбачає відміну митних та інших перешкод ведення торгівельних відносин.

Отже, можна зробити висновок, що монополіям легше та потенційно

ефективніше запобігати, ніж потім боротися із ними. Це можна реалізувати через посилення акценту діяльності Антимонопольного комітету та інших міністерських відомств на законотворчий процес, тобто недопущення умов створення монополій чи інших протиправних зловживань.

Використані джерела:

1. Про Антимонопольний комітет України: Закон України від 26.11.1993 № 3660 Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659>.
2. Клименко В. В., Лозова Г. М. Організаційно-методологічні засади механізму адвокатування конкуренції. Стратегія розвитку України. Національний авіаційний університет. 2011. Т. № 4. С. 71-77.
3. Звіт Антимонопольного комітету України за 2019 рік. С 9–10. URL: <https://amcu.gov.ua/pro-nas/zvitnist/richni-zviti/zvit-2019>.

Горбатко Вікторія Віталіївна,

студентка 4 курсу юридичного факультету

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПОНЯТТЯ ТА ПОРЯДОК ВИЗНАЧЕННЯ КІНЦЕВОГО БЕНЕФІЦІАРНОГО ВЛАСНИКА ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ

Згідно з українським законодавством у юридичній практиці для номінації контролюючої особи використовується поняття «кінцевий бенефіціарний власник». Поняття «бенефіціар» (від фр. *benefice* - прибуток, користь) – це фізична або юридична особа, що являється одержувачем грошей, якій призначається грошовий платіж. Цим терміном позначають особу, що має можливість контролювати діяльність юридичної особи. Тому, відповідно до абзацу першого ч. 1, ст.64-1 Господарського кодексу України (далі – ГК України), зазначається, що підприємства, крім державних та комунальних підприємств, зобов'язані встановлювати свого кінцевого бенефіціарного власника (контролера), регулярно оновлювати і зберігати інформацію про нього та надавати її державному реєстратору у випадках та в обсязі, передбачених законом [1].

Такий обов'язок розповсюджується на новостворені підприємства і ті, що були створені раніше. Так, відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо визначення кінцевих вигодоодержувачів юридичних осіб та публічних діячів» від 14.10.2014 р. № 1701-VII (далі – Закон № 1701-VII) юридичні особи, зареєстровані до набрання чинності

цього закону, зобов'язані подати державному реєстратору відомості про свого кінцевого бенефіціарного власника (контролера), у тому числі кінцевого бенефіціарного власника (контролера) їх засновника (учасника), якщо засновник (учасник) – юридична особа, або про відсутність такого кінцевого бенефіціарного власника – упродовж 10-ти місяців з дня набрання чинності Законом № 1701-VII [2].

Відповідно до п. 30, ч. 1, ст.1 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 06.12.2019 р. № 361-IX, кінцевий бенефіціарний власник - будь-яка фізична особа, яка здійснює вирішальний вплив (контроль) на діяльність клієнта та/або фізичну особу, від імені якої проводиться фінансова операція [3].

Порядок визначення інформації кінцевого бенефіціарного власника відображається в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців (ЄДР). Окрім цього, у випадках зміни даних інформації щодо бенефіціарного власника, то про це повинен повідомлятися державному реєстратору і відповідним чином повинно про це зазначатись у ЄДР. Тому, відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» відомості до ЄДР мають надаватись щодо: інформація про кінцевого бенефіціарного власника юридичної особи, у тому числі кінцевого бенефіціарного власника її засновника, якщо засновник - юридична особа; перелік засновників (учасників) юридичної особи; прізвище, ім'я, по батькові (за наявності), дата народження, країна громадянства, серія та номер паспорта громадянина України або паспортного документа іноземця, місце проживання, реєстраційний номер облікової картки платника податків (за наявності), а також повне найменування та ідентифікаційний код (для резидента) засновника юридичної особи, в якому ця особа є кінцевим бенефіціарним власником, характер та міра (рівень, ступінь, частка) бенефіціарного володіння (вигоди, інтересу, впливу) [4].

Кодексом України про адміністративні правопорушення передбачається адміністративна відповідальність за неподання або несвоєчасне подання державному реєстратору передбаченої Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» інформації про кінцевого бенефіціарного власника юридичної особи або про його відсутність, або документів для підтвердження відомостей про кінцевого бенефіціарного власника юридичної особи. Відповідальність за таке порушення настає згідно з ч. 6 статті 166-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення, що тягнуть за собою накладення штрафу на керівника юридичної особи або особу, уповноважену діяти від імені

юридичної особи (виконавчого органу), від однієї тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [5].

Крім адміністративної відповідальності у певних випадках передбачено кримінальну відповідальність. Так, відповідно до положень ст. 205-1 Кримінального кодексу України (далі – КК України), за подання державному реєстратору завідомо неправдивих відомостей реєстрації юридичної особи застосовується кримінальна відповідальність у вигляді штрафу від 5000 до 8 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 85 000 до 136 000 грн.), або арешту на строк від 3 до 6 місяців, або позбавлення волі на строк до трьох років [6].

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що кінцевий бенефіціарний власник являється особою, що здійснює вирішальний вплив на підприємницьку діяльність конкретної юридичної особи. Останні зобов'язані встановлювати свого кінцевого бенефіціарного власника шляхом надання щодо нього інформації державному реєстратору. У разі ненадання чи надання недостовірної інформації настає адміністративна або кримінальна відповідальність.

Використані джерела:

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної ради України*. 2003. № 18. № 19-20. № 20-21. Ст. 144.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення кінцевих вигодоодержувачів юридичних осіб та публічних діячів: Закон України від 14.10.2014 р. № 1701-VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2014, № 46, ст. 2048.
3. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2019 р. № 361-IX. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2020, № 25, ст. 1 71.
4. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2003, № 31-32, ст. 263.
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. №80731-X. *Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР)* 1984, додаток до № 51, ст. 1122.
6. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001, № 25-26, ст. 131.

Гуменюк Катерина Миколаївна,

студентка 4 курсу юридичного факультету

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

АЛЬТЕРНАТИВНІ СПОСОБИ ВИРІШЕННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ

Наукова значимість та актуальність обраної теми обумовлюється тим, що альтернативні способи вирішення спорів вже давно визнані одним із кращих шляхів розв'язання конфлікту. Сьогодні ми бачимо, що альтернативні способи вирішення спорів успішно використовуються в зарубіжних країнах, демонструють значні результати під час розв'язання правових спорів. У зв'язку з цим дослідження розвитку альтернативного вирішення правових спорів та перспектив їх застосування є надзвичайно актуальним в умовах сьогодення.

Суспільна значущість альтернативного вирішення правових спорів була підставою для аналізу його вітчизняними науковцями, зокрема: Ю. Білоусова, Н. Бондарено-Зелінської, О. Брижинського, Д. Давиденка, С. Довгуніка, В. Дручека, Г. Єрмоєнко, І. Захар'ячевої, В. Кабанець, К. Канішевої, О. Карягіної, Ю. Коляснікової, Д. Проценко, В. Рекуна, А. Свінцицького, О. Скворцова, Ю. Сліпченко, О. Спектор, О. Сушинського, І. Терещенко, О. Угриновської, Г. Ульянової, Т. Худякова та ін.

Статтею 124 Конституції України визначено, що судочинство в Україні здійснюється виключно судами [1], проте у 2016 році в Україні була проведена реформа в частині правосуддя. Певні статті Конституції України, а також Закону України «Про судоустрій та статус суддів» зазнали істотних змін. Зокрема, вперше на рівні Конституції України у частині 3 ст. 124 закріплено положення, що «законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору».

У науці не існує єдиного визначення поняття альтернативного вирішення правових спорів. Із цього приводу варто зазначити, що за визначенням, наданим Великим енциклопедичним словником, під конфліктом (від лат. «conflictus» – «зіткнення») розуміється зіткнення сторін, думок, сил [2, с. 625]. Науковці та практики не можуть дійти спільної думки, щоб охарактеризувати дане питання. Проте можна зазначити, що це засоби несудового впливу на спір, що виникає в процесі здійснення господарської діяльності, метою яких усунення суперечностей між сторонами, його розв'язання або мінімізація негативних наслідків для учасників, за оптимальних витрат часу.

На даному етапі, я погоджуюсь з тезисом про завантаженість судів, при тому, що процес вирішення спору стає довготривалим, що часто не вигідно

і самим учасникам процесу, послуги кваліфікованих юристів є надто вартісними, тому стають недоступними для громадян, а механізм примусового виконання рішень дуже часто не спрацьовує, і не гарантує реального вирішення проблеми. В сукупності дані проблеми спонукають громадян до пошуку нових способів вирішення конфліктів. Альтернативні способи дозволяють усьому населенню використовувати додаткові, більш гнучкі, такі, що будуть підходити обом сторонам методи подолання суперечностей. Ці способи є додатковою гарантією реалізації конституційного права на вибір адекватного та зручного шляху вирішення спору з метою захисту прав та законних інтересів.

Приблизно 20 років тому в Україні вживаним став термін «медіація» як один з альтернативних способів врегулювання спорів. В Україні все частіше відкривають кабінети медіації у судах задля інформування громадськості та покращення доступу до правосуддя. Так, зокрема, нещодавно відбулося відкриття кабінету медіації в Одеському апеляційному господарському суді. Важливими є зміни, внесені до процесуальних кодексів, зокрема Господарсько-процесуального кодексу [3]. До позитивних змін слід віднести те, що у кодексі нарешті згадується слово «медіація», а також норми, що стимулюють сторони до мирного врегулювання спору

Медіація, або посередництво, може використовуватись як інструмент вирішення спорів, що застосовується державним судом. В якості посередника призначається особа з числа посадових осіб господарського суду, які мають кваліфікацію, що відповідає суті спору, що виник. Законодавство передбачає можливість врегулювання спору за допомогою посередника лише після надходження до суду належним чином оформленої позовної заяви.

Погоджуюсь з думкою Н. Бондаренко-Зелінської, яка визначає основне значення альтернативних способів вирішення спорів, що полягає в тому, що за його допомогою відбувається фільтрування тих правових спорів, які дійсно потребують повного судового розгляду від тих, що можуть бути вирішені без участі суду [4, с.166].

Отже, розвиток альтернативних способів врегулювання спорів набуває популярності, що зумовлюється перевагами даного способу вирішення конфліктів. Впровадження альтернативних позасудових методів вирішення господарських спорів відіграє важливу роль у сприянні зменшенню навантаження на судову систему, позитивно вплине на правову культуру та свідомість громадян, скоротить час вирішення спорів, а також надасть можливість вимірювати справедливість самостійно, значній економії коштів на веденні судового процесу створить можливість зберегти позитивні відносини з контрагентом в майбутньому.

Використані джерела:

1. Конституція України від 28.06.1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30, ст. 141.
2. Великий енциклопедичний словник / під ред. А. Прохорова. М.: Радянська енциклопедія, 1993. 1 628 с.
3. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 03.10.2017 № 2147-VIII. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>.
4. Бондаренко-Зелінська Н. Л. «Окремі аспекти альтернативного вирішення спорів при врегулюванні сімейних конфліктів». Приватне право і підприємництво. 2016. Вип. 15. С. 158–162.

Гучинський Назарій Павлович,

студент 4 курсу юридичного факультету

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ВИДИ ЮРИСДИКЦІЇ ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ КРИТЕРІЇВ КЛАСИФІКАЦІЇ

Поняття судової юрисдикції є складним і багатоаспектним явищем, зміст якого в різні періоди розвитку наукової думки змінювався відповідно до уявлень правознавців про місце суду серед інших органів державної влади і в механізмі правого регулювання в цілому. В цілому під судовою юрисдикцією розуміють інститут права, який покликаний розмежувати компетенцію як різних ланок судової системи, так і різних видів судочинства – цивільного, кримінального, господарського та адміністративного.

Дослідженням проблем судової юрисдикції займалися такі науковці, як Бринцев О.В., Демченко С.Ф., Коверзнев В.О., Кобрін А.Є., Логуш Л.В., Снідевич О.С., Сердюк В.В., Пасенюк О. М. та багато інших. Проте окремі питання визначення критеріїв класифікації різних видів юрисдикції й досі залишаються не вирішеними.

Під критеріями розмежування судової юрисдикції розуміють передбачені законом умови, за яких певна справа підлягає розгляду за правилами того чи іншого виду судочинства, як-то: суб'єктний склад правовідносин, предмет спору та характер спірних матеріальних правовідносин. Крім того, таким критерієм може бути пряма вказівка у законі на вид судочинства, в якому розглядається визначена категорія справ.

Правила визначення юрисдикційності відповідної справи встановлені процесуальними законами, зокрема, ст. 20 Господарського процесуального

кодексу України (далі – ГПК України) [1]. Визначення правильної юрисдикційності того чи іншого спору має важливе значення. Адже Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) у своїй практиці неодноразово звертав увагу на те, що кожен має право на суд, встановлений законом, тобто відповідний орган повинен мати повноваження вирішувати питання, що належать до його компетенції, на основі принципу верховенства права [2]; юрисдикцію суду має визначати закон [3].

З прийняттям 3 жовтня 2017 року Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» [4] у ГПК України було закріплено нові правила визначення юрисдикції та підсудності справ: ключовою ознакою став предмет спору, а не суб'єкт. Так, наприклад, глава 2 ГПК України присвячена питанням юрисдикції, і перший параграф визначає предметну і суб'єктну юрисдикцію господарських судів. Зокрема, ст. 20 ГПК України встановлює перелік справ, які відносяться до юрисдикції господарських судів. Водночас, перелік справ, визначений ч. 1 ст. 20 ГПК України не є вичерпним, зокрема, п. 15 ч. 1 ст. 20 ГПК України містить формулювання «інші справи у спорах між суб'єктами господарювання». Крім того, у частині 2 цієї ж статті закладено перелік справ, які відносяться до компетенції Вищого суду з питань інтелектуальної власності. З метою попередження юрисдикційних спорів також введено поняття «похідних вимог», які в окремих випадках можуть бути об'єднані з основними, навіть, якщо окремо вони мали б розглядатися за правилами іншого судочинства.

Втім на сьогодні, не дивлячись на такі прогресивні новели нових кодексів, міжюрисдикційні проблеми виникають й надія на їх вирішення покладається на Велику Палату Верховного Суду України (далі – ВП ВСУ), оскільки саме вона розглядає усі справи щодо порушення правил предметної або суб'єктної юрисдикції. ВП ВСУ прийнято чимало рішень, де наведено правові висновки щодо підстав та умов визначення підсудності справ. Так, ВП ВСУ у справі № 922/3506/18 досліджувала питання юрисдикції справ щодо оскарження рішень Антимонопольного комітету України незалежно від суб'єктного складу та прийшла до висновку, що вимога про визнання протиправним та скасування рішення органу Антимонопольного комітету України за позовом фізичної особи підлягає розгляду за правилами господарського судочинства, незважаючи на суб'єктний склад учасників провадження [5].

У Постанові від 30.05.2018 р. ВП ВСУ прийшла до висновку, що правовідносини між членами громадської організації та самою організацією не мають характеру корпоративних, у зв'язку із чим спори, що виникають з таких правовідносин, не відносяться до юрисдикції господарських судів [6]. Водночас, справи у спорах, що виникають із приватноправових відносин, у

яких беруть участь суб'єкти господарської діяльності, проте предмет спору в яких безпосередньо стосується прав і обов'язків фізичних осіб, підлягають розгляду за правилами цивільного судочинства [7].

Враховуючи проведені дослідження, можна констатувати, що відповідно до положень ст. 4 та ст. 20 ГПК України критеріями віднесення спору до юрисдикції господарських судів є: 1) коло осіб, які можуть звертатися до господарських судів; 2) наявність спору, що виникає у зв'язку із здійсненням господарської діяльності; 3) належність до переліку справ, визначених законом, зокрема, ст. 20 ГПК України. Таким чином, на нашу думку, не слід передчасно применшувати значення такого критерію розмежування судових юрисдикцій як суб'єктний склад учасників спірних правовідносин. При цьому, слід враховувати, що особливу увагу при розмежуванні різних видів судових юрисдикцій законодавець віддає такому спеціальному критерію як «пряма вказівка у законі».

Таким чином, розмежування юрисдикції господарських та інших судів необхідно здійснювати на основі комплексу таких критеріїв, як суб'єктний склад сторін спору, характер спірних відносин, зміст спірних правовідносин, виключна компетенція або пряма вказівка у законі. Зважаючи на це, для правильного розв'язання проблеми розмежування господарської та інших судових юрисдикцій вирішальне значення має насамперед чітка і недвозначна, заснована на чинному законодавстві кваліфікація відповідних відносин як господарських та відмежування їх від інших. Зрозуміло, що передбачити усі можливі проблеми, які пов'язані з межами юрисдикції господарських судів, а тим більше заздалегідь усунути їх на законодавчому рівні навряд чи можливо, тому значну роль у розв'язанні цих проблем повинна відігравати судова практика.

Використані джерела:

1. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12> (дата звернення: 07.10.2020).
2. Рішення ЄСПЛ від 29 квітня 1988 року у справі «Белінос проти Швейцарії». URL: <http://european-court.ru/resheniya-evropejskogo-suda-narusskom-yazyke/belilos-protiv-shvejcarii-postanovlenie-evropejskogo-suda/> (дата звернення: 07.10.2020).
3. Доповідь Європейської комісії від 12.10.1978 року у справі «Занд проти Австрії». URL: https://www.legislationline.org/download/id/4074/file/ZAND%20v%20AUSTRIA_1978.pdf (дата звернення: 07.10.2020).
4. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від

- 03.10.2017 року № 2147-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48. Ст. 436.
5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 03.07.2019 року у справі № 922/3506/18. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/82885655> (дата звернення: 07.10.2020).
6. Постанова ВП ВС України від 30.05.2018 року у справі №916/978/17. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/74506061> (дата звернення: 07.10.2020).
7. Постанова ВП ВС України від 04.09.2018 року у справі №915/127/18. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/76649464> (дата звернення: 07.10.2020).

Гуц Марина Сергіївна,

студентка 4 курсу юридичного факультету

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

На сучасному етапі розвитку держави суспільство потребує вдосконалення економічної системи та створення ефективного, дієвого механізму правового регулювання господарських відносин, який би забезпечував створення належних умов для господарюючих суб'єктів у період введення в дію воєнного режиму, що, у свою чергу, обумовлює необхідність розвитку нормативно-правової бази в цій сфері. Важливим у цьому аспекті є вирішення господарюючими суб'єктами поставлених завдань у межах правового поля, тобто шляхом застосування господарсько-правових механізмів впливу на суспільні відносини, оскільки узгодженість і збалансованість публічних і приватних інтересів у господарській сфері дає змогу забезпечити як розвиток господарських відносин, так і вирішення завдань, що стоять перед державою у надзвичайних ситуаціях. У зв'язку з цим слід зазначити, що сучасний стан правового забезпечення господарської діяльності у період дії надзвичайних режимів, застаріла нормативно-правова база, не відповідають реаліям сьогодення.

Проблема господарсько-правового регулювання правовідносин у сфері дії спеціальних правових режимів розглядається у багатьох дослідженнях вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема: А. Г. Бобкової, О. В. Буткевич, О. Р. Зельдіної, Л. В. Таран, В. К. Мамутова, О. С. Олійник, В. С. Щербини та інших.

Потрібно зазначити, що розділ VIII Господарського кодексу України (далі – ГК України) встановлює такі спеціальні режими, як спеціальні (вільні) економічні зони, концесії та інші види спеціальних режимів господарської діяльності. Здійснення господарської діяльності в умовах воєнного стану належить до інших видів спеціальних режимів господарської діяльності. А саме ст. 417 ГК України передбачає, що у період дії воєнного стану, введеного на території України або в окремих місцевостях, правовий режим господарської діяльності визначається на основі закону про оборону України, інших законодавчих актів щодо забезпечення обороноздатності держави та законодавства про режим воєнного стану [1].

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [2].

Відповідно до ст. 16 Закону України «Про оборону України» на підприємства, установи та організації покладено такі завдання, як виконувати державні контракти (договори), укладені за результатами проведення оборонних закупівель, в тому числі проводять наукові дослідження та виконують розробки у сфері оборони, створюють і підтримують у готовності мобілізаційні потужності, зберігають матеріальні цінності мобілізаційного резерву; здійснювати на договірних засадах виробництво і поставки Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, утвореним відповідно до законів України, та правоохоронним органам продукції, виконують інші роботи, надають комунально-побутові та інші послуги, що не передбачені державними контрактами (договорами) з оборонних закупівель; здійснювати згідно із законодавством заходи щодо мобілізаційної підготовки та мобілізації; забезпечувати та брати участь у здійсненні заходів цивільного захисту [3].

Посадові особи підприємств, установ та організацій усіх форм власності виконують передбачені законодавством обов'язки у сфері оборони; сприяють забезпеченню ведення персонального військового обліку військовозобов'язаних і призовників, їх підготовці до військової служби, призову на строкову військову службу, навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори і під час мобілізації, створенню працівникам належних

умов для виконання ними військового обов'язку згідно із законодавством, забезпечують здійснення заходів з їх військово-патріотичного виховання; несуть відповідальність за підготовку підприємств, установ та організацій до виконання мобілізаційних завдань, збереження матеріальних цінностей мобілізаційного резерву, а також забезпечують виробництво оборонної продукції та постачання її за призначенням у встановлені строки та за визначеною номенклатурою, а також виконання робіт, надання послуг.

Також необхідно врегулювати питання правового статусу підприємства, а саме визначити його на законодавчому рівні, запропонувавши внести у відповідні нормативно-правові акти необхідні зміни. Потрібно передбачити певні особливості діяльності таких підприємств з урахуванням їх специфіки з огляду на матеріальне забезпечення сировинною базою, прибутковість, гарантії і податкові пільги. Так, можливим шляхом вирішення цього питання могло б бути внесення в законодавство відповідних змін, які б закріпили правовий статус підприємств.

Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного або надзвичайного стану» передбачає примусове відчуження або вилучення майна у власника, при цьому не встановлюючи чітких правил здійснення таких процедур. У статті 7 вказаного Закону лише зазначається, що при примусовому відчуженні або вилученні складається акт єдиного зразка, який має містити певні передбачені законом положення [4].

Повернення майна, яке було примусово відчужене під час воєнного стану, можливо лише, якщо таке майно збереглося і колишній власник наполягає на його поверненні, але воно здійснюється лише в судовому порядку і на підставі рішення суду, що набрало законної сили. Одночасно особа повинна повернути грошову суму, яку вона отримала за своє майно, з вирахуванням розумної плати за користування цим майном. На нашу думку, необхідно спростити процедуру повернення майна власнику після скасування правового режиму, який став підставою для примусового вилучення або відчуження майна.

Отже, доводиться констатувати, що в чинному законодавстві чітко не визначено особливостей здійснення господарської діяльності в умовах воєнного стану. Разом з тим, враховуючи ризики сьогодення та з метою убезпечення суб'єктів господарювання від можливих кризових явищ в їхній діяльності, які можуть виникнути в разі введення воєнного стану, слід конкретизувати законодавчі приписи та вдосконалити наявні правові норми в окресленій сфері.

Використані джерела:

1. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV. *Відомості Верховної ради України*. 2003. № 18. № 19-20. № 20-21. Ст. 144.

2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 28, ст. 250.
3. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. ст. 106.
4. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного або надзвичайного стану: Закон України від 17.05.2012 *Відомості Верховної Ради*. 2013. № 15. ст. 99.

Давидюк Катерина Володимирівна,

студентка 4 курсу юридичного факультету

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ЛЕГАЛІЗАЦІЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ПОНЯТТЯ ТА ЕЛЕМЕНТИ

У процесі економічного розвитку України підприємництво є одним з найважливіших чинників соціально-економічного прогресу суспільства. Легалізація підприємницької діяльності в даному випадку, застосовується як механізм державного регулювання економіки на сучасному етапі розвитку держави. Проте, існує ряд проблем для майбутнього суб'єкта підприємництва, адже механізм здійснення легалізації не є достатньо розвинутим та досконалим.

Належну реалізацію права на підприємницьку діяльність гарантовано в ст. 42 Конституції України [1]. Офіційне визначення поняття «підприємництво» міститься в ст. 42 Господарського кодексу України (далі ГКУ), де вказується, що це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку [2].

Що стосується визначення поняття легалізація, то воно походить від латинського слова «legalis» – «законний» і означає узаконення, надання законної сили якому-небудь актові або дії [4, с. 386]. Тобто під легалізацією потрібно розуміти здійснення суб'єктом низки послідовних юридично значущих дій, спрямованих на одержання прав і обов'язків підприємця (правосуб'єктності) з метою узаконення такого виду діяльності.

В цьому плані легалізація має розглядатися як сукупність двох груп правових дій: внутрішніх і зовнішніх. Відповідно, легалізація характеризується ініціативною стадією, проходить через організаційну складову і завершується формалізацією (вибір керівника, організаційно-правової форми; виду діяльності; місцезнаходження). Така внутрішня легалізація є передумовою

зовнішньої легалізації, яка починається процедурою державної реєстрації, після якої слідує статистична, дозвільна, податкова, банківська, пенсійна, страхова, пожежна, санітарна, а також спеціальна (ліцензування, сертифікація, акредитація тощо) [5, с. 42]. До реєстраційних процедур, які є елементами легітимації, можна віднести одержання ліцензій та відповідних дозволів.

Як зазначає науковець О. П. Подцерковний, легалізація господарської діяльності означає наділення суб'єкта господарювання необхідними юридичними документами, що дають змогу йому законно здійснювати господарську діяльність [6, с. 212].

Відповідно до ст. 58 та 59 ГКУ та Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» (далі – Закон) [3] підприємницькій діяльності повинна передувати державна реєстрація, юридична дефініція якого міститься в ст. 1 Закону. Встановлений у Законі порядок державної реєстрації суб'єктів підприємництва має на меті сприяння розвитку підприємницької діяльності в Україні та вирішенню соціально-економічних проблем держави.

Основними положеннями системи державної реєстрації, встановленими у Законі, є:

- визначення переліку документів, необхідних для проведення державної реєстрації та заборона вимоги державним реєстраторам додаткових документів, якщо останні не передбачені законом;
- строк державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців – до 24 годин після надходження документів, поданих для державної реєстрації та проведення інших реєстраційних дій, окрім вихідних та святкових днів;
- встановлення вичерпного переліку підстав відмови у проведенні державної реєстрації;
- відкритість та загальнодоступність відомостей, що містяться в Єдиному державному реєстрі.

Результатом державної реєстрації є включення суб'єкта господарювання до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань.

Підсумовуючи проведений аналіз законодавства та доктринальних напрацювань в окресленій сфері, до елементів легалізації підприємницької діяльності, на нашу думку можна віднести:

- 1) державну реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності;
- 2) одержання ліцензій;
- 3) отримання відповідних дозволів (за необхідності).

Отже, враховуючи вищенаведене, під поняттям «легалізації підприємницької діяльності» слід розуміти сукупність послідовних юридичних процедур, спрямованих на визнання фактів створення суб'єктів

підприємництва державою, а також набуття такими суб'єктами статусу, який дає змогу займатись окремими видами діяльності.

Для подальшого впровадження та застосування новітніх європейських стандартів легалізації підприємницької діяльності в Україні, необхідно провести аналіз досвіду зарубіжних країн щодо цього питання.

Використані джерела:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної ради України*. 2003. № 18. № 19-20. № 20-21. Ст. 144.
3. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003 № 755-IV. *Відомості Верховної ради України*. 2003. № 31-32. Ст. 263.
4. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. К., 1974. 776 с.
5. Машковська Л. В. Щодо правової природи порядку створення (державної реєстрації) некомерційних суб'єктів господарювання. *Адвокат*. 2012. № 3 (38). С. 42-47.
6. Господарське право: підручник / за ред. О. П. Подцерковного. Х.: Одиссей, 2010. 610 с.

Йолтуховська Анастасія Михайлівна,

студентка 4 курсу юридичного факультету

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

МЕХАНІЗМ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СФЕРІ ЕКОНОМІЧНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

Питання господарсько-правової відповідальності у сфері економічної конкуренції є актуальним та важливим у зв'язку з динамічним розвитком законодавства, а також з огляду на активну правозастосовну практику Антимонопольного комітету України (далі – АМКУ). Так, згідно інформації, поданої у «Звіті АМКУ за 2019 рік», опублікованого 25 березня 2020 року, було завершено розгляд більше 700 справ лише у 2019 році із прийняттям рішень, що передбачали накладення штрафу. Загальний розмір штрафу становить 8,67 млрд грн, з них: антиконкурентні узгоджені дії становили 8 126 млн грн накладених штрафів, зловживання монопольним становищем – 404,1 млн грн тощо [1].

Ця статистика вражає, адже характеризує лише один з механізмів відповідальності – штраф, а тому дає змогу стверджувати, що питання притягнення до відповідальності винних осіб і співрозмірність такої відповідальності з наслідками, завданими правопорушеннями у сфері економічної конкуренції повинно бути пріоритетним для нашої держави.

Доцільно розпочати з того, що законодавством України передбачено перелік правопорушень, а також відповідальність за ці правопорушення у нормах Господарського кодексу України, законах України «Про захист економічної конкуренції» (далі – Закону) [3], «Про захист від недобросовісної конкуренції». За вчинення антиконкурентних правопорушень передбачені господарсько-правові, цивільно-правові, адміністративні та кримінальні заходи відповідальності. На відміну від цивільно-правових та адміністративних заходів відповідальності, господарсько-правові санкції застосовуються в обов'язковому порядку. За своїм характером господарсько-правові санкції поділяються на господарсько-управлінські (штрафні), компенсаційні та конфіскаційні [5, с. 152]. Законом передбачено застосування: штрафів (ст.52), примусового поділу (ст.53), адміністративної відповідальності осіб, визначених у ст.54, а також відшкодування шкоди (ст.55) [3].

Безсумнівно, найбільш поширеним механізмом є накладення штрафів. Штрафи обраховуються у відсотковому відношенні до доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за останній звітний рік, що передував року, в якому буде накладено штрафні санкції [3]. Головною проблемою є те, що на відміну від багатьох інших країн, в Україні немає чіткої методології його обрахунку залежно від різних обставин порушень. Однак, варто зазначити, що спробою її розв'язати було надання Рекомендаційних роз'яснень АМКУ № 6-pp від 16.02.2016 р., у яких порушення було кваліфіковано за одним критерієм – ступенем тяжкості: тяжкі порушення – порушення, що призвели або могли призвести до недопущення, усунення чи суттєвого обмеження конкуренції; значні порушення – порушення, які призвели до монополізації чи суттєвого обмеження конкуренції на ринку; середні порушення – не призвели до монополізації чи суттєвого обмеження конкуренції на ринку; помірні порушення – порушення у вигляді обмежувальної діяльності, неподання інформації тощо [2]. Ця методологія є дещо теоретичною та ідеалізованою, водночас практика свідчить про нагальну необхідність розробки детальніших правил і критеріїв покарання.

Винятковим видом господарско-правової відповідальності є примусовий поділ. Його прикладів в історії України всього два: 1995 р. – примусовий поділ мережі молокозаводів компанії «Донмолпром» та в 2019 р. спроба примусового поділу групи компаній Ostchem, яка за рішенням суду вже першої інстанції була скасована [4]. Ще одне проблемне питання, яке потрібно врегулювати нормотворцю, чітко простежеться з аналізу справи Ostchem. Судом

було підтримано позицію позивачів про те, що останні не наділені повноваженнями самостійно вчинити дії, які можна вважати «поділом», оскільки такі дії належать до повноважень акціонерів заводів групи «Остхем». Адже, для того, щоб здійснити відчуження значних активів, керівництву заводів необхідно рішення загальних зборів акціонерів або наглядової ради. Тобто оскаржуване рішення АМКУ не зобов'язувало акціонерів чи членів наглядової ради надавати таку згоду, що свідчить про неможливість виконання примусового поділу [4]. Така рідкісна та вкрай сумнівна практика застосування примусового поділу пояснюється тим, що в законодавець України не закріпив особливостей проведення примусового поділу суб'єктів господарювання за рішенням АМКУ в жодному спеціальному нормативному акті. Більше того, законом чітко не визначено, що ж таке за своєю природою примусовий поділ – самостійний чи додатковий вид відповідальності.

Компенсаційний характер носить такий механізм господарсько-правової відповідальності як відшкодування шкоди. Так, за ст. 55 Закону особи, яким заподіяно шкоду внаслідок порушення законодавства про захист економічної конкуренції, можуть звернутися до господарського суду із заявою про її відшкодування [5, с. 154]. Аналізуючи практику господарських судів, можна зробити висновок, що основною перешкодою, яка стримує компанії звертатися до суду за відшкодуванням шкоди, є складність доведення завданої шкоди та її розміру з наслідками порушення конкурентного законодавства, що породжує недостатнє обґрунтування сум матеріальної шкоди в ухвалених рішеннях, що у свою чергу, свідчить про недостатнє методичне забезпечення при застосуванні цієї норми закону [6].

Аналізуючи усе вище зазначене, можна зробити висновок, що механізм господарсько-правової відповідальності у сфері економічної конкуренції в Україні функціонує та дає свої результати, однак, безсумнівно, потребує удосконалення щодо повноти, несуперечності, чіткості формулювання вимог законодавства, забезпечених господарсько-правовими санкціями, а також підстав і порядку їхнього застосування.

Використані джерела:

1. Звіт Антимонопольного комітету України за 2019 рік: опублікований 25 березня 2020 року. URL: <https://amcu.gov.ua/storage/app/uploads/public/5e7/b2b/61d/5e7b2b61dcf08200345915.pdf>.
2. Щодо застосування положень частин другої, п'ятої та шостої статті 52 Закону України «Про захист економічної конкуренції», частин першої та другої статті 21 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції»: Рекомендаційні роз'яснення Антимонопольного комітету України від 16.02.2016 р. № 6-pp. URL: <http://www.amc.gov.ua/amku/control/main/uk/publish/article/121390>.

3. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 р. № 2210-III. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 2001. № 12. Ст. 64.
4. Рішення Господарського суду міста Києва. Справа № 910/15541/19 від 29.07.2020 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/90846192>.
5. Швидка Т. І. Удосконалення механізму господарсько-правової відповідальності у сфері економічної конкуренції. *Економічна теорія та право*. № 2 (25) 2016. С. 149-156. URL: file:///C:/Users/M2/Downloads/Vnyua_etp_2016_2_29.pdf.
6. Логінов П. Особливості відповідальності за порушення антимонопольного законодавства України. Електронне видання ЮРИСТ&ЗАКОН. URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA010331.

Костюченко Артем Вікторович,

студент 4 курсу юридичного факультету

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

АДМІНІСТРАТИВНО-ГОСПОДАРСЬКІ САНКЦІЇ ТА ДОЦІЛЬНІСТЬ ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ

Розпочинаючи дослідження, насамперед потрібно визначити зміст поняття «адміністративно-господарські санкції». Звернемося до ч. 1 ст. 238 Господарського кодексу України (далі – ГК України), в якій зазначено, що за порушення правил здійснення господарської діяльності, суб'єктами господарювання, до них можуть бути застосовані адміністративно – господарські санкції [1].

Чіткого переліку, що ж таке «порушення правил здійснення господарської відповідальності» в ГК України не зазначається. Адже відповідно до ст. 219 ГК України «Підставою господарсько-правової відповідальності учасника господарських відносин є вчинене ним правопорушення у сфері господарювання».

Науковці виділяють наступні ознаки адміністративно-господарських санкцій:

1) відкритий перелік таких санкцій, встановлений ст. 239 ГК України і більш детально регламентований наступними статтями цього Кодексу та іншими законодавчими актами;

2) порядок застосування цих санкцій – здебільшого адміністративний (за рішенням органів державної влади та органів місцевого самоврядування, до компетенції яких входить контроль за дотриманням відповідних актів законодавства у сфері господарювання), а в ряді випадків – судовий;

3) спеціальні строки застосування вказаних санкцій (згідно зі ст. 250 ГК України ці санкції можуть бути застосовані протягом шести місяців з дня виявлення порушення, але не пізніше як через один рік з дня порушення, крім випадків, передбачених законом);

4) наявність встановлених законом (зокрема ст. 249 ГК України) гарантій прав суб'єктів господарювання у разі застосування до них адміністративно-господарських санкцій (право оскарження до суду рішення будь-якого органу державної влади або органу місцевого самоврядування щодо застосування цих санкцій, право на відшкодування збитків, завданих у зв'язку з неправомірним їх застосуванням) [2, с. 152].

Таким чином, у ст. 239 ГК України передбачений перелік видів адміністративно-господарських санкцій. В нього входять:

- вилучення прибутку (доходу). Підставою застосування окресленої санкції може слугувати наступне правопорушення: «Фірма А, здійснила реалізацію великої партії текстильних виробів, без здійснення подальшого оподаткування на отриманий дохід (або ж здійснила оподаткування проте за значно заниженим прибутком ніж насправді був отриманий)»;

- адміністративно-господарський штраф. Даний вид санкції може застосовуватися як самостійно так і в сукупності з іншими санкціями, до прикладу, вилучення прибутку та накладення адміністративно-господарського штрафу;

- стягнення зборів (обов'язкових платежів). В цьому контексті слід зазначити, що хоча ст. 243 ГК України, яка містила визначення окресленого поняття, була виключена в 2010 році, проте вказана санкція досі залишається в переліку видів адміністративно-господарських санкцій [3];

- застосування антидемпінгових заходів – попередні або остаточні заходи, що застосовуються відповідно до Закону «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту» під час або за результатами антидемпінгового розслідування.

- припинення експортно-імпортних операцій.

- застосування індивідуального режиму ліцензування на умовах та в порядку, визначених законом. Разова ліцензія має іменний характер і видається для здійснення кожної окремої операції конкретним суб'єктом на період не менший, ніж той, що є необхідним для здійснення експортної (імпортної) операції [4]. Тобто для проведення кожної зовнішньоекономічної операції потрібен окремий спеціальний дозвіл;

- зупинення дії ліцензії (патенту) на здійснення суб'єктом господарювання певних видів господарської діяльності. Зупинення (тимчасове) ліцензії на продаж алкоголю, тютюнових виробів і т. д.;

- анулювання ліцензії (патенту) на здійснення суб'єктом господарювання окремих видів господарської діяльності. Тобто у тому разі, якщо суб'єкт господарювання забажає знову розпочати діяльність, на яку потребується

ліцензія чи/або патент, йому потрібно буде проходити усі стадії ліцензування чи/або патентування з самого початку.

– обмеження або зупинення діяльності суб'єкта господарювання. Одна з найжорсткіших, на мій погляд, санкцій, оскільки суб'єкт господарювання втрачає кошти у зв'язку з неможливістю здійснювати господарську діяльність, або ж може здійснювати її лише частково;

– ліквідація суб'єкта господарювання. На мою думку, це найбільш жорстка санкція, оскільки разом з ліквідацією суб'єкта втрачається його фірмове найменування, постійні клієнти, і т. д.

Отже, чому санкції в господарському праві такі важливі? Адміністративно-господарські санкції, на мій погляд, мають велике значення насамперед тому, що сприяють дотриманню суб'єктами господарювання принципів господарювання та покладених на них обов'язків. Якщо суб'єкт господарювання порушує договірні зобов'язання – це порушення яке впливає на обмежене коло осіб та тягне за собою відповідальність, передбачені договором та/або законом. Якщо ж суб'єкт порушує принципи, визначені законодавством, то це впливає на невизначене коло осіб та державу в цілому, завданням якої є захист інших суб'єктів господарювання від протиправних дій. Санкції ж покликані припинити правопорушення суб'єкта господарювання та ліквідувати його наслідки. Тобто, адміністративно-господарські санкції допомагають відновити уже порушені права або зупинити дії суб'єкта господарювання які спрямовані на порушення відповідного права.

Використані джерела:

1. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV. *Відомості Верховної ради України*. 2003. № 18. № 19-20. № 20-21. Ст. 144.
2. Віхрова І. О. Адміністративно-господарські санкції як заходи господарсько-правової відповідальності. *Часопис Київського університету права*. 2015. С. 151–155.
3. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України. URL: <https://cutt.ly/5f4sUnr> (дата звернення: 06.10.2020.)
4. Індивідуальна ліцензія на здійснення зовнішньоекономічної операції / Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. 2020. URL: <https://www.kmu.gov.ua/service/razova-individualna-licenziya> (дата звернення: 06.10.2020).

Красуцька Дарина Євгенівна,

*студентка 4 курсу юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

ДОГОВОРИ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ МАЙНОВИХ ПРАВ ТА ПОПЕРЕДНІ ДОГОВОРИ ЯК СПОСОБИ ФІНАНСУВАННЯ БУДІВНИЦТВА НЕРУХОМОСТІ

Під час розгляду цього питання, насамперед з'ясуємо зміст двох понять: «попередній договір» та «майнові права». Так, відповідно до статті 635 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) попереднім є договір, сторони якого зобов'язуються протягом певного строку (у певний термін) укласти договір в майбутньому (основний договір) на умовах, встановлених попереднім договором [1].

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» майновими правами, які можуть оцінюватися, визнаються будь-які права, пов'язані з майном, відмінні від права власності, у тому числі права, які є складовими частинами права власності (права володіння, розпорядження, користування), а також інші специфічні права (права на провадження діяльності, використання природних ресурсів тощо) та права вимоги [2].

Для того аби зберегти свої заощадження і захистити їх від фінансових та валютних ризиків, люди все частіше інвестують у новозбудовану нерухомість. Василиця Н. В. вказує на те, що джерелами фінансування інвестиційної діяльності є власні фінансові ресурси інвесторів (прибуток, амортизаційні відрахування, грошові нагромадження, заощадження громадян, юридичних осіб та ін.), позичені кошти інвесторів (облігаційні позики, банківські та бюджетні кредити), залучені кошти інвесторів (кошти від продажу акцій, пайові та інші внески громадян і юридичних осіб), бюджетні інвестиційні асигнування [3, с.136-137].

Одним із способів фінансування будівництва нерухомості є укладення договору купівлі-продажу майнових прав. У статті 12 ЦК України зазначається, що особа може за відплатним або безвідплатним договором передати своє майнове право іншій особі, крім випадків, встановлених законом. При цьому, стаття 656 ЦК України встановлює, що предметом договору купівлі-продажу можуть бути майнові права. До договору купівлі-продажу майнових прав застосовуються загальні положення про купівлю-продаж, якщо інше не впливає із змісту або характеру цих прав [1].

Проте, враховуючи, що до завершення будівництва об'єкту забудовник є власником лише матеріалів, обладнання тощо, які були використані

в процесі цього будівництва, необхідно розглядати купівлю-продаж майнових прав як купівлю права вимоги від забудовника в майбутньому збудувати, ввести в експлуатацію, передати власнику цих майнових прав квартиру або інше приміщення.

Другим способом фінансування будівництва нерухомості є спосіб укладення так званого попереднього договору. Змістом такого договору є те, що клієнт який бажає придбати ще незбудовану нерухомість юридично обіцяє забудовнику укласти в майбутньому договір купівлі-продажу цієї нерухомості (так званий основний договір). Перевагою для забудовника є те, що він може отримати кошти за майбутню нерухомість до моменту її купівлі-продажу. Ці кошти він може використовувати на власний розсуд. Головна відмінність цього механізму від інших видів фінансування нерухомості, в тому, що вона продається як повноцінний об'єкт, а покупець є вторинним власником.

Варто зазначити, що відповідно до статті 4 Закону України «Про інвестиційну діяльність» інвестування та фінансування будівництва об'єктів житлового будівництва з використанням недержавних коштів, залучених від фізичних та юридичних осіб, у тому числі в управління, може здійснюватися виключно через фонди фінансування будівництва, фонди операцій з нерухомістю, інститути спільного інвестування, а також шляхом емісії цільових облігацій підприємств, виконання зобов'язань за якими здійснюється шляхом передачі об'єкта (частини об'єкта) житлового будівництва. Інші способи фінансування будівництва таких об'єктів визначаються виключно законами [4].

Але такі механізми значно збільшують собівартість квадратного метра збудованої нерухомості і ускладнюють процедуру взаємодії між забудовником та покупцем нерухомості. І тому більшість забудовників надають перевагу «прямого інвестування» шляхом укладення договорів купівлі-продажу майнових прав на нерухомість.

Враховуючи усе вище наведене, можемо дійти до висновку, що за договором купівлі-продажу майнових прав покупець отримує у власність не індивідуально визначене нерухоме майно з усіма притаманними йому властивостями, а майнові права на ще не існуюче майно, яке може стати таким при сукупності всіх передбачених будівельною документацією обставин. Законодавець не обмежує власника майнових прав на нерухоме майно в здійсненні будь-яких не заборонених законом операцій щодо цих прав, в тому числі щодо уступки права вимоги (цесії) за такими договорами. При цьому за попереднім договором забудовник в свою чергу обіцяє побудувати нерухомість у певні строки, зареєструвати право власності на нерухомість, і не пізніше певної дати – продати цю нерухомість покупцю.

Використані джерела:

1. Цивільний кодекс України: Закон від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
2. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні: Закон України від 12.07.2001 № 2658-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 47. Ст. 251.
3. Василиця Н.В. Правове регулювання інвестицій та інвестиційної діяльності. *Актуальні правові проблеми господарської діяльності в Україні: збірник матеріалів науково-практичного семінару, присвяченого 10-річчю кафедри господарсько-правових дисциплін* (30 травня 2018 року). Львів: ЛьвДУВС, 2018. 152 с.
4. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 № 1560-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 47. Ст. 646.

Лазарева Катерина Василівна,

студентка 4 курсу юридичного факультету

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ МАЙНА ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ–ПІДПРИЄМЦЯ

Одним з базових обов'язків держави в умовах поступального розвитку ринкової економіки є гарантування економічної безпеки та доброту її громадян. Виконання такої функції неможливо без забезпечення захисту конкурентного ринкового середовища, реалізації конституційного права кожного громадянина на підприємницьку діяльність, формування сприятливого та належного правового поля для здійснення відповідного права. Тому, слід звернути увагу на правове забезпечення підприємницької діяльності громадян, а саме на правовий режим майна фізичної особи - підприємця.

Пацурківський Ю. стверджує, що правовий режим майна суб'єктів підприємницької діяльності – це встановлений правовими нормами склад цього майна, порядок його формування, використання і вибуття та обсяг прав і обов'язків щодо володіння, користування і розпорядження майном, порядок звернення на нього стягнень кредиторів[1, с. 4].

Щербина В. підкреслює, що під цим поняттям в теорії господарського права розуміють встановлені правовими нормами структуру цього майна, порядок його придбання (формування), використання і вибуття, порядок звернення на нього стягнення кредиторів [2, с. 119].

Якщо звертатися до Господарського кодексу України (далі – ГК України) [3], то він не містить визначення поняття правового режиму майна суб'єктів господарювання. Проте, у ч. 1 ст. 133 ГК України зазначено, що основу правового режиму майна суб'єктів господарювання, на якій базується їх господарська діяльність, становлять право власності та інші речові права, зокрема право господарського відання та право оперативного управління.

Тобто, можемо сказати, що правовий режим майна суб'єкта господарювання охоплює встановлені правовими нормами: структуру цього майна; порядок його набуття, використання і вибуття; межі розпорядження майном з боку третіх осіб; порядок звернення на нього стягнень кредиторів. Основу правового режиму майна суб'єктів господарювання, на якій базується їх господарська діяльність, становлять право власності та інші речові права.

Відповідно до ст. 42 Конституції України [4] кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Відповідно до ч. 1 ст. 128 ГК України громадянин визнається суб'єктом господарювання у разі здійснення ним підприємницької діяльності за умови державної реєстрації його як підприємця без статусу юридичної особи відповідно до статті 58 цього Кодексу. Таким чином, під підприємницькою діяльністю розуміють діяльність фізичної особи – підприємця на власний ризик, яка має на меті отримання прибутку та зумовлює особисту майнову відповідальність підприємця за своїми зобов'язаннями. Майнова відповідальність підприємця якраз і будується на засадах ризику. Тобто, перед контрагентами він відповідає за невиконання зобов'язань, якщо воно сталося внаслідок причин, які від нього не залежать.

Одна з найголовніших проблем для фізичної – особи підприємця – це повна майнова відповідальність за зобов'язаннями, пов'язаними із здійсненням підприємницької діяльності. Чинне законодавство не передбачає виокремлення майна, яке використовується підприємцем для здійснення підприємницької діяльності, із загальної маси належного йому майна.

Відповідно до ч. 1 ст. 52 ЦК України фізична особа – підприємець відповідає за зобов'язаннями, пов'язаними з підприємницькою діяльністю, усім своїм майном, крім майна, на яке згідно із законом не може бути звернено стягнення [5].

Перш за все стягнення відбувається на майно, що безпосередньо не використовується у господарській діяльності боржника (цінні папери, предмети інтер'єру, які знаходяться в офісі, готова продукція, товари які належать боржнику та інше майно). Також, це об'єкти нерухомості, устаткування та обладнання, які використовуються під час здійснення господарської діяльності, інші основні засоби, а також матеріали і сировина, що використовуються під час виробництва. Тільки після цього можливе звернення стягнення на інше майно підприємця, не призначене для здійснення господарської діяльності.

Відповідно до ч. 2 ст. 52 ЦК України фізична особа – підприємець, яка перебуває у шлюбі, відповідає за зобов'язаннями, пов'язаними з підприємницькою діяльністю, усім своїм особистим майном і часткою у праві спільної сумісної власності подружжя, яка належатиме їй при поділі цього майна. Тобто, хоча майно фізичної особи – підприємця не є об'єктом спільної сумісної власності подружжя, проте другий із подружжя має право на частку доходів, які були одержані від цієї діяльності.

Відповідно до ст. 53 ЦК України фізична особа, яка неспроможна задовольнити вимоги кредиторів, пов'язані із здійсненням нею підприємницької діяльності, може бути визнана банкрутом у порядку, встановленому законом. З дня, коли господарським судом прийняте рішення про визнання фізичної особи - підприємця банкрутом, припиняється стягнення з цієї особи за всіма виконавчими провадженнями, за винятком виконавчого провадження про відшкодування шкоди заподіяної життю та здоров'ю громадян та про стягнення аліментів.

Підводячи підсумки, можемо сказати, що порівняно з іншими суб'єктами господарювання, приватні підприємці знаходяться у не вигідних правових та економічних умовах, що суперечить конституційним засадам про рівність усіх суб'єктів права власності і господарювання. Зокрема, майно фізичної особи – підприємця може бути спільною сумісною власністю подружжя, що в окремих випадках може завдавати шкоди законним правам та інтересам іншого із співвласників. Також, це стосується повної майнової відповідальності приватного підприємця за зобов'язаннями, пов'язаними зі здійсненням ним підприємництва. Такі зобов'язання не припиняються навіть у разі припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця. Приватний підприємець відповідає перед кредиторами самостійно, не маючи при цьому статутного капіталу та інших майнових фондів, що теж, на нашу думку, порушує засаду рівності.

Використані джерела:

1. Пацурківський Ю. П. Правовий режим майна суб'єктів підприємницької діяльності: автореф. дис. к. ю. н.: 12.00.03. К. : 2011. 19 с.
2. Щербина В. С. Господарське право: підручник. 6-те вид. переробл. і допов. К. : Юрінком Інтер, 2013. 640 с.
3. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної ради України*. 2003. № 18. № 19-20. № 20-21. Ст. 144.
4. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. 435-IV. Відомості Верховної ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.

Луценко Богдан Миколайович,

студент 4 курсу юридичного факультету

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ФІНАНСУВАННЯ БУДІВНИЦТВА ЖИТЛА

Формування і функціонування механізмів фінансового забезпечення будівництва житла є одним з найважливіших та складних завдань для нашої держави, адже від наявних фінансових ресурсів та ефективності їх використання залежать результати забезпечення населення житлом. Особливо, якщо врахувати ту обставину, що ринок нерухомості переповнено будівельною пропозицією, то пересічному покупцю дуже важко обрати правильний для себе механізм вкладення грошових коштів для отримання нерухомості.

Саме тому так необхідно закріпити юридично усі нюанси, пов'язані з фінансуванням будівництва житла, а також вирішити усі проблеми з нормативно-правовим врегулюванням його механізму. Незважаючи на те, що за минулі роки активізувалися спроби правового врегулювання житлового забезпечення, на практиці розв'язання проблеми є досить невизначеним. Ухвалені останніми роками законодавчі та нормативні акти створюють лише фрагментарну правову базу розвитку житлового будівництва та врегульовують окремі аспекти цієї проблеми. Їх норми та положення не відповідають вимогам сучасності, що уповільнює розвиток житлового будівництва у майбутньому, зокрема фондів фінансування будівництва житла (далі – ФФБ). Саме тому, законодавча база з регулювання процесу створення та розвитку ФФБ в Україні, вимагає особливої уваги [1].

Варто розпочати з того, що механізм фінансування будівництва житла залежить від видів інвестування, що передбачено чинним законодавством України. Так, відповідно до ч.3 ст.4 Закону України «Про інвестиційну діяльність» інвестування та фінансування будівництва об'єктів житлового будівництва з використанням недержавних коштів, залучених від фізичних та юридичних осіб, у тому числі в управління, може здійснюватися виключно через фонди фінансування будівництва, фонди операцій з нерухомістю, інститути спільного інвестування, а також шляхом емісії цільових облігацій підприємств, виконання зобов'язань за якими здійснюється шляхом передачі об'єкта (частини об'єкта) житлового будівництва. Інші способи фінансування будівництва таких об'єктів визначаються виключно законами [2].

Згідно із Законом України «Про інститути спільного інвестування» інститут спільного інвестування – це корпоративний або пайовий фонд. Учасником інституту спільного інвестування є особа, яка є власником цінних

паперів інституту спільного інвестування. Інвестори – це особи, які розміщують вільні кошти з метою отримання прибутку через придбання цінних паперів. Залучені в такий спосіб кошти інститут спільного інвестування спрямовує на будівництво об'єктів нерухомості [3].

Отже, чинним законодавством передбачено такі основні механізми залучення коштів на будівництво житла від осіб, зокрема, через: а) фонди фінансування будівництва; б) фонди операцій з нерухомістю; в) емісію цільових облігацій.

Керуючись визначенням, закріпленим в абзаці 16 ст.2 Закону України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю» ФФБ – кошти, передані управителю ФФБ в управління, які використані чи будуть використані управителем у майбутньому на умовах Правил фонду та договорів про участь у ФФБ, у свою чергу Фонд операцій з нерухомістю (далі – ФОН) – це кошти, отримані управителем ФОН в управління, а також нерухомість й інше майно, майнові права та доходи, набуті від управління цими коштами, у тому числі майнові права та права вимоги, набуті за договорами про участь у фонді фінансування будівництва [4]. Доцільно зазначити, що за цих варіантів потенційний покупець передає свої кошти в управління фінансовим установам (у тому числі банкам), які контролюють перебіг будівництва та цільове використання таких коштів.

Аналізуючи вище згаданий закон, стає очевидним, що існує певний ряд проблем, які досі не були вирішені нормотворцем України, а саме:

По-перше, неврегульованим питанням є порядок передачі ФФБ житла в управління іншій фінансовій установі у зв'язку з порушенням Управителем законодавства про фінансові послуги ФФБ;

По-друге, неопрацьовано механізм продажу об'єктів інвестування, які не увійшли до остаточно підтвердженого обсягу замовлення на будівництво;

По-третє, безсистемно, опосередковано врегульовано взаємовідносини Управителя, Забудовника й Довірителя у разі припинення управління майном Довірителя та договору про участь у ФФБ [1].

Щодо наступного механізму фінансування будівництва, то найпоширенішим видом цінних паперів, які використовуються для інвестування в будівництво, є цільові облігації, що прямо передбачено ст. 4 Закону України «Про інвестиційну діяльність». На практиці частою проблемою, пов'язаною із цільовими облігаціями в сфері будівництва є придбання «абстрактних» квадратних метрів, які деталізуються в договорі резервування квартири, однак, це непоіменований договір, а отже, його укладання не передбачається Цивільним кодексом України [5]. Як наслідок, відсутній чіткий правовий механізм захисту у випадку порушення змісту такого договору.

Неможливо не згадати про інші практичні форми залучення коштів, які не визначено спеціальними законами, але й не заборонено. До них належить

залучення коштів через участь у житлово-будівельних кооперативах (далі – ЖБК). За таких механізмів особа стає членом ЖБК, сплачуючи членські внески. При цьому першим власником будівництва стає сам ЖБК, а вже після цього шляхом укладення договору міни обмінюється пай на квадратні метри. Враховуючи відсутність легального вирішення цього питання та його відповідного закріплення в господарському законодавстві України, стає очевидно, що цей механізм фінансування будівництва житла стає вкрай ризиковим для покупця, серед потенційних перепон: відсутність процедури повернення коштів, подвійний перепродаж, нецільове використання коштів та, насамперед, виключення з членів ЖБК [5].

Також, у разі фінансування будівництва через використання інших довірчих конструкцій у випадках затягування строків будівництва чи здачі в експлуатацію об'єкта будівництва інвестор не захищений та може вимагати лише розірвання договору, відшкодування збитків у судовому порядку.

Аналізуючи усе вище зазначене, можна зробити висновок, що система фінансування житлового будівництва в Україні потребує удосконалення багатьох норм, особливо тих, що пов'язані з прогалинами Закону України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю», та створення нового покоління логічних та узгоджених між собою нормативно-правових актів, які б сприяли формуванню конкретних критеріїв і визначенню процедур між учасниками ринку житла.

Використані джерела:

1. Правове регулювання фінансування будівництва житла. Торкатюк В.І., Васильєв Д.І., Марюхін О.В., Кулік В.Т., Хохотва О.О. Харківська національна академія міського господарства. URL: <http://eprints.kname.edu.ua/29275/1/26.pdf> (дата звернення: 09.10.2020).
2. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 р. № 1560-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 47. Ст. 646.
3. Про інститути спільного інвестування: Закон України від 05.07.2012 р. № 5080-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 29. Ст. 33.
4. Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю: Закон України від 19.06.2003 р. № 978-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 52. Ст. 377.
5. Михайлюк Я.М. ТОП-5 підводних каменів інвестування в будівництво житла. *Юридична газета*. 2018. № 21-22. (623-624). URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investiciyi/top5-pidvodnih-kameniv-investuvannya-v-budivnictvo-zhitla.html> (дата звернення: 09.10.2020).

Мельник Галина Ігорівна,

*студентка 4 курсу юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

СПАДКУВАННЯ ЯК ПІДСТАВА ВИНИКНЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЕЛЬНУ ДІЛЯНКУ

Земельна ділянка є об'єктом різних видів правовідносин, у тому числі спадкових. Специфіка визначення правового режиму земельної ділянки в цих правовідносинах ускладнена вторинним характером інституту спадкового права не тільки безпосередньо до речового, зобов'язального інститутів цивільного права, а також і до галузі земельного права.

Відповідно до ст. 9 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України, ч. 2 ст. 3 Земельного кодексу (далі – ЗК) України, відносини, пов'язані із земельною ділянкою, в тому числі її спадкування, регулюються нормами ЦК України з урахуванням вимог ЗК України.

Права на земельну ділянку, до яких належать речові права (власності й права на чужі речі), а також зобов'язальні права, визначають обсяг суб'єктивних прав та обов'язків суб'єктів цивільних правовідносин щодо земельної ділянки. Як об'єкт у контексті глави 12 «Загальні положення про об'єкт цивільних прав» ЦК України розглядаються зобов'язальні права, а також речові права, відмінні від права власності. Право власності на земельну ділянку як об'єкт не розглядається, а об'єктом є безпосередньо сама земельна ділянка. У зв'язку з цим у літературі ведеться наукова дискусія про те, що є об'єктом спадкування - право власності (на земельну ділянку) або сам об'єкт, тобто земельна ділянка [1, с. 222-238].

Відповідно до ст. 1216 ЦК спадкуванням у найбільш загальному вигляді визнається перехід спадщини від спадкодавця до спадкоємців, однак при цьому ЦК не містить самого визначення спадщини, у ст. 1218 ЦК лише зазначається склад спадщини, до якого входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини. Тобто стаття поширюється на всі спадкові правовідносини [2]. При аналізі даної норми ЦК можна побачити, що законодавець виходить з того, що спадщину становлять саме права та обов'язки, а не конкретні предмети, речі, майно. Відповідно, об'єкти, щодо яких у спадкодавця не було прав, не можуть переходити до його спадкоємців. Це саме стосується і обов'язків спадкодавця. Зміст ст. 1218 ЦК про включення до складу спадщини усіх прав і обов'язків свідчить про невичерпний характер складу спадщини. Більше того, редакція статті дає підстави вважати, що до спадкоємців переходить не тільки право власності, а й інші права, носієм яких за життя був спадкодавець.

Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду в рамках справи № 343/1048/17, провадження № 61-15559св18 досліджував питання щодо набуття права власності на земельну ділянку та перехід права власності на земельну ділянку в порядку спадкування і зазначив, що умовою для переходу в порядку спадкування права власності на об'єкти нерухомості, в тому числі житловий будинок, інші споруди, земельну ділянку є набуття спадкодавцем зазначеного права у встановленому законом порядку[3]. Якщо за життя спадкодавець не набув права власності на житловий будинок, земельну ділянку, то спадкоємець також не набуває права власності у порядку спадкування. До спадкоємця переходять лише визначені майнові права, які належали спадкодавцеві на час відкриття спадщини. Для набуття права власності у встановленому законодавством порядку спадкоємець повинен здійснити дії, які необхідні для набуття права власності на визначене нерухоме майно, зокрема на житловий будинок, іншу споруду.

Для того щоб земельна ділянка могла розглядатися як об'єкт спадкування, вона повинна відповідати певним вимогам, а саме: бути об'єктом цивільно-правових відносин – належати спадкодавцеві на праві власності, для чого необхідна наявність сукупності умов: 1) наявність рішення компетентного органу про передачу земельної ділянки спадкодавцеві, укладення спадкодавцем угоди на придбання права власності на земельну ділянку, 2) виготовлення технічної документації на земельну ділянку, 3) визначення меж земельної ділянки в натурі, 4) погодження із суміжними землевласниками й землекористувачами, 5) реєстрація земельної ділянки в Державному земельному кадастрі, 6) реєстрація права власності на земельну ділянку в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень. Якщо вищевказані вимоги не дотримані, у спадкодавця не виникає право власності й, відповідно, така земельна ділянка не може розглядатися як об'єкт спадкування [4].

Відповідно до ст. 18 ЗК України, всі землі на території України за своїм цільовим призначенням діляться на дев'ять категорій, кожна з яких має свій окремий особливий правовий режим, що визначає специфіку їх цивільно-правового обороту, в тому числі й особливості їх спадкування. Аналіз ст. ст. 22, 40, 45, 49, 52, 54, 56, 59, 65, 66, 77 ЗК України дає підстави стверджувати, що всі категорії земель, крім земель оборони, можуть бути об'єктом спадкування, оскільки допускається їх можливість перебування в приватній власності [5].

Відповідно до п. «В» ч. 1 ст. 21 ЗК України тримання у спадок спадкоємцями земельних ділянок здійснюється без зміни їх цільового призначення. Порушення суб'єктами спадкових правовідносин вимог схоронності цільового призначення земель є підставою для відмови в державній реєстрації земельних ділянок або визнання реєстрації недійсною [5].

Спадкоємці набувають права та обов'язки на земельну ділянку в тому обсязі, в якому вони були у спадкодавця, крім обмежень, установлених законом. Безпосередньо право власності на успадковану земельну ділянку поширюється в її межах на поверхневий (грунтовий) шар, а також на водні об'єкти, ліси й багаторічні насадження, які на ній знаходяться, а також на простір, що знаходиться над і під поверхнею ділянки на висоту й на глибину, необхідну для зведення житлових, виробничих та інших будівель і споруд (ч. ч. 2,3 ст. 79 ЗК України). Варто звернути увагу на те, що якщо йдеться про спадкування багаторічних насаджень або водних об'єктів, то, за загальним правилом, об'єктом спадкування є не вони самі, а безпосередньо земельна ділянка, на якій вони розташовані, оскільки останні є не окремими об'єктами, а складовими частинами земельної ділянки.

Отже, підсумовуючи вищесказане, можна зробити висновок, що однією з підстав набуття права власності на земельну ділянку є прийняття спадщини. Набуття права власності на земельну ділянку та перехід права власності на земельну ділянку в порядку спадкування має місце за наявності відповідних юридичних фактів у їх сукупності.

Використані джерела:

1. Ходько Ю. Е. Объект наследственного правоотношения / Ю.Е. // Харьковская цивилистическая школа: грани наследственного права : [монография] / [И. В. Спасибо-Фатеева, О. П. Печеньный, В. И. Крати др.]; под ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. Х. : Право, 2016.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/435-15>.
3. Постанова Верховного Суду від 18.03.2019 № 343/1048/17. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/80521679>.
4. Ходико Ю. Я. Особливості правового режиму спадкування земельних ділянок. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/13930/1/Khodyko_109-112.pdf.
5. Земельний кодекс України від 13 березня 1992 р. № 2196-XII. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=2196-12>.

Мукомела Катерина Олегівна,

студентка 4 курсу юридичного факультету

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ДОГОВІРНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ З АУТСОРСИНГУ: ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВА ПРИРОДА ТА ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ

Одним із напрямів розвитку та управління суб'єкта господарювання, який спрямований на підвищення його конкурентоспроможності та передбачає укладення договору між замовником та виконавцем з метою передачі останньому первинних та вторинних функцій компанії для оптимізації й скорочення витрат замовника й отримання прибутку, вважається аутсорсинг. У юридичній літературі не вироблено єдиного концептуального підходу щодо поняття договору аутсорсингу, його правової природи, місця у системі договорів. Більш того, судова практика свідчить про наявність проблеми неоднозначного трактування аутсорсингових відносин. Досить часто договір аутсорсингу замінюють такими термінами, як аутстафінг, лізинг персоналу, підбір тимчасового персоналу, що не відповідає правовій природі цього договору. Саме вищезазначені фактори зумовлюють актуальність обраної тематики.

На сьогоднішній день для того, щоб мати успішний та розвинений бізнес, в умовах світової фінансово-економічної кризи, виникає необхідність делегування другорядних функцій третім особам з метою зосередження своїх сил на основній сфері діяльності компанії та істотного зниження витрат. Аутсорсинг допомагає підприємству посилити свої конкурентні переваги та є одним із потужних інструментів для підвищення ефективності роботи компаній у розвинених країнах світу.

Незважаючи на успіхи укладення договорів аутсорсингу в різних країнах світу, українські підприємства та установи різних форм власності все ще мають побоювання для впровадження такого засобу як аутсорсинг у свою діяльність через недостатню розвиненість ринку аутсорсингу в нашій країні, відсутність законодавчо закріпленого визначення договору аутсорсингу, його істотних умов, порядку укладення, внесення змін та розірвання, прав та обов'язків сторін.

Теоретичною основою досліджень договору аутсорсингу стали праці таких учених, як М. М. Єфименко, І. А. Єщенко, В. П. Кохан, А. І. Кузнецової, В. Г. Олюхи, С. В. Терещенка, А. В. Фадеєва та ін. Однак остаточно проблема визначення правової природи та його місця у системі договорів в Україні залишається невирішеною.

Перш за все, з'ясування правової природи договору аутсорсингу слід розпочати із визначення його дефініції. Поняття договору аутсорсингу наведено у розділі 4 Національного класифікатора України «Класифікація видів економічної діяльності», затвердженого наказом Держспоживстандарту України від 11.10.2010 № 457 [1].

Так, аутсорсинг – угода, згідно з якою замовник доручає підряднику виконати певні завдання, зокрема частину виробничого процесу або повний виробничий процес, надання послуг щодо підбирання персоналу, допоміжні функції. Термін «аутсорсинг» також використовують, якщо підрядник здійснює допоміжну діяльність, незалежно від того, чи виконують такі завдання на ринкових умовах. Замовник і підрядник можуть бути розташовані в межах однієї економічної території чи в різних економічних територіях. Фактичне місцезнаходження не впливає на класифікацію цих суб'єктів.

Група науковців розглядає договір аутсорсингу як комплексний договір. Зокрема, М. М. Єфименко вказує, що договір аутсорсингу містить елементи господарського, цивільного і трудового договору [2, с. 115]. На думку В. П. Кохан, правова конструкція відносин аутсорсингу складається з двох договорів – цивільного і трудового. Проте трудові відносини між замовником і працівниками, що перебувають у штаті аутсорсера, не виникають. При цьому трудовий договір укладається між аутсорсером та його працівниками, які й будуть безпосередньо виконувати роботи або надавати послуги для виконання договору аутсорсингу [3, с. 164].

До кваліфікуючих ознак господарського договору науковці відносять наявність: сфери господарювання як особливої сфери суспільних відносин; сторін зобов'язання – суб'єктів господарювання або інших учасників відносин у сфері господарювання; юридичного об'єкта (певних дій господарського чи управлінського характеру).

Для визначення правової природи договору аутсорсингу слід окреслити його ознаки. По-перше, договір аутсорсингу укладається з метою передачі певних бізнеспроцесів, виробничих функцій, робіт, які безпосередньо належать до господарської діяльності, тобто для здійснення та обслуговування останньої. Отже, договір аутсорсингу застосовується у сфері господарювання. По-друге, сторонами цього договору (замовником та виконавцем – аутсорсером) можуть бути виключно суб'єкти господарювання. При цьому склад учасників договору не збігається зі складом його сторін, оскільки учасниками договору аутсорсингу поряд зі сторонами є треті особи – кваліфікований персонал, який надається замовнику для виконання делегованих функцій чи бізнес-процесів. По-третє, юридичним об'єктом договору аутсорсингу слід вважати виконання певних функцій та робіт для господарських цілей замовника шляхом залучення інших суб'єктів господарювання [4, с. 658]. Виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновок,

що договір аутсорсингу слід визнати власне господарським договором, а тому за природою він є господарсько-правовим.

На сьогодні існує ряд проблем застосування аутсорсингу. Розпочати слід з того, що вартість аутсорсингу досить часто може бути вища за вартість ведення обліку внутрішніми працівниками. Наступною проблемою є загроза невиконання конфіденційності. Аутсорсингова фірма гарантує, що витік інформації про замовника неможливий, але виконання цього пункту не може гарантуватися у повному обсязі. Окремо слід наголосити загрозах банкрутства аутсорсингової компанії. Як будь-яка фірма, аутсорсингова компанія потенційно може збанкрутувати, що породжує додаткові проблеми з пошуку іншої аутсорсингової фірми і передачі їй всіх справ [5, с. 178].

Отже, договором аутсорсингу є зобов'язання суб'єктів господарювання, змістом якого є взаємні права та обов'язки щодо виконання аутсорсером переданих замовником виробничих процесів чи певних функцій для задоволення господарських потреб останнього. У зв'язку з цим обґрунтовується господарсько-правова природа договору аутсорсингу з тими особливостями, що характерні для власне господарських договорів. На мою думку, закріплення на законодавчому рівні поняття договору аутсорсингу сприятиме формуванню чіткого розуміння сутності цього договору, що має вагоме значення для правозастосовчої практики.

Використані джерела:

1. Національний класифікатор України «Класифікація видів економічної діяльності», затвердженого наказом Держспоживстандарту України від 11.10.2010 № 457. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vb457609-10> (дата звернення: 06.10.2020).
2. Єфіменко М. М. Визначення договору аутсорсингу як однієї з форм взаємодії суб'єктів господарських правовідносин. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. С. 114-117.
3. Кохан В. П. Аутсорсинг і договори, що його опосередковують. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2013. Вип. 26. С. 159-174.
4. Беляневич О. А. Особливості господарських договорів. Договірне право України. Загальна частина : навчальний посібник / за ред. О. В. Дзери. Юрінком Інтер, 2012. 896 с.
5. Дідух О. В. Сутність аутсорсингу та перспективи його застосування в Україні. *Економічний простір*. 2009. № 54. С. 173–182.

Поліщук Михайло Миколайович,

студент 4 курсу юридичного факультету

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ДЕРЖАВНИХ ОБЛІГАЦІЙ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Одним із найпоширеніших видів державних цінних паперів за законодавством України, вважається облігація. Вона символізує державне боргове зобов'язання і надає право її власникові після закінчення певного терміну одержати назад суму боргу і проценти. Державні облігації розміщуються на внутрішньому та міжнародних фондових ринках і підтверджують зобов'язання України щодо відшкодування пред'явникам цих облігацій їх номінальної вартості з виплатою доходу відповідно до умов розміщення облігацій.

На сьогодні для України досі є актуальною проблема державного регулювання ринку цінних паперів, що містить певні прогалини. Держава встановлює номінальну вартість облігацій. Номінальна вартість зазначається на облігації і виражає грошову суму, надану власником облігації державі для тимчасового користування. Саме цю суму виплачують власникові облігації в момент погашення і на неї нараховують проценти. Однак, реальна прибутковість облігацій для їхніх власників може бути вищою або нижчою встановленого номінального процента. Це зумовлено тим, що облігації продають за курсовою ціною, що відхиляється від номінальної вартості. Відхилення називають курсовою різницею, і залежить воно від багатьох чинників, а саме: величини номінального процента за облігацією, насиченості ринку державними цінними паперами, стану господарчої кон'юнктури, рівня довіри населення до уряду. Саме вищезазначені фактори зумовлюють актуальність обраної тематики.

Теоретичною основою досліджень правового режиму державних облігацій стали праці таких вчених, як Романенко О.Р., Огородник С.Я., Зязюн М.С., Славкова А.А., Браткова І.М., Камінський А.Б., Забловський А.В. та інші. Проте, до цих пір виникають деякі питання стосовно видів державних облігацій та їх правового застосування за законодавством України.

Передусім, варто акцентувати увагу на поділ державних облігацій України. Розподіл державних цінних паперів наведено у розділі 2 Закону України "Про цінні папери та фондовий ринок" від 23 лютого 2006 р., № 3480-IV [1].

Так, державні облігації України поділяють на облігації внутрішніх державних позик України (ОВДП), облігації зовнішніх державних позик України

(ОЗДП) та цільові облігації внутрішніх державних позик України. Державні облігації України можуть бути іменними або на пред'явника; розміщуються у документарній або бездокументарній формах; можуть бути короткострокові (до одного року), середньострокові (від одного до п'яти років), довгострокові (понад п'ять років). Продаж облігацій внутрішніх державних позик здійснюється в національній валюті, а облігацій зовнішніх державних позик України – у валюті запозичення.

Окрім цього, чітке поняття видів державних облігацій України, міститься у постанові КМУ "Про випуски облігацій внутрішніх державних позик" від 31.01.2001 р., № 80. Із змінами і доповненнями [2].

Облігації внутрішніх державних позик України (ОВДП України) – державні цінні папери, що розміщуються виключно на внутрішньому фондовому ринку і підтверджують зобов'язання України щодо відшкодування пред'явникам цих облігацій їх номінальної вартості з виплатою доходу відповідно до умов розміщення облігацій. Короткострокові, середньострокові та довгострокові державні облігації у вигляді електронного запису вважаються придбаними з моменту реєстрації їх набувачем, яка проводиться у порядку, визначеному Національним банком.

Облігації зовнішніх державних позик України – державні боргові цінні папери, що розміщуються на міжнародних фондових ринках і підтверджують зобов'язання України відшкодувати пред'явникам цих облігацій їх номінальну вартість з виплатою доходу відповідно до умов випуску облігацій. Рішення про розміщення облігацій зовнішніх і внутрішніх державних позик України та умови їх випуску приймається згідно з Бюджетним кодексом України

Цільові облігації внутрішніх державних позик України – облігації внутрішніх державних позик, емісія яких є джерелом фінансування дефіциту державного бюджету в обсягах, передбачених на цю мету законом про Державний бюджет України на відповідний рік, та в межах граничного розміру державного боргу. Можуть бути ОВДП середньострокові або довгострокові, кошти від залучення яких будуть спрямовані на конкретну мету. Основним реквізитом цільових облігацій внутрішніх державних позик України є зазначення передбаченого законом про Державний бюджет України на відповідний рік напряму використання залучених від розміщення таких облігацій коштів.

Як зазначає Романенко О.Р., продаючи облігацію, держава зобов'язується повернути суму боргу у визначений термін із процентами або виплачувати проценти протягом усього терміну користування позиковими засобами, а після закінчення цього терміну повернути і суму боргу [4, с.387]. До того ж державні облігації широко використовують уряди країн як інструмент залучення коштів для фінансування поточного бюджетного дефіциту та

обслуговування державного боргу. Тому під час розміщення державних облігацій позичальником є держава, а кредитором – покупці облігацій. У розвинених країнах практично вся заборгованість держави втілена у цінних паперах, які випускаються для внутрішнього (ОВДП) та зовнішнього ринків (ОЗДП). Більша частина цінних паперів, які розміщують держави, розміщена на їх внутрішніх ринках.

Виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновок, що емісія державних облігацій України є частиною бюджетного процесу і не підлягає регулюванню Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку. Емісія державних облігацій України регулюється законом України про Державний бюджет України на відповідний рік, яким встановлюються граничні розміри державного зовнішнього та внутрішнього боргу. Рішення про розміщення облігацій зовнішніх і внутрішніх державних позик України та умови їх випуску приймається згідно з Бюджетним кодексом України. Умови розміщення та погашення облігацій внутрішніх державних позик України і цільових облігацій внутрішніх державних позик України, не визначені умовами розміщення, встановлює Міністерство фінансів України відповідно до законодавства.

На сьогодні розміщення, обслуговування та погашення облігацій зовнішніх державних позик України здійснює Міністерство фінансів України, яке може залучати для цього банки, інвестиційні компанії тощо. Загальні умови розміщення облігацій регулюються главою 1 постанови від 18.06.2003 № 248 "Про затвердження Положення про порядок проведення операцій, пов'язаних з розміщенням облігацій внутрішніх державних позик", затвердженої Правлінням Національного банку України [3]. Відносини між Міністерством фінансів України і цими організаціями регулюються відповідними договорами. Витрати на підготовку розміщення, а також на розміщення, погашення державних облігацій України, виплату доходів здійснюються відповідно до умов розміщення державних облігацій України за рахунок коштів, передбачених на такі цілі в Державному бюджеті України. Виплата доходів і погашення державних облігацій України здійснюються грошима або державними облігаціями України інших видів за згодою сторін.

Таким чином, Національний банк України виконує операції з обслуговування державного боргу, пов'язані з розміщенням облігацій внутрішніх державних позик та цільових облігацій внутрішніх державних позик України, їх погашенням і виплатою доходів за ними, а також провадить депозитарну діяльність щодо цих цінних паперів. Порядок проведення операцій, пов'язаних із розміщенням цих облігацій, встановлює Національний банк України за погодженням з Міністерством фінансів України. Особливості провадження депозитарної діяльності з державними облігаціями України визначають Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку

разом з Національним банком України. На мою думку, державні облигації є невід'ємною частиною фінансового ринку України і водночас найефективнішим інструментом залучення і перерозподілу фінансових коштів, важливість цих об'єктів обігу очевидна.

Використані джерела:

1. Закон України "Про цінні папери та фондовий ринок" від 23 лютого 2006 р., № 3480- IV. Із змінами і доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15> (дата звернення: 08.10.2020).
2. Постанова КМУ "Про випуски облигацій внутрішніх державних позик" від 31.01.2001 р., № 80. Із змінами і доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80-2001-%D0%BF> (дата звернення: 08.10.2020).
3. Постанова ПНБУ "Про затвердження Положення про порядок проведення операцій, пов'язаних з розміщенням облигацій внутрішніх державних позик" від 18.06.2003 № 248. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0551-03> (дата звернення: 08.10.2020).
4. Романенко О.Р. Фінанси : навч.-метод. посібн. [для самост. вивч. дисц.] / О.Р. Романенко, С.Я. Огородник, М.С. Зязюн, А.А. Славкова. Вид. 2-ге, [перероб. та доп.]. К. : Видавництво КНЕУ, 2003. 387 с.

Сівка Артур Ігорьович,

студент 4 курсу юридичного факультету

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ОЗНАКИ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Для дослідження піднятої нами проблематики, насамперед, необхідно з'ясувати зміст поняття «суб'єкт господарської діяльності». Так, відповідно до частини другої статті 55 Господарського кодексу України суб'єктами господарювання є: 1) господарські організації – юридичні особи, створені відповідно до Цивільного кодексу України, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до цього Кодексу, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку; 2) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці [1].

Створення суб'єкта господарювання за загальним правилом включає в себе три стадії: ініціативну, організаційну та легалізаційну. Саме на стадії

легалізації проводиться державна реєстрація суб'єкта господарювання, в результаті якої створюється юридична особа або відбувається набуття статусу підприємця фізичною особою. Науковці стверджують, що легалізаційна стадія є визначальною в процесі створення суб'єкта господарювання [2, с.105].

Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» державна реєстрація – офіційне визнання шляхом засвідчення державою факту створення або припинення юридичної особи, громадського формування, що не має статусу юридичної особи, засвідчення факту наявності відповідного статусу громадського об'єднання, професійної спілки, її організації або об'єднання, політичної партії, організації роботодавців, об'єднань організацій роботодавців та їхньої символіки, засвідчення факту набуття або позбавлення статусу підприємця фізичною особою, зміни відомостей, що містяться в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань, про юридичну особу та фізичну особу - підприємця, а також проведення інших реєстраційних дій, передбачених цим Законом [3]. Проаналізувавши дане поняття, можемо виділити таку ознаку державної реєстрації як публічний характер, оскільки вона здійснюється шляхом внесення відповідних записів до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань.

Деякі науковці виділяють такі ознаки державної реєстрації суб'єктів господарювання:

1) засвідчення факту створення. Відповідно до ст. 80 ЦК України юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку. Таким чином, щоб утворення, намір про створення якого висловили засновники шляхом оформлення установчих документів, перетворилось на суб'єкт права, необхідно його зареєструвати в установленому законодавством порядку. Іншими словами, юридична особа створюється за рішенням її засновників, проте із підтвердженням (засвідченням, внесенням відомостей до Єдиного державного реєстру) цього факту, шляхом державної реєстрації. Відтак вона набуває статусу юридичної особи взагалі, так і в передбачених випадках статусу суб'єкта підприємницької діяльності зокрема;

2) державною реєстрацією вважається засвідчення факту набуття або позбавлення статусу підприємця фізичною особою. За визначенням ЦК України, фізичною особою вважається людина. На відміну від юридичних осіб, державна реєстрація суб'єкта підприємницької діяльності-фізичної особи підтверджує (засвідчує) не факт виникнення нової людини (фізичної особи), а лише факт набуття нею статусу суб'єкта підприємницької діяльності. Громадяни із дня народження мають статус фізичних осіб, а тому державна реєстрація необхідна їм лише для набуття додаткового елемента їх статусу – статусу суб'єкта підприємницької діяльності [4, с. 195].

Також до цього переліку можна віднести таку ознаку як проведення інших реєстраційних дій, передбачених законодавством. Крім засвідчення факту створення (припинення) юридичної особи або факту набуття (втрати) фізичною особою статусу підприємця, державна реєстрація передбачає здійснення й інших реєстраційних дій, пов'язаних із внесенням відомостей до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань [2, с. 108]. Тобто у даному випадку, виконується статистична мета – внесення відповідних відомостей про юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців до єдиної державної інформаційної системи, що забезпечує збирання, накопичення, обробку, захист, облік та надання інформації про юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи [4, с. 196]. Державна реєстрація також є однією із функцій державних органів щодо контролю за дотримання законності в організації підприємницької діяльності.

Враховуючи усе вище наведене, можемо дійти до висновку, що державна реєстрація є необхідною обов'язковою умовою участі суб'єктів господарювання в конкретних господарських відносинах та функціонування на ринку. Звідси виходить, що державна реєстрація являється проміжним юридичним фактом, з яким закон пов'язує можливість реалізації правоздатності у сфері підприємництва своїми діями.

Використані джерела:

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України.*, 2003. № 18, № 19-20, № 21-22. ст. 144.
2. Господарське право України: підручник: у 2 ч. Ч. 1 / Андреева О. Б., Жорнокуй Ю. М., Гетманець О. П. та ін. 2-ге вид., зі змін. та випр. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2016. 324 с.
3. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003 р. № 755-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2003. № 31-32. Ст. 263.
4. Смолин Г. В., Туркот О. А., Хомко Л. В. Господарське право України. Загальна частина: підручник / за заг. ред. Г. В. Смолина. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 484 с.

Скибчук Андрій Володимирович,

студент 4 курсу юридичного факультету,

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СВОЄЧАСНОСТІ РОЗГЛЯДУ СПРАВИ ТА ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ У ГОСПОДАРЬСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

Завданням господарського судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів, пов'язаних з господарською діяльністю, та розгляд інших справ, що належать до юрисдикції господарського суду, з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб.

Позитивним зрушенням у господарському процесуальному законодавстві є закріплення принципу розумного строку розгляду справи судом, оскільки саме цей факт можна розглядати як виконуючу регулятивну, дисциплінарну та організаційну функції. У зв'язку з цим можна зазначити, що аналіз ступеня реалізації цього часового принципу господарського судочинства є «показником» оцінки рівня верховенства права. Таким чином, розкриваючи вищезазначену тезу, ми зазначаємо, що сторони, які беруть участь у судовому процесі, повинні суворо дотримуватися цього процесуального принципу, оскільки для кожного з них ключовим аспектом є витратити найменшу кількість часу на вирішення питання по суті, наприклад, для правопорушників, осіб, які беруть участь у розгляді господарської справи та в суді.

Відповідно до статті 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, судові справи повинні розглядатися в суді протягом розумного строку [1]. Ця вимога спрямована на оперативний захист прав особи, яку порушив суд, оскільки будь-яка затримка може негативно вплинути на права, що захищаються. Відсутність своєчасного судового захисту може призвести до ситуацій, коли подальші судові дії більше не матимуть значення для особи та її прав. Яскравим прикладом того, як поведінка заявників була однією з причин тривалого провадження, є справа «Кірікоста та Віола проти Італії», де 15-річний строк був виправданим, оскільки самі заявники подавали заяву про відкладення сімнадцять разів і не заперечували проти шести відстрочок розгляду, проведеного на підставі заяви іншої сторони у справі [2].

Водночас Європейський суд з прав людини («далі – Суд») не розглядає використання всіх засобів апеляції, передбачених національним законодавством, вказуючи на те, що строк розгляду справи може затриматися через поведінку заявника. На додаток до поведінки заявника, Суд, встановлюючи обґрунтованість строків розгляду справ, також аналізує поведінку влади.

Також, згідно з практикою Суду, моментом закінчення строку у судових справах є повне виконання рішення суду.

Суд у своїй практиці розробив кілька взаємопов'язаних критеріїв, що впливають на строк розгляду справи. Ці критерії такі: складність справи; поведінка заявника (тобто особа, яка подала заяву до Суду); поведінка судових та інших державних органів; важливість предмета для заявника [3].

На цей час у науковому співтоваристві існує усталена класифікація критеріїв оцінки розумного строку на об'єктивну (юридичну та фактичну складність справи, загальну тривалість провадження) та суб'єктивну (поведінку заявника та інших залучених осіб у справі інші учасники процесу, поведінка органів державної влади (насамперед суду), характер процесу та його значення для заявника) [4].

Критерій оцінки розумного строку – юридична та фактична складність справи. Цей критерій дозволяє виявити юридичну сторону господарської справи, завдяки якій можна встановити, зокрема, всі аспекти справи. Перш за все, щоб знайти законодавство, яке найбільш повно забезпечить вирішення питання по суті, регулює правовідносини, щодо яких виник спір. Також у цьому контексті стає суттєвою складність сфери правового регулювання, ми говоримо, наприклад, про відносини, в яких законодавство складається з ряду нормативно-правових актів, які є місткими за змістом і вимагають більш тривалого часу для їх виконання, включаючи участь відповідних спеціалістів. Наступною складовою є робота з визначення необхідного обсягу процесуальних дій у межах кожної господарської справи, яку потрібно зробити, наприклад призначити експертизи, витребувати докази тощо.

Для побудови демократичної та незалежної держави важливо законодавчо закріпити принцип верховенства права, який стає ключем до розвитку суспільства вищої справедливості, соціальної рівності та почуття повної безпеки. Зрештою, цей принцип відіграє важливу роль у виникненні правової держави, де норма закону посідає почесне місце серед інших принципів, оскільки вона пронизує всі відносини суспільного життя і повинна бути взята за основу діяльності органи державної влади.

Принцип юридичної визначеності – загальний принцип права, який гарантує легкість уточнення змісту закону та можливість реалізації цього права у разі потреби. Принцип правової визначеності є невід'ємною, органічною складовою принципу верховенства права. Про це йдеться у низці його рішень, зокрема Європейського суду з прав людини. У своїх рішеннях Конституційний Суд України також посилається на принцип правової визначеності, наголошуючи, що він є необхідною складовою принципу верховенства права [5].

У широкому розумінні принцип правової визначеності – це сукупність вимог до організації та функціонування правової системи з метою

забезпечення насамперед стабільного правового становища особи шляхом вдосконалення процесів законотворчості та правозастосування.

Таким чином, в своїх рішеннях Європейський суд неодноразово дійшов висновку, що принцип правової визначеності є одним із фундаментальних аспектів верховенства права («Брумареску проти Румунії та ін.). Надмірна тривалість провадження порушує право сторін на ефективний засіб правового захисту та підриває гарантії, передбачені статтею 6 Конвенції для кожного, хто звернувся до суду протягом розумного строку.

Використані джерела:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Міжнародний документ Ради Європи від 04.11.1950 р. № 995_004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 07.10.2020).
2. Eur. Court H. R., Ciricosta and Viola v. Italy, judgment of 4 December, 1995. URL: <http://www.echr.coe.int> (дата звернення: 07.10.2020).
3. European Court of Human Rights. The ECHR in 50 questions. URL: https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=court/doc_info&c= (дата звернення: 07.10.2020).
4. Дрішлюк В. І. Принципи здійснення господарського судочинства в світлі судової реформи 2017 року. *Приватне право і підприємництво*. 2018. Вип. 18. С. 178-185. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Prip_2018_18_42. (дата звернення: 07.10.2020)
5. Рішення КСУ у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 7 частини другої статті 42 Закону України «Про вищу освіту» від 20 грудня 2017 року № 2-р/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-17#Text> (дата звернення: 07.10.2020)

Старцун Діана Русланівна,

студентка 4 курсу юридичного факультету

Хмельницького університету управління та права ім. Леоніда Юзькова

ВИКОНАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ

Сьогодні в Україні нагальною потребою є вдосконалення нормативно-правової бази в сфері господарювання як передумови стабільного й планомірного розвитку держави та створення належних умов функціонування економіки й підвищення рівня життя. Одним із аспектів цього є,

зокрема, розвиток законодавства, пов'язаного з діяльністю господарюючих суб'єктів в умовах введення в дію спеціального режиму, а саме режиму надзвичайного стану.

У зв'язку з цим слід зазначити, що сучасний стан правового забезпечення господарської діяльності у період дії надзвичайних режимів, застаріла нормативно-правова база, на наш погляд, не відповідають реаліям сьогодення.

Господарський кодекс України в розд.8 перелічує види спеціальних режимів господарювання, однак, на нашу думку, існує необхідність у дослідженні господарсько-правових аспектів проблематики, яка стосується обмежувальних правових режимів.

В сучасних умовах світової економічної і політичної нестабільності та постійних ризиків виникнення техногенних катастроф, що може призвести до соціальних, політичних конфліктів, промислових аварій тощо, дуже гостро постає питання правового регулювання забезпечення діяльності підприємств, незалежно від форм власності, у разі введення в дію спеціальних правових режимів, а саме режиму надзвичайного стану.

У законодавстві України передбачені норми, що регулюють зазначене питання. Так, розд. 8 ГК України, а саме ст. 416 передбачає порядок здійснення господарської діяльності в умовах надзвичайного стану. Вищезазначена норма встановлює можливість тимчасового обмеження у здійсненні конституційних прав і свобод громадян, а також прав юридичних осіб, та покладення на них додаткових обов'язків. Правову основу введення в дію спеціального правового режиму надзвичайного стану, крім норм Конституції України (статті 92, 106) і ГК України, становить ще Закон України «Про зону надзвичайного стану» від 16 березня 2000 р., Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного або надзвичайного стану» від 17 травня 2012 р.

Зазначені вище нормативні акти визначають певні механізми втручання органів державної влади в господарську діяльність підприємств, чим значно розширюють їх компетенцію, що у свою чергу може призвести до необґрунтованих зловживань з боку цих органів, зважаючи на те, що всі органи державної влади переходять на роботу в умовах особливого періоду, а саме надзвичайного стану.

Необхідно визначитися з вирішенням цілої низки питань. По-перше, визначити орган, який буде займатися переорієнтацією виробництва. Це може бути або спеціально створений суб'єкт, або керівництво підприємства. По-друге, визначити порядок забезпечення підприємства сировинною базою, оскільки швидка переорієнтація виробництва не дасть змоги терміново знайти постачальників сировинної бази, а в умовах надзвичайного стану час має вирішальне значення. Важливими питаннями, що потребують вирішення, є також визначення прибутковості, чи хоча б рентабельності підприємства

з метою забезпечення можливості виплати заробітної плати та здійснення ремонту необхідного устаткування, звільнення від оподаткування на час переорієнтації виробництва, а також можливість отримання в подальшому пільг з оподаткування та надання гарантій підтримки державою.

Постає завдання, по-перше, наповнення Закону нормами, які б регулювали це питання, а, подруге, розширення норм розд. 8 Господарського кодексу України як кодифікованого нормативно-правового акта.

Усе це є необхідними заходами в ситуаціях, що потребують негайного реагування з боку органів влади та запобігання негативним наслідкам, що можуть призвести до численних втрат, а отже, їх неефективне правове регулювання за таких умов є неприпустимим. Разом з тим слід зауважити, що крім питань, розглянутих вище, сьогодні в поточному законодавстві існує ще ціла низка актуальних проблем, які потребують вирішення і взаємоузгодження.

Отже, хоча обмеження прав громадян і юридичних осіб, передбачених Конституцією України, є вимушеним заходом, застосування якого є неминучим у разі введення в дію спеціальних правових режимів, але, при цьому повинен бути розроблений комплекс заходів, які б унеможливили перевищення повноважень з боку самих органів влади в ситуаціях, коли захист прав, передбачених Конституцією України, є обмеженим в силу екстраординарних обставин, а внесення змін до Конституції і законів є неможливим.

Використані джерела:

1. Конституція України // *Офіц. вісн. України*. 2003. № 11.
2. Господарський кодекс України : затв. Верхов. Радою України 16 січ. 2003 р. №436-IV // *Відом. Верхов. Ради України*. 2003. № 18, 19–20, 21–22.
3. Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 16.03.2000 р. №1550-III // *Відом. Верхов. Ради*. 2000. №23.
4. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного або надзвичайного стану : Закон України від 17.05.2012 р. №4765-VI // *Відом. Верхов. Ради*. 2013. №15. С. 99.
5. Порядок розгляду заяв та здійснення виплат для наступної повної компенсації за майно, примусово відчужене в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану : затв. постановою Каб. Міністрів України від 31.10.2012 р. №998.
6. Зельдіна О. Р. Спеціальний режим господарювання як інститут господарського права / О. Зельдіна // *Право України*. 2006. №4. С. 57–60.

Сюсько Вікторія Іванівна,

*студентка 4 курсу юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

МИРОВА УГОДА У СПРАВАХ ПРО БАНКРУТСТВО

Варто розпочати з того, що до 2019 року питання мирової угоди у справах про банкрутство вирішувалося відповідно до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [1]. Зокрема, стаття 77 вказаного Закону під мировою угодою у справі про банкрутство визнавала домовленість між боржником і кредиторами стосовно відстрочки та/або розстрочки, а також прощення (списання) кредиторами боргів боржника, яка оформляється шляхом укладення угоди між сторонами. Проте, згадане положення, як і Закон в цілому, вже втратили чинність, оскільки 21 жовтня 2019 року набув чинності Кодекс України з процедур банкрутства (далі – КзПБ) [2], який виключив мирову угоду як судову процедуру. З огляду на вказане, постає питання чи може існувати мирова угода в процедурі банкрутства за таких умов, і якщо ні, то яку альтернативу надає нам КзПБ?

Насамперед, варто визначити в чому полягала основна перевага мирової угоди. Перший позитивний аспект проявляється в тому, що фактично мирова угода була закріпленим на законодавчому рівні способом уникнути власне ліквідації боржника. При цьому виграють обидві сторони: як і кредитор, який має змогу отримати кошти раніше, і в деяких випадках навіть більше, ніж це сталося б при ліквідації, так і боржник, оскільки дана особа отримує такий собі другий шанс, включно із можливістю зберегти суб'єкт господарювання та робочі місця.

Окрім того, перевагою є і значне скорочення строку процедури банкрутства. На практиці справи про банкрутство можуть затягуватися на роки, незважаючи на те, що строки встановлені законодавством. Під час ліквідації для того, щоб довести дану процедуру до кінця, тобто до погашення заборгованості, потрібно спочатку сформувати ліквідаційну масу боржника та продати всі його активи. Звичайно ж, існує ще процедура санації, але і тут є свої негативні сторони, тому дана процедура досить рідко завершується відновленням платоспроможності боржника та погашенням заборгованості кредиторам. Як наслідок, все це може призвести до того, що активи боржника будуть або простоювати тривалий час, або взагалі втратять свою цінність та придатність. Тому кращим варіантом є, звичайно ж, укладання мирової угоди.

Є ще одна значна перевага. Уявімо, що сільськогосподарський виробник орендує земельну ділянку і, внаслідок своєї неплатоспроможності, не може

оплачувати орендну плату в порядку черговості. Що в такому випадку робить орендодавець? Він може достроково розірвати договір оренди, оскільки відповідно до статті 32 Закону України «Про оренду землі» на вимогу однієї із сторін договір оренди землі може бути достроково розірваний за рішенням суду в разі невиконання сторонами обов'язків, передбачених статтями 24 і 25 цього Закону та умовами договору [3]. А це зокрема стосується такої умови, як обов'язок своєчасно сплачувати орендну плату. Боржник може зберегти земельну ділянку лише в тому випадку, якщо отримає кошти для оплати оренди шляхом використання цієї ж таки земельної ділянки, а мирова угода може цьому посприяти.

Загалом, за своєю суттю мирова угода це одночасно і господарсько-процесуальний договір і судова процедура. Незважаючи на те, що наразі законодавство про банкрутство фактично не містить норм, які б передбачали можливість використання механізму мирової угоди, в Господарському процесуальному кодексі України (далі – ГПК) [4] передбачається застосування мирової угоди у позовному провадженні. Так, відповідно до ч. 1 ст. 192 ГПК мирова угода укладається сторонами з метою врегулювання спору на підставі взаємних поступок і має стосуватися лише прав та обов'язків сторін. На перший погляд це непогана підстава, проте, якщо проаналізувати судові вирoki у справах про банкрутство щодо укладання мирової угоди, то можна дійти висновку, що можливість укладання мирової угоди у справах про банкрутство за нормами ГПК повинна визначатися судом з огляду на особливості провадження у справах про банкрутство. Це пояснюється тим, що мирова угода за ГПК передбачає врегулювання спору двох сторін, а у справах про банкрутство проглядається наявність множинності інтересів багатьох сторін.

Яскравим прикладом таких розбіжностей може бути Постанова ВСУ від 09 липня 2020 року у справі № 910/26972/14. Відповідно до передумов даної справи при затвердженні мирової угоди місцевий суд керувався положеннями статті 192 ГПК України, які передбачають можливість врегулювання спору між сторонами на підставі взаємних поступок сторін шляхом укладання мирової угоди, як загальними нормами господарського процесуального законодавства, та частиною першою статті 2, абзацом 5 частини шостої статті 48 Кодексу України з процедур банкрутства, зазначивши про відсутність заборони у цьому Кодексі щодо укладання мирової угоди у процедурах банкрутства, а також про те, що умови мирової угоди не порушують вимог чинного законодавства України. Проте, у своєму висновку ВСУ чітко розмежував поняття «мирової угоди» в справах про банкрутство та те, що передбачено нормами ГКУ, давши зрозуміти, що це абсолютно різні речі. Таким чином, суд постановив відмовити у затвердженні мирової угоди, поновити провадження у справі та передати справу для подальшого розгляду на стадію ліквідаційної процедури [4].

Зважаючи на все вище викладене, можемо дійти до висновку, що навряд чи існування мирової угоди у справах про банкрутство повноцінно та назавжди припинило своє існування в українському законодавстві. Адже, щонайменше деякі основні елементи мирової угоди знайшли своє застосування в плані санації, що передбачається в КзПБ: відстрочка, розстрочка, прощення боргу а також виконання зобов'язання третьою стороною (п.п. 4, 5 ч. 2 ст. 51 КзПБ) [5]. Окрім того, можна говорити про те, що чинним КзПБ закладений фундамент і в деяких окремих нормах проглядається можливість майбутнього існування мирової угоди, принаймні ми можемо допускати такий варіант без точних прогнозів. Таким чином, потрібно говорити про те, що, незважаючи на недовготривале існування КзПБ, його потрібно певним чином змінювати, щоб відродити мирову угоду. Для цього варто внести в КзПБ новий розділ «Мирова угода», виключити норми, які говорять про визнання мирової угоди недійсною та про поновлення у зв'язку з цим проваджень у справах про банкрутство.

Використані джерела:

1. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 14.05.1992 р. № 2343-ХІІ (втратив чинність). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 31. Ст. 440. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2343-12> (дата звернення: 08.10.2020).
2. Кодекс України з питань банкрутства від 21.10.2019 р. № 132-ІХ. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 19. Ст. 74. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text>.
3. Про оренду землі: Закон України від 06.10.1998 р. № 161-ХІV. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14#Text>.
4. Постанова Верховного Суду України від 09 липня 2020 року у справі № 910/26972/14. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/90349380>.
5. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>.

Цух Аліна Ігорівна,

*студентка 4 курсу юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕКЛАМНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Важко уявити людину без смартфона в руках, смартфон без Інтернету, а Інтернет без реклами. І це абсолютно вітається в сучасному світі, де реклама є чи не основною складовою бізнесу, а значна частина суб'єктів господарювання мають свій вебсайт, мобільний додаток тощо і рекламує свої послуги чи товари шляхом інтернет-реклами.

Саме ж питання інтернет-комунікацій було предметом дослідження у таких науковців, як С.О. Зленко, Е.А. Мамонова, О.В. Сидорова, В.Ю. Матвєєв, О.В. Дубовик. Проте, на сьогодні залишається чимало проблемних питань у сфері наукового пізнання та нормативно-правового регулювання рекламної діяльності в мережі Інтернет.

Основним законодавчим актом, що визначає засади рекламної діяльності в Україні, регулює відносини, що виникають у процесі виробництва, розповсюдження та споживання реклами є Закон України «Про рекламу» від 03.07.1996 року. Відповідно до вищевказаного закону, реклама – це інформація про особу чи товар, розповсюджена в будь-якій формі та в будь-який спосіб і призначена сформулювати або підтримати обізнаність споживачів реклами та їх інтерес щодо таких особи чи товару [1].

На мою думку, питання правового регулювання рекламної діяльності в мережі Інтернет дуже актуальне на фоні стрімкої інформаційної революції, тому пропоную декілька шляхів вдосконалення такої діяльності.

По-перше, необхідно закріпити термін «інтернет-реклама» на законодавчому рівні. Звертаємось до загальних положень Закону України «Про рекламу» і бачимо визначення понять внутрішньої реклами, соціальної, політичної і т.д., але ні слова про електронну. Тут варто звернути увагу, які ж визначення пропонують науковці. Наприклад, А. Годін визначає інтернет-рекламу, як сповіщення споживачів різними методами, представленими в мережі Інтернет, про діяльність підприємства, спрямоване на досягнення кінцевої мети – продажу товарів і послуг [2, с.168].

Інше визначення пропонує Я.Воронін, вказуючи на те, що інтернет-реклама – це засіб маркетингових комунікацій в системі електронної комерції для просування товарів і послуг з метою оперативного інформування споживачів про товари і послуги, задоволення потреб споживачів, збільшення об'ємів продажів і покращення іміджу господарюючих суб'єктів рекламного

ринку. Вона є одним з найбільш гнучких інструментів у сучасній рекламі з просування і продажу на ринку товарів і послуг [3, с.24]. Загалом, серед науковців одностайної думки немає, тому, я думаю, що буде доцільно закріпити визначення поняття інтернет-реклами на законодавчому рівні.

По-друге, доцільним є введення нових норм в Закон України «Про рекламу». Ця потреба пояснюється тим, що епоха інтернет-реклами стрімко зростає, в той час як рекламна діяльність в мережі Інтернет позбавлена уваги з боку держави і регулювання на державному рівні загалом. Так, у вищевказаному законі, особливостям правового регулювання реклами в мережі Інтернет присвячено лише одну норму, і та стосується не реклами в Інтернеті, а реклами тютюнових виробів. Зокрема, ч. 1 ст. 22 Закону встановлює, що реклама тютюнових виробів, реклама знаків для товарів і послуг, інших об'єктів права інтелектуальної власності, під якими випускаються тютюнові вироби, забороняється в мережі Інтернет, крім веб-сайтів, призначених для повнолітніх осіб, обов'язковою умовою доступу до яких є попередня ідентифікація віку користувачів [1].

Загалом, слід ввести норми про розміщення реклами та відповідальність за правопорушення у цій сфері. При створенні таких вимог обов'язково треба пам'ятати про «глобальність» Інтернету, адже ця мережа не має кордонів, відповідно виникнуть проблеми щодо встановлення критеріїв для з'ясування питання, під юрисдикцію якої держави підпадає конкретне рекламне повідомлення та які нормативні вимоги будуть застосовуватися до змісту такої реклами. Крім цього, визначення юрисдикції матиме місце і для здійснення контролю за розповсюдженням реклами та притягнення до відповідальності за порушення у сфері інтернет-реклами.

По-третє, доцільним є також запровадження обмежень, що стосуються поширення «спаму». На мою думку, небажане розповсюдження комерційної інформації через поштові скриньки підриває довіру людей до реклами та спотворює враження. Крім цього, існує так званий «чорний спам», тобто шахрайство, реклама нелегальних, підроблених та контрафактних товарів.

Основна проблема полягає в тому, що спам є засобом поширення вірусних кодів, які можуть знаходитися як у додатку до листа, так і на сайті, який відкриється за посиланням зі спам-листа. І все це дає можливість для розкрадання конфіденційної інформації. Ми знайомі із статтею 3631 Кримінального кодексу України, яка передбачає відповідальність умисне масове розповсюдження повідомлень електронного зв'язку, здійснене без попередньої згоди адресатів [4]. І поруч з цією нормою згадуємо про глобальність мережі Інтернет, яка значно зменшує шанси на достовірне встановлення особи, яка здійснила розсилання спаму. Тому, доцільно було б запозичити досвід Австралії, яка активно співпрацює як з провайдерами, так і з користувачами, надавши їм можливість швидко і без зайвих зусиль повідомляти відповідні органи про виявлені порушення.

Отже, на сучасному етапі розвитку суспільства, використання мережевих інформаційних технологій стало необхідним для всіх людей. Висока затребуваність даного явища слугує базисом для розвитку та впровадження нових рекламних комунікацій. Але попри такий стрімкий розвиток рекламної діяльності в Інтернеті, ця сфера так і знайшла закріплення на державному рівні.

І хоч у 2008 році на розгляд Верховної Ради України виносився проект Закону про Інтернет рекламу, але він так і не був прийнятий. Цей законопроект був покликаний врегулювати відносини, пов'язані з виробництвом, розповсюдженням та споживанням інтернет-реклами на території України та визначити засади рекламної діяльності в мережі інтернет на території України. Тож, сьогодні слід знову звернути увагу на вдосконалення правового регулювання рекламної діяльності в мережі Інтернет.

Використані джерела:

1. Про рекламу: Закону України від 03.07.1996 р. № 768-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 39. Ст. 181.
2. Годин А. А Інтернет-реклама: учеб. пособие / А. А. Годин, А. М. Годин, В. Н. Комаров. М.: Дашков и Ко, 2009. 168 с.
3. Воронін Я. М. Розвиток Інтернет-реклами в системі електронної комерції: автореф. дис. ... к. е. н.: спец 08.00.05. Білгород, 2008. 24 с.
4. Кримінальний Кодекс України від 05.04.2001 р. № 875-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2001, № 25-26, ст.131.

Ястремська Алла Ростиславівна,

студентка 4 курсу юридичного факультету

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

СПОСОБИ ЗАЛУЧЕННЯ КОШТІВ ДЛЯ ФІНАНСУВАННЯ ЖИТЛОВОГО БУДІВНИЦТВА

У зв'язку з переходом на ринкові відносини і зменшенням ролі держави у фінансуванні житлового будівництва, на сучасному етапі важливим є залучення інвестиційних ресурсів, пошуку можливих джерел та ефективних механізмів їх залучення. Питання про фінансування житлового будівництва були предметом дискусій серед різних вітчизняних і зарубіжних вчених, таких як А. Горчаківська, В. Котова, А. Кравець, Д. Фаріон, В.Н. Лавренчук, А.А. Пересада, В.А. Поляченко, Н.В. Толмачів та ін.

Відповідно до статті 4 Закону України «Про інвестиційну діяльність» інвестування та фінансування будівництва об'єктів житлового будівництва з

використанням недержавних коштів, залучених від фізичних та юридичних осіб, у тому числі в управлінні, може здійснюватися виключно через фонди фінансування будівництва, фонди операцій з нерухомістю, інститути спільного інвестування, а також шляхом емісії цільових облігацій підприємств, виконання зобов'язань за якими здійснюється шляхом передачі об'єкта (частини об'єкта) житлового будівництва [1]. Так, законодавець передбачає декілька видів для інвестування та фінансування об'єктів житлового будівництва, для вибору найбільш зручного способу залучення коштів.

Фонди фінансування будівництва (далі – ФФБ) бувають двох типів – А та Б. Метою створення ФФБ є отримання довірителями у власність житла. Для першого типу А характерним є те, що усі ризики недостатнього залучення коштів від довіритель (інвесторів) приймає на себе забудовник, який сам визначає усі споживчі характеристики об'єкту. Забудовник зобов'язаний своєчасно ввести об'єкт в експлуатацію, незалежно від обсягу фінансування. ФФБ типу А створюють великі забудовники, такі як, наприклад, Київміськбуд, з метою акумулювання коштів для фінансування будівництва. У другому типу Б управитель самостійно визначає споживчі властивості об'єкту, приймає на себе ризик щодо нестачі фінансування будівництва [2, с.31]. У фондах фінансування будівництва ризики несуть забудовник чи управитель якщо виявиться нестача фінансування і повинні будуть самі здійснити певні дії для того, щоб своєчасно ввести об'єкт в експлуатацію.

Наступною формою залучення приватних коштів, що передбачає можливість виникнення в інвестора майнового права на житло, є фонд операцій з нерухомістю (далі – ФОН). Особливістю ФОН є наявність особливого кола учасників, таких як емітент сертифікатів ФОН, він же управитель ФОН, та власник сертифіката ФОН. Управитель залучає до ФОН кошти шляхом продажу або передачі сертифікатів фізичним чи юридичним особам та в подальшому інвестує ці кошти в інтересах власників сертифікатів для здійснення операцій з нерухомістю [3, с.37]. Даний спосіб залучення коштів для фінансування об'єктів житлового будівництва передбачає певні операції коштами які потім інвестуються в інтересах власників в нерухомість.

Інститут спільного інвестування – це корпоративний або пайовий фонд, що є формою колективного інвестування, за якого засоби учасників об'єднуються і інвестуються управляючою компанією в різні активи (нерухомість, цінні папери тощо) з метою отримання доходу інвесторами. Всі учасники фондів мають однакові права незалежно від розміру вкладень. При цьому ризики діляться між усіма інвесторами і знижуються завдяки диверсифікації інвестиційного портфеля. Поки кошти знаходяться у фонді, вони не підлягають оподаткуванню, що дає змогу реінвестувати отриманий прибуток. Для інвестора здійснення інвестицій через фонди менш ризиковане, ніж самостійне інвестування, наприклад за допомогою купівлі облігацій

будівельної компанії, оскільки засобами фонду управляють професіонали, над діяльністю яких здійснюється державний контроль (пруденціальний нагляд) і завдяки диверсифікації інвестиційного портфеля [4, с.501].

Інститут спільного інвестування передбачає собою фонд де засоби усіх учасників даного фонду об'єднуються та інвестуються управляючою компанією в різні активи (нерухомість, цінні папери тощо) метою якого є отримання доходу інвесторами від даного інвестування.

Емісія цільових облігацій, досить дешевий у порівнянні з іншими варіант залучення інвестиційних ресурсів у будівництво. Залучення інвестиційних ресурсів у будівництво житла через цільові облігації є найбільш безпечною схемою для придбання ще недобудованого житла, Реєстрація емісії облігацій передбачає обов'язкову перевірку Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку, можливості виконання емітентом своїх зобов'язань. Проспект емісії дозволяє покупцю отримати достатньо інформації про можливість будівельної компанії по виконанню зобов'язань щодо будівництва будинку. Якщо покупець використовує кредит банку під заставу облігацій, то ризики переходять на банк, у інтересах якого якісна перевірка емітента. При використанні емісії цільових облігацій у емітента немає можливості продажу одного й того ж самого об'єкту кілька разів [5, с.330].

Даний спосіб залучення коштів для фінансування об'єктів житлового будівництва є найменш ризиковим так як Реєстрація емісії облігацій передбачає здійснення обов'язкової перевірки Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку, можливості виконання емітентом своїх зобов'язань. Так покупець який має бажання придбати недобудоване житло може отримати інформацію про те які можливості будівельної компанії в здійсненні будівництва.

Отже, фінансування об'єктів житлового будівництва на сьогодні потребує нових способів, пошуку джерел інвестування та ефективних методів для залучення коштів для того, щоб дана сфера мала можливість більшого розвитку в Україні.

Використані джерела:

1. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 р. №1560-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 47. ст.646.
2. *Юркевич О. М.* Розвиток форм фінансування житлового будівництва в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 21. С. 30-34.
3. *Луців М.* Правові форми залучення коштів інвесторів у сфері будівництва житла. *Цивільне право і процес*. 2017. № 6. С. 36-42.
4. *Юркевич О.М.* Особливості іпотечного житлового фінансування в Україні на сучасному етапі. *Економіка і суспільство*. 2016. № 3. С. 497-503.
5. *Грінченко Р.В.* Цільові облігації при фінансуванні будівництва житла в Україні. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2009. № 35. С. 327-331

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО.

Письменський Євген Олександрович,
*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін
Луганського державного університету внутрішніх справ
імені Е.О. Дідоренка*

ЩОДО КВАЛІФІКАЦІЇ ЗАПОДІЯННЯ СМЕРТІ ОДНІЙ ЛЮДИНИ У РАЗІ ПОСЯГАННЯ НА ЖИТТЯ ДВОХ АБО БІЛЬШЕ ПОТЕРПІЛИХ

У теорії кримінального права та практиці його застосування одним з найбільш проблемних питань вважається визначення правильності позиції щодо кваліфікації заподіяння смерті одній людині у разі посягання на життя двох або більше потерпілих (за сукупністю злочинів, передбачених ч. 1 ст. 115 і ч. 2 (ч. 3) ст. 15 та п. 1 ч. 2 ст. 115 КК України, або лише за ч. 2 (ч. 3) ст. 15 та п. 1 ч. 2 ст. 115 КК України).

Системний аналіз КК України разом зі зверненням до інших джерел кримінального права дозволяє стверджувати, що заподіяння смерті одній людині у разі посягання на життя двох або більше потерпілих є самостійним одиничним злочином і має кваліфікуватись *лише як замах на злочин, передбачений відповідною частиною ст. 15 та п. 1 ч. 2 ст. 115 КК України*. Зроблений висновок обґрунтовується таким чином.

1. Заподіяння смерті одній людині за наявності нереалізованого умислу на вбивство двох або більше осіб не може визнаватись сукупністю двох (закінченого і незакінченого) злочинів відповідно до ст. 33 КК України. Сукупність у подібних випадках має унеможливлуватись хоча б через те, що згадана там передбаченість кримінальних правопорушень у різних частинах однієї статті Особливої частини КК України стосується тих ситуацій, коли в цих частинах визначені різні основні, тобто самостійні, склади правопорушень (а не основний та кваліфікований, де має місце не самостійність, а спільність цих складів). Ігнорування сказаного, безперечно, призводитиме до утворення абсолютно штучної сукупності злочинів, що водночас не відповідає справжньому змісту кримінально-правової норми, відбитої у ст. 33 КК України. Отже, у розгляданій ситуації йдеться про єдине діяння, яким вчиняється один (одиничний) злочин, ознаки якого містять різні статті (частини статті) КК України (конкуренція кримінально-правових норм).

2. Кваліфікація заподіяння смерті одній людині у разі посягання на життя двох або більше потерпілих одночасно за ч. 1 ст. 115 і відповідною частиною ст. 15 та п. 1 ч. 2 ст. 115 КК України становить порушення принципу *non bis in idem* («не двічі за одне й те саме»)⁴, передбаченого ст. 61 Конституції України та ч. 1 ст. 4 Протоколу № 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Як відомо, у справі «Золотухін проти Росії» Європейський Суд з прав людини сформулював позицію, згідно з якою зазначена стаття Протоколу № 7 трактується як заборона кримінального переслідування особи двічі за правопорушення, якщо воно випливає з ідентичних фактів або з фактів, які є по суті тими ж самими (фактів, які у своїй сукупності складають комплекс фактичних характеристик, тісно пов'язаних часовими і просторовими факторами) [3]. У досліджуваній ситуації в основу обвинувачення за вчинення закінченого умисного вбивства з простим складом мають покладатись ті ж самі факти, що і за замах на умисне вбивство з кваліфікованим складом (ідентичне діяння).

3. Підхід до кваліфікації вбивства однієї людини у разі наявності нереалізованого умислу заподіяти смерть двом або більше потерпілим лише як замаху на злочин, передбачений відповідною частиною ст. 15 та п. 1 ч. 2 ст. 115 КК України, є втіленням принципу суб'єктивного вмінення, що у кримінальному праві України має фундаментальне і основоположне значення. Один із постулатів цього принципу полягає в тому, що за наявності простого визначеного умислу (заподіяння смерті двом особам) діяння має кваліфікуватись саме за спрямованістю умислу. Якщо ж при цьому настають не ті суспільно небезпечні наслідки, яких винний передбачав та очікував, то вчинене діяння оцінюється як замах на той злочин, наслідки якого були відбиті в його передбаченні. Виходячи з цього, якщо особа, маючи намір заподіяти смерть двом особам, фактично вбиває лише одну з них, то такий злочин має оцінюватись як замах на убивство двох або більше осіб, оскільки, з одного боку, умисел спрямовувався саме на це, з іншого – злочинний наслідок у виді смерті двох осіб не наступив.

4. Правова оцінка заподіяння смерті одній людині у разі посягання на життя двох або більше потерпілих за відповідною частиною ст. 15 та п. 1 ч. 2 ст. 115 КК України, цілком узгоджується з такими основними принципами кваліфікації, що вироблені доктриною кримінального права, як-то: *точність кримінально-правової кваліфікації* (вмінення саме тих норм кримінального закону, які передбачають діяння, безвідносно до обсягу застосування та характеру заходів впливу до особи); *повнота кримінально-правової кваліфікації*

⁴ Цей принцип відбиває латинську максиму «*nemo debet bis vexari pro una et eadem causa*» (ніхто не може піддаватись більше ніж одному обвинуваченню з тієї ж самої причини) і захищає інтереси як окремої особи, так і суспільства загалом [1, с. 34]. Він є гарантією та захистом від надмірного покарання, покарання двічі за одне й те ж діяння, що вже отримало власну правову оцінку [2, с. 286].

(при її здійсненні використані всі необхідні кримінально-правові норми); *вирішення спірних питань на користь особи, дії якої кваліфікуються* (суперечливі питання кримінально-правової кваліфікації розв'язуються на користь громадянина – за умов непорушності принципу справедливості); *недопустимість подвійного інкримінування* (стосовно одного й того ж посягання не можуть бути одночасно застосовані загальна, і спеціальна норми) [див., напр.: 4, с. 81; 5, с. 22 – 23].

5. Сучасна наука кримінального права виробила правила кваліфікації злочинів за наявності конкуренції загальної та спеціальної кримінально-правових норм, окремий різновид якої становить конкуренція норм, що передбачають основний та кваліфікований склади кримінального правопорушення [6, с. 220]. Однією зі складових цих правил за зазначеного виду конкуренції, які загалом не викликають заперечень та втілюються у судовій практиці, є положення про правильність кваліфікації вчиненого діяння згідно зі статтею (частиною статті) Особливої частини КК України, що містить склад (як закінченого, так і не закінченого) злочину з кваліфікуючими ознаками. У такій ситуації правова оцінка здійснюється за спеціальною нормою, яка порівняно із загальною нормою найбільш повно та точно відбиває ознаки вчиненого діяння. Отже, за наявності прямого умислу на заподіяння смерті двом або більше особам питання, яке виникає щодо конкуренції норм про вчинення закінченого вбивства однієї особи (ч.1 ст.115 КК України) та про замах на вбивство двох або більше осіб (ст.15, п.1 ч. 2 ст. 115 КК України), повинно вирішуватись на користь замаху на вбивство як злочину з кваліфікованим складом (спеціальна норма).

Використані джерела:

1. Гутник В. В. Принцип *non bis in idem* у практиці діяльності Комітету з прав людини, Міжнародного Трибуналу для колишньої Югославії та Міжнародного кримінального суду. *Адвокат*. 2009. № 10. С. 34 – 37.
2. Гнатів І. М. Положення «*non bis in idem*» як принцип кримінального права. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2010. № 3. С. 284 – 291.
3. Case Sergey Zolotuhin v. Russia, §79, 82. Application no. 1493/03. Judgment of 10 February 2009. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-80962>.
4. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. 2-ге вид. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 512 с.
5. Ус О. В. Теорія та практика кримінально-правової кваліфікації : лекції. Харків : Право, 2018. 368 с.
6. Ус О. В. Теоретичні та прикладні проблеми кваліфікації в кримінальному праві України : монографія. Харків : Право, 2020. 704 с.

Виговський Дмитро Леонідович,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

ВІКТИМОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ПРІОРИТЕТНИХ ПРОБЛЕМ У КРИМІНОЛОГІЇ

Віктимологія, розглядатимемо ми її як окрему міждисциплінарну науку, чи як частину кримінології, є, безсумнівно, наукою молодою. Більшість дослідників, що присвятили свої праці історії віктимологічних вчень, сходяться на тому, що сформувалась вона у кінці 1940-х- на поч. 1950-х. Так В.Л. Давиденко вважає, що вперше слово «віктимологія» вжив румунський дослідник Бенджамін Мендельсон. Вказаний вчений в 1947 р. на конференції психіатрів в Бухаресті виступив з доповіддю на тему «Нові перспективи біопсихології та соціології: віктимологія», в якій одним з перших конкретизував предмет і об'єкт нової сфери наукових досліджень [2, с. 97]. В свою чергу, Д.В. Рівман називає основоположною працю Ганса фон Гентінга «Злочинець і його жертва» (1948 р.). У своїй праці науковець звертає увагу на те, що доскональне дослідження злочину і особистості злочинця неможливе без вивчення й жертви злочину, а також зв'язку цієї жертви із злочинцем [6, с. 49]. Принагідно, хто б не був «батьком» віктимології, одне питання не викликає суперечок в дослідників історії віктимології: наука, що є настільки молодою, ставить перед вченими набагато більше питань, ніж здатна дати відповідей. І зовсім не обов'язково ці питання носять виключно прикладний, конкретний характер. Зокрема, при вивченні поняття «віктимності» у кримінологічному та психологічному розумінні, окремі аспекти філософсько-ціннісного характеру приймають аж надто помітні обриси.

До одного з таких питань належить наступне, яке нерідко є точкою зіткнення різноманітних думок і поглядів: «Чи присутня вина жертви у вчиненні злочину»? Вказане питання провокує особливо бурхливі суперечки, коли мова йде про роль віктимної поведінки жінки-жертви злочину, пов'язаного із сексуальним насильством. Не вважаємо за доцільне доводити популярність вищевказаної теми у дискусіях, що точаться на телевізійних ток-шоу і інтернет-ресурсах, форумах та соціальних мережах: достатньо за допомогою будь-якого пошукового ресурсу сформулювати пошуковий запит про те, «чи винна жінка у згвалтуванні?», як на дослідника обвалиться справжня лавина інформації. При цьому аргументи є не просто суперечливими з точки зору представників протилежних «таборів», а й відверто ворожими або просто агресивними за формою та змістом. Зрозуміло, що наукова дискусія за своїми

писаними та неписаними правилами не припускає «переходу на особистості», тому опонування в цій сфері дозволяє зробити дискусію більш конструктивною і корисною в процесі пошуку вірних суджень і відмові від хибних.

Перш за все вважаємо постановку питання «чи є вина жертви у вчиненні злочину?» хибною за своєю сутністю з огляду на концептуальні принципи сучасного кримінального права. Так, відповідно до ст. 23 КК України, виною визнається психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності [4, с. 21]. Таким чином, очевидно, що вина у вчиненні кримінального правопорушення може бути наявною лише у злочинця. У випадку, коли жертва нападу, до прикладу, вчиняє перевищення меж необхідної оборони, вона, в свою чергу стає злочинцем. Говорити про вину особи, що є лише жертвою злочину, в кримінально-правовому розумінні, невірно. Можна лише вести мову про розуміння «вини жертви» у віктимологічному сенсі, оскільки окремі науковці розрізняють, крім інших, також «протиправну віктимну поведінку», «активно-провокативну поведінку», «аморальну віктимну поведінку», та ін. Наприклад, нетверезий хуліган (не утворюючи своїми діями складу злочину, передбаченого статтями КК України) чіпляється до перехожих, і у відповідь на тяжку образу з його сторони, один з перехожих спричиняє йому побої чи заподіює тілесні ушкодження. Зрозуміло, до кримінальної відповідальності за наявності складу злочину буде притягнуто перехожого, а хулігана слід визнати потерпілим від злочину (навіть, коли його буде притягнуто до адміністративної відповідальності за дрібне хуліганство)але чи це означає, що у фізичній чи психічній шкоді, завданій йому, цей потерпілий не винуватий? Як можна помітити, питання це є, швидше, є не юридичним, а морально-етичним, хоча й має значення також для кваліфікації діяння перехожого. Отже, як це часто буває при розгляді багатоаспектних наукових проблем, однозначна відповідь навряд чи буде вірною. В контексті вищезгаданого питання «чи винна жінка у звалтуванні?», цих аспектів можна виявити набагато більше. Чимало дослідників проблем протидії насильству серед жінок розглядали цей аспект, зокрема, можна згадати А.Б. Блугу [1], К.І. Ілікчієву [3], О.Г. Передместнікова [5], та багатьох інших. Не занурюючись за браком обсягу доповіді у, безумовно, належним чином, аргументовані погляди цих та інших дослідників, вважаємо за доцільне звернути увагу на доволі цікавий, на нашу думку, аспект. У своїх «pro et contra», чимало дослідників детермінації насильницько-статевих злочинів, відхиляються від пізнання процесів об'єктивної реальності на користь декларування положень, які приймають форму правового ідеалізму. І риторичні питання, на кшталт: «чи можна визнати в принципі будь-який одяг таким, що провокує на сексуальне насильство?» «затіняють» своєю багатоаспектною невизначеністю справді важливі віктимологічні та психологічні моменти

детермінації вищезгаданих насильницько-статевих злочинів. Власне, ті, хто розглядає окремі аспекти зв'язку віктимної поведінки жінки з детермінацією насильницько-статевих злочинів (здебільш – журналісти, блогери, ведучі різноманітних ток-шоу), часто впадають в софістику, доводячи свою позицію на основі особистих емоційних поривів, практично не зважаючи при цьому на об'єктивну істинність чи хибність своїх тез. І в цьому ми вбачаємо небезпечність нівелювання процесу пошуку ефективних засобів протидії сексуальному насильству проти жінок. Загальновідомим є, що успішному лікуванню передують визначення лікарем правильного діагнозу. Тому емоційна упередженість у визначенні реальної ролі провокуючої поведінки жінки у випадку вчинення стосовно неї сексуального насильства визнається нами виключно шкідливою. Головним питанням при дослідженні ефективних механізмів протидії будь-якому виду злочинності є: «як зробити, щоб цей злочин в подальшому вчиняли якомога менше?», а зовсім не інші питання морально-етичного, психологічного чи навіть філософського характеру. За аналогією, турботливих батьків дитини, що захворіла на застуду, головним чином, хвилює питання: «як зробити, щоб дитинавилікувалась?», а зовсім не: «яке дитина мала право стрибати по калюжах і промочити ноги?», «чому в неї такий слабкий імунітет?», «де тепер шукати гроші на послуги лікаря і кошти?». Якщо ж ці (безумовно – теж важливі!) питання хвилюють батьків більше, ніж процес одужання дитини, чи можна називати їх – «турботливими» ..?

Безумовно, надміру спрощувати доволі складну проблему співвідношення віктимної поведінки з пошуком механізмів протидії конкретним видам злочинів, теж не варто. Але вже й поділ питань на пріоритетні, які потрібно ставити в першу чергу, й другорядні, які є менш важливими або навіть просто відволікають увагу від реальних кроків по вирішенню основних завдань – вже саме по собі є вагомим кроком до зниження рівня конкретного виду злочину зокрема й зниження основних показників злочинності в цілому.

Використані джерела:

1. Блага Алла Борисівна. Насильство в сім'ї: кримінологічний вимір, детермінація, запобігання: дис... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2014. 496 с.
2. Давиденко В.Л. Генеза кримінологічного вчення про жертву. *Форум права*. 2014. Вип. 3. С. 97–101.
3. Ілікчієва Катерина Іванівна. Протидія насильству щодо жінок (кримінально-правові та кримінологічні аспекти): Дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2013. 170 с.
4. Кримінальний кодекс України : зі змінами та доповненнями станом на 16.01.2020 р. (ОФЦ. ТЕКСТ). Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2020. 212 с.
5. Предместніков О.Г. Насильство в сім'ї як злочин: причини, виявлення

- і розслідування (Тактико-психологічні основи): монографія. Херсон: Айлант, 2008. 172 с.
6. Ривман Д.В. Криминальна виктимологія. Санкт-Петербург: Питер, 2002. 304 с.

Денисенко Катерина Вікторівна,

*кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного права
Академії Державної пенітенціарної служби,*

Тураш Наталія Анатоліївна,

*слухач 462 навчальної групи
Академії Державної пенітенціарної служби*

ДО ПИТАННЯ ЩОДО ДОТРИМАННЯ КАРАНТИННИХ ЗАХОДІВ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Важливим і нагальним завданням держави в сучасних умовах поширення коронавірусу COVID-19 є створення оптимальних заходів щодо протидії поширення епідеміологічної небезпеки. Особливої актуальності окреслена проблематика набула в місцях несвободи, зокрема установах виконання покарань.

Наразі доведено, що COVID-19 є особливо небезпечним для осіб із зниженим імунітетом та хронічними захворюваннями, при цьому переважна більшість засуджених, які відбувають покарання в установах виконання покарань відносяться до кола таких осіб, у зв'язку з чим перебувають у групі ризику захворюваності.

Як свідчать результати моніторингових візитів в межах реалізації національного превентивного механізму Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини до місць несвободи – нехтування протиепідемічними заходами в установах виконання покарань є загальнопоширеними.

Так, під час цільового моніторингового візиту до державної установи «Райківська виправна колонія» (№ 73) у червні 2020 року було виявлено ряд недоліків організації протиепідемічних заходів, які можуть призвести до поширення коронавірусної хвороби серед персоналу та засуджених. Зокрема, встановлено, що медична частина не підготовлена до роботи на випадок масового надходження осіб з підозрою на COVID-19. Всупереч рекомендацій не облаштовано додаткові ліжко-місця для хворих у разі спалаху захворювання. Не працює флюорографічна установка. На території

установи не повною мірою здійснюється контроль дотриманням маскового режиму. Більшість засуджених не користуються медичними масками та рукавичками взагалі [1].

Схожу ситуацію було виявлено під час моніторингового візиту до державної установи «Бердичівський виправний центр» (№ 108), який було здійснено з метою вивчення стану забезпечення заходів із запобігання та поширення гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2. Монітори встановили, що засуджені не забезпечені засобами індивідуального захисту у достатній кількості, медичні маски видавалися два-три рази з початку запровадження карантинних заходів. Через недостатню кількість безконтактних термометрів в установі не проводиться щоденний температурний скринінг засуджених. У виправному центрі не забезпечено організацію проведення збору, дезінфекції використаних засобів індивідуального захисту органів дихання та шкіри, тимчасове зберігання та утилізацію медичних відходів [2].

Залишається відкритою проблематика щодо дотримання законодавчо встановлених норм площі на одного засудженого в установах виконання покарань, що унеможливує дотримання дистанції півтора метри одних осіб, які відбувають покарання, від інших. Без перебільшень можемо стверджувати, що окреслена ситуація ускладнюється відсутністю доступу свіжого повітря до таких приміщень.

У контексті вищеокреслених негативних тенденцій доцільно нагадати застереження Європейського регіонального бюро ВОЗ, що «за відсутності належної уваги до заходів інфекційного контролю в тюрмах глобальні зусилля по боротьбі з розповсюдженням хвороби можуть зазнати невдачі» [3].

Підсумовуючи, можемо зробити висновок, що недотримання адміністраціями установ виконання покарань заходів із запобігання та поширення гострої респіраторної хвороби COVID-19 призведуть до поширення цієї інфекційної хвороби, як серед засуджених до позбавлення волі, так і персоналу установ. З огляду на зазначене, вбачається за доцільне вивчення позитивного зарубіжного досвіду щодо недопущення ризиків поширення корона вірусної хвороби в установах виконання покарань.

Використані джерела:

1. Результати моніторингу дотримання прав засуджених в умовах карантинних заходів у Райківській виправній колонії. URL: <https://notorture.org.ua/2020/06/10/rezultati-monitoringu-dotrimannja-prav-zasudzhenih-v-umovah-karantinnih-zahodiv-u-rajkivskij-vipravnij-kolonii/> (дата звернення: 05.10.2020).
2. Результати моніторингу дотримання прав засуджених в умовах карантинних заходів у Бердичівському виправному центрі. URL: <https://notorture.org.ua/2020/06/10/rezultati-monitoringu-dotrimannja-prav-zasudzhenih-v-umovah-karantinnih-zahodiv-u-berdychivskomu-vipravnomu-centri/>

org.ua/2020/06/09/rezultati-monitoringu-dotrimannja-prav-zasudzhenih-v-umovah-karantinnih-zahodiv-u-berdichivskomu-vipravnomu-centri/ (дата звернення: 05.10.2020).

3. Меры по предупреждению вспышек COVID-19 в местах лишения свободы. Непростая, и в то же время жизненно важная задача. URL: <https://www.euro.who.int/ru/health-topics/health-determinants/prisons-and-health/news/news/2020/3/preventing-covid-19-outbreak-in-prisons-a-challenging-but-essential-task-for-authorities> (дата звернення: 05.10.2020).

Єрмак Олексій Вікторович,

*кандидат юридичних наук,
головний науковий співробітник відділу
наукової діяльності та міжнародного співробітництва
Академії Державної пенітенціарної служби,*

Шевченко Аліна Василівна,

*здобувач вищої освіти на магістерському рівні
Академії Державної пенітенціарної служби*

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ НАПРАВЛЕННЯ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ДО СПЕЦІАЛЬНОЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОЇ УСТАНОВИ ДЛЯ ДІТЕЙ І ПІДЛІТКІВ З МЕТОЮ ЙОГО ВИПРАВЛЕННЯ

В переліку, що зазначений у частині 2 ст. 105 Кримінального кодексу України, до примусових заходів виховного характеру зазначений захід – направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків. Згідно зі ст. 8 Закону України “Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх” такими установами є загальноосвітні школи соціальної реабілітації та професійні училища соціальної реабілітації неповнолітніх [1].

Відповідно до КПК України направлення неповнолітнього у спеціальну навчально-виховну установу застосовується на таких же підставах і в тому ж порядку, що й інші примусові заходи виховного характеру. Зазначений захід немає чіткого визначення умов в законодавстві щодо його застосування стосовно неповнолітніх.

За своїм змістом направлення неповнолітнього у спеціальну навчально-виховну установу до його виправлення є суттєвим обмеженням свободи особи. Необхідно зазначити, що вказаний примусовий захід виховного впливу

має негативний вплив на неповнолітніх, які перебувають у вказаних установах, а саме через дію психологічного механізму взаємодії криміналізації, що має місце в місцях позбавлення волі і спеціальних виховних установах [2, с. 50-51]. На основі висновків німецького криминолога Г.Шнайдера відзначено, що неповнолітні найшвидше засвоюють протиправні форми поведінки і складають про себе негативну думку, яка згодом посилюється, перетворюючи їх в дорослих злочинців. Тому у справах неповнолітніх доцільно максимально підходити до моделі соціальної реабілітації, що реалізується із залученням громадських інститутів [3, с.159-160].

Застосування до неповнолітнього направлення до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків, може бути застосовано і у разі вчинення ним злочину невеликої тяжкості вперше, в тому числі і при звільненні від кримінальної відповідальності. Ніяких перешкод для цього закон про кримінальну відповідальність не містить.

Законодавством не передбачено чітких визначених умов для призначення неповнолітньому зазначеного примусового заходу виховного характеру, зокрема вказівки на ступінь тяжкості діяння, при вчиненні якого допускається направлення у спеціальний навчально-виховний заклад. Стосовно неповнолітніх, в юридичній науці висловлюються думки про необхідність більш чіткої регламентації в законодавстві умов та порядку призначення даного заходу впливу. Зокрема В. Мороз висловлюється про необхідність виокремити перелік небезпечних діянь, вчинення яких повинно тягнути за собою направлення у спеціальний навчально-виховний заклад [4, с. 60].

В законодавстві України відсутня законодавча регламентація процесуального порядку дострокового припинення застосування до неповнолітнього примусового заходу виховного характеру у вигляді направлення неповнолітнього спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків . Відповідно до ч. 10 ст. 8 Закону України “Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх”, дострокове звільнення неповнолітніх з загальноосвітніх шкіл та професійних училищ соціальної реабілітації провадиться судом за місцезнаходженням закладу за клопотанням ради школи чи училища. Аналогічні норми містяться і в Положенні про загальноосвітню школу соціальної реабілітації та в Положенні про професійне училище соціальної реабілітації [5]. Однак процесуальний порядок розгляду судом питання про дострокове звільнення неповнолітніх зі спеціальних навчально-виховних установ в кримінально-процесуальному законодавстві України не визначений.

На основі вищенаведеного видається необхідним конкретизувати в кримінальному законодавстві підстави направлення неповнолітнього в спеціальну навчально-виховну установу для його виправлення.

Використані джерела:

1. Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх: Закон України від 24.01.1995 р. № 20/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.09.2020).
2. Кравець Є. Як готуються майбутні правопорушники. *Право України*. 1995. №5-6. С. 50-51.
3. Шнайдер Г.-Й. Криминология. Москва: Прогресс, 1994. 425с.
4. Мороз В. Школи соціальної реабілітації: сучасне становище і перспективи. *Право України*. 1999. №3. С.60
5. Положення про загальноосвітню школу соціальної реабілітації та Положення про професійне училище соціальної реабілітації: затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 13 жовтня 1993 р. № 859. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/859-93-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.09.2020).

Захарчук Віктор Миколайович

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права та процесу

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ОБМАН ВИБОРЦІВ ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ «КАНДИДАТІВ-ДВІЙНИКІВ»

Як свідчить аналіз виборчих процесів, досить часто кандидати у депутати різних рівнів з метою «відтягнути» у кандидата-конкурента голоси виборців використовують таку технологію, як реєстрація «кандидатів-двійників».

Сутність технології «кандидат-двійник» полягає в тому, що на виборах висувається і реєструється кандидат, прізвище, ім'я та по батькові та інші дані майже повністю збігаються з даними того кандидата, проти якого висувається двійник. Іноді «основному» кандидату протистоять 3-4 особи з однаковими прізвищами [1]. Так, наприклад, під час одних з із минулих парламентських виборів у 30 одномандатних виборчих округах України балотувалися «кандидати-двійники» – люди із однаковими прізвищами, а часто й іменами та по батькові. Наприклад, у 187-му окрузі (м. Хмельницький) було два кандидати з прізвищем Мельник, один з яких на той час був мером міста Хмельницький. У 188-му окрузі були зареєстровані три кандидати з прізвищем Колішак. В одномандатному виборчому окрузі № 191 було три пари

кандидатів-однофамільців: Василь Федорович і Василь Григорович Шпаки, Микола Васильович і Віталій Вікторович Дерикоти, Віктор Васильович і Віктор Григорович Бондарі [2].

Також яскравим прикладом використання цієї виборчої технології був перший тур президентських виборів 2019 року, де у виборчому бюлетені поряд із кандидатом Тимошенко Юлією Володимирівною був маловідомий депутат Тимошенко Юрій Володимирович (набрав 117 693 голосів, що становило 0,62 % усіх голосів виборців).

Під час місцевих виборів 2020 року за посаду мера міста Одеса спробували боротися відразу п'ять людей із прізвищем Філімонов: Філімонов Олег Вікторович (партія «Стабільність і справедливість»), Філімонов Олег Вікторович (партія «Зелені»), Філімонов Вадим Вікторович (партія «Наша Земля»), Філімонов Олег Анатолійович («Студентська партія України») та Філімонов Олег Миколайович (партія «Слуга народу»). Щоправда, Одеська міська територіальна виборча комісія зареєструвала кандидатом лише Філімонова Олега Миколайович (партія «Слуга народу») і відмовила у реєстрації чотирьом іншим кандидатам із прізвищем Філімонов.

Також може використовуватись технологія «двійник-прокатор». Мета такого «двійника» руйнувати позитивний імідж «основного кандидата» шляхом вчинення провокативних дій, розсилання фальшивих звернень, використання як агітаторів п'яниць тощо.

Загалом же, реєстрація «кандидатів-двійників» здійснюється виключно для того, щоб заплутати виборця та перешкодити виграти кандидату у чесній боротьбі.

Такі двійники не мають наміру вести реальну виборчу кампанію. Про це свідчить, в першу чергу те, що вони нікому не відомі або мало відомі, проживають у іншій місцевості або взагалі змінюють прізвище незадовго до проведення виборів. Вони, як правило, не проводять агітації, не проводять зустрічі з виборцями. Їх реєстрація спрямована в першу чергу для того, щоб відтягнути голоси у кандидата з таким же прізвищем, яким має реальні шанси виграти вибори.

Такі «кандидати-двійники» не набирають великої кількості голосів (в середньому вони набирали від 0,1 до 2 відсотків голосів виборців), але інколи і така кількість «відтягнутих» голосів може суттєво вплинути на результати виборів. При цьому такі кандидати набирають голоси не тому, що за них дійсно голосують виборці, а тому, що виборці помилково ставлять відповідні відмітки навпроти їх прізвища. Так, наприклад люди старшого віку, через проблеми із зором інколи можуть не помітити, що у виборчому бюлетені є кілька осіб із однаковим прізвищем і помилково можуть проголосувати не за того кандидата, за кого хотіли. Та й будь-який виборець через не уважність або поспіх може помилитись і проголосувати за «кандидата-двійника».

Тому такі дії цілком можна кваліфікувати як перешкоджання вільному здійсненню виборцем свого виборчого права, поєднані з обманом (ч. 1, 3 ст. 157 КК України).

Література:

1. Виборчі технології в Україні: правове дослідження / URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/12658/Electoral%20technology.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
2. Хмельниччина: кандидати-клони позначилися на двох округах / Опора. URL: <http://oporaua.org/news/6217-hmelnychchyna-kandydaty-klony-poznachylsja-na-dvoh-okrugah>.

Нікіфорова Тетяна Іванівна,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права та процесу

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ЗАСТОСУВАННЯ ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ, ЩО ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ ДО ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО

7 грудня 2018 року набрали чинності зміни до КК України, якими його було доповнено ст. 91-1 «Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство» [1]. Відповідно з цього часу, суди мали змогу застосовувати відповідну норму. Аналіз судових вироків внесених до Єдиного державного реєстру судових рішень України показує, що практика застосування цієї норми незначна. Значна частина вироків, постановлених щодо злочинів, пов'язаних з домашнім насильством, містить затвердження угоди про примирення між обвинуваченим та потерпілим, в якій застосування обмежувальних заходів не узгоджувалося. Часто суди відмовляють у застосуванні обмежувальних заходів з тих чи інших причин, хоча прокурор або потерпілий клопотали про їх застосування. Тому, не дивлячись на все зростаючу практику засудження осіб за злочини, пов'язані з домашнім насильством, застосування ст. 91-1 КК не є поширеним [2].

Проте, призначення тих чи інших обмежувальних заходів судами наштовхується на іншу проблему – їх реального застосування на практиці. Згідно з ч. 4 ст. 91-1 КК, контроль за поведінкою засуджених, до яких застосовано обмежувальні заходи, здійснює орган пробачії за місцем проживання засудженого, а в разі вчинення злочину військовослужбовцем – командир

військової частини. Проте ще й досі не існує нормативно-правових актів, які б регулювали механізм здійснення такого контролю. На практиці, регіональні відділи «Центру пробації» виходять з такої ситуації по-різному. Так, наприклад, в Хмельницькій області цю проблему вирішувати поки не доводиться оскільки за весь час дії ст. 91-1 КК судами області жодного разу її застосовано не було [2]. Томаківський районний відділ філії Державної установи «Центр пробації» у Дніпропетровській області на підставі аналізу низки нормативних актів прийшов до висновку, що головне завдання уповноважених органів з питань пробації під час роботи з кривдниками – це забезпечення реалізації пробаційних програм. Усі інші види обмежувальних заходів, визначених у ст. 91-1 КК України, належать до категорії «спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству» (ст. 24 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»), контроль за виконанням яких і профілактичний облік за кривдниками належить до компетенції уповноважених підрозділів органів Національної поліції України (ст. 25-28 Закону) [3].

Проте, на мою думку, таке тлумачення суперечить ч. 4 ст. 91-1 КК, в якій чітко зазначено, що контроль за виконанням усіх заходів, передбачених цієї статтею покладається на орган пробації. Звичайно для усунення таких проблем і суперечностей має бути прийнято низку нормативно-правових актів, які б чітко встановлювали механізм контролю за поведінкою засуджених, до яких застосовано обмежувальні заходи із врахуванням специфіки кожного заходу.

Як свідчить практика, із заходів, передбачених ч. 1 ст. 91-1 КК, суди найчастіше застосовують заходи, передбачені п. 5 «направлення для проходження програми для кривдників або пробаційної програми» [2]. Щодо застосування цієї норми теж слід зупинитися на деяких проблемних аспектах. В даному пункті передбачено два різних обмежувальних заходи. Програма для кривдників – це програма, яка реалізується органами місцевої адміністрації або місцевого самоврядування. Пробаційна програма – це програма, яка призначається особам, звільненим від відбування покарання з випробуванням та виконується органами пробації на підставі Закону України «Про пробацію» та інших підзаконних нормативно-правових актів. Однак, інколи суди у вирокі при призначенні обмежувальних заходів, передбачених п. 5 ст. 91-1 КК повністю зазначають його назву та вказують строк виконання [5]. Проте це є зовсім нелогічно, адже це дві різні програми, які виконуються різними органами. Суди у вирокі повинні не лише вказувати на необхідність проходження відповідних програм, а зазначати конкретну назву програми та орган, який повинен її виконувати. З цього приводу, хоча звернути увагу, як на позитивний приклад, на вирок Томашпільського районного суду Вінницької області від 22 травня 2019 року [6], в якому суддя чітко вказала, що засуджений має пройти пробаційну програму «Подолання агресивної поведінки», а

також на вирок Широківського районного суду Дніпропетровської області від 25 червня 2020 року, де суддя ухвалила направити особу до виконавчого комітету Гречаноподівської сільської ради Дніпропетровської області для проходження програми для кривдників[7].

Контроль за виконанням обмежувальних заходів, передбачених п.5 ст.91-1 КК дійсно повинні здійснювати органи пробації. І хоча програму для кривдників реалізують місцеві адміністрації або ради, контроль за тим як засуджені проходять відповідні програми повинні здійснювати органи пробації.

Таким чином, аналізуючи наявні нормативні акти та практику застосування обмежувальних заходів, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство, можна зробити висновок, що наразі існує лише механізм контролю органами пробації за поведінкою осіб, яких звільнено від відбування покарання з випробуванням та призначено пробаційну програму. Механізм контролю органів пробації за поведінкою осіб, яким призначені інші обмежувальні заходи потребує негайного нормативного врегулювання.

Використані джерела:

1. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами. Закон України від 6 грудня 2017 року № 2227-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#n21>.
2. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/>
3. Томаківський районний відділ філії Державної установи «Центр пробації» у Дніпропетровській області інформує щодо ролі уповноважених органів з питань пробації в процесі реалізації обмежувальних заходів. опубліковано 27 травня 2019 року о 11:50. URL: <https://tomakivka.otg.dp.gov.ua/ua/povini-ta-podiyi/novini/tomakivskij-rajonnij-viddil-fil>.
4. Вирок Краснолиманського міського суду Донецької області від 22 липня 2020 року. Справа № 236/2103/20. Вирок Вознесенського міськрайонного суду Миколаївської області від 2 квітня 2019 року. Справа № 473/888/19. Вирок Голосіївського районного суду міста Києва від 12 лютого 2020 року. Справа № 752/25784/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/>.
5. Вирок Томашпільського районного суду Вінницької області від 22 травня 2019 року. Справа № 146/427/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81911488>.
6. Вирок Широківського районного суду Дніпропетровської області від 25 червня 2020 року. Справа № 197/100/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/90038705>.

Плисюк Наталія Миколаївна,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права
Імені Леоніда Юзькова*

ПИТАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ІНДИВІДА ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ У МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Поняття злочинів проти людяності можна зустріти у статутах Нюрнберзького трибуналу 1945 р., Токійського трибуналу 1946 р., Міжнародного трибуналу по колишній Югославії 1993 р., Міжнародного трибуналу по Руанді 1994 р., Європейській конвенції про незастосування строку давності до злочинів проти людяності та воєнних злочинів 1974 р., Римському статуті Міжнародного кримінального суду 1998 р.

У статті 7 Римського статуту визначено, що «злочин проти людяності» означає будь-яке з діянь, які здійснюються в рамках широкомасштабного чи систематичного нападу на будь-яких цивільних осіб, якщо такий напад вчинюється свідомо: а) вбивство; б) винищення; с) поневолення; д) депортація або насильницьке переміщення населення; е) ув'язнення або інше жорстоке позбавлення фізичної свободи в порушення основоположних норм міжнародного права; ф) катування; г) зґвалтування, оборнення в сексуальне рабство, примус до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація або будь-які інші форми сексуального насильства порівнянної тяжкості; h) переслідування будь-якої ідентифікованої групи або спільноти з політичних, расових, національних, етнічних, культурних, релігійних, гендерних або інших мотивів, які повсюдно визнані неприпустимими згідно з міжнародним правом, у зв'язку з будь-якими діями, зазначеними в даному пункті, або будь-якими злочинами, що підпадають під юрисдикцію Суду; і) насильницьке зникнення людей; j) злочин апартеїду; k) інші нелюдські дії аналогічного характеру, що полягають в умисному заподіянні сильних страждань чи серйозних тілесних ушкоджень чи серйозної шкоди психічному чи фізичному здоров'ю [1].

Вперше назва такої категорії злочинів у міжнародному кримінальному праві як «злочини проти людяності» з'явилась в об'єднаній декларації урядів Франції, Великобританії та Росії 28 травня 1915 року як протест проти геноциду, який здійснювався Туреччиною по відношенню вірменського населення. Наслідком такого злочину було вбивство більше мільйону осіб, що змусило міжнародну спільноту назвати цей акт як «злочин проти

цивілізації та людяності», за який керівні особи турецького уряду мали б понести відповідальність.

В цілому можна відмітити, що на злочини проти людяності розповсюджується універсальна юрисдикція. Відповідно, це означає, що держави зобов'язані переслідувати або видавати злочинця, що ні одна людина, обвинувачена в скоєнні такого злочину, не має права претендувати на звільненні від видачі з політичних мотивів, держави зобов'язані допомагати одна одній в наданні доказів по обвинуваченню в такому злочині. Важливою є та обставина, що злочинець не має права вимагати захисту, посилаючись на вчинення діянь по наказу «начальника», і що на нього не розповсюджується ніякі закони про позовну давність, що містяться в зібраннях законів будь-якої країни. Також слід зауважити, що ніхто, навіть глава держави, не володіє імунітетом від судового переслідування по обвинуваченню у вчиненні такого злочину.

У міжнародному кримінальному праві довгий час визнавалось, що до міжнародно-правової відповідальності можуть притягуватися тільки держави як основні суб'єкти міжнародного права – мова про можливість залучення інших суб'єктів взагалі не піднімалася. Але це положення почало піддаватися сумнівам коли з другої половини ХХ століття у зв'язку з визнанням Міжнародним судом ООН міжнародної правосуб'єктності самої Організації Об'єднаних Націй в практиці міжнародного права починає складатися правило про визнання правосуб'єктності всіх міжнародних міжурядових організацій.

Міжнародна кримінальна відповідальність індивідів (фізичних осіб) – відносно нове явище в міжнародно-правовій практиці. Після закінчення Другої світової війни притягнення до міжнародної кримінальної відповідальності злочинців війни поклато початок формуванню міжнародного кримінального права, що визнало принцип індивідуальної кримінальної відповідальності за вчинення міжнародних злочинів.

Оскільки злочини у міжнародному кримінальному праві вчиняються людьми, а не абстрактними категоріями, і лише шляхом покарання окремих осіб, які здійснили такі злочини, можуть бути дотримані принципи міжнародного права.

Відповідно до норм міжнародного права за Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 11 грудня 1946 року, Конвенцією про геноцид та апартеїд, Уставом Міжнародного трибуналу для судового переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, які здійснені на території колишньої Югославії, проектом Кодексу злочинів проти миру і безпеки людства, який прийнятий на сорок шостій сесії Комісії міжнародного права ООН в 1994 р., індивіди, із дій яких складається міжнародний злочин, несуть міжнародну кримінальну відповідальність.

Враховуючи суспільну небезпеку міжнародних злочинів, їх тенденцію розвитку, яка може призвести до світової катастрофи, відповідальність держави-порушника виражається в різноманітних формах і ступенях обмеження її суверенітету. Одна з форм такого обмеження - відповідальність винних фізичних осіб відповідно до міжнародного права, дуже часто всупереч національному праву держави-правопорушника.

Отже, індивіди несуть міжнародну кримінальну відповідальність за злочини проти людяності, що передбачено рядом міжнародних нормативно-правових актів. Індивіди повинні дотримуватись норм міжнародного права і, в разі порушення, відповідати за нормами міжнародного права, навіть якщо інше передбачено національним законодавством, громадянином якою є цей індивід. Держава несе відповідальність за здійснення злочину індивідом у вигляді обмеження її суверенітету, коли злочинець вилучається у цієї держави.

Використані джерела:

1. Римский Статут Международного уголовного суда: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
2. Резолюция 94(I) Генеральной Ассамблеи ООН "О прогрессивном развитии международного права и его кодификации": [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_822#Text
3. Конвенция о пресечении преступления апартеида и наказания за него от 30 ноября 1973 года: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_149#Text
4. Устав международного Трибунала по бывшей Югославии: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/MU93375>
5. Проект Кодексу злочинів проти миру і безпеки людства: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_710#Text

Присяжна Анна Василівна,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права та процесу

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ОРГАНИ ПРОКУРАТУРИ У СИСТЕМІ СУБ'ЄКТІВ ПРОТИДІЇ ТА ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ

Прокуратура України відіграє провідну роль у виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушення, яка забезпечується при виконанні конституційних функцій, що покладаються на органи прокуратури. Особливе

значення в цій сфері набуває координаційна діяльність у сфері протидії злочинності, що є самостійним напрямом діяльності прокуратури, змістом якого є розробка і реалізація оптимальних заходів до узгодження і спрямування діяльності правоохоронних органів у найважливіших напрямках протидії злочинності за метою, часом, місцем проведення, виконавцями і програмою, які спрямовані на запобігання і подолання злочинності, з метою підвищення їх ефективності, зміцнення законності і правопорядку.

Завданнями координаційної діяльності прокуратури у сфері протидії злочинності можна визначити:

- встановлення основних напрямів запобігання і протидії злочинності на основі аналізу їх структури, динаміки та прогнозування тенденцій розвитку цих негативних явищ;

- розробка, узгодження і виконання спільних заходів, спрямованих на своєчасне виявлення, розкриття, припинення та попередження злочинних проявів, усунення причин та умов, що їм сприяли;

- підготовка пропозицій з удосконалення законодавства, спрямованих на підвищення ефективності правоохоронної діяльності, протидії злочинності.

Конституція України дає підстави стверджувати, що всі органи державної влади та управління, включаючи прокуратуру сприяють діяльності щодо запобігання та протидії злочинам, оскільки охорона внутрішньої державної безпеки, зміцнення правопорядку є однією з основних функцій держави. При цьому боротьбу зі злочинністю та іншими правопорушеннями різноманітними заходами здійснюють законодавча, виконавча і судова гілки влади [1, с.101].

Як показує практика, суб'єктом правоохоронної діяльності є держава через свої представницькі органи, виконавчу владу, судову владу та прокуратуру, а також через громадські організації та об'єднання. На цій підставі суб'єктом протидії та запобігання злочинам можна визначити орган, організацію чи окрему особу, які виконують щонайменше одну з таких профілактичних заходів: організація, координація, здійснення або безпосередня участь у здійсненні дій, спрямованих на боротьбу та/або попередження злочинності.

Науковці [2; 3; 4], досліджуючи питання суб'єктів протидії та запобігання злочинів, їх ознак, завдань та функцій виділяють групи цих суб'єктів. Так, на думку В.В. Голіни, за видом запобігання злочинам можна виділити такі групи суб'єктів (органів): 1) органи, що визначають основні напрямки, завдання та форми профілактичних заходів (політика боротьби з організованою злочинністю, окремі її частини та види), планують, спрямовують, контролюють та забезпечують правове регулювання; 2) органи, що здійснюють безпосереднє управління та координацію окремих напрямів діяльності щодо кримінологічного запобігання злочинам; 3) органи, що виявляють

і пізнають криміногенні фактори та інформують про них інших суб'єктів запобігання злочинам; 4) органи, що виконують запобіжні заходи щодо виявлення, попередження та усунення криміногенних об'єктів, здійснюють запобігання та припинення злочинів [5, с. 52].

Ще раз наголошуємо, що важливим суб'єктом діяльності щодо протидії та запобігання злочинам є органи прокуратури. Згідно з Законом України «Про прокуратуру» [6], хоч він прямо не передбачає завдання щодо запобігання злочинності, проте зміст деяких напрямів і форм діяльності прокурора дозволяє зробити висновок про те, що вони фактично сприяють запобіжному впливу щодо детермінантів злочинності.

Діяльність прокуратури як органу державної влади з дня її створення і до сьогодні спрямована на забезпечення верховенства права, законності, захисту інтересів держави та суспільства, підтримку публічного (державного) обвинувачення, боротьбу зі злочинністю та зміцнення правопорядку тощо. Правовий статус прокурора як суб'єкта запобігання злочинам – це встановлені у кримінальному процесуальному законодавстві його правові повноваження (права, обов'язки, гарантії, відповідальність).

Слід мати на увазі, що основною характеристикою прокуратури в Україні, а отже, особливістю її правового статусу є те, що вона є прокуратурою змішаного типу, тобто вона виконує функції нагляду за виконанням закону та кримінальне переслідування. Однак більшість юристів також вважають, що основною функцією прокуратури є захист прав та законних інтересів громадян [7, с. 29; 8, с. 93]. З огляду на це, до основних обов'язків прокурорів часто входить успішне відновлення прав громадян, захист майнових інтересів держави, виявлення та припинення економічних та посадових злочинів [9, с. 47-48].

Кримінологічна діяльність прокуратури реалізується прокурорами у кількох напрямках: 1) нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; 2) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян; 3) підтримання публічного обвинувачення в суді; 4) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом; 5) координація діяльності правоохоронних органів з питань протидії злочинності та корупції; 6) проведення кримінологічного аналізу.

Місце прокуратури в системі суб'єктів запобігання злочинам визначається передбаченими в Законі України «Про прокуратуру» функціями нагляду за виконанням чинних на території України законів. У той же час успіх профілактичної роботи прокурора значною мірою залежить від того, наскільки прокурор поінформований про фактичний стан злочину та обставини, які

йому сприяють. Крім того, для організації запобіжної діяльності прокурор повинен мати вичерпну інформацію про рівень злочинності: загальний стан та динаміку злочинності у місті, районі, області; на певних об'єктах; фактори, що впливають на їх стан, дані про людей, які вчинили злочини тощо. Практика показує, що для детального вивчення основних кримінологічних характеристик злочинів прокурори використовують різні методи, серед яких: аналіз статистичних даних про злочинність та обставини, що сприяють їй.

На кінець приходимо до висновку, що зміст діяльності прокуратури України в державному механізмі запобігання та протидії злочинам виражається повноваженнями, які можна розділити на три основні групи: 1) повноваження щодо розслідування порушень законів, причин та умов що їм сприяють; 2) повноваження щодо усунення порушень законів, причин та умов, що їм сприяють; 3) повноваження щодо притягнення правопорушників до відповідальності.

Використані джерела:

1. Михайленко О. Прокуратура Франції: становлення та повноваження. Право України. 2000. № 2. С. 100–102.
2. Бандурка А. М. Преступность в Украине: причины и противодействие: монографія. Х.: Основа, 2003. 368 с.
3. Кудрявцева В. Н. Криминология: [учебник] / В. Н. Кудрявцева, В. Е. Эминова. [3-е изд. испр. и доп.]. М.: Юристъ, 2007. 734 с.
4. Щедрин Н. В. Основы общей теории предупреждения преступности: [учеб. пособие]. – Красноярск: КГУ, 1999. 230 с.
5. Голіна В. В. Сучасна нормативно-правова база та практика державного програмування протидії злочинності в Україні // Питання боротьби зі злочинністю: збірник наукових праць. Х.: Право, 2011. С. 52–53.
6. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII Дата оновлення: 13.12.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18/stru#Stru>.
7. Литвак О. М. Держава і злочинність / О. М. Литвак. – К.: Атіка, 2004. 303 с.
8. Крестовська Н. М. Теорія держави і права: [підручник] Н. М. Крестовська, Л. Г. Матвеева. К.: Юрінком Інтер, 2015. 584 с.
9. Зубков П. П. Питання конституційно-правового статусу прокуратури України та удосконалення її діяльності. Х.: Вид-во Ун-ту внутр. справ, 1999. С. 46–49.

Романцова Світлана Василівна,
*кандидатка юридичних наук,
старша викладачка кафедри кримінально-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ВІД СЕКСУАЛЬНИХ ДОМАГАНЬ

Сексуальні домагання на роботі – табуйоване питання в українському середовищі. Щодо цього факту немає жодної статистики і її просто неможливо зібрати. Жінки про це не говорять, а якщо такі випадки і трапляються, то часто вважають себе винними. Здебільшого, домагання та прояви насильства на робочому місці сприймаються як буденність, звичайне життя та неминучість сучасності.

У 2019 році було прийнято Конвенцію Міжнародної організації праці №190 щодо викорінення насильства та домагань у світі праці, яка є першим міжнародним стандартом у цій сфері. Міжнародна організація праці (МОП) визначає сексуальні домагання у сфері праці як ряд неприйнятних форм поведінки та практика чи погроза їх застосування, незалежно чи це одиничний чи повторний випадок, метою, результатом чи можливим наслідком якого є спричинення фізичної, психологічної, сексуальної чи економічної шкоди [1].

Незважаючи на те, що в Україні з 2005 року діє Закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», судова практика із застосуванням норм цього закону містить лише близько 130 судових рішень за весь період дії, однак, 80% справ щодо сексуальних домагань містять зустрічні позови чоловіків щодо відновлення честі, гідності і репутації, які суд задовольняє.

Для прикладу, лейтенант української армії Валерія Сікал звинуватила командира військової частини в сексуальних домаганнях, однак, вона вимушена спершу перевестися в іншу частину, а потім зважилася написати заяву в поліцію та військову прокуратуру, хоча триває провадження є інші жертви сексуальних домагань, однак кривдника підвищили в посаді і він за прикладом інших «працює» над відновленням ділової репутації. [2].

Відповідно до Закону «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8.09.2005 особи, винні в порушенні вимог законодавства про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, несуть цивільну, адміністративну та кримінальну відповідальність згідно із законом. Різновидом зазначеного порушення визнаються сексуальні домагання.

Зі ст.40 Стамбульської конвенції випливає, що країни – учасниці Конвенції вправі самостійно визначати, будуть вони відносити сексуальні

домагання до кримінально караних дій чи застосовуватимуть щодо такої небажаної для жертви поведінки сексуального характеру, що принижує людську гідність, адміністративні або інші правові санкції. Йдеться про сексуальне домагання у формі небажаної вербальної, невербальної або фізичної поведінки сексуального характеру, метою або наслідком якої є порушення гідності особи, зокрема, шляхом створення залякувального, ворожого, принизливого або образливого середовища¹. Акцент на намірі винуватого порушити гідність потерпілої особи через створення подібного небезпечного середовища, відображений у вдосконаленій ст. 154, міг би надати правозастосувачам орієнтири для розмежування примушування до вступу в статевий зв'язок і злочинів, передбачених ст. 152, ст. 153 [3, с. 38].

Передбачене статтею 154 КК України примушування до вступу в статевий зв'язок є підстави визнати одним із проявів сексуальних домагань (при тому, що наразі вказане примушування може констатуватись і за відсутності будь-якої залежності (підпорядкування) потерпілого від винуватого – за наявності горизонтальних зв'язків між людьми).

Сексуальні домагання, не пов'язані з примушуванням, передбаченим ст.154, на сьогодні не утворюють підстави для кримінальної відповідальності [4, с. 154]. Однак, основна проблема, що постає у зв'язку зі встановленням кримінальної відповідальності за сексуальні домагання, полягає в складності чітко визначити і коректно відобразити в тексті КК ті ознаки сексуальних домагань, що не пов'язані з фізичними контактами або вербальними чи конклюдентними діями, які не мають на меті примусити потерпілу особу здійснити акт сексуального характеру (залицання, чіпляння, доторкання, жести, словесні коментарі тощо).

Певним підтвердженням таких сумнівів може слугувати досвід, накопичений протягом останніх років окремими європейськими країнами. Так, згідно зі ст. 198 КК Швейцарії несе відповідальність особа, яка вчиняє сексуальне домагання фізично або з використанням непристойної мови. Хоч, на відміну від попередньої редакції, цієї кримінально-правової заборони, швейцарський законодавець певною мірою конкретизував, у чому можуть полягати сексуальні домагання (раніше останні визначались як будь-яка сексуальна дія всупереч волі іншого), очевидно, що поняття непристойної мови є оцінним і, відповідно, спроможне породжувати труднощі на практиці. Сказане, як видається, стосується і § 184і КК ФРН, згідно з яким будь-хто несе відповідальність, якщо він фізично торкається та домагається іншої особи в сексуальній манері[4, с. 156].

Водночас, можливо аргументувати позицію, що сьогодні сексуальні домагання в Україні охоплюються складом злочину сексуальне насильство. Однак, ратифікація Стамбульської Конвенції буде сприяти встановленню самостійної кримінальної відповідальності за сексуальні домагання, а це

дозволить ідентифікувати випадки та притягувати винуватих осіб до відповідальності, адже статті 154 КК України «мертва», а Єдиний державний реєстр судових рішень не містить жодного вироку.

Також, варто розробити Інструкцію про порядок розслідування сексуальних домагань на робочому місці, наразі у цьому напрямку працює МВС України і МО України. Проблема існує в Україні, і в тому, що жертва сексуальних домагань, крім того, що має відважитися піти до суду, вона повинна ще й доводити свою правоту.

Звичайно, підвищення загальної правової й гендерної культури суспільства, формування нульової терпимості до будь-яких проявів дискримінації за ознакою статі, дотримання принципів гендерної рівності на робочому місці, наявність в організаціях певних правил, кодексів поведінки, інструкцій, спрямованих на недопущення сексуальних домагань; призначення відповідальних, наділених повноваженнями підвищувати обізнаність працівників щодо сексуальних домагань, розглядати відповідні скарги – сприятимуть зменшенню випадків сексуальних домагань.

Використані джерела:

1. Конвенція Міжнародної організації праці щодо викорінення насильства та домагань у світі праці № 190. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_712057.pdf.
2. Секс-скандал у Збройних силах: про домагання полковника заявили вже вісім жінок сексуальних домаганнях. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/kompliment-chi-zlochyn-novi-normi-u-zakoni-pro-seksualni-domagannya-1289337.html>.
3. Харитонova О. В. Ключові засади гендерної політики в кримінальному праві України та основні напрями реформ щодо протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству: науково-практичний посібник. Х.: ТОВ «Вид-во «Права людини», 2018. С. 58.
4. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. К. : Ваіте, 2019. 288 с.

Młynarkiewicz Aleksandra,

*asystent w Instytucie Prawa i Administracji
Akademii Pomorskiej w Słupsku*

ODBYWANIE KARY W SYSTEMIE DOZORU ELEKTRONICZNEGO A OSIĄGNIĘCIE CELÓW KARY

W polskim systemie prawnym istnieje precyzyjny katalog kar. Zgodnie z *art. 32 kodeksu karnego* karami są: grzywna, ograniczenie wolności, pozbawienie wolności, 25 lat pozbawiania wolności oraz dożywotnie pozbawienie wolności. Katalog ten ma charakter zamknięty⁵. Najbardziej rygorystyczna jest kara pozbawienia wolności, gdzie skazany izolowany jest od społeczeństwa i przebywa w jednostce penitencjarnej (winien on przejść proces resocjalizacyjny). To ustawa z dnia 07 września 2007 roku o wykonywaniu kary pozbawiania wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego dała możliwość skazanemu za lekkie przestępstwa odbywania kary w systemie dozoru elektronicznego. Pierwotnie z możliwości tej mogli skorzystać skazani na karę nieprzekraczającą 6 miesięcy pozbawiania wolności⁶, później okres ten został wydłużony do 12 miesięcy, a obecnie wynosi jeden rok i 6 miesięcy⁷.

Skupiając się na obecnym stanie prawnym wskazać należy treść art.43la §1 pkt 1 i 2 kkw który mówi o tym, że zezwolenia na odbycie kary w systemie dozoru elektronicznego można udzielić wobec skazanego, któremu orzeczono karę pozbawienia wolności nieprzekraczającą jednego roku i 6 miesięcy (co wskazano już wyżej), a nie zachodzą warunki przewidziane w art. 64 § 2 Kodeksu karnego⁸ oraz jest to wystarczające dla osiągnięcia celów kary. Pamiętać należy o tym, że ubiegać się o dozór elektroniczny może zarówno skazany, który przebywa już w zakładzie karnym jak i ten który nie rozpoczął jeszcze odbywania kary.

Odnosząc się do skazanego który jeszcze nie rozpoczął odbywania kary – wskazać należy, że można udzielić mu takiego zezwolenia jeżeli względy bezpieczeństwa i stopień demoralizacji, a także inne szczególne okoliczności nie

⁵ V. Konarska-Wrzošek (red.), Kodeks karny. Komentarz, wyd. II, lex

⁶ K. Mamak, D. Zajac. Dozór elektroniczny w świetle nowelizacji prawa karnego, [w:] Internetowy Przegląd Prawniczy TBSP UJ 2015/1, red.: S. Żółtek. „Z zagadnień prawa karnego”

⁷ Art. 43la§ 1 pkt.1 został zmieniony przez art. 15 pkt. 1 ustawy z dnia 31 marca 2020 roku (Dz.U.poz.568) zmieniającej kodeks kary wykonawczy z dniem 31 marca 2020 roku;

⁸ Art. 64§2 kodeksu karnego: jeżeli sprawca uprzednio skazany w warunkach określonych w § 1, który odbył łącznie co najmniej rok kary pozbawienia wolności i w ciągu 5 lat po odbyciu w całości lub części ostatniej kary popełnia ponownie umyślne przestępstwo przeciwko życiu lub zdrowiu, przestępstwo zgwałcenia, rozboju, kradzieży z włamaniem lub inne przestępstwo przeciwko mieniu popełnione z użyciem przemocy lub groźbą jej użycia, sąd wymierza karę pozbawienia wolności przewidzianą za przypisane przestępstwo w wysokości powyżej dolnej granicy ustawowego zagrożenia, a może ją wymierzyć do górnej granicy ustawowego zagrożenia zwiększonego o połowę

przemawiają za potrzebą osadzenia skazanego w zakładzie karnym⁹. Ustawodawca nie przewidział definicji legalnej tych warunków a to oznacza daleko idącą swobodę dla sądu orzekającego w zakresie dokonywania ustaleń. Natomiast skazanemu, który rozpoczął już odbywanie kary w zakładzie karnym, można udzielić zezwolenia na odbycie w systemie dozoru elektronicznego pozostałej części kary, jeżeli za udzieleniem zezwolenia przemawiają dotychczasowa postawa i zachowanie skazanego¹⁰. Reasumując inne przesłanki musi spełnić skazany, który odbywa już karę i inne ten który nie zaczął jeszcze odbywania kary.

Niedopuszczalne jest aby osoby cechujące się wysokim stopniem demoralizacji, wobec których nie ma przesłanek pozytywnej prognozy, odbywały karę pozbawienia wolności w systemie wolnościowym¹¹. A przy tym wyjaśnić należy, że demoralizacja to odrzucanie oraz negowanie przyjętych wartości, norm, zasad etyki, praw życia zbiorowego i indywidualnego, co w konsekwencji prowadzić może do przekroczenia zasad zapisanych w przepisach prawa¹².

Skupić należy się nad pojęciem „cel kary”. Wskazać należy, że ustalając, czy do osiągnięcia celów kary pozbawienia wolności wystarczające będzie odbycie jej w formie dozoru elektronicznego (art. 431a § 1 pkt 2 kkw), należy mieć na uwadze cele tej kary określone w art. 67 kkw albowiem Kodeks karny wykonawczy przewiduje znacznie węższy zakres celów wykonywania kary pozbawienia wolności niż dyrektywy wymiaru kary wymienione w art. 53 § 1 kk, a więc celów, którym ma służyć wymiar kary. W postępowaniu wykonawczym „znika” stopień winy, stopień społecznej szkodliwości czynu, a także społeczne oddziaływanie kary. Podstawowym celem wykonywania kary pozbawienia wolności jest cel zapobiegawczy i wychowawczy, a więc to, co jest nazywane prewencją szczególną. Został on jednoznacznie wyartykułowany w art. 67 kkw jako wzbudzenie w skazanym woli współdziałania w kształtowaniu jego społecznie pożądaných postaw, w szczególności poczucia odpowiedzialności oraz potrzeby przestrzegania porządku prawnego, a zatem powstrzymania się od powrotu do przestępstwa. Jest to cel niejako perspektywiczny, dalekosiężny, mający szansę realizacji w przyszłości, po odbyciu kary¹³.

Pamiętać należy o tym, że wydanie postanowienia o udzieleniu skazanemu zezwolenia na odbycie kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego ma charakter fakultatywny i jest oparte na ocenie sądu co do zasadności i celowości uwzględnienia wniosku w tym przedmiocie, opartej na przesłankach

⁹ art. 43 1a § 2 kodeksu karnego wykonawczego;

¹⁰ art. 43 1a § 3 kodeksu karnego wykonawczego;

¹¹ E. Białowś, Wykonywanie kary pozbawienia wolności w ramach systemu dozoru elektronicznego a konstytucyjna zasada równości wobec prawa, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2001, nr 1, s. 179–204

¹² Słownik języka polskiego PWN;

¹³ Postanowienie Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu - II Wydział Karny z dnia 5 września 2017 r., II AKzW 1508/17;

wskazanych w ustawie. Jeżeli sąd penitencjarny nie udziela zezwolenia, ma obowiązek wykazać dlaczego, mimo istnienia przesłanek określonych w art. 431a § 1, 2 i 3 kkw, nie uwzględnił wniosku¹⁴.

Wykorzystane źródła:

1. Biały E., Wykonywanie kary pozbawienia wolności w ramach systemu dozoru elektronicznego a konstytucyjna zasada równości wobec prawa, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2001, nr 1, s. 179–204.
2. Konarska-Wrzesek V. (red.), Kodeks karny. Komentarz, wyd. II, lex.
3. Mamak K., Zając D., Dozór elektroniczny w świetle nowelizacji prawa karnego, [w:] Internetowy Przegląd Prawniczy TBSP UJ 2015/1, red.: S. Żółtek, „Z zagadnień prawa karnego”.
4. Słownik języka polskiego PWN.

Дукач Анастасія Андріївна,

*здобувач вищої освіти на магістерському рівні
юридичного факультету*

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ЗМІСТ ЩИРОГО КАЯТТЯ ЯК ОБСТАВИНИ, ЩО ПОМ'ЯКШУЄ ПОКАРАННЯ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ

Щире каяття – осуд особи відносно свого діяння, визнання своєї провини, негативне ставлення до своїх протиправних дій. Особа відчуває свою вину та розуміє, що за це настане кримінальна відповідальність. Оскільки, Кримінальний кодекс України немає визначення «щирого каяття», не зазначає спосіб його вираження та реалізації його як пом'якшуючої обставини, то необхідно звернутись до судової практики.

Стосовно таких теоретичних положень існують наступні роз'яснення Верховного Суду України. Зокрема, суд першої інстанції при призначенні обвинуваченому покарання у виді позбавлення волі послався на те, що обвинувачений вчинив вбивство з необережності, вчинений злочин є злочином середньої тяжкості, обвинувачений раніше несудимий, працює, з багатодітної сім'ї, за місцем роботи та проживання характеризується позитивно. Пом'якшуючі обставини також були враховані, такі як щире каяття, матеріальне відшкодування. Змістом апеляційної скарги стали сумніви потерпілої у щирості каяття засудженого, а також інформація про

---

¹⁴ Ibidem

несистематичні відшкодування матеріальної шкоди. Адже кошти від засудженого надходили лише у ключові моменти розгляду справи: обрання запобіжного заходу, підготовче засідання, дебати. Апеляційний суд не взяв до уваги такі докази потерпілої та залишив скаргу без задоволення. Проте Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду України заслухавши прокурора та потерпілу все ж надав юридичну оцінку таким фактам і скаргу задовольнив [1].

Зміст широкого каяття є оціночним поняттям, то не можна визнати рішення апеляційного суду неправильне. Потрібно лише детальніше дослідити дане поняття та зрозуміти чи дійсно воно наявне у цій справі та чи можна його зарахувати у якості пом'якшуючої обставини. Тому таке внутрішнє переживання особи, її осуд власного діяння повинні перерости у зовнішній прояв. І лише за сукупністю вчинків можна повністю характеризувати особу і врахувати повністю всі пом'якшуючі та обтяжуючі обставини.

Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду України розглянув касаційні скарги засудженого і його захисника на вирок місцевого суду та ухвалу апеляційного суду стосовно обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 115 КК. Місцевий суд визнав обвинуваченого винним за ч.1 ст.115 КК України та призначив йому покарання у виді позбавлення волі на строк 12 років. При цьому жодних пом'якшуючих обставин враховано не було, хоча засуджений повністю визнав свою вину, широко покаявся, вибачився, а також усвідомив, що смерть потерпілої наступила від його дій. Апеляційний суд не задовольнив скаргу, яка полягала у несправедливому (надто суворому) покаранні строком на 12 років позбавлення волі. Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду України врахував пом'якшуючі обставини та змінив вирок місцевого суду в частині призначеного покарання.

При цьому Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду України зауважує, що незгода засудженого з кваліфікацією його дій є правом особи та не впливає на щирість розкаяння, осуд поведінки та відчуття жалю щодо вчинених протиправних дій. Крім того, Суд враховує також і дані про особу засудженого, який до кримінальної відповідальності притягується вперше, на час вчинення кримінального правопорушення був працевлаштований, за місцем роботи характеризується позитивно, має міцні сімейні зв'язки, на обліку в лікарів нарколога та психіатра не перебуває. А тому, враховуючи зазначене вище, а також сукупність обставин, які пом'якшують та обтяжують покарання, Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду України дійшов висновку про необхідність пом'якшення обвинуваченому покарання, призначеного за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 115 КК, та призначення йому покарання у виді позбавлення волі на строк 10 років[2].

Враховуючи рішення Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду України, можна зробити такі висновки. Не потрібно ототожнювати щире каяття та визнання вини, коли усі докази зібрані та свідчать про причетність особи до кримінально протиправного діяння. Основною формою прояву щирого каяття є повне визнання особою своєї вини та правдива розповідь про всі відомі їй обставини вчиненого кримінального правопорушення. Якщо особа приховує суттєві обставини вчиненого діяння, що значно ускладнює його розкриття, визнає свою вину лише частково для того, щоб уникнути справедливого покарання, її каяття не можна визнати щирим, справжнім.

Використані джерела:

1. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду України від 10.02.2020 року. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/87640666>.
2. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду України від 05.08.2020 року. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/90906069>.

Корзун Надія Олександрівна,

*здобувач вищої освіти на магістерському рівні
юридичного факультету*

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

СУДОВА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ

Вивчення питання злочинності неповнолітніх привертає до себе особливу увагу та є досить актуальним. Однією із необхідних ланок системи заходів протидії злочинності серед неповнолітніх є примусові заходи виховного характеру, що застосовуються до неповнолітніх, які вчинили суспільно небезпечне діяння. Ситуація з підлітковою злочинністю викликає занепокоєння і потрібно знайти нові методи її запобігання. Саме такі методи сприятимуть зменшенню злочинних проявів у середовищі неповнолітніх [1].

Досліджуючи матеріали кримінальних справ, можна дійти висновку, що саме вікові особливості мають значний вплив на вчинки неповнолітніх. Це вплив оточення, особливо дорослих; схильність до наслідування; бажання звільнитися від контролю та опіки батьків, стати незалежним та самостійним; неправильна оцінка життєвих ситуацій через відсутність життєвого досвіду [2, с. 392].

Метою застосування примусових заходів виховного характеру має бути не тільки забезпечення інтересів неповнолітнього в отриманні належного виховання, освіти, лікування, психологічної допомоги та захисту від жорстокого поводження, але і забезпечення покращення загального та культурного рівнів, отримання професії та можливостей працевлаштування неповнолітнього [3].

Відповідно до чинного законодавства України, такі заходи застосовуються до осіб, які вчинили кримінальні правопорушення (проступки або нетяжкі злочини) у віці від 14 до 18 років, а також до осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння, що має ознаки дії чи бездіяльності, передбачені Кримінальним кодексом України, у період від 11 років до досягнення ними віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. При цьому, такі заходи застосовуються в наступних випадках: постановлення судом рішення про звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності; якщо особа вчинила суспільно небезпечне діяння до досягнення нею віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність та у випадку звільнення неповнолітнього від покарання згідно з ч. 1 ст. 105 КК України [3].

Прикладом є вирок Ізяславського районного суду щодо неповнолітнього, обвинуваченого у крадіжці телефону. За вироком, 16-річний юнак прийшов до інтернет-кафе, аби пограти в комп'ютерні ігри. В якийсь момент юнак побачив, що один із відвідувачів, залишивши свій мобільний телефон на столі, вийшов із приміщення. Обвинувачений непомітно забрав чуже майно собі й користувався ним майже місяць, допоки його не вилучили співробітники поліції. Хлопця було визнано винним у крадіжці (ч. 1 ст. 185 КК України). Щире розкаяння неповнолітнього, його подальша зразкова поведінка, яка підтверджувалась законним представником, характеристика з місця навчання, вивчення особистості обвинуваченого, переконує суд у тому, що неповнолітній для досягнення мети виправлення, не потребує застосування покарання, а тому його можна звільнити від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ч. 1 ст. 105 КК України). До неповнолітнього судом було застосовано примусові заходи виховного характеру у вигляді застереження, обмеження дозвілля, передачі його під нагляд матері строком на 1 рік [4].

Питання забезпечення ефективного виконання рішення суду про застосування вищезазначених заходів до неповнолітніх, є досить важливим. При цьому, аналіз чинного законодавства, що регулює процедуру виконання рішення суду, яким призначено такі заходи та практика свідчать, що порядок застосування до неповнолітніх примусових заходів виховного характеру, які передбачені законодавством України, потребує вдосконалення, оскільки містить прогалини, а також, призводить до відсутності контролю за правильним виконанням судових рішень [5 с. 259]. Так, вироком Самбірського районного

суду Львівської області щодо неповнолітнього П. застосовано примусовий захід виховного характеру у виді направлення його до загальноосвітньої школи соціальної реабілітації терміном на 3 роки. Однак у справі немає документів про виконання постанови, і суд на це не відреагував [4]. Слід зауважити, що представники органу у справах неповнолітніх, на яких саме покладається обов'язок нагляду за виконанням рішення суду про застосування примусових заходів виховного характеру, зобов'язані оперативного контролювати поведінку особи і в разі ухилення від застосування призначеного судом заходу неповнолітнім, усувати такі випадки та запобігати усуненню таких дій і надалі. Ухиленням слід вважати таку поведінку, коли підліток протягом встановленого строку постійно порушує визначений судом захід, не виконує умови визначені судом; не дотримується обмежень вимог або дій, які встановив суд, без поважних причин; не піддається вихованню; ухиляється від контролю з боку батьків або осіб, які їх заміняють; систематично порушує порядок перебування в установах соціальної реабілітації, школі або коледжі, тощо [6].

Використані джерела:

1. Злочинність як суспільна проблема та шляхи її вирішення в Україні: матеріали Всеукр. студ. наук. конф., м. Харків, 4 листоп. 2016 р. : у 2 т. / за ред. А. П. Гетьмана, Б. М. Головкина. Т. 1. Х.: Право, 2016. 166 с.
2. Васильев В. Л. Юридическая психология. С.-Пб., 1997. 392 с.
3. Коментар до статті 105 Кримінального кодексу України. Звільнення від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру. URL: <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/kodeks/024/103.php>.
4. Єдиний державний реєстр судових рішень України URL: <http://reyestr.court.gov.ua/>.
5. Палюх Л.М. Особливості правового регулювання застосування примусових заходів виховного характеру. Університетські наукові записки 2009. № 1 (29). С. 259-263.
6. Кримінальне право України: підручник / Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко, М.І. Мельник та ін.; За ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. 3-тє вид., переробл. та допов. К.: Атіка, 2009. 744 с.

Лебедь Анастасія Валеріївна,

*здобувач вищої освіти на магістерському рівні
юридичного факультету*

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПОНЯТТЯ ЗЛОЧИНУ, ПОВ'ЯЗАНОГО З ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ В КОНТЕКСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. 91-1 КК УКРАЇНИ

Згідно зі статтею 1 Закону України від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII, під домашнім насильством розуміється діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь[1].

Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 06.12.2017 р. № 2227-VIII [2] було закріплено у Кримінальному кодексі України обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство.

Стаття 91-1 Кримінального кодексу України [3] передбачає п'ять обмежувальних заходів, які суд застосовує до особи, яка вчинила домашнє насильство в інтересах того, хто став потерпілим від злочину, пов'язаного з домашнім насильством.

Аналізуючи вищевикладене можна зробити висновок, що підставою для застосування обмежувальних заходів за статтею 91-1 Кримінального кодексу України є або вчинення домашнього насильства, або вчинення злочину, пов'язаного з домашнім насильством. Ці терміни не слід ототожнювати, оскільки за вчинення домашнього насильства передбачена відповідальність за статтею 126-1 Кримінального кодексу України. Натомість «злочини, пов'язані з домашнім насильством» є більш широким терміном який включає в себе як злочин, передбачений статтею 126-1 Кримінального кодексу України, так і інші суспільно небезпечні діяння, які мають ознаки домашнього насильства.

Так, Очаківський міськрайонний суд Миколаївської області, у справі №483/1562/19, застосував до особи, що наніс легкі тілесні ушкодження своїй

колишній дружині (ч.1 ст. 125 ККУ України), обмежувальний захід, передбачений п. 1 ч. ст. 91-1 КК України, та поклав на нього обов'язок, який полягає у забороні перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства, строком на три місяці [4].

Подібну практику можна спостерігати і при вчиненні злочинів, передбачених статтями 121 КК України (умисне тяжке тілесне ушкодження), 122 КК України (умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження), 126 КК України (побої і мордування) і т. д. Однак обов'язковою умовою застосування обмежувальних заходів, передбачених ст. 91-1 КК України, є потерпіла особа, тобто особа, яка перебуває у сімейних або родинних відносинах з кривдником, або ж це може бути колишній чоловік або дружина чи інша особа, яка спільно проживала (проживає) однією сім'єю з кривдником [5].

Таку ж позицію висловив й Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду України в Постанові № 453/225/19 від 12.02.2020 року [6]. Так суд чітко зазначає, що «злочином, пов'язаним із домашнім насильством» слід вважати будь-яке кримінальне правопорушення, обставини вчинення якого містять хочаб один із елементів, перелічених у ст. 1 Закону № 2229-VIII, незалежно від того, чи вказано їх у відповідній статті (частині статті) КК як ознаки основного або кваліфікуючого складу злочину, а при встановленні змісту згаданого поняття слід виходити з конкретних фактичних обставин справи, а не тільки з кваліфікації дій винуватця.

Отже, аналізуючи комплексний характер домашнього насильства та виходячи з тлумачення закону, обмежувальні заходи, передбачені ст. 91-1 КК України застосовуються не тільки до злочину, передбаченого ст. 126-1 КК, та злочинів, що містять кваліфікуючу ознаку «вчинення злочину щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах», але й до кримінальних правопорушень з ознаками діяння, поняття якого визначено у ст. 1 Закону № 2229-VIII.

Використані джерела:

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 року. *Відомості Верховної Ради України* 2017. № 2229-VIII.
2. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 06.12.2017 року. *Відомості Верховної Ради України* 2017. № 2227-VIII.
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 року. *Відомості Верховної Ради України* № 2341-III.
4. Вирок від 11 березня 2020 року у справі № 483/1562/19: Очаківський міськрайонний суд Миколаївської області. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/>

Review/88129436.

- Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua>.
- Постанова Верховного Суду від 12 лютого 2020 року у справі № 453/225/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87581371>.

Рафальська Юлія Казімірівна,

*здобувач вищої освіти на магістерському рівні
юридичного факультету*

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

МІЖНАРОДНИЙ КРИМІНАЛЬНИЙ СУД В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ СУДОВИХ ОРГАНІВ

МКС є першим правовим інститутом, що діє постійно, в компетенцію якого входить переслідування осіб, відповідальних за геноцид, воєнні злочини і злочини проти людяності. Заснований на основі Римського статуту, прийнятого в 1998 році. Існує з липня 2002 року та займає особливе важливе місце в системі міжнародних кримінальних судових органів.

Міжнародний кримінальний суд (МКС) є першим постійним міжнародним органом кримінального правосуддя, створеним на основі договору між державами, який необхідний, в першу чергу, для того щоб не допустити ситуації безкарності осіб, які вчинили найсерйозніші злочини, що викликають заклопотаність всього міжнародного співтовариства в цілому. МКС має статус незалежної міжнародної організації, і не є частиною структури ООН. Він розташовується в Гаазі, Нідерланди, проте за бажанням Суду засідання можуть проходити у будь-якому місці.

Міжнародний кримінальний суд не слід плутати з Міжнародним судом ООН, який також засідає в Гаазі, але має іншу компетенцію. МКС не входить в офіційні структури Організації Об'єднаних Націй, хоча може порушувати справи за поданням Ради Безпеки ООН. Витрати суду фінансуються за рахунок його держав-учасників, а також можливі добровільні внески від урядів, міжнародних організацій, приватних осіб, корпорацій та інших суб'єктів.

Ряд країн принципово заперечує проти самої ідеї МКС який обмежує суверенітет держав і дає невизначено широкі компетенції суду; серед них США, Китай, Індія, Ізраїль та Іран.

Найзапеклішим противником діяльності МКС є США. Уряд США хоча і підписав Римський статут в 2000 році, але вже в 2002 році відкликав свій підпис. Спочатку Білл Клінтон, підписуючи документ, пояснив, що США не

збираються ратифікувати Римський статут, поки що повною мірою на власні очі не ознайомиться з роботою Міжнародного кримінального суду. Надалі вже адміністрація Буша-молодшого під приводом захисту своїх військовослужбовців повністю відмовилася від участі в Римському статуті, назвавши його таким, що порушує національні інтереси і суверенітет США. Крім того в 2002 році був прийнятий спеціальний Закон про захист американського персоналу за кордоном, який дозволив застосування військової сили для звільнення будь-якого американського громадянина або громадян з числа союзників США, затриманих на території якоїсь держави за ордером МКС. Також США уклали двосторонні угоди з низкою країн, в яких зобов'язали їх не видавати підозрюваних американських громадян Міжнародному кримінальному суду, а в разі порушення цих домовленостей США припинять надавати їм військову допомогу і будь-яку іншу підтримку.

Міжнародні суди на відміну від національних, застосовують міжнародні норми безпосередньо, й обсяг застосовуваних норм не залежить від того наскільки добросовісно держава виконала свої міжнародні зобов'язання й імплементувала відповідні норми міжнародного права. На користь міжнародних кримінальних судів та трибуналів говорить і багатонаціональний склад таких судів, що дає змогу вести мову про більшу неупередженість та об'єктивність судового розгляду порівняно з національними судами.

Першими міжнародними судовими органами стали Нюнберзький та Токійський воєнні трибунали, які були створені після закінчення Другої світової війни з метою «справедливого і швидкого суду і покарання головних воєнних злочинців». Вони стали першими судовими органами, в яких відбувалося притягнення осіб до відповідальності на основі міжнародного права. Безсумнівно, такі трибунали зробили вагомий внесок у подальший розвиток системи міжнародної кримінальної юстиції.

Особливості діяльності міжнародних кримінальних судів та трибуналів обумовлюється їх юрисдикцією, тобто компетенцією міжнародних судових органів розглядати і вирішувати кримінальні справи.

Міжнародна кримінальна юрисдикція виступає комплексним поняттям, охоплюючи собою: предметну, персональну або за колом осіб, часову, просторову та територіальну юрисдикцію.

Міжнародний кримінальний суд здійснює свою юрисдикцію, якщо:

- а) ситуація, при якій були здійснені одне або кілька злочинів, передається Прокурору державою-учасником;
- б) Прокурор почав розслідування за власною ініціативою.

Здійснення юрисдикції в їх випадках можливе за умови, що мова йде про держави, які є учасниками Статуту або визнали його юрисдикцію і відносяться до однієї з наступних категорій:

- а) держава, на території якого відповідні дії мали місце;
- б) держава, громадянином якої є обвинувачена особа.

Суд повинен визнати, що справа не підлягає його юрисдикції в наступних випадках:

а) справа була розслідувана або порушено кримінальне переслідування державою, яка володіє відносно його юрисдикцією. Виняток становлять випадки, коли держава не бажає або не здатна здійснити розслідування або кримінальне переслідування належним чином;

б) справа була розслідувана державою, і воно вирішило не переслідувати відповідна особа. Виняток становить випадок, коли таке рішення є результатом небажання або нездатності держави розпочати кримінальне переслідування належним чином;

в) особа вже судилася за відповідні дії і повторний розгляд його справи є неприпустимим в силу принципу "не можна судити двічі за одне і те ж";

г) злочин є недостатньо тяжким, щоб бути предметом розгляду в Суді.

Міжнародний суд не може судити особу за поведінку, за який вона була засуджена іншим судом. Виняток становлять випадки:

а) процес в іншому суді мав на меті захистити особу від кримінальної відповідальності за злочини, що підпадають під юрисдикцію Міжнародного суду;

б) процес був іншим чином проведений не незалежно або не безсторонній, не у відповідності з нормами належного процесу, визнаними міжнародним правом.

Таким чином, Міжнародний кримінальний суд є чи не єдиним міжнародним інструментом, який покликаний покласти кінець безкарності тих, хто відповідає за вчинення найсерйозніших злочинів відомих людству.

Як наголошується в ряді документів ООН, Міжнародний кримінальний суд "є основним елементом формування системи міжнародного кримінального правосуддя, яка включає національні суди, міжнародні суди і гібридні суди, в яких є як національний, так і міжнародний компоненти. Ці органи міжнародного правосуддя тісно пов'язані із зусиллями по встановленню і підтриманню міжнародного миру та безпеки "

Згідно з положеннями Статуту Міжнародного кримінального суду, він може застосовувати принципи і норми права як вони витлумачені в його раніше прийнятих рішеннях. Це означає, що Суд наділяється повноваженнями, близькими до правотворчих, він буде створювати своє прецедентне право.

Використані джерела:

1. Римський статут від 17 липня 1998 року // http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_588
2. Подшибякин А. С. Міжнародний кримінальний суд і проблеми національного законодавства // *Міжнародне кримінальне право і міжнародна юстиція*. 2008. № 1. С. 2-5.

3. Ведерникова О. Н. До питання про ратифікацію Римського Статуту Міжнародного кримінального суду // *Кримінальне судочинство*. 2010. № 4. С. 13-14.
4. Міжнародний кримінальний суд – сучасний етап діяльності [Електронний ресурс]. URL: yurpractika.com/art
5. Блищенко И.П.Международный уголовный суд / И.П. Блищенко. – Москва: Закон и право, ЮНИТИ. – 1998. – 287 с.

Хайнацька Діана Едуардівна,

*здобувач вищої освіти на магістерському рівні
юридичного факультету*

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПОНЯТТЯ ЗАОХОЧУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ

Важливим методом правового регулювання є метод заохочення учасників суспільних відносин до певної позитивної поведінки. У кримінальному праві України це метод знаходить своє вираження у багатьох нормах Кримінального кодексу. Звісно, він має свою специфіку, яка полягає у тому, що учасників відносин заохочують до позитивної поведінки після вчинення ними кримінального правопорушення.

Таке заохочення можна розглядати як певний компроміс між державою та особою, яка вчинила кримінальне правопорушення. Наприклад, якщо особа, яка вчинила кримінальний проступок щиро покаялася, активно сприяла розкриттю кримінального правопорушення і повністю відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду, то вона, відповідно до норм ст. 45 КК України звільняється від кримінальної відповідальності. Або особа, яка незаконно виготовила наркотичні засоби для власного споживання без мети збуту (ч.1 ст. 309 КК України) і добровільно звернулася до лікувального закладу та розпочала лікування від наркоманії, відповідно до частини 4 ст. 307 КК України звільняється від кримінальної відповідальності.

Саме такі та інші подібні норми Кримінального кодексу України заохочують особу до позитивної посткримінальної поведінки і в теорії кримінального права мають назву «заохочувальні заходи кримінально-правового характеру».

Так, на думку М. І. Хавронюка, заохочувальними заходами кримінально-правового впливу є такі, що спонукають особу до певної поведінки, яка дозволяє вирішити кримінально-правовий конфлікт без державного примусу,

«з найменшими втратами» для особи та інших суб'єктів відповідних правовідносин [1]. Погоджуємося із науковцем, що це своєрідний «пряник», за умови коли «батоном» вважати примусові заходи кримінально-правового впливу у вигляді реального застосування покарання.

Дійсно, в особи є вибір – не визнавати свою вину, намагатись ввести в оману правоохоронні органи тощо, щоб уникнути кримінальної відповідальності у зв'язку із недоведеністю її вини, або навпаки, визнати вину, усвідомити протиправність та суспільну небезпечність власної кримінально-протиправної поведінки, щиро покаятися, сприяти розслідуванню тощо і у зв'язку з цим не бути підданою кримінальній відповідальності.

Важливим елементом заохочувальних заходів кримінально-правового характеру є те, що вони можуть бути застосовані і до вчинення кримінального правопорушення. Наприклад, добровільна відмова при незакінченому кримінальному правопорушенні (ст. 17 КК України), добровільна відмова співучасників (ст. 31 КК України).

Застосування заохочувальних заходів кримінального правового характеру значно полегшує діяльність правоохоронних органів та органів пенітенціарної системи, адже до особи, яка, наприклад, звільнена від кримінальної відповідальності у зв'язку із примиренням з потерпілим, не потрібно застосовувати покарання. Відповідно – не потрібно і його виконувати. Тому такі заходи є прийнятними і для особи, яка вчинила кримінальне правопорушення і для держави.

Окремо варто згадати заохочувальний захід кримінально правового характеру, який полягає у звільненні винного від покарання із випробуванням (ст. 75 КК України). Саме він є досить поширеним у судовій практиці, при цьому може бути застосований і при вчиненні особою нетяжких та навіть тяжких злочинів. Особа заохочується не просто до визнання своєї вини, але й до сумлінного виконання певних обов'язків, що передбачені у ст. 76 КК України. Також особа заохочується до того, щоб сумлінно поводитися не лише незначний проміжок часу, а певний тривалий час – від одного до трьох років.

Отож, заохочувальні заходи кримінально-правового характеру передбачені у багатьох нормах як Загальної, так і Особливої частини Кримінального кодексу України і спрямовані на те, щоб заохотити особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, або має намір і реальну можливість довести правопорушення до кінця, до вчинення дій, які нададуть правові підстави звільнити особу від кримінальної відповідальності та/або не застосовувати до неї покарання. При цьому особа, яка вчинила кримінальне правопорушення має право свідомого вибору відповідної поведінки і вчинення відповідних дій. Однак відповідне заохочення жодною мірою не повинно бути правовим засобом для того, що особа завжди могла уникати кримінальної

відповідальності. Тому при застосуванні таких заходів потрібно діяти у чіткій відповідності до норм чинного законодавства за враховувати принципи справедливості, гуманності та індивідуалізації кримінальної відповідальності, а не лише принцип економії кримінальної репресії.

Використані джерела:

1. Хавронюк М. І. Заходи кримінально-правового впливу: які вони бувають? (частина 1) / Українське юридичне товариство. URL: <http://justice.org.ua/politika-i-pravo-podiji-fakti-komentari/zakhodi-kriminalno-pravovogo-vplivu-yaki-voni-buvayut-chastina-1>.

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС І КРИМІНАЛІСТИКА. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА

Карелін Владислав Володимирович,

доктор юридичних наук, науковий співробітник науково-дослідного відділу проблем педагогіки у військовій сфері науково-дослідного управління військово-гуманітарних досліджень науково-дослідного центру Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ЩОДО ФУНКЦІЙ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ПРАВОПОРЯДКУ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Формування сильної та водночас цивілізованої правової держави завжди потребуватиме розв'язання великої кількості проблем ефективного регулювання в різних сферах життєдіяльності свого суспільства. Не є винятком і унормування такої сфери функціонування, як належна організація правопорядку в Збройних Силах України. Тому сьогодні є нагальною потреба у реформуванні такого основного військового правоохоронного органу, як Військова служба правопорядку Збройних Сил України (далі ВСП ЗС України), яка не відповідає сучасним стандартам НАТО, членом якого Україна планує стати у найближчому майбутньому у нову Військову поліцію. Виходячи із вищезазначеного проведемо аналіз функцій нині існуючої ВСП ЗС України.

ВСП ЗС України – це спеціальне правоохоронне формування у складі ЗС України, призначене для забезпечення правопорядку і військової дисципліни серед військовослужбовців ЗС України у місцях дислокації військових частин, у військових навчальних закладах, установах та організаціях, військових містечках, на вулицях і в громадських місцях; для запобігання кримінальним та іншим правопорушенням у ЗС України, їх припинення; для захисту життя, здоров'я, прав і законних інтересів військовослужбовців, військовозобов'язаних під час проходження ними зборів, працівників ЗС України, а також для захисту майна ЗС України від розкрадання та інших протиправних посягань, а так само для участі у протидії диверсійним проявам і терористичним актам на військових об'єктах [1].

На ВСП ЗС України покладається здійснення таких функцій: попереджувати, виявляти, припиняти кримінальні та інші правопорушення, вчинені у військових частинах, а також в інших місцях військовослужбовцями, військовозобов'язаними під час проходження ними зборів та працівниками ЗС України під час виконання ними службових обов'язків; приймати

та реєструвати заяви і повідомлення про злочини та інші правопорушення, вчинені у військових частинах, а також в інших місцях особами, своєчасно приймати стосовно них обґрунтовані і законні рішення; припиняти адміністративні правопорушення і здійснювати провадження у справах про адміністративні правопорушення, що віднесені до компетенції ВСП ЗС України Кодексом України про адміністративні правопорушення; виявляти причини та умови, що сприяють вчиненню кримінальних та інших правопорушень у ЗС України, вживати заходів щодо їх усунення, брати участь у правовому вихованні військовослужбовців, працівників ЗС України; розшукувати і затримувати військовослужбовців ЗС України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, які самовільно залишили військові частини чи місця служби або не з'явилися в строк без поважних причин на військову службу, а також тих, які переховуються від органів досудового розслідування або суду, чи засуджених, які ухиляються від виконання кримінального покарання; брати участь у проведенні профілактичної роботи серед військовослужбовців, схильних до вчинення правопорушень, сприяти військовому командуванню, органам військового управління в забезпеченні військової дисципліни серед військовослужбовців; забезпечувати у передбачених законом випадках виконання кримінальних покарань стосовно військовослужбовців, які за вироком суду засуджені до тримання в дисциплінарному батальйоні або до кримінального покарання у вигляді арешту; запобігати диверсійним проявам і терористичним актам на військових об'єктах; взаємодіяти з військовими формуваннями, утвореними відповідно до законів України, органами Національної поліції, іншими правоохоронними органами, у тому числі обмінюватися з ними інформацією для виявлення правопорушень; проводити розшук вогнепальної зброї, бойових припасів до неї або вибухових речовин, викрадених або втрачених у військових частинах; виконувати в установленому законом порядку і в межах своєї компетенції доручення слідчого, прокурора, ухвали суду та постанов суддів; здійснювати в межах своєї компетенції нагляд за дорожнім рухом військових транспортних засобів, контроль за виконанням у ЗС України вимог законодавства з питань забезпечення безаварійного використання техніки; вести облік та розподіл номерних знаків, реєстрацію військових транспортних засобів ЗС України; погоджувати в установленому законодавством порядку з відповідними органами перевезення великогабаритних, великовагових і небезпечних вантажів транспортними засобами ЗС України, забезпечувати їх супроводження та контроль за дотриманням особливих умов, правил, норм і стандартів з організації перевезення зазначених вантажів; брати участь у виконанні завдань військовими частинами у разі їх залучення в установленому законом порядку до проведення робіт під час введення режиму воєнного або надзвичайного стану в Україні або в окремих

її місцевостях; забезпечувати збереження знайдених, вилучених у затриманих та заарештованих осіб, які тримаються на гауптвахті, документів, речей, цінностей та іншого майна, а також передавати органам Національної поліції документи і речі цивільних осіб, затриманих на території військових частин (військових об'єктів); охороняти та конвоювати затриманих чи взятих під варту військовослужбовців та військовозобов'язаних під час проходження ними зборів, а також тих, що відбувають покарання у дисциплінарному батальйоні; надавати у межах своєї компетенції допомогу органам державної влади, органам місцевого самоврядування, військовому командуванню, органам військового управління та їх представникам, громадським організаціям у провадженні їх законної діяльності у разі протидії їм або небезпеки з боку правопорушників – військовослужбовців ЗС України; повідомляти не пізніше ніж у триденний строк про вчинення військовослужбовцями та військовозобов'язаними під час проходження ними зборів кримінальних та інших правопорушень командирів (начальників) військових частин, до особового складу яких належать такі особи, а відповідного прокурора - негайно; повідомляти органи державної влади та органи місцевого самоврядування, військове командування, органи військового управління, громадськість за місцем служби або роботи особи, в тому числі цивільних громадян, які незаконно перебували на території військової частини або військового об'єкта і вчинили протиправні дії, про вчинення ними правопорушення, провадження стосовно якого належить до компетенції ВСП; брати участь у підготовці та проведенні гарнізонних заходів [1].

Із розглянутого випливає, що на сьогодні в Україні існує необхідність реформування ВСП ЗС України у Військову поліцію стандарту країн-членів НАТО. На неї слід покласти нові функції виявлення, досудового розслідування та запобігання кримінальних правопорушень (проступків та злочинів) проти встановленого порядку несення військової служби та ін.

Використані джерела:

1. Про Військову службу правопорядку: Закон України від 07.03.2002 № 3099-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3099-14#Text>.

Крушинський Сергій Антонович,

кандидат юридичних наук, декан юридичного факультету,

доцент кафедри кримінального права та процесу

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,

СТРОКИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ У НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

Надмірна тривалість кримінального провадження може мати негативні наслідки як для суспільства та держави, так і для окремих учасників кримінального процесу. Тому важливо, на законодавчому рівні обмежити тривалість кримінального провадження у часі, водночас надавши достатні часові можливості для реалізації прав та обов'язків суб'єктами кримінально-процесуальних відносин.

Законодавче визначення максимальних строків досудового розслідування є однією із гарантій дотримання засади розумності строків, яка покликана попередити можливі необґрунтовані затягування кримінального провадження. Разом з тим, історія становлення кримінального процесуального законодавства в незалежній Україні показує, що інститут строків досудового розслідування є досить нестабільним і за нетривалий період зазнав значних змін.

Так, КПК України 1960 року (ст. 120) передбачав, що досудове слідство у кримінальних справах мало бути закінчено протягом двох місяців. У цей строк включався час з моменту порушення кримінальної справи до направлення її прокуророві з обвинувальним висновком чи постановою про передачу справи до суду для розгляду питання про застосування примусових заходів медичного характеру або до закриття чи зупинення провадження у справі. Законодавство також передбачало можливість продовження цього строку до трьох місяців – районним, міським та прирівняним до них прокурором; до шести місяців – прокурором АРК, області, міста Києва і прирівняним до них прокурором або їх заступниками; на більш тривалий строк – Генеральним прокурором України або його заступниками [1]. Тобто законодавець не обмежував досудове розслідування максимальним граничним строком.

Новий КПК України, який набув чинності 19 листопада 2012 року, ознаменував зовсім інший підхід до регулювання строків досудового розслідування. Ст. 219 кримінального процесуального закону початковим моментом відліку строку досудового розслідування визначила день повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. Були також розмежовані строки досудового слідства і дізнання. Зокрема, досудове

розслідування мало бути закінченим: протягом одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку; протягом двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину.

Разом з тим, відповідно до п. 5 ст. 3 КПК України під досудовим розслідуванням розумілась стадія кримінального провадження, яка починалася з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчувалася закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності [2].

Таким чином, КПК України жодним чином не урегулював строки досудового розслідування з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань до дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. Зазначене було істотним недоліком кримінального процесуального закону, оскільки залишало широкі можливості для затягування строків кримінального провадження в цілому.

Очевидно, зрозумівши абсурдність такої ситуації, законодавець 3 жовтня 2017 року усунув цю прогалину, визначивши, що строк досудового розслідування з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань до дня повідомлення особі про підозру становить: 1) шість місяців – у кримінальному провадженні щодо кримінального проступку; 2) дванадцять місяців – у кримінальному провадженні щодо злочину невеликої або середньої тяжкості; 3) вісімнадцять місяців – у кримінальному провадженні щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Чергові (і поки що останні) зміни до кримінального процесуального закону в частині регулювання строків досудового розслідування були внесені 22 листопада 2018 року у зв'язку із запровадженням інституту кримінальних проступків та спрощення їх досудового розслідування. При цьому законодавець знову проявив непослідовний підхід – зі ст. 219 КПК України вилучено положення про граничний строк дізнання до дня повідомлення особі про підозру. Глава 25 КПК України, присвячена особливостям досудового розслідування кримінальних проступків, також не містить жодних застережень із цього приводу.

Разом з тим, зазнали змін строки досудового розслідування кримінальних проступків, які обчислюються з дня повідомлення особі про підозру, зокрема, дізнання повинно бути закінчене: 1) протягом сімдесяти двох годин – у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або затримання особи в порядку, передбаченому ч. 4 ст. 298-2 КПК України; 2) протягом двадцяти діб – у випадках, якщо: а) підозрюваний не

визнає вину; б) наявна необхідність проведення додаткових слідчих (розшукових) дій; в) кримінальний проступок вчинено неповнолітнім; 3) протягом одного місяця – у разі, якщо особою заявлено клопотання про проведення експертизи у випадку, передбаченому ч. 2 ст. 298-4 КПК України.

КПК України також передбачає можливість продовження строків досудового розслідування. Зокрема, строки досудового слідства до моменту повідомлення особі про підозру за наявності відповідних підстав можуть бути продовжені неодноразово слідчим суддею за клопотанням прокурора або слідчого, погодженого з прокурором, але не більше, ніж на шість місяців у разі розслідування нетяжкого злочину, та не більше, ніж на дванадцять місяців у разі розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину (ч. 1 ст. 294 КПК України).

Строки досудового розслідування після повідомлення особі про підозру також можуть бути продовжені, однак при цьому загальний строк досудового розслідування не може перевищувати: 1) одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку; 2) шести місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні нетяжкого злочину; 3) дванадцяти місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Література:

1. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28.12.1960 р. (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1002-05#Text>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-13. Ст. 88.
3. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03.10.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147%D0%B0-19#n136>.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22.11.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#n586>.

Хмелевська Наталя Володимирівна,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права та процесу

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ СУДДІВ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ПРАВОСУДДЯ, ДРУЖНЬОГО ДО ДИТИНИ

Вчинення кримінальних правопорушень неповнолітніми завжди є актуальною темою для України. Незважаючи на різноманітність превентивних заходів діти продовжують перебувати в конфлікті із законом. Важливим питанням є також некримінальний аспект. Існує безліч потреб для звернення до суду щодо вирішення проблем, які стосуються дитини.

Дослідженням щодо дітей займалися такі вчені, як О.Х. Галімов, Л.М. Голубєва, Л.Л. Каневський, О. Левендаренко, В.В. Леоненко, І.С. Манова, Е. Б. Мельникова, Г. М. Міньковський, Г. М. Омеляненко, А. Б. Романюк, Н. Ш. Сафін, В. М. Трубніков, В. В. Шимановський, та ін. Незважаючи на їх потужний вклад, залишилися проблемні питання.

В кримінальному судочинстві є ювенальні судді, які розглядають справи щодо неповнолітніх. У законі «Про судоустрій та статус суддів», а саме у статті 18 визначено, що у місцевих загальних судах та апеляційних судах діє спеціалізація суддів із здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх. Судді (суддя), уповноважені здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, обираються з числа суддів відповідного суду зборами суддів цього суду за пропозицією голови суду або за пропозицією будь-якого судді цього суду, якщо пропозиція голови суду не була підтримана, на строк не більше трьох років і можуть бути переобрані повторно. Кількість суддів, уповноважених здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, визначається окремо для кожного суду зборами суддів цього суду. Суддею, уповноваженим здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, може бути обрано суддю зі стажем роботи суддею не менше десяти років, досвідом здійснення кримінального провадження в суді і високими морально-діловими та професійними якостями. У разі відсутності в суді суддів з необхідним стажем роботи суддя, уповноважений здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, обирається з числа суддів, які мають найбільший стаж роботи на посаді судді. Судді, уповноважені здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, не звільняються від виконання обов'язків судді відповідної інстанції, проте здійснення ними таких повноважень ураховується при розподілі судових справ та має пріоритетне значення [1].

Підвищені вимоги до суддів, які розглядають кримінальні провадження щодо неповнолітніх є необхідними та виправданими. Неповнолітні є особливою категорією, спілкування з якими потребує особливих навиків. Крім того, необхідно враховувати особливості молодого покоління та застосовувати методи відновного правосуддя. Слід відзначити, що спеціалізація суддів існує лише для розгляду обвинувачення щодо неповнолітнього і не розповсюджується на неповнолітніх потерпілих та свідків. Необхідно розширити поняття спеціалізації та запровадити розгляд кримінальних проваджень за участю дітей, включаючи потерпілих та свідків ювенальними суддями.

Якщо в кримінальному процесі це питання врегульоване, то в цивільному залишається відкритим. Відсутня законодавча вимога спеціалізації суддів в цивільному процесі. Щоденно судами розглядається питання, які стосуються дітей. Неповнолітніх можуть допитувати під час судового розгляду.

Зокрема, у Звіті про результати моніторингу судових процесів в Україні «Стандарти правосуддя, дружнього до дитини, та їх втілення в Україні (некримінальний аспект)» рекомендовано передбачити спеціалізацію зі здійснення судочинства у справах, що стосуються інтересів дитини (не обмежуючись лише кримінальними справами).

Такий висновок зроблений із дослідження, яке проводилось в Україні у 2019 році. Так, під час інтерв'ю усі судді-респонденти повідомили, що в їхніх судах запроваджена спеціалізація суддів із здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх, оскільки це є вимогою закону, проте більш широка спеціалізація з розгляду справ, що стосуються інтересів дитини, відсутня. Такі справи розподіляються в загальному порядку. Це одна з тих проблем, про яку згадували найбільше респондентів. Водночас не можна виключати, що у певних судах така спеціалізація існує, адже в кожному суді це питання – на розсуд зборів суддів. Однак пілотне дослідження не виявило таких випадків.

Респонденти вважали доречним запровадити в судах спеціалізацію суддів у справах дітей або сімейних справах, а дехто пропонував навіть створити окремі ювенальні чи сімейні суди. «Гарним виходом могло б стати створення спеціалізованого сімейного суду з суддями, орієнтованими на сім'ю, інтереси дитини, які мали би спеціальну підготовку. Наприклад, за досвідом Британії, де суд може зібратись протягом години навіть ввечері, вночі. Судовий виконавець може виконати це рішення. А в Україні навіть за наявності виконавчого листа, відкритого виконавчого провадження рішення не виконуються», - повідомила представниця служби у справах дітей та сім'ї, м. Київ [2].

Так, Овчарова Г.Б., яка є координатором програм Харківського громадського центру «Молодь за демократію» вказує, що під створенням умов для роботи модельного ювенального суду вони розуміють:

відповідну професійну підготовку суддів;
необхідне матеріально-технічне забезпечення судів, яке безпосередньо пов'язано з організацією процесу судочинства та підвищенням його ефективності;
включення діяльності соціальних робітників, які мають бути відповідними як за ретельний збір інформації для судів по конкретному неповнолітньому та оточуючому його середовищу, так і за процес ресоціалізації дитини;
підготовку таких соціальних працівників і вдосконалення механізмів їхньої роботи;
розробку програми моніторингу результатів діяльності соціальних працівників;
створення стандартів роботи соціальних працівників і форм підвищення їхньої кваліфікації;
відповідна професійна підготовка практикуючих юристів, які спеціалізуються на
представленні інтересів неповнолітніх;
забезпечення представництва інтересів неповнолітнього на всіх стадіях карного процесу;
включення в практику процедур відновлювального правосуддя;
підготовка ведучих програм відновлювального правосуддя і удосконалення механізмів їхньої роботи;
забезпечення роботи групи відновлювального правосуддя;
підготовка оглядів судової практики по справам неповнолітніх;
вивчення та узагальнення досвіду спільної діяльності в області ювенальної юстиції різних органів і структур [3].
Отже, спеціалізація суддів є важливою умовою для правосуддя, дружнього до дитини.

Використані джерела:

1. Закон України «Про судоустрій і статус суддів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.
2. Звіт про результати моніторингу судових процесів в Україні «Стандарти правосуддя, дружнього до дитини, та їх втілення в Україні (некримінальний аспект)». URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/e/d/453435.pdf>.
3. Овчарова Г. Б. Ювенальна юстиція: Модельний ювенальний суд і відновлювальне правосуддя в проєкті Харківського громадського центру «Молодь за демократію». URL: <https://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/9157C39C63F623DFC3256FC6002E38E8?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=9157C39C63F623DFC3256FC6002E38E8&Count=500&>.

Гарматюк Віталія Олегівна,

*аспірантка Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова, головний державний ревізор-інспектор
відділу з питань запобігання та виявлення корупції
ГУ ДПС у Хмельницькій області*

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТАКТИКИ СЛІДЧИХ ДІЙ В КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ

Систематизація кримінального процесуального законодавства, удосконалення криміналістичних засобів і методів боротьби зі злочинністю, постійний розвиток практики органів досудового розслідування обумовлюють необхідність криміналістичного дослідження слідчих (розшукових) дій з урахуванням нових наукових даних.

У криміналістичній літературі зазначається, що завданням будь-якого допиту є отримання від допитуваного правдивих показань про злочин та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення кримінального провадження зокрема щодо корупційних злочинів. Кваліфіковане проведення цієї багатопланової слідчої (розшукової) дії потребує самого серйозного і поміркованого до себе відношення, вимагає від слідчого глибоких знань різноманітного характеру, досконалого оволодіння тактичними прийомами допиту, високої загальної та професійної культури.

В діючому КПК України лише при проведенні декількох слідчих (розшукових) дій законодавець наголошує на необхідності не допускати дій, які принижують честь і гідність особи або є небезпечними для її здоров'я. О.М. Ларін вірно підмітив, що «етичні норми..., які регулюють конкретну слідчу дію, виходять за межі цієї слідчої дії» [2, с. 37].

Це стосується усіх слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій. Вирішення неурегульованих правом ситуацій потребує жорсткого дотримання моральних норм, щоб зберегти права та законні інтереси учасників кримінального процесу. [3, с. 31].

Нерідко збирання доказів зачіпає права, свободи і законні інтереси осіб, які залучаються до сфери кримінального процесуального доказування і пов'язане із застосуванням заходів процесуального примусу. Застосування таких заходів складає теж немало проблем морального і правового характеру. Слідчий повинен усвідомлювати достатність підстав щодо застосування вказаних заходів, межі примусу, орієнтуючись на моральні цінності суспільства.

Моральним обов'язком слідчого є встановлення і правильна оцінка фактів, що свідчать про поінформованість особи з тих обставин, які відносяться

до кримінального провадження. Для забезпечення прав і законних інтересів громадян, а також виховного впливу допиту слід впевнитись в обґрунтованості виклику на допит. В протилежному випадку, безпідставний виклик на допит породжує марну втрату часу, спричиняє громадянам зайві турботи, що аж ніяк не може бути визнано моральним. «Допит... починається з виклику. Але далеко не завжди слідчі задумуються над правильною організацією виклику» – зазначається в криміналістичній літературі [4, с. 13].

Таким чином, поважне і бережливе відношення слідчого до службового та вільного часу свідків є однією із етичних вимог до його діяльності. На практиці досить поширеними залишились випадки формального попередження свідка про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань та потерпілого і свідка про передбачену кримінальну відповідальність за неправдиві показання (ст.ст. 384, 385 КК України) [1].

Тому при побудові тактики допиту слід звертати увагу на особистість допитуваного, його процесуальне положення та обставини конкретного кримінального провадження. [5, с. 30].

Слідчий при провадженні слідчих (розшукових) дій може використовувати тактичні прийоми, які: не побудовані на обмані; не пов'язані з погрозою, шантажем, фізичним і психічним насиллям; не принижують гідність особи; не спонукають підозрюваного до аморальних вчинків; не експлуатують неосвіченість, культурну відсталість, забобони, марновірство учасників кримінального провадження; не базуються на використанні релігійних почуттів; не скеровані на розпал конфліктів між декількома підозрюваними.

Підсумовуючи викладене, слід відзначити, що основне моральне навантаження при провадженні слідчих (розшукових) дій несуть норми кримінального процесуального закону, які охороняють і захищають честь і гідність суб'єктів кримінального процесу. Водночас велику роль відіграють і морально-етичні засади, котрі дозволяють зорієнтувати правосвідомість посадових осіб, які здійснюють кримінальну процесуальну діяльність, на систему загальнолюдських моральних цінностей та ідеалів, сприяють визначенню моральних пріоритетів. Побудова тактики слідчих (розшукових) дій не лише з позицій досягнення цілей кримінального процесуального регулювання, а й з висоти моральних цінностей допоможе зібрати багатий матеріал і для законотворчих пропозицій, і для рекомендацій правозастосувачу, з тим щоб у дійсності наблизити кримінальне судочинство до ідеалу морально-правової системи, визначеної Конституцією України та новим Кримінальним процесуальним кодексом України.

Використані джерела:

1. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]: закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III із змін., внес. згідно із Законами України та

- Рішеннями Конституційного Суду : за станом на 04.06.2014 р. № 1261-18. Електрон. дан. (1 файл). URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>. Назва з екрану.
2. Ларин А.М. Расследование по уголовному делу. Планирование, организация: монография / А.М. Ларин. М. : Юрид. лит., 1970. 223 с.
  3. Groshewiy Yu. M. Problemy moralı v sferı kriminal'no-protsesual'noy deyat'nosti / Yu. M. Groshewiy // Visnik Akademii pravovih nauk Ukraїni. 1996. № 6. С. 30–38.
  4. Bykhovskiy I. Etyka provedeniya sledstvennykh deystviy / I. Bykhovskiy, N. Zaharchenko // Sotsialisticheskaya zakonnost'. 1973. № 11. С. 12–14.
  5. Lyubichew S. G. Etycheskiye osnovy sledstvennoy taktiki: monografiya. M. : Юрид. лит., 1980. 96 с.

Михайлов Павло Сергійович,

*аспірант кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

ПОНЯТТЯ І СУТНІСТЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

У законодавстві та науковій літературі спостерігається відсутність єдиних підходів до визначення поняття і правової сутності «забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні». Так, ст. 1 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» встановлює, що «забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, тобто у виявленні, попередженні, припиненні, розкритті або розслідуванні кримінальних правопорушень, а також у судовому розгляді кримінальних проваджень, – це здійснення правоохоронними органами правових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на захист життя, житла, здоров'я та майна цих осіб від протиправних посягань, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя» [1].

Кримінальний процесуальний кодекс України [2], Закони України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» [3] передбачають спеціальні заходи щодо забезпечення безпеки осіб, котрі перебувають у сфері кримінального процесу, серед яких виокремлюються не лише кримінально-правові та кримінально-процесуальні, а й цивільно-правові, адміністративно-правові, організаційно-технічні та інші. У свою чергу ч. 3 ст. 13 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» визначає, що у разі виникнення загрози життю, здоров'ю або майну особи, яка залучається

до виконання оперативно-розшукової діяльності, її захист забезпечується в порядку, передбаченому для соціального та правового захисту працівників оперативних підрозділів, правоохоронні органи, на які покладено захист, зобов'язані вжити спеціальних заходів для забезпечення їх безпеки – зміна даних про осіб, зміна місця проживання, роботи та навчання, інших даних у порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України [4].

Таким чином, ми можемо відмітити, що вищевказані законодавчі підходи щодо визначення та правової сутності поняття «забезпечення безпеки учасників кримінального провадження» в цілому зводяться до певної системи правових, організаційних, технічних або інших заходів, які спрямовані на захист життя, здоров'я, майна, честі, гідності осіб (та членів їх сім'ї), які беруть участь у кримінальному провадженні, від протиправних посягань та забезпечуються правоохоронними органами.

У науковій літературі мають місце різні підходи щодо визначення поняття “забезпечення безпеки учасників кримінального провадження”. Так, на думку В.М. Тертишника «забезпечення безпеки учасників кримінального процесу – це здійснення правових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на захист життя, здоров'я, житла, майна, честі та гідності цих осіб від протиправних посягань з метою створення необхідних умов для належного здійснення правосуддя» [5, с. 226]. Погоджуючись з позицією вченого додамо, що забезпечення безпеки учасників кримінального провадження неможливе без діяльності правоохоронних органів. У зв'язку з цим, процитуємо М.В. Тимчаль, яка зазначає, що “забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві – це діяльність уповноважених законом органів, спрямована на здійснення комплексу (або системи) необхідних заходів (правових, організаційних, технічних та інших) за наявності загрози життю, здоров'ю, тілесній недоторканості, майну, честі та гідності осіб у зв'язку з їх участю в кримінальному процесі та з метою належного здійснення правосуддя (виявлення, запобігання, протидії, розкриття та розслідування злочинів, а також розгляду кримінальних проваджень)” [6, с. 194].

З огляду на вищевикладені думки науковців зауважимо, що поняття “житло”, вжите перед поняттям “майно” в цілому охоплюється останнім, тому необхідності у його окремому застереженні немає. Більше того, на нашу думку, у визначенні було б доцільно замість понять “житло” та “майно” зазначити єдине, більш ширше поняття - “власність”, що охоплює вказані поняття, адже мова йде про матеріальне чи інтелектуальне майно, яке перебуває у володінні власника.

Також звертає увагу на себе поняття “тілесна недоторканість”, вжите після понять “життя” та “здоров'я”, яке за своєю сутністю є складовою такого поняття як “особиста недоторканність”, що включає не лише тілесну, а й психічну недоторканність, та в цілому безпосередньо пов'язане з певними

загрозами життю і здоров'ю людини (Закон України "Основи законодавства України про охорону здоров'я"; Закон України "Про психіатричну допомогу"), тому, на нашу думку, він не потребує окремого виокремлення у легальному визначенні.

Також слід додати, що у науці існує усталене правове поняття – “честь, гідність та ділова репутація”, підходи до сутності якого, на нашу думку, мають бути дотримані і у визначенні поняття “забезпечення безпеки учасників кримінального провадження”.

З урахуванням вищевикладеного, пропонуємо наступне визначення поняття “забезпечення безпеки учасників кримінального провадження” – це діяльність правоохоронних органів, спрямована на здійснення необхідних заходів (правових, організаційних, технічних та інших) за наявності загрози життю, здоров'ю, власності, честі, гідності та діловій репутації осіб у зв'язку з їх участю у судовому розгляді кримінальних проваджень.

Використані джерела:

1. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23.12.1993 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України 13.04.2012 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
3. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23.12.1993 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text>.
4. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>.
5. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України. К. 2007. 1056 с.
6. Тимчаль М. В. Кримінально правова охорона в Україні осіб, взяти під захист: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.08. Львів. 2019. 222 с.

Остренко Микола Вікторович,

*ад'юнкт кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ*

ПРОБЛЕМАТИКА РЕАБІЛІТАЦІЇ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

У сучасній правовій науці наявне традиційне уявлення про те, що сторонами правової реабілітації можуть бути лише дві сторони – людина та держава. Діючий КПК України створив юридичну новелу, а саме визнав суб'єктом кримінального провадження юридичну особу: «Потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди» (ч.1 ст. 55 КПК України [1., с.1]); «Потерпілим не може бути особа, якій моральна шкода завдана як представнику юридичної особи чи певної частини суспільства» (ч.4 ст. 55 КПК України); представника юридичної особи: «Представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, може бути: особа, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником; керівник чи інша особа, уповноважена законом або установчими документами; працівник юридичної особи» (ч.1 ст. 64-1 КПК України). Визначивши чіткі критерії для визначення осіб, які можуть бути потерпілим у кримінальному провадженні, законодавець не навів коло суб'єктів, які можуть набути статусу обвинуваченого, підозрюваного у кримінальному провадженні. Оскільки ч.ч. 1, 2 ст. 42 КПК України закріплені узагальнений термін «особа», це надає можливість відкриттю неоднозначних тлумачень даного терміну. При цьому, сталою і звичною є позиція, згідно з якою підозрюваний (обвинувачений) у кримінальному провадженні є виключно фізична особа.

Поруч із цим, під час кримінального провадження можливе застосування відносно юридичної особи відповідних кримінально-правових санкцій «рішення про застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру» (пп. 5 п.2 ч.4 ст.374). У свою чергу, норми Розділу XIV-1 КК України передбачають порядок та підстави застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру [2. с.1]. Хоч інтереси юридичної особи і представляє представник юридичної особи стосовно якої ведеться кримінальне провадження (ст. 64-1 КПК України), який являє собою фізичну особу, але збитки та наслідки за скоєний злочин відповідно до норм закону несуть не тільки фізичні, а й юридичні особи. Таким чином, юридична особа може займати процесуальне положення підозрюваного (обвинуваченого).

А у разі, якщо вина останньої не буде доведена у суді, то виправданою (при тому, що законом також не встановлено коло суб'єктів, які можуть набути даного кримінального процесуального стану).

Як відомо, реабілітація у кримінальному провадженні являє собою комплекс заходів відшкодувального та право оновлюючого характеру. У ході притягнення до кримінальної відповідальності особа зазнає шкоди майнового та немайнового характеру. Помилковою буде думка вважати, що юридична особа може нести лише майнові збитки. Так, для деяких суб'єктів господарювання, як юридичних осіб неостанню роль грає немайновий, репутаційний фактор. Також, у ході досудового розслідування юридична особа може зазнати шкоди, у якості «третьої особи» (ч. 4 ст. 170 КПК України), що може вплинути на її репутаційний та майновий стан. Норми Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» від 01.12.1994 передбачають порядок відшкодування, у більшості випадків для фізичних осіб, немайна шкода відшкодовується лише для фізичних осіб. А тому, спори щодо завдання шкоди юридичній особі переходять у цивільно-правову площину (ст. ст. 1166, 1167 ЦК України).

Вирішення врегулювання проблематики із повного поновлення у правах юридичної особи повинно складатися з безпосередньої участі юридичної особи у реабілітаційному процесі, поруч із фізичними особами, яким також було завдано шкоди кримінальним переслідуванням. На думку Шумила М. Є. та інших науковців-процесуалістів інститут реабілітації за природою є кримінальним процесуальним явищем, а за галузевою належністю – комплексним. Дійсно ряд норм цивільно-правових норм гарантують відшкодування юридичній особі, але на нашу думку, це лише галузева природа відповідальності юридичної особи і вони у повній мірі не передбачають повне поновлення у порушених правах. Тому, на нашу думку, участь юридичної особи у реабілітаційному процесі, як такої, якій завдано шкоди незаконним засудженням, повинно бути гарантією з поновлення втрачених прав.

Використані джерела:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 20.11.1994. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 10.10.2020).
2. Кримінальний Кодекс України 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 10.10.2020).

Русаєв Андрій Володимирович,

*аспірант кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ*

СТАН РОЗВИТКУ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЩОДО ДОКАЗУВАННЯ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ ПІДРОЗДІЛУ ДЕТЕКТИВІВ НАБУ ДЕКЛАРУВАННЯ НЕДОСТОВІРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Однією з найсерйозніших проблем в Україні залишається боротьба із корупцією. Ми погоджуємося з думкою, що корупція в сучасній Україні, внаслідок тотального поширення в суспільстві, стала явищем, яке реально загрожує національній безпеці держави.

У зв'язку з цим в нашій країні було здійснено низку важливих кроків щодо удосконалення механізму протидії корупції.

З прийняттям у 2014 році Закону України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки» запроваджено якісно новий етап боротьби із корупцією з урахуванням міжнародних стандартів в галузі кримінального процесу.

Складовими антикорупційного механізму стали: Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» із створеним відповідним інститутом службової особи – підрозділом детективів Національного антикорупційного бюро України (далі – НАБУ) та встановлена кримінальна відповідальність за декларування недостовірної інформації.

Сутність зазначеного полягає у діяльності службової особи підрозділу детективів НАБУ по попередженню, виявленню, припиненню, розслідуванню та розкриттю корупційних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобіганні вчиненню нових. Завданням службової особи підрозділу детективів НАБУ є протидія кримінальним корупційним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці. Це безперечно можна визнати новим інструментом протидії різноманітним формам незаконного збагачення вищезазначених осіб.

Головним завданням перед детективами Національного антикорупційного бюро України при здійсненні досудового розслідування у корупційних кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із декларуванням недостовірної інформації (стаття 366-1 Кримінального кодексу України [1]) є обов'язок доказування обставин, що мають значення для кримінального провадження, шляхом збирання, перевірки, оцінки даних, які мають значення для встановлення об'єктивної істини.

Кримінальне правопорушення, передбачене ст. 366-1 КК України, нині відноситься до злочинів у сфері службової діяльності. Є цікавим той факт, що тривалий час декларування недостовірної інформації не належало до корупційних.

Вивчення судової практики, а також результатів роботи НАБУ та Національної поліції України свідчить про те, що в певній частині випадків дійсно цей злочин не можна віднести до корупційних (окремі факти неподання декларації не пов'язані з корупцією). Однак зазвичай декларування недостовірної інформації пов'язане з корумпованою поведінкою суб'єктів декларування, тому є слушними зміни до КК України, в результаті яких цей злочин віднесено до корупційних.

Статистична звітність Генеральної прокуратури України свідчить про тенденцію до зростання кількості облікованих фактів декларування недостовірної інформації, а саме: у 2015 році зареєстровано 22 таких кримінальних правопорушення, у 2016 році – 37, у 2017 році – 853, у 2018 році – 1350, проте у 2019 році простежується їх зменшення – 870 [2].

Необхідність дослідження особливостей доказування фактів декларування недостовірної інформації виникла через появу абсолютно нового, раніше невідомого українському законодавству однойменного кримінального правопорушення.

В умовах дефіциту наукових досліджень з проблем встановлення та доказування фактів декларування недостовірної інформації розслідування цих злочинів ускладнене низкою обставин (наприклад, активною протидією розслідуванню, недосконалістю національного законодавства, недостатністю досвіду розслідування, декриміналізацією та новою криміналізацією незаконного збагачення та інше).

Розгляду проблем корупційної злочинності, у тому числі кримінальної та адміністративної відповідальності за декларування недостовірної інформації, а також окремим аспектам розслідування цього злочину, присвячені роботи таких учених, як: О.О. Дудоров, М. І. Мельник, Пересада В.А., Топорецька З.М., М. І. Хавронюк та інші. Проте спеціальні комплексні дослідження процесу доказування обставин декларування недостовірної інформації, в контексті діяльності службової особи підрозділу детективів НАБУ, фактично відсутні.

Дослідження цієї проблематики на сьогодні є актуальним, оскільки нині залишається невирішеною низка важливих теоретичних і практичних проблем інституту службової особи підрозділу детективів НАБУ з необхідністю розроблення рекомендацій і пропозицій правового, організаційного та прикладного характеру.

Крім того, цілісного дослідження, яке б комплексно охоплювало усі напрями, що становлять зміст інституту доказування обставин кримінального

правопорушення, пов'язаного із декларуванням недостовірної інформації, підслідного Національному антикорупційному бюро України, до цього часу в науці не здійснювалося.

Варто підкреслити, що норма, передбачена ст. 366-1 КК України, не має необхідного та достатнього потенціалу для ефективної протидії корупції на завершальному етапі. Відсутність правових підстав для притягнення до відповідальності суб'єктів декларування за непояснені чи незрозумілі активи нівелює повноцінну роль системи електронного декларування у запобіганні корупційним злочинам, їх виявленні та притягненні винних до відповідальності. Нині відсутні перешкоди для недекларування незаконно здобутих активів, оскільки немає механізму їх конфіскації, якщо не доведено вчинення конкретного злочину, в результаті якого їх було здобуто.

В галузі теорії кримінального процесу питання кримінально-процесуальної діяльності службової особи підрозділу детективів НАБУ при здійсненні доказування обставин кримінального правопорушення, пов'язаного з декларуванням недостовірної інформації є новим та ще недослідженим належним чином.

Таким чином, комплексного аналізу потребують дослідження діяльності нового учасника кримінального процесу, як сторони обвинувачення при здійсненні доказування обставин кримінального правопорушення, пов'язаного з декларуванням недостовірної інформації.

Використані джерела:

1. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3155>.
2. Статистична звітність Генеральної прокуратури України. URL: <https://old.gov.ua/ua/statinfo.html>.

Ткаченко Сергій Валерійович,

*ад'юнкт кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ, капітан поліції*

СТАН НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОВЕДЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У МІСЦЯХ ТИМЧАСОВОЇ ІЗОЛЯЦІЇ

На сьогодні труднощі з проведення досудового розслідування у місцях тимчасової ізоляції постають гостріше перед працівниками практичних підрозділів системи органів Національної поліції України та Державної

кримінально-виконавчої служби України у зв'язку із наявними в законодавстві України.

Існує ціла низка законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів, які врегульовують сферу діяльності установ тимчасової ізоляції (виконання покарань та ізоляторів тимчасового тримання) та проведення досудового розслідування у цих специфічних умовах: Конституція України, КПК України, КВК України, Закон України «Про попереднє ув'язнення» від 30.06.1993, Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» від 23.06.2005, Закон України «Про Національну гвардію України» від 13.03.2014, Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 23.12.1997, Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 та ін. Вищезазначеними законодавчими актами установлений порядок діяльності підрозділів органів досудового розслідування в у місцях тимчасової ізоляції, при цьому відсутній термін, який би узагальнив поняття установ виконання покарань та слідчих ізоляторів при наявності у останніх більшості спільних ознак.

Вищевказана проблематика є однією із ключових, що на нашу думку ускладнює уніфікацію кримінальних процесуальних відносин та, насамперед, наукове дослідження у вищевказаній сфері. Й при таких умовах, буде доречним проаналізувати наявний науково-дослідний стан дослідження зазначеної проблематики у загальноправовій площині.

Так, Батюк О.В. розпочинав своє дослідження даного питання з кримінальної процесуальної площини [1, С.5] та у подальшому у своїх дослідженнях перейшов до вирішення завдань криміналістичної тактики [2, С.235].

Правники Холопова О.М. та Босак О.Є. у своєму дослідженні [3, С. 7] відзначали необхідність в уточненні та врегулюванні взаємодії оперативних підрозділів зі слідчими, але й перенесення частини повноважень на інші органи та службових осіб, таких як органи прокуратури та органи дізнання з метою ефективної слідчої та оперативно-розшукової діяльності на території місць тимчасової ізоляції.

Богатирьов І.Г., Богатирьова О.І., Пузирьов М.С. у своїй роботі здійснювали дослідження у кримінологічній науці, досліджуючи проблематику протидії вчинення злочинів на території місць тимчасової ізоляції [4, С. 33].

Орел Ю.В. у своїй роботі дослідила принцип процесуальної здійсненості переслідування, як принцип криміналізації діянь проти нормальної діяльності місць тимчасової ізоляції [5, С. 86].

Сас А.В. у своєму дослідженні приділяв увагу складовій організації проведення слідчих дій під час розслідування злочинів, вчинених засудженими до позбавлення волі [6, С. 240].

Таким чином, можна зробити висновок про те, що більшість науковців,

досліджуючи регламентацію проведення слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування у кримінальному провадженні у місцях тимчасової ізоляції, наголошувала не лише на визначній ролі доказової бази за результатами проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчим, оперативними працівниками, а й невід’ємній ролі тактиці проведення слідчих (розшукових) дій. Разом з тим, слід визнати, що проблематиці процесуального врегулювання проведення слідчих (розшукових) дій в місцях тимчасової ізоляції науковою спільнотою недостатньо приділено увагу. Також, виходячи із зазначеного аналізу законодавчих актів, встановлено відсутність єдиного терміну, який би узагальнив поняття установ виконання покарань та слідчих ізоляторів.

Використані джерела:

1. Батюк О.В. Провадження слідчих (розшукових) дій в пенітенціарних установах Часопис Академії адвокатури України – #21 (4’2013)
2. Батюк О.В. Використання спеціальних знань при проведенні обшуку в процесі розслідування злочинів, вчинених у пенітенціарних установах Серія Право. Випуск 25, 2014
3. Босак Е.Е. (Босак, ЕленаЕвгеньевна) Об организации взаимодействия оперативных подразделений и органов предварительного следствия при расследовании преступлений, совершенных осужденными в условиях изоляции от общества, Е.Е. Босак, Е.Н. Холопова, Российский следователь.– 2015.– № 18.– С. 3-7.
4. Богатирьов І.Г., Богатирьова О.І., Пузирьов М.С., Запобігання пенітенціарній злочинності в Україні: посіб. Київ, 2014.
5. Орел Ю.В. процесуальна здійсненність переслідування як принцип криміналізації діянь проти нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби України “Правова інформатика”, № 2(46)/2015.
6. Сас А.В. Організація і тактика слідчих дій при розслідуванні злочинів, вчинених засудженими до позбавлення волі: Монографія, Київ, 2004, С. 240.

Томков Олексій Миколайович,

*аспірант кафедри тактико-спеціальної підготовки
Академії Державної пенітенціарної служби*

ОЗНАКИ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Науковцям та практичним працівникам правоохоронних органів, щоб визначити різні прояви організованої злочинності використовуються безліч термінів, таких як: організація, злочинна група, організоване, злочинне, спільнота, кримінальні клани, асоціація, змова антигромадське, згряя, співтовариство, формування, криміногенне угруповання, об'єднання, мафіозні сім'ї, банда, групи, синдикат, сітьова структура організованої злочинності, співтовариство за типом мафії, бригада бойовиків, організований криміналітет, корпорація злочинців. Велика кількість таких термінів потребувала певної стандартизації, тому у статті 1 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 30 червня 1993 року законодавець сформулював поняття «організована злочинність» – це сукупність злочинів, що вчиняються у зв'язку із створенням та діяльністю організованих злочинних угруповань» [1, с. 38], взявши, таким чином, як об'єднане поняття «організоване злочинне угруповання».

Організована злочинна діяльність – це підсистема складної багато розгалуженої системи організованої злочинності [2, с. 13]. Інша складова такої системи – це суб'єкти діяльності. Тому розглядати окремо вказані компоненти при їх вивченні неможливо.

При вчиненні кількома особами не просто кримінального правопорушення, а організованого кримінального правопорушення, їм потрібно попередньо об'єднатися і узгодити свої дії при підготовці замаху і скоєнні кримінального правопорушення. Так виникає «організована група». Важливо наголосити, що в такому випадку це не просто «група осіб, які спільно здійснюють кримінальне правопорушення» або «група осіб за попередньою змовою». Коли вчиняється організоване кримінальне правопорушення, група повинна бути певним чином організована, повинна виробити план, для здійснення цього плану докласти колективні зусилля, члени такої групи мають скоординовано вирішувати проблеми, які виникають в ході виконання такого плану, діяти спільно при конкретних ситуаціях.

У розвитку організованих груп і організованих кримінальних правопорушень, появи нових небезпечних типів злочинних об'єднань, можна побачити якусь логіку. Таку логіку можна пояснити зміною мотивів, цілей, кримінальну поведінку злочинців. До прикладу, при розкраданні зброї, по-перше, виникають проблеми з реалізацією викраденого, пошуками

покупців; по-друге, знайшовши канали збуту виникає відчуття вчиняти нові розкрадання для отримання постійного джерела злочинного доходу. Така ж можлива і з контрабандним ввезенням зброї. Тоді злочинці вже не зупиняються перед застосуванням підкупу або насильства щодо працівників контролюючих органів, посадових осіб, свідків, правоохоронних органів, та інших осіб. Так організоване кримінальне правопорушення переростає у «організовану злочинну діяльність».

Як зазначав А. Долговий, організована злочинна діяльність являє собою єдину систему організованих кримінальних правопорушень, між якими існують стійкі взаємозв'язки [3, с. 9].

Важливо зауважити, що організована злочинна діяльність буде збільшуватися при постановці масштабніших цілей, зміни мотивів поведінки її членів, наростання різноманіття засобів досягнення злочинних цілей. Із залученням великої кількості різних суб'єктів і відбувається розширення масштабів злочинної діяльності. На практиці такими суб'єктами бувають і фізичні особи, і вже діючі організовані групи (спеціалізуються на вчиненні різних кримінальних правопорушень), і різні юридичні особи (наприклад, через які відмиваються злочинні доходи, збувається зброя, навіть через легально існуючі магазини. Управління складною, багатоаспектною організованою злочинною діяльністю значного числа її суб'єктів, в принципі, підпорядковується загальним правилам управління складними системами.

Організована злочинна діяльність, в системному відношенні, – найважливіша складова організованої злочинності. Багато авторів поняття та існування організованої злочинності пов'язують, зазвичай, з наявністю злочинної діяльності.

Форми організованої злочинної діяльності, в залежності від способів здійснення кримінальних правопорушень, можуть бути: загальнокримінальні, політичні, злочинна діяльність посадових осіб, господарські, інтегровані (змішування названих форм) [2, с. 14]. Організована злочинна діяльність відрізняється від звичайної – високим ступенем суспільної небезпеки і шкоди, через що і досягається велика ймовірність досягнення злочинного результату.

Ознаки організованої злочинної діяльності можна поділити на дві групи, основні та додаткові. До основних ознак відносять: 1) планування злочинної діяльності; 2) стійкість, тобто об'єднання для заняття злочинною діяльністю протягом відносно тривалого періоду; 3) наявність ієрархічної структури, як мінімум, організатора і виконавця. Серед додаткових виділяються такі найбільш суттєві ознаки: 1) створення кас, кошти яких використовуються для розширення злочинної діяльності; 2) спеціалізація членів злочинної організації й диференціація функцій кожного її члена; 3) розширення сфер діяльності; 4) прагнення до монополізації сфер злочинної діяльності; 5) зв'язки з корумпованими посадовими особами органів влади і правоохоронних органів;

б) створення системи «розвідки» і «контррозвідки» з метою дискредитації працівників правоохоронних органів, впровадження в ці органи; 7) активне поширення норм і традицій злочинного світу, «виховання» кадрів злочинців; 8) централізація влади в руках одного або кількох членів; 9) жорстка внутрішня дисципліна, визначення санкцій за порушення норм злочинного співтовариства; 10) озброєність.

Різноманітні ознаки організованої злочинної діяльності характеризують її триєдину сутність: економічну, соціально-політичну, ідейно-організаційну.

Використані джерела:

1. Закон України “Про організаційно–правові основи боротьби з організованою злочинністю” від 30 червня 1993 року № 3341–ХІІ // Збірник нормативних актів України з питань правопорядку. К. : Штаб МВС України., 1993. 507 с.
2. Устинов В. С. Понятие и криминологическая характеристика организованной преступности. Нижний Новгород. 1993. С. 13-14.
3. Долговой А. И. Организованная преступность-3. М. : 1996. С. 9.

Винник Яна Сергіївна,

студентка 4 курсу юридичного факультету

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

КРИМІНАЛЬНА ПРОЦЕСУАЛЬНА ФУНКЦІЯ ЗАХИСТУ

Одним із основних завдань держави є створення механізму дотримання прав і свобод людини, а у разі необхідності забезпечення надійного захисту від їх порушення. Варто наголосити, у ст. 3 Конституції України закріплено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1]. Таким чином, функція захисту застосовується, коли порушуються гарантовані Конституцією права та свободи людини.

У доктрині кримінально процесуального права, під функцією захисту здебільшого розуміють систему передбачених і не заборонених законом дій суб'єктів захисту та відносин, спрямованих на повне чи часткове спростування фактичного та юридичного боку підозри у вчиненні злочину або обвинувачення у його вчиненні, з'ясування обставин, які спростовують підозру або обвинувачення, виключають кримінальну відповідальність та покарання, забезпечують права, свободи та законні інтереси підзахисних [2, с. 10].

Тобто, кримінальна процесуальна функція захисту реалізується, перш за все під час спростування підозри у вчиненні злочину або обвинуваченні у його вчиненні, доказуванні невинуватості, з'ясуванні обставин, які допоможуть уникнути покарання та в інших діях які не заборонені законом та направленні на відновлення порушених прав.

Реалізація зазначених дій покладена на суб'єктів, які відповідно до чинного законодавства наділені правовим статусом та мають змогу здійснювати захист у кримінальному провадженні. Відповідно до ч. 5 ст. 22 Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК) функція захисту здійснюється підозрюваним або обвинуваченим, його захисником або законним представником [3].

Функція захисту, що здійснюється підозрюваним або обвинуваченим регламентується Кримінально процесуальним кодексом України. Зокрема ч.ч. 3–4 ст. 42 КПК визначаються права зазначених осіб під час кримінального провадження, здійснення яких передбачає реалізацію функції захисту.

У ч.1 ст. 20 КПК закріплено право на захист підозрюваного та обвинуваченого, яке полягає у можливості надати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення, право збирати і подавати докази, брати особисту участь у кримінальному провадженні, користуватися правовою допомогою захисника, а також реалізовувати інші процесуальні права, передбачені КПК [3].

Конвенція про захист прав та основоположних свобод у ст. 6 зазначено право кожного підозрюваного або обвинуваченого захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника – одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя [4].

Захисник є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію). Захисник під час здійснення своїх повноважень користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює[3]. Для забезпечення права на захист, законодавець у ст. 52 КПК надав чіткий перелік, коли обов'язкова участь захисника.

Основний обов'язок захисник, що передбачається КПК та Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» використовувати усі наявні та не заборонені законом засоби та способи захисту, для забезпечення дотримання прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, які гарантуються Конституцією України та міжнародними актами, що закріплюють основні права та свободи людини.

Законодавець, надав право здійснення функції захисту – законним представникам. Відповідно до ст. 44 КПК законний представник залучається, якщо підозрюваним, обвинуваченим є неповнолітній або особа, визнана у встановленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною [3]. Надання права на здійснення функції захисту законному представнику, покликане тим що зазначені вище особи не можуть самостійно реалізувати процесуальні права, тим самим унеможливають захист своїх законних інтересів. У реалізації цієї функції законний представник має право користуватись процесуальними правами особи, інтереси якої він представляє.

За здійсненим аналізом, суб'єктів реалізації функції захисту, можна зробити висновок, що діяльність захисника є найбільш вдалим засобом забезпечення підозрюваному та обвинуваченому права на захист. Інші суб'єкти можуть та повинні використовувати усі засоби захисту, але в силу різноманітних чинників, зокрема психологічних та відсутності мінімальних юридичних знань, вони неспроможні самостійно реалізувати свої процесуальні права.

Кримінальний процесуальний кодекс гарантує застосування функції захисту для згаданих вище суб'єктів цілком достатньо, але зовсім не зрозуміло чи мають право на захист інші особи, права яких обмежуються під час вчинення слідчих дій. У КПК не міститься норм, які прямо передбачають право на захист осіб, права яких обмежуються. З цього виникає питання чи застосовується кримінально процесуальної функції захисту, наприклад, якщо обшук чи огляд проводиться в приміщенні особи, яка не має статусу підозрюваного чи обвинуваченого, а також не належить до переліку осіб при проведенні розслідування щодо яких участь захисника обов'язкова.

Під час вирішення цієї проблеми, я вважаю, потрібно керуватись нормами Конституції України, які гарантують кожному чий права обмежено або порушено захист. Також, неодноразово Конституційний Суд у своїх рішеннях звертав увагу, що право на захист є нормою прямої дії і навіть за умови, якщо це право не передбачене відповідними законами України чи іншими правовими актами, особа не може бути обмежена у його реалізації[5].

На мою думку, для врегулювання даної проблеми варто внести зміни до КПК, а саме доповнити ч.1 ст. 20 ще одним суб'єктом, на якого поширюється кримінально процесуальна функція захисту – особи права, яких обмежуються. Внесення змін допоможе зробити рівними даних осіб з іншими суб'єктами, адже держава гарантує кожній особі отримати право на захист без жодних обмежень.

Отже, функції захисту полягає у наданні певному колу осіб можливості на законних підставах відстоювати власні права та свободи під час кримінального провадження. Важливість кримінально процесуальної функції захисту полягає, в тому що право на захист гарантується Конституцією

України та міжнародно правовими актами, які ратифіковані Україною, тому ніхто не вправі обмежувати її застосування та реалізацію.

Використані джерела:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Попелюшко В. О. Функція захисту в кримінальному судочинстві України : правові, теоретичні та прикладні проблеми: автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2009, 38 с.
3. Кримінально процесуальний кодекс від 13.04.2012р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950р. № 995_004. Законодавство України : база даних / *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
5. Рішення Конституційного Суду України від 30.09.2009 р., справа № 1-23/2009. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-09#Text> (дата звернення 11.10.2020 р.).

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО. ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВознавство

Черняк Олена Юріївна,

*кандидатка юридичних наук, доцентка,
завідувачка кафедри міжнародного та європейського права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

ДО ПИТАННЯ ПРО СУБ'ЄКТНИЙ СКЛАД ВІДНОСИН ІЗ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ВНАСЛІДОК НЕДОЛІКІВ ТОВАРІВ, РОБІТ (ПОСЛУГ) ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ЄС

Захист прав споживачів, в тому числі, щодо особливостей відшкодування шкоди, завданої недоліками товарів, робіт (послуг) довгий час залишається в центрі уваги вітчизняного законодавця та наукових розвідок. А, заважаючи на багаторічну співпрацю України та ЄС, зокрема, в межах Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС та Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, важливим є напрацювання таких механізмів захисту порушених прав споживача, які б відповідали вимогам ЄС у цій сфері.

У зв'язку із тим, що в Україні в 2011 році було прийнято Закон України «Про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції» [1] (далі – Закон № 3390-IV), метою якого було запровадження дієвих механізмів захисту прав споживачів у названій сфері, на сьогодні виникло досить багато питань щодо його застосування, в тому числі щодо суб'єктного складу таких відносин, а також узгодження норм параграфу 3 Глави 82 ЦК України та Закону України «Про захист прав споживачів» (далі – Закон № 1023-XII) [2] у цій сфері, про що нами вже вказувалось у попередніх наукових дослідженнях [3].

Прийняття означеного Закону № 3390-IV, зміст якого побудовано (на думку розробників) на підставі положень Директиви Ради ЄС «Про уніфікацію правових та адміністративних норм про відповідальність виробників за дефектну продукцію» № 85/374 ЄЕС від 25.07.1985 року (далі – Директива 85/374) [4], зумовило внесення змін до вказаної вище Глави ЦК України, Закону № 1023-XII та по суті обмеження сфері їх дії.

В першу чергу, питання стосуються кола відносин, на які поширюється дія параграфу 3 Глави 82 ЦК України та відповідних законів. В цьому випадку мова має йти про відшкодування шкоди, завданої споживачеві, що є особливим учасником цивільних правовідносин.

За змістом ст. 1209 ЦК України відшкодуванню підлягає шкода, завдана фізичній або юридичній особі. На відміну від Закону № 1023-ХІІ, ст. 1209 ЦК України не надає належної уваги меті придбання продукції, а також особі, яка її придбала. Тому логічно припустити, що передбачена цією статтею відповідальність виробника наставатиме і тоді, коли таку продукцію було придбано для використання у підприємницькій діяльності. Однак, зважаючи на зміст преамбули Директиви 85/374, де вказується на важливості врегулювання питань відшкодування шкоди, завданої споживачеві дефектом продукції у зв'язку із тим, що використання такої продукції «має бути обмежене товарами особистого використання чи споживання», вважаємо, що такі відносини мають поширюватись лише на ті відносини, де продукція придбається з метою споживання, задоволення особистих потреб.

У цьому контексті також важливо встановити, чи може бути юридична особа визнана споживачем для цілей відповідного законодавства. Питання про визнання юридичних осіб споживачами неодноразово ставало предметом наукових дискусій, зокрема, і виконаних автором цього дослідження [5, с. 6], де ми вказували на доцільності визнання юридичних осіб споживачами в розумінні Закону № 1023-ХІІ.

До внесених в 2011 році змін в параграф 3 Глави 82 ЦК України (у зв'язку із прийняттям Закону № 3390-IV), обов'язок з відшкодування шкоди, завданої недоліками товарів, робіт та послуг покладався на продавця, виготовлювача товару, виконавця робіт (послуг). Внесеними змінами продавця по суті було виключено з переліку вказаних осіб і за Законом № 3390-IV таку відповідальність несе лише виробник, або ж «...особа, яка ввезла на митну територію України продукцію з метою її продажу, передання в найм (оренду), лізинг або розповсюдження в будь-якій іншій формі в ході провадження господарської діяльності» (стаття 7 вказаного Закону).

Натомість ч. 3 ст. 8 Закону № 1023-ХІІ встановлює право споживача на власний вибір звернутись із своїми вимогами до продавця за місцем купівлі товару, до виробника або підприємства, що задовольняє ці вимоги за місцезнаходженням споживача. Схожа за змістом норма містилась в ч. 1 ст. 1210 ЦК України до внесення змін в 2011 році, що, на нашу думку, є надважливою гарантією захисту прав споживачів, які розглядають як економічно слабка сторона відносин і мають обмежені (порівняно з продавцем чи виробником) можливості у захисті своїх прав.

Із змісту статті 3 Директиви 85/374 до суб'єктів відшкодування шкоди, завданої дефектною продукцією належать: виробник, що є виробником «кінцевого продукту, будь-якої сировини чи будь-яких комплектуючих»; інша особа, яка заявляє про себе як виробника, «...позначаючи продукцію своїм ім'ям, товарним знаком чи іншою відмінною ознакою...»; особа, яка «... імпортує в Співтовариство продукцію з метою продажу, найму, оренди чи

будь-якої іншої форми розповсюдження...» в процесу здійснення господарської діяльності. По суті, останній із вказаних суб'єктів, який є імпортером (або ж постачальником) можуть визнаватись продавцями такої продукції.

У досліджуваному випадку ми бачимо досить жорстке обмеження права споживача на захист. В свою чергу, ст.22 Конституції України заборонено законодавцю погіршувати становище людини у суспільстві через звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод. Не є виправданням такого обмеження навіть той факт, що в пояснювальній записці до Закону № 3390-IV вказується, що цей закон є спеціальним і регулює лише ті відносини, що стосуються дефектів в продукції і заснований на необхідності адаптації національного законодавства до законодавства ЄС.

Вказане ще раз демонструє потребу чіткого і виваженого підходу до унормування досліджуваних відносин, зважаючи на потреби сьогодення, оскільки співпраця з ЄС має слугувати підвищенню рівня правового забезпечення прав та інтересів учасників цивільних правовідносин в Україні, а не обмежувати їх права або ж позбавляти таких.

Використані джерела:

1. Про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції : Закон України від 19.05.2011 року № 3390-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 47. Ст. 531
2. Про внесення змін до Закону України «Про захист прав споживачів» : Закон України від 01.12.2005 р. №3161-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 7. Ст. 84.
3. Димінська О. Ю. Особливості цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану дефектом у продукції, за законодавством України та ЄС. *Університетські наукові записки*. 2014. № 4. С. 61–68.
4. Council Directive 85/374/EEC of 25 July 1985 on the approximation of the laws, regulations and administrative provisions of the Member States concerning liability for defective products. *Official Journal*. L 210. 07.08.1985. P. 29–33
5. Черняк О. Ю. Цивільно-правовий статус споживача у контексті адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. К., 2011. 21 с.

Налуцишин Віктор Володимирович,

доктор юридичних наук, доцент,

професор кафедри кримінального права та процесу

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

СИСТЕМА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВ

Класифікація кримінальних правопорушень у кримінальному законодавстві зарубіжних країн проводиться за різними критеріями, які визначаються існуючою кримінальною політикою і правовими традиціями. При цьому ми можемо говорити про два підходи до класифікації кримінальних правопорушень.

Перший підхід охоплює держави, в яких всі кримінально карані діяння охоплюються поняттям «злочини», і вже ці злочини, в свою чергу, поділяються на категорії. Такі критерії класифікації використані в кримінальному законодавстві Болгарії, Португалії та ін.

Так, не маючи поділу злочинів на будь-які категорії, в той же час КК Болгарії в розділі «Роз'яснення термінів» дає поняття «тяжкого злочину», визначаючи в ст. 7 його зміст – це такий злочин, за який законом передбачено позбавлення волі понад п'ять років, довічне ув'язнення або довічне ув'язнення без заміни [1].

Другий підхід, що охоплює більшість країн Західної Європи передбачає поділ базового поняття «злочин» на кілька категорій. При цьому мова може йти як про біпартизм злочинних діянь (наприклад, в кримінальному праві Німеччини злочинні діяння поділяються на злочини і проступки (аналогічно в Іспанії, Словаччини, Австрії), так і про розподіл злочинних діянь на три і більше категорії (наприклад, у Франції виділяють злочини, проступки і порушення (останні, по суті, є адміністративними правопорушеннями).

У кримінальному законодавстві держав ЄС праві існують дво- або триступінчасті класифікації злочинних діянь залежно або від тяжкості правопорушення або частіше – від виду і розміру передбаченого в кримінальному законі покарання.

Згідно з чинним КК **Франції** протиправні діяння діляться на три категорії: злочини, проступки і порушення (ст. 111-1) [2]. Законодавець вперше встановив матеріальний критерій їх диференціації - тяжкість діяння (у законодавстві Франції, що втратило чинність, таким критерієм виступали вид і розмір покарання, передбаченого за вчинення злочинного діяння).

Злочини по КК Франції розглядаються як найбільш тяжкі діяння, які можуть бути вчинені лише умисно. Вони караються тюремним ув'язненням або ув'язненням на термін понад 10 років.

Проступки є менш тяжкі умисні або необережні діяння (якщо це передбачено нормативним актом), за вчинення яких передбачається тюремне ув'язнення на термін до 10 років.

Порушеннями є малозначні діяння, за вчинення яких не призначається покарання у вигляді позбавлення волі.

Замах на злочин є караним завжди, на проступок – тільки у випадках, спеціально передбачених законом, на порушення – не тягне кримінальної відповідальності.

Класифікація злочинних діянь по КК Франції зумовлює систему покарань: кримінальних для злочинів, виправних для проступків, покарань для порушень (поліцейських покарань). Крім цього, класифікація зумовлює всю систему правоохоронних органів Франції та компетенцію судових (юрисдикційних) органів, так, злочини розглядаються судом присяжних (ассизів), проступки виправними трибуналами, порушення - поліцейськими трибуналами.

В КК **ФРН** виділяють два види кримінально караних діянь: злочин і проступок. В основу такої класифікації покладено формальна ознака – мінімальний розмір покарання. Так, злочинами є протиправні діяння, за які передбачено як мінімальне покарання у вигляді позбавлення волі на строк не менше одного року або більш тяжке покарання. Проступок – це протиправне діяння, за яке як мінімальне покарання передбачено позбавлення волі на менший термін або грошовий штраф (geldstrafe). При цьому обтяжуючі або пом'якшуючі обставини, передбачені відповідними положеннями Загальної частини КК або для особливо тяжких або менш тяжких випадків, не мають значення для даної класифікації[3].

Якщо ж за вчинене діяння передбачено покарання у вигляді грошового штрафу (geldbusse) то воно є порушенням громадського порядку (ordnungswidrigkeit) і передбачено в так званому додатковому кримінальному праві.

У кримінально-правовій доктрині ФРН склади класифікуються на делікти-дії і делікти-бездіяльність. Особливо виділяється група деліктів небезпеки і група злочинних діянь, скоєних виконавцем. КК ФРН передбачає поділ складів на основні, кваліфіковані і привілейовані (наприклад, в розділах 16-17 Особливої частини КК ФРН).

По КК **Іспанії** всі злочинні діяння поділяються на злочини і проступки (ст. 10). При цьому злочину, в свою чергу, передбачають дві категорії: тяжкі, є такі, за вчинення яких передбачена «сувора міра покарання» (згідно ст.33 КК суворим покаранням вважається позбавлення волі на термін понад три роки), і менш тяжкі, за які «законом передбачена менш сувора міра покарання» (а це, згідно ч.3 ст.33 КК, позбавлення волі на термін від шести місяців до трьох років). Що стосується проступків, ними визнаються такі

правопорушення, за які закон передбачає «м'яку міру покарання», що не пов'язана з позбавленням волі (наприклад позбавлення права на керування транспортними засобами на строк від трьох місяців до року; позбавлення права на зберігання і носіння зброї на строкот трьох місяців до року; арешт на строк від одного до шести вихідних днів та ін.) (ст. 13) [4].

Дана класифікація в кримінальному праві Іспанії має практичне значення. Вона простежується вдало в санкціях статей Особливої частини, впливає на застосування давності злочину і покарання, зняття судимості, в питаннях кримінальної відповідальності при замаху та інших питаннях.

КК *Австрії* закріпив подвійну категоризацію злочинних діянь: злочин і проступок. В її основі лежить формальний критерій – розмір покарання. На підставі § 17 КК Австрії злочинами є умисні злочинні діяння які караються довічним позбавленням волі або позбавленням волі на строк понад три роки. Решта злочинних діянь є проступками.

Особливістю КК Австрії є включення норми про некараність незначного діяння (§ 42 КК). Разом з тим незначне діяння не є якою-небудь категорією злочинного діяння і подобою малозначного діяння. Слід вказати на дуже розпливчастий характер даної класифікації злочинних діянь, оскільки вона не вказує на форму вини здійснення цих діянь, а санкції параграфів Особливої частини КК зовсім не витримані тими термінами покарань, які покладені в основу класифікації злочинних діянь.

Наприклад, § 77 КК встановлює покарання за вбивство на вимогу потерпілої у вигляді позбавлення волі на строк від шести місяців до п'яти років; § 79 КК визначає за вбивство новонародженого покарання у вигляді позбавлення волі від одного року до п'яти років; §101 КК за викрадення малолітнього визначає покарання у вигляді позбавлення волі на строк від шести місяців до п'яти років і т.д. [5]. Однак з наведеного переліку абсолютно не вбачається, до якої категорії відносяться зазначені діяння: до злочину або до проступку.

У КК *Бельгії*, залежно від тяжкості виділяють три види злочинних діянь: злочин, проступок, порушення.

В КК *Республіки Польща* кримінальні правопорушення представлені в двох видах: тяжкий злочин і проступок. Їх розмежування проводиться в залежності від форми вини (до тяжких злочинів належать тільки умисні діяння) і передбаченого в кримінальному законі покарання. До категорії тяжких злочинів відносяться діяння, за вчинення яких передбачено позбавлення волі на строк не менше трьох років або більш суворе покарання. Решта кримінальних правопорушень є проступками [6].

Кримінальний кодекс *Литовської Республіки* злочинне діяння поділяє на злочин і кримінальний проступок, розкриваючи їх поняття через караність діяння певною мірою покарання. Стаття 12 КК дає поняття кримінального проступку, це – небезпечне і заборонене Кримінальним кодексом діяння, за

вчинення якого передбачено покарання, не пов'язане з позбавленням волі, за винятком арешту, який обчислюється в добах (від 10 до 45 діб).

Злочини, згідно ст.11 КК, поділяються на чотири категорії (невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі), за вчинення яких передбачено позбавлення волі. так:

- невеликої тяжкості визнається умисний злочин, за вчинення якого максимальне покарання не може перевищувати трьох років позбавлення волі;

- середньої тяжкості визнається умисний злочин, за вчинення якого максимальне покарання, передбачене кримінальним законом, перевищує три роки позбавлення волі, але не перевищує шести років позбавлення волі;

- тяжким визнається умисний злочин, за вчинення якого максимальне покарання, передбачене кримінальним законом, перевищує шість років позбавлення волі, але не перевищує десяти років позбавлення волі;

- особливо тяжким визнається умисний злочин, за вчинення якого максимальне покарання, передбачене кримінальним законом, перевищує десять років позбавлення волі.

Слід особливо відзначити, що необережні злочини в класифікацію ні в одну з груп не включені. У той же час ч.2 ст.11 КК вказує, що злочини є умисними і необережними.

Відповідальність за необережні злочини настає лише у випадках, якщо про це прямо вказано в законі [7].

Згідно §9 КК *Словаччини* злочинні діяння поділяються на проступки (prečin) і злочини (zločin).

Згідно §11 злочин є умисне діяння, за вчинення якого даним законом в Особливої частини встановлено покарання у вигляді позбавлення волі з верхньою межею, що перевищує п'ять років. Про злочин йдеться і тоді, коли за вчинення проступку встановлено покарання з верхньою межею, що перевищує 5 років [8]. Як бачимо, критерієм виділення проступків і злочинів є форми вини і межі покарання у вигляді позбавлення волі, передбачені Особливою частиною Кримінального кодексу: всі злочинні діяння, вчинені з необережності є проступки; при умисної формі провини критерієм розподілу виступає верхня межа покарання.

У кримінальному праві ряду країн (*Франція* та ін.) існує поділ злочинних діянь на загальнокримінальні та політичні. При цьому категорія злочину впливає на вид і режим покарання, можливість відстрочки покарання і т. ін.

Отже, в кримінальному законодавстві держав ЄС законодавчо закріплені класифікації протиправних діянь на дві або три самостійні категорії. При цьому поділ кримінальних правопорушень в залежності від тяжкості або передбаченого в санкції покарання (також визначається тяжкістю посягання) має важливе значення для вирішення ряду кримінально-правових і кримінально-процесуальних питань (наприклад, визначення порядку

розслідування та судового розгляду, давності, караності і ін.). Разом з тим в деяких правових системах класифікація кримінальних правопорушень на категорії має суто техніко-кофікаційний характер і не має значення для судової практики (наприклад *ФРН*).

Використані джерела:

1. Кримінальний кодекс Республіки Болгарія. URL: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/39> (дата звернення: 01.10.2020).
2. Станіч В. С. Кримінальний кодекс Французької Республіки / під ред. В. Л. Менчинського. Переклад на українську мову – К. І. Мазуренко. К., 2017. 348 с.
3. Уголовное уложение (Уголовный кодекс) Федеративной Республики Германия: научно-практический комментарий и перевод текста закона. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Проспект, 2016. 312 с.
4. Станіч В. С. Кримінальний кодекс Королівства Іспанія / під ред. В. Л. Менчинського. Переклад на українську мову О. В. Лішевської. К.: ОБК, 2016. 284 с.
5. Уголовный кодекс Австрии / Науч. ред. и вступ. статья докт. юрид. наук, проф. С. В. Милюкова; предисловие Генерального прокурора Австрии, доктора Эриста Ойгена Фабрици; перевод с немецкого Л. С. Вихровой. СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2004. 352 с.
6. Станіч В. С. Кримінальний кодекс Республіки Польща / під ред. В. Л. Менчинського. Переклад на українську мову В. С. Станіч. К., 2016. 138 с.
7. Кримінальний кодекс Литовської Республіки. URL: <http://www.lithuanialaw.com/lithuanian-criminal-code-495> (дата звернення: 01.10.2020)
8. Кримінальний кодекс Республіки Словаччина. URL: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/4> (дата звернення: 01.10.2020).

Акімов Михайло Олександрович,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ*

ЗАЛИШКОВИЙ СПЕЦІАЛЬНИЙ СУД ДЛЯ СЬЕРРА-ЛЕОНЕ ЯК ОРГАН МІЖНАРОДНОЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття у світі з'явилися спеціалізовані органи міжнародного правосуддя, покликані (як Міжнародні Воєнні Трибунали у Нюрнберзі та для Далекого Сходу після Другої світової війни) забезпечити належне розслідування воєнних злочинів, геноциду та злочинів проти людяності, вчинених під час збройних конфліктів, із подальшим при-тягненням винних осіб до відповідальності.

Спільною рисою цих органів була активна участь ООН в їх організації та забезпеченні діяльності. Що ж до компетенції, то їх можна поділити на дві групи:

- Міжнародний Кримінальний Трибунал щодо колишньої Югославії (1993 р.) та Міжнародний Кримінальний Трибунал щодо Руанди (1994 р.) були створені як наднаціональні органи, повноваження яких були вищими, ніж у національних компетентних органів;

- Надзвичайні Палати у судах Камбоджі (1997 р.), Спеціальні Колегії у справах про тяжкі злочини у Східному Тиморі (2000 р.), Спеціальний Суд щодо Сьєрра-Леоне (2002 р.) були сформовані як спільні органи ООН та відповідної держави, мали у своєму складі як іноземних, так і місцевих суддів, керувалися як нормами міжнародного права, так і положеннями національного законодавства.

Передбачалося, що зазначені органи будуть функціонувати тимчасово та припинять своє існування після виконання покладених на них завдань. Проте вже з огляду на тривалість формування, здійснення розслідування, підготовки обвинувальних висновків та проведення слухань стало зрозуміло, що їх діяльність триватиме довго.

З урахуванням цих обставин та наголошуючи на потребі продовження функціонування спеціалізованих органів міжнародного правосуддя, Рада Безпеки ООН ще у 2008 р. визнала необхідність створення спеціального механізму для подальшого здійснення низки повноважень, у тому числі розгляду після завершення строку повноважень попередніх органів) справ щодо вищих військових командирів та державних діячів, організації розшуку осіб, які переховувались від кримінального переслідування, передачі в установленому порядку компетентним органам відповідних держав справ

щодо осіб, які обіймали нижчі військові та державні посади і не несуть основної відповідальності за діяння, на які розповсюджується компетенція даного органу, а також вирішення інших питань [1]. Як і раніше, фінансування витрат на функціонування такого спеціального механізму брала на себе ООН. Проте з огляду на істотне зменшення обсягу функцій та тимчасовий характер їх реалізації, передбачалось, що нова структура буде невеликою, але ефективною.

Першим відповідно до резолюції Ради Безпеки ООН 1966 від 22 грудня 2010 року [2] був створений Міжнародний Залишковий Механізм для Кримінальних Трибуналів, що перейняв повноваження Міжнародного Кримінального Трибуналу щодо колишньої Югославії та Міжнародного Кримінального Трибуналу щодо Руанди. Деякий час ці три органи функціонували паралельно, поки діяльність перших двох не була офіційно припинена (у 2017 р. та 2015 р. відповідно).

Згодом відповідно до Угоди між ООН та Урядом Сьєрра-Леоне від 11 серпня 2010 р. [3] був створений Залишковий Спеціальний Суд для Сьєрра-Леоне (після ратифікації Парламентом 15 грудня 2010 р. Угода набула чинності 1 лютого 2012 року, а Залишковий Спеціальний Суд для Сьєрра-Леоне розпочав роботу у 2013 році).

Відповідно до Статуту Залишковий Спеціальний Суд для Сьєрра-Леоне є тимчасовим органом, уповноваженим здійснювати функції Спеціального Суду щодо Сьєрра-Леоне (створений резолюцією Ради Безпеки ООН 1315 від 14 серпня 2000 р. [4]), що залишились після припинення його функціонування у 2013 р. Такі функції, як впливає з положень Статуту, є основними та додатковими.

До основних функцій Залишкового Спеціального Суду для Сьєрра-Леоне належать:

- нагляд за виконанням вироків, постановлених Спеціальним Судом щодо Сьєрра-Леоне;
- надання допомоги правоохоронним органам Сьєрра-Леоне у частині виконання інформаційних запитів у рамках кримінального переслідування осіб, які вчинили діяння, що входять до компетенції Спеціального Суду щодо Сьєрра-Леоне, але які не є вищими військовими командирами та державними діячами;
- захист учасників судових процесів, що відбулися у Спеціальному Суді щодо Сьєрра-Леоне, у разі загрози їх життю за раніше надані свідчення, сприяння розкриттю та розслідуванню злочинів, вчинених щодо цих осіб;
- збереження та обслуговування архівних матеріалів Спеціального Суду щодо Сьєрра-Леоне (передбачається поступове копіювання даних матеріалів для залишення у розпорядженні національних правоохоронних органів та переміщення оригіналів до Національного архіву Нідерландів).

Крім цього, Залишковий Спеціальний Суд для Сьєрра-Леоне додатково гарантує:

- дотримання прав та реалізацію обов'язків засуджених (зокрема, надання правової допомоги, розгляд та виконання запитів, клопотань, позовів про компенсації);

- уникнення подвійного притягнення до відповідальності компетентними органами Сьєрра-Леоне.

Підсумовуючи викладене, зауважимо, що досвід функціонування залишкових механізмів свідчить про поступову реалізацію прийнятої ООН стратегії завершення діяльності спеціалізованих органів міжнародного правосуддя. Проте подібний крок певною мірою не узгоджується із самою ідеєю судового переслідування за міжнародні злочини шляхом створення та утримання постійно діючого органу, повноважного розглядати справи про міжнародні злочини. Убачається за доцільне зосередити зусилля світової спільноти на пошуку інших, більш оптимальних рішень (у тому числі через якнайширше визнання юрисдикції Міжнародного кримінального суду).

Використані джерела:

1. Statement by the President of the United Nations Security Council : dated from December 19th, 2008. URL: <https://undocs.org/en/S/PRST/2008/47> (дата звернення: 12.10.2020).
2. United Nations Security Council Resolution 1966 : adopted on December 22nd, 2010. URL: https://www.irmct.org/sites/default/files/documents/101222_sc_res1966_statute_en.pdf (дата звернення: 12.10.2020).
3. Agreement between the United Nations and the Government of Sierra Leone on the establishment of a Residual Special Court for Sierra Leone : signed on August 11th, 2010. URL: <http://www.rscsl.org/Documents/RSCSL%20Agreement%20and%20Statute.pdf> (дата звернення: 12.10.2020).
4. United Nations Security Council Resolution 1315 : adopted on

Дудченко Оксана Сергіївна,

кандидат юридичних наук, доцент,

*доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права
Академії Державної пенітенціарної служби*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Відповідно до статті 59 Конституції України кожен має право на професійну правничу допомогу [1]. Прийняття Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)» від 07 лютого 2019 р. № 2680-VIII свідчить про гарантування стабільності європейського напрямку розвитку нашої держави. Зокрема, до повноважень Верховної Ради України було додано «реалізацію стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору». У свою чергу Кабінет Міністрів «забезпечує реалізацію стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору» [2]. Серед першочергових реформ на шляху інтеграції до ЄС особливе місце належить правовій реформі, одним із завдань якої є реформування інституту адвокатури. Насьогодні адвокатська діяльність регламентується Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05 липня 2012 р.

Окремі аспекти міжнародно-правового регулювання адвокатської діяльності досліджували вчені М.М. Антонович, М.Р. Аракелян, М.О. Баймуратов, Н.М. Бакаянова, Т.В. Варфоломєєва, Т.Б. Вільчик, С.С. Калинюк, В.О. Святоцька та інші.

Українська вчена Н.М. Бакаянов зазначає, що міжнародні стандарти організації та діяльності адвокатури – це норми міжнародного права, які встановлюють вимоги до організації адвокатури та здійснення адвокатської діяльності, що конкретизуються у системах національного законодавства різних держав [3, с. 227]. У свою чергу, під системою міжнародних стандартів адвокатської діяльності, вчена розуміє структурно упорядковану сутність взаємопов'язаних норм міжнародного права, що визначають сутність, правові й морально-етичні цінності адвокатури [3, с. 228].

Міжнародно-правові акти, що визначають правові засади адвокатської діяльності, умовно можна класифікувати на дві групи. По-перше, це міжнародні нормативно-правові акти, що закріплюють основні права та свободи людини, зокрема, Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут

Міжнародного Суду від 26 червня 1945 р. (редакція від 16 вересня 2005 р.), Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р., Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р. (редакція від 02 жовтня 2013 р.), Міжнародний пакт про громадянські та політичні права й Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р. та інші. По-друге, це міжнародні акти, що визначають правові засади адвокатської діяльності, зокрема, Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства, прийнятий делегацією дванадцяти країн-учасниць на пленарному засіданні у Страсбурзі в жовтні 1988 р. [4], Основні положення про роль адвокатів, прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам у серпні 1990 р. [5], Стандарти незалежності юридичної професії, прийняті Міжнародною асоціацією юристів (ІВА) 07 вересня 1990 р., Рекомендація Res (2000)21 Комітету Міністрів Державам-членам Ради Європи про свободу здійснення професії адвоката, прийнята 25 жовтня 2000 р., Загальні принципи юридичної професії, прийняті Міжнародною асоціацією юристів 20 вересня 2006 р., Хартія основоположних принципів європейських адвокатів, прийнята Радою адвокатур та правових товариств Європейського Союзу (ССВЕ) 24 листопада 2006 р., Принципи міжнародної асоціації юристів (ІВА) щодо поведінки в соціальних мережах для юридичних професій, прийняті Міжнародною асоціацією юристів 24 травня 2014 р. та інші. Варто зазначити, що відповідно до п. 16 Основних положень про роль адвокатів, прийнятих VIII Конгресом ООН із запобігання злочинам у серпні 1990 р., уряди мають забезпечити адвокатам: а) можливість здійснювати їх професійні обов'язки без залякування, перешкод, завдання турботи й недоречного втручання; б) можливість вільно пересуватися і консультувати клієнта у своїй країні та за кордоном; в) виключення можливості піддавати покаранню або погрожувати його застосуванням та можливості обвинувачення, адміністративних, економічних та інших санкцій за дії, здійснені відповідно до визнаних професійних обов'язків, стандартів та етичних норм [5].

Таким чином, закріплення на конституційному рівні правової визначеності курсу України на членство в ЄС і НАТО, проведення правової реформи та інтеграція законодавства України зумовлюють необхідність удосконалення національного законодавства про адвокатську діяльність та приведення його до відповідності з міжнародними нормами.

Використані джерела:

1. Конституція України: Верховна Рада України; Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Редакція від 01.01.2020 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.
2. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському

Союзи та в Організації Північноатлантичного договору): Закон України № 2680-VIII від 07 лютого 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#Text>.

3. Бакаянова Н.М. Міжнародні стандарти адвокатури: поняття, система, класифікація. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Випуск 2, ч. 1 С. 226–229.
4. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства (прийнятий делегацією дванадцяти країн-учасниць на пленарному засіданні у Страсбурзі в жовтні 1988 р.) від 01 жовтня 1988 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_343#Text.
5. Основні положення про роль адвокатів (прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам у серпні 1990 р.) від 01 серпня 1990 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_835#Text.

Налуцишин Володимир Вікторович,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права та процесу

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ЗНАЧЕННЯ НЮРНБЕРЗЬКОГО ТА ТОКІЙСЬКОГО ТРИБУНАЛІВ У РОЗВИТКУ ІНСТИТУТІВ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У БОРОТЬБІ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Нюрнберзький і Токійський Міжнародні військові трибунали довели можливість і готовність міжнародного співтовариства до передачі вищих державних посад міжнародному суду, спростувавши середньовічний принцип «Королі підсудні тільки Богу». Утворення Міжнародного військового трибуналу, винесення вироку і далі приведення його у виконання є виявом волі тих народів, які загинули від рук фашистів, а також правовим закріпленням того, що страждання цілих народів і націй від дій агресорів не залишається без уваги.

Принципи, сформовані під час Нюрнберзького і Токійського Міжнародних військових трибуналів, мали істотний вплив на формування і розвиток нових галузей та інститутів сучасного міжнародного права в цілому і міжнародного кримінального права зокрема, а також сприяли оновленню гуманітарного права, включаючи сферу гарантій прав і свобод особистості і становленню постійної міжнародної кримінальної юстиції. Зокрема Нюрнберзький та Токійський процеси стали одним із перших дієвих проявів міжнародного співробітництва держав у боротьбі зі злочинністю. Завдяки Нюрнберзькому

процесу криміналізація агресії як найтяжчого міжнародного злочину отримала міцну легітимну базу, вперше на міжнародному рівні прийнято рішення про відповідальність державних діячів за розв'язування та ведення війни, за злочини проти миру і тяжкі воєнні злочини. Також був введений принцип універсальної юрисдикції, який означав, що особа буде нести відповідальність за вказані злочини, незалежно від того, ким і на території якої держави вони вчинені.

Міжнародний військовий трибунал в Токіо розкрив політичний, економічний, ідеологічний і військовий механізм підготовки Японії до агресивних воєн, характер і цілі японського мілітаризму, його зловісні плани поневолення інших народів, його злочинні війни, в результаті яких сам японський народ, а також народи інших країн понесли незліченні людські жертви і величезні матеріальні втрати. Токійський трибунал був солідарний з положеннями Нюрнберзького трибуналу з питань кримінальної відповідальності за агресію, незалежно від посадового становища особи. Вироком Токійського трибуналу зазначалося, що «з огляду на те, що Статут даного трибуналу збігається в усіх своїх основних рисах з Статутом Нюрнберзького трибуналу, даний Трибунал вважає за краще заявити про своє беззастережне приєднання до положень Нюрнберзького трибуналу, що мають відношення до даної справи».

Оцінка Нюрнберзького і Токійського військових трибуналів в різні історичні періоди мала суттєві відмінності. Новий пункт міжнародного права «Злочини проти людяності» критикується в тому сенсі, що він міг застосовуватися не тільки щодо дій обвинуваченого (бомбардування міст СРСР, європейських країн, організація концтаборів і т.д.), але і по відношенню до самих обвинувачів з боку США (бомбардування Хіросіми і Нагасакі зокрема). Нюрнберзькі принципи піддалися різкій критиці з боку залучених до відповідальності осіб, які намагалися довести, що судові процеси були інструментом помсти, а не виразом справедливості.

Однак позитивні оцінки переважають. І. П. Сафіулліна справедливо зазначає, що вперше в історії Трибунал притягнув до відповідальності і злочинців, «які заволоділи цілою державою і саму державу зробили знаряддям своїх жажливих злочинів» [1]. М. Р. Юсупов, кажучи про оцінки діяльності міжнародних військових трибуналів, звертає увагу на те, що вони сприяли «подальшому прогресивному розвитку міжнародного права» [2].

Принципи, закріплені в Статуті Нюрнберзького Міжнародного військового трибуналу, прийнятого 08.08.1945 року [3], були визнані Генеральною Асамблеєю ООН як загальноновизнані принципи міжнародного права в галузі боротьби зі злочинами проти людства (Резолюція 95 Генеральної Асамблеї ООН від 11 грудня 1946 р № 95 (I) «Підтвердження принципів міжнародного права, визнаних статутом Нюрнберзького трибуналу» [4]).

На основі принципів, сформованих під час дії Нюрнберзького і Токійського Міжнародних військових трибуналів, були прийняті наступні документи:

1. Конвенція про попередження злочину геноциду і покарання за нього (1948 г.);
2. Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1965 р);
3. Конвенція про припинення злочинів апартеїду та покарання за нього (1973 г.);
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р);
5. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966 р).

Гарантом міжнародної єдності і справедливості, 17 липня 1998 р. в Римі був заснований Міжнародний кримінальний суд, до компетенції якого увійшло переслідування осіб, відповідальних за злочини проти миру та безпеки людства. Міжнародний кримінальний суд закріпив заборону на напад однієї держави на інші, оголосивши його міжнародним злочином проти людства. На даний момент він є постійно діючим і реалізує свою діяльність на практиці.

Спадщина Нюрнберга також полягає і в створенні Організації Об'єднаних Націй, головним принципом діяльності якої є неприпустимість агресії держав у відношенні один до одного.

Важливо розуміти, що результати Нюрнберзького і Токійського процесів повинні бути і залишатися абсолютно справедливими, незмінними і незаперечними, оскільки це волевиявлення всього світу.

Використані джерела:

1. Сафиуллина И. П. Нюрнбергские принципы и их влияние на формирование международных уголовных судов в современных условиях: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Казань, 2003. С. 3.
2. Юсупов М. Р. Международно-правовое регулирование процессуальной деятельности международного уголовного суда: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М. : 2012. С. 13.
3. Статут Міжнародного військового трибуналу для суду та покарання головних військових злочинців європейських країн осі від 08.08.1945. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_201#Text
4. Резолюція 95 (I) Генеральної Асамблеї ООН «Ствердження принципів міжнародного права, що визнані Статутом Нюрнберзького трибуналу» від 11.12.1946. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_910#Text.

Павлик Ольга Борисівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри мовознавства

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ІНФОРМАЦІЯ ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВА В ФРН

Сучасне суспільство неможливо уявити без передачі і використання різноманітної інформації. Науково-технічний процес призвів до швидкої передачі даних і високого ступеню інформатизації, наявності великої кількості нових носіїв інформації. Проблеми отримання, обробки, розповсюдження інформації та дотримання при цьому авторських прав є надзвичайно актуальними у всьому світі, розглянемо дослідження з цього приводу науковців у ФРН.

Інформація як об'єкт права досліджувалась багатьма науковцями з різними точками зору. В результаті, на сьогоднішній день у правознавстві розрізняють ширше і вужче тлумачення інформації. З одного боку, інформація є об'єктом, який розглядає право, з іншого – інформація, у різних її видах, слугує творенню права і є його джерелом.

Інформацію розглядають із трьох різних ракурсів, згідно з якими вона є змістом, процесом і станом. Зміст інформації має значну цінність. Він включає в себе всі дані, які є значущими для правової системи. Ці дані мають певну структуру і зберігаються на різних носіях. Законодавство забезпечує захист цих даних, не ставлячи на перший план їхню більшу чи меншу значущість.

Позначення інформації як процесу веде до кваліфікації знань. Адже у процесі передачі інформації від відправника до отримувача останній сприймає саме ту інформацію, яка є для нього цінною чи важливою. В результаті отримувач інформації отримує знання, які спричиняють подальші процеси. Хоча поняття інформації і знання не є ідентичними, подекуди вони мають синонімічне значення. Під знаннями розуміють організований та систематизований певний обсяг інформації, який слугує отриманню нових відомостей щодо певних речей і процесів. Отже, інформація як процес означає процес інформування. У цьому контексті інформування громадян є однією із задач держави, виконання якої покладається на органи, які поширюють інформацію, а також засоби масової інформації.

Інформацію як стан розглядають рідше. Знання поширюються і завдяки цьому з'являється поінформованість. При цьому переслідуються дві цілі. Перша – це збереження та захист інформації від неправомірного розповсюдження і використання. Друга – забезпечення вільного інформаційного потоку. Тут також визначають, як поводитись із певною інформацією, чи оприлюднювати її широкому загалу чи використовувати як таємну.

У сучасному правознавстві, все більш актуальною стає галузь інформаційного та інтелектуального права. Під інформаційним правом німецькі науковці розуміють усі ті норми, які стосуються інформації, а саме її отримання, обробка, поширення, а також наслідки інформаційного діяння. Подекуди на перший план стає і технічна сторона інформаційного права.

Інформаційне право включає в себе норми, які походять із різних галузей права. Воно розглядає інформацію як об'єкт і людину як суб'єкт правових відносин. Таким чином, наприклад, деяким службовцям через доступ до таємної інформації забороняється її розголошення. Конституція ФРН гарантує кожному право на захист особистих даних. Водночас декларується право на доступ до публічної інформації. Авторське право захищає право на використання інформації без згоди автора. Захист честі і гідності розглядає кримінальне право.

Швидкий розвиток науки і техніки призвів до нових викликів в системі інформаційного права. Через передачу інформації за допомогою електронних носіїв з'явилися нові правові питання, які потребують негайного вирішення. Держава і суспільство намагаються вирішити нові завдання засобами інформаційного права і потребують нових досліджень та рекомендацій у цій галузі від науковців.

Використані джерела:

1. Druey J., Information als Gegenstand des Rechts, in: Festschrift für Jean Nicolas Druey, 2002.
2. Fleissner/Hofkrchner/Müller/Pohl/Stary, Information in Technik und Gesellschaft.

Худолій Тетяна Ігорівна,

*молодший науковий співробітник лабораторії
дослідження проблем національної безпеки у сфері громадського здоров'я
НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В.В.Сташиса,
викладач Полтавського юридичного коледжу
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

БІОБАНКІНГ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я: ЕВОЛЮЦІЯ ТА МАЙБУТНІ НАПРЯМКИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Насамперед, слід почати з того, що сфера біобанкінгу є одним із перспективних напрямів у стратегії дослідження та охорони здоров'я. Концепція біобанкінгу поступово розвивалася і з часом біобанки переросли від простих сховищ біологічних зразків до складних та динамічних підрозділів, що

належать до великих інфраструктурних мереж, таких як Загальноєвропейська інфраструктура досліджень біобанкінгу та біомолекулярних ресурсів (BBMRI).

Перш за все, біобанки були створені для підтримки рівня наукових знань. Різні професійні діячі з різноманітним досвідом співпрацюють для отримання та збору біологічних та клінічних даних фізичних осіб. У той же час, біобанки охороняють природні та інші права кожної людини, яка надає біоматеріал для дослідження. Більшість біобанків були засновані як місцеві підрозділи для підтримки конкретних дослідницьких проєктів, тому їх розвитку характерна певна децентралізованість. Наслідком є нагальна необхідність узгодження процедур щодо збору, обробки та зберігання зразків в різних регіонах. Зіткнувшись із практичними проблемами (методологічними та етичними), міжнародні організації, такі як BBMRI, відіграють ключову роль у підтримці розвитку біобанкінгу. Але і їх позитивне втручання не принесе очікуваної користі без поступової, але цілеспрямованої, гармонізації відповідних положень законодавства країн-партнерів у медичній сфері.

За останні кілька десятиліть відбулися колосальні вдосконалення у збиранні та зберіганні зразків людини, що дозволило світовому науковому співтовариству отримати дуже важливі результати в галузі медичних досліджень. Сьогодні ми можемо тривалий час збирати, зберігати та зберігати тканини, клітини, ДНК та інші субклітинні компоненти [1].

Хоча фундація біобанку була важливою віхою в медичних дослідженнях, важливо врахувати, що їх розвиток відбувся значною мірою децентралізовано. Різні національні директиви, встановлені місцевим управлінням (правила захисту даних) [2], і, з технічної точки зору, різні методи збору / зберігання / кваліфікації вихідних даних, породили високий рівень неоднорідності між біобанками. Ці аспекти можуть бути потенційними перешкодами на шляху досягнення загальної мети міжнародної дослідницької співпраці, спрямованої на полегшення доступу до біологічних матеріалів людини, їх обмін та транспортування. Етапи життєвого циклу біопроб (призначені як збір, приєднання, придбання, ідентифікація, тривале зберігання, контроль якості (QC), транспортування та утилізація біоматеріалів) є основним джерелом розбіжностей. Порівняння результатів ускладнюється, коли застосовуються різні процедури управління біопробами. Саме тому необхідно досягти гармонізації принаймні мінімальних (початкових) стандартів в цьому аспекті, щоб сприяти широкомасштабному, ефективному використанню біологічних зразків людини [3].

Використання зразків, зібраних за стандартизованими та перевіреними протоколами, є необхідною умовою для забезпечення надійної біологічної інтерпретації для повного та всебічного аналізу даних. Для цього в 2012 році Американська онкологічна спільнота (ACS) зробила величезний крок вперед,

запровадивши перші стандартні операційні процедури для біобанків [4]. Вони були введені в дію з розумінням того факту, що відсутність стандартизованих високоякісних біопроб уповільнювало хід клінічних досліджень, і вони слугують прикладом для біобанків у всьому світі протягом останніх восьми років. Упровадження цих специфічних процедур викликало необхідність узгодження національних та міжнародних процедур, що стосуються біобанкінгу - цязміна в правовому полі медичних досліджень досі є однією з головних цілей біобанків у всьому світі.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що хоча яскравого прогресу галузі охорони здоров'я було досягнуто за допомогою біозразків, що зберігаються в світових біобанках даних людини. Звичайно, для нових відкриттів, що сприяють подальшим дослідженням, все ще потрібні більш кваліфіковані методи збору, приєднання, придбання, ідентифікації, тривалого зберігання, контролю якості, транспортування та утилізації біоматеріалів. Цим важливим питанням займаються фундації охорони здоров'я всіх провідних країн світу. У цьому контексті надзвичайно важливо стандартизувати зазначені процеси і процедури. Наслідок очевидний: якщо стануть доступнішими якісні зразки, дослідження буде прогресувати і позитивно впливатиме на рівень надання медичної допомоги.

Використані джерела:

1. Hubel A, Spindler R, Skubitz APN. Storage of human biospecimens: selection of the optimal storage temperature. *Biopreserv Biobank*. 2014;12:165–75. URL: <https://www.liebertpub.com/doi/abs/10.1089/bio.2013.0084> (дата звернення: 15.09.2020).
2. Capocasa M, Anagnostou P, D'Abramo F, Matteucci G, Dominici V, Bisol GD, Rufo F. Samples and data accessibility in research biobanks: an explorative survey. *PeerJ*. 2016;4:e1613. URL: https://peerj.com/articles/1613/?utm_source=TrendMD&utm_campaign=PeerJ_TrendMD_0&utm_medium=TrendMD(дата звернення: 15.09.2020).
3. Doucet M, Becker KF, Bjorkman J, Bonnet J, Clement B, Daidone MG, Duyckaerts C, Erb G, Haslacher H, Hofman P, et al. Quality matters: 2016 annual conference of the national infrastructures for biobanking. *Biopreserv Biobank*. 2017;15:270–6. URL: <https://www.liebertpub.com/doi/abs/10.1089/bio.2016.0053> (дата звернення: 15.09.2020).
4. Standard Operating Procedures (SOPs)/ National cancer institute. Заголовок з екрану. URL: <http://biospecimens.cancer.gov/resources/SOPs>(дата звернення: 15.09.2020). August 14th, 2000. URL: [https://undocs.org/S/RES/1315\(2000\)](https://undocs.org/S/RES/1315(2000)) (дата звернення: 12.10.2020).

Шамрук Наталія Борисівна,

кандидат юридичних наук, доцент, заступник начальника кафедри адміністративного, цивільного та господарського права і процесу Академії Державної пенітенціарної служби

Макієнко Анатолій Анатолійович,

здобувач вищої освіти на магістерському рівні Академії Державної пенітенціарної служби

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ДІЯЛЬНОСТІ ВИКОНАВЧИХ ОРГАНІВ ТА МОЖЛИВІСТЬ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

Галузь примусового виконання рішень виступає важливим складовим компонентом державної діяльності, в якій відбувається своєчасне, повне і неупереджене примусове виконання рішень судів, третейських судів та інших органів, а також посадових осіб відповідно до законів України (примусове виконання рішень судів та інших органів). Загальносвітові тенденції у сфері виконання судових рішень дозволяють говорити про те, що запровадження в Україні змішаної системи виконання судових рішень є, безперечно, прогресивним кроком, однак це не повинно розцінюватись як остаточне розв'язання проблеми оптимізації функціонування виконавчого провадження, а має сприйматися лише як перехідний етап до повного переходу сфери виконавчого провадження з метою підвищення ефективності захисту прав, свобод та інтересів людини і громадянина.

Практика примусового виконання рішень в Україні свідчить про наявність низки проблем у діяльності органів ДВС України, обумовлене не стільки недосконалістю законодавства, проблемами його застосування, скільки відсутністю відповідних теоретичних напрацювань, для подолання таких пробілів слід вивчати досягнення зарубіжних країн в цій сфері, їх аналіз дасть можливість заповнити прогалини у вітчизняній системі виконання рішень.

У контексті дослідження міжнародного досвіду діяльності виконавчих органів, слід звернути увагу на прогресивний досвід Франції та інших держав, які для реформування виконавчого провадження обрали французьку модель (це Литва, Латвія, Естонія, Греція, Угорщина, Нідерланди, Португалія, Румунія, Чехія). Так, у Франції діє приватноправова модель примусового виконання. Судовий виконавець наділений монополією щодо виконання рішень у сфері приватного права, не маючи можливості втручатися у сферу дії публічного права, в якій виконання рішень покладене на спеціальні органи державної влади при Міністерстві фінансів.

Систему виконання судових рішень слід оцінювати, відзначає Якимчук С.О., зважаючи на реальну ефективність виконання судових рішень. При цьому форми організації діяльності агентів виконання, тобто моделі виконання судових рішень, безпосередньо не визначають процедури виконавчого провадження, а в умовах низької ефективності виконавчого провадження необхідним і цілком доречним є запровадження змішаної моделі виконання судових рішень[1].

Французька модель виконання судових рішень характеризується тим, що у приватно-правовій сфері примусове виконання здійснюється тільки на приватній основі, натомість виконання судових рішень у публічно-правовій сфері належить до компетенції державних органів. У 2003 р. «приватизація» сфери виконання рішень відбулася в Литві, що супроводжувалося ліквідацією служби судових виконавців та переходом до приватно-правової моделі з наділенням приватних виконавців статусом «вільних професіоналів». Натомість, у Чехії змішана модель виконання існувала лише під час перехідного періоду й також завершилася повною приватизацією сфери виконання судових рішень [2]. Прикладами децентралізованих моделей є системи примусового виконання Франції, Німеччини, Англії та Уельсу тощо. Так, у Франції приватні судові виконавці користуються монополією на здійснення примусового виконання, крім випадків, коли способом виконання є накладення арешту на заробітну плату [3, с.174]. Судовий виконавець як посадова особа, яка користується монополією у сфері примусового виконання, повністю незалежний від органів влади у питаннях виконання судових рішень. Над ним немає вищих інстанцій або якої-небудь іншої влади, якщо не рахувати відповідальності за професійні порушення та за дисциплінарні проступки перед відповідною палатою [4, с.73-76]. У Німеччині виконання судових рішень проводиться, як правило, судовими приставами. До компетенції дільничного суду належить примусове виконання рішень, предметом яких є звернення стягнення на вимоги або інші майнові права. Найбільш розповсюдженим способом виконання таких рішень є накладення арешту на суму боргу та переведення його стягувачу. Функціонально ці завдання покладаються частково на суддю, а переважно – на правозастосовувача суду. Виконання судових рішень щодо нерухомого майна шляхом примусової реалізації з торгів також належить до компетенції судів та здійснюється через установи, які ведуть поземельні книги та є одним з відділів суду [5, с. 62].

Якимчук С. О. Найбільш децентралізована модель примусового виконання існує в Англії та Уельсі. Так, арешт майна боржника, що знаходиться у третіх осіб, проводиться судами, що ухвалили рішення. Звернення стягнення на майно, засноване на рішенні Високого Суду Лондона, виконується шерифами та бейліфами, які зараз перейменовані в «агентів з виконання» [1].

На сьогодні у світі виявлено існування двох основних форм організації діяльності служб примусового виконання рішень. Перша переважає у більшості країн континентальної Європи, де судові виконавці не перебувають на державній службі, є приватними особами та працюють на підставі ліцензії [6, с. 78]. Друга форма організації діяльності служб примусового виконання рішень діє в США, Німеччині, Російській Федерації та Україні, де судові виконавці є державними службовцями. Виявлено, що в країнах континентальної системи права вплив та контроль за діяльністю судових виконавців з боку суду є значно більшим, аніж у США та Англії. Значну роль у виконанні рішень судів в Європі та США відіграють страхові компанії, що в Україні дотепер не передбачено [7].

Позитивний досвід вказаних держав може бути сприйнятий і запроваджений на національному ґрунті. З огляду на це, слід вказати, що змішана модель виконавчого провадження має стати тільки перехідним етапом, першим кроком у трансформації вітчизняної публічно-правової моделі примусового виконання у приватноправову. Узагальнення та систематизація практики зарубіжних держав та порівняння із сучасним станом розвитку інституту ДВС уможливило напрацювання пропозицій у частині посилення адміністративно-правового статусу державних виконавців через віднесення ДВС до системи правоохоронних інституцій, що дасть право на отримання зброї та засобів індивідуального захисту; на особисту охорону та охорону своїх сімей і майна; зміни статусу Департаменту ДВС в системі органів юстиції як урядового органу державного управління, що сприятиме збільшенню його самостійності та ліквідації подвійного підпорядкування; акцентуації на моральних якостях державних виконавців, що спонукатиме до запровадження нових стандартів.

Використані джерела:

1. Якимчук С. О. Моделі примусового виконання судових рішень. *Університетські наукові записки*. 2019. № 3. С. 184-203.
2. Ткачук О. Які моделі виконання судових рішень використовують у країнах Європи і до яких змін варто рухатись Україні. URL: https://zib.com.ua/ua/125519yaki_modeli_vikonannya_sudovih_rishen_vikoristovuyut_u_krain.html (дата звернення: 01.10.2020)
3. Шардон М. Принудительное исполнение во Франции: обзора законодательства и практики. *Исполнительное производство: традиции и реформы*. под ред. Р. Ван Рее и др. Москва: Инфотропик Медиа, 2011. С. 173-182.
4. Кузнецов Е. Н. Исполнительное производство Франции. С.-Пб. : Изд. Дом С.-Петербур. гос. ун-та, 2005. 280 с.
5. Франтцоих П. Основы немецкого права в области исполнения судебных решений. Эффективность принудительного исполнения судебных

- решений и актов других органов : сб. матер. Межд. науч.-практ. конф. (г. Казань, Казан. (Приволжский) федерал. ун-тет, 8-11 июня 2011 г.) / отв. ред. А. О. Парфенчиков и Д. Х. Валеев. Москва: Статут, 2011. С. 61-66.
6. Гук Б. М. Модернізація системи органів державної виконавчої служби в умовах адміністративної реформи. *Право і суспільство*. 2011. № 4. С. 75-79.
7. Морозова В. О. Особливості адміністративно-правового регулювання діяльності *Державної виконавчої служби України: проблеми удосконалення*. Прикарпатський юридичний вісник. 2017. №. 6(1). С. 155-159.

Владовська Катерина Петрівна,

*старший викладач кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права*

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ МІГРАЦІЇ

Міграційний криза початку XXI століття в повному обсязі підтвердила той факт, що під поняттям «міжнародна міграція» слід розуміти процес транскордонного переміщення громадян з метою проникнення в сторонні соціальні організми. Це не завжди означає, що у міжнародних мігрантів є наміри інтегруватися в нове місце існування як повноправних членів цього суспільства. Тому міжнародну міграцію можна розглядати як певну етнічне та культурне знеособлення певних територій [1, с. 158]. У такому випадку варто говорити, що міжнародна міграція не тільки економічний феномен, а досить часто це є політичний процес [2, с. 9-10].

Причини міграції пояснює теорія push-pull факторів [9, р. 48]. Відповідно до цієї теорії, існує чотири групи чинників, що впливають на рівень міграції між двома країнами: чинники, що притягують (pull factors), і чинники, що виштовхують (push factors), якими володіють як країна призначення, так і країна походження мігранта, також є особисті фактори (personal factors) і проміжні перешкоди (intervening obstacles). Притягуючими факторами країни призначення можуть виступати, наприклад, висока заробітна плата, наявність робочих місць, високий розмір соціальних допомог, стабільна політична обстановка, сприятливі кліматичні умови. Навпаки, низька заробітна плата, безробіття і наявність конфліктів є виштовхуючими факторами в країні-відправнику. Особисті фактори індивідуальні для кожного мігранта і можуть бути абсолютно різними, а проміжними перешкодами можуть бути велика відстань між країнами і особливості міграційного законодавства [10, с. 139].

Серед соціально-економічних процесів міграція населення займає особливе місце. Це один зі складних суспільних процесів, тісно пов'язаний з економічними, політичними та іншими змінами в суспільстві. Процес міграції призводить не тільки до переміщення значних мас населення в межах або за межі держав, а й істотно впливає на багато сторін життя суспільства і економічний розвиток не тільки країни-відправника чи приймаючої країни, але й усього регіону в цілому.

Міграція населення означає по суті переселення, переміщення. У сучасній науковій літературі існує близько 40 визначень міграції. Перше наукове визначення міграції можна знайти в наукових роботах кінця 19 ст., де вона розглядається як «постійна або тимчасова зміна місця проживання людини» [7, с. 17].

У первісному своєму значенні термін «міграція» пов'язаний з англійським дієсловом «подорожувати пішки, мандрувати». Відповідно у власному розумінні слова «міграція» - це сукупність переміщень з метою перенести місце перебування кого-небудь» [8, р. 227].

В широкому розумінні міграція – територіальні переміщення, що відбуваються між різними населеними пунктами однієї або декількох адміністративно-територіальних одиниць, незалежно від тривалості, регулярності і цільової спрямованості. Це епізодичні (ділові, туристичні та інші поїздки, які мають не постійні маршрути і не є систематичними), маятникові (регулярні переміщення, що з'єднують місця проживання і зайнятості) і тимчасові (сезонні) (зазвичай пов'язані з сезонною зайнятістю) міграції населення.

У вузькому розумінні міграція являє собою закінчений вигляд територіального переміщення (переселення), тобто це безповоротний вид міграції, що супроводжується зміною постійного місця проживання, при якому відбувається з'єднання місця проживання до місця роботи, навчання чи іншої діяльності в одному населеному пункті [11, с. 21].

Серед науковців також немає єдиного погляду на досліджуване поняття, зважаючи на те, що ними враховуються різнісуттєві ознаки, що стосуються правового статусу мігрантів, міжнародно-правової специфіки і правового регулювання даного явища.

О. Ю. Садовська вважає, що міграція - це пересування населення через державні кордони, пов'язане зі зміною місця проживання і вимагає внутрішньодержавного і міждержавного регулювання [3, с. 20]. Незважаючи на чітке формулювання міграції, запропоноване визначення не відображає мотиви і строки міграції, що робить його вузько спрямованим, акцентованим тільки на певні типи мігрантів.

О. Піскун стверджує, що міграція нерідко пов'язана з різкою зміною не тільки географічного, територіального місця проживання, а й відповідного соціуму, соціального і політико-правового оточення. Специфіка даного

явища, на його думку, полягає в його міжтериторіальному характері [4, с. 40].

На думку Л. А. Васильєва, міграція є складним транснаціональним явищем і одним з найважливіших індикаторів відображення етнополітичних і соціально-економічних процесів, що відбуваються в суспільстві [5, с. 1]. Але чіткого визначення міграції вказаний автор не дає, хоча аналізує понятійний апарат в сфері міграції, концентруючись на позиціях не так юристів, скільки демографів, соціологів, політологів.

Такі дослідники, як А.І. Лемешева, А.В. Бубіч, Г.Г. Зінкевич, розмежовують поняття міжнародної міграції та міграції взагалі. Під першою вони розуміють територіальне переміщення людей через державні кордони, а під другою – сукупність різних за своєю природою територіальних переміщень населення, що супроводжуються зміною місця проживання [6, с. 24]. Однак наведені визначення не відображають міжнародно-правовий характер досліджуваного поняття.

Разом з тим, наведені вище визначення міграції дозволяють виділити її характерні ознаки, на яких акцентують увагу всі дослідники. До них можна віднести, по-перше, факт переміщення і, по-друге, зміну місця проживання. Однак вказані вище визначення не відображають специфіку міжнародно-правового характеру даного явища і упускають істотні характеристики, що стосуються його правового регулювання та правового статусу мігранта. Саме тому до таких ознак, на нашу думку, необхідно додати зміну правового статусу мігранта та його правове регулювання країною, що приймає такого мігранта.

Підсумовуючи вищевикладене, на нашу думку, доцільно сформулювати таке поняття міжнародної міграції: *міжнародною міграцією* є переміщення осіб незалежно від його мотивів і строків з території однієї держави на територію іншої держави, яке тягне за собою зміну їх правового статусу, регулювання якого з моменту перетину такими особами кордону здійснюється законодавством приймаючої держави, а також міжнародно-правовими документами, що розробляються міжнародними організаціями, які займаються проблемами міграції.

Використані джерела:

1. Кравчук А.В., Мефодьева С.А. Международная миграция как политическое явление. Теории и проблемы политических исследований. 2019. Том 8. № 5А. С. 157-166.
2. Интеграция мигрантов : возможна ли она в современном обществе? / гл. ред. В.А. Ионцев. М. : Проспект, 2016. 152 с.
3. Садовская Е. Ю. Миграция в Казахстане на рубеже XXI века : основные тенденции и перспективы. Алма-Ата, 2001. 190 с.
4. Пискун О. Основы международного права. Киев: Леся, 1998. 560 с.

5. Васильева Л. А. Вынужденная миграция в Республике Беларусь : теоретико-правовые и организационные аспекты. Мн. : Академия МВД Республики Беларусь, 2000. – 210 с.
6. Лемешев, А. И., Бубич, А. В., Зинкевич, Г. Г. Глоссарий по миграции. Мн. : Информационный центр при МИД Республики Беларусь, 2000. 168 с.
7. Вынужденные мигранты в государствах СНГ : Поиск согласованных решений в рамках содружества / Под ред. В.Мукомеля и Э.Паина; Центр этнополит. и регион. исслед. М. ООО «Фирма Инфограф», 2000. 156 с.
8. Freeman G. National Models, Policy Types and the Politics of Immigration in Liberal Democracies. *West European Politics*. Vol. 29. № 2. P. 227-247.
9. Lee E. A Theory of migration. *Demography*. 1966. № 3 (1). P. 47–57.
10. Алескеров Ф.Т., Мещерякова Н.Г., Резяпова А.Н., Швыдун С.В. Анализ влияния стран в сети международной миграции. *Политическая наука*. 2016. №4. С. 137-158.
11. Кажяева О.С. Институт реадмиссии в международном праве : дисс. ... канд. юрид. на- ук. М.: РУДН, 2014. 236 с.

Ivanova Roksolana Yuriivna,

*Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of
Department of Internal and European Law of
Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law*

THE WORLD BANK AS THE MAIN MECHANISM OF FORMATION IN INTERNATIONAL BANKING RELATIONS

The World Bank (or, alternatively, the World Bank Group) is interstate monetary – credit organization, which includes 188 countries. The World Bank acts as a global investment regulator. The main tasks of the World Bank are:

1. Providing countries – participants in long-term loans and borrowings from in order to support the economy of states;
2. Participation in foreign investment and attracting foreign investment;
3. Support of international trade;
4. Support of balance of payments of the participating countries [1].

Today, the World Bank includes organizations:

1. International Bank for Reconstruction and Development (IBRD);
2. International Development Association (IDA), established in 1960 for granting soft loans to member countries that cannot take loans from the World Bank;
3. International Finance Corporation (IFC), established in 1965 for providing assistance to the private sector [2];

4. International Investment Guarantee Agency (IAIG), established in 1988 to provide guarantees to foreign investors against losses and investment risks [5];

5. International Center for Settlement of Investment Disputes (ICSID), established in 1966 to settle disputes between governments and foreign investors [3].

Each of these organizations, on the one hand, plays a role independent international organization, and on the other hand, is subject to and is part of the World Bank [1].

At the next stage of development of the international banking system began create international regional banks. The first among the international regional banks was founded by member countries of the European Union in 1958. European Investment Bank (EIB). The purpose of this bank is to attract investment for the functioning and development of participating countries development of the common international market [4, p. 150]. Funds in the European investment bank are attracted through the issue of bonds. Funds invested in general in transport development, energy development, information development and communication.

In the structure of international regulation of credit and financial relations there were changes associated with the collapse of the colonial system and the emergence of a large number of independent states. Young sovereign countries sought to carry out industrialization. The idea of industrialization as well covered Latin American countries. The idea of industrialization required the availability of money that the International Monetary Fund and the international the bank for reconstruction and development could not be found in full. For the purpose of regional development banks were established to address this issue.

The activities of regional development banks take place in specific economic regions and aims at goals that are driven by the needs of countries that developing. They have similar goals – the development of the economy of a particular region, the same type of formation of liabilities, one form of government, the same type management facilities (agriculture, industry, infrastructure).

However, they also have differences related to the level of economic development countries belonging to different continents: Asia, Africa and Latin Of America. An important feature of such banks is the participation of developed ones as well countries, not just developing countries.

Used sources:

1. Ratha, Dilip and Sanket Mohapatra. Preliminary Estimates of Diaspora Savings, World Bank, February 2011.
2. Mobilizing Climate Finance, a paper prepared under the coordination of the World Bank Group at the request of G20 Finance Ministers, 2011.
3. Based on World Bank, State and Trends of the Carbon Market, Washington DC, 2012.
4. Foster, Vivien, William Butterfield, Chuan Chen, and Natalia Pushak (2008).

Building Bridges: China's Growing Role as Infrastructure Financier for Africa. Trends and Policy Options (PPIAF). Washington, DC: World Bank.

5. Navin Girishankar: Innovative Development Finance: From Financing Sources to Financial Solutions. CFP working paper No.1. World Bank, 2009.

Skorek Piotr,

*asystent w Instytucie Prawa i Administracji
Akademii Pomorskiej w Słupsku*

OŚWIADCZENIE PACJENTA DOT. RYZYKA ZWIĄZANEGO Z ZAGROŻENIEM WIRUSEM COVID-19 JAKO OKOLICZNOŚĆ ZWALNIAJĄCA LEKARZA OD ODPOWIEDZIALNOŚCI ODSZKODOWAWCZEJ W PRAWIE POLSKIM

Początek 2020 r. niewątpliwie zostanie zapamiętany jako czas walki z zagrożeniem wirusem COVID-19, niebezpieczeństwem, które nie tylko wpłynęło na zwiększenie się świadomości społeczeństwa w zakresie przestrzegania higieny osobistej, ale też zagrożenia które swoją siłą oddziałuje na gospodarkę, na dostęp do świadczeń zdrowotnych. W tym miejscu należy wskazać, iż w Polsce zarówno szpitale jak i prywatne przychodnie, gabinety wprowadziły procedury dot. udzielania pomocy medycznej. Ministerstwo Zdrowia m.in opracowało „zalecenia postępowania przy udzielaniu świadczeń stomatologicznych w sytuacji ogłoszonego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej stanu epidemii w związku z zakażeniami wirusem SARS-CoV-2”¹⁵. Główny Inspektor Sanitarny na bieżąco publikuje komunikaty dot. schematu postępowania dla Podstawowej Opieki Zdrowotnej i Nocnej i Świątecznej Opieki Zdrowotnej w związku z szerzeniem się nowego koronawirusa SARS-CoV-2¹⁶. Pomimo przyjęcia skrupulatnych procedur dot. przeciwdziałania zakażeniom wirusem SARS-CoV-2, placówki medyczne nie zawsze są w stanie zapewnić bezpieczeństwo pacjentom, czy też sprawdzić czy dana osoba korzystająca z świadczenia zdrowotnego jest nosicielem wirusa. Niewątpliwie kontakt z miejscami do którego trafiają osoby często przewlekłe chore zwiększa ryzyko infekcji, co w dalszej kolejności może wiązać się z odpowiedzialnością takiej placówki medycznej za szkodę której doznał pacjent.

¹⁵ Zalecenia postępowania przy udzielaniu świadczeń stomatologicznych w sytuacji ogłoszonego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej stanu epidemii w związku z zakażeniami wirusem SARS-CoV-2 opublikowane na - https://nil.org.pl/uploaded_files/art_1585135060_zalecenia-postepowania-stomatologicznego-ostat-2403.pdf.

¹⁶ <https://www.gov.pl/web/zdrowie/komunikat-glownego-inspektora-sanitarnego-w-sprawie-schematu-postepowania-dla-poz-i-nisoiz>,

W chwili obecnej w przestrzeni publicznej pojawiają się pierwsze informacje, że pacjenci zaczynają występować z roszczeniami finansowymi, związanymi z zakażeniem COVID-19 przeciwko lekarzom, przychodniom, czy szpitalom. Jako argumenty osoby, które doznały infekcji podają, że do zakażenia doszło w czasie wizyty pacjenta w konkretnej placówce medycznej, w czasie udzielania świadczeń zdrowotnych przez konkretnego lekarza.

Czy zatem pacjent ma prawo wystąpić z roszczeniami finansowymi przeciw lekarzom i placówkom medycznym w związku z domniemanym zakażeniem COVID-19 z winy świadczeniodawcy? Czy podmiot udzielający świadczenia medyczne może wyłączyć swoją odpowiedzialność dając pacjentowi pismo zawierające treść, że pacjent dobrowolnie zrzeka się roszczeń związanych z ewentualnym zarażeniem? Czy np. oświadczenie dot. tego, że u pacjenta nie występują objawy chorobowe sugerujące chorobę zakaźną, często składane pod rygorem odpowiedzialności wynikającej z art. 233 § 6 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks Karny (tj. Dz. U z 2019 r. poz. 1950 z późn. zm.) daje możliwość świadczeniodawcy uchylecia się od odpowiedzialności za szkodę której doznał pacjent?

W tym miejscu należy wskazać, iż w przestrzeni publicznej (np. na stronach internetowych) można znaleźć szereg oświadczeń zawierających w/w zapisy, które mają chronić świadczeniodawcę udzielającego pomocy medycznej przed roszczeniami związanymi z zarażeniem wirusem COVID-19.

Zgodnie z art. 415 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks Cywilny (tj. Dz. U z 2019 r. poz. 1145 z późn. zm.) „Kto z winy swej wyrządził drugiemu szkodę, obowiązany jest do jej naprawienia”¹⁷. Stosownie zaś do treści art. 430 k.c. „Kto na własny rachunek powierza wykonanie czynności osobie, która przy wykonywaniu tej czynności podlega jego kierownictwu i ma obowiązek stosować się do jego wskazówek, ten jest odpowiedzialny za szkodę wyrządzoną z winy tej osoby przy wykonywaniu powierzonej jej czynności”. Powołane wyżej artykuły statują odpowiedzialność konkretnego lekarza (art. 415 k.c), odpowiedzialność placówki za szkody wyrządzone przez osoby, którym dana placówka powierzyła wykonywanie określonych czynności wobec pacjenta np. szpitala (art. 430 k.c). Na podstawie w/w przepisów pacjenci dochodzą roszczeń w zw. z np. krzywda, cierpieniem na skutek zachorowania na COVID-19.

Udzielając odpowiedzi na postawione w pytania, należy jednoznacznie stwierdzić, iż żadne oświadczenie podpisane przez pacjenta nie uchroni na 100 % podmiotu leczniczego przed ewentualną odpowiedzialnością, jeżeli udowodnione zostaną przesłanki odpowiedzialności odszkodowawczej (takie stanowisko m.in. przyjął Rzecznik Praw Obywatelskich¹⁸). Należy przy tym zaznaczyć, że zakażenie koronawirusem pod względem prawnym nie różni się od innych przypadków tzw. zakażeń szpitalnych.

¹⁷ ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks Cywilny (tj. Dz. U z 2019 r. poz. 1145 z późn. zm.).

¹⁸ <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/FAQ-koronawirus-rozszczenia-wobec-przychodni-a-dostep-do-lekarza>.

W tym miejscu należy wskazać w ślad za wyrokiem Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 9 kwietnia 2013 r. (sygn. akt. V ACa 147/13), iż „wyrażając zgodę na zabieg pacjent nie obejmuje zgodą skutków żadnej postaci winy lekarza. Ryzyko, jakie bierze na siebie pacjent, wyrażając zgodę na zabieg operacyjny, obejmuje tylko zwykle powikłania pooperacyjne, nie można natomiast uznać, aby ryzykiem pacjenta były objęte komplikacje powstałe wskutek pomyłki, nieuwagi lub niezręczności lekarza”¹⁹. Tym samym należy uznać, iż jeżeli podmiot leczniczy nie dochował należytej staranności w celu zabezpieczenia pacjenta przed zarażeniem (np. poprzez: 1) stosowania odpowiednich środków ochrony indywidualnej; 2) dbanie o właściwy stan sanitarny gabinetu / placówki), to nawet najbardziej dokładne oświadczenie nie wyłączy jego odpowiedzialności za zakażenie pacjenta.

Nie można uznać, iż zgoda (oświadczenie) pacjenta wyłącza odpowiedzialność lekarza za niedochowanie należytej staranności w celu ochrony pacjentów. Jak wskazał Sąd Apelacyjny w Krakowie w wyroku z dnia 14 października 1992 r. (sygn. akt I ACr 374/92) „Zakład leczniczy jest obowiązany do dołożenia należytej staranności w celu ochrony pacjentów przed niebezpieczeństwem zarażenia chorobą zakaźną. Jeśli naruszenie tego obowiązku powoduje zwiększenie ryzyka infekcji i z tym właśnie ryzykiem łączy się choroba zakaźna pacjenta, Skarb Państwa (państwowy zakład leczniczy) odpowiada za doznaną przez pacjenta szkodę”²⁰. Tym samym należy uznać, iż przede wszystkim podmiot leczniczy w celu zabezpieczenia się przed roszczeniami pacjentów, powinien zachować staranność w każdym przejawie kontaktu z pacjentem i na każdym etapie leczenia. W tym miejscu należy wskazać, iż taka staranność powinna się odbywać zarówno przy przeprowadzaniu badań diagnostycznych i czynności technicznych zmierzających do rozpoznania, jak i podczas leczenia. Wymóg zachowania staranności w działaniu dotyczy także szeroko rozumianego obowiązku zapewnienia pacjentowi bezpieczeństwa i higieny w czasie pobytu w zakładzie leczniczym. Staranność ta powinna być szczególnie wysoka ze względu na profesjonalny (fachowy) charakter działań lekarza (zakładu leczniczego).

Jak zatem podmiot leczniczy powinien się bronić ? Należy pamiętać, że w sytuacji dochodzenia roszczeń ciężar dowodowy co do zasady spoczywa na pacjencie, zatem to on będzie musiał wykazać, że winę za zakażenie ponosi lekarz lub placówka medyczna. W orzecznictwie sądowym dotyczącym spraw medycznych dominuje pogląd, że nie wymaga się, aby związek przyczynowy między zachowaniem pracowników placówki medycznej, a szkodą po stronie pacjenta został ustalony w sposób pewny, gdyż w świetle wiedzy medycznej w większości wypadków można mówić tylko o prawdopodobieństwie wysokiego stopnia²¹.

¹⁹ wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 9 kwietnia 2013 r., sygn. akt V ACa 147/13.

²⁰ wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 14 października 1992 r., sygn. akt I ACr 374/92.

²¹ tak m.in. Sądu Najwyższego w wyroku z dnia 17 października 2007 r., sygn. akt, II CSK 285/07; Sąd Apelacyjny w Szczecinie w wyroku z dnia 17 czerwca 2009 r., sygn. akt I ACa 771/08.

Na samym końcu pozwolę sobie przytoczyć treść wyroku Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 3 marca 1998 r. (sygn. akt I ACa 14/98) „wysokie wymagania staranności, jakiej oczekuje się od lekarzy nie mogą się przeradzać w przypisanie im obowiązków niemożliwych praktycznie do wykonania i tym samym wprowadzenie swoistej odpowiedzialności na zasadzie ryzyka”²². Sąd ten podkreślił, że z pewnego rodzaju czynnościami medycznymi nieodłącznie wiąże się zwiększone ryzyko powstania szkody, którego niejednokrotnie nie da się wyłączyć ani uniknąć, nawet przy zachowaniu maksymalnej staranności. Biorąc pod uwagę naszą dotychczasową wiedzę na temat wirusa COVID-19, a w zasadzie jej brak, trudno uznać iż lekarz który dochował należytej staranności przy udzielaniu pacjentowi pomocy medycznej w czasie epidemii, był odpowiedzialny za jego zarażenie się wirusem.

Wykorzystane źródła:

1. Zalecenia postępowania przy udzielaniu świadczeń stomatologicznych w sytuacji ogłoszonego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej stanu epidemii w związku z zakażeniami wirusem SARS-CoV-2 opublikowane na - https://nil.org.pl/uploaded_files/art_1585135060_zalecenia-postepowania-stomatologicznego-ostat-2403.pdf.
2. <https://www.gov.pl/web/zdrowie/komunikat-glownego-inspektora-sanitarnego-w-sprawie-schematu-postepowania-dla-poz-i-nisoz>.
3. ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks Cywilny (tj. Dz. U z 2019 r. poz. 1145 z późn. zm.).
4. <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/FAQ-koronawirus-roszczenia-wobec-przychodni-a-dostep-do-lekarza>.
5. wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 9 kwietnia 2013 r., sygn. akt V ACa 147/13.
6. wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 14 października 1992 r., sygn. akt I ACr 374/92.
7. tak m.in. Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 17 października 2007 r. , sygn. akt, II CSK 285/07; Sąd Apelacyjny w Szczecinie w wyroku z dnia 17 czerwca 2009 r., sygn. akt I ACa 771/08.
8. wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 3 marca 1998 r., sygn. akt I ACa 14/98.

---

²² wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 3 marca 1998 r., sygn. akt I ACa 14/98.

Ахмад Зубайр,

*аспірант кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЄВРОПЕЙСЬКІ РЕГІОНАЛЬНІ ОРГАНІЗАЦІЇ З ПИТАНЬ ЗАХИСТУ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ТА З ПИТАНЬ ЗАХИСТУ ВІД ПРИРОДНИХ КАТАСТРОФ

Європейський Союз завжди дуже активно діяв у напрямку захисту навколишнього середовища, регулюючи питання в середині ЄС як на рівні держави, так і на рівні своїх громадян. Так, наприклад, багато Країн ЄС розробили план дій, відповідно до якого до 2030-2040 років планується повністю замінити автомобілі з бензиновими та дизельними двигунами на автомобілі з електродвигунами для того, щоб зменшити викиди шкідливих речовин в атмосферу. Європейський Союз сьогодні є єдиним регіоном у світі, де на одному рівні із ціллю економічного зростання закріплена ціль захисту навколишнього середовища.

Для досягнення цілей ЄС по захисту навколишнього середовища в рамках ЄС було створено Європейське агентство з навколишнього середовища, яке було створено в 1990 році для створення мережи спостереження за навколишнім середовищем.

Членами агентства є не тільки всі держави-члени Європейського Союзу, а й інші держави, що не входять до складу ЄС, такі як Норвегія, Ісландія, Туреччина, Ліхтенштейн та Швейцарія.

Агенція створена в першу чергу для того, щоб запобігти зміні клімату та для того, щоб не допустити збільшення температури повітря, що в свою чергу може викликати дуже небезпечні для країн Європи та Світу природні катастрофи. Також одним із напрямлень роботи агенції є запобігання втратам біологічного різноманіття та правильне використання та управління природними ресурсами і відходами для мінімізації шкоди, яка може бути нанесена навколишньому середовищу під час використання природними ресурсами.

Агентство з навколишнього середовища надає країнам інформацію, яка дозволяє державам приймати відповідні рішення для охорони навколишнього середовища. Також інформація від агентства дозволяє державам оцінювати результати тих чи інших заходів і забезпечувати громадськість відповідною інформацією про стан навколишнього середовища і з цією метою надавати необхідну наукову і технічну підтримку [2].

У складі Європейського агентства з навколишнього середовища діє Європейська мережа інформації та спостереження за навколишнім середовищем. Європейська мережа інформації та спостереження за навколишнім

середовищем складається безпосередньо з Європейського агентства з навколишнього середовища, його національних офісів та експертів із навколишнього середовища, а також інших установ та організацій, які мають справу з інформацією про навколишнє середовище. Агентство має право координувати діяльність Європейської мережі інформації та спостереження за навколишнім середовищем. Європейська мережа має забезпечувати Агентство та європейську спільноту актуальними та якісними даними, експертними висновками, необхідними для проведення оцінки стану навколишнього середовища в Європі та навантажень на нього. Це дає змогу відповідальним за розроблення екологічної політики приймати рішення про доцільні межі для здійснення заходів з охорони навколишнього середовища на національному та європейському рівнях та досліджувати ефективність певних напрямів політики і ступінь їх запровадження. Тобто Агентство з навколишнього середовища надає країнам інформацію, яка дозволяє державам приймати відповідні рішення для охорони навколишнього середовища. Також інформація від агентства дозволяє державам оцінювати результати тих чи інших заходів і забезпечувати громадськість відповідною інформацією про стан навколишнього середовища і з цією метою надавати необхідну наукову і технічну підтримку [1].

Величезну роль в питаннях захисту навколишнього середовища від природних катастроф має Європейська Комісія, яка має право ініціювати правові акти для ухвалення Європейським Парламентом та Радою Європейського Союзу, у тому числі у питаннях захисту навколишнього середовища. В рамках Європейської Комісії діє Комісар з питань навколишнього середовища, якій відповідає за ефективне впровадження та реалізацію екологічної політики Європейського Союзу та тісно співпрацює з Генеральним директором з навколишнього середовища та Агентством з навколишнього середовища і Мережею ЄС для імплементації та застосування екологічного права [3, с. 523].

Окрім права на ініціативу правових актів, Європейська Комісія має право нагляду за дотриманням екологічного законодавства в рамках ЄС. Комісія також розглядає скарги на держав-членів ЄС, які подаються до комісії органами місцевого самоврядування, громадами, компаніями і т.д. Більшість скарг у сфері охорони довкілля, що надходять до Європейської Комісії, стосуються охорони середовища, умов існування птахів, інших видів флори та фауни, оцінки впливу державних і приватних проектів господарської діяльності на навколишнє середовище й охорони вод.

Генеральний директорат з навколишнього середовища є органом, який підпорядкований Європейській Комісії. Генеральний директорат забезпечує охорону середовища, розробляє пропозиції, які можуть сприяти охороні навколишнього середовища. Також генеральний директорат сприяє заходам

на міжнародному та європейському рівнях з метою розробки шляхів вирішення актуальних екологічних проблем в регіоні та в світі. Генеральний директорат опрацьовує законодавство у сфері охорони навколишнього середовища та забезпечує впровадження на практиці державами-членами ЄС нових заходів.

Важливою функцією Генерального Директорату є дослідження й обговорення тих чи інших екологічних проблем із представниками урядів держав, екологічних організацій, представників компаній та інших груп, які можуть бути зацікавлені в вирішенні тієї чи іншої екологічної проблеми. Саме це, на наш погляд, є важливим етапом перед процесом вироблення проекту правового акту, який в подальшому може бути прийнятий органами Європейського Союзу.

Європейський регіон можна назвати самим активним регіоном в світі, якщо розглядати питання захисту навколишнього середовища, та протидії природним катастрофам. Саме тому, ціль захисту навколишнього середовища закріплена як одна з основних цілей Європейського Союзу. Всі країни, які входять до складу Європейського Союзу приймають активну участь у діяльності Агентства з навколишнього середовища та органів ЄС задля того, щоб не допустити зміну клімату, що в свою чергу може стати причиною появи багатьох природних катастроф.

Використані джерела:

1. About Eionet [Електронний ресурс] // The European environment information and observation network. URL: <http://eionet.europa.eu/about>.
2. Регламент Ради (ЄЕС) N 1210/90 "Щодо заснування Європейського агентства по навколишньому середовищу та Європейської мережі інформації і спостереження за навколишнім середовищем». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_918#Text.
3. Микієвич М. М. Європейське право навколишнього середовища : навч. посіб. / М. М. Микієвич, Н. І. Андрусевич, Т. О. Будякова. Львів, 2004. 23 с.

Бичковська Марія,

аспірантка Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ОХОРОНА ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ФОРМ ОБ'ЄКТІВ АВТОРСЬКОГО ПРАВА

Історично склалось, що охорона авторських прав не поширюється на об'єкти, форма яких обумовлена отриманням певного технічного результату, залишаючи їх охорону патентному праву. Проте, нещодавнє рішення Європейського суду справедливості по справі *Brompton Bicycle, C 833/18* заклало фундамент для нових можливостей охорони та забезпечення авторських прав на функціональні форми об'єктів в Європейському Союзі (далі – ЄС).

Предметом позову по справі, яка розглядається за національною процедурою Господарським судом м. Льежа (Бельгія), став спір між англійською компанією *Brompton Bicycle Ltd* (позивач) та корейською компанією *Chedech/Get2Get* (відповідач) щодо дизайну відомого складаного велосипеду *Brompton*, який було вперше розроблено позивачем ще 45 років тому та який з того часу успішно ним продається в багатьох країнах світу [1].

У своєму позові *Brompton Bicycle* стверджують, що *Get2Get* скопіювали зовнішній вигляд велосипедів «*Brompton*» для створення власних велосипедів «*Chedech*», тим самим порушивши їх авторські права.

Не визнаючи претензій позивача, *Get2Get* звернули увагу суду на те, що зовнішній вигляд велосипеда *Brompton* обумовлено лише його технічними функціями, адже при використанні обраної ними техніки складання велосипед може виглядати лише одним чином. Отже, за таких обставин охорона авторських прав не розповсюджується на такий предмет, залишаючи єдину можливість охорони – патент.

Проте слід зазначити, що *Brompton Bicycle* в минулому отримали патент на відповідну техніку складання велосипеда, однак строк його дії вже закінчився. Через це компанія наполягала на тому, що вигляд велосипеда «*Brompton*», у складеному стані, може бути досягнуто при використанні інших форм вираження (дизайнів), а не лише тієї, яку обрав творець. Отже, такий дизайн велосипеда може та має бути захищений авторським правом.

Піддаючи сумнівам можливість надання охорони авторських прав на об'єкти, форма яких зумовлена досягненням певного технічного результату, Господарський суд м. Льежа звернувся до Європейського суду справедливості за роз'ясненням положень Директиви ЄС [2001/29] Про гармонізацію окремих аспектів авторського права і суміжних прав в інформаційному суспільстві [1].

11 червня 2020 року Європейській суд справедливості виніс рішення по справі, в якому визначив, що охорона авторських прав, передбачена відповідною Директивою, має надаватись предметам, форма яких, принаймні частково, обумовлена отриманням технічного результату в тих випадках, коли цей предмет є оригінальним твором, який виник в результаті інтелектуальної діяльності людини, якщо через використання певної форми автор у оригінальний спосіб виражає свої творчі здібності, проявляє вільний та творчий вибір таким чином, щоб обрана ним форма предмету відображала його особистість [1].

Суд відзначив, що в цьому контексті потрібно оцінювати лише оригінальність відповідного об'єкту. При цьому, не є визначальним при оцінці факторів, які вплинули на вибір творця, дослідження наявності інших можливих форм, які можуть бути використані для досягнення ідентичного технічного результату. Не дивлячись на те, що це дозволило б встановити чи існує взагалі можливість вибору. Аналогічно суд відзначив, що намір ймовірного порушника досягти ідентичного результату при створенні свого об'єкту також не має відігравати значення для оцінки факторів вибору творцем саме такої форми предмету [1].

Крім цього, існування патенту, який втратив чинність, та ефективність самої форми предмету для досягнення ідентичного технічного результату слід брати до уваги лише в тій мірі, в якій ці фактори дозволяють виявити, що було враховано при виборі форми відповідного виробу [1].

У будь-якому випадку, Європейський суд справедливості відкрито наголосив на можливості поширення дії авторських прав на функціональні форми об'єктів, у разі дотримання ними критерію оригінальності. А вже саму оцінку того, чи є складаний велосипед Brompton таким оригінальним твором, повинен здійснити національний суд, дослідивши усі обставини даної справи, що існували на етапі розробки відповідного об'єкту, незалежно від зовнішніх факторів та інших обставин, що виникли вже після його створення.

Слід зазначити, що саме поняття критерію оригінальності раніше вже було надано Європейським судом справедливості у рішенні по справі Inforad.

У цьому рішенні суд підкреслив, що “авторське право може застосовуватися лише до твору, який є оригінальним у тому сенсі, що він є власним інтелектуальним творінням автора”. При цьому суд також вказав на те, що правова охорона може поширюватись на певні частини твору, якщо вони поділяють оригінальність всієї роботи та містять елементи, які є виразом інтелектуального творіння автора [2].

Отже, Європейський суд справедливості було застосовано новий підхід, який наразі може створити сприятливі умови для отримання охорони авторських прав на значну кількість оригінальних творів, що раніше були позбавлені такої можливості лише через їх утилітарну природу.

Використані джерела:

1. Рішення Європейського суду справедливості по справі C-833/18 – SI and Brompton Bicycle Ltd v Chedech / Get2Get, 2020.
2. Рішення Європейського суду справедливості по справі C-5/08 – Infopaq International A/S v Danske Dagblades Forening, 2009.

Литвинчук Дмитро Юрійович,

*здобувач вищої освіти на магістерському рівні
юридичного факультету*

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАГАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТ БЮДЖЕТНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Перші міжнародні об'єднання, які діяли на постійній основі, було створено ще у давній Греції у VI ст. до нашої ери та мали назву симаккії та амфіктонії [1, с. 18-19].

Під міжнародними організаціями прийнято розуміти об'єднання держав, у відповідності до положень міжнародного права та на основі долучення їх до міжнародного договору, з метою здійснення спільної діяльності у політичній, економічній, культурній, науково-технічній, правовій та інших сферах, які мають спеціальні органи, які наділені комплексом прав та обов'язків, що є похідними від прав та обов'язків окремих держав, а також автономною компетенцією, обсяг якої залежить від бажання держав-учасниць [2, с. 27].

За загальним правило виділяють два основних види міжнародних організацій [3, с. 205]:

1. Міжнародні міжурядові організації, які створюються на підставі міжнародних угод. Таким організаціям делегується частина повноважень країн-учасниць, що значним чином обмежує їх правосуб'єктність.

2. Міжнародні неурядові організації, які створюються з метою співробітництва з існуючих актуальних питань у сфері міжнародних відносин.

Потрібно зауважити, що ключову роль у діяльності ООН відіграють мирні способи вирішення міжнародних конфліктів.

Ключову роль у системі органів ООН відіграє Рада Безпеки, яка здійснює свої повноваження на постійній основі та спрямовує свою діяльність на регулювання міжнародної політики щодо миру і безпеки. Потрібно звернути увагу на те, що саме на Раду Безпеки ООН покладаються повноваження з питань мирного врегулювання міжнародних конфліктів, запобігання

допущення військових сутичок між державами, припинення проявів актів агресії та інших порушень мирних взаємовідносин між державами.

До основних повноважень Економічної і Соціальної Ради ООН з питань, які достатньо тісно взаємопов'язані із сферою бюджетних правовідносин, можливо віднести наступні:

- формування умов для економічного і соціального розвитку держави;
- підвищення рівня купівельної спроможності та зайнятості населення;
- розробка загальної стратегії у економічній галузі, а також здійснення контролю за виконання викладених у таких стратегіях положень і рекомендацій;
- проведення всебічних досліджень внутрішньонаціональних політичних напрямків держав у сфері економічного розвитку;
- координація роботи спеціалізованих економічних органів та інституцій.

РЄ, як суб'єктів бюджетних правовідносин, наділена повноваженнями стосовно оцінки економічної політики та бюджетної стратегії урядів європейського союзу на основі національних програм, реформ та програм стихійності у напрямку збільшення робочих місць та зростання, при одночасному збереженні надійних державних фінансів.

Однією із ключових регіональних організацій загальної компетенції, яка об'єднує держав американського континенту є Організація американських держав (далі - ОАД), яку створено 30 квітня 1948 року. На сьогоднішній день до її складу входить 34 держави американського континенту. Відповідно до статуту основними цілями у напрямку забезпечення економічного розвитку, що тісно пов'язано із бюджетними правовідносинами, є спільне розв'язання економічних проблем, а також сприяння розвитку економіки держав-учасниць.

Ліга арабських держав (далі - ЛАД) була створена на загальному арабському конгресі в Олександрії, який проходив з 25 вересня по 17 жовтня 1944 року. Основними цілями ЛАД є встановлення взаємовідносин між державами-учасницями, зокрема, у сфері економічної та фінансової взаємодії. Система органів ЛАД складають: рада ЛАД, загально-арабський парламент, постійні комітети, об'єднана рада оборони, економічна рада, генеральний секретаріат та інші спеціалізовані організації та інституції.

З метою підвищення рівня економічного розвитку і соціального забезпечення АС реалізуються завдання в рамках проекту «Нове партнерство для розвитку Африки», яке бере свій початок ще з 2001 року. Основними напрямками цієї стратегії є:

- зниження кількості населення, що знаходиться за межею бідності;
- розробка національних стратегій сталого розвитку;
- збереження екосистем і екологічних ресурсів.

На сучасному етапі розвитку, міжнародні відносини є неможливими без існування спеціальних організацій і дипломатичної взаємодії.

Використані джерела:

1. Мокій А.І., Яхно Т.П., Бабець І.Г. Міжнародні організації: навч. посібник. – Київ : Центр учбової літератури, 2011. – 344 с.
2. Кучик О. Еволюція поняття міжнародна організація: теоретико-методологічний аспект / О. Кучик // Вісник Львівського університету. Серія : Міжнародні відносини. - 2012. - Вип. 30. - С. 24-32.
3. The Economic and Social Council. Resolution 1996/31 of 25 July 1996. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/tu/ecosoc/docs/1996/r1996-31.pdf>
4. Жукорська, Я. М. Ліга арабських держав: питання розвитку та перспективи [Текст] / Ярина Михайлівна Жукорська // Актуальні проблеми правознавства. - 2016. - Вип. 1. - С. 45-48.

Мосійчук Ангеліна Дмитрівна,

здобувач вищої освіти на магістерському рівні

Інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ СТАНУ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄС (НА ПРИКЛАДІ ШВЕЦІЇ)

Екологічна освіта вже досить значний час є одним з основних пріоритетів екологічної політики нашої країни. Як зазначено у Законі України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» [3], екологічна освіта визнається важливою складовою такої політики і одним із елементів забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля. Проте, підхід нашої держави до такого тлумачення екологічної освіти суттєво відстає від країн-членів Європейського Союзу, до яких так прагне приєднатися Україна.

Метою дослідження є аналіз стану екологічної освіти у Швеції, як у одній з країн ЄС, та України, а також їх порівняння.

1. Екологічна освіта у Швеції починається з дитинства. Дітям розповідають казки, які вчать берегти природу. В дитсадочках є спеціальні уроки, під час яких дітей водять до лісу чи на прогулянку до озера і розповідають про різних фей природи (лісу, озер, гір та космосу) [6, с. 229]. Ці уроки на свіжому повітрі присвячені тому, щоб навчити дітей поважати світ, у якому

ми живемо, берегти його та бути юними захисниками навколишнього середовища. Таким чином, у дітей змалечку формується світогляд, у якому природа, її складові є невід'ємною частиною нашого життя і право на безпечне довкілля є так само важливим, як і право на життя та здоров'я.

Одним з найважливіших досягнень Швеції є так звані «права усіх». За своїм значенням в екологічній частині цей термін має дещо спільне із вітчизняним правом загального природокористування, проте з деякими суттєвими відмінностями у реалізації. «Права усіх» – це ніби як право публічного доступу, в тому числі і до природних ресурсів. Мається на увазі, що особа може збирати гриби, ягоди чи квіти без спеціальних дозволів, якщо вони не знаходяться під особливою охороною держави. Це також стосується і розпалювання багать (можна робити у тих місцях, де це не заборонено). Суттєвою відмінністю шведського підходу до такого користування природними ресурсами є те, що воно не виділяється в окрему категорію прав. Таким чином, шведська модель у даному випадку визнає право на вільний доступ до природних ресурсів таким самим очевидним і невідчужуваним, як і право на особисту недоторканість чи житло. Звичайно, особи при реалізації цього права мають не лише права, але й обов'язки. Ключовим обов'язком у цій сфері є необхідність спочатку стати «друзями» природи, а лише після цього можна використовувати її плоди для власного задоволення і робити це без шкоди навколишньому середовищу.

Вагомий внесок у розвиток екологічної освіти у Швеції роблять також музеї. Там завжди проходять різні виставки та екскурсії, які присвячені охороні природи та способам, якими можна це робити. Дітей у школах постійно долучають до таких заходів, що також допомагає у формуванні світогляду, в якому охорона і захист природи є невід'ємними частинами.

Уряд Швеції постійно наголошує, що їхня мета – виростити і вивчити дітей, які були б пристосовані до вирішення глобальних екологічних проблем і максимально покращити життя на планеті не лише для себе, але і для майбутніх поколінь. В Екологічному кодексі Швеції першим пунктом передбачена мета – зберегти навколишнє середовище для майбутніх поколінь [5]. Саме тому навчальна програма формується з урахуванням такого підходу.

Звичайно, важливу роль у розвитку екологічної освіти дітей відіграє родина, насамперед батьки. Саме з їхнього виховання починається правильне ставлення дітей до природи. До цього процесу також причетні і засоби масової інформації, які своїми сюжетами чи розповідями впливають на світогляд не лише дітей, але і дорослих. Таким чином даний комплексний підхід до екологічної освіти у Швеції є досить ефективним на практиці.

2. В Україні, на превеликий жаль, немає навіть половини того, що називають «шведською моделлю». Такої комплексної програми, яка є частиною навчальної, у нас немає. В окремих школах, звичайно, є спеціальні уроки, які

присвячені екологічній проблематиці, проте таких шкіл вкрай мало і переважна їх більшість знаходиться в Києві. Навіть не у всіх вищих навчальних закладах нашої країни викладається екологічне право як складова юридичної науки в необхідному для його розуміння обсязі. Це говорить про те, що екологічна освіта в Україні знаходиться не в найкращому стані і потрібно вирішувати цю проблему шляхом запровадження цілого комплексу новацій.

3. Порівнюючи правові підходи до екологічної освіти в Україні та Швеції, вбачаємо досить суттєву різницю. Наприклад, у Швеції відсутній окремий нормативно-правовий акт, який би врегулював дане питання. Екологічна освіта там досягла такого рівня, що не потребує окремого закону чи окремої згадки, а просто є частиною цілого пласту законодавства та включається до освітніх програм усіх рівнів. На противагу цьому, в Україні вже багато років існує проект закону «Про екологічну освіту», проте він і досі не прийнятий, хоча суспільна необхідність у такому законі є очевидною. Екологічна освіта постійно згадується в екологічних програмах, проте, на жаль, за рамки цих програм вона не виходить. Також в Україні існує Закон «Про освіту» [4], але екологічній освіті ані у ньому, ані у Конституції України [1] увага майже не приділяється. Єдиний нормативно-правовий акт нашої країни, котрий відносить екологічну освіту до важливої та потрібної складової, це – Закон «Про охорону навколишнього природного середовища» [2].

Вітчизняні науковці поділяють думку про необхідність прийняття закону «Про екологічну освіту» та поступове її впровадження у всі сфери діяльності. Наприклад, Г.І. Балюк вважає, що в Україні могла б розміститися екологічна столиця світу [7, с. 9], оскільки досвід Чорнобиля міг би зіграти вирішальну роль при виборі такої столиці і значно покращити рівень обізнаності та екологічної свідомості. А.А. Слепченко зазначає, що основною проблемою на шляху до впровадження екологічної освіти на теренах України є відсутність комплексного підходу до цього питання [8, с. 67]. З цим важко не погодитися, адже у діях законодавця ми не бачимо жодних конструктивних ідей для вирішення цього питання, відсутнє розуміння та стратегія реалізації таких новацій. Для прикладу, колегія Міністерства освіти і науки України розробила цілу програму впровадження екологічної освіти у життя [9], проте, на жаль, реалізації цієї програми так і не відбулося попри наявні спроби. Це ще раз доводить те, що екологічна освіта не є пріоритетним напрямком розвитку для нашої держави і назріла необхідність істотних змін у підходах до впровадження екологічної освіти на теренах України та розробки Загальнодержавної програми екологічної освіти в Україні і приклад Швеції був би нам дуже корисним.

Отже, аналізуючи дане питання, можна дійти висновку, що хоча Україною здійснено певні кроки в поширенні та популяризації екологічної освіти серед своїх громадян, та цих кроків поки що недостатньо для її ефективного

впровадження. Беручи до уваги зарубіжний досвід, на мій погляд, можна отримати більш втішні результати і змінити життя в нашій країні на краще. Приклад Швеції показує, що всебічна екологізація освітянських відносин має стати невід'ємною частиною освітнього процесу та позитивно впливати на життя країни в цілому. Україна повинна враховувати специфіку своєї правової культури у формуванні правових засад екологічної освіти та її впровадження в суспільне життя, запозичаючи позитивний досвід країн-членів ЄС і Швеції зокрема.

Використані джерела:

1. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>.
3. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28.02.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19>.
4. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
5. The Swedish Environmental Code. <https://www.government.se/legal-documents/2000/08/ds-200061/>.
6. The Status of Environmental Education in Sweden. Article. A Comparative Study between Sweden and Japan. Maki Shimizu, Haruhiko Tanaka. Journal of International Development and Cooperation, Vol.6, No.1, 2000, pp. 223–238.
7. Балюк Г.І. Правове забезпечення екологічної складової сталого розвитку: проблеми законодавчого регулювання, створення екологічної столиці світу та удосконалення екологічної освіти в Україні. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. Вип. 92. 2012. С. 9-13.
8. Слєпченко А.А. Правове забезпечення екологічної освіти – актуальна проблема сьогодення. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. Вип. 92. 2012. Ст. 66-69.
9. Рішення колегії Міністерства освіти і науки України N 13/6-19 від 20.12.2001 «Про концепцію екологічної освіти в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v6-19290-01>.

Павлик Анастасія Олегівна

здобувач вищої освіти на магістерському рівні

Інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОРІВНЯЛЬНОЇ РЕКЛАМИ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Історія порівняльної реклами розпочинається ще із зародженням перших торговельних відносин. Однак, спроби врегулювати її на правовому рівні почали з'являтися лише в ХХ ст., коли відбувався стрімкий розвиток торгівлі та перехід багатьох країн до ринкової економіки.

У 1970-их роках в Європейському Союзі на рівні співтовариства торкнулися питання потенційної лібералізації правового регулювання порівнянь у рекламі. Позиція ЄС полягала в тому, що порівняльну рекламу потрібно дозволити, але за умов, що вона міститиме інформацію, яку можна перевірити, та не буде ні оманливою, ні недобросовісною [1]. Однак, перший офіційний документ в ЄС з'явився лише наприкінці ХХ ст. Це була Директива 97/55/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 6 жовтня 1997 року про внесення змін до Директиви 84/450/ЄЕС щодо реклами, яка вводить в оману, з метою включення порівняльної реклами. Ця Директива зафіксувала визначення терміну «порівняльна реклама» як будь-якої реклами, яка прямо або опосередковано визначає конкурента або товари чи послуги, запропоновані конкурентом [2].

У 2006 році в ЄС здійснили кодифікацію Директиви 84/450/ЄЕС та 12 грудня 2006 року прийняли Директиву 2006/114/ЄС Європейського Парламенту та Ради про введення в оману та порівняльну рекламу, яка є чинною і дотепер. Визначення терміну «порівняльна реклама» після здійснення кодифікації не змінилося.

Щодо України, то у вітчизняному законодавстві порівняльна реклама задувалася як один з проявів недобросовісної конкуренції ще в першій редакції Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» від 07.06.1996 р. [3]. При прийнятті Господарського кодексу України норми про порівняльну реклами закріпили і там [4]. Після цього визначення порівняльної реклами з'явилося і в Законі України «Про рекламу» в редакції від 19.09.2003 р. [5]. Проте, незважаючи на те, що згідно з законодавства порівняльна реклама в Україні була дозволена, її фактичне застосування було обмеженим, зокрема через непередбачення в ЗУ «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» можливості використання торговельних марок конкурентів без їхньої згоди, тому правове регулювання порівняльної реклами потребувало реформування.

В рамках виконання нашою державою Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, 12 листопада 2019 р. було прийнято ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гармонізації законодавства у сфері порівняльної реклами із правом Європейського Союзу», який набрав чинність 11 грудня 2019 р. Щодо основних змін, які відбулись у правовому регулюванні порівняльної реклами завдяки цьому закону, то перш за все, змінилося визначення терміну «порівняльна реклама». Порівнюючи дефініцію, що закріплена в національному законодавстві із тією, що зафіксована в Директиві 2006/114/ЄС, можна зробити висновок, що в той час як Директива визнає порівняльною рекламою будь-яку рекламу, яка прямо або опосередковано визначає конкурента або товари чи послуги, запропоновані конкурентом, норми українського законодавства вказують, що порівняльною є та реклама, яка, по-перше, містить порівняння з іншими особами, товарами (діяльністю) іншої особи, і, по-друге, прямо чи опосередковано ідентифікує конкурента або товари чи послуги, що пропонуються конкурентом [6,7].

Крім оновленого поняття порівняльної реклами, іншою важливою зміною, яка фактично розблокувала використання в Україні порівняльної реклами, стало доповнення ч. 6 ст. 16 ЗУ «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» положенням, згідно з яким виключне право власника свідоцтва України на торговельну марку забороняти іншим особам використовувати без його згоди зареєстровану торговельну марку не поширюється на використання торговельної марки у порівняльній рекламі, що здійснюється відповідно до законодавства про рекламу, про захист від недобросовісної конкуренції та не відноситься до нечесної підприємницької практики [8].

Крім цього, завдяки здійсненню гармонізації українського законодавства із правом ЄС, на рівні нормативно-правових актів були визначені вимоги до використання на території нашої країни порівняльної реклами. Тим не менш, не всі вимоги із Директиви 2006/114/ЄС були повністю перенесені в Закон України «Про рекламу». Наприклад, однією із норм ЗУ «Про рекламу» забороняється у порівняльній рекламі зображувати товар конкурента, захищений торговельною маркою або комерційним найменуванням, способом імітації [6]. В цей же час Директивою 2006/114/ЄС у порівняльній рекламі забороняється зображувати не тільки товари, а й послуги конкурентів у якості імітації або ж репродукції (копії, репліки) [7].

Підсумовуючи, варто зазначити, що нещодавно здійснена адаптація українського законодавства у сфері порівняльної реклами до права ЄС є безумовно позитивною новацією. Адже якісне правове регулювання порівняльної реклами може стати стимулюючим чинником використання такого виду реклами, що у свою чергу сприятиме розвитку конкуренції та української економіки в цілому.

Використані джерела:

1. Barigozzi F. Comparative Advertising and Competition Policy [Електронний ресурс] / F. Barigozzi, M. Peitz – Режим доступу до ресурсу: <https://core.ac.uk/download/pdf/143609027.pdf>.
2. Directive 97/55/EC of European Parliament and of the Council of 6 October 1997 amending Directive 84/450/EEC concerning misleading advertising so as to include comparative advertising [Електронний ресурс]. – 1997. – Режим доступу до ресурсу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31997L0055>
3. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України від 07.06.1996 р. № 236/96-ВР у редакції від 07.06.1996 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236/96-%D0%B2%D1%80/ed19960607#Text>.
4. Господарський кодекс України в редакції від 16.01.2003 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15/ed20030116#Text>.
5. Про рекламу: Закон України від 03.07.1996 р. № 270/96-ВР у редакції від 19.09.2003 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80/ed20030919#Text>.
6. Про рекламу: Закон України від 03.07.1996 р. № 270/96-ВР у редакції від 13.08.2020 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80/ed20200813#Text>
7. Директива 2006/114/ЄС Європейського парламенту та Ради від 12 грудня 2006 року про введення в оману та порівняльну рекламу [Електронний ресурс]. – 2006. – Режим доступу до ресурсу: <https://ips.ligazakon.net/document/view/eu060030>.
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гармонізації законодавства у сфері порівняльної реклами із правом Європейського Союзу: Закон України від 12 листопада 2019 року № 286-IX [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-20#Text>.

Яскорунська Юлія Олександрівна

*здобувач вищої освіти на магістерському рівні
юридичного факультету,*

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАГАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У БАНКІВСЬКИХ ТА СУМІЖНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

Поява міжнародних організацій на міжнародній арені датується серединою XIX століття. Перші міжнародні організації виникли задля здійснення взаємодії у сфері адміністративних, земельних питань та питань, пов'язаних із міждержавними зв'язками. Діяльність міжнародних організацій не може здійснюватися поза площиною системи міжнародного права та міжнародних відносин. На думку дослідника міжнародних відносин Р.Арона тлумачиться, як взаємовідносини між політичними утвореннями, зміст яких становлять взаємовідносини між державами [1, с. 137]. На думку вітчизняної дослідниці Г.Перепелиці, держава, як головний учасник міждержавних відносин характеризується політичним режимом, державним устроєм, певними формами соціальних та економічних відносин. [2]. Держава, як політичний інститут, визначає роль політичної складової у міждержавних відносинах. Протягом останніх десятиліть міжнародні організації відповідають за світовий порядок у межах як окремих регіонів, так і усього світу. Глобалізація соціально-економічних процесів призвела до взаємодії національних ринків, товарів і послуг. До послуг, що віднайшли найбільше розповсюдження належать фінансові послуги міжнародних банків. Міжнаціональний рух грошових активів відбувається під час здійснення розрахункових та валютно-кредитних розрахунків [3,с.2]. До основних функцій міжнародних банків належать:

1. Міжнародні валютні операції, до яких належить купівля-продаж, обмін валюти, цінних паперів, коштів;
2. Надання кредитів;
3. Надання займів та гарантій;
4. Ведення інвестиційної діяльності;
5. Прийом депозитів;
6. Випуск чеків та платіжних карток [4, с.10]

На сьогодні існує масштабна та багатофункціональна міжнародна банківська система, що сприяє забезпеченню потреб транснаціонального капіталу та виступає фундаментом задля функціонування світових фінансових ринків, та крім того, ця міжнародна банківська система знаходиться в безперервному процесі свого розвитку [5, с.188].

Наразі Україна знаходиться а такому фінансовому та економічному стані, що реальним інструментом виходу, поряд з жорстким впровадженням реформ, може стати лише плідна співпраця з міжнародними фінансовими організаціями. Міжнародний валютний фонд протягом вже скоро 70 років є інститутом надання фінансових коштів країнам, що їх гостро потребують. Надаючи кредити, МВФ зацікавлений в першу чергу у збереженні платоспроможності країн позичальниць. Співробітництво України з МВФ веде свій відлік з 1992 р. Кошти призначалися для обслуговування зовнішнього боргу, фінансування дефіцитів платіжного і торговельного балансів, у тому числі – на закупівлю імпорту для багатьох сфер діяльності. Однак це не стало на заваді співробітництву з Фондом протягом більше двох десятиліть. Задля реалізації різноманітних проєктів у сфері економіки наша країна повинна залучати інвестиційні капіталовкладення. Не завжди існують умови для залучення приватних капіталовкладень, а також їх надання пов'язане із складними умовами. Саме тому для стабілізації економіки України доцільне використання позик від міжнародного валютного фонду. Співробітництво з МВФ сьогодні виглядає безальтернативним, однак не варто подавати залучення кредиту як найбільшу перемогу вітчизняної зовнішньої політики, що формує в суспільстві хибне уявлення про природу і значення кредиту для відновлення економіки;

Ще однією фінансовою групою організацій, з якою плідно співпрацює Україна є група Світового Банку. Представництво Світового банку в Україні було відкрито в 1993 році. З того часу виділено більше 7 млрд. дол. США кредитних коштів. З 1993 року впроваджено біля чотирьох десятків проєктів.

Під час співробітництва України із міжнародними фінансовими організаціями виникають певні проблеми. Під час взаємодії із фондом існує необхідність підтримання фінансово – політичної рівноваги у відносинах. Це дозволить створити умови для запобігання фінансовим ризикам під час проведення реформ [6, с.225]. Основними завданнями для подальшої взаємодії України та Світового банку є наступні:

- Структурна реформа та лібералізація економіки;
- Скорочення строків прийняття рішень про надання кредитів;
- Доцільне використання виділених грошей;
- Скорочення термінів затвердження законопроєктів у міністерствах.

Співробітництво України із Європейського банком реконструкції та розвитку характеризується наступними проблемами:

- Подолання корупції на всіх рівня розвитку економіки країни, особливо у митній та податковій системі;
- Створення умов для покращення діяльності судочинства.

Вирішення цих важливих питань дозволить Україні вдало співпрацювати в подальшому із Європейським банком реконструкції та розвитку.

Використані джерела:

1. Баймуратов М.О. Міжнародне право. – Харків.: Вид.дім "Одіссей"; Алеута, 2002. 672 с.
2. Буткевич В.Г., Мицик В.В., Задорожній О.В, та ін. Міжнародне право. Основні галузі. К.: Либідь. 2001. 816 с.
3. Балута І. Аналіз діяльності міжнародних неурядових організацій в умовах глобалізації / І. Балута // Політичні та правові засади державного управління. 2017. №1 (51). С.1–6.
4. Ковтун О.Ю. Співробітництво нових незалежних держав у створенні єдиного економічного простору. 2007.176 с.
5. Кутейников А. Е. Международные межправительственные организации: теоретико-социологический анализ. СПб: СПбГУ, 2012. 256 с.
6. Шахназаров Г. Грядущий миропорядок: о тенденциях и перспективах международных отношений / Г. Шахназаров. М.: Политиздат, 1981. 447 с.

ЗМІСТ

Привітання О. М. Омельчука учасникам Міжнародної науково-практичної конференції «Дев'ятнадцяті осінні юридичні читання».....5

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ ВЧЕНЬ. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

Андрейцев В. І. Антропозахист – центральна міжгалузева проблема сучасної юридичної науки: методологічні, медико-соціальні та еколого-правові аспекти 6

Балинська О. М. Філософське розуміння процесу тлумачення правових норм..... 11

Виговський Л. А., Виговська Т. В. Свобода совісті як чинник демократизації суспільства в Україні 15

Вовк В. М. Неоднозначність правового інституту свідків у римському приватному праві 19

Долинська М. С. Зародження загальних правил вчинення нотаріальних дій на західноукраїнських землях за часів Австро-Угорщини 21

Омельчук О. М. Правова природа права людини на інформацію як природного права 24

Гуменюк О. Г. Соціально-психологічні умови дієвості правових норм. 27

Захарчин Н. Г. Природа та особливості територіально-адміністративного статусу сільської гміни на поч. 30-х рр. ХХ ст. в Другій Речі Посполитій . 31

Скрипнюк О. О. Авторитарний і тоталітарний режими: теоретичні та методологічні проблеми розмежування змісту понять 33

Стеньгач Н. О. Політико-правові ідеї середньовічних ересей: богомільство 36

Шептицька Л. Б. Дефініція поняття «музей» в законодавстві Другої Речі Посполитої..... 39

Литвинюк К. О. Науки про людину та науки про право чи закономірний процес їхньої конференції? 41

Глуценья Я. Г. Содержание правосознания как правовой и социологической категории..... 44

Bągart D. Kształtowanie podatków dochodowych w systemie podatkowym państwa polskiego w latach 1920-1992 46

Pietrzak R. Przestępstwa dezercji i samowolnego oddalenia się żołnierza w Związku Socjalistycznych Republik Sowietkich i Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej 48

Баула М. В. Мова і правова невизначеність 50

**КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО.
ФІНАНСОВЕ ПРАВО. ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО**

<i>Андрієнко М. В.</i> Теорії публічного управління на місцевому рівні в зарубіжних країнах.....	54
<i>Бригінець О. О.</i> Правові проблеми подолання корупції в Україні.....	57
<i>Ганаба С. О., Ганаба Д. В.</i> Староста як посадова особа місцевого самоврядування.....	60
<i>Зливко С. В.</i> Щодо питання адміністративно-правового забезпечення діяльності керівника в системі внутрішніх справ.....	62
<i>Ніцимна С. О.</i> Правові основи інформаційної безпеки України.....	64
<i>Шумна Л. П., Шевченко Д. М.</i> Передумови формування та розвитку об'єднаної територіальної громади.....	67
<i>Галус О. О.</i> Електронні консультації як форма безпосередньої участі територіальної.....	70
<i>Гаман Т. В.</i> Професіоналізм публічних службовців – міф чи реальність.....	73
<i>Литвиненко І. Л.</i> Повноваження, віднесені до виключної компетенції місцевих рад в Україні.....	76
<i>Сторожук І. П.</i> Інформаційні правопорушення: питання теорії та практики.....	79
<i>Токар А. М.</i> Теоретичні аспекти співвідношення адміністративних та індивідуальних актів.....	81
<i>Халюк С. О.</i> Вища рада правосуддя та відповідні органи зарубіжних країн – основа незалежності судової влади.....	84
<i>Шабуневич С. Н.</i> Конституционные характеристики государства как ориентиры политики современных государств по обеспечению и защите прав и свобод личности.....	87
<i>Шевчук І. В.</i> Правовий механізм державного регулювання у сфері економічної безпеки.....	89
<i>Данілова А. В.</i> Адміністративна відповідальність за порушення правил карантину.....	92
<i>Іванова О. В.</i> Державне управління в системі освіти.....	95
<i>Антонюк В. В.</i> Особливості розгляду адміністративних справ у спорах щодо оскарження нормативно-правових актів.....	97
<i>Білоус О. В.</i> Реформування судової влади в Україні: конституційно-правові основи і проблеми.....	101
<i>Дейнеко С. В.</i> Законодавче забезпечення реформування та розвитку державної прикордонної служби України з питань захисту державного суверенітету та територіальної цілісності України.....	103
<i>Кізіляр В. Б.</i> Поняття інформаційно – віртуальних відносин.....	106
<i>Левандовські О. В.</i> Публічні речі як категорія німецького адміністративного права.....	109

<i>Давидюк К. В.</i> Значення державного кредиту у фінансовому забезпеченні держави	111
<i>Шибанова Я. В.</i> Особенности и специфика правовой культуры государственных служащих	114
<i>Валовина А. В.</i> Нормативно-правове регулювання дистанційної форми навчання в закладах загальної середньої освіти	117

**ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО. СІМЕЙНЕ ПРАВО.
МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО. КОМЕРЦІЙНЕ ПРАВО**

<i>Гринько С. Д.</i> Шляхи удосконалення структури та змісту глави 82 Цивільного кодексу України	120
<i>Красицька Л. В.</i> Принципи розумності та справедливості як принципи здійснення сімейних прав.....	123
<i>Кухарев О. Є.</i> Особливості захисту прав спадкоємців за цивільним законодавством України	126
<i>Анікіна Г. В.</i> Роль незалежних директорів в системі захисту прав міноритарних акціонерів.....	129
<i>Бондаренко-Зелінська Н. Л.</i> Фасилітація як інструмент захисту прав особи	132
<i>Ватрас В. А.</i> Нормативно-правовий договір як джерело сімейного права.....	136
<i>Нагнибіда В. І.</i> Ефективність арбітражу як концепт при правозастосуванні	138
<i>Семіног С. В.</i> Сімейно-правовий характер права дитини на виїзд за кордон.....	143
<i>Сердечна І. Л.</i> Право на спілкування з дитиною: загальні положення	146
<i>Трач О. М.</i> Проблемні аспекти порядку розгляду цивільних справ судом апеляційної інстанції	149
<i>Чабан О. М.</i> Зміст договору купівлі-продажу.....	153
<i>Чорна Ж. Л.</i> Про обмеження права на свободу пересування в умовах карантину.....	155
<i>Якимчук С. О.</i> Участь судді у соціальних мережах	158
<i>Іваницький А. М.</i> Врахування «інтересу суспільства» під час дотримання меж правомірного втручання у право власності юридичних осіб в практиці Європейського суду з прав людини.....	160
<i>Кірик А. Ю.</i> Спадкування посмертно народженими дітьми.....	163
<i>Ромась М. І.</i> Ознаки держави Україна як учасника цивільних правовідносин	166
<i>Буряченко А. М.</i> До питання про правове регулювання відповідальності за невиконання аліментних обов'язків інших членів сім'ї та родичів за сімейним законодавством України	168

<i>Долінська А. М.</i> Право на особисту недоторканність інтернет-користувача	171
<i>Луцьковський В. В.</i> До питання про ознаки фактичних шлюбних відносин у правовій доктрині.....	173
<i>Lutkiewicz-Rucińska A.</i> Przesłanki rozwodu w polskim kodeksie rodzinnym i opiekuńczym.....	176
<i>Оксанюк О. А.</i> До питання про правові наслідки встановлення режиму окремого проживання подружжя за законодавством України	180
<i>Палінчак А. О.</i> Комп'ютерна програма як об'єкт права інтелектуальної власності	183
<i>Федосєєв Д. А.</i> Поняття та види спадкування	186
<i>Хавронюк О. О.</i> Легальна дефініція «база даних» у праві зарубіжних країн: порівняльно-правовий аналіз.....	189
<i>Онопрійчук М. О.</i> Окремі питання підприємства як єдиного майнового комплексу, відповідно до законодавства України	192
<i>Рацик К. В.</i> Врегулювання спору за участю судді та медіація як способи врегулювання спорів.....	195
<i>Стасюк А. Р.</i> Окремі питання вчинення правочину малолітньою особою за межами її цивільної дієздатності	198
<i>Цицюра Н. Б.</i> Класифікація нерухомого майна в аспекті цивільних правовідносин за законодавством України та законодавством зарубіжних країн.....	200

ЦИВІЛЬНИЙ, ГОСПОДАРСЬКИЙ ТА АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРОЦЕС

<i>Кучма О. Л.</i> Трудовий договір як підстава самопредставництва юридичної особи у судовій справі.....	206
<i>Гарієвська М. Б.</i> Окремі аспекти подання електронних доказів у цивільному процесі.....	208
<i>Бойченко І. В.</i> До питання способів захисту земельних прав громадян у спорах із Державною службою України з питань геодезії, картографії та кадастру.....	211
<i>Коцюруба А. І.</i> Окремі питання заміни первісного відповідача належним у цивільному судочинстві України	214
<i>Олійник Л. А.</i> Господарський процесуальний кодекс України: у пошуках справедливості	217
<i>Давидюк К. В.</i> Цивільна процесуальна дієздатність іноземної особи	220
<i>Тихонова В. В.</i> Врегулювання спору за участю судді: переваги та недоліки.....	223
<i>Солтус Д. В.</i> Касаційні фільтри як обмеження права на оскарження судових рішень, що набрали законної сили в цивільному процесі.....	226
<i>Яворська А. В.</i> Правовий механізм відчуження частки в статутному капіталі	230

ТРУДОВЕ ПРАВО ТА ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Коваленко О. О. Правове регулювання випробування при прийнятті на роботу: трансформація співвідношення свободи волі сторін трудового договору при його припиненні..... 233

Пилипенко П. Д. Громадянство як умова для заняття нотаріальною діяльністю..... 235

Синчук С. М. Деякі зауваги щодо термінології Закону України "Про соціальні послуги"..... 237

Котова Л. В., Галкін В. Л. Застосування позитивного досвіду Грузії на шляху до забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб на пенсійне забезпечення в Україні..... 239

Михайлова І. Ю. Окремі проблеми застосування пенсійного законодавства територіальними органами Пенсійного фонду України..... 242

Раневич О. Ю. Пенсія державного службовця: деякі практичні проблеми..... 245

Савицький В. Т. Щодо систематизації документації сфери соціального забезпечення..... 249

Чудик-Білоусова Н. І. Соціально-правові гарантії як складова соціального забезпечення особи в умовах карантину..... 252

Бондар Д. І. Самозахист у трудовому праві..... 255

Григор'єва М. С. Особливості праці неповнолітніх..... 257

Циук А. О. Проблематика працевлаштування молоді..... 260

Кобильник А. Р. Перспективи правового регулювання дистанційної (надомної) роботи..... 262

Костишина Р. Л. Проблематика визначення сторін трудового договору..... 265

Кохан Д. М. Правове регулювання праці жінок за проектом Трудового кодексу України..... 267

Садовець В. В. Сумісництво та суміщення професій (посад): особливості правового регулювання..... 270

Сосюк Є. А. Характеристика права на оплату праці та його захист... 272

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО. АГРАРНЕ ПРАВО. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО. ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО. ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

Костяшкін І. О. Проблеми забезпечення принципу рівності у відносинах власності на землю..... 275

Григор'єва Х. А. Новий Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію»: тенденції та перспективи..... 279

Кірін Р. С. Особливості інституційних та функціональних складових правового забезпечення екологічної безпеки міст на постконфліктних територіях..... 282

Коваленко Т. О. Адаптація законодавства у сфері якості та безпечності харчових продуктів до вимог ЄС..... 285

Кулинич П. Ф. Реформа територіальної організації влади у сфері земельних відносин як напрям модернізації української держави.....	288
Статівка А. М. Новели правового регулювання сільськогосподарської кооперації в Україні: теоретико-правовий аспект.....	291
Харитоновна Т. Є. Альтернативні джерела енергії в Україні: проблеми та переваги використання.....	294
Шульга М. В. Правові питання дачної забудови.....	296
Андрейцев В. В. Проблеми модернізації законодавства у сфері діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки.....	298
Бакай Ю. Ю. Сучасний стан та тенденції до розвитку виробництва нішевих сільськогосподарських культур.....	301
Засць О. І. Окремі особливості правового забезпечення обліку земель в м. Києві.....	304
Золотарьова Д. М. Щодо правового забезпечення використання земель для проведення розвідувальних робіт.....	306
Ільків Н. В. Громадське обговорення як гарантія прозорості оцінки впливу на довкілля.....	309
Кульчий І. М. Деякі законодавчі новели у сфері правового регулювання сільськогосподарської кооперації.....	312
Марусенко Р. І. Альтернативне вирішення земельних спорів: переваги та обмеження.....	314
Мелех Л. В. Правова природа вирішення межових земельних спорів.....	317
Місінкевич А. Л. Правові проблеми інвестиційної діяльності аграрних кластерів в Україні.....	320
Панченко В. В. Організаційно-правові питання реформування аграрного сектору економіки України у напрямі інвестиційного розвитку.....	332
Платонова Є. О. Розвиток законодавчого регулювання альтернативної енергетики в Україні.....	324
Покальчук М. Ю. Новели законодавства про сільськогосподарську кооперацію.....	327
Савельєва О. М. Земельне та аграрне право як фундамент сталого розвитку України.....	329
Самсонова Я. О. Актуальні питання забезпечення продовольчої безпеки України: правовий аспект.....	332
Чирик А. О. Особливості суб'єктного складу права спільної часткової власності на земельну ділянку.....	334
Циліорик Р. А. Проблеми вдосконалення законодавства про органічне землеробство.....	337
Бляхарський Я. С. До проблеми визначення поняття «девелопер» ..	340
Асатрян Є. М. Право загального землекористування як правова форма використання земель для туризму: актуальні проблеми.....	343

<i>Кащук Т. О.</i> Земельне право: проблеми визначення складу земель рекреації.....	346
<i>Лишениук В. К.</i> Поняття та ознаки консалтингової діяльності в Україні .	349
<i>Павлига А. В.</i> Щодо питання законодавчого закріплення використання альтернативної енергетики в Україні	350
<i>Шибко Р. Д.</i> Адаптація законодавства України до вимог ЄС у сфері виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування .	352
<i>Шматько Г. І.</i> Альтернативна енергетика України: умови сталого розвитку	355
<i>Байда В. М.</i> Правова охорона лісів	358
<i>Бас В. О.</i> Електронні докази як засіб доказування у господарському процесі	361
<i>Винник Я. С.</i> Правовий режим земель індустріальних парків.....	363
<i>Вітренко Т. Є.</i> Особливості використання земель оборони.....	366
<i>Войтович В. І.</i> Форвардний контракт як юридичний механізм реалізації майнових прав на об'єкти нерухомості	369
<i>Воловник Є. Ю.</i> Проблеми впровадження «електронного суду» в господарському процесі.....	371
<i>Врублевська Є. Ю.</i> Роль Антимонопольного комітету України у сфері конкурентоздатності	374
<i>Горбатко В. В.</i> Поняття та порядок визначення кінцевого бенефіціарного власника юридичної особи.....	376
<i>Гуменюк К. М.</i> Альтернативні способи вирішення господарських спорів.....	379
<i>Гучинський Н. П.</i> Види юрисдикції господарських судів: проблеми визначення критеріїв класифікації.....	381
<i>Гуц М. С.</i> Особливості здійснення господарської діяльності в умовах воєнного стану.....	384
<i>Давидюк К. В.</i> Легалізація підприємницької діяльності поняття та елементи.....	387
<i>Йолтуховська А. М.</i> Механізм господарсько-правової відповідальності у сфері економічної конкуренції: проблеми та шляхи вирішення	389
<i>Костюченко А. В.</i> Адміністративно-господарські санкції та доцільність їх застосування	392
<i>Красуцька Д. Є.</i> Договори купівлі-продажу майнових прав та попередні договори як способи фінансування будівництва нерухомості.....	395
<i>Лазарева К. В.</i> Окремі проблеми правового режиму майна фізичної особи-підприємця	397
<i>Луценко Б. М.</i> Проблеми нормативно-правового регулювання механізмів фінансування будівництва житла	400

<i>Мельник Г. І.</i> Спадкування як підстава набуття права власності на земельну ділянку.....	403
<i>Мукомела К. О.</i> Договірні зобов'язання з аутсорсингу: господарсько-правова природа та проблеми застосування.....	406
<i>Полищук М. М.</i> Правовий режим державних облігацій за законодавством України.....	409
<i>Сівка А. І.</i> Ознаки державної реєстрації суб'єктів господарської діяльності.....	412
<i>Скибчук А. В.</i> Забезпечення своєчасності розгляду справи та правової визначеності у господарському процесі.....	415
<i>Старцун Д. Р.</i> Виконання господарських зобов'язань в умовах надзвичайного стану.....	417
<i>Сюсько В. І.</i> Мирова угода у справах про банкрутство.....	420
<i>Цух А. І.</i> Шляхи вдосконалення правового регулювання рекламної діяльності в мережі Інтернет.....	423
<i>Ястремська А. Р.</i> Способи залучення коштів для фінансування житлового будівництва.....	425

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

<i>Письменський Є. О.</i> Щодо кваліфікації заподіяння смерті одній людині у разі посягання на життя двох або більше потерпілих.....	428
<i>Виговський Д. Л.</i> Віктимологічні аспекти визначення пріоритетних проблем у кримінології.....	431
<i>Денисенко К. В., Тураш Н. А.</i> До питання щодо дотримання карантинних заходів в установах виконання покарань.....	434
<i>Єрмак О. В., Шевченко А. В.</i> До питання про застосування направлення неповнолітнього до спеціальної навчально – виховної установи для дітей і підлітків з метою його виправлення.....	436
<i>Захарчук В. М.</i> Кримінальна відповідальність за обман виборців шляхом використання «кандидатів-двійників».....	438
<i>Нікіфорова Т. І.</i> Застосування обмежувальних заходів, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство.....	440
<i>Плюсюк Н. М.</i> Питання відповідальності індивіда за злочини проти людяності у міжнародному кримінальному праві.....	443
<i>Присяжна А. В.</i> Органи прокуратури у системі суб'єктів протидії та запобігання злочинам.....	445
<i>Романцова С. В.</i> Кримінально-правовий захист від сексуальних домагань.....	449
<i>Młynarkiewicz A.</i> Odbywanie kary w systemie dozoru elektronicznego a osiągnięcie celów kary.....	452

<i>Дукач А. А.</i> Зміст щирого каяття як обставини, що пом'якшує покарання за кримінальним правом України.....	454
<i>Корзун Н. О.</i> Судова практика застосування примусових заходів виховного характеру.....	456
<i>Лебедь А. В.</i> Поняття злочину, пов'язаного з домашнім насильством в контексті застосування обмежувальних заходів, передбачених ст. 91-1 КК України.....	459
<i>Рафальська Ю. К.</i> Міжнародний кримінальний суд в системі міжнародних судових органів.....	461
<i>Хайнацька Д. Е.</i> Поняття заохочувальних заходів кримінально-правового характеру.....	464

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС І КРИМІНАЛІСТИКА. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА

<i>Карелін В. В.</i> Щодо функцій Військової служби правопорядку Збройних Сил України.....	467
<i>Крушинський С. А.</i> Строки досудового розслідування: історія становлення у незалежній Україні.....	470
<i>Хмелевська Н. В.</i> Спеціалізація суддів як необхідна умова правосуддя, дружнього до дитини.....	473
<i>Гарматюк В. О.</i> Морально-етичні засади тактики слідчих дій в кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів.....	476
<i>Михайлов П. С.</i> Поняття і сутність забезпечення безпеки учасників кримінального провадження.....	478
<i>Остренко М. В.</i> Проблематика реабілітації юридичних осіб у кримінальному процесі.....	481
<i>Русачев А. В.</i> Стан розвитку наукового дослідження щодо доказування службовою особою підрозділу детективів НАБУ декларування недостовірної інформації.....	483
<i>Ткаченко С. В.</i> Стан наукового дослідження проведення кримінального провадження у місцях тимчасової ізоляції.....	485
<i>Томков О. М.</i> Ознаки організованої злочинної діяльності.....	488
<i>Винник Я. С.</i> Кримінальна процесуальна функція захисту.....	490

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО. ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВОНАВСТВО

<i>Черняк О. Ю.</i> До питання про суб'єктний склад відшкодування шкоди, завданої внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг) за законодавством України та ЄС.....	494
<i>Налуцишин В. В.</i> Система кримінальних правопорушень за законодавством зарубіжних держав.....	497
<i>Акімов М. О.</i> Залишковий Спеціальний Суд для Сьєрра-Леоне як орган міжнародної кримінальної юстиції.....	502

<i>Дудченко О. С.</i> Міжнародно-правове забезпечення адвокатської діяльності.....	505
<i>Налуцишин В. В.</i> Значення Нюрнберзького і Токійського трибуналів у розвитку інститутів міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю.....	507
<i>Павлик О. Б.</i> Інформація як об'єкт права в ФРН.....	510
<i>Худолій Т. І.</i> Біобанкінг у сфері охорони здоров'я: еволюція та майбутні напрямки правового регулювання.....	511
<i>Шамрук Н. Б., Макієнко А. А.</i> Міжнародний досвід діяльності виконавчих органів та можливість його застосування в Україні.....	514
<i>Владовська К. П.</i> Підходи до визначення поняття міграції.....	517
<i>Ivanova R.</i> The World Bank as the main mechanism of formation in international banking relations.....	520
<i>Skorek P.</i> Oświadczenie pacjenta dot. ryzyka związanego z zagrożeniem wirusem COVID-19 jako okoliczność zwalniająca lekarza od odpowiedzialności' odszkodowawczej w prawie polskim.....	522
<i>Ахмад Зубайр.</i> Європейські регіональні організації з питань захисту навколишнього середовища та з питань захисту від природних катастроф.....	526
<i>Бичковська М.</i> Охорона функціональних форм об'єктів авторського права.....	529
<i>Литвинчук Д. Ю.</i> Міжнародні організації загальної компетенції як суб'єкт бюджетних правовідносин.....	531
<i>Мосійчук А. Д.</i> Порівняльно-правовий аналіз стану екологічної освіти в Україні та країнах ЄС (на прикладі Швеції).....	533
<i>Павлик А. О.</i> Правове регулювання порівняльної реклами в Україні та Європейському Союзі.....	537
<i>Яскорунська Ю. О.</i> Міжнародні організації загальної компетенції у банківських та суміжних правовідносинах.....	540

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

ЗБІРНИК ТЕЗ

*Міжнародної науково-практичної конференції
«Дев'ятнадцяті осінні юридичні читання»*

м. Хмельницький, 23 жовтня 2020 року

Відповідальний редактор – *Шевчук І. В.*
Верстка та дизайн – *Масловська Л. В.*

Підписано до друку 20.10.2020 р. Формат 60×84 1/16.
Ум. друк. арк. 32,0. Наклад 70 прим. Зам. № 79.

Видано у Хмельницькому університеті управління та права
імені Леоніда Юзькова.
29013, м. Хмельницький, вул. Героїв Майдану, буд. 8
Тел.: (382) 71-75-91, (382) 71-80-80
Ел. адреса: nauka@univer.km.ua

Свідоцтво Державного комітету інформаційної політики,
телебачення та радіомовлення України про внесення суб'єкта
видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і
розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 6982 від 19.11.19 р.